MALİYE HESAP UZMANLARI VAKFI YAYINLARI
YAYIN NO: 15

EKONOMİK VE MALİ ARAŞTIRMALAR YARIŞMASI

TÜRKİYE'DE YATIRIM İKLİMİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE İSTİHDAMIN ARTIRILMASI İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

ANKARA - 2003

MALİYE HESAP UZMANLARI VAKFI

EKONOMİK VE MALİ ARAŞTIRMA YARIŞMASI

KONU:

TÜRKİYE'DE YATIRIM İKLİMİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE İSTİHDAMIN ARTIRILMASI İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

KAYIP CENNET
Türkiye'de Yatırım İkliminin Geliştirilmesi ve İstihdamın Artırılmasına Yönelik Öneriler
Birol KOVANCILAR

***

Türkiye'de Yatırımların ve İstihdamın Durumu ve Mevcut Ortamın İyileştirilmesine İlişkin Öneriler
Yavuz AKBULAK

***

Türkiye'de Yatırım İkliminin Geliştirilmesi ve İstihdamın Artırılması İçin Çözüm Önerileri
Dr. Hakkı ÇİFTÇİ

Ankara, 2003

ÖNSÖZ

Kısa ve orta vadede, istikrar içinde büyümeyi sağlamak, sanayileşmeyi gerçekleştirmek, piyasa ekonomisini geliştirmek, işsizliği azaltmak, ekonomideki toplam verimliliği ve uluslararası ticaretteki payımızı arttırmak, uzun vadede ise kültür ve uygarlığın en ileri aşamasına ulaşarak dünya standardında üreten, gelirini adil paylaşan, küresel düzeyde etkili bir dünya devleti olmak için ülkemizdeki yatırımların ve istihdamın arttırılması büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'de sermaye birikiminin yetersiz olması, yabancı sermayenin önemini ortaya çıkarmaktadır. Son yıllarda küreselleşmenin bir yansıması olarak ortaya çıkan uluslararası sermaye hareketlerine getirilen serbestlik, liberalleşme politikaları, şirket birleşme ve satın alımları, haberleşme ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, sözleşmelerin güvence altına alınması, millileştirme risklerinin azaltılması gibi unsurlar nedeniyle gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımları artmıştır ve artmaya da devam etmektedir.

Yaklaşık 70 milyon nüfusu ve artan satın alma gücü ile yakın gelecekte dünyanın en önemli 8-10 pazarından biri olacağı tahmin edilen ülkemiz, nitelikli insan gücüne sahip olması, alt yapısındaki hızlı gelişmeler, hemen hemen tüm çok taraflı anlaşmalara katılmış olması 60 dolayında ülke ile yatırımların korunması ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması imzalamış ve dünyanın en liberal yabancı yatırım mevzuatına sahip ülkelerden birisi olmasına rağmen bu potansiyelini son yıllarda içinde bulunduğu istikrarsız koşullar nedeniyle değerlendirememiş, yabancı yatırımlar hedeflenenin çok altında kalmıştır. Ülkelerin yabancı sermaye girişini arttırabilmelerinin yatırım yapılacak ülkedeki makroekonomik istikrarın sağlanmış olmasına, alt yapının yeterliliğine ve işgücünün niteliğine bağlı hale geldiği günümüzde Türkiye, enflasyonun aşağı çekilmesi konusundaki başarılı çalışmalara ilave olarak sürdürülebilir bir büyüme ortamının sağlanması, kamu açıklarının düşürülerek kamunun mali piyasalar üzerindeki baskısının azaltılması ve makroekonomik istikrarı kalıcı kılacak yapısal reformların hayata geçirilmesine yönelik olarak

uygulanacağı kararlı politikalar sonucunda, doğrudan yerli ve yabancı yatırımlar bakımından cazip bir ülke haline gelebilecektir.

Ekonomik mali ve sosyal hayatta meydana gelen gelişmeleri yakından izleyen Maliye Hesap Uzmanları Vakfı, Hesap Uzmanları Kurulu'nun kuruluşunun 58. Yılı kutlamaları kapsamında ülkemizin en önemli sorunlarından biri olan yatırım ortamının iyileştirilmesi ve istihdamın arttırılmasını gündemine almış ve "Türkiye'de Yatırım İkliminin Geliştirilmesi ve İstihdamın Arttırılması İçin Çözüm Önerileri" konulu bir bilimsel araştırma düzenlemiş ve seçici kurulun ödüle değer bulduğu ilk üç eseri ilgilenenlerin yararlanmasına sunmayı kararlaştırmıştır.

Bu değerli çalışmaları gerçekleştirerek mali yazına kazandıran, yarışmanın birincisi Birol KOVANCILAR, İkincisi Yavuz AKBULAK, üçüncüsü Dr. Hakkı ÇİFTÇİ'yi tebrik ediyor, başarılı çalışmalarının devamını diliyorum.

Yarışmaya katılan eserleri büyük bir dikkat ve titizlikle inceleyerek değerlendiren jüri üyeleri Dr. Öztin AKGÜÇ, Prof. Dr. Ömer Faruk BATIREL, Aydın GÜNTER, Vahap MUNYAR, Dr. Veysi SEVİĞ, Prof. Dr. Güngör URAS ile yarışma raportörleri Baş Hesap Uzmanları Yener MERCİMEKÇİ ve Necdet GÖKMEN'e, bu eserleri yayınlamak suretiyle Kamunun hizmetine sunan Oluş Yayıncılık çalışanlarına takdir ve teşekkürlerimi sunarım.

Mahmut VURAL
Hesap Uzmanları Kurulu ve
Maliye Hesap Uzmanları Vakfı
Mütevelli Heyet Başkanı

KAYIP CENNET

TÜRKİYE'DE YATIRIM İKLİMİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE İSTİHDAMIN ARTTIRILMASINA YÖNELİK ÖNERİLER

Birol KOVANCILAR

MANİSA 2003

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 1

I- KÜRESELLEŞME, İSTİHDAM VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR 3

A- Küreselleşme Kavramı ve Gelişimi 3

1- Küreselleşme Nedir? 3
2- Küreselleşmenin Gelişimi ve Getirdikleri 4

B- Küreselleşme İşgücü ve İşin Yeni Doğası 9

1-"Eşitlik"ten "Verimlilik" ve "Rekabet Edebilirlik"e 9
2- Teknolojik Gelişmeler ve İstihdam 9
3- Yeni Endüstriler, Yükselen Sektörler ve Yeni İş İmkanları 11
4- Bilgi Çağının En Önemli Hammaddesi: Nitelikli İşgücü 14

C- Küreselleşen Dünya'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ülkeler Arası Cazibe Rekabeti ve Teşvik Yarışları 18

1- Küreselleşme ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Boyutları 18
2- Ülkelerarası Cazibe Rekabeti ve Teşvik Yarışları 19
3- Ülkelerin Kendilerini Pazarlaması ve Ülke Promasyonları 22
4- Küreselleşen Dünyada Ülkelerin Yatırım Cazibesini Belirleyen Unsurlar 23
a- Karşılaştırmalı ve Rekabetçi Avantajlar 23
b- İçeride Ekonomik ve Politik Denge 23
c- Mülkiyet Haklarının Korunması 24
d- Yabancı Ticaret Sahaları 24
5- Küreselleşme Çağında Yatırımlara Etkisi Bakımından; Coğrafya, Entegrasyon ve Kurumsal Kalite 25

II- TÜRKİYE'DE İSTİHDAM VE YATIRIM SORUNUNUN BOYUTLARI 29

A- Türkiye'de İşgücü Piyasasında Sorun Alanları 29

1- İşsizliğin Boyutları 29
2- İstihdamın Sektörel Yapısında Çarpıklıklar - Geçiş Sorunu 31
3- Kadınların İstihdamdaki Payı 33
4- Genç İşsizliği 34
5- Kayıt Dışı İstihdam 34
6- Düşük Verimlilik Düzeyi 35
7- Siyasi İstihdam ve Siyasi Ücretler 35
8- Yetersiz Bilgi İşçisi 36

B- Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyeli ve Performansı 38

III-TÜRKİYE'DE YATIRIM İKLİMİ: GÖSTERGELERİN İNCELENMESİ 43

A- Dünya Rekabetçilik Endeksi 43

1- Dünya Büyüme Rekabetçilik Endeksi 43
2- Mikro-Ekonomik Rekabetçilik Endeksi 48

B- 2003 Ekonomik Özgürlük Endeksi 50

C- Küreselleşme Endeksi 51

D- Yolsuzluk Algılama Endeksi 54

E- Opaklık Endeksi 57

IV-TÜRKİYE'DE YATIRIM VE İSTİHDAM ARTIŞININ ÖNÜNDEKİ ENGELLER 59

A- Ekonomik Engeller ve Sorunlar 59

1- Ekonomik İstikrar ve Yönetişim Kalitesi Sorunu 59
2- Devamsız Ekonomik Büyüme 61
3- Kayıt Dışı Ekonomi 63
4- Düşük Kaliteli Makroekonomik Politikalar ve Ertelenen Reformlar 64
5- İstikrarsız Finansal Sektör ve Banka Hortumlamaları 65
6- Özelleştirme Sorunu 66
7- Yüksek Faiz Oranları ve Rant Ekonomisi 67
8- Yüksek Üretim Maliyetleri 68

9- Vergi Sistemi ve Vergi İdaresi İle İlgili Sorunlar 69
a- Yüksek Vergi Yükü ve Oranları 69
b- Vergi Takozu ve Yüksek İstihdam Vergileri 71
c- Enflasyon Muhasebesi Sorunu 73
d- Kazanılmış Haklara Aykırı Düzenlemeler 74
e- Vergi Kanunlarında Belirsizlik - İncelemelerde Keyfilik 74
f- Vergi İdaresi ve Vergilemeye İlişkin Diğer Sorunlar 75
10- Bürokratik Engeller ve Mevzuat Karmaşası 76
11- Yasal Altyapı Sorunları 78
a- Şirketlere Yönelik Mevzuat 78
b- Rekabet Hukuku 79
c- İş Kanunu 80
d- Fikri Mülkiyet Hakları 80
e- Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu 81
12- Yargılama Düzeni ve Adalet Hizmetlerine İlişkin Sorunlar 83
13- Regülasyon Kalitesi 85
14- Opaklık 86
15- Devletin Ekonomideki Ağırlığı 87
16- Nitelikli İnsan Kaynağı Sorunu 87
17- Yerel ve Merkezi Yönetimlerde Hizmet Performansı 89

B- Siyasi Engel ve Sorunlar 90

1- Siyasi ve Bürokratik Yolsuzluklar 90
2- Siyasi İstikrarsızlıklar 91
3- Sermaye Diskriminasyonu 92
4- Dış Gerginlikler ve Terörizm 92
5- Merkeziyetçi ve Şüpheci Devlet Geleneği 93

C- Sosyo-Kültürel Engel ve Sorunlar 94

1- Globafobi- Batılılaşma Korkusu 94
2- Sermaye ve Girişimci Düşmanlığı 94
3- Devletçilik ve Himaye Anlayışı 95
4- İçe Dönüklük ve Dışa Kapanma Refleksi 96
5- Kapılanma Kültürü 96
6- Güven Eksikliği ve Ahlak Erozyonu 97

V- TÜRKİYE'DE YATIRIM İKLİMİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE İSTİHDAMIN ARTTIRILMASINA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 99

A- "Faktör-Sürüşlü" Ekonomiden "Yenilik-Sürüşlü" Ekonomiye 99

B- Siyasi ve Ekonomik İstikrarın Sağlanması 103

C- Kamu Yönetiminin Etkinleştirilmesi, Minimum Bürokrasi ve Saydamlığa Yönelik Öneriler 104

D- Bilimsel ve Teknolojik Altyapının Geliştirilmesi 109

E- Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı İstihdam İle Mücadele 113

F- İstihdam Bazlı-Yenilikçilik Temelli Bir Teşvik Sisteminin Oluşturulması 113

G- Fiziksel -Düzenleyici Altyapının Geliştirilmesi ve Üretim Maliyetlerinin Düşürülmesi 115

H- Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması 116

I- Nitelikli İşgücü'nün Oluşturulması ve İnsan Sermayesi Altyapılarının Geliştirilmesi 119

K- Girişimciliğin ve KOBİ'lerin Geliştirilmesi 121

L- Finansal Altyapının ve Finans Kaynaklarının Geliştirilmesi 123

M-Vergileme ve Vergi İdaresinin Yeniden Yapılandırılması 123

N- Yatırım Promasyonlarının Arttırılması ve Ülke İmajının İnşa Edilmesi 128

O- Adalet Sisteminde Kalite ve Etkinliğin Arttırılması 129

P- Sosyo-Kültürel Yapıda Değişimin Teşviki 130

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 133

KAYNAKÇA 139

GİRİŞ

Büyüme ve kalkınmaya giden en kestirme yol yeni iş olanakları yaratmaktan geçmektedir. Nüfusun ne kadar büyük yüzdesi sürekli bir iş yerinde çalışmakta ise ülkenin de o ölçüde kalkınmakta olduğunu düşünebiliriz. Son yıllarda ülke olarak ard arda yaşadığımız ekonomik krizler işsizliği toplumumuzun siyasi ve sosyal yapısını kemiren en önemli sorun haline getirmiştir. Konu ile ilgili rakamlar endişe vericidir ve giderek de kötüleşmektedir.

Bu ciddi sorunun çözümünde yatırımların arttırılması ve bunu sağlamaya yönelik olarak yatırım ikliminin cazip olması anahtar bir başarı faktörüdür. Küreselleşmenin sunduğu doğrudan yabancı yatırım imkanları ülkelere, ulusun tasarruf ve yatırım düzeyinin çok üzerinde fırsatlar sağlamaktadır. Bu fırsatları kavrayabilen ülkeler istihdam sorunlarını ülkeye çektikleri yabancı yatırımlar aracılığıyla giderebildikleri gibi ciddi kalkınma hamleleri yapabilmektedirler. Bunun için gerekli olan belki de tek şey bir ülkenin yatırım iklimini iyileştirerek daha cazip bir ülke haline gelmesidir.

Bu ortam içerisinde Türkiye'nin çok büyük potansiyeline rağmen yabancı yatırımları çekme yönünden cazip bir yatırım iklimine sahip olmaması nedeniyle acz içinde olduğu gözükmektedir. Türkiye dışarıdan, dünyanın en yüksek enflasyonlarından birine sahip olan, bir bölgesinde terör ve çatışmanın hakim olduğu çevre ülkeler ve AB ile problemler yaşayan ve bitmez tükenmez bir biçimde siyasi krizlerle uğraşan bir ülke görüntüsü vermektedir. Bu açıdan en büyük ulusal sorunlarımızdan biri durumundaki işsizlik sorununun çözümünde, ülkemizdeki yatırım ikliminin iyileştirilmesi geleceğimiz açısından kritik bir öneme sahiptir. Çalışmamız bu konu üzerinde durmakta ve problematik yapıları tanımladıktan sonra ülke koşullarımız doğrultusunda önerilerde bulunmaktadır.

İlk bölümde küreselleşme, istihdam ve yabancı yatırımlar arasındaki etkileşim ve gelişmeler sonraki bölümlerimize altyapı oluşturacak şekilde incelenmektedir. İkinci bölüm Türkiye'de istihdam

ve yatırım sorununun boyutlarını incelediğimiz bölümdür. Bu bölümü iş çevrelerinde ve akademik çevrelerde kabul gören bir takım endekslerden yararlanarak Türkiye'de yatırım iklimini ortaya koyduğumuz bölüm takip etmektedir. Dördüncü bölüm, istihdam ve yatırımların arttırılması açısından ülkemizde mevcut engellerin ortaya konulduğu bölüm olmuştur. Son bölümümüz olan beşinci bölüm ise içerisinde çözüm önerilerimizi barındırmaktadır.

I- KÜRESELLEŞME, İSTİHDAM VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

A- Küreselleşme Kavramı ve Gelişimi

1- Küreselleşme Nedir?

Son yıllarda hem ulusal hem de uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan radikal değişim ve dönüşümlerin odağında- postmodern kavramının 1980'li yılların anahtar kavramı olması gibi- "*küreselleşme*" kavramı vardır. Bu anlamda da *Fukuyama*'nın *"tarihin sonu"*, *Hungtinton*'un "*medeniyetler savaşı*", *Lyotard*'ın "*postmodern durum*", *Beck*'in *"risk toplumu"*, *Lash* ve *Urry*'nin "*örgütlü kapitalizmin sonu*" tezlerinden hangisini, Dünya'nın bugünkü durumuyla ilgili yaptığımız çözümlemede kullanırsak kullanalım, "*küreselleşme*"nin anahtar kavram olduğunu görüyoruz[1].

Küreselleşme, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasını ifade etmektedir. Globalleşme, globalizasyon ya da uluslararasılaşma olarak da ifade edilen küreselleşme kavramı, ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasal sınırların etkisini kaybettiği, mal-hizmet ve insan trafiğinin daha hareketli hale geldiği, herkesin birbirinin ne yapıp ettiğinden haberdar olduğu bir ortamı betimlemektedir. Doksanlı yılların başından bu yana hem gelişmiş hem de gelişmekte olan toplumlarda sosyal bilimler ve kamu tartışmalarının ana konusunu oluşturan küreselleşme en basit şekliyle üç şey ifade etmektedir: toplumlar ve devletler arasındaki engellerde gözle görülür bir azalma, toplumların ve devletlerin giderek artan ölçüde birbirine benzemeye başlaması, son olarak da toplumlar arasındaki ilişkilerin artması. Ekonomi alanında bu durum, ticaretin liberalleşmesi ve sermayenin sınırlar arasında hareket etme eğiliminin artması anlamına gelir.

Yeni bir fenomen değildir ve daha önceleri de değişik şekillerde küreselleşme adımlarının varolduğu özellikle tarihçiler tarafından ileri

---

[1] E.Fuat Keyman, **Türkiye ve Radikal Demokrasi- Geç Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim**, İstanbul: Alfa Basım Yayım Ltd. Şti.,2000, s.1.

sürülmektedir. Günümüzde yaşadığımız küreselleşme ile ilgili olarak güzel bir açıklamayı bir ticaret uzmanı olan *Ernest Preeg* yapmakta ve bu açıklama da 20. Yüzyılda yaşanan küreselleşmenin üç ayrı karakteristiği veya safhasından hareket etmekte ve bunları *Üç Ekonomik Küreselleşme Dalgası* olarak nitelemektedir;[2]

➤*Ekonomik Liberalizm'in Yükselişi :* Ulusal piyasalar 1980'ler ve 1990'lar boyunca inanılmaz bir şekilde, giderek artan bir iç ve dış rekabete açılmışlardır. ABD geniş çaplı deregülasyon uygulamalarına başlamış onu İngiltere ve daha sonra diğer endüstrileşmiş ülkeler takip etmiştir. Ticaret serbestleşmeye başladıkça, ulusal piyasalardan ziyade uluslararası piyasalarda başarı önemli hale gelmiştir.

➤*Bilgi Teknolojisi Devrimi:* Bilgi temelli teknolojilerin değişim hızı ve şiddeti incelendiğinde, bu gelişmenin gerçekten bir devrim etkisi gösterdiği kabul edilecektir. Bu devrimin etkisi giderek yaygınlaşmış ve ekonominin tüm sektörlerinde- imalat, tarım, telekomünikasyon, finansal hizmetler, ulaşım, taşımacılık, tıbbi hizmetler ve eğitim gibi- büyük dönüşümlere yol açmış ve internet ekonominin tüm alanlarını temelsel olarak etkilemiştir.

➤*Özel Sektör Girişimlerinin Uluslararasılaşması:* Malların, hizmetlerin, sermayenin, teknolojinin, yönetim becerilerinin ve işgücünün uluslararası alım-satımı genişlemiştir. Küreselleşme sürecine neden olan ve küreselleşmeyi etkileyen lider sektörler- ticaretin yeni altyapılarını oluşturan- finansal hizmetler, telekomünikasyon ve ulaştırma olmuştur. Bu uluslararasılaşmanın bir sonucu, Çok Uluslu Şirketler tarafından sınır ötesi, dikey ürün entegrasyonu yönünde çok güçlü bir eğilimin ortaya çıkarılmasıdır.

2- Küreselleşmenin Gelişimi ve Getirdikleri

Ulusal ve bölgesel ekonomilerin küresel bir düzeye taşınmasında bilgi ve iletişim teknolojileri çok hayati bir paya sahip olmuştur. Bilgi ve İletişim teknolojilerinin bunu nasıl yapabildiğine ilişkin güzel örnekler verebiliriz: Örneğin, Brezilya ve NewYork arasındaki uluslararası telefon hatları 1950'lerde çok yetersiz ve gelişmemiş

---

[2] Ernest Preeg, **From Here to Free Trade: Esseys in Post-Uruguay Round Trade Strategy**, Chicago: University of Chicago Press, April 1998.

olduğundan otomatik telefon görüşmeleri çok sınırlı sayıda yapılabilmekteydi. 1990'larda bu durum değişmiş ve bir saatte ortalama 300 milyon giriş hattı kullanılarak 100 milyon telefon görüşmesi yapılabilecek bir düzeye ulaşılmıştır. *1966 yılında en iyi transatlantik telefon kablosu Avrupa ve Kuzey Amerika arasında aynı anda sadece 138 görüşme taşıyabiliyorken, ilk fiber optik kabloların 1988 yılında tesisiyle bu sayı 40 000'e ulaşmış, 1990'lardaki hamlelerle birlikte günümüzde bu kapasite de aşılmıştır.* İnternet'teki son gelişmeler, telekomünikasyon ve ulaşımdaki uzun dönemden beri süregelen ilerlemeleri gölgede bırakmıştır. *1930'da Londra- NewYork arası 3 dk'lık telefon görüşmesinin maliyeti 244$ iken, uçak seyahatinin yolcu başı mil maliyeti yaklaşık 68 cent'tir. 1990'da aynı 3 dk'lık görüşme maliyeti 3,32 $'a, uçak yolculuğu maliyeti sadece 11 cent'e inmiştir. Bir diğer tahmine göre ABD-Londra telefon görüşmeleri maliyeti 1987-1997 arası % 90'lık bir düşüş göstermiştir.*[3]

İletişim ve bilgi teknolojilerindeki bu ilerlemelerle birlikte ve etkileşim içinde gerçekleşmiştir. Güvenli kabloların kullanımı, hükümetler ve bankalar arasındaki elektronik bilgi ağları hızlı bir şekilde küresel düzeydeki işlemleri çok yüksek düzeylere sıçratmıştır. *Bu ilerlemeler ve sermayenin mobilitesindeki artış, dünya para piyasalarında günde 3,2 trilyon $'lık döviz miktarının elektronik piyasalarda alınıp satıldığı bir durumu ortaya çıkarmıştır.*[4] Bilgisayar ağ şebekelerinin ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve ucuzlaması firmaların bakışlarında yeni ufuklar yaratmıştır. Teknolojinin kolayca yer değiştirir olması firmalara üretim aşamalarını dünyanın hangi tarafında ucuza geliyorsa o bölgeye kaydırmalarına imkan tanımıştır. Dolayısıyla, bilgi ve iletişim teknolojisinin yarattığı ortamda ekonomik faaliyetler küreselleşme eğilimine girmiş, biyoelektronik sistem (bilgisayar ağ şebekeleri, telefon kabloları, elektronik kablolardan

---

[3] USA National Governors Association, **State Strategies For The New Economy**, Washington D.C., 2000, s.21. (http://www.nga.org/NewEconomy)

[4] Raymond C.Scheppach & Frank Shafroth, **Governance In The New Economy**, USA National Governors Association, Washington D.C., 2000, s.14.

oluşan) küreselleşmenin dinamik unsurunu meydana getirmiştir.[5] Küreselleşmenin etkisiyle standardize malların üretimi gelişmekte olan ülkelere kaymıştır. ***General Electric, ampülünü Kore'de, Reebok,tenis ayakkabılarını Tayland'da, AT&T, telefonlarını Endonezya'da ve Spaulding futbol toplarını Pakistan'da yapmaktadır.*** *Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki devrimsel ilerlemeler, uluslararası şirketlerin yüksek katma değerli ürünlerinin üretim ve tasarım fonksiyonlarını tüm dünya üzerine yaymalarını ve desantralize olmalarını mümükün kılmıştır. Boeing 777 jet uçağının üretimi için gerekli parçalar 12 ayrı ülkede imal edilmektedir. Delaware'de araştırılarak patenti alınan, Japon malı bir buz hokeyi ekipmanı, İsveç'te tasarlanmakta, Kanada'da finanse edilmekte, Danimarka ve Cleveland'da parçaları bir araya getirilerek birleştirilmekte ve dağıtımı Kuzey Amerika ve Avrupa'da yapılabilmektedir.*

Sermaye ve üretimin mobil hale gelmesi gibi yeni ekonominin temellerinden biri olan bilgi ve özellikle bilgi üreten işgücü sınırlı da olsa mobil hale gelmiştir. Hindistanın güneyindeki ***Bangalore*** kenti bilgisayar yazılımı üretiminde Dünya üzerinde en hızlı gelişme kaydeden, Dünya ısmarlama yazılım piyasasının halen % 15'ini kontrol etmekte olan ve bu oranı hızla yükselerek % 50'lere kadar çıkabilecek potansiyele sahip olan bir kenttir. Hindistanın ihracatı içindeki payı % 30'lar civarındadır. Dünyanın ünlü şirketlerinin bir kısmı (100'den fazla ABD şirketi vd), yazılım ihtiyaçlarını artık ***Bangalore***'den sağlamakta ve bu gibi elektronik işbirliği uygulamaları küreselleşmenin gelişimine önemli katkılarda bulunmaktadır. Farklı ülkelerdeki yüksek düzeyde eğitim, bilgi ve beceriye sahip işgücü, işgücü piyasasının yapısını değiştirmiştir. Gerçekten de bugün için ABD'de 4 milyon yabancı uyruklu işgücünün ulusal sınırlar dışında oturmasına rağmen fiili olarak Amerikan işgücü içinde istihdam edildiği tahminlenmektedir.[6] Yeni ekonomik düzenin getirdiği bu durum, işin sadece elektronik bilgi ağları vasıtasıyla yapılması sonucu işgücü maliyetlerini düşürebilmekte, devlet açısından vergi kayıplarını ortaya çıkarabilmekte, geleneksel işgücü

---

[5] Havva Çaha, "*Bilgi Toplumu ve Ekonomik Büyüme*", **Yeni Türkiye**, 21. Yüzyıl Özel Sayısı II, Mart-Nisan 1998, Sayı 20,s.1040.

[6] USA National Governors Association, **State Strategies For The New Economy**, s.22.

piyasalarının altını oyarak işçi sendikalarının yoğun tepkilerini çekmektedir.

Dünya ekonomisindeki globalleşme eğilimi arttıkça *çok uluslu (multi-national)* şirketler, *uluslaraşırı (trans-national)* bir nitelik kazanmaya başlamışlardır. Çok-uluslu şirketler sermayenin birden fazla ülkenin girişimcisine ait olması, aynı anda birden fazla ulusal/bölgesel pazara hitap etmesi, yatırımlarının dünyanın çeşitli bölgelerine yayılması gibi özellikleri ile dünya ekonomisinde önemli bir değişimin aracı olmuşlardır. Artık *uluslararaşırı* firmalarda sermayenin ulusal kimliği önemini kaybetmekte, buna karşılık firmaların dünya ölçeğinde uygulamaya koydukları kendilerine özgü kurum kültürlerinin öne çıktığı görülmektedir[7]. Son on yılda dünya çapında Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dünya Ticaretinden 4 kat daha hızlı büyümüştür.[8]

Genel olarak belirtecek olursak, ekonomide küreselleşmenin en yoğun biçimde geliştiği alan finansal küreselleşmedir. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler bu süreci son yıllarda giderek hızlandırmıştır. Finansal küreselleşmeyi doğrudan yatırımlar alanındaki hızlı küreselleşme izlemektedir. Ekonomilerin birbirleriyle bütünleşmeleri açısından ticaret alanında da önemli gelişmeler olmasına rağmen, bu alandaki gelişme süreci finansal faaliyet ve doğrudan yatırım alanlarındaki kadar yüksek bir hız göstermemektedir. Bu alanda halen önemli sayılabilecek korumacılık eğilimleri mevcuttur. Emeğin dolaşımı konusu ise küreselleşmenin en sınırlı düzeyde gerçekleştiği alan olarak göze çarpmaktadır Özellikle vasıfsız ya da yarı vasıflı işçilerin dolaşımı ulusal sınırlar içerisinde gerçekleşmektedir. Küreselleşmenin dengesiz bir biçimde gelişimi, önemli ölçüde farklı alanlardaki bütünleşme sürecinin farklı hızlarda ve boyutlarda oluşumundan kaynaklanmaktadır.[9]

---

[7] Numan Kurtulmuş, "Değişim, Yeniden Yapılanma ve Türkiye'nin Geleceği", **Yeni Türkiye,** 21. Yüzyıl Özel Sayısı I, No. 19, Ocak-Şubat 1998,s 148-149.

[8] John Micklethwait & Adrian Wooldridge, **The Witch Doctors: Making Sense Of The Management Gurus,** New York : Times Books, 1997,s.228.

[9] DPT, **Küreselleşme,** Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyon Raporu, Yayın No: DPT:2544 -ÖİK:560, Ankara, 2000, s.5.

1995-1998'i kapsayan dönemde küreselleşme sürekli yükselmiş, ancak 1997 Asya Krizinin etkisiyle hız kesmiştir. 2000 yılı içinde küresel bütünleşme göstergeleri dikkate değer bir büyüme göstermiş, bu çerçevede uluslararası seyahatler ve turist sayısı artmıştır. 1980'de uluslararası seyahatlerin günlük ortalaması 1 milyon insan iken, özellikle 11 Eylül olaylarının öncesine kadar 3 milyon insana ulaşmıştır. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansının verilerine göre yabancı yatırımcı sayısı 1999'da % 27 artarak ABD'de tüm zamanların en yüksek değeri olan 865 milyar $'a ulaşmıştır. Kısa ve uzun vadeli yurtdışı yatırımlar 1995 -1999 arasında birkaç kez katlanırken, uluslararası telefon görüşmelerinde de sıçrama yaşanmıştır. Fiyatların düşmesi ve yurtdışı hareketliliğin artması nedeniyle uluslararası telefon santrallerindeki trafik 2000 yılı başlarında 100 milyar dk'ya fırlamış, 250 milyon'un üzerinde insan bu trafiğe dahil olmuş, çok daha uzak mesafelerden çok daha fazla insan, daha önce görülmedik biçimde doğrudan iletişim fırsatına kavuşmuştur. Gelişmiş enformasyon teknolojileri sayesinde 1,5 trilyon ABD doları dünya üzerinde dolaşmaktadır. ABD için yalnızca bono ve hisse senetlerinin yurtdışı hareketleri 1970'e göre 54 kez yükselmiştir. Bu oran Japonya için 55 kat, Almanya için 60 kattır.

11 Eylül olaylarının ardından bir çok analist küresel entegrasyonun önemli ölçüde yavaşlayacağı değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Gerçekten de bir çok alanda küresel ekonomik entegrasyon bu olaydan etkilenmiş ve yara almıştır. Dünya ekonomik büyümesi 2000 yılında % 4 iken 2001 yılında % 1.3 'e gerilemiştir. Ticaret düzeyleri % 1.5 azalmış ve küresel doğrudan yabancı yatırım akışı % 50'den fazla daralmış ve 1.49 trilyon $'dan 735 milyar $'a düşmüştür. Ekonomik entegrasyondaki bu düşmeye karşılık politik, sosyal ve teknolojik bağlantılar hala gelişmektedir Uluslararası telefon trafiği ve internet kullanımının düzenli bir şekilde büyüdüğü gözlenmektedir.[10]

[10] http://www.ceip.org/files/news/1-8_Globalization_Index.asp?from=newsnews

B- Küreselleşme İşgücü ve İşin Yeni Doğası

1-"Eşitlik"ten "Verimlilik" ve "Rekabet Edebilirlik"e

Günümüzde istihdam üzerinde etkileri açısından ön plana çıkan faktör, dünya ekonomisinin daha büyük ölçüde bütünleşmesi veya küreselleşmesidir. Uluslararası ticaretin hızla büyümesinde ve dünya çapında ticaretin serbestleştirilmesinde belli başlı üç anahtar faktör rol oynamıştır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: [11] Dolaysız yabancı yatırımların akışında ve küreselleşmiş üretim sisteminin büyümesinde çok uluslu şirketlerin önemli bir rolü söz konusudur. Ayrıca yabancı paraların hudutlar arasında serbestçe akışıyla ortaya çıkan finans piyasalarının bütünleşmesindeki artış : Bu gelişmeler değişik boyutta sonuçlar yaratmıştır. Bir yandan serbest ticaretin ve yatırımların daha etkin bir şekilde dağılımından doğan kazançların daha büyük bir dünya ekonomisine yol açmasının yarattığı refah ile birlikte, diğer yandan ulusal politikalar uygulanmasının getirdiği yeni ekonomik ve sosyal düzenleme problemleri ortaya çıkmıştır.

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği yoğun ekonomik rekabetin sonucu olarak ülkeler arasında ortaya çıkan eşitsizlik, bilimsel incelemelerin konusu yapılmıştır. Özellikle **artan uluslararası rekabetin beraberinde getirdiği yeni şartlar, dikkatlerin "*eşitlik*"ten "*verimlilik ve rekabet edebilirlik*" kavramlarına kaymasına yol açmış ve bunun sonucu olarak eşitlikçi politikaların "altın çağı" da sona ermiştir.**[12]

2- Teknolojik Gelişmeler ve İstihdam

Teknolojik gelişmeler, özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yayılma ve bu gelişmelerin istihdam üzerine etkileri, küreselleşme sürecinde istihdam sorununun tartışılmasına yeni boyutlar getirmiştir. Bu alandaki teknolojik gelişmelerin etkileri, belli başlı üç boyutta karşımıza çıkmaktadır:[13]

---

[11] İTO, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği (Çalışma Yaşamında Dönüşüm: Çelişkiler ve Fırsatlar)**, Hazırlayan: Nusret Ekin, İTO Yayın No: 1999 -47, İstanbul, 1999, s. 215-216.

[12] İTO, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği** , s.216.

[13] İTO, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, s.216-217.

Öncelikle en basit anlamda eski tarihlerden bu yana gelen bir korku söz konusudur. Buna göre yeni teknolojiler hızla iş fırsatlarını ortadan kaldırmakta ve "*çalışmanın sonu*"nu getirmektedir. Özellikle, yeni teknolojik değişmeler daha yüksek vasıf talep etmekte, düşük vasıflı işçilere olan talebi büyük ölçüde azaltmaktadır. Genelde bu teknolojik faktörün, vasıflı ve vasıfsız işler arasındaki ücret farklılıklarının büyümesinin ve işsizliğin düşük vasıflı işçiler arasında hızla artışının temel nedeni olduğu da iddia edilmektedir.

Teknolojik değişmenin istihdam üzerine etkileriyle ilgili ikinci boyut ise, teknoloji-verimlilik ve istihdam ilişkilerinde karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi, teknolojik gelişme verimliliği yükseltmekte ve belirli bir üretim seviyesindeki emek talebini azaltmaktadır. Fakat aynı zamanda bu gelişme maliyetleri düşürmekte ve bu düşme sadece o teknolojinin kullanıldığı faaliyet alanında değil, bütün endüstrilerde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle yeni teknolojilerin uygulanması, üretimin daha yüksek oranda artışı yoluyla piyasaları hızla genişletmektedir. Bu iki yönlü etkinin bir sonucu olarak teknolojik gelişme ya iş tahrip etmekte, yahut da ekonomide bir bütün olarak yeni işler yaratmaktadır. Teknolojinin verimliliği arttırmasına tahrip edicilik açısından bakarsak mevcut iş sayısının azaltabildiğini söyleyebiliriz. Bir çok ülkedeki GSMH büyümesi ve işsizliğe ilişkin veriler, istihdamın sürekli ekonomik büyümenin gerisinde kaldığını göstermektedir. "İşsizlik içinde büyüme" olarak adlandırılan bu durum, hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin önemli sorunları durumundadır. Bütün ülkelerin yetersiz istihdam sorunuyla başa çıkmaya çalışmalarına rağmen, gelişmiş ülkelere kıyasla, işgücü verimliliği gelişmekte olan ülkelerde son derece düşük kalacaktır. Bu durum temel olarak, fiziki sermaye ve insan sermayesi gibi "tamamlayıcı" faktörlerin eksikliğinden ileri gelmektedir.[14]

Üçüncü boyut küreselleşme ile ilgilidir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, küreselleşme sürecinde üretimin hızla artmasında anahtar faktördür. İletişim maliyetlerindeki keskin düşüşler

---

[14] Philip Kotler vd..**Ulusların Pazarlanması (Ulusal Refahı Oluşturmada Stratejik Bir Yaklaşım)**, Çev. Ahmet Buğdaycı, İş Bankası Kültür Yayınları No:489, İstanbul; Şefik Matbaası, 1997, s.22.

yanında, ulaşım maliyetlerindeki paralel düşüşler, üretim sisteminin düşük maliyetli bölgelere yeniden kayması yoluyla üretim maliyetlerinin asgariye inmesini mümkün kılmaktadır. Böyle bir gelişme doğrudan yabancı yatırımların gelişen ülkelere kaymasına sebep olabilmektedir. Böylece bilgi girme, üretme ve bilgisayar programları geliştirilmesi gibi faaliyetlerin, uluslararası boyutta gelişme halindeki ülkelere kaydırılmasını mümkün kılmaktadır.

3- Yeni Endüstriler, Yükselen Sektörler ve Yeni İş İmkanları

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki devrimsel gelişmeler sonucunda sadece yeni firmalar değil, daha da önemlisi tamamiyle yeni endüstriler oluşmaktadır. Yeni oluşan endüstrilerden hemen akla gelen bir kaçı; kişisel bilgisayarlar, biyoteknoloji, kablosuz TV ve cep telefonu olarak sayılabilir. Bu endüstrilerde çalışan firmalar hızla büyümekte ve ekonominin vazgeçilmez yeni aktörleri haline gelmektedirler. 1960'larda Fortune 500 firmalarının % 35'inin yerine yenilerinin gelmesi yaklaşık 20 yıl alırken bu süre 1980 sonlarında 5 yıla, 1990'lı yıllarda ise 3-4 yıla düşmüştür.[15]

Yüksek teknoloji kullanan sektörler diğer sektörlere oranla çok daha hızlı büyümektedirler. Bu büyüme oranları bazı tekil yüksek teknolojilere bakıldığında çok daha radikaldir. Örneğin 1990-97 yılları arasında biyotekniloji pazarındaki büyüme yıllık ortalama % 32 olmuştur. Aynı dönem içinde dünya ekonomilerinin yılda ortalama % 32 büyüdüğü düşünüldüğünde, biyoteknolojiye dayalı sanayileri olan ülkelerin çok daha hızlı büyüyeceği açıktır. Kısacası günümüzde yüksek teknolojiler ekonomik büyümenin dinamoları haline gelmişlerdir. Ayrıca unutmamak gerekir ki, hızlı büyüyen bu endüstriler kalifiye işgücüne dayandıkları için ülke içinde yüksek gelirli istihdam yaratarak ülke refahının artmasına yardımcı olmaktadır.[16] Ayrıntıları aşağıdaki tablodan görmek mümkündür.

---

[15] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, Haz: Dilek Çetindamar, Yayın No. TÜSİAD - T/ 2002 - 12/340, İstanbul: Lebib Yalkın Basımcılık, Aralık 2002, s.43.

[16] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s.44.

Tablo-1: 1995-1999 Yılları Arasında Bazı Ülkelerde Yüksek Teknoloji ve ilgiye Dayalı Servis Sektörlerinde Ortalama Büyüme (%)

ÜLKE	İMALAT SEKTÖRLERİ			SERVİS SEKTÖRLERİ		
	YT Sektörlerin Oranı (1999)	Yıllık Büyüme Oranı	YT'li İmalat Sektörlerinde Yıllık Ortalama Büyüme	BY Servisleri Oranı (1999)	Yıllık Ortalama Büyüme	BY Servis Sektörlerinde Yıllık Ortalama Büyüme
AB15	38	0.3	0.9	48	1.8	2.9
Almanya	46	- 1.0	- 0.1	47	1.2	2.9
Danimarka	34	- 0.4	- 2.5	60	1.4	2.7
Finlandiya	36	3.3	5.8	57	4.2	3.8
İngiltere	43	- 0.3	1.1	54	1.9	2.8
İrlanda	40	5.4	8.7	50	7.1	7.7
İsveç	44	- 1.1	0.8	63	- 0.1	0.1

Kaynak: Eurostat 2001 & TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, Haz: Dilek Çetindamar, Yayın No. TÜSİAD - T/ 2002 - 12/340, İstanbul: Lebib Yalkın Basımcılık, Aralık 2002, s.44. AB15: 15 AB ülkesinin ortalaması YT: Yüksek Teknoloji BY: Bilgi Yoğun

Yirmi birinci yüzyılın sanayi ötesi toplumlarında ekonomik hayatın bir yeniden yapılanma sürecine girdiği ve iktisadi hayatta önemli değişikliklerin yaşandığı görülmektedir. Bu gelişmelerin başında yeni ekonomik yapıda bilgi sektörlerinin artan önemi gelmektedir. Esasen, mikro-teknolojide, gen mühendisliğinde, robotiskte, telekomünikasyonda kısaca yüksek teknolojilerdeki devrimler teknik bilgi açısından önemli gelişmeleri gündeme getirmiş, bunun da ötesinde bilgi ekonomik faaliyetlerin ağırlıklı unsuru olarak öne çıkmıştır. Bir diğer ifade ile ekonomik yapıda konvensiyonel üretim sektörlerinin yerine özellikle bilgi teknolojilerinin öncülük ettiği bir yeniden yapılanma söz konusu olmaktadır[17]. Ekonomistler bilgi teknolojilerinin öncülük ettiği bu yeni ekonomik yapıyı "bilgi ekonomisi" şeklinde tanımlamaktadırlar. Geçmiş on yılda sunduğu imkanlar ve kolaylıklarla ekonomik hayatı "operasyonel" anlamda etkileyen bilgi teknolojilerinin, önümüzdeki on yılda tüm iktisadi hayatta ve üretim süreçlerinde ortaya çıkaracağı hayati değişimlerle yeniden yapılanmanın "stratejik" temelini oluşturacağı görüşü ağırlık kazanmaktadır[18].

[17] Kurtulmuş, a.g.m., s 149-150.

[18] Kurtulmuş, a.g.m., s 150.

Dünyamızı bilgiye dayalı küresel ekonomiye doğru sürükleyen güçler arasında, enformasyon ve iletişim teknolojilerinin artmakta olan rolü, hizmetler sektörüne yöneliş ve pazarların ve toplumların küreselleşmesi sayılabilir. Bunlar yapısal değişikliği zorlayan belli sanayilerin rekabet gücü ve verimlilik performansları ile talep oynamalarını birleştiren, böylece de belli sektörlerin yükselmesi ya da gözden düşmesi sonucunu doğuran uzun dönemli eğilimlerdir[19].

Özellikle iletişim ve enformasyon teknolojilerinin gelişimi hizmetler sektörüne yönelişleri ortaya çıkarmış, istihdam yaratımı bakımından en hızlı büyüyen sektörler finans, sigorta, iş hizmetleri ve sosyal hizmetler olmuştur. Elektrik, doğal gaz, su, inşaat, ulaşım ve iletişim hizmetleri genelde ya istikrarlı düzeyde kalmışlar, ya da düşüş kaydetmişlerdir. İmalat sanayiinin ekonomideki payı düşmeye devam etmektedir. Uçak ve havacılık, bilgisayar, elektronik ve eczacılık gibi yüksek teknolojileri kullanan imalat sanayiileri ekonomideki paylarını korumayı başarırlarken, orta ve düşük teknolojiye dayanan kimyasallar, gıda ürünleri ve tekstil gibi sektörler son on yıl zarfında gözle görülür gerilemeler kaydetmişlerdir. Bu gelişmelere karşılık OECD'nin incelemelerine göre bazı sektörlerin de güçlü büyüme potansiyeli gösterdikleri bilinmektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz[20]:

- **Enformasyon Teknolojileri:** Bu alanda dünya pazarları 1987 ile 1995 yılları arasında iki kattan fazla büyümüş, bu büyüme özellikle, bilgisayar yazılım ve destek hizmetleri sektöründe gözlenmiştir. Teknolojik yeniliklerin ardı arkası kesilmediği için, enformasyon teknolojileri sektörünün önümüzdeki dönemde küresel ekonominin çok dinamik bir unsuru olacağı söylenebilir.
- **Sağlık Hizmetleri:** OECD ülkelerinde nüfusun giderek yaşlanması ve insanlar arasında sağlık bilincinin artışı, bir yandan sağlık hizmetlerine talebi arttırırken, diğer yandan da

---

[19] TÜSİAD, **Türkiye'de Yeni Bir Ekonomik ve Ticari Diplomasi Stratejisine Doğru**, Hazırlayan: Mehmet Öğütçü, Yayın No. TÜSİAD-T/98 -6/230, İstanbul: Ajans Medya A.Ş.,1998,s 118.

[20] TÜSİAD, **Türkiye'de Yeni Bir Ekonomik ve Ticari Diplomasi Stratejisine Doğru**, s 119.

biyoteknoloji ve diğer sağlık ile ilgili teknolojilerdeki ilerlemeler bir dizi yeni tedavi yöntemlerini piyasaya sunmaktadır.

- **İhtisas İş Hizmetleri Sektörü:** İmalat ve hizmet sektörlerinde rekabet kızışacağı için firmalar maliyetleri düşürme ve etkinliği arttırma yolları araştırmaktadır. Belli hizmetlerin (bilgisayar destek, reklam, temizlik, muhasebe ve denetim gibi) firma dışından yaptırılması ihtisas iş hizmetleri sektörünün yükselmesine neden olacaktır.
- **Çevre Dostu Mal ve Hizmetler:** Bu alan büyümenin hızlanması beklenen bir başka pazardır. Halen nisbeten küçük olmakla birlikte bu Pazar tarım, imalat sanayi, inşaat, ulaşım ve hizmetler gibi bir kaç ekonomik sektörü birbirine bağlamaktadır. Küresel ısınma gibi çevre sorunlarını çözümleme çabaları ve çevre bilincinin gittikçe artması, çevre dostu mal ve hizmetlere olan talebi süratle arttıracaktır.
- **Elle Tutulmaz Ekonomiler :** Sanayi-ötesi toplumlara geçiş sürecinde giderek üretim sektörünün yerine hizmetler sektörünün gelişmesi, bilgi, boş zamanların değerlendirilmesi ve eğlence alanlarına yönelik yeni hizmetlerin en önemli ekonomik sektörler olma potansiyelini ortaya çıkarmaktadır. Bu yeni sektörler global değişim sürecinde *"elle tutulmaz ekonomiler"(intangible economies)* olarak tanımlanmakta, multimedya teknolojisinden, finans sektörüne, manyetik teyplerden turizm'e kadar uzanan sektörler gelişme potansiyeli taşıyan yeni karlı sektörler olarak değerlendirilmektedir.

4- Bilgi Çağının En Önemli Hammaddesi: Nitelikli İşgücü

Peter Drucker 1960'ların başlarında ***"bilgi işçisi"*** terimini ortaya atmıştı. Aynı zamanda, *Marx*'ın kehanetinin doğru çıkmış olmasının da tarihin hoş bir cilvesi olduğunu söylüyordu: ***"Sonunda işçiler üretim araçlarına sahip oldular, çünkü üretim araçları***

kafalarının içinde". [21] Nesillerdir endüstriyel ekonominin temeli hammaddeler olmuştur. Daha evvelki teknolojik gelişmeler, bize bu hammaddeleri yeni ürünler imal edebilmek için çıkartmamız ve onları hünerle kullanmamız imkanını vermekteydi. Bu doğrultuda ekonomik sistemler bu hammaddelerle ilgili coğrafyalarda -yani hammaddenin bulunduğu, işletildiği ve işlenerek satıldığı yerlerde- organize edilmişti. Böyle bir ekonomik sistem *"beyin gücü"*nden ziyade *"kas gücü"*ne dayanmaktaydı. Tabiidir ki, bu dönemde de endüstriyel ekonomiyi mümkün kılacak sistemlerin ve makinelerin tasarlanmasında ve kullanımında, araştırmacılar, girişimciler ve diğer *"bilgi işçileri"* mevcut olmuştur, ancak bunların sayısı genelin içinde çok düşük oranlarla ifade edilebilmektedir. Bunun nedeni *tahminlenebilirlik* ve *kopyalanabilirlik* temelinde iş sistemlerinin olduğu endüstriyel çağda, ortalama bir çalışanın işini yapabilmesi için yüksek düzeyde teknik bilgi ve beceriye sahip olmasına çok fazla ihtiyaç duyulmamasıydı.[22]

Bu gün bunların tümü değişmiştir. ***Yüzyılın başından bu yana ek çıktı için gereken kas gücü, hammadde ve enerji miktarı her yıl % 1 azalmakta, buna karşılık çalışan nüfus içindeki eğitimli insan sayısı yılda % 1 artmaktadır. Artık çalışanlar bilgi işçileri olarak nitelik değiştirmektedir. ve bu günün başarılı şirketlerinin defter değerleriyle piyasa değerleri arasında akıl almaz uçurumlar oluştuğu görülmektedir. Üstelik bunlar yükte hafif, pahada ağır şirketlerdir.***[23] Yeni ekonomide *kas gücü* ikinci derecede önemli hale gelmiş, bilgi işçilerinin miktarı istihdamın % 80'lerine ulaşmıştır. Bu yeni dönem sanayi toplumundaki mavi yakalı işçilerin yerini beyaz yakalı işçilere bırakmaya başladığı bir dönem olmuştur. Bilgi çağında, niteliksiz veya yarı nitelikli işgücünün yerini, üstün nitelikli işgücü yani *beyin gücü* almıştır. Bilgi çağındaki teknolojik gelişmeler, beyaz yakalılar ile birlikte kadın ve genç işçi oranını da arttırmaktadır. Bunlar genelde *atipik (esnek) istihdam* biçimleriyle çalışan kesimlerdir.

---

[21] Thomas Petzinger, **Yeni Öncüler**, Türk Henkel Dergisi Yayınları 12, İstanbul: BZD Yayıncılık,1999,s.184.

[22] Morrison Institute for Public Policy, **The New Economy: A Guide for Arizona**, Arizona Policy Choices, October 1999,s.18.

[23] Açıl Sezen, *"Bilgiyi Paraya Çevirin"*, Sabah Gazetesi- İşte İnsan, 5 Kasım 2000,s.6.

Yeni teknolojilerin öncülük ettiği değişim sürecinde, işgücünün ve istihdamın yapısı bakımından değişim yaşandığı gözlenmektedir. Gerçekten de bundan on-onbeş yıl önce sermayeye kolay erişim, üstün teknolojiye sahip olmak ya da ucuz üretim girdilerini elde bulundurmak önemli rekabet avantajları olarak kabul edilirken, günümüzün hızlı global rekabet ortamında bunların eski önemini kaybettiği bilinmektedir. Günümüzde artık yeni pazar ve ürün stratejilerine adapte olabilecek ve hatta bunları geliştirebilecek üstün nitelikli insan gücüne sahip olmak daha önemli hale gelmektedir. Üstün nitelikli insan gücü, yeni entelektüel teknolojilerin vazgeçilmez unsuru ve işletmeler için küresel rekabetteki görünmez varlıkları (invisible assets) olarak stratejik değer kazanmaktadır[24].

Bilgi çağı, bir çok yönden diğer iktisadi çağlarla önemli farklılıkları yapısında barındırmaktadır. Bu farklılıklardan kısaca bahsedebiliriz;Bilgi çağının olanaklarıyla giderek yaygınlaşan esnek çalışma biçimleri, örneğin kısaltılmış çalışma haftası, iş paylaşımı, evde çalışma, çağrı üzerine çalışma gibi standart dışı çalışmalar, işletme kurallarının yeniden düzenlenmesini gerekli kılmaktadır.

Tablo-2 : Bilgi Çağı ve İşin Yeni Doğası

	REKABETTE AVANTAJIN TEMELLERİ	ÇALIŞMA YERİ	İŞ TANIMI (NASIL ÇALIŞIYORUZ?)
BİLGİ ÇAĞI (1990'lar-)	**Esnek Uzmanlaşma** Bilgi Kalite Hız Esneklik Network'ler	Çeşitlilik Geniş, desantralize şirketler Hızlı büyüyen küçük işletmeler Ev-temelli işler	**Çeşitlilik, entegrasyon** Portföy işçileri Tele Çalışma Sanal Girişimcilik
ENDÜSTRİYEL ÇAĞ (1940'lar-1980'ler)	**Kitlesel Üretim** Düşük Maliyet Nicelik İstikrar Sermaye Ekipmanı Denetim (Kontrol)	**Fabrika Modeli** Geniş Organizasyonlar dikey olarak entegre edilmiş	**Kesinlik, ayırma** Hiyerarşi Ayrı İşyerleri Ev ve İş Ayrımı Tek alanda Uzmanlaşma Standart İş Saatleri
ERKEN ENDÜSTRİYEL ÇAĞ (1880'ler-1930'lar)	**Küçük-Ölçekli Üretim** Uzmanlık Kalite	Küçük ve Orta Boyutlu İşyerleri	**Entegrasyon** Ev ve İş Yerinin Bütünleşmesi
TARIM ÇAĞI (1880'ler Öncesi)	İşgücü Hava Şartları	Küçük Ölçekli Çiftlikler	Ev ve İş Yerinin Bütünleşmesi

[24] Numan Kurtulmuş, a.g.m., s 150.

Sanayi çağında maddi ürünler ön planda iken, bilgi çağında ileri düzeydeki bilişim teknolojisinin yarattığı bilgi üretimi hakim konuma gelmiştir. Artık bilgi sürekli üretilebilip artmakta, iletişim ağları içinde taşınabilmekte ve bölünebilir/taşınabilir olması nedeniyle de emek-sermaye ve toprağı ikame edebilmektedir. Sanayi çağıyla doğal girdilerden sanayiye yönelen girdi ağırlığı, bilgi çağının ilk aşamasında nitelikli işgücüne ve ileri aşamalarında ise bilişimsel bilgiye öncelik tanımakta, bilgi kullanımı da ulusal sınırları aşarak, küreselleşmeye yol açmaktadır[25]. Bilgi ekonomisi içinde, bilgi içerikli ürünlerin üretilmesi sanayi dönemi üretim tekniklerinden oldukça farklıdır. Sanayi toplumunda ***kitlesel üretim*** yapıldığı ve piyasanın, üretilen her türlü ürünü tüketmek isteyen tüketicilerce kuşatıldığı bilinmektedir. Buna karşılık bilgi çağında, gelişen teknoloji tüketicilerin daha bilgili ve daha zor beğenir olmasına yol açmıştır. Böylece kitlesel talep yaratma hedefi, yerini daha fazla yenilik ve kaliteyi arttırma güdülerine bırakmış, bunun da etkisiyle günümüzde *Fordist* çalışma düzeninin kitlesel üretime yönelik tek bir model ve standart mal anlayışının yerini, esnek uzmanlaşmaya dayalı ***esnek üretim sistemleri*** almaya başlamıştır. Esnek üretim sistemleri istenilen ürünün az sayıda ve değişik özelliklerde olmasına imkan tanımakta ve gelişen üretim teknolojileri sayesinde ***kişiye özel üretim*** dahi yapılabilmektedir. Bu durum firmaların karşı karşıya kaldığı rekabetin çetinliğini de gözler önüne sermektedir.[26] Çeşitlenen tüketici taleplerini karşılayacak, rekabetin gerektirdiği ucuz ve kaliteli üretimi yapabilecek esneklikte, yalın, tam zamanında *(just in time)* ve verimle çalışan ***küçük ve orta büyüklükte işletmeler*** önem kazanmaktadır.

Bilgi teknolojilerindeki devrimin doğurduğu bir yeni kavram da ***"desantralize çalışma mekanları"*** (decentralized work sites) olmuştur. Bu kavram, bir işletmenin kendi iş yerinden ayrı ve gerektiğinde uzakta çalışma yeri oluşturması anlamına gelmektedir. Bilgisayarlar, modemler, faks makineleri ve internet bu tür çalışma düzenlerini çekici hale getirmiştir. Yeni iletişim teknikleri işgörenlerin küremizin her

---

[25] Tankut Centel, "Bilgi Çağında Endüstri İlişkileri", Yeni Türkiye 21. Yüzyıl Özel Sayısı II, Mart-Nisan 1998, Sayı 20,s.1099.

[26] Çaha, agm,s.1047.

yerinde çalışmalarına olanak sağlamakta, ***"İş bilgisayarınızın olduğu yerdedir"*** sloganı ile ifade edilen bu olgu aile sorumlulukları ve rahatlık gibi nedenlerle evlerinde çalışmayı isteyenlerin bu tercihlerine uygun düşmektedir[27].

C- Küreselleşen Dünya'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ülkeler Arası Cazibe Rekabeti ve Teşvik Yarışları

1- Küreselleşme ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Boyutları

Küreselleşme ve sermayenin serbestleşmesi, küresel piyasalardaki yabancı sermaye miktarını ve önemini giderek arttırmaktadır. Dünya'da dolanıp kendine yatırım alanı arayan toplam sermaye küreselleşme süreci boyunca giderek artma eğilimi göstermiş 2000 yılında 1,3 trilyon $'lık rekor seviyesine ulaşmış, Sermayenin miktarı ile birlikte sermayenin büyüme hızı da % 18 gibi rekor bir düzeyde gerçekleşmiştir. Uluslararası yabancı sermaye'deki büyüme aynı yıl gerçekleşen sanayi üretimi ve uluslararası ticaretin büyüme hızlarından çok daha fazladır. 2000 yılında sınır ötesi yatırım alanlarına yönelen 1,3 trilyon $'ın % 71'i ABD, Japonya ve Avrupa Birliğinden oluşan zenginler üçgenine akmış, buna karşılık kalkınmakta olan ülkelere 240 milyar $ yatırım yapılmıştır. 2001 yılında dünya ekonomisinin yavaşlaması toplam doğrudan küresel sermayeyi 900 milyar $ dolaylarına geriletmiştir.[28]

2002 yılı itibariyle Dünya Doğrudan Yabancı Sermaye Stoku 1980 yılından beri on kattan fazla artarak 7,1 trilyon $'a ulaşmıştır. Bu stok, yaklaşık 780.000 yabancı bağlı şirketi kontrol eden 64.000 transnasyonel şirket tarafından yapılan uluslararası üretime temel oluşturmaktadır. Yine 2002 yılı itibariyle yabancı bağlı şirketlerin katma değeri 3.4 trilyon $, Dünya Doğrudan Yabancı Yatırım Stoku'nun oluşturduğu yabancı bağlı şirketlerce yapılan satışlar 18 trilyon $ olarak tahminlenmektedir. Yabancı bağlı şirketlerin istihdam

---

[27] Toker Dereli, "Bilgi Çağında İstihdam, Çalışma İlişkileri ve Sendikalar", **Yeni Türkiye** 21. Yüzyıl Özel Sayısı II, Mart-Nisan 1998, Sayı 20,s.1088.

[28] Cem Kozlu, **Öfkeden Çözüme**, İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın: 677, Ekonomi Dizisi:31,İbstanbul; Mas Matbaacılık, 2003, s.142.

miktarı 2002 yılında 53 milyon işçi (1982'dekinin 2,5 katı) olarak belirtilmektedir.[29]

2- Ülkelerarası Cazibe Rekabeti ve Teşvik Yarışları

İçinde bulunduğumuz dönem uluslararası yatırımlar ve doğrudan yabancı yatırımlar açısından ilgi çekici gelişmeleri ortaya çıkarmaktadır. Yabancı yatırımların seviyesindeki artışlar ve ülkelere sağladıkları imkanlar ülkeler tarafından görülmüş ve ülkeler bu yatırımları kendi ülkelerine çekebilmek adına kıyasıya rekabet içine girmişlerdir. Ülkeler arası rekabetin ötesinde dünyanın bir çok ülkesinde bölgeler arası rekabetin söz konusu olduğu görülmektedir. Dünyanın bir çok ülkesi yatırım cazibelerini arttırıcı politikalarının kalitesini gün geçtikçe arttırmakta, cazibelerine yönelik reformlar uygulamakta, en etkili enstrümanları geliştirmeye çalışmaktadırlar. Batı Avrupa'da bölgesel teşvik paketlerinin en yaygın kullanılan elementi devlet yardımlarıdır. Bunun nedeni muhtemelen, yatırımcılar açısından yüksek seviyede görüş netliği sağlamaları, saydam ve esnek olmaları, kamu yöneticilerince uygulanmalarının kolay olmalarıdır. Danimarka dışında tüm önde gelen Batı Avrupa ülkesi yatırım projelerinin teşvikinde devlet yardımlarını kullanmaktadır.[30] Bu durumun tersine Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinde bir teşvik unsuru olarak vergisel imtiyazlar ve gümrük teşviklerinin yabancı yatırımları cezbetmede daha çok kullanıldığı görülmektedir.

Avrupa ve Dünyanın çeşitli bölgelerinde ülkeler arası "***yatırım-teşvik rekabeti***"ne ya da bir diğer ifade ile "***cazibe rekabeti***"ne bir çok örnek vermek mümkündür:[31]

- 2001 yılında BMW Almanya Leipzig'de fabrikasını kurmaya karar vermiştir. Bu 860 milyon $'lık proje 5 500 kişiye istihdam sağlayacaktır. Avrupa'daki 250den fazla yer 12 ay boyunca BMW

---

[29] UNCTAD, **World Investment Report 2003 - *FDI Policies for Development: National and International Perspective*-** Overview, UN New York -Geneva, 2003, s.23.

[30] Andrew Charlton, "*Incentive Bidding For Mobile Investment: Economic Consequences and Potential Responses*", OECD Development Center, Technical Papers No:203, January 2003, s.23.

[31] Charlton, a.g.e., s. 18, 23-24.

fabrikası için rekabet ettiler. Sonuçta Leipzig Çek Cumhuriyetinin Rolin, Fransa'nın Arras, Almanya'nın Ausburg ve Schwerin kentlerine galip gelmiştir.

• Nissan Motors Micra modelinin üretimini Sunderland fabrikasının dışına taşımakla ilgili bir tehditte bulundu. Bunun nedeni Nissan'ın Sunderland'daki iş maliyetlerini çok yüksek tahmin etmesiydi. 2001 yılında 58.5 milyon $'lık bir devlet yardımı sağlandı ve Nissan aynı yerde üretime devam etme kararı aldı.

• 1991 yılında Portekiz Ford ve Wolsvagen'e Setubal kentinde 3.1 milyar $'lık yatırım yapmaları için 680 milyon $ devlet yardımı ödedi. Bu önemli teşvik'e ilave olarak Portekiz altyapının geliştirilmesi, liman ve demiryollarının iyileştirilmesi, yerel otoyolların bakım ve yapımı ile ilgili destek sağlayacağını kabul etmiştir.

• 1996 yılında General Motors, Asya'da 500 milyon $'lık bir otomobil fabrikası kurmayı düşündüğünü açıklamıştır. Bunun üzerine Tayland ve Filipinler çok acımasız bir rekabete girişmişler ve üst düzey yetkililer göndererek General Motors ile pazarlık başlatmışlardır. Filipinler devlet başkanı Fidel Ramos GM başkanı John Smith'e gönderdiği yazıda, ülkesinin ekonomik reform rekorundan bahsetmiş, 8 yıl vergi tatilini takiben diğer tüm vergilerden % 5 indirimi kapsayan cömert bir vergi paketini önermiştir. Ramos, makine ve teçhizatın gümrüksüz ithali ve 5000 sektör çalışanı için ücretsiz eğitim hizmetini de bu pakete eklemiştir. Bununla birlikte mücadeleyi, Filipinlerin önerdiği pakete ilave olarak otomobil ihracatı için % 100 oranında ham madde iadesi ve bir GM eğitim enstitüsü oluşturulması için 15 milyon $ devlet yardımı öneren Tayland kazanmıştır.

Teşvik rekabeti özellikle yüksek teknoloji chip endüstrisinde çok güçlüdür. Devletler kısa sürede gerçekleşecek bu türden büyük projelere, toplam üretim maliyetlerinin % 40'ının üzerinde teşvik sağlayacaklarını duyurabilmektedirler. Özellikle İngiltere ve İrlanda'nın uygulamaya başladığı, chip endüstrisi gibi yeni endüstrileri cezbetmek için kullanılan bu tür proaktif politikalar tüm dünya'da artan rekabetin güzel bir göstergesidir.

• Advanced Micro Devices (AMD) şirketinin Almanya'nın Dresten kentinde kuracağı toplam 1.9 milyar $ tutan 10 yıllık bir süreçte oluşacak chip fabrikası yatırımı için 550 milyon $ devlet teşviki sağlanması kararlaştırılmıştır.

• İrlanda teşviklerin proaktif kullanım örneğini sergileyen belki de en önemli Avrupa ülkesidir. Son 20 yıldır İrlanda yeni istihdam imkanlarının, ihracat artışının ve yenilikçiliğin (innovation) temel itici unsuru olarak çok başarılı bir doğrudan yabancı yatırım teşvik sistemine sahiptir. Süreçte çoğu zaman, teşvik paketi içinde önemli oranda kurumlar vergisi azaltımları bulunmuştur. İrlanda bu gibi vergisel teşvikler yanında devlet yardımları, altyapı ve yardımlar gibi geniş bir teşvik grubundan yararlanmıştır.

• Doğu Asya'da teşvik rekabetinin yüksek becerili iş imkanları ve teknoloji transferi sunan yüksek teknoloji sektörlerinde çok yoğun ve acımasızdır. ***"bilgisayar chips'i, patates chips'i değil"*** (*Computer chips, not potato chips*) Doğu Asya kalkınmasında ilginç bir söylem olmuştur. 1996 yılında Malezya, bilgi ve iletişim endüstrilerinde yatırımları çekebilme niyetiyle Multimedya Süper Coridor (MSC) projesini başlatmıştır. MSC politikası tam 5 yıl vergi tatiline ilave olarak % 100'lük bir yatırım indirimini içermektedir. Takip eden yıl Endonezya mikrochip imalatçılarına özel bir takım vergi indirimleri uygulamaya başlamıştır. Çin Taipei de kendi modeli olan "silikon adası" adını verdiği bir modelle teşvik yarışına katılmıştır.

• Çek Cumhuriyeti başlangıçta yabancılar için vergisel teşviklere düşmanca bir bakışa sahip olmasına rağmen özellikle Macaristan ile 1997 yılında Intel yatırımının ülkeye çekilebilmesi için giriştiği teşvik rekabetinde anlayışını değiştirmek zorunda kalmıştır. 1998 yılında Çek hükümetinin hazırladığı yatırım teşvik paketi ile yeni kurulacak şirketler için 10 yıl uygulanacak bir kurumlar vergisi indirimini veya mevcut şirketlere 5 yıl için kısmi bir kurumlar vergisi indirimini, iş yaratma devlet yardımını, eğitim yardımlarını ve altyapı desteğini onaylamıştır. Ancak bu şekilde Polonya, Macaristan ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri ile arasındaki dejavantajı ortadan kaldırabilmiş ve eşit koşullarda rekabete yönelebilmiştir.

3- Ülkelerin Kendilerini Pazarlaması ve Ülke Promasyonları

Günümüzde bir takım ülkeler, sermaye ihraç eden ABD gibi ülkelerde yayınladıkları ilanlarla, düzenledikleri tanıtım kampanyalarıyla kendi ülkelerinin yatırım ikliminin ne kadar uygun olduğunu, yatırımcılar açısından çok elverişli koşullara sahip olduklarını belirtmekte yatırımcılar için cazibelerini arttırmak adına ciddi kampanyalara girişmektedirler. Ulusal düzeyin ötesinde bölgesel tanıtım kampanyalarının bile mevcut olduğu gözlenmektedir. Sözgelimi, Meksika -Yucatan Eyaleti Endüstri ve Ticaret Geliştirme Bölümü, ABD gazetelerinde verdiği ilanla işçi maliyetinin saatinin yalnızca 1 dolar olduğunu ve bu eyaletin havayoluyla ABD'ye 90 dakika ve 460 mil uzaklıkta bulunduğunu, bazı hizmetlerin burada yapılması halinde yılda işçi başına 15 bin dolar tasarruf edilebileceğini, şirketlerin karlarını arttıracağını ve işletme yöneticilerinin bu yerleşim yerinde çok iyi şartlarda yaşayabileceğini belirtmektedir.[32] Honduras'ta özel bir şirket ise, ABD ve Tayvan'da bürolarının olduğunu belirterek bu ülkede rekabet edebilir işçi ücretleri ve yüksek verimliliği olan bir emeğin olduğunu, ABD'de eğitim görmüş mühendislere, merkezi Amerika'nın en iyi liman kolaylıklarına sahip bulunduğunu, hidro-elektrik enerjisi imkanlarının mevcut olduğunu, ABD'ye uçakla 2 saat, gemiyle 48 saat uzaklıkta bulunduğunu belirtmektedir. Bu açıklamalardan sonra ise ABD'li işverenlere emek maliyetlerini düşürmeyi isteyip istemediğini sormakta ve onları davet etmektedir. Dominik Cumhuriyeti Yatırımları Geliştirme Konseyi ise, verdiği bir ilanda işçi ücretlerinin sadece 56 sent olduğunu, güvenilir bir işgücüne, serbest ticaret bölgesine, çabuk ve yakın deniz ve hava ulaşımına istikrarlı ve demokratik bir hükümet ve ABD ile olan güçlü bağlantıya işaret ederek yatırımcıları ülkesine davet etmektedir. Böylece şirketlerin yeni yatırımlarını ucuz işçi olanakları olan ülkelere kaydırması yanında, sadece bazı hizmetlerin Hindistan örneğinde olduğu gibi, bazı ülkelere kaydırılması uygulamasına da rastlanmaktadır.[33]

---

[32] İTO, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, s. 239.

[33] İTO, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, s. 239-240.

4- Küreselleşen Dünyada Ülkelerin Yatırım Cazibesini Belirleyen Unsurlar

Küreselleşme döneminde hamle yapan ülkeler, milli verimliliklerini ve uluslararası ekonomik rekabet güçlerini arttırabilen, küreselleşme akımını lehlerine kullanabilen ülkelerdir. Ülke içerisinde yarattıkları - bol ve ucuz enerji, eğitimli işgücü, sağlam bir hukuk sistemi, kolay ulaşım olanakları gibi- ortam şirketlere güçlü bir altyapı sağlamakta, ülke yatırımlar açısından bir cazibe merkezi olmaktadır.

Yabancı yatırımcılar, bir ülkenin yatırım çekiciliği açısından en azından dört niteliğe dikkat etmektedirler. Bunlar; karşılaştırmalı ve rekabetçi avantajlar, ekonomide ve politikada iç denge, mülkiyet haklarının korunması ve yabancı ticaret sahalarıdır.[34]

a- Karşılaştırmalı ve Rekabetçi Avantajlar

Bir ulusun belirli endüstri hatlarındaki yatırımlar için çekiciliği dört ana sahada kendini gösterir:

Faktör Koşulları: Bir ulusun yatırım çekiciliği, giderek daha iyi doğal kaynaklar, yer, nitelikli-niteliksiz işgücü ve temel altyapı ile ilgilidir

Talep Koşulları: Bir ülkenin yatırım çekiciliği, ev sahibi ülkenin endüstrinin üretim hizmetleri için giderek daha sofistike olmasıdır.

İlişkili ve Destekleyen Endüstriler: Bir ulusun yatırım çekiciliği, uluslararası rekabetçilikle ilişkili olması ve bunu desteklemede giderek daha çok yer almasıdır.

Şirket Stratejisi, Yapı ve Rekabet: Bir ülkenin yatırım çekiciliği, içerdeki rekabetin giderek daha da şiddetlenmesidir.

b- İçeride Ekonomik ve Politik Denge

Dengesiz ve sendeleyen ekonomiler, ticari şirketleri söz konusu ülkelerde yatırım yapma konusunda şüpheci davranmaya itmektedir. 1960'tan bu yana 511 ayrı faaliyet alanındaki 1.500'ün üzerindeki şirket

---

[34] Kotler vd..a.g.e., s.185-186.

76 ülke tarafından kamulaştırılmıştır. Kamulaştırmanın küçük ölçeklileri dahi, grevler, nakit paranın değerinin düşmesi, nakit paranın bloke edilmesi ve benzeri uygulamalar nedeniyle şirketin yatırım değerini kaybetmesine neden olmaktadır. Ekonomik ve politik denge, Doğu Asya'nın doğrudan yabancı yatırımlar için çekici olmasının anahtarı kabul edilebilir. Analistler, ülkenin taşıdığı riskler arasında iki tipi birbirinden ayırmaktadırlar. Bunlardan ilki, hükümetin ya da insanların doğrudan aldığı tavır nedeniyle ortaya çıkan; yatırımın mahvolması, kamulaştırma ve yatırım kaynaklarıyla transferin sınırlandırılmasıyla sonuçlanan ***kıymetli malların korunması / yatırımın geri alınması riski'*** dir. İkincisi ise, ekonominin aşağı doğru dönmesi, nakit paranın kıymetinin düşmesi, grevler vb. sonucu ortaya çıkan ***kullanılmaya hazır kazanç / nakit akışı riski'***dir. Bazı analistler, politik riskin, eski risk ve ekonomik riskin ikinci ve son risk olduğunu, fakat her ikisinin de sık sık birbirine karıştığını düşünmektedirler.

c- Mülkiyet Haklarının Korunması

Yasal ve kurumsal çerçeve içinde yönetilen doğrudan yabancı yatırım, açık, önceden tahmin edilebilir ve dengeli olmalıdır. Karlı para havalesi ve ithal girdilerin tedarik edilmesi için yabancı mübadeleye serbest giriş gerçekleştirilmeye çalışılmalıdır. Muhtemel yabancı yatırımcılar, yerli sahiplik ya da sınırsız milliyetçilik baskısından sık sık ürkmektedirler.

d- Yabancı Ticaret Sahaları

Doğrudan yabancı yatırımları cezbetmenin bir yolu, sadece ihracat yapan girişimcilerin bir çok yerel kanundan muaf olacakları bir Yabancı Ticaret Sahası kurmaktır. Çok uluslu şirketlere işlerini idare etmeleri, ithalat, üretim ve YTS içinde tüm işe sahip olmaları için izin verilir Çokuluslular, ithal ettiği malları ev sahibi ülkede satamadığı sürece yerel pazarda etkili olamaz. Ev sahibi ülke, iş yaratmak, işgücünün niteliklerini geliştirmek, teknoloji transferi ve vatandaşlarının gelirlerinin yükselmesi gibi kazançları elde eder.

On yıl öncesine kadar doğrudan yabancı yatırımları cezbedici bir unsur olan ucuz işgücünün cazibesi giderek azalmaktadır. Ücretler yerel yatırımlara karar verirken artık önemli bir faktör değildir. Daha düşük

her birim işgücü maliyeti, daha az kaliteli altyapı veya düşük kaliteli işgücü gibi diğer dezavantajlarla kolayca dengelenebilmektedir. Bunun yerini *nitelikli işgücü*, *Ar-Ge* ve *pazarlama*nın rekabetçi avantajı almıştır. Buna bağlı olarak bir çok endüstride toplam üretim maliyetleri içinde düşük becerikli işgücünün payının, yirmi yıl önceki % 25'lik orandan % 5 -10'a düşmüştür. Doğrudan işgücü yarı iletkenlerde toplam maliyetlerin sadece % 3'üne, renkli TV üretiminde % 5'ine ve otomobil endüstrisi maliyetlerinin ise % 10-15'ine mal olmaktadır. Bununla birlikte işgücü maliyetleri, giyim ve ayakkabı alanında, toplam üretim maliyetlerinin yaklaşık üçte biri oranıyla ana rolü oynamaya devam etmektedir.[35]

İleri teknoloji ve üretim teknikleri, kalite ve güvenilirlik açısından daha fazla istenir özelliklere sahiptir. Bu yeni üretim teknikleri, işlerin yürümesini engelleyen durumlar için daha hassastırlar ve dolayısıyla güvenilir elektrik tedariki ve iyi nakil hatları da altyapının güçlü olmasında giderek önemli olmaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde üretimin çekiciliği, bu ülkelerin altyapı sıkıntılarından dolayı azalabilmektedir. Ayrıca bununla ilgili bir diğer unsur eğitim standartlarıdır. Gelişmekte olan ülkelerde eğitim standartları yatırım cazibesini arttıran faktörlerin önemlilerindendir. Becerikli işgücünün eksikliği bu ülkelere yapılacak karmaşık teknolojik operasyonları sınırlayabilmektedir.

5- Küreselleşme Çağında Yatırımlara Etkisi Bakımından; Coğrafya, Entegrasyon ve Kurumsal Kalite

Dünyanın en zengin ve en yoksul ortalama gelir düzeyleri arasındaki büyük fark kalkınma ekonomisinin en temel araştırma alanlarından biridir. Bu durumun açıklanmasında günümüzde kalkınma ve büyümeyi temelden etkileyen üç unsur önemlidir. Bu belirleyici unsurlar; *coğrafya, entegrasyon* ve *kurumlar*'dır.

Coğrafya (geography), iklim ve doğal kaynakların anahtar bir belirleyicisidir ve ulaştırma-taşımacılık maliyetleri, hastalık yükü ile daha gelişmiş alanlardan teknolojinin yayılma genişliği gibi unsurlar

---

[35] Kotler vd..a.g.e., s.183.

üzerinde temelsel bir rol oynamaktadır. Buna bağlı olarak tarımsal verimlilik ve insan kaynaklarının kalitesi üzerinde güçlü bir etkisi vardır.[36]

İkinci unsur prodüktivitedeki değişme ve gelir büyümesinin itici bir gücü olarak uluslararası ticaret üzerinde durmaktadır. ***Entegrasyon (integration)*** olarak ifade edilen bu belirleyici unsur global ekonomiye katılım yoğunluğunu ifade etmekte, dünyanın zengin ve yoksul bölgelerinin birbirine yaklaşmasını (covergence) sağlayıcı bir rolü vurgulamaktadır. Küreselleşme tartışması içinde tabiidir ki, bu entegrasyonun faydaları ile ilgili geniş bir çalışma alanı mevcuttur.

Son olarak üçüncü belirleyici unsur olan ***kurumlar (institutions)*** - özellikle mülkiyet hakları (property rights) ve kanun hakimiyeti (rule of law) - üzerinde odaklanmaktadır. Bu belirleyici unsur bir toplum içinde oyunun tüm kurallarını, açık ya da gizli tüm davranış normlarını ve bunların arzu edilen ekonomik davranışlar için uygun teşvikler oluşturabilme gücünü belirtmektedir. İktisadi büyüme ve kalkınmada kurumların rolü üzerinde belki de en yoğun duran iktisatçı Nobel Ekonomi Ödülü sahibi *Douglas North* olmuştur. Kurumlar terimi farklı yollarla tanımlanmışken North kurumları bir hayli geniş bir açıyla *"insan ilişkilerini yöneten formal veya informal kurallar"* şeklinde betimlemiştir. Bununla birlikte *kurumları* daha dar kapsamda belirten spesifik kurumsal birimlere odaklanan tanımlar da mevcuttur. Daha orta yollu bir şekilde *kurumlar*, mülkiyet haklarının derecesi, kanun ve düzenlemelerin adil bir şekilde uygulanma düzeyi ve yolsuzluk (curruption- çürüme) düzeyi gibi terimlerle tanımlanmaktadır. Son dönemde ampirik analizler tipik bir şekilde üç geniş kurum ölçütü kullanmaktadırlar. Bunlar; ***yönetişim kalitesi, (quality of governance)-*** *yolsuzluk düzeyi, politik haklar (political rights), kamu sektörü etkinliği, ve düzenleyici yükleri (regulatory burdens)* dahil - ***"özel mülkiyet yasal korumasının genişliği ve bu yasaların ne kadar iyi uygulandığı"***, ***"siyasi liderler için konulan sınırlamalar"*** olmaktadır. Bu ölçütler tamamen objektif olmamakla birlikte ülke uzmanlarının subjektif algılamaları ve değerlendirmeleri yapılacak ülke değerlendirmesinde

---

[36] Dani Rodrik & Arvind Subramanian, *"The Primacy of Institutions (And What This Does And Does Not Mean)"*, **Finance and Development**, June 2003, s.31.

etkili olmaktadır. Bu ölçütlerden ilki - toplam yönetişim endeksi (aggregate governance index) - için 1999'da *Daniel Kaufman, Art Kraay* ve *Pablo Zoido-Lobaton* tarafından yapılan çalışmada altı ölçüt geliştirilmiştir.[37] Bunlar ***(1) ses ve hesap verme sorumluluğu*** *(voice and accountability)*; vatandaşların hükümetlerini seçebilme olanakları, sahip olduğu siyasi haklar, sivil özgürlükler ve bağımsız basın gibi unsurları kapsamaktadır ***(2) siyasi istikrar ve zor kullanmanın yokluğu*** *(political stability and absence of violence),* hükümetin anayasal olmayan ve anti demokratik zorlama şekilde yıkılmama olasılığını belirtir ***(3) hükümetin verimliliği*** *(government effectiveness)* kamu hizmet sunum kalitesi ve becerisi, kamu hizmetinin siyasi bağımsızlığı gibi unsurları içerir, *(4)düzenleyici yük (regulatory burden);* mal piyasaları, bankacılık sistemi ve uluslararası ticarette hükümet kontrollerinin nisbi yokluğunu belirtir ***(5) kanun hakimiyeti*** *(rule of law)* kişi ve mülkiyetin saldırı ve hırsızlık karşısında korunması, bağımsız ve etkin yargıyı ifade eder ***(6) rüşvet-yolsuzluk özgürlüğü*** *(freedom from graft)* kamu gücünün özel kazanç veya yolsuzluk amacıyla kötüye kullanılmamasını ifade etmektedir.

İkinci ölçüt ***mülkiyet haklarına*** odaklanmaktadır. Bu ölçüt özel mülkiyet alımlarının ve haklarının korunup korunmadığını göstermektedir. Diğer bir ölçüt olan ***yürütme üzerindeki kısıtlamalar***, başkan veya diğer siyasi liderler üzerindeki kurumsal ve diğer sınırlamalara vurgu yapmaktadır. Elitler ve politikacılar üzerinde uygun kısıtlamalar olan bir toplumda, farklı grupların devletin kontrolü için farklı gruplar arasında kavga ve çekişmeler daha az olacak ve politikalar daha istikrarlı, daha sürdürülebilir olacaktır.

Kurumlar ve kurumsal kalite kişi başına GSMH artışı ve ekonomik büyüme üzerine güçlü ve önemli etkiye sahiptir. Yapılan hesaplamalara göre, ortalama olarak, kurumsal kalitenin arttırılması, kişi başına GSMH'nın ortalama yıllık büyümesinde % 1.4 puanlık artışa yol açabilmektedir.

---

[37] Hali Edison, *Testing the Links - How Strong Are The Links Between Institusional Quality And Economic Perjormance*", **Finance and Development**, June 2003, s.36.

Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere uygun bir coğrafya, iyi bir entegrasyon ve yüksek kaliteye sahip kurumlar ülkelerin büyüme ve kalkınmasında çok önemlidir. Özellikle yüksek kalitede kurumlara sahip ülkelerin küreselleşme sürecinde başarı şansları giderek artmaktadır.

II- TÜRKİYE'DE İSTİHDAM VE YATIRIM SORUNUNUN BOYUTLARI

A- Türkiye'de İşgücü Piyasasında Sorun Alanları

1- İşsizliğin Boyutları

1990'lardan günümüze işsizlik oranlarını incelediğimizde Türkiye'nin % 8.2 olan 1990 yılı işsizlik oranının özellikle 2001 ve 2002'de önemli boyutlara ulaştığı ve sırasıyla % 10.9 ve % 9.2 olduğu görülebilir. Tablodaki başarılı ülkelerden biri olan İrlanda 19 yıla yaydığı kalkınma modeliyle 1990 yılında % 13.4 olan işsizlik oranını 2002 yılı itibariyle % 4.9'a indirmeyi başarmıştır.

Tablo-3 : Endüstrileşmiş Ülkelerde İşsizlik Oranları, 1990 -2002

	1990	1995	2000	2001	2002*
Avustralya	6.7	8.2	6.3	6.7	6.6
Avusturya	4.0**	3.9	4.7	3.6	5.6
Belçika	6.6	9.7	6.9	6.6	6.7
Kanada	8.1	9.4	6.8	7.2	7.6
Danimarka	7.2	6.8	4.4	4.3	4.3
Finlandiya	3.2	15.2	9.8	9.1	9.4
Fransa	8.6	11.4	9.4	8.6	9.2
Almanya	4.8	8.2	7.5	7.9	7.8
Yunanistan	10.5**	10.5	11.2	7.6	10.3
İzlanda	2.7	veri yok	1.4	2.3	2.5
İrlanda	13.4	12.3	4.3	3.8	4.9
İtalya	8.9	11.5	10.7	9.5	9.1
Japonya	2.1	3.1	4.7	5.1	5.8
Lüksemburg	1.7	2.9	2.6	2.4	2.9
Hollanda	5.9	6.6	2.6	2.4	2.7
Yeni Zelanda	7.8	6.3	6.0	5.3	5.7
Norveç	5.3	5.0	3.4	3.6	3.6
Portekiz	4.8	7.3	4.0	4.1	4.4
İspanya	16.1	22.7	11.4	13.0	10.7
İsveç	1.7	8.8	4.7	5.1	4.2
İsviçre	2.0***	3.5	2.0	2.6****	2.5
TÜRKİYE	**8.2**	veri yok	**6.4**	**10.9**	**9.2**
İngiltere	6.9	8.5	5.5	5.0	5.3
ABD	5.6	5.6	4.0	4.8	5.6
Avrupa Birliği	8.1***	10.5	7.8	7.4	7.6

Kaynak : ILO, Global Employment Trends, 2003, s.99.
* Projeksiyon 2*1993 3* 1991 4*2000

Son veriler ülkemizde; • Açık işsizler'in : 2.4 milyon • Düzenli ve Yeterli bir İşi Olmayanların: 3 milyon • Kayıtdışı Çalışan İşçilerin ise: 3.4 milyon kişi olarak tahmin edildiğini göstermektedir. Buna göre türkiye'de işsizlerle düzgün işi olmayan ücretlilerin sayısı 9 milyona ulaşmaktadır. 2002 yılında bir işçiye düzgün bir iş yaratmanın ortalama yatırım maliyeti 99 milyar TL'dir. Buradan hareketle özel sektörün toplumu düzgün işe kavuşturması için 891 katrilyonluk yatırıma ihtiyacı vardır. Yani milli gelirimizin üç katı. [38]

Son yıllarda toplam istihdam sürekli azalmıştır. 2000 yılında 20.6 milyon olan toplam istihdam, 2001'de 20.4 milyona, 2002'de de 20.3 milyona gerilemiştir. Buna karşılık, iş bekleyenlerin sayısı çığ gibi büyümektedir. 2002 yılında tarım dışı işgücüne 900 bin kişi, işsizlere de 510 bin kişi eklenmiştir. Son beş yılda imalat sanayi istihdamı % 15.6 oranında küçülmüştür. Bu durum işgücü potansiyelimizden yararlanamadığımızı ve gelecekte işgücüne katılım oranının yükselmesiyle işsizlik baskısının artacağını göstermektedir.[39]

Son on yıl içinde Türkiye'de nüfus artış oranı azalmasına rağmen, ülke hala OECD ülkeleri arasında (1988 - 1999 arası için % 1.9 ve 2000 için % 1.5 olan) en yüksek ortalama yıllık nüfus artış oranına sahip ülkelerdendir. İstihdam artış oranları aynı dönemde ortalama olarak sadece % 1.7 iken, çalışma yaşındaki nüfus (15-64) artış oranı daha yüksektir (%2.6). [40] İşgücü katılımında ve istihdam oranlarındaki düşüş sonucu, Türk işgücü arzı kaynaklarının önemli bir kısmından yeterince istifade edilememektedir. Tabiidir ki; düşük katılım ve istihdam oranları sadece demografik nedenlerin ve işgücü piyasasına giriş ile ilgili sorunların bir sonucu değildir. Bunlarla birlikte, **düşük büyüme, resesyon** ve işten çıkarmalarla sonuçlanan **yapısal kaymalar** gibi temel bir takım sorunların da bu alanda çok etkili olduğu söylenebilir. Eğer tarihi bir perspektiften bakılırsa, çalışma yaşındaki nüfusun istihdamı 1970'lerden sonra düzenli bir şekilde düşmüştür ve Türkiye'nin potansiyel işgücünün daha küçük bir kısmı ekonomik

---

[38] TİSK, **Kayıtdışı İstihdam**, TİSK Yayın No:233, Mayıs 2003, s.38.

[39] TİSK, **Kayıtdışı İstihdam**, s.37.

[40] Peter Auer & Natalia Popova, *"Labour Market Policy for Restructuring in Turkey: The Need for More Active Policies"*, ILO Employment Paper 2003/51, Geneva, 2003,s.3

açıdan aktiftir. 1975 yılında Türkiye'nin istihdam oranı OECD ülkeleri arasında Japonya'nın ardından en yükseklerden biridir. 1997 yılına gelindiğinde ise istihdam oranı İspanya dışında en düşük gözükmektedir. 2000'de istihdam oranı Türkiye'de % 50'nin altına düşmüştür - İspanya'da tekrar % 56'ya çıkıyorken- ve kadın istihdam oranları özellikle düşüktür.[41]

2- İstihdamın Sektörel Yapısında Çarpıklıklar - Geçiş Sorunu

Ülkemizde tarım sektörünün istihdam açısından hala kritik bir alan olduğu söylenebilir. İstihdamın sektörel dağılımı incelendiğinde 1980 yılında istihdamın % 62.2'si tarım, % 11.6'sı sanayi, % 25.7'sının hizmetler sektöründe bulunduğu görülebilir. Bu dağılım aradan geçen yirmi yıl içinde 2000 yılı itibariyle sırasıyla % 34.9, % 18.1 ve % 46.9 şeklini almıştır. Tarım kesiminin istihdamdaki ağırlığı yıllar itibariyle azalmasına rağmen günümüz ülke karşılaştırmaları baz alındığında hala çok yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye tarım kesiminin istihdamdaki ağırlığının en fazla olduğu Dünya ülkelerinden biri konumundadır. Sanayi ve hizmetler sektöründe yaratılacak ileri teknolojilere dayalı yeni işlerle, hiç bir gelişmiş ülkede görülmeyen bu istihdam yapısı ülkemizin geçişi tamamlayamadığını göstermektedir.

Tablo-4: Türkiye'de İstihdamın ve GSMH'nın Sektörel Dağılımı

Yıllar	GSMH'nın Dağılımı			İstihdamın Dağılımı		
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1980	26.1	19.3	54.6	62.2	11.6	25.7
1990	17.5	25.5	57.0	46.0	15.8	37.9
1995	15.7	26.3	58.0	43.4	16.2	40.4
2000	14.1	23.3	62.6	34.9	18.1	46.9

Kaynak: DİE İstatistik Göstergeler, DPT Temel Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

[41] Auer & Popova, *a.g.m.*, s.3.

Ekonomik gelişme, tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de istihdamın sektörel dağılımını değiştirmektedir. Bununla birlikte Türkiye'de ortaya çıkan bu değişimin Batı toplumlarında meydana gelen değişime ne ölçüde benzediği analiz edilecek olursa; [42]

• Tarımın istihdamdaki payının 1960'tan 2000 yılına % 68'ler civarından % 35 civarına gerilediği ele alındığında, günümüzde tarımın gelişmiş ülkelerdeki istihdam payının %2-5 arasında değiştiği düşünülürse ülkemizdeki bu gerilemenin yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir.

• Sanayinin istihdamdaki payı 1960-2000 arasında % 10.2'den % 18.1'e çıkması gelişmiş ülkelerdeki durum temelinde analiz edilecek olursak, (bu ülkelerde sanayinin istihdamdaki payı %22-35 dolayındadır) mevcut bulgular, Türkiye'de işgücünün gelişme teorilerinde ileri sürüldüğü gibi henüz tam olarak tarım sektöründen sanayi sektörüne transfer olmadığını göstermektedir.

• Hizmetler sektöründeki artışa rağmen - alt hizmet grupları dikkate alındığında bankacılık ve sigortacılık gibi mali hizmetlerin gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında yeterince gelişmediği görüldüğü için- Türkiye'de hizmet ekonomisine tam bir dönüşümün gerçekleşemediği söylenebilir. (Bilindiği üzere sanayi toplumundan hizmet toplumuna geçiş sırasında tüm hizmetler aynı oranda gelişmemektedir. Önce ulaştırma hizmetleriyle bazı kamu hizmetleri gelişmekte ardından nüfus artışına ve ürünlerin kitlesel üretimine paralel olarak toptan ve perakende ticaretle, bankacılık ve sigortacılık hizmetleri yaygınlaşmaktadır. Üçüncü aşamada ise otel, lokanta, tamir-bakım, seyahat ve eğlence hizmetleri gelişmektedir.)

Tarım kesimindeki yoğun istihdamın yanı sıra bu sektörün düşük verimlilik artışı istihdam ve hasıla oranının karşılaştırılması yoluyla görülebilir. İstihdamın yaklaşık % 35'ini barındıran tarım sektörü GSMH'nın sadece % 14.1'ini üretebilmektedir. Tipik bir batılı ülkede bu ilişki GSMH'nın % 1 ila 7'sinin örneğin Belçika'da % 2.1 ve Yunanistan'da (1998 için) % 18.5 tarafından sağlanması şeklindedir. Bu

---

[42] Cihan Dura & Hayriye Atik, **Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi ve Türkiye**, Literatür Yayınları:72, İstanbul: Mart Matbaacılık, 2002, s.234-236.

durum genel ekonomik büyümeyi ve yeni istihdam alanları yaratılmasını yavaşlatmaktadır. Tarım kesiminde verimliliğin arttırılması özellikle en fakir bölgelerde bir takım koşullar altında (örneğin AB piyasasına daha fazla açılma vasıtasıyla piyasaların genişlemesi) büyüme ve istihdam artışı üzerine olumlu bir etkiye yol açabilecektir. Diğer bir çok yükselen ekonomi gibi Türkiye'de de tarımın bir tampon fonksiyonuna sahip olduğu ve diğer sektörlerde işinden çıkarılan veya iş bulamayan işçileri absorbe ettiği söylenebilir.[43]

3- Kadınların İstihdamdaki Payı

İşgücü katılım oranının cinsiyet açısından analizi açık bir şekilde kadınların çalışmak yerine evlerinde oturmayı yeğlediğini göstermektedir. İşgücüne dahil olmayan kadınların toplam nüfus içindeki payına bakıldığında (25 - 54 yaş, yüzde, 2001-2002), Bulgaristan'da % 7.5, Litvanya'da % 8.8, Çin'de % 12.5, İsveç'te % 14.3, Finlandiya'da % 15.0 olan oranın Türkiye için %'67.1 olduğu, ülkemizin ardından Tunus'un % 73.0, Libya'nın % 74.7, Mısır'ın % 76.0, İran'ın % 87.5 ve Cezayir'in % 88.2 ile geldiği görülmektedir.[44] Ülkemiz, ekonomik kalkınmada kadın işgücü potansiyelini yeterince değerlendirememekte, dolayısıyla nüfusumuzun yarısına yakını üretken olamamaktadır. Üstteki rakamların da gösterdiği gibi ülkemizde 25 -54 yaş grubundaki kadınların % 67'si iş gücüne dahil değildir.

Özellikle kırsal alanlardan kentsel alanlara göçen kadınlar önceden tarım istihdamına dahil iken kentsel endüstri merkezlerinde düşük bilgi ve beceri düzeyine sahip olmalarının da etkisiyle çalışmamayı yeğlemektedirler. Tabii ki bunda kültürel faktörler ve kadının aile içindeki rolü de etkili olmuştur. Avrupa Birliği ile karşılaştırdığımızda istihdam oranlarının erkekler için pek farklı olmadığı ancak kadınlar açısından ciddi sapmalar olduğu gözlenebilmektedir.[45]

---

[43] Auer & Popova, *a.g.m.*, s.4.

[44] TİSK, **Kayıtdışı İstihdam**, s.40.

[45] Peter Auer & Natalia Popova, *"Labour Market Policy for Restructuring in Turkey: The Need for More Active Policies"*, ILO Employment Paper 2003/51, Geneva, 2003, s.6.

4- Genç İşsizliği

Türkiye'de hızlı nüfus artışına bağlı olarak, nüfusun önemli bir bölümü gençlerden oluşmaktadır. OECD ve AB ülkeleri ile ülkemizdeki gençlerin işgücüne katılma oranları karşılaştırıldığında, göreli olarak ülkemizdeki gençlerin işgücüne katılma oranlarının daha düşük olduğu söylenilebilir.[46] DİE'nin hesaplamalarına göre ülkemizde eğitimli genç işsizliği 2000 yılında % 21.9 iken, 2001 yılında % 25.8'e ulaşmış ve 2002 yılında ise yoğunluğunu arttırarak % 29.4'e ulaşmıştır. Dolayısıyla ülkemizde her üç eğitimli gençten biri işsiz durumdadır.[47] İşsizlik sorununun 15-24 yaş grubu nüfusta yoğunlaşması bu sorunu daha da önemli kılmaktadır. Her beş kişiden birinin 15-24 yaş grubunda olduğu ülkemizde bu yaş grubunun yaşadığı işsizliğin, yetişkin olarak kabul edilen 25-64 grubunun yaşadığı işsizliğin yaklaşık 3-4 katı olması ciddi problemlere işaret etmektedir. Bu potansiyelin sorun olmaktan çıkarılması ülkemiz açısından kaçınılmazdır.

5- Kayıt Dışı İstihdam

Türkiye'de kayıtdışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam önemli bir sorun durumundadır. Formal sektörde yüksek ve giderek artan işgücü maliyetleri istihdamın kayıt dışı sektör yönünde ciddi bir kayma göstermesine yol açmaktadır. Bununla birlikte düşük ücret maliyetlerinin tek başına, istihdamı kayıt altında tutmayı başarabileceğini de söylemek zordur. Çünkü vergi ve kontrollerin yokluğu gibi diğer bir çok sebep Türkiye'de kayıtdışılığı cazip hale getirmektedir. DPT'de yapılan bir araştırmaya göre kayıtdışı ekonomi kayıtlı ekonominin % 66'si büyüklüğüne ulaşmıştır. Ülkemizde SSK'ya kayıtlı işçi sayısı 5 milyon 300bin kişi iken, 3 milyon 400bin kayıtdışı işçi bulunmaktadır. Yani her on işçiden 4'ünün kayıtdışı çalıştığı söylenebilir. Ayrıca önemli sayıda yabancı kaçak işçinin de ülkemizde bulunduğu belirtilmektedir.[48]

---

[46] Naci Gündoğan, **Genç İşsizliği**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1320, Eskişehir, 2001, s.105.

[47] TİSK, **Kayıtdışı İstihdam**, s.43.

[48] TİSK, **Kayıtdışı İstihdam**, s.47.

6- Düşük Verimlilik Düzeyi

Türkiye işgücü verimliliği artışında yetersiz kalmaktadır. İstihdamda kilit rol sahibi olan ücret-verimlilik dengesi ülkemizde kurulamamıştır. Ülkemizdeki uzun dönemli işgücü verimliliği artışı, gelişen ülkelere göre zayıftır. Uluslararası piyasalarda rekabet ettiğimiz Güney Asya ve Uzak Doğu ülkelerinde işgücü verimliliğindeki artışlar son yirmi yılda ortalama % 5-6'ya kadar çıkarken, Türkiye'de bu oran % 2.7'de kalmıştır. İşgücü maliyeti artışının, verimlilik artışına kıyasla yüksek olması, işsizliğin dolayısıyla yoksulluğun önemli bir nedeni kabul edilebilir.[49]

7- Siyasi İstihdam ve Siyasi Ücretler

Ülkemizde hala kamu sektörü, istihdam sorunlarını hafifletmede ilk akla gelen sektör durumundadır. Merkezi hükümet bütçesinin % 20-24'ünün maaş ve ücret olması, Türkiye'nin personel harcamaları alanında OECD ortalamasının iki katından fazla harcama yaptığını göstermektedir.[50] Gerçekten de devletin küçültülmesinin gündemde olduğu son 23 yıldır konsolide bütçeye dahil kuruluşların kadrolarında artış eğiliminin devam etmesi ilgi çekicidir. 1980 yılında 1.381.431 olan kamu çalışanı sayısı 2001 yılı itibariyle 2.198.794'e ulaşmıştır. Özellikle 1998'de yüzde 4,9, 1999'da yüzde 2,8 ve 2000 yılındaki yüzde 5,1 oranında meydana gelen artışlar son yıllarda yaşanan önemli kamu istihdam artışlarının göstergeleridir. Bu durum artık hükümetin kamu sektörü istihdamının büyüklüğünü sürdürme kapasitesini, kendi makroekonomik ve mali amaçları ışığında yeniden değerlendirmesi gerektiğini göstermektedir.

Ülkemizde özellikle KİT'lerde reel ücretler suni bir şekilde çok yüksektir ve bu durum işgücü piyasasında genel olarak rekabeti azaltıcı etkileri ortaya çıkarmaktadır. KİT'ler ve diğer bir takım kamu kurumlarındaki "siyasi istihdam" ve "siyasi ücretler" nisbeten iyi bir sosyal koruma sağlamış, işsizliğin çözümü için proaktif projeler

---

[49] TİSK, **Kayıtdışı İstihdam**, s.41.

[50] World Bank, **Turkey Public Expenditure and Institutional Review**-Reforming Budgetary Institutions for Effective Government, WB Poverty Reduction and Economic Management Unit Report No.22530-TU, August 20, 2001, s.26.

geliştiremeyen hükümetler bu alanları birer "arpalık" olarak kullanmışlar ve istihdam sorununu hafifletmeye çabalamışlardır. KİT'lerdeki ücret artışları önemli oranda verimlilik gibi bir kıstasa dayanmaksızın düzensiz bir şekilde ve seçim yılları içerisinde ortaya çıkmıştır. OECD , işgücü piyasasındaki çarpıklıklardan sakınılabilmesi için KİT'lerin bir an önce daha fazla rekabete açılmasını ve özelleştirilmesini önermektedir.[51]

8- Yetersiz Bilgi İşçisi

Başta ABD olmak üzere diğer gelişmiş ekonomiler, 1950'li yıllardan başlamak üzere bilgi toplumu aşamasına dönüşmeye başlamışlardır. Bu yeni gelişme aşamasında sanayi sektörünün toplam üretim ve istihdamdaki payı azalmaya, hizmet ve bilgi sektörlerinin ekonomideki payı artmaya başlamıştır. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinden oluşan ekonomik yapının yerini, bilgi sektörünün de dahil olduğu dört sektörlü bir ekonomik yapı almıştır. [52] Bu dönüşüm sonucu, bilgi toplumuna dönüşen ülkelerde bilgi sektörünün üretim ve istihdamdaki payı önemli seviyelere ulaşmıştır.

Bilimsel üretimin ardında finansmanından daha önemli olarak insan gücü bulunmaktadır. Genç ve yetişmiş işgücüne sahip olan ülkemiz bu alanda pek iyi bir performans göstermemektedir. Her 1000 çalışan işgücü içinde bulunan Ar&Ge çalışanı sayısı açısından bakıldığında 2000 yılı itibariyle Türkiye'de sadece 0.4 kişi vardır ve bu Dünya ülkelerinin bir çoğundan araştırmacı kapasitesi açısından çok gerilerde olunduğunu göstermektedir. Finlandiya'da bu sayı 9.8, İzlanda'da 8.6, İsveç'te 7.5 ve Japonya'da 7.3'tür. teknolojik gelişmelerin dinamosu olan ABD'de 1998 yılında her 1000 kişide çalışan Ar&Ge personeli 3.7 olmasına rağmen, o yılda en fazla Ar&Ge çalışanı olan İsveç, İsviçre ve Japonya gibi ülkelerin neredeyse yarısı kadardır. Buna rağmen hala Türkiye'deki 1000 kişi başına düşen Ar&Ge çalışanının 10 katına eşdeğerdir. G. Kore ise Türkiye'nin 7.6 katı kadar Ar&Ge çalışanına sahiptir.[53] Bu durum **Türkiye'nin bilgi**

---

[51] Auer & Popova, *a.g.m.*, s.6.

[52] Dura & Atik, a.g.e., s.246.

[53] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s. 69.

çağına geçişte istihdam alanında sektörler arası kaymaları oluşturamadığını ve çağın gereklerine adapte olamadığını göstermektedir.

Teknolojiye dayalı ürünlerin toplam ihracat içindeki oranı incelendiğinde Türkiye'nin 1999 yılındaki ihracatında yer alan yüksek teknolojiye dayalı ürünlerin ihracatının, toplam imalat ürünleri ihracatının sadece % 4,3'ü olduğu görülebilir. Oysa bu ürün grubunda G.Kore, Türkiye'nin 5.5 katı, Meksika ise 4.8 katı ihracat yapmaktadır. Üksek teknoloji ürünlerinin toplam imalat ihracatının yarısını oluşturduğu İrlanda, bu alanda ABD dahil olmak üzere tüm ülkelerden çok daha iyi bir performansa sahiptir.

Tablo-5 : Seçilmiş Ülkelerde Yüksek Teknoloji İhracatı (1999)

	Türkiye	G.Kore	İngiltere	İrlanda	İsrail	Meksika	ABD	Japonya
Milyar (Dolar)	0,9	41,5	66,9	27,9	4,6	24,1	184,2	104,8
İmalat Sanayi İhracatına Oranı %	4,3	32,2	30,2	46,8	19,3	20,8	34,8	26,7

Kaynak: TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, Haz: Dilek Çetindamar, Yayın No. TÜSİAD - T/ 2002 - 12/340, İstanbul: Lebib Yalkın Basımcılık, Aralık 2002, s. 72.

Türkiye'de Bilişim sektörüne yapılan yatırımlar da diğer ülkelerin gerisindedir. GSYİH'nın sadece % 2,5'ini bilişim sektörüne harcayan Türkiye'ye karşı örneğin Meksika 1,7 kat, İrlanda 2,6 kat daha fazla kaynağı bilişime ayırmaktadır. Türkiye son dönemde önemli gelişmeler göstermekle birlikte yine de gelişmiş ülke düzeylerine ulaşamamıştır. 1999 rakamlarıyla bilişim sektörünün GSYİH içindeki payına bakıldığında, Tü7rkiye'de bu oran % 2,5'tir ve 1992-97 yılları arasında ortalama % 0,1 oranında büyürken, AB ülkelerinin ortalama toplam bilişim yatırımları ise % 5,9'dur ve ortalama büyüme hızı % 1,8'dir. En yüksek oran % 8,9 ile ABD'ne aittir ve bu ülkede büyüme hızı % 1,2'dir.[54]

[54] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s. 73.

B- Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyeli ve Performansı

Türkiye'nin her yıl çekmesi gereken doğrudan yabancı yatırım miktarı üzerine yıllardır çeşitli spekülasyonlar yapılmaktadır. Amerikan Hükümetinin Dış Ticaretten sorumlu eski Ticaret Müsteşarı Jeffrey Garten, 1994 yılında 2000'li yıllar için geliştirdiği *"Gelişmekte Olan 10 Büyük Pazar"* stratejisinde, gelişmekte olan en önemli 10 ülkenin; Çin, Hindistan, Endonezya, Güney Kore, Meksika, Arjantin, Brezilya, Güney Afrika, Polonya ve Türkiye'nin, 21. Yüzyılda yatırımlar ve ticaret açısından Amerikan dış ekonomik ilişkilerinde Avrupa ve Japonya'nın hacmine ulaşacağını öngörmekteydi. Buradan hareketle, Türkiye'ye çekilmesi gereken rakamın asgari 20 milyar dolar olması gerekeceğini söyleyebiliriz. Jeffrey Garten'ın 1995 yılında Türkiye'yi ziyareti sırasında İstanbul'da yaptığı "Gelişmekte olan en önemli ülkelerden biri Türkiye" başlıklı konuşmasında belirttiği gibi, ülkemiz yalnızca 10 ülke arasında yer almakla kalmıyor, 10 ülke arasında en önemli iki ülkeden biri olarak kabul ediliyordu. Dolayısıyla, Türkiye'nin Çin'in gerisinde, 16 milyar dolar yatırım çeken Brezilya'nın önünde, yani 20 ila 40 milyar dolar arasında bir yerde olması gerekmekteydi[55].

Türkiye bugün, maalesef bu rakamlarla kıyaslanamayacak bir seviyede bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) yayınladığı 2003 Dünya Yatırım Raporuna baktığımızda Türkiye 2002 yılı itibariyle doğrudan yabancı yatırımlar alanında yatırım miktarı açısından 49., performansta ise 140 ülke arasında 112. sıradadır.[56]

---

[55] Abdurrahman Arıman, "2000'lere Doğru Türkiye'de Yabancı Yatırımlar", **Yeni Türkiye**,Türk Ekonomisi Özel Sayısı II, Sayı: 28, Temmuz-Ağustos 1999,s 586.

[56] UNCTAD, **World Investment Report 2003**, s.10-12.

Tablo-6: UNCTAD Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi Performans Endeksi, 1999-2001

(İlk ve Son On Ülke Arasında Türkiye)

Sıra No	Ülke	Sıra No	Ülke
1	Belçika &Lüksemburg	131	İran
2	Angola	132	Kuveyt
3	Hong Kong, Çin	133	Malavi
4	İrlanda	134	Libya
5	Malta	135	Suudi Arabistan
6	Singapur	136	Birleşik Arap Emirlikleri
7	İsveç	137	Yemen
8	Hollanda	138	Endonezya
9	Danimarka	139	Gabon
10	Brunei Darussalem	140	Surinam
112. Sıra		**TÜRKİYE**	

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report 2003** - ***FDI Policies for Development: National and International Perspective***- Overview, UN New York -Geneva, 2003, s.10.

Doğrudan yabancı sermaye *potansiyel endeksi*, bir ekonominin yabancı yatırımcılar için cazibesini etkilemesi beklenen bir çok faktörü içermektedir. Sosyal, politik, yönetişim ve kurumsal faktörleri ifade eden verilerin kullanıldığı endekste, ülkemiz 140 ülke arasında 86. sırayı almaktadır. Angola, Ekvator ve Azerbaycan, Türkiye'nin üzerindedir.

Rakamsal olarak baktığımızda Türkiye'ye giren doğrudan yabancı sermaye 1995 yılında 885 milyon $, 1996'da 722 milyon $, 1997'de 805 milyon $, 1998'de 940 milyon $, 1999'da 783 milyon $ ve 2000 yılında 982 milyon $'dır.[57] 2001 yılında İş-Tim'in Aria yatırımı sayesinde 3.2 milyar dolar olan yıllık doğrudan yabancı sermaye girişi, 2002 yılında yıllık 1 milyar dolara gerilemiştir. Jeffrey Garten'in stratejisinde 10 en hızlı gelişen pazar arasında Çin'in yanında en yüksek yatırım potansiyeline sahip ülke olarak gösterdiği Türkiye, geçen yıllar içinde bunu realize edememiştir. Çin 2000 yılında 102.6, 2001'de 70.5 ve 2002 yılında (Hong Kong dahil) 66.4 milyar dolar yabancı sermaye

[57] YASED, http://www.yased.org.tr/en/statistics/worldinflows.htm.

çekmeyi başarmış, ülkemiz ise tüm potansiyeline rağmen sadece 2001'de 3.2 milyar dolara ulaşmış bunun dışında yılda 1 milyar dolar sınırını aşamamıştır.

Tablo-7: Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Net Giriş (GSMH'nın %'si olarak)

Dokuz Rakip Bölge Arası Karşılaştırma

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Bulgaristan	1.1	0.7	1.1	5.0	4.4	6.5	8.3
Çek Cumhuriyeti	2.1	4.9	2.5	2.4	6.5	11.6	9.0
Mısır	2.4	1.0	0.9	1.2	1.3	1.2	1.3
Yunanistan	1.0	0.9	0.9	0.8	vu	0.5	1.0
Macaristan	2.8	10.1	5.0	4.7	4.3	4.1	3.7
İsrail	0.6	1.5	1.4	1.6	1.7	2.9	4.0
Polonya	1.9	2.9	3.1	3.4	4.0	4.7	5.9
Romanya	1.1	1.2	0.7	3.4	4.9	3.0	2.8
Rusya	0.2	0.6	0.6	1.5	1.0	1.7	1.1
Slovakya	1.9	1.3	1.8	0.9	2.6	1.8	10.7
TÜRKİYE	0.5	0.5	0.4	0.4	0.5	0.4	0.5

Kaynak: World Development Indicators 2002 CD-Rom - Peter Auer & Natalia Popova, *"Labour Market Policy for Restructuring in Turkey: The Need for More Active Policies"*, ILO Employment Paper 2003/51, Geneva, 2003,s.20.

vu : Veriye ulaşılamadı

Avrupa Birliğinin genişlemesi bağlamında rakibi durumundaki ülkelerle karşılaştırıldığında net doğrudan yabancı yatırım girişinin GSMH oranı açısından Türkiye'nin dönem içerisindeki yılların ortalaması olarak en kötü konumdaki ülke olduğu görülebilir. 2000 yılı itibariyle Slovakya'nın GSMH'sının % 10.7'si oranında, Çek Cumhuriyeti'nin % 9.0'u oranında ve Bulgaristan'ın % 8.3'ü oranında doğrudan yabancı yatırım çektiği düşünüldüğünde Türkiye'nin yıllardan beri ancak GSMH'sının % 0.4 - 0.5'i oranında yatırım çekebilmesi ciddi bir başarısızlık kabul edilebilir.

Türkiye yabancı yatırımlardan şu ana kadar istediğini alamamasının yanı sıra Türkiye'deki yerli sermayenin de, özellikle son on yılda, ülkelerinde yatırım yapmak yerine yurtdışında yatırım yapmayı

tercih ettikleri gözlenmiştir. 1980'lerde sermaye çıkışı yıllık ortalama 50 milyon $'ın altında iken, 1990-1995 arasında yıllık ortalama 120 milyon doların üstüne çıkmış ve 1995-1999 arasında ise 375 milyon $'a ulaşmıştır. 2000 yılında ise Türk şirketleri yurtdışında 1 milyar $'ın üzerinde yatırım yapmışlardır.

Hızlı büyüme ve kalkınmanın kaçınılmaz koşulu sermayedir. Başka bir deyişle, ülkemizin zenginleşmesinin ve işsizlik sorununun ortadan kaldırılmasının önündeki en büyük engel yurt içindeki sermaye stoğunun yetersizliğidir. Halbuki her yıl artan oranda sermaye dünyada kendisine yatırım alanları aramaktadır. Bu şekilde piyasada dolaşan küresel sermayenin mutlak rakamı 2000 yılı için Türkiye ekonomisinin söz konusu yılki toplam üretiminin yaklaşık 6,5 katını ifade eden 1.3 trilyon $'dır. Ne yazık ki yaptığımız analizlerden gördüğümüz kadarıyla bu pastadan ülkemize düşen pay mikroskobik ufaklıktadır. Pastanın en büyük bölümü ABD, Japonya, İngiltere ve Almanya gibi sanayileşmiş ülkeler arasında paylaşılmasına rağmen gelişmekte olan ülkelere 240 milyar dolar kalmakta, bunun da 27 milyarı ekonomileri bize oldukça benzeyen ve çoğu bizim gibi AB adayı olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönlenmektedir. Yabancı sermaye ile büyüme arasındaki ilişkinin benzerini yabancı sermaye ile istihdam arasında da görmek mümkündür. Orta ve Doğu Avrupa' ağırlığını AB adayı ülkelerin oluşturduğu bu bloka akan sermaye'nin sadece % 10'unu Türkiye'ye getirebilmemiz, ülkemize giren doğrudan yabancı yatırımı yaklaşık üçe katlayacak, bu yaklaşık 2 milyar $'lık ek kaynak her yıl doğrudan 40.000, dolaylı olarak da 250.000 kişiye istihdam sağlayabilecektir. Uluslararası sermayenin ayağının alıştığı ülkelere olan girişlerde gözlenen yıllık artışları da eklediğimizde bir kaç yıl içinde Türkiye'ye her yıl 5-10 milyar $ arası taze sermaye ve kaba bir hesapla ek 150.000'i doğrudan olmak üzere yaklaşık 1 milyon kişilik istihdam olanağı sağlayabileceği söylenebilir.[58]

Türkiye'nin çok büyük potansiyeline rağmen yabancı yatırımları çekme yönünden aczini yaratan olay istikrarsızlık ve güven eksikliğidir. Türkiye dışarıdan, dünyanın en yüksek enflasyonlarından birine sahip

[58]Kozlu, a.g.e., s.143- 147.

olan, bir bölgesinde terör ve çatışmanın hakim olduğu çevre ülkeler ve AB ile problemler yaşayan ve bitmez tükenmez bir biçimde siyasi krizlerle uğraşan bir ülke görüntüsü vermektedir. Bu olumsuz görüntünün değiştirilmesi, istikrar ve güven ortamının sağlanması için önerilebilecek belki de en kestirme yol ise, Türkiye'nin gümrük birliği sonrasında AB'ye tam üye olması için gerekli adımların atılması yoluyla istikrarlı ve yatırımcıya güven veren ülke haline gelmesidir.

III- TÜRKİYE'DE YATIRIM İKLİMİ: GÖSTERGELERİN İNCELENMESİ

Ülkemiz yatırım ikliminin mevcut durumunu daha iyi görebilmek açısından alanında uzmanlaşmış bir takım araştırma ve danışmanlık kurumlarının geliştirdiği uluslararası alanda kabul gören endekslerden hareket etmemiz doğru olacaktır. Hazırlanmasında bir çok gösterge, veri ve araştırmadan yararlanılan ve uzmanlar tarafından hazırlanan bu endeksler arasında, Dünya rekabetçilik Endeksi, Ekonomik Özgürlük Endeksi, Küreselleşme Endeksi, Yolsuzluk Algılama Endeksi ve Opaklık Endeksi vardır.

A- Dünya Rekabetçilik Endeksi

Bir ülkenin rekabet gücü, o ülkenin ürettiği malların ister iç tüketim, ister ihracat için olsun, diğer ülkelerin mallarıyla kalite ve fiyat bakımından yarışacak düzeyde olmasını ifade eder. Rekabet gücü, üretim ve verimliliğin artması, yaşam standartlarının iyileşmesi ve istihdamın geliştirilmesi için bir ön koşuldur. Dolayısıyla bir ülkenin refah seviyesinin yükseltilmesi ve istihdam imkanlarının geliştirilmesi, hemen tümüyle o ülkenin rekabet gücünün arttırılmasına, diğer bir deyişle küreselleşme sürecinde rekabette kaydedebileceği üstünlüğe bağlı gözükmektedir.[59]

Dünya Rekabetçilik Endeksi iki temel endeksi içinde barındırmaktadır. Bunlar Büyüme Rekabetçilik Endeksi ve Mikro-Ekonomik Rekabetçilik endeksidir.

1- Dünya Büyüme Rekabetçilik Endeksi

(The Growth Competitiveness Index -Gcı)

Genel olarak *Büyüme Rekabetçilik Endeksi (GCI)* ulusal ekonominin orta vadede sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi başarabilme kapasitesinin ölçülmesini hedeflemektedir.

---

[59] İTO, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, s.188.

Tablo-8 : Dünya Büyüme Rekabetçilik Endeksi - İlk ve Son 10 Ülke Arasında Türkiye

Ülke	2002 Yılı GCI Endeksi Sırası	GCI - 2001 Ülkeleri Arasında GCI - 2002 Sırası	GCI - 2001 Sırası
ABD	1	1	2
Finlandiya	2	2	1
Tayvan	2	3	7
Singapur	4	4	4
İsveç	5	5	9
İsviçre	6	6	15
Avusturalya	7	7	15
Kanada	8	8	3
Norveç	9	9	6
Danimarka	10	10	14
TÜRKİYE	**69**	**64**	**54**
Nijerya	71	66	74
Paraguay	72	67	72
Ekvador	73	68	68
Bengladeş	74	69	71
Nikaragua	75	70	73
Honduras	76	71	70
Ukrayna	77	72	69
Bolivya	78	73	67
Zimbabve	79	74	75
Haiti	80	-	-

Kaynak : World Economic Forum, **Global Competitiveness Report 2002 -2003**, *Chapter 1.1 The Growth Competitiveness Index: Recent Economic Developments and the Prospects for a Sustained Recovery*, 2003, s.12.

Not: 2001 yılındaki sıralamaya 75 ülke, 2002 yılındaki sıralamaya 80 ülke katılmıştır.

Tablodaki en ilgi çekici ülkelerden biri Türkiye'dir. Bunun nedeni söz konusu raporun da ifade ettiği gibi, tablodaki en dramatik düşüşün Türkiye'de yaşanmasıdır. Türkiye 2001 yılında sıralamada 54. Sırayı alıyorken 2002 yılında 69. Sıraya gerilemiş, 2001 yılında baz alınan 75 ülke arasında bakıldığında bile 64. Sıraya düştüğü görülmektedir.

Söz konusu endeks değerlendirme yaparken orta ve uzun vadede büyümeyi destekleyecek üç büyük değişken kategorisinden yararlanmaktadır. Bunlar, *teknoloji, kamu kurumları* ve *makro-ekonomik çevre*'dir.

Tablo -9: Dünya Büyüme Rekabetçilik Endeksini (GCI) Oluşturan Endeksler ve Türkiye'nin Konumu

Teknoloji Endeksi		Kamu Kurumları Endeksi		Makro-ekonomik Çevre Endeksi	
Ülke	Sıra No	Ülke	Sıra No	Ülke	Sıra No
ABD	1	Finlandiya	1	Singapur	1
Tayvan	2	Danimarka	2	ABD	2
Finlandiya	3	İzlanda	3	Hong Kong	3
İsveç	4	Yeni Zelanda	4	Avustralya	4
Japonya	5	Avustralya	5	İsviçre	5
İsviçre	6	Birleşik Krallık	6	Tayvan	6
İsrail	7	Singapur	7	Norveç	7
Kanada	8	İsviçre	8	Çin	8
Avustralya	9	Kanada	9	İrlanda	9
Norveç	10	Hollanda	10	Kore	10
TÜRKİYE	**54**	**TÜRKİYE**	**63**		
Nijerya	71	Paraguay	71	Honduras	71
Ukrayna	72	Ukrayna	72	Venezüella	72
Nikaragua	73	Venezüella	73	Uruguay	73
Guatemala	74	Guatemala	74	Jamaika	74
Zimbabve	75	Ekvador	75	Bulgaristan	75
Paraguay	76	Honduras	76	Bolivya	76
Bolivya	77	Endonezya	77	Ukrayna	77
Honduras	78	Nijerya	78	**TÜRKİYE**	78
Bengladeş	79	Bengladeş	79	Nikaragua	79
Haiti	80	Haiti	80	Zimbabve	80

Kaynak : World Economic Forum,**Global Competitiveness Report 2002 -2003**, *Chapter 1.1 The Growth Competitiveness Index: Recent Economic Developments and the Prospects for a Sustained Recovery*, 2003, s.13.

Teknoloji Endeksi, Kamu Kurumları Endeksi ve Makro-ekonomik Çevre Endeksi açısından da bakıldığında Türkiye'nin durumunun hiç de iç açıcı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Teknoloji endeksinde orta sıraların bile çok gerisinde 54. Sırada olan ülkemiz, kamu kurumları endeksinde 63. Sıra ile çok daha kötü durumdadır.

Makro-ekonomik Çevre Endeksi ise Türkiye'nin sıralamadaki 80 ülke arasında sondan 3. Konumda olduğunu ve içinde bulunduğumuz çok kötü durumu ortaya koymaktadır. Ayrıca 2001 yılı sıralamalarıyla karşılaştırdığımızda Türkiye'nin bu üç endekste de ciddi gerilemeler yaşadığı görülebilmektedir.

Bu üç endeks alt-endekslerden oluşmaktadır. ***Teknoloji Endeksi***; ***yenilikçilik (innovation), bilgi ve iletişim teknolojileri*** ve ***teknoloji transferi*** alt endekslerinden oluşuyorken, ***Kamu Kurumları Endeksi***; ***sözleşmeler ve kanun (contracts and law)*** ile ***yolsuzluk (curruption)*** alt endekslerinden, ***Makro-Ekonomik Çevre Endeksi*** ise ***makro-ekonomik istikrar, ülke kredi reyting'i*** ve ***kamu harcamaları*** alt endekslerinden oluşmaktadır.

TEKNOLOJİ ENDEKSİ	
Yenilikçilik (Innovation) Alt-Endeksi	■ Dünya liderleri ile karşılaştırıldığında ülkenizin teknolojideki konumu nedir? ■ Devam eden yenilikler -buluşlar iş dünyanızın gelir yaratmasında önemli bir role sahip mi? ■ Diğer ülkelere nisbeten ülkenizdeki şirketler Ar&Ge'ye ne kadar harcıyor? ■ İş dünyanızın yerel üniversitelerle Ar&Ge alanında işbirliğinin boyutu nedir?
Bilgi ve İletişim Alt-Endeksi	■ İnternet girişi okullarda ne yaygınlıktadır? ■ Bilgi ve İletişim Teknolojileri Devletin bir önceliği midir? ■ Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin kullanımının teşvik edilmesinde hükümet programları başarılımıdır? ■ Elektronik Ticaret, dijital imza ve tüketicinin korunması gibi Bilgi ve İletişim Teknolojisi ile ilgili kanunlar oluşturulmakta ve uygulanmakta mıdır? ■ Ülkenizde İnternet Servis Sağlayıcılar arasında rekabet mevcut mu yüksek kalitede ve düşük fiyatlarla servis sağlanıyor mu?
Teknoloji Transferi Alt-Endeksi	■ Ülkenizdeki doğrudan yabancı sermaye önemli bir yeni teknoloji kaynağı mı? ■ Yabancı teknoloji lisanslamasının ülkenizdeki yaygın anlamı yeni teknoloji edinmek mi?

KAMU KURUMLARI ENDEKSİ	
Sözleşmeler ve Kanun Alt-Endeksi	■ Ülkenizde yargı, hükümetin üyelerininin , vatandaşların veya şirketlerin politik baskılarından bağımsız mı? ■ Finansal değer ve varlıklar kanunlarla açık bir şekilde belirlenmiş ve korunmakta mıdır? ■ Hükümetiniz kamu sözleşmeleri hakkında karar verirken teklif verenler karşısında nötr mü? ■ Organize suç işletmeler ve iş dünyası üzerine önemli maliyetler yüklemekte midir?
Yolsuzluk Alt-Endeksi	■ İthalat ve ihracat izinleri ile ilgili ödenen rüşvet ne kadar yaygın? ■ Kamu hizmetleri için kamu hizmet kurumlarında ödenen rüşvet ne kadar yaygın? ■ Yıllık vergi ödemeleri ile ilgili hangi yaygınlıkta rüşvet ödeniyor?
MAKRO-EKONOMİK ÇEVRE ENDEKSİ	
Makro-ekonomik İstikrar Alt-Endeksi	■ Ülkeniz ekonomisinin gelecek yıl bir resesyona düşmesi olası mı? ■ Şirketiniz için kredi sağlama imkanınız geçen yıla göre daha kolay ya da daha zor bir hale mi geldi? ■ Ayrıca söz konusu alt-endekse ulaşmak için, kamu açık ya da fazlası, enflasyon oranı, ulusal tasarruf oranı, döviz kurundaki değişmeler, borç alma veya verme faiz oranı gibi veriler de kullanılır.
Ülke Kredi Reyting'i	http://www.iiplatinum.com/rr/countrycredit/ccr/2002.htm 'den alınmıştır.
Kamu Harcamaları Alt -Endeksi	Kamu harcamalarına ilişkin bir takım oransal verilerden yararlanılmaktadır.

Bu alt-endeksler açısından Türkiye'nin konumuna bakacak olursak aşağıdaki tablodan yararlanabiliriz.

Tablo-10 : Teknoloji - Makro-Ekonomik Çevre ve Kamu Kurumları Endekslerinin Alt-Endekslerinde Türkiye

TEKNOLOJİ	Yenilikçilik (Innovation) Alt-Endeksi (Genel)	Bilgi ve İletişim Teknolojileri Alt-Endeksi (Genel)	Teknoloji Transferi Alt-Endeksi (Genel)
Türkiye	66	49	43
MAKRO-EKONOMİK ÇEVRE	Makro-ekonomik İstikrar Alt-Endeksi	Ülke Kredi Ratingi	Kamu Harcamaları
Türkiye	74	63	67
KAMU KURUMLARI	Sözleşmeler ve Kanun (Contracts and Law) Alt-Endeksi	Yolsuzluk (Curruption) Alt-Endeksi	
Türkiye	48	75	

Kaynak : World Economic Forum,**Global Competitiveness Report 2002 -2003**, *Chapter 1.1 The Growth Competitiveness Index: Recent Economic Developments and the Prospects for a Sustained Recovery*, 2003, s.15-17.

Görüleceği gibi ülkemizin özellikle *yolsuzluk, makro-ekonomik istikrar, kamu harcamaları yenilikçilik* ve *ülke kredi reyting'i* açısından sorunlu bir yapısı mevcuttur. Genel olarak Büyüme Rekabetçilik Endeksinde Türkiye'nin bir yılda 16 sıra birden alta 69. Sıraya kayması, ülkemizin özellikle makro-ekonomik çevre ve kamu kurumları ile ilgili çok ciddi sorunların oluşturduğu bir karışım ile yüz yüze olduğunu göstermektedir.

2- Mikro-Ekonomik Rekabetçilik Endeksi (Microeconomic Competitiveness Index)

Bir ülkede genel anlamda büyüme , kalkınma ve rekabet gücünün arttırılması ile daha özelde istihdamın arttırılması ve yatırım ikliminin iyileştirilmesi temelindeki çözüm önerileri genellikle başarılı bir ekonomiyi aşağıdan destekleyecek politik, yasal ve sosyal ortam ve koşulların iyileştirilmesini içeren bir makroekonomik çerçeveye odaklanmak durumundadır. ***Sağlam mali ve parasal politikalar, güvenilir ve etkin bir yasal altyapı, oturmuş demokratik kurumlar*** ve ***sosyal koşullardaki ilerlemeler*** sağlıklı bir ekonomiye önemli oranda katkıda bulunacaktır. Bu genel koşul ve kurumlar zenginliğin arttırılması için önemli fırsatları beraberinde getirmekle birlikte, kendi başlarına yeterli oldukları da söylenemez. Refahın ekonominin

köklerinde mikroekonomik düzeyde yaratıldığı unutulmamalı ve ülkedeki firmaların içinde yaşadıkları mikroekonomik iş çevresi kalitesinin arttırılmasına, şirket stratejileri ile işlemlerinin gelişmişliğine altyapı oluşturan koşulların iyileştirilmesine de çalışılmalıdır. Mikroekonomik düzeyde ilerlemeler sağlanmaksızın makroekonomik, siyasi, yasal ve sosyal reformlar verimli olamayacaktır.

Tablo-11 : Mikro-Ekonomik Rekabetçilik Endeksinde Türkiye (2002)

Ülke	Genel MICI Sırası	Şirket İşlemleri ve Strateji AltEndeksi	Ulusal İş Çevresinin Kalitesi Alt-Endeksi
ABD	1	1	1
Finlandiya	2	4	2
Birleşik Krallık	3	3	3
Almanya	4	2	4
İsviçre	5	5	6
İsveç	6	6	8
Hollanda	7	8	10
Danimarka	8	9	9
Singapur	9	14	5
Kanada	10	13	7
TÜRKİYE	54	56	55
Nijerya	71	71	71
Venezüella	72	73	72
Guatemala	73	70	73
Bengladeş	74	76	74
Nikaragua	75	75	76
Paraguay	76	77	75
Ekvador	77	74	77
Honduras	78	78	79
Bolivya	79	79	78
Haiti	80	80	80

Kaynak : World Economic Forum,**Global Competitiveness Report 2002 -2003**, *Chapter 1.2 Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Microeconomic Competitiveness Index, Michael E. Porter,* 2003, s.31.

Bu endeksi incelediğimizde Türkiye'nin genel sıralamada 80 ülke arasından 54. olduğu, Şirket İşlemleri ve Strateji alt endeksinde 56., Ulusal İş Çevresinin Kalitesi alt endeksinde ise 55. Sırada olduğu görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ülkemizin çok cazip bir yatırım iklimine sahip olmadığı anlaşılacaktır.

B- 2003 Ekonomik Özgürlük Endeksi

The Heritage Foundation ve *The Wallstreet Journal*'ın hazırladıkları *Ekonomik Özgürlük Endeksi* 161 ülkeyi kapsamakta ve ekonomik özgürlükle ilişkili 10 temel faktörden ve bunların altyapısındaki 50 bağımsız değişkenden yararlanılarak oluşturulmaktadır. Bu 50 değişken, ticaret politikası, hükümetin mali yükü, ekonomiye hükümet müdahalesi, para politikası, sermaye akışı ve yabancı sermaye, bankacılık ve finans, ücretler ve fiyatlar, mülkiyet hakları, regülasyon ile karaborsa temel kategorileri altında kullanılmaktadır.

Endeks sadece ampirik çalışmalar temelinde bir veri seti olmanın ötesinde ekonomik büyümenin kurumsal çerçevesi üzerinde en etkili faktörlerin dikkatli bir teorik analizidir. Çalışmanın vardığı temel sav, ekonomik açıdan en özgür ülkelerin, yüksek oranlı ve uzun vadeli ekonomik büyümeye sahip olduğu, özgürlük düzeyi düştükçe büyüme sorunlarının söz konusu olduğudur. Puanlama incelendiğinde; 1- 1.95 puan arası Özgür, 2-2.95 arası Kısmen Özgür, 3-3.95 Kısmen Özgür değil, 4-4.95 Baskı Altında olunduğunu göstermektedir.

Tablo-12 : 2003 - Ekonomik Özgürlük Endeksinde Türkiye

	Sıra No	Genel Skor	Ticaret	Mali Yük	Devlet Müda.	Para Politik	Yab. Yatırım	Banka Finans.	Ücret Fiyatl.	Mülk Hakl.	Regül.	Kara Borsa
TÜRKİYE	119	3.50	3.0	4.5	3.0	5.0	3.0	3.0	3.0	3.0	4.0	3.5

Kaynak: http://www.heritage.org/research/features/index/2003/chapters/executivesummary.html (15-09-2003)

Bu yıl ekonomik özgürlükler tüm dünya çapında ilerlemeler kaydetmiştir. Dünya üzerindeki tüm bölgelerde ilerlemeler mevcuttur. Dünya çapında 74 ülke geçen yıla nisbeten daha iyi skorlar elde ederken, 49'unun durumu kötüleşmiş, 32'si değişmeden aynı kalmıştır. 2003 endeksinde sıralanan 156 ülkeden 15'inin "*özgür*", 56'sının

"*kısmen özgür*", 74'ünün "*kısmen özgür olmayan*" ve 11'inin "*baskı altında*" olduğu ortaya konulmuştur.

Tablodan görebileceğimiz gibi Türkiye bu sıralamada 119. Sırayı almış, "kısmen özgür olmayan" bir ülke durumundadır. Tarihsel açıdan önceki yıllardaki durumuyla karşılaştırıldığında skorunda 1999'dan bu yıla sürekli bir yükselme ya da bir diğer değişle ekonomik özgürlük düzeyinde sürekli bir azalma görülmektedir. **Rapor incelendiğinde özellikle Türkiye'ye değinildiğini ve ülkemizin, skorunda 0,70 puanlık değişim ile sıralamada en büyük düşüş yaşayan ülke olduğu saptaması görülmektedir.** Tüm reform çabalarına rağmen, ekonomik krizlerin etkisi çok olumsuz olmuştur. Endeksin içeriği göz önüne alındığında Türkiye'nin özellikle sırasıyla para politikaları, devletin mali yükü, regülasyonlar ve karaborsa alanında ekonomik özgürlük açısından ciddi sorunları olduğu söylenebilir.

C- Küreselleşme Endeksi (The Globalization Index)

Foreign Policy Magazine'in Eylül 2001 sayısında yayınlanan "*Küreselleşmeyi Ölçmek*"[60] başlıklı araştırma küreselleşmenin büyüklük ve kapsamını ortaya koyan önemli çalışmalardandır. 2001 yılında 50 gelişmiş ve gelişmekte olan kilit ülkeye dair karşılaştırmalı verilere dayalı olarak yapılan araştırmada teknolojinin küreselleşmenin lokomotifi olduğu belirtilmiş, teknolojik faktörler (online nüfus, kişi başına düşen internet sağlayıcısı ve güvenlik servisi sayısı) ile teknoloji dışı faktörler (mal ve hizmet alış verişleri ve servisleri, sermaye akışı ve kişisel iletişim bilgileri) ekseninde bir küreselleşme indeksi geliştirilmiştir. Endeks'te ekonomik küreselleşme sıralaması;

- **Mal ve Hizmetler** *(yerli ve yabancı fiyatların yakınlaşması, uluslararası ticaretin milli gelir içindeki payı),*
- **Finans** *(içerden ve dışardan yönetilen yabancı yatırım ve sermaye akışı portföyleri ve vergi ödemeleri ile diğer gelirlerin milli gelir içindeki payı),*

---

[60] A. T. Kearney, "*Measuring Globalization*", Foreign Policy Magazine, September 2001. http://www.foreignpolicy.com/issue_janfeb_2001/atkearney.html

- **Kişisel İletişim** *(uluslararası para havalesi ve diğer transferlerin milli gelir içindeki payı, dakikada kişi başına düşen uluslararası telefon görüşmesi ve turist sayısı) ve*
- **Teknoloji** *(online nüfus yüzdesi, kişi başına düşen internet kullanıcısı ve güvenlik servisi sayısı)*

kriterlerine göre yapılmaktadır. Küreselleşen dünya ile entegrasyon konusunda bazı ülkeler dünyanın diğer ülkelerinden daha agresif ve daha başarılıdırlar. Buna göre ilk bakışta G7 ülkelerinin dünya ortalamasının üzerinde, gelişmekte olan piyasaların ise altında kaldığı görülmektedir. 2001 yılında Singapur, yüksek ticaret hacmi, uluslararası telefon trafiği ve istikrarlı yabancı turist akışı ile indeksteki en fazla küreselleşmiş ülkelerin başını çekiyorken bu durum 2002'de değişmiş ve İrlanda birinciliği devralmıştır.

Singapur dünyanın en global ülkelerinden biridir. Bu ülke gerek yaptığı sınır ötesi sözleşmeler gerekse kişi başına düşen uluslararası telefon görüşmeleri trafiği açısından - ki bu trafik Singapur'da yılda toplam 390 dakikadır- en yakın rakiplerini bile çok gerilerde bırakmıştır. Üstelik toplam nüfusunun yaklaşık üç katına eşit olan düzenli bir uluslararası yolcu akışına da sahiptir. Tersine , ABD bunun sadece altıda biri düzeyinde uluslararası turist ve yolcu misafir etmekte, kişi başına telefon trafiği bunun dörtte birinden daha az tahmin edilmektedir. 2001 yılında Globalleşme indeksinde birinci sırada olan Singapur bu liderliğini sürdürmeye yönelik olarak, ticaret, dış yatırım ve portföy yatırımı düzeylerinin yüksek kalabilmesini sağlamaya yoğun çaba göstermiştir. Ancak Asya gribi olarak vurgulanan finansal kriz sonrası durum tüm bölgesel ekonomik performans gibi Singapur'un performansını da olumsuz etkilemiştir.

Genel olarak bakıldığında en küreselleşmiş ülkeler mal, hizmet ve sermaye girişinin mümkün olduğunca serbest olduğu ve açıklığın hakim olduğu küçük uluslardır. Ülkelerin küreselleşmeye uyum kabiliyet ve kapasiteleri birbirinden farklıdır ve farklı bir takım özelliklere dayanmaktadır. Sözgelimi bazı durumlarda coğrafya ve ülkenin sahip olduğu coğrafi konum piyasaların entegrasyonunda önemli bir etken olabilmektedir. Örneğin ***Hollanda***'nın Ren Nehri açısından konumu toplam ülke ticaretinin üç çeyreğinin bu bölge

kaynaklı olmasını sağlamış, küreselleşme açısından önemli bir coğrafi avantaj oluşturmuştur. İsviçre ve İsveç gibi diğer ülkelerde nisbeten küçük piyasa yapıları ve yüksek düzeyde eğitimli işgücü dünyanın herhangi bir yerinde rekabet edebilecek düzeyde küresel şirketlerin bu ülkelerden çıkmasına yol açmıştır. Bunlarla birlikte diğer bir takım ülke içi faktörlerin de diğer küçük devletlerin küreselleşmesine katkıda bulunduğu gözlenmektedir. Sözgelimi ***Avustralya*** ağırlıklı olarak seyahat ve turizm'den faydalanmışken, dünyanın diğer ülkelerinde yaşayan geniş bir İrlanda kökenli nüfusun aktardığı sermaye İrlanda'nın dış dünya ile entegrasyonuna önemli katkılarda bulunmuştur.

Tablo - 13: 2001 - 2002 Küreselleşme Endeksi

Ülke 2001 Küreselleşme Endeksi	Sıra No	Ülke 2002 Küreselleşme Endeksi
Singapur	1	İrlanda
Hollanda	2	İsviçre
İsveç	3	Singapur
İsviçre	4	Hollanda
Finlandiya	5	İsveç
İrlanda	6	Finlandiya
Avusturya	7	Kanada
Birleşik Krallık	8	Danimarka
Norveç	9	Avusturya
Kanada	10	Birleşik Krallık
Danimarka	11	Norveç
ABD	12	ABD
İtalya	13	Fransa
Almanya	14	Almanya
Portekiz	15	Portekiz
Fransa	16	Çek Cumhuriyeti
Macaristan	17	İspanya
İspanya	18	İsrail
İsrail	19	Yeni Zelanda
Malezya	20	Malezya
TÜRKİYE	**37 - 55**	**TÜRKİYE**

Kaynak: A.T. Kearney, *"Measuring Globalization"*, Foreign Policy Magazine, http://www.foreignpolicy.com/issue_janfeb_2001/atkearney.html

Global entegrasyonun değişen yüzünün belki de en iyi göstergelerinden biri İskandinavya ülkeleri örneğidir. İsveç, Finlandiya ve Norveç geleneksel üretim alanlarını ve becerilerini, hem ülkelerini ticaret ve yatırım akışına açmış hem de bunun ötesinde bir enformasyon teknolojisi patlamasına dönüştürmüşlerdir. Bu gün ***Finlandiya***'nın global telekomünikasyon devi ***Nokia***'nın piyasa kapitalizasyonu ülkenin GSMH'sından daha büyüktür. Mobil telefonun global öncülerinden olan ***Ericsson, İsveç***'in küreselleşme sürecinde öne çıkmasına yardımcı olmuştur. Stockholm nüfusunun yaklaşık % 60'ı online'dır. ABD teknolojik kriterlerle belirlenen oldukça yüksek bütünleşme düzeyine rağmen ekonomik koşulların bütünleşme düzeyi açısından indeksin 12. Sırasında yer almıştır. Enformasyon teknolojisi ve dijital donanım açısından dünyaya bölgesel olarak bakıldığında Kuzey Amerika'nın başı çektiği onu sırasıyla İskandinav ülkeleri ve Batı Avrupa'nın izlediği ortaya çıkmaktadır.

Tüm bu gelişmeler karşısında endesk içinde ülkemizin konumuna baktığımızda, 2001 yılında sıralamada 50 ülke arasında 37. olan Türkiye'nin yıl içinde gerilemeler yaşayarak 2002 yılında62 ülke arasında 55. Sıraya düştüğü gözlenmektedir. Gerek yaşadığımız ekonomik krizler, gerek tüm alanlarda karşılaşılan yolsuzluk gibi olguların da katkısıyla Türkiye giderek küreselleşen bir dünyaya entegrasyon konusunda başarısızlıklar yaşamaktadır. Bu durum, ***yerli ve yabancı fiyatların yakınlaşması, uluslararası ticaretin milli gelir içindeki payı, içerden ve dışardan yönetilen yabancı yatırım ve sermaye akışı portföyleri ve vergi ödemeleri ile diğer gelirlerin milli gelir içindeki payı, uluslararası para havalesi ve diğer transferlerin milli gelir içindeki payı, dakikada kişi başına düşen uluslararası telefon görüşmesi ve turist sayısı, online nüfus yüzdesi, kişi başına düşen internet kullanıcısı ve güvenlik servisi sayısı*** gibi küreselleşme ile entegrasyonu ölçen kriterler açısından Türkiye'nin hiç de iyi bir durumda olmadığını iyi bir şekilde ifade etmektedir.

D- Yolsuzluk Algılama Endeksi (Curruption Perceptıon Index)

Günümüzde ülkelerin kamu sektörünün kalitesini belirlemeye yönelik bir takım nosyonlardan yararlanılmasına rağmen, kalitenin

tamamiyle objektif ölçütlerini bulmak güçtür.[61] Bu güçlüğe rağmen uygulamada bir takım tekniklerden yararlanılarak ülkeler arası karşılaştırmaların yapılabildiği gözlenmektedir. Bu tekniklerden birisi ***rüşvet ve yolsuzluk algılama endeksleri***dir. Son yıllarda kamu kurumlarının yönetişim ve yozlaşma sorunlarına çok fazla önem verilmiştir. Bu sorunlar kamu sektörünün kalitesi ile ilgilidir. Kurumların işleyişinde saydamlığın ve etkin bir kontrol sisteminin olmaması etkinsizlikleri ve yolsuzlukları arttırabilmektedir. Gerçekten de saydamlık ve yolsuzluklar arasında ciddi bir ilişki mevcuttur. Avustralya ve Yeni Zelanda yaptıkları kamu sektörü reformlarında saydamlığın arttırılmasına yönelik teknikleri teşvik eden öncü ülkelerden olmuştur. Uluslararası finansal sistemin yeni mimarisi ülkeleri politika yapımında daha saydam olmaya zorlamaktadır. Daha çok saydamlık, daha az yolsuzluk ve genel olarak daha yüksek kaliteye sahip daha iyi işleyen bir kamu sektörü olarak algılanmaktadır.[62] Yolsuzluk algılama endekslerinin bize sunacağı bilgilerden yararlanırken dikkatli olmak zorunluluğu vardır. Çünkü bir ülkenin genel olarak dürüst bir bürokrasi veya politik liderliğe sahip olmasına rağmen, etkinsiz politikalar ve kurumlara sahip olma olasılığı da daima vardır. Dolayısıyla yozlaşma (corruption) düşük kamu sektörü kalitesinin sadece bir göstergesidir.

✣ Türkiye son yirmi yılda çeşitli nedenlerin bir araya gelmesi ile bir yolsuzluklar ülkesi görünümünü kazanmış bulunuyor. ***Uluslararası Saydamlık Örgütünün (Transparency International)*** her yıl yayınladığı ve yiyicilik ve yolsuzluk açısından ülkeleri sıraladığı *Yolsuzluk Algılama Endekslerinde (Corruption Perception Index)* ***Türkiye Batılı ülkelerin çok gerisinde kalıyor ve yolsuzluğu bir yaşam biçimi haline getirmiş Asya-Afrika ülkeleri arasında yer alıyor.*** Bu endeks içinde sıralamadaki yeriniz yükseldikçe ve notunuz küçüldükçe ülkenizdeki yolsuzluk ve yiyicilik de artmaktadır. Uluslararası Şeffaflık Örgütünün 2002 yılı raporu, Türkiye'de ekonomi ve toplum yaşamını kemiren yolsuzluğun boyutlarını göstermektedir. 2001 yılında puanımız

---

[61] Vito Tanzi, "*The Role of the State and the Quality of the Public Sector*", IMF Working Paper/00/36, 2000, s.20.

[62] Tanzi, a.g.m.,s.21.

10 üzerinden 3.6 iken ve ülkemiz 91 ülke arasında, Namibya, Slovenya, Kosta Rika, Yunanistan, Peru, Polonya, Kolombiya gibi ülkelerin ardında 54. Sırada yer alıyorken, 2002 yılı'nda sıralamadaki yerimizin 102 ülke arasında 64.'cülüğe kadar düşmesi, Türkiye'nin hızla karanlığa gömüldüğünü göstermektedir. Bir yıl içinde notumuz 3.6'dan 3.2'ye düşmüş, geçen yıl Türkiye'nin altında bulunan Dominik Cumhuriyeti bile üzerimize çıkmıştır. Mevcut durumda Avrupa Birliği üye ve aday ülkeleri arasında sadece Romanya, Türkiye'nin altında kalmıştır.

Tablo-14 : 2002 Yılı Yolsuzluk Algılama Endeksi

Sıralamadaki Yeri	Ülke Adı	2002 Yılı CPI Notu	Sıralamadaki Yeri	Ülke Adı	2002 Yılı CPI Notu
1	Finlandiya	9.7	44	Yunanistan	4.2
2-3	Danimarka/ Yeni Zelanda	9.5	51	Hırvatistan	3.8
4	İzlanda	9.4	52	Çek Cumhuriyeti/ Letonya/Slovakya/ Sri Lanka	3.7
5	Singapur	9.3	57	Kolombiya /Meksika	3.6
6	İsveç	9.3	59	Çin/Dominik Cumh./Etiyopya	3.5
10	İngiltere	8.7	62	Mısır /El Salvador	3.4
16	ABD	7.7	**64**	Tayland / **Türkiye**	**3.2**
20	Belçika/Japonya/ İspanya	7.1	70	Arjantin	2.8
40	Güney Kore	4.5	77	Pakistan / Romanya	2.6

Kaynak: Transparency International, The Curruption Perception Index-2002, http://www.transparency.org/documents/cpi/2002/cpi.2002.html

Türkiye'nin ***rüşvet algılama skoru*** 1995'te 4,10 iken, 1996 ve 1997'de bu skor daha da kötüleşmiş, 1998,1999 ve 2000 yıllarında ise çok sınırlı bir iyileşme sonrası 2001 yılında yine aşağı yönelmiştir. *Son 7 yılda bu derece hep 4'ün altında ve en kötü Avrupa ülkelerinden bile 1-2 puan düşük. Daha kötüsü, Bulgaristan, Yunanistan, Malezya, Ürdün, Fas, Tunus, Zimbabwe, Güney Kore gibi ülkeler bile yolsuzluk batağına bizim kadar saplanmış değil*[63]. Bununda ötesinde bu endeksler yalnızca uluslararası ticarette alınıp verilen rüşvet dikkate alınarak

[63] Erciş Kurtuluş, "*20. Yüzyılın Türkiye'ye Kötü Mirası: Yolsuzluk ve Rüşvet*", Zaman Gazetesi, Yorum, 29 Kasım 2001, s.12.

oluşturulmaktadır. Yani bankacılık sektöründeki soygunlar, imar uygulamalarındaki yolsuzluklar, polisin, hakimin, vergi memurunun aldığı rüşvetler, banka özelleştirmelerinde söz konusu yolsuzluklar bu endekslere yansımamaktadır. Bunların endekslere katılması açıktır ki durumumuzu daha da kötü bir konuma sokacaktır.

E- Opaklık Endeksi (The Opacity Index)

Price Waterhouse Coopers isimli uluslararası danışmanlık kuruluşunun her yıl hazırladığı uluslararası karşılaştırmaları içeren *"Opaklık Endeksi" (The Opacity Index)* ülkemizdeki mevcut durum açısından önemli saptamaları içeren bir diğer endekstir. Bu endeks *"açık olmayan hukuk sistemlerinin ve düzenlemelerin, makro-ekonomik politikaların ve vergi politikalarının, muhasebe standartları ve uygulamalarının, yiyiciliğin mali piyasalar üzerindeki etkisinin ölçülmesi amacıyla geliştirilmiş olan"* bir endekstir.

Tablo-15: Opaklık Endeksinde Türkiye

Ülke	O-Faktörü	Vergi Eşdeğeri (%)	Opaklık Risk Primi
TÜRKİYE	74	36	982

Kaynak:Price Water House Coopers, The Opacity Index, January 2001, s.2.

Endekse göre en az opak (ya da en fazla şeffaf) ülke, 29 O-Faktörü Skoru ile Singapur iken onu 36 puanla ABD izlemektedir. En fazla opak (ya da en az şeffaf) olan ülke ise 87 puanla Çin iken; onu da sırasıyla 84 puanla Rusya, 75 puanla Endonezya ve 74 toplam opaklık faktörü puanı ile Türkiye izlemektedir. Yani ülkemiz 35 ülkenin sıralamaya alındığı endekste, yolsuzluklar, yasal ve kanuni opaklık, ekonomik/politik opaklık,muhasebe ve şirket yönetimi opaklığı ve düzenleyici opaklığı ve belirsizlik gibi faktörlerin bir araya getirildiği opaklıkta 4. sırada (veya şeffaflıkta sondan 4. sırada)'dır.

Ayrıca endekse göre vergi eşdeğerine bakıldığında Türkiye'de mevcut opaklığın % 36 oranında gizli bir ek vergi yaratmakta olduğu görülebilir. *Opaklık risk primi*, ülkenin borçlanırken ortalama taban puanın üzerine ne kadar fazladan borçlanma maliyeti eklendiğini

göstermektedir. Opaklık risk primindeki her 100 puan = %1 borçlanma maliyeti artışına işaret etmektedir. Türkiye bu konuda da çok kötü bir durumdadır ve % 9.8 civarında ek yükümlülükle karşılaşmaktadır. Her ikisi açısından da endeksteki 35 ülke ile karşılaştırma yapıldığında Türkiye'nin 4. Ülke konumunda olduğu görülmektedir.[64]

[64] Price Water House Coopers, **The Opacity Index**, January 2001, s.2-5.

IV- TÜRKİYE'DE YATIRIM VE İSTİHDAM ARTIŞININ ÖNÜNDEKİ ENGELLER

A- Ekonomik Engeller ve Sorunlar

1- Ekonomik İstikrar ve Yönetişim Kalitesi Sorunu

Yaşadığı derin iktisadi krizler nedeniyle, dünya ekonomileri arasında en kötü performansı gösteren 4. Ülke konumuna düşen Türkiye'de uluslararası yoksulluk sınırı altında yaşayanların (yani günde 2 Dolardan az paraya geçinenlerin) nüfusa oranı % 18.Türkiye dış borçları bakımından dünya sıralamasında en borçlu 7. Ülke konumunda. Ekonomik kriz nedeniyle milli geliri gerileyen ülkemiz, 116 milyar 209 milyon Dolar dış borca sahip, dış borcun milli gelire oranı ise % 57 oranında. Uluslararası kriterlere göre (Maastrich), bir ülkenin iç ve dış borç toplamının GSYİH'ya oranı % 60 olarak belirlenmiştir. Reel faizler için % 3-5 oranını, vade yapısı için ise ortalama 5- 10 yıl aralığını normal kabul etmek mümkündür. türkiye'nin iç ve dış borçlarının GSYİH'ya oranı en iyimser hesaplamalarla % 82'dir. 27-08-2002 tarihinde yapılan iki ayrı ihalede ise faiz % 61-67, ortalama vade ise 147-252 gün olarak gerçekleşmiştir. Anlaşılacağı gibi ülkemizde gerek borç miktarları ve gerekse vade ve faiz yapıları uluslararası standartların bir hayli üzerindedir.

Savurganlık ve kamu harcamalarının aşırı artışı nedeniyle kamu sektörünün 7 kara deliği, ekonominin gelişmesine harcanacak kaynakları yutmuştur. Kamu harcamalarının disiplin altına alınamaması, yüksek iç borçlanmayı zorunlu kılmış, yükselen reel faiz oranları ekonomiyi iyice bozmuştur. Diğer taraftan yolsuzluklar ve rant paylaşımı mücadeleleri kamu harcamaları denetimini zorlaştırdığı gibi, Türkiye'nin uluslararası kredi piyasalarındaki ülke riskini dolayısıyla faiz yükünü yükselterek iki yönlü zarar vermiştir. Hükümetler ekonomik ve finansal riski yönetecek, bilgi ve siyasi iradeyi gösteremeyince, ekonomi kırılgan durumundan bir türlü kurtulamamamış, bankacılık, döviz ve likidite krizleri yaşanmıştır. Bu krizlerde siyasi ve bürokratik kadroların küreselleşme döneminde mal, hizmet, sermaye ve bilgi dolaşımının serbestleşmesi ile ortaya çıkan

tehdit ve fırsatları algılayamamış, ekonomiyi 1980 öncesi zihniyet ve yöntemlerle yönetmeye çabalamıştır.

Gelecek ile ilgili politik, ekonomik ve finansal riskler açısından bakıldığında ülkemizin risk notu sürekli olarak artmış Stand and Poors yada Moodys gibi uluslararası rating kuruluşları Türkiye'yi yüksek riskli ülkeler arasına almıştır. Bunun anlamı *ülkemizde; siyasi istikrarsızlık nedeniyle hükümetlerin gelecek açısından güven vermemesi yanında, hükümetlerin ekonomi yönetimlerinin "dengeleri sağlama isteği", "yapısal reformları gerçekleştirme imkanı", "maliye ve para politikalarının yönetimi" ve "kaynak kullanımı ve ekonomik büyüme" gibi kriterler açısından pek etkin ve kaliteli olmadığıdır.* Sık sık seçime gidilmesi, son 12 yıllık dönemde göreve gelen hükümetlerin ortalama görev süresinin 1.5 yılı bile bulmaması, 25 yıldır devam eden yüksek enflasyonu düşürmek için son 11 yılda uygulanan 4 istikrar paketi başarısız olması, hükümetlerin kamu açığını ve savurganlıkları disiplin altına alma konusundaki isteksizlikleri gibi temel faktörler ülkemizin risk oranını yükselterek çok yüksek maliyetlerle borç bulabilmemize yol açmakta ve bu durum da ülkemizi bir kısır döngü içine sokmaktadır.

Yaşadığımız krizlerin yönetimin kalitesiyle ilişkisini gösteren belki de en güzel örnek, Türkiye'nin 4'te 1 fakirleşmesine sebep olan Şubat krizinin Cumhurbaşkanı Sezer ile Başbakan Ecevit arasında havada uçuşan kelimelerin kamuoyuna aktarılması sonucu patlamasıdır. Yeni ekonomik sistemde ve kırılgan dengeler üzerinde istikrar programı uygulanmaya çalışılan bir ülkede, bu tür açıklamaların iç ve dış piyasalar üzerine etkisinin çok şiddetli olabileceği düşünülmeli ve bu yönde çaba gösterilmesi gereklidir. Bu krizin ardından yaşanan, "*IMF'ye kim imza attıysa o düşünsün*" türü *Telekom gerginliği, Buğday alım fiyatları gerginliği, Tütün yasası gerginliği* veya jandarma tartışmaları kriz yaşayan ülke ekonomisinde yeni depremler yaratan açıklamalar sonucunda yaşanmış, bunlar sayesinde bir "*yoyo sendromu*" ülke ekonomisine hakim olmuştur. Bunlar, devlet adamlığı disiplini içinde kapalı devre konuşmalarla çözülebilecek ve topluma yansıtılmayacak konular, durduk yerde üretilen bunalımlardır. Bu bunalımlar devleti yönetenlerden önemli bir kısmının henüz yeni ekonominin hassas dengelerinden bihaber olduğunu yada kendi siyasi

çıkarları doğrultusunda birilerine hoş görünebilmek için ülke ekonomisinin krize girmesini bile göze alabileceğini göstermektedir.

Sık sık değişen hükümetler, önceliği iç politikanın günlük sorunlarına, kısa vadeli politik çıkar hesaplarına vermişler, temel sorunları gözardı etmişlerdir. Kamuoyunda yeterli bilinç ve duyarlılık oluşmasına katkıda bulunmadıkları gibi, sürekli bir siyasi çekişme ve didişme ortamı yaratmışlardır. Politik kadroların ekonominin işleyişi, piyasalardaki değişim, uluslararası ekonomideki yenilikler konusundaki bilgisizlik ve duyarsızlıkları ekonominin sanki otomatik pilottaymış gibi sahipsiz kalmasına neden olmuş, kısa vadeli çıkarlar uğruna kur ve maliye politikasıyla oynanması ve yapısal reformların sürekli ertelenmesi politikadaki istikrarsızlığı ekonomiye taşımıştır. Bu faktörler kamu harcamalarının disiplin altına alınmasını zorlaştırmış, devletin *"benden sonra tufan"* anlayışı ile yönetilmesine neden olmuştur.[65]

2- Devamsız Ekonomik Büyüme

1960'lar ve 1970'lerin başlangıcı boyunca yüksek nüfus artış hızı, güçlü ekonomik büyüme oranları ve göç ile uyum sağlamışken, 1980 ve 1990'larda ortalama yıllık ekonomik büyüme oranları önemli ölçüde yavaşlamış ve devamsız hale gelmiştir. 1990'lar boyunca 4 küçük çökme ve hızlı büyüme evresi (bust and boom cycles) gözlenmiştir. Yüksek enflasyonla birlikte ortaya çıkan bu gelişmeler beklentileri önemli oranda olumsuz etkilemiş ve istikrar politikalarını gerekli kılmıştır. Kişi başına GSMH'sı, OECD'nin en düşük ülkelerinden olan Türkiye, Dünya Bankasına göre gelişmiş ülkelerin yaşama standartlarına ulaşabilmek için her yıl en azından % 7 - 10 arasında büyüme ihtiyacındadır.

[65] TOBB, Savurganlık Ekonomisi Araştırması, Nisan 2001, s.5.

Tablo-16 : Bazı Ülkelerin 1997-2001 Yılları Arası Yıllık Ortalama Büyüme Oranı Sıralaması

(Sıralamada İlk ve Son On Ülke)

ÜLKE	Yıllık Ortalama Reel GSMH Büyüme Oranı (1997-2001 %)	Büyüme Oranı Sıralaması
İrlanda	9.54	1
Çin	7.80	2
Lüksemburg	6.36	3
Hindistan	5.40	4
Vietnam	5.28	5
Mısır	5.08	6
Singapur	4.72	7
Macaristan	4.54	8
Finlandiya	4.40	9
İzlanda	4.36	10
Almanya	1.78	44
Venezüella	1.30	45
TÜRKİYE	**1.20**	**46**
Çek Cumhuriyeti	1.06	47
Kolombiya	0.78	48
Japonya	0.70	49
Arjantin	0.66	50
Endonezya	0.06	51
Tayland	- 0.22	52
Zimbabve	- 1.72	53

Kaynak : International Monetary Fund (IMF), **World Economic Outlook**, Washington, DC; IMF, September 2002.

Tablodan açık bir şekilde görülebileceği gibi, Türkiye 1997-2001 yılları arası dönemi kapsayan süreçte 53 ülke arasında ortalama % 1.2 büyüme oranı ile 46. sırayı almıştır. İrlanda'nın % 9.54 ile birinci, Çin'in % 7.8 ile ikinci ve Lüksemburg'un % 6.36 oranı ile üçüncü olduğu sıralamada, ülkemizin sondan sekizinci olan konumu istikrarlı ve yüksek oranlı büyüme konusunda ciddi sorunlar yaşadığımızı göstermektedir.

Türkiye'nin hızlı ve istikrarlı büyüyememe sebepleri olarak, düşük düzeydeki kamu ve özel (yabancı dahil) yatırım oranları,

büyümenin devamsızlığına bağlı olarak, bankacılık sistemindeki belirsizlikler ve yabancı sermaye yatırımının tahminlenememesi gibi nedenler sayılabilir. İlave olarak, kaliteli insan sermayesinin mevcut olmaması da daha yüksek ekonomik ve işgücü büyüme oranları için caydırıcı unsur olarak sayılabilir. Konuyla ilgili bir diğer problem teknoloji transferinin düşük düzeyde kalmasıdır. Ülkemizde, yüksek kamu açıklarıyla gelen iç borçlanma ve yüksek faiz, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarını ve yatırım kararlarını olumsuz etkileyen temel etkenlerdendir. Böyle bir ortamda yabancı yatırımcıların kararlarını, doğrudan yatırımlar yönünde değil, rant aramaya yönelik spekülatif davranışlar yönünde alacakları bilinen bir gerçektir. Yüksek enflasyon ve siyasi istikrarsızlık ortamında, teşvik araçlarının yatırımları uyarıcı bir motivasyon olma niteliği önemli ölçüde ortadan kalkmakta ve teşvikler yatırımcılar için cazip ve uyarıcı olamamaktadır. Ülkemizde ard arda yaşanan ekonomik durgunluk ve krizler, reel sektörün üretim ve istihdam sağlama gücüne darbe vurmuştur.

3- Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi, bu ülkenin kurallarına uyan, kanunlara uyum konusunda özenli, bu çerçevede kayıt dışı işlemi, istihdamı bulunmayan ticaret hukuku ve etiğine uygun hareket eden, rekabetin gereklerine uyan sosyal sorumluluğa sahip gerek yerli gerek yabancı sermayenin muzdarip olduğu ciddi bir problemdir. Yarattığı olumsuz, haksız, yorucu, yıpratıcı koşullar sebebiyle yatırımcıların kararlarını olumsuz yönde etkileyen temel bir sorundur. **Hiç bir iş adamı, aynı sektörde faaliyet gösteren kayıt dışı istihdamı sebebiyle vergi ve sigorta primi ödemeyen, kayıt dışı satışları sebebiyle KDV, Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisi ödemeyen bir rakiple baş etmek imkanını bulamaz. Böyle bir rakiple uğraşmak, kaybedilecek bir savaşa girişmektir.** Dolayısıyla kayıt dışılığın olduğu bir ekonomiye, yabancı sermaye yaşam alanı görmediği için gelmemekte, yerli sermaye ise daha uygun yatırım iklimlerine sahip ülkelere gidebilmektedir. Yabancı sermaye açısından yarattığı bir diğer handikap birleşme ve satın alma işlemlerinde gözlemlenmektedir. Birleşme ve satın almalarla ilgili yapılan hisse değerlemelerinde kayıt dışı hasılatın nazara alınması

mümkün olamamakta, bu çerçevede alıcı ve satıcı adaylarının başlangıç noktaları arasında uçurumlar, işlemlerin gerçekleşmesini engellemekte yabancı sermayenin Türkiye'de şirket kurmasına, yerli sermaye ile işbirliği yapmasına engel olunmaktadır.[66]

4- Düşük Kaliteli Makroekonomik Politikalar ve Ertelenen Reformlar

Türkiye'nin yüksek enflasyon, büyük iç borç düzeyleri ve yüksek reel faiz oranları tecrübesi, düşük kaliteli makroekonomik politikaların fiili (de facto) bir kanıtı olarak kabul edilebilir. Hükümetlerin yüksek devir hızı, hiç şüphesiz 1990'lar boyunca girişilen mali reformların ve düzenlemelerin sürdürülebilirliğini zedelemiş ve başarısızlıkları ortaya çıkarmıştır. Politik istikrarsızlık, popülist politikaların benimsenmesi yönündeki baskılar ve Merkez Bankası, Hazine gibi anahtar kurumlar arasındaki gerginlikler, 1990-1994 yılları arasında para ve maliye politikaları arasındaki koordinasyon sorunu ile sonuçlanmış, 1994 yılında yaşanan likidite kriziyle en üst noktasına ulaşmıştır. Giderek büyüyen mali açığın parasal finansmanının sağlanmasına yönelik politik baskılar karşısında, Merkez Bankasının iki başkanının bu duruma itiraz ederek istifa etmesi, bu dönem boyunca yaşanan içsel tartışma ve çekişmelerin iyi bir göstergesidir. [67] 1994 krizi bir ölçü de olsa, Hazine, Merkez Bankası, Maliye Bakanlığı ve DPT gibi anahtar konumdaki kurumlar arasındaki koordinasyonu arttırıcı çabaları ortaya çıkarmıştır. Bu çabalar sürerken Hazine ve merkez Bankasının özel sektörle açık bir diyalog içerisine girmeleri krizin savulmasında etkili olmuş, ancak mali sistem içinde mevcut- mali politikanın saydam olmaması, etkin bir hesap verme sisteminin mevcut olmaması, artan yarı-mali açıklar, kamu harcama sistemi ve kamu mali yönetimindeki etkinsizlikler gibi- temel sorunların çözümüne yönelinmemiş, yüksek *"atalet"* düzeyi korunarak gerekli temel reformlar ertelenmiştir. Sonuçta ortaya çıkan Kasım-2000 ve Şubat-2001 krizleri doğrudan bir şekilde, sürdürülebilir olmayan

---

[66] Şaban Erdikler, *"Türkiye'nin Yabancı Sermaye Performansının İyileştirilmesinin Önündeki Vergisel Engeller ve Alınabilecek Önlemler"*, **Active** Bankacılık ve Finans Dergisi, Yıl:6, Sayı:30, Mayıs-Haziran 2003, s. 8.

[67] World Bank, **Turkey Public Expenditure and Institutional Review**, s.92.

makroekonomik politikalar ve anahtar yapısal reformların isteksiz bir şekilde uygulanması ile ilişkili olmuştur. Bu krizlerle birlikte hükümetin önceliği enflasyonu düşürecek ve makro mali disiplini sağlayacak bir makroekonomik politika vasıtasıyla iç ve dış kredibilitenin arttırılması olmuştur. Mali saydamlığın arttırılması ve kamu harcamalarının konsolide edilmesi taahhütler arasında olsa da bu alanda ciddi adımlara ve ilerlemelere ihtiyaç vardır.

5- İstikrarsız Finansal Sektör ve Banka Hortumlamaları

Türkiye'de son yirmi yıl içerisinde sürekli artan kamunun borçlanma ihtiyacı mali yapının neredeyse tümüyle devleti finanse eder hale gelmesine sebep olmuştur. Kamu borçlarının büyüklüğü, devlet borçlanması için bankaları önemli bir kaynak haline getirmekte ve devlet kağıtlarının (bono + tahvil) % 70 ila % 90 arasında değişen miktarlarını bankalar satın almaktadır. Türkiye'de 2002 yılında devlet borçlanmasında bankaların ağırlığı % 80 civarında olmuş; devlet tahvili ve hazine bonolarının birincil piyasadaki alıcıları içinde diğer aktörler küçük oranlarla temsil edilmiş, toplam borçlanma kağıtlarının % 15'i resmi kurumlara, % 4'ü özel sektöre ve % 1'i hane halkına satılmıştır. Dolayısıyla kamu borçlanmasında bankaların birinci derecede rol almaları, bankaları esas işlevlerinden uzaklaştırmış, bankalar topladıkları fonları reel kesime kullandırarak bu kesimi finanse etme fonksiyonunu adeta yitirmiş ve devleti fonlayarak ayakta kalan kurumlar haline dönüşmüştür. Devlete borç vererek yüksek karlar elde etmenin dayanılmaz cazibesi, bankaları sendikasyon kredileri alarak açık pozisyonlara girmeye teşvik etmiştir. Devlet borçlanmasının yol açtığı bu uygulamalar sonuçta kur riski ile bankaları, faiz riski ile reel sektörü zor duruma düşürmektedir.[68]

Devletin borçlanma ihtiyaçlarını karşılayan bankaların sahiplik yapısı ve piyasa mentaliteleri ile hükümetlerin uygulamak istediği ekonomi politikaları çeliştiğinde, devletin borçlanma ihtiyacının büyüklüğü ve bu alandaki bankaların büyük rolü tercihin bankaların talepleri yönüne kaymasına sebep olmaktadır. Sözgelimi Türkiye gibi

---

[68] Muhammet Akdiş, "*Türkiye'nin Borç Gelişimi Sorunlar - Öneriler*", **Active** Bankacılık ve Finans Dergisi,Yıl:6, Sayı:30, Mayıs Haziran 2003, s.71.

serbest piyasa modeli uyguladığını söyleyen bir ülkede batık bankaların devletçe devralınması, 1-1,5 milyon dolarlık kredi talepleri için olmadık fedakarlıklar yapılırken 5-6 milyar dolarlık banka kurtarma operasyonlarına başvurulması bunların örneklerindendir.[69]

Eylül 2000'den bu yana bankacılık sistemimizde olup bitenler günlük yaşamımıza ve dilimize *"hortumlama"* ve *"hortumculuk"* deyimlerinin girmesine neden olmuştur. Öncelikle bu sorunun bir siyasal/toplumsal sistem ve model sorunu olduğunu belirtmek gerekir. Politika ve bürokrasideki yolsuzluk/yiyicilik ile iş yaşamındaki hortumlama arasında çok yakın bir ilişki vardır ve biri diğerini beslemektedir. Bir diğer ifade ile İstanbul'daki hortumlamaya giden yol Ankara'daki yolsuzluk/yiyicilik ile umarsızlıktan geçmektedir[70]. Bizdeki *hortumlama* deyimi yabancı yazarlarca *tünelleme* olarak ele alınmakta, *"kontrol eden (çoğunlukla da firmanın tepe yöneticileri olan) pay sahiplerinin firmanın varlıklarını ve karlarını kendi yararlarına firma dışına çıkarmaları"* olarak tanımlanmaktadır. Bu tür uygulamalar özellikle yükselen ekonomilerde hırsızlık ve dolandırıcılık biçiminde ortaya çıkıyorken gelişmiş ülkelerde daha ziyade yasal tünelleme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Devletin BDDK'nın el koyduğu bankalardan (Pamukbank hariç) devraldığı zararların toplamı *7,5 milyar ABD dolarıdır.* Bu bankaların tasfiye şeklinin fona devralınarak yapılmasından kaynaklanan toplam maliyet ise *20 milyar ABD doları* olarak hesaplanmaktadır. TMSF'na devredilen bankaların zararları ve her gün artmaya devam eden faaliyet giderlerinin, son 10 yılda hükümetlerin bankacılık sisteminde kapsamlı bir reformu geciktirmelerinden kaynaklandığı söylenebilir.

6- Özelleştirme Sorunu

1980'lerden bu güne gündemde olmasına rağmen Türkiye'nin özelleştirme deneyimi başarıya ulaşamamış ve adeta bir macera görünümü almıştır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki; özelleştirmeye antipati besleyenlerin oranının günden güne giderek artması, bu

---

[69] Akdiş, a.g.m., s.71.

[70] Ali İhsan Karacan, *"Hortumlama-Tünelleme"*, Dünya Gazetesi, Uzman Gözüyle Köşesi, 12 Eylül 2001.

başarısızlıkta önemli rol oynamıştır. *Hükümetlerin bu alanda pek temiz bir politikaya sahip olmadıklarına ilişkin inanç ve gözlemler, başarılı özelleştirme uygulamasının oldukça az olması, sürecin yeterince saydam olmaması, uygulamaların altından kötü kokuların duyulması ve önemli miktarda işten çıkarmayı gerektirmesi* gibi nedenler geniş toplum kesimlerini özelleştirme karşısında olumsuz tavır almaya sürüklemiştir. Süreç içerisinde İşçi Sendikaları kadar Ticaret ve Sanayi Odalarından etkili bir kısmı da genellikle özelleştirme karşısında olmuştur.

Özelleştirmenin kısa vade içerisinde ve mutlak surette iş kayıplarına ve işçilerin koşullarının zorlaşmasına neden olacağı yönündeki baskın düşünceler, özelleştirmenin, daha fazla rekabetçilik, kamu harcamalarının ve açıklarının azaltılması, istikrarın sağlanması ve yeni iş olanaklarının yaratılması yönündeki daha uzun vadedeki faydalarının göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Gelişigüzel özelleştirme yaklaşımları ve hükümet üyesi siyasi partilerin zaman zaman bu konudaki kararsız ve birazda popülist tutumları özelleştirmenin başarısızlığında etkili faktörlerden diğerleri sayılabilir. Dolayısıyla özelleştirme sürecinde yaşanan sorunlar ve özelleştirme sonrası yaşanan iptal davaları ülkemizde özelleştirme sürecine yabancıların soğuk bakmasının temel nedenlerinden olmuştur.

7- Yüksek Faiz Oranları ve Rant Ekonomisi

Kamu borçlanma ihtiyacının büyüklüğü nedeniyle faiz oranları ülkemizde yüksek oranlarda seyretmektedir. Reel faizler olması gereken % 5-8 gibi oranlar yerine kamu borçlanma maliyetlerinin ortalama % 15-25 aralığında gerçekleşmesi sonucu hayli yüksek oranlarda oluşmaktadır. Bu durum kaynakların verimli alanlarda, yatırım ve üretimde değerlendirilmesini önlemekte rant ekonomisini teşvik etmektedir. Sonuçta yatırım ve üretim için gerekli kaynak bulunamamakta, bulunsa bile ödenecek yüksek bedeller reel sektörü zora sokmaktadır. Bu nedenle yatırımlar arttırılamamakta ve hatta özel sektör kuruluşları bile mevcut kaynaklarını yatırıma kanalize etmek yerine devlete borç vermeyi tercih etmektedir. Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşunun faaliyet dışı karları son yıllarda büyük ölçüde

artmış, 2001 yılı itibariyle bu oran % 547'ye ulaşmıştır. 2000 yılı ve takip eden önceki yıllarda % 114, % 219, % 87, % 52 gibi olan kar içindeki faaliyet dışı gelirler, 1994 yılından itibaren % 50'nin üzerinde gerçekleşmeye başlamıştır. Dolayısıyla kendi şirketlerimiz açısından da Türkiye'de faize yatırım yapmak, üretime yatırım yapmaya tercih edilir durumdadır.[71]

8- Yüksek Üretim Maliyetleri

Ülkemizde gerek işgücü maliyetleri ve finansman maliyetleri gerekse, hammadde enerji, ulaşım ve haberleşme maliyetleri Dünya ülkeleri ile kıyaslandığında nisbeten yüksektir.Bu alandaki sorunları şu şekilde sıralayabiliriz:[72]

- Uluslararası karşılaştırmalarda en yüksek reel faizi ödeyen imalat sanayi Türkiye'dedir. Türkiye'nin nominal ve reel faiz oranları yüksektir. Ekonomik ve isyası istikrarsızlıklar faiz oranının yüksek oluşmasına yol açmaktadır. İşletmelerin en önemli finansman kaynağı olan bankacılık sektörünün mali yapısının bozulması ve sektörde yaşanan küçülme süreci de kullanılabilir kaynakları daraltmaktadır.

- Hammadde ve girdi maliyetleri açısından bakıldığında Türkiye'de kamu kurumları halen önemli sektörler için tek tedarikçi niteliğinde üretim yapmaktadır. Bu doğrultuda kalite ve fiyatlar konusunda imalat sanayinin sıkıntıları olmaktadır. fiyatlar çoğu kez uygulanan ekonomi politikalarına paralel olarak ayarlanmakta ve dünya fiyatlarından kopmaktadır. Ani fiyat ayarlamaları işletmeler için beklenmedik maliyet artışlarına yol açmakta ve fiyat rekabeti azalmaktadır. Tarıma dayalı gıda sanayi alanında da endüstriyel hammadde olan tarım ürünlerinin çoğunda fiyatlar destekleme alımlarıyla dünya fiyatlarının çok üzerinde belirlenmekteydi. 1999 yılına kadar Buğday fiyatları dünya fiyatlarının iki katı olarak gerçekleştiği için gıda sanayiinin rekabet gücü çok düşmekteydi.

- Enerji maliyetlerinin dış rekabette çok belirleyici olduğu bir süreçte Türkiye, işletmelerin enerji kaynaklarına en yüksek fiyat ödediği

---

[71] Akdiş, a.g.m., s.71.

[72] İTO, **Dış Talebe Bağlı Ekonomik Büyümeye Geçişte Mikro Ekonomi Politikaları**, İTO Yayın No:2003-03. İstanbul; Su Matbaacılık, 2003, s.102-112.

bir kaç ülkeden biridir. TEAŞ, TEDAŞ ve BOTAŞ'ın bozulan mali yapıları ve borç stokları elektrik fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır.

- Yurtiçi taşımacılığın ağırlıklı olarak karayolu ile yapılıyor olması ulaştırma ve taşıma maliyetlerini yükseltmektedir. Liman hizmetleri ve kapasitesi yetersiz ve pahalıdır.

- Haberleşme maliyetleri açısından bakıldığında yine ülkemizin iyi bir konuma sahip olmadığı söylenilebilir.

9- Vergi Sistemi ve Vergi İdaresi İle İlgili Sorunlar

Ülkemiz yatırım iklimi açısından önemli bir sorun alanı vergi sistemi ve vergi idaresidir. Dünya Bankası'nın tespitlerine göre, "vergi sistemi" Türkiye'ye yatırım yapan girişimcilerin en çok şikayet ettikleri 15 temel sorun arasındadır. Denilebilir ki Türk vergi sistemi ekonominin gelişmesine, tasarruf, yatırım ve istihdama ciddi engeller oluşturmakta, kayıt dışı ekonomiyi ve istihdamı teşvik etmektedir.

a- Yüksek Vergi Yükü ve Oranları

OECD verilerine göre Türkiye, OECD ülkeleri içinde 1985-2001 döneminde ekonominin vergi yükünü en çok arttıran ülke konumundadır. Verginin milli gelire oranı 1985 yılında % 15.4 iken 2001'de % 35.8'e çıkmıştır. Sosyal güvenlik primleri gibi parafiskal gelirler dahil, Türk ekonomisinin vergi yükü 2001 yılında % 36'ya çıkarak Kanada, Avustralya, ABD, İrlanda ve Japonya gibi zengin ülkeleri bile geride bırakmış ve vergi yükünün çok yüksek olarak anıldığı Almanya ile aynı düzeye ulaşmıştır. Üstelik bu yükün 2002 yılında % 37'ye ulaştığı tahmin edilmektedir.[73]

[73] TİSK, **Kayıt Dışı İstihdam**, s.48.

Tablo-17: OECD Ülkelerinde Vergi Yükü (Parafiskal Dahil %) 2001

ÜLKE	Vergi Yükü	ÜLKE	Vergi Yükü
İsveç	53.2	Y.Zelanda	34.8
Danimarka	49.0	İzlanda	34.8
Finlandiya	46.3	Portekiz*	34.5
Avusturya	45.7	İsviçre	34.5
Fransa	45.4	Polonya	34.1
Belçika	45.3	Slovakya	33.1
İtalya	41.8	Avustralya*	31.5
Yunanistan	40.8	ABD*	29.6
Hollanda	39.9	İrlanda	29.2
İngiltere	37.4	Kore	27.5
Almanya	36.4	Japonya*	27.1
TÜRKİYE	**35.8**	Meksika	18.3
Kanada	35.2		
İspanya	35.2		

Kaynak:OECD, **Revenue Statistics 1965-2001**, 2002 & TİSK, **Kayıt Dışı İstihdam**, TİSK Yayın No: 233, Mayıs 2003, s.50. (* 2000)

Bu vergi yükü rakamına kayıt dışının ilave yükü dahil edildiğinde, 2002 yılında kayıtlı sektörün gerçek vergi yükünün milli gelirin % 51'ine ulaştığı hesaplanmaktadır.

Ülkemizde tek oranlı olarak uygulanan kurumlar vergisi rejimine dünyanın hiçbir ülkesinde rastlamak mümkün değildir. Ülkemizde bir anonim veya limited şirketin; stopaj, fon payı ve kar payı üzerinden ödenen gelir vergisi ile birlikte kurumlar vergisi oranı % 65'i bulmaktadır. Bu oran, ekonomik faaliyette bulunmayı anlamsız kılacak düzeyde yüksek kabul edilebilir. İngiltere'de bu oran % 10'dan başlamakta ve 1.5 milyon Pound'u aşan gelirlerde en fazla % 30'a; Fransa'da % 25 olup, 50 milyon Frank'ı aşan kısımda % 30'a; ABD'de 50 bin Dolara kadar % 15, 75 bin Dolara kadar % 25, 18.3 milyon Doları aşan kısım için ise % 35'e ulaşmaktadır. Gelir vergisi açısından bakıldığında da ülkemizde % 22'den başlayan oranın % 49.5'e kadar çıkabildiği görülmektedir. Ayrıca harcamaların büyük bir kısmı gider olarak yazılamamaktadır. İngiltere'de % 10'dan başlayıp en fazla % 40'a ulaşan gelir vergileri, Almanya'da % 6.2'den başlayarak % 36.8'e,

ransa'da 26,660 Frank'a kadar sıfır olan olmak üzere en düşük oranın % 8.32 olduğu görülmektedir. Söz konusu ülkelerdeki en az geçim indirimi de Türkiye'de yoktur. KDV oranları ise % 40'lara varmaktadır. Temel ihtiyaçlar kapsamındaki mal ve hizmetlerde KDV oranları çok yüksektir. Bu durum ekonominin hareketlenmesini önlemekte ve belgesiz alış-verişi özendirmektedir.[74]

b- Vergi Takozu (Tax Wedge) ve Yüksek İstihdam Vergileri:

Çalışanın gelir vergisi artı işverenin ödediği sosyal güvenlik primi eksi varsa diğer nakdi yan ödemeler toplamının, çalışanın işverene kişi başına maliyetinin yüzdesi olarak ifadesi "vergi takozu" olarak tanımlanmaktadır. Yüksek vergi takozu istihdamdaki artışı olumsuz etkileyen, yatırımları engelleyici ve büyümeyi önleyici bir özelliğe sahiptir. Türkiye OECD'nin 31 üyesi arasında, vergi takozu en caydırıcı birkaç ülkeden biridir. Üstelik ülkemizde takozun boyutu büyüme eğilimini sürdürmektedir.[75]

Bir türlü vergi yükünü yaygınlaştıramayan ülkemiz vergi takozunu diğer bazı ülkelerle karşılaştırdığımızda durumun vahameti ortaya çıkmaktadır:

Tablo -18 : Vergi Takozu - Ülkeler arası Karşılaştırma

Yıl / Ülke	İrlanda	Portekiz	İspanya	Yunanistan	Türkiye
2000	% 16	% 26	% 31	% 36	% 40
2001	% 13	% 24	% 31	%36	% 43

Düşük veya makul oranlardaki gelir vergisi ve sosyal kesintiler toplamı İrlanda gibi ülkeleri sadece yabancı değil kendi yatırımcısı için de cazip kılıyorken, genel eğilimin tersine bir siyaset uygulayan Türkiye'nin vergi takozu oranları ülkemizin yerli ve yabancı sermayeye ne kadar itici geldiğini güzel bir şekilde göstermektedir. Bu durum

---

[74] TİSK, **Kayıt Dışı İstihdam**, s.52.

[75] Korkmaz İlkorur, "*Eller Aya Biz Yaya...*", Radikal, 18-6-2002, s.12.

ülkemizde istihdam artışını caydırıcı, kayıt dışına kaçışı yani kaçak işçi çalıştırmayı teşvik edici etkileri beraberinde getirmektedir.[76]

Ülkemiz 30 OECD ülkesi içinde, istihdam vergilerinin (işletmelerin işçi adına ödediği gelir vergisi ile işsizlik sigortası dahil, SSK'ya ödediği işçi-işveren primleri) ağırlığı açısından 2000 yılında 3. Sırada gelirken, son OECD verileri Türkiye'nin 2001 yılında ilk sıraya çıktığını ortaya koymaktadır. Türkiye'de işçilik maliyetinin % 43'ü istihdam vergilerine ayrılırken, bu oran OECD ülkelerinde ortalama olarak % 24, ABD'de % 19, İrlanda'da % 13'tür.

Tablo-19 : OECD Ülkelerinde İstihdam Vergilerinin Yükü, 2001 (Ücretten Alınan Vergiler ile İşçi ve İşveren Sosyal Güvenlik Primleri Toplamının İşgücü Maliyetine Oranı, %)

ÜLKE	İstihdam *Vergileri* Yükü	ÜLKE	İstihdam *Vergileri* Yükü
Türkiye	**43.2**	Çek Cumhuriyeti	27.8
İsveç	41.4	Norveç	27.2
Belçika	40.2	Portekiz	24.2
Fransa	39.4	Kanada	20.5
Macaristan	38.9	Japonya	20.4
Finlandiya	38.8	ABD	19.4
Polonya	38.0	İsviçre	17.9
Yunanistan	36.1	İngiltere	17.8
İtalya	35.9	Y. Zelanda	16.8
Almanya	32.6	G.Kore	16.0
Hollanda	32.4	Meksika	15.6
Danimarka	31.3	Avustralya	13.1
İspanya	31.0	İrlanda	12.8
Slovakya	30.1	Lüksemburg	11.5
Avusturya	29.4	İzlanda	2.8

Kaynak:OECD, **Taxing Wages2000- 2001,** 2002 & TİSK, **Kayıt Dışı İstihdam,** TİSK Yayın No: 233, Mayıs 2003, s.54.

[76] Kozlu, a.g.e., s.172.

Ülkemizde sosyal güvenliğe ilişkin (işsizlik sigortası dahil) yasal işveren yükümlülük oranı -işin niteliğine göre- % 22.5 ile % 30 arasında değişmekte olup, işgücü maliyeti içindeki payı geçmişe kıyasla ikiye katlanmıştır. 1999 yılında ortalama net ücretin % 23'ü büyüklüğünde olan SSK prim yükü, 2001'de % 52.4'e ulaşmıştır. İşletmelerin SSK prim yükünün nek ücretin yarısını geçmiş olması, işçi ve işvereni kayıt dışı kalmaya teşvik etmektedir. Prime esas kazancın üst sınırı son 5 yılda 24 kat arttırılırken, enflasyon artışı 8 kat olmuş ve dolayısıyla primler reel anlamda 3 kat ağırlaşmıştır. 2003 yılı için 306 milyon TL/Ay olarak belirlenen brüt asgari ücret üzerinden işletmelerce ödenen vergi ve primlerin toplamı ayda 177 milyon TL'dir. Asgari ücretin yarısını aşan bu yük, hem işçinin eline geçen net ücreti azaltmakta, hem de işgücü maliyetlerini yükseltmektedir. İşsizliğin had safhaya ulaştığı bir ortamda bu durum Türkiye açısından son derece vahim kabul edilmektedir.[77]

c- Enflasyon Muhasebesi Sorunu

Bilindiği üzere Türkiye'de Sermaye Piyasası Kurulu, BDDK, Maliye Bakanlığı, Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları kurulu tarafından benimsenmiş muhasebe ilkelerine ilaveten, Ticaret Kanununda ve Vergi Usul Kanunu'nda da muhasebeye yer verilmiştir. bir diğer deyişle Türkiye'de muhasebe alanında bir çok başlılık ve eşgüdüm noksanlığı mevcuttur. Bunun yanı sıra uluslararası genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri de mevcut bulunmakta, bu ilkelere uyum yabancı sermaye bakımından özel bir öneme sahip görünmektedir. Ülkemizde mevcut çok başlılık muhasebenin evrenselliği ilkesini niteliğini yitirmesine yol açacak boyutlara varmıştır. Bunun en bariz örneği enflasyon muhasebesinde görünmektedir. Ölçü birimi olarak paranın satın alma gücündeki değişmelerin etkisinin mali tablolara yansıtılmasına ilişkin kuralları içeren enflasyon muhasebesi, paydaşların doğru bilgi edinmesi adına SPK ve BDDK tarafından kabul edilmiştir. Ancak vergi mevzuatımızda böyle bir düzenleme öngörülmemiştir. Vergi kanunlarında enflasyondan arındırılmış karların vergi matrahı olarak kabul edilmemesi, vergi kanunlarımızın netlik, açıklık, sadelik ve

[77] TİSK, Kayıt Dışı İstihdam , s.53-55.

basitliğini bozan en temel sebeplerden biridir. Yabancı sermaye açısından yaklaşıldığında, Türkiye'de şube iştirakleri yoluyla faaliyet gösteren yabancı sermayeli kuruluşların sermayelerinde meydana gelen kayıpları sebebiyle Türkiye'deki operasyonları yüzünden ana merkezdeki konsolide mali tabloları bozulmaktadır. Dolayısıyla enflasyon muhasebesinin kabul edilmemesi özellikle yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmemesinin önündeki en büyük engellerden biridir.[78]

d- Kazanılmış Haklara Aykırı Düzenlemeler

İleri Batı ülkelerinin özelliklerinden birisi de yapılacak hukuki düzenlemelerde konsensus sağlanmasına verdikleri önem ve kazanılmış haklar konusunda gösterdikleri özendir. Ülkemizde maalesef bu anlamda ciddi sorunlardan bahsedilebilir. Yabancı sermaye, elindeki kıymetleri edindiği dönemde geçerli olan kuralların bu kıymetler henüz elden çıkarılmadan değiştirilmesini, kazanılmış haklara aykırı düzenleme olarak değerlendirmekte, bu düzenlemeler esnasında kendi görüşünün alınmamasını ise kabul edememektedir. Bu durum bir kereye mahsus alınan vergilerde de, menkul kıymetlerin değerlendirilmesine ilişkin değişikliklerde de, yatırım indirimi stopaj oranının değiştirilmesinde de böyle olmuştur. yabancı sermaye kanunların geriye yürümezliği ve kazanılmış haklara saygı gösterilmesinde bizden farklı bir anlayışa sahiptir.[79] Kanunların geriye yürümesi ülkemizde sıkça başvurulan bir uygulama olmuştur. Örneğin, yatırımlara uygulanan indirim stopajının kaldırılması gerekirken, 08.12.2000 tarihinde fon payı dahil %19.8'e yükseltilmiş ve uygulama da, geriye dönük olarak 01.01.2000'den başlatılmıştır. Bu gibi uygulamalar güvensiz bir yatırım ortamını ortaya çıkarmakta ve yatırım yapanlar adeta pişman edilmektedir.

e- Vergi Kanunlarında Belirsizlik - İncelemelerde Keyfilik

Vergi kanunlarının genel bir strateji kapsamında ele alınmaması, kanunlarda gereksiz bazı kısıtlamaların varlığını tartışmak bazı gerekçelerle ve endişelerle yer almış olması, düzenleyici ve açıklayıcı

---

[78] Erdikler, a.g.m., s.8-9.

[79] Erdikler, a.g.m., s.12.

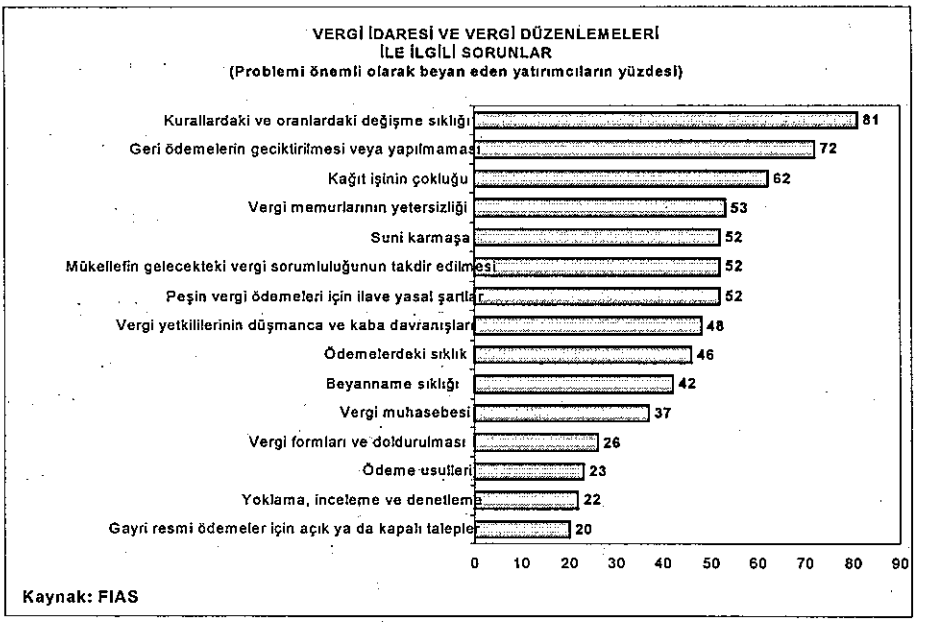
metinlerin bazen kanunun da ötesine geçilerek ek koşullar getirmesi, bu metinlerin bilahare yargı organları kararıyla iptal edilmesi, yargı organlarının kararlarının daha sonra yine aynı düzeydeki bir başka yargı organı tarafından değişik sonuca bağlanması, birbiriyle çakışan görüşler verilmesi ve bütün bunlara ilaveten inceleme elemanlarının vergi incelemesini vergi, ceza, faiz almak için getirilmiş bir sistem olarak algılaması yatırımcılar bakımından hukuka uygunluk yönünden endişe ile karşılanan durumlar olarak görülmektedir.[80]

f- Vergi İdaresi ve Vergilemeye İlişkin Diğer Sorunlar:

Yatırımcılar için vergilendirme ile ilgili diğer önemli sorunların başında karmaşık ve sıkça değişen vergi kuralları, vergi dairelerinde yaşanan sıkıntılar ve geciktirilen ya da hiç yapılmayan geri ödemeler gelmektedir. Bu faktörler, yatırımcıların iş planları ve fizibilite çalışmaları açısından öngörülemez bir ortam yaratmaktadır. Vergi idaresiyle ilgili sorunları aşağıdaki şekilden görmemiz mümkündür. bunlar arasında en önemli sorun olarak kurallardaki ve oranlardaki değişme sıklığı belirtilmiş, ardından geri ödemelerin gecikmesi veya yapılmaması üzerinde durulmuştur (Gerçekten de KDV geri ödemelerindeki süre, bir çok ülkede ortalama bir ay olurken, Türkiye'de sekiz ayı bulmaktadır). Bunları takiben kağıt işinin çokluğu, vergi memurlarının yetersizliği, suni karmaşa gibi sorunlar belirlenmiştir. Bunların ardından vergi idaresiyle ilgili olarak vergi yetkililerinin düşmanca ve kaba tavırları, vergi formları ve doldurulması ve rüşvet talepleri dikkat çeken sorunlardandır.

[80] Erdikler, a.g.m., s.12.

Şekil-1

Kaynak: TİSK, **Krizden Çıkış İçin Zorunlu İstikamet: Vergi ve Bürokrasi Reformları**, Ankara, 2000.

10- Bürokratik Engeller ve Mevzuat Karmaşası

İş ve yatırım yapmaya uygunluğu ölçen bir çok istatistik çalışmasında türkiye oldukça kötü bir performans sergilemektedir. Sözgelimi, Economist dergisinin endeksinde 1996-2000 döneminde 60 ülke arasında yapılan iş ve yatırım yapmaya uygunluk değerlendirmesinde Türkiye 42. Olmuştur. Bu oranın 2001-2005 dönemi için yapılan tahmini senaryoda 46.lığa gerileyeceği tahmin edilmektedir. Benzer bir çalışma yapan Birleşmiş Milletler Ticaret ve Gelişme Birliğinin endeksinde 1988-90 döneminde 112 ülke arasında 71. Sırada olan Türkiye, 1998-2000 döneminde 137 ülke arasında 122. olmuştur.[81]

[81] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, , s. 94.

TİSK tarafından derlenen IFC ve FIAS tarafından yapılmış çalışmalardan çıkan mevzuata dair sorun alanları şu şekilde sıralanmaktadır:[82]

- Türkiye'de işletme faaliyetlerine ilişkin zamanın % 20'si bürokratik engeller nedeniyle harcanmaktadır. Bu oran Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde % 8, Latin Amerika ülkelerinde % 4'tür.
- Türkiye'de şirket kaydı için harcanan zaman 2,5 ayı bulmaktadır.
- Girişimci bir yatırımı sonuçlandırmak için 172 imzanın alınmasını gerektiren bir süreci tamamlamak zorundadır.
- Enerji sektöründe 14 ayda gerçekleşen bir projenin tüm izinleri ancak 9 yılda tamamlanabilmektedir.
- Bir ticare markanın tescili için gereken süre Türkiye'de 14 ay iken Batı Avrupa'da 6 aydır.
- Yatırım için devletten arazi alım süresi 3 ile 24 ay arasındadır.
- Türkiye'de bir şirketin kuruluşu için gerekli formalite sayısı 19'dur ve bu Avrupa'da en yüksek rakamdır. İkinci sırada olan İtalya'da 17, İrlanda'da 6 ve İngiltere'de sadece 1 formalite gerekmektedir.
- Şirket kurmanın ötesinde şirket kapanmasına dair iflas hukuku da sorunludur. Ayrıca girişimcilerin başarısızlığı ömür boyu cezalandırılmakta örneğin, iflas eden kişilere bir daha çek defteri, kredi kartı verilmemektedir.[83]

Türk teşvik sistemi tek merkezden idare edilmesine rağmen genel olarak mevzuat ve uygulamalar açısından karmaşık bir yapıya sahiptir. Sistem birbirinden kopuk Kanun, Kararname, Tebliğ, Para Kredi Kurulu Kararı ve iç sirkülerle belirlenen uygulama esaslarına dayanmakta bu durum çok başlılığı, görevsel etkinsizliği ve işlerin

---

[82] TİSK, **Krizden Çıkış İçin Zorunlu İstikamet: Vergi ve Bürokrasi Reformları**, Ankara, 2000.

[83] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s. 96.

ortada kalmasını beraberinde getirmektedir. Yabancı Sermayenin yararlanabileceği teşvikler araştırıldığında, Yabancı Sermaye Kanun ve çerçeve kararlarından, vergi kanunlarına, Merkez Bankası Uygulamalarına, Yatırım teşvik mevzuatının tümüne, Gümrük kanunlarına vb. bir çok kanun ve düzenlemelere bakılması gerekmekte, tüm bu kanun ve kararlarla birlikte uygulama esaslarının yatırımcılar tarafından bilinmesi mümkün olamamaktadır. Hatta sistemin sürekli değiştiği ve istikrarlı olmadığı da düşünülürse uygulayıcıların bile bu kadar geniş ve karmaşık bir mevzuatı bilmesi mümkün olmayabilmektedir. Bu doğrultuda Yabancı yatırımcılarla ilgili teşvik sisteminin basit, anlaşılır ve istikrarlı olması sistemin başarısındaki temel şartlardandır.

Uluslararası rekabet edebilirlik şartlarında yaşanan hızlı değişmeler, devletleri KOBİ'lerin potansiyellerini arttırmak için çeşitli politikalar ve destek programları oluşturmaya itmekte ve bu alandaki yatırım teşvik ve yardımlarını arttırmaya itmektedir. Türkiye'de uygulanan teşvik sisteminin büyük oranda vergisel teşviklere dayandığı bilinmektedir. KOBİ'ler ise büyük oranda finansman sıkıntısı çekmekte ve KOBİ yatırımları için vergi dışı parasal teşvikler daha önemli olabilmektedir. Bu doğrultuda dünyadaki küreselleşmeyi ve yabancı yatırım hareketlerine dikkate alan yatırım ve ihracat artışını özendiren, AR-GE faaliyetlerinin gelişmesini sağlayan ve KOBİ'lerin ekonomi ile entegrasyonunu kolaylaştıracak teşvik politikası araçlarının seçimi gerekmektedir.

11- Yasal Altyapı Sorunları

a- Şirketlere Yönelik Mevzuat

Ülkemizde şirket işleyişi ile ilgili düzenlemeler konusunda bir takım sorunlardan söz edilebilir. Bunların başında şirketlerde hissedar haklarının açıklığı ve korunması gelmektedir. WCI anketinde belirtildiği gibi, firma ortaklarının hak ve sorumluluklarının belirginliği konusunda 2002 yılı itibariyle Türkiye 49 ülke arasında 34. Sıradadır. Şirket hissedarlarının hak ve sorumluluklarının (azınlık haklarının) net olduğu ülkelerin başında Finlandiya, ABD ve İsveç gelmektedir.[84]

---

[84] TÜSİAD, *Türkiye'de Girişimcilik*, s. 96.

b- Rekabet Hukuku

Türkiye'de 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun 1994'te yürürlüğe girmiş ve Kanun'un uygulayıcısı olan Rekabet Kurulu Mart 1997'de görevine başlamıştır. Rekabet ortamını düzenlemeye yönelik ülke yasaları göz önünde bulundurulduğunda bu konuda ülkemizin durumunun bir hayli kötü olduğu ve WCI anketindeki 49 ülke arasında ülke içinde adil rekabet düzenine sahiplik açısından 41. Sırada olduğu belirtilebilir. Diğer bir deyişle rekabet yasalarının yeterli değildir ve dolayısıyla haksız rekabete yol açan yol açan bir ortam açısından 8. konumdadır.[85]

Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerden ilki ülkemizin büyük bir kayıt dışı ekonomiye sahip olması gelmektedir. Kayıt dışılık rekabeti engelleyici ciddi etkilere sahiptir. Bununla birlikte 4054 sayılı Kanun kamu veya özel teşebbüs şeklinde bir ayrım gözetmemesine rağmen, kimi kamu teşebbüslerine mevzuatla, özel teşebbüslerde bulunmayan ve rekabeti bozucu etkileri olan bazı ayrıcalıklar tanındığı görülmektedir. Ayrıca halen kimi KİT ve BİT'lere piyasada hem düzenleyici hem de işletmeci olarak faaliyette bulunma yetkisi verilmiştir. Bu tür ayrıcalıklar yanında, kamu teşebbüslerinin piyasalardaki rekabeti bozucu etkileri fiyatın belirlenmesi konusunda da ortaya çıkmaktadır.[86]

Yabancı sermaye mevzuatının temelini oluşturan ve Rekabet Kanunun olmadığı yıllarda (1954) yürürlüğe girmiş olan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununun 1. Maddesinde yapılan "... *Ancak, Türkiye'ye ithal edilecek yabancı sermaye, ülke çapında tekel teşkil edecek faaliyetlerde bulunan kuruluşlarda çoğunluk hissesine sahip olamaz*" şeklindeki düzenleme yıllar boyu yabancı yatırımcılar için önemli bir kısıtlama oluşturmuştur. Yeni Yabancı Sermaye Yasası ile birlikte bu gibi engellerin de giderilmesi esas olmalıdır.

---

[85] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s. 97.

[86] DPT, **Rekabet Hukuku ve Politikaları**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu, Yayın No: DPT:2501 - ÖİK:522, Ankara, 2000, s.31-32.

c- İş Kanunu

Şirketlerin işçi alımlarını ve işten çıkarmaları düzenleyen, asgari ücreti saptayan ve çalışma saatlerini ayarlayan yasaların esnekliği yatırımlar üzerine olumlu etkilere sahiptir. Bu açıdan ülkemizin durumu incelendiğinde 10 Haziran 2003'te 4857 sayılı yeni İş Kanununun kabulüne kadar uygulamada olan 1475 sayılı Yasanın şekillendirdiği işgücü piyasası yasal düzenlemeleri diğer ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça katı olduğu görülebilir. Kıdem ve ihbar tazminatlarının oluşturduğu istihdamı koruyucu düzenlemeler, kısmi süreli ve geçici çalışma gibi esnek çalışma biçimlerinin mevzuatta yer almaması, çalışma sürelerinin katılığı hangi ülke ile karşılaştırılırsa karşılaştırılsın daha katı hükümler içermektedir. Bu katılığa istihdam üzerindeki vergi ve sosyal sigorta primleri gibi ücret dışı yükler eklendiğinde kurallara uymanın maliyeti yine diğer ülkelerle karşılaştırıldığında en yükseklerin arasındadır.[87]

d- Fikri Mülkiyet Hakları

Fikri mülkiyet hakları ile ilgili yasal düzenlemelerimizin tarihi markalar konusunda 1871'e ve endüstriyel buluşlar konusunda 1879'a kadar uzanmaktadır. Ancak daha sonra yasalar fazla değişikliğe uğramadığı için çağdaş uygulamaların dışında kalmıştır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığına bağlı özel bir kamu kuruluşu olarak 1994'te Türk Patent Enstitüsü kurulmuş, Patent Yasası 1995'te yürürlüğe girmiş ve 2000 yılında Avrupa Patent Anlaşması imzalanmıştır. Bu aşamalar önemli ilerlemeler olarak yorumlansa ve Türkiye Patent Yasasına sahip olsa bile uygulama alanında henüz patent ve telif hakları koruması açısından başarılı değildir.[88] Ülkemiz bu açıdan tam bir taklit - imitasyon ürün cennetidir. Sokaklarda yerlerde satılan kitaplardan, CD ve VCD'lerin kopyalarına, pazarlarda satılan ünlü yerli ve yabancı ürünlerin taklitlerine kadar bir çok ülkemize özgü örnek, patent ve fikri mülkiyet haklarının korunması konusunda ülkemizin başarısız olduğunu göstermektedir. WCI'ın anketinde de 49 ülke arasında Türkiye patent koruması açısından 38. Sıradadır.

---

[87] Necdet Kenar, "*Yeni İş Kanunu'nun İstihdama Muhtemel Etkileri*", Mercek , Temmuz 2003, s.71.

[88] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik** , s. 98.

Türkiye'de genelde fikri haklar ile ilgili sorunlar temel olarak mevcut yasal düzenlemelerin uluslararası alanda ortaya çıkan gelişme ve değişimlere yeterli ölçüde uyum sağlanamamasından kaynaklanmaktadır. Sözgelimi; 556 sayılı KHK ile, tescilden sonra marka tescilinin hükümsüz sayılması için dava açma olanağı tanınmış ancak KHK'nin 42. Maddesinin c bendinde, 5 yıl içinde markanın kullanılmaması nedeniyle hükümsüzlük davası açılması halinde, davanın hangi süre içinde açılacağı belirtilmemiştir. Bu nedenle sözkonusu mevzuatın AB düzenlemesi ile uyumunun sağlanması gerekliliktir. [89] Ayrıca mevzuatın uygulanması ve kurumsal düzenlemeye ilişkin yapısal yetersizlikler de önemli sorun alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, uluslararası marka başvurularının Dünya Fikir Hakları Örgütü (WIPO)'ne en geç 2 ay içinde gönderilmesi ve yurtdışından gelen uluslararası marka başvurularının süresi içinde incelenmesi gerekmektedir. Türkiye'den ve yurt dışından yapılan uluslarası marka başvuruları ile ilgili Türk Patent Enstitüsü (TPE) personelinin sayısı bu işlemler için, diğer birimlerde olduğu gibi, yetersizdir.

Fikri mülkiyet hakları ile ilgili ciddi boyutta bürokratik sorunlardan da bahsedilebilir. Sözgelimi tescil için başvurusu yapılan bir markanın Türk Patent Enstitüsündeki işlemi yaklaşık 18 ayda gerçekleşmektedir. Bu ise girişimcinin üreteceği ürünü, tescilli bir marka ile pazara sunmasında zaman kaybı yaşanmasına yol açmaktadır.[90]

e- Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu

Türkiye'de yabancı sermaye konusunda yapılan ilk düzenleme, 25-5-1947 tarihinde çıkarılan 13 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Karar iken, yabancı sermayenin teşviki konusunda ilk çıkarılan yasa,1-3-1950 tarih ve 5583 sayılı Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun'dur (Karluk,1997;524). 5583 sayılı Yasa ile

---

[89] DPT, **Fikri Haklar**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu, Yayın No: DPT:2500 - ÖİK:521, Ankara, 2000, s.198.

[90] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s. 187.

Türkiye'ye gelen uluslararası sermayeye transfer garantisi verilmiş, Maliye Bakanlığına Bakanlar Kurulundan izin almak şartıyla 300 milyon TL'na kadar olan uluslararası özel yatırımları garanti edebilme yetkisi verilerek Türkiye'ye gelen uluslararası sermayeye transfer garantisi verilmiştir. Daha sonra 9-8-1951 tarihinde çıkartılan 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu ile asıl önemli adım atılmış, 5583 sayılı Yasanın yerine geçen bu yasa bugün de yürürlükte bulunan 6224 sayılı Yasanın temelini oluşturmuştur. 5821 sayılı Yasa ile uluslararası yatırımlara sermayelerinin % 10'nu geçmeyen karlarını da yurt dışına transfer edebilme yetkisi getirilmiştir. 5821 sayılı Yasanın ihtiyaçlara cevap verememesi sonucu 18 Ocak 1954 tarihinde 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkartılarak 5281 sayılı Yasa yürürlükten kaldırılmıştır. Günümüzde Türkiye'ye gelen yabancı sermaye konusunu düzenleyen halen yürürlükteki yasal düzenleme 6224 sayılı Yasadır.

6224 sayılı YSTK, izlenen yabancı sermaye politikalarının etkinsizliği nedeniyle 1954-1980 arasında sadece 230 milyon $ civarında yabancı sermaye girişini sağlayabilmiş ve bu yıllar arasında kendinden beklenen faydayı gösterememiştir. Bu sonucun altında 6224 sayılı kanunun 1980 öncesinde muhafazakar bir tutumla uygulanmış olması ve özellikle her yabancı sermayeli yatırım izninin, verilen izne göre yapılan yatırımların kısmen veya tamamen tasfiyesinin, yabancı sermayeli şirketlerin sermaye arttırımının ve faaliyet konularındaki en küçük değişikliklerin Kanuna göre Bakanlar Kurulu Kararını gerektirmesi gibi uygulamada pratik olmayan yaptırımları içermesi nedenleri yatmaktadır. Ayrıca 6224 sayılı Yasa'nın yol açtığı bir başka aksaklık da yasada açıkça belirtilmemiş olmasına rağmen yasanın sadece tesis yatırımlarına uygulanabileceği şeklinde yorumlanmasından kaynaklanmıştır. Yorumun bu şekilde olması özellikle ticari konularda faaliyette bulunmak üzere yabancı sermayeye izin verilememe sonucunu doğurmuş, bu konudaki yabancı sermaye talepleri, Türk Parasının Kıymetini Koruma ile ilgili 1567 sayılı Yasa çerçevesinde karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak ilgili yasanın genellikle kar ve sermaye transferin kısıtlaması sebebiyle, ticari faaliyetlerle ilgili yabancı sermaye giriş uzun yıllar asgari düzeyde kalmıştır.[91]

---

[91] Rıdvan Karluk, ***Türkiye Ekonomisi*** , Eskişehir, 1997, s.525-526.

Bunca sorun ve etkinsizliğine rağmen 2000'li yılların getirdiği yabancı sermaye fırsatlarının yakalanabilmesi için 1954 yılı orijinli 6224 sayılı yasanın halen yürürlükte olması akıl almaz bir çelişki olarak gözükmektedir. 1980'lerden başlayarak milyarlarca dolar kalkınmakta olan ülkelere akarken, milyonlarca insana iş sahası yaratırken, uluslar zenginleşirken Türkiye yabancı sermaye mevzuatını bile yenileyememiş, çağdışı bir yasayla 1980'den 2002 yılına geçen sürede yalnızca 16 milyar $ düzeyinde yatırım çekebilmiştir. (Bu miktar Brezilya'nın sadece 2000 yılında aldığı yabancı yatırımın yarısından azdır.)[92] Yeni dönemin koşullarını içeren Yeni kanun tasarısı Mecliste olmakla birlikte bu alanda Türkiye'nin çok geciktiği açıktır. Dünya Bankasının önderliğinde Türkiye'deki yatırım ortamını yabancı yatırımcılar için düzeltmek amacıyla yapılan çalışmalara başlanalı neredeyse 3 yıl olmuştur. Kendilerinin tek başlarına yıllardır böyle bir kanunu hazırlamamalarının yanı sıra Dünya Bankası'nca hazırlanan tasarıyı sürümcemede bırakmaları, bürokratların kendi otokratik ve yatırım felç-edici yetkilerini ellerinden bırakmak istemedikleri, politikacıların ise reformculuk ruhundan yoksun ufuksuz kişiler oldukları şeklinde yorumlanmaktadır.[93]

12- Yargılama Düzeni ve Adalet Hizmetlerine İlişkin Sorunlar

Yargılama hizmetinin kalitesi konusu, yalnız Türkiye'de değil, gelişmiş ülkelerde de çeşitli boyutları ve yönleriyle gündemdedir. Olaylar ve uluslararası ilişkiler yargılama hizmetinden beklenenleri ciddi ölçülerde arttırmıştır.[94] Türkiye'de adalet sisteminin mevcut sorunlarını şu şekilde sıralamak mümkündür;[95]

---

[92] Metin Münir, "*Yahu Bir Yabancı Sermaye Yasa Tasarısı Yok muydu?*", Sabah, 10 Nisan 2003, s.7.

[93] Münir, "*Yahu Bir Yabancı Sermaye Yasa Tasarısı Yok muydu?*", , s.7.

[94] TÜSİAD, **Yargılama Düzeninde Kalite**, Yayın No: TÜSİAD-T/98-11/237, Kasım 1998, s.18.

[95] TÜSİAD, **Yargılama Düzeninde Kalite**, s.20.

- Siyasal etki, baskı ve tartışmalar hakimler ve savcıların çalışmalarını zorlaştırmakta, hakimlerin bağımsızlıklarını zedelemektedir.

- Yargılama çok yavaş işlemekte, buna karşılık uyuşmazlık sayısı artmakta, çözüme kavuşturulamayan ve mahkemelerde yıldan yıla devredilen dosyaların sayısı giderek artmaktadır.

- Teknik altyapı eksiklikleri mevcuttur, bina, araç-gereç yetersizliklerinin, yargılama işlevinin etkin bir şekilde yürütülmesine; adil, saygın süratli ve doğru hükümlere ulaşılabilmesine engel oluşturduğu görülmektedir.

- Personel sorunları kaliteli eleman sağlama açısından çözümlenememiştir. Personelin eğitim düzeyi, maaşları, çalışma koşulları kaliteli bir kamu hizmetinin yürütülmesine elverişli değildir.

Adalet gibi çok temel bir hizmet alanının konsolide devlet bütçesi incelendiğinde, borç faizlerinin neden olduğu dışlamadan nasibini aldığı görülebilir.(2002 yılı itibariyle Adalet-Emniyet Hizmetleri payı % 3,3 iken borç faizlerinin payı % 43,6'dır.) Bu alandaki kaynak yetersizlikleri, ***Adalet Bakanı Cemil Çiçek***'in 2003 yılı bütçe görüşmelerinde belirttiği gibi; ***"adalet sisteminin ikamesi olarak mafya sistemini ortaya çıkarmış birisinin ayağına sıkarak adaleti yerine getirme anlayışını geliştirmiştir".***

Bütün yargılama alanlarında davaların kısa sürede sonuçlandırılmaları en temel beklentilerdendir. Anayasamızın 141. Maddesi de "davaların... süratle sonuçlandırılması yargının görevidir" saptamasıyla bu konu üzerinde durmaktadır. Mahkeme kararlarının gerekçeli olması anayasal bir zorunluluktur. Ancak uygulamada mahkemelerin kararlarını gerekçelendirmedikleri ya da yetersiz bir şekilde gerekçelendirdikleri görülmektedir. Yargıtay'ın da aynı davranış tarzını sergilediği görülmektedir. Kararların tatmin edici şekilde gerekçeli olmaması hak sahiplerini zarara uğratabilmekte, yargıya duyulan güven sarsılmakta ve kararlarda istikrar ortadan kalkmaktadır.[96] Dolayısıyla Türkiye'de yatırım yapmak isteyen bir yabancı yatırımcı

[96] TÜSİAD, **Yargılama Düzeninde *Kalite*** , s.37-38.

alanıyla ilgili davaların sonuçları hakkında bilgi almak istediğinde aynı spesifik durumlar için farklı uygulamalara gidildiğini görebilmekte, ciddi bir şaşkınlıkla karşı karşıya kalmaktadır. Ülkemizde zaman zaman, uyuşmazlıklarla ilgili hukuki ve maddi veriler, zaman ve personel kısıtlılığı nedeniyle iyi şekilde incelenememekte, önceki içtihadlarla tutarlılık sağlanmayabilmektedir. Tüm bu durumlar Türk yargı sisteminin etkinliğini, güvenilirliğini, kararlılığını ve tarafsızlığını yitirmesine yol açmaktadır.

13- Regülasyon Kalitesi

Türkiye'nin makro-ekonomik performansı ile kamu yönetiminin ve düzenleyici yapılarının gücü ve verimliliği arasında yakın bir bağlantı bulunmaktadır; "etkisiz bir düzenleyici çerçeve, muazzam refah kayıplarına neden olan 2001 krizini tetikleyen bankacılık sektöründeki problemlerin başlıca nedenini teşkil etmiştir". Yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye cezbedilmesindeki zaaflar, OECD'ye göre makro-ekonomik istikrarsızlıkla olduğu kadar, hukuki düzenleme ortamının yatırımcıda yarattığı endişelerle de ilgilidir.[97]

1982 yılında Sermaye Piyasası Yasasının kabulü ve Sermaye Piyasası Kurulu'nun oluşturulması, 2000 yılında BDDK'nın göreve başlaması, 1994'te Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un çıkarılması ve 1997'de Rekabet Kurulu'nun oluşturulması, telekomünikasyon sektörünün düzenlenmesi ile ilgili 4502 sayılı Kanun'un 2000 yılında kabul edilmesi ve Telekomünikasyon Kurumunun kurulması, 2001'de 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanununun çıkarılarak Enerji Piyasası Düzenleme Kurulunun faaliyete geçmesi, 2002'de 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'nun kabul edilerek Kamu İhale Kurumu'nun oluşturulması ülkemiz adına çok önemli adımlar olmasına rağmen, Türkiye'nin henüz düzenleme kalitesinin arttırılmasına yönelik belirgin bir politikası mevcut değildir. Kamu yönetiminin bütününü kapsayacak şekilde düzenleme kalitesini geliştirecek kuralların yokluğu, reform

---

[97] Tamer Müftüoğlu & H.Baha Karabudak, "*İktisadi Politikalar Bağlamında Hukuki Düzenleme (Regülasyon) Üzerine Düşünceler*", **Rekabet Dergisi**, Sayı: 11, Temmuz-Ağustos-Eylül 2002, s.12.

çabalarını birbirinden kopuk hale getirmiş ve bütüncül bir ilerlemeyi engellemiştir. Çağına uygun bir serbestleşme ve rekabetçi ekonomik yeniden yapılanma sürecinde önemli adımlar atmış olmasına karşın Türkiye'nin gecikmelerden doğacak maliyetleri dikkate alması ve henüz katetmesi gereken oldukça uzun bir yolu olduğunu kabul etmesi bir zorunluluktur.

14- Opaklık

Price Waterhouse Coopers isimli uluslararası danışmanlık kuruluşunun her yıl hazırladığı uluslararası karşılaştırmaları içeren *"Opaklık Endeksi" (The Opacity Index)* ülkemizdeki mevcut durum açısından önemli saptamaları içeren bir diğer endekstir. Bu endeks "*açık olmayan hukuk sistemlerinin ve düzenlemelerin, makro-ekonomik politikaların ve vergi politikalarının, muhasebe standartları ve uygulamalarının, yiyiciliğin mali piyasalar üzerindeki etkisinin ölçülmesi amacıyla geliştirilmiş olan"* bir endekstir. Endekse göre en az opak (ya da en fazla şeffaf) ülke Singapur ve onu ABD izliyor. En fazla opak (ya da en az Şeffaf) olan ise Çin; onu da sırasıyla Rusya, Endonezya ve Türkiye izliyor. Yani ülkemiz şeffaflıkta sondan 4. Sıradadır.[98]

Hükümetin yasal süreçle ilgili politikalarının karmaşıklığı ve şeffaf olmaması yatırımcılar açısından önemli bir engel durumundadır. Açık, kesin, kolay anlaşılabilir, yeknesak ve geniş çapta kabul görmüş uygulamaların eksikliği, anlaşılmaz ve belirsiz bir iş ortamı doğurmaktadır. Price Waters CoopersIn bir araştıramsına göre bu belirsizlik ve opaklık Türkiye'deki doğrudan yabancı sermaye üzerinde % 36 oranında gizli bir ek vergi yaratmakta ve ciddi düzeylerde negatif etkilere yol açmaktadır. Bu opaklığın Türkiye'ye maliyeti yıllık 1.822 milyar $ doğrudan yabancı sermaye kaybı (yani şu anda ülkemize giren yabancı yatırım miktarının yaklaşık 2 katı) olarak hesaplanmaktadır.[99]

---

[98] http://www.opacityindex.com/ind_theindex.html [08-11-2002]

[99] Price Waters Coopers, "*Investigating the Costs of Opacity: Deterred FDI*", April 2001.

15- Devletin Ekonomideki Ağırlığı

Yabancı yatırımcılar açısından ülkemizin cazibesini azaltan diğer bir sosyo-ekonomik faktör, "*devletin ekonomideki ağırlığı*"dır. Burada devletin ekonomideki ağırlığından kasıt, siyasi iktidarın piyasayı etkileme olanaklarının yüksek olup olmadığı meselesidir. Eğer bir devlet bireylerin ekonomik durumlarına piyasayı düzenleme konusundaki çeşitli yetkilerini kullanarak etki edebiliyorsa o ülkede devletin ekonomideki ağırlığı yüksek bir boyuttadır. Devletin elindeki bu yetkiler ne kadar kapsamlı ve geniş olursa siyasal yolsuzlukların gerçekleşme ihtimali o kadar yüksek olacaktır. Bu durumda zenginleşmek isteyen bireyler, piyasada aranılan mal ve hizmetleri üretmek ve piyasa yoluyla bunu yapmak yerine kolay yolu seçerek siyasi etki yoluyla zenginleşme yoluna yönelmektedirler. Kısacası, Türkiye'nin *mevcut devlet örgütlenmesi* zenginlik ve özgürlük üretmenin yollarını açmaya uğraşmaktan ziyade çevresindekilere sadece *bal tutanın parmak yalaması* gibi hak edilmemiş imkanlar sağlamaktadır. *Türkiye'de büyük çoğunluğun derdi ekonomik aklın gereği olmaktan ziyade siyasi bir gücün sonucu olarak devletten hak etmediği iri bir pay koparmak ve devletten geçinmek şeklindedir.* Üretenin hakkını piyasa koşullarında aramadığı devlet eksenli bir ülkede, devlet üretim karşılığı olmayan parayı dağıtmaya kalkışınca da enflasyon ve kamu maliyesinin bozukluğu sürekli bir hal almakta bizim çözemediğimiz sorunları dünya çözmeye sıvanmaktadır. [100]

16- Nitelikli İnsan Kaynağı Sorunu

Türkiye genç nüfus açısından dünya ülkeleri arasında kıskanılacak bir konumda iken, bu genç nüfusun eğitimi konusunda sınıfta kalmıştır. 1999 yılı itibariyle Türkiye'de okuma-yazma bilmeme oranı % 15 düzeyindedir ve her dört kadından biri okuma-yazma bilmemektedir.[101] Yeni dönemin mucize ülkelerinden İrlanda ile karşılaştırdığımızda, İrlanda'da ortalama eğitim yılı 12 yıldır. (Yani ortalama bir İrlandalı üniversite 2'den terk). Türkiye'de ortalama bir vatandaş ilkokul 5'ten terk gözükmektedir. Yani eğitim yaşımız 4.6

---

[100] Mehmet Altan, "*Derine, Derine, Daha Derine...*", Cognis, Nisan 2001, s.11-12.

[101] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s. 178.

yıldır. Böyle bir fark (eğitim kalitesini dahi hesaba katmadan) innovasyon konusunda ve eğitimli insan sermayesi açısından dünyanın diğer ülkeleriyle aramızda ciddi bir açık olduğunu göstermektedir. 2000 yılı itibariyle İrlanda milli gelirinin yaklaşık % 7'sini, bütçesinin de yaklaşık % 15-16'sını eğitime harcıyorken, bu rakamlar Türkiye'de milli gelirin % 2'si sınırlıdır. [102]

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının 2002 İnsani Gelişmişlik Raporu'na göre Türkiye 173 ülke arasında 85. Sıradadır. Üstelik geçen yıla göre üç basamak aşağı inmemize rağmen 2001 yılının büyük ekonomik krizin de uğramış olduğumuz yoksullaşma henüz bu rapora yansıtılmamıştır. Milli gelirimizi 200 milyar dolardan 150 milyar dolara indiren bu ekonomik krizin sonuçları da hesaba katılırsa, Türkiye için durumun çok daha kötü olacağı açıktır. 1950'lerin sonu 1960'ların başında aynı sıralarda bulunduğumuz İspanya 19.472 dolar satın alma gücüyle sıralamada 21., Yunanistan 16.501 dolar ile 24., Güney Kore 17.380 dolarla 27., Portekiz 17.290 dolarla 28. sırada yer alıyorken, Türkiye'nin 6974 dolarla 85. Sırada yer bulması bu alanda ne kadar geri kaldığımızın güzel bir göstergesidir. Diğer göstergelere bakıldığında da Türkiye'nin adeta döküldüğü rahatlıkla görülebilmektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik korkunç boyutlardadır, Eğitim harcamalarında dünyanın en alttaki ülkelerindeniz, bilimsel araştırma sayısında Ermenistan'ın bile gerisindeyiz, askeri harcamalarda ise başı çeken grubun içindeyiz. Kadın-erkek eşitliğinde, kadınların toplum içindeki yerinde, sağlıklı içme suyu, beslenme, okuma yazma oranları gibi alanlarda durumun daha da kötü gözükmesi yaşam kalitesinde adeta nal topladığımızın bir göstergesidir. Benzer bir durum demokratik işleyiş ve siyasi katılım konusunda da mevcut. Sonuçta Türkiye gerek eğitim, gerek sağlık, gerek beslenme, gerek okur-yazarlık düzeyleri ve kadınlarla çocukların durumu açısından, Küba'nın da, Malezya'nın da, Libya'nın da, Ermenistan'ın da altında kalmış bulunuyor.

---

[102] Eser Karakaş, "*İrlanda Mucizesi*", TİSK'in düzenlediği "istihdamda Yeni Yaklaşımlar - İrlanda Mucizesi" Paneli, http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=763

17- Yerel ve Merkezi Yönetimlerde Hizmet Performansı

Devlet anlayışı kamu yönetiminin çalışmasıyla kendisini belli eder. Bu varsayımdan yola çıkacak olursak, söz konusu muhasebeye başlayacağımız yer, kamu yönetiminin, gerek merkez gerek yerel idarede ürettiği hizmetlerin niteliği, kapsamı, etkinliği ve dağılımının, kısaca ifade edersek hizmet performansının çizdiği tabloyu resmetmek olacaktır. Bu amaçla, *Çarkoğlu* ve *Adaman* tarafından yapılan "*Türkiye'de Yerel ve Merkezi Yönetimlerde Hizmetlerden Tatmin, Patronaj İlişkileri ve Reform*"[103] adlı -merkezi kamu yönetimi ile karşılaştırmalı olarak belediyelerin ürettikleri hizmet performansını değerlendiren- bir alan araştırmasının sonuçlarından yararlanmamız, ülkemizde mevcut durumun anlaşılması açısından aydınlatıcı olacaktır. Bu araştırmada üç boyut ele alınmıştır. İlk olarak, kamu yönetimlerinin sunduğu hizmetlerden kamuda duyulan tatmin düzeyi, güven ve memnuniyet ölçümleri yapılmıştır. İkinci olarak, kentlilerin gözünde merkezi ve yerel yönetimlerin ne denli kayırma ve kollama ilişkileri içerisinde oldukları değerlendirilmiştir. Üçüncü ve son olarak da kentli seçmenin merkezi ve yerel kamu yönetimlerinden reform beklenti ve talepleri varsa bunların neler olduğu araştırılmıştır.

Araştırma bulgularına göre; ülkemizde kamu yönetimlerine duyulan güven ve sağladıkları kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyetin oldukça düşük düzeylerde olduğu görülmüştür. Ancak, yerel yönetimlere yönelik memnuniyet düzeyinin merkezi yönetime oranla daha yüksek olduğu saptanmıştır. Merkezi kamu yönetiminin özellikle vergi, adalet ve sağlık hizmeti sunumundan duyulan memnuniyetsizlik son derecede yoğundur. Yerel yönetimlerdeyse, kanalizasyon şebekesi, asfaltlama, park ve oyun alanları, trafik düzenlemeleri, zabıta, özellikle imar izni ve inşaat denetimlerinin en sorunlu hizmetler olduğu görülmektedir.

Kayırma ve kollamanın (patronaj) çapı araştırıldığında gerek merkezi, gerek yerel yönetimlerde oldukça yaygın bir uygulama olduğu

---

[103] Fikret Adaman & Ali Çarkoğlu, **Türkiye'de Yerel ve Merkezi Yönetimlerde Hizmetlerden Tatmin, Patronaj İlişkileri ve Reform**, TESEV Yayınları 17, İstanbul: Acar Matbaacılık, 2000.

görülmektedir. Özellikle merkez yönetiminin içinde bulunduğu kayırma ve kollama ilişkilerinin daha yoğun olduğu görüntüsü ortaya çıkmıştır. Gerek merkez, gerekse yerel yönetimlere ulaşmak ve sorununu çözmek isteyen vatandaşların en sık başvurdukları yol, *bir tanıdık veya aile yakını (kan bağı) vasıtasıyla çözüm aramak* olarak belirtilmiştir. Ayrıca, hem merkez hem yerel yönetimlerde iş yaptırmada *toplu gösteri, protesto, basın veya medya yoluyla baskı uygulamanın hiç geçerli yöntemler olarak algılanmadığı* anlaşılmaktadır. Bu tür eylemlerin etkinlikten uzak olması, onların bir umutsuzluk ve güçsüzlük göstergesi olarak ortaya çıktığını düşündürtmektedir.

B- Siyasi Engel ve Sorunlar

1- Siyasi ve Bürokratik Yolsuzluklar

Yolsuzluk olayları içinde bulunduğumuz son dönemde Türkiye'nin gündeminde baş sıraya oturmuştur. Her gün Paraşüt, Balina, Hayal, Serhat, Sis, Kasırga, Kılıçbalığı gibi yeni yolsuzluk haberleriyle karşılaşıyoruz. Önemli kişiler göz altına alınıyor, tutuklanıyor yapılan soruşturmalarda birçok bürokrat ve siyasetçinin adı geçiyor ve olayların organize olduğu ve yıllardır devam ettiği ortaya çıkıyor. 2001'de yapılan yolsuzluk soruşturmaları, Türkiye'de yolsuzluk, rüşvet ve savurganlık hiperenflasyonu olduğunu, siyasetçi, bürokrat ve hortumculardan oluşan şeytan üçgeninin ülkemizi soyup soğana çevirdiğini ortaya koymuştur.

Yolsuzluklar, ülkemizin sosyal, siyasi ve ekonomik hayatına büyük zararlar vermektedir. ***İktisadi maliyetler***e baktığımızda üç temel maliyet türü gözümüze çarpmaktadır. İlki, kaynakların tahsisinde kamu yararının gözardı ediliyor ve özel (kişisel ve/veya politik) çıkarların ön plana geçiyor olmasıdır. Bu bağlamda, kamu projelerinde amaç rant en çoklamak haline dönüşeceğinden, düşünülen projenin sosyal getirisinin ne olacağı ikincil bir soru olarak kalmaya mahkumdur. İkincisi, yolsuzlukların verim kayıplarına neden olmasıdır. Bir yandan üretimde kullanılabilecek kaynakların bir kısmı lobi yapmak gibi üretken olmayan bir alanda kullanılıyor, diğer yandan işlemlerde şeffaflığın ve bilginin azalmasıyla birlikte iktisadi hayattaki belirsizliğin artıyor ve son olarak da ülkede genel rekabet koşullarının zayıflıyor olması nedeniyle verim kayıplarının doğması kaçınılmazdır. Sonuçta GSMH

düşecek, toplam yatırımlar azalacaktır. Üçüncüsü ise yolsuzluğun yoğun yaşandığı ülkeye yabancı sermayenin duyduğu ilgi zayıflamakta, ekonomik büyüme ve gelişme bundan olumsuz etkilenmektedir. Bu üç tür maliyet katlanarak bir araya geldiğinde *patlayan kriz, milli geliri 200 milyar$'dan 150 milyar $'a düşürmüş, bankacılık sisteminin çökmesine, reel sektörün felce uğramasına, iç kaynakların dışarı kaçmasına ve iç borcun çevrilemez boyutlar kazanmasına yol açmış buna rağmen mevcut sistem sorumlulardan hesap sorulmasına imkan vermemiştir.* 1980'den bu yana hayali ihracat, naylon fatura yolsuzluğu, kayıtdışı ekonomi, özel ve kamu bankalarının hortumlanması, görev zararı, ihale yolsuzluğu, vergi kaçakçılığı, mafya ve verimsizlik gibi konularda ülkemizde yaklaşık 300 milyar doların hırsızlara kaptırıldığı iddia edilmektedir. Üç GAP yapılabilecek bu miktarın üzerine terörle mücadelede kaybettiğimiz 100 milyar dolar ve Körfez Krizinde kaybettiğimiz 30 milyar doları eklediğimizde bu gün içinde bulunduğumuz ekonomik krizin altyapısı daha iyi bir biçimde anlaşılabilmektedir.

Yolsuzluğun politik maliyetleri de çeşitlidir. Birinci olarak, yolsuzluk nedeniyle hukuk devletinin temel ilkelerinden biri olan eşitlik ilkesi çiğnenmekte, yurttaşların kamu hizmeti karşısında eşit durumda bulunmaları olanağı ortadan kalkmaktadır. İkinci olarak, demokrasinin temel ilkelerinden olan şeffaflığın zedelenmesi, yani yurttaşların kamu idaresinin ne yaptığına ilişkin bilgi alma şanslarının azalması söz konusu olmaktadır. Üçüncü olarak, hesap verme sorumluluğu çiğnenmektedir. Dördüncü olarak demokrasinin sağlıklı işlemesi engellenmekte "başarısız olan iktidar yerini başkasına bırakır" ilkesi zedelenmektedir, zira iktidarda olan parti gayrimeşru ve yasal olmayan biçimde bir ekonomik güç kullandığı için iktidarda kalma şansını uzatabilmektedir. Yolsuzluğun mevcudiyetinin popülist politikaları ön plana çıkarması ve uzun vade yerine kısa vadenin önem kazanması beşinci sonuç olarak belirtilebilir.

2- Siyasi İstikrarsızlıklar

Ülkemizde yıllardan bu yana ekonomi sürekli siyasetin gölgesinde kalmaktadır. hükümetlerin kurulması-dağılması, sık sık

seçime gidilmesi, koalisyonlar içindeki ciddi çekişmeler, ordu-hükümet gerginlikleri ve ideolojik ağırlıklı tartışmalar ve mücadeleler, dikkatleri ekonomik tercihlerden kaçırmakta, hiç bir hükümet ciddi bir ekonomik projeyi uygulayamamakta, pusulasızlık sürekli bir hal almaktadır. Yaşanan siyasi istikrarsızlıkların yoğunluğu ve şiddeti yatırımları engelleyen ve yabancı sermayenin başka ülkelere yönelmesine yerli sermayenin ise yurtdışına kaçmasına neden olan temel etmenlerden birisidir. Bir çok ülkenin ekonomik sıkıntı yaşamasının nedenlerinden birisi de güçsüz ve yetersiz hükümetlerdir. Devletin liderlik rolü üstlenememesi, çoğunlukla askeri darbe ve karşı darbelere ve yabancı yatırım kaybına yol açarak yaşam standardını düşürmektedir.[104] Ülkemiz siyasi ortamına bu açıdan bakıldığında siyasi yapımızda darbe geleneğinin bulunduğunu, sıkça hükümet ile ordu arasında 28 Şubat süreçlerine kadar uzanabilen çekişmelerin yaşandığını bu anlamda ülkemiz yatırım ikliminin ciddi oranda olumsuz etkilendiğini söyleyebiliriz.

3- Sermaye Diskriminasyonu

Siyasi yapımızda "Yurtsever sermaye, düşman sermaye" gibi yaklaşımların mevcut olması bir sermaye ayrımcılığına işaret etmektedir. Söz gelimi, askeri bürokrasi laiklik anlayışının ve radikal islam ile mücadele stratejisinin odağına *"yeşil sermaye"* olarak adlandırılan muhafazakar kesimin sermaye ve yatırımlarını alabilmekte, bu anlamda sermaye ayrımcılığını gündeme getirebilmektedir. Finansal sınırların bunca birbirine açıldığı ve ciddi miktarlarda yabancı sermayenin kendi yatırımları için cazip bir ülke aradığı bir ortamda böyle bir uygulama yerli sermayeyi yurt dışına kaçırdığı gibi, yabancı sermayenin korku ve kuşkularını arttırabilmektedir.

4- Dış Gerginlikler ve Terörizm

Kritik bir coğrafi konuma sahip olan ülkemizin, çevre ülkelerle yaşadığı dış gerginlikler ve yıllardır ülke içinde yaşanan özellikle PKK terörizmi yatırımcılar açısından pek de uygun bir iklimi ifade etmemektedir. İç ve dış dengelerini akılcı ve dengeli bir biçimde

---

[104] Kotler vd.,a.g.e., s.132.

gevşetemeyen bir Türkiye'nin yabancı sermayeyi cezbedebilmesi çok güç olacaktır.

5- Merkeziyetçi ve Şüpheci Devlet Geleneği

Türk devletinin geleneksel bürokratik yapısı, elindeki otorite ve kaynakları yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve diğer kurumlarla paylaşmaktaki ürkekliği ve cimriliği ülkemizde girişimciliği engelleyen, yerli sermayenin oluşmasını veya ortaya çıkmasını zorlaştıran nedenlerden olmuştur. En basit bir imar veya iskan izninin alınmasından ufak bir işyerinin ruhsatının teminine kadar istihdam yaratıcı her türlü faaliyet ara ara gösterilen reform çabalarına rağmen yavaş, genellikle keyfi, şeffaflıktan uzak, pahalı, zor ve bezdirici bir çabayı gerektirmekte sonuçta ciddi zaman kayıplarına neden olmaktadır. [105] Bu durum bürokratik, otokratik, hiyerarşik ve şüpheci devlet geleneğimize işaret etmektedir.

Türkiye'de devletin kurumsal yapısı ile ilgili olarak yapılan araştırmaların ortak sonucu "zayıf bir şekilde düzenlenmiş merkeziyetçiliğin" doğrudan devletin fonksiyonel etkinliğini zayıflatan bir temel neden olduğu yönündedir. Türkiye'nin siyasi ve idari rejimi, toplumu kontrol etmek ve devleti toplum karşısında korumak amacına göre biçimlendirildiği için esas itibariyle yerinden yönetime, yetki devrine ve sivilleşmeye fazla açık değildir. Oysa günümüzde "devlet merkezli" bir yönetim sisteminden "birey merkezli" bir sivil toplum modeline doğru gelişme dikkati çekmektedir. [106]

Kamu yönetimimizin temel özelliği, usule ilişkin en ince ayrıntıların bile yasalarla ve diğer hukuk tasarruflarıyla belirlenmesi; uygulamacıya, yöneticiye herhangi bir inisiyatif bırakmamasıdır. Bundan dolayı ülkemizde, yöneticiye kalan yönetim fonksiyonu, uygulamalarda mevzuata uymak ve maiyetindeki personelin uymasını sağlamaktan ibarettir. Sevk-ü idareye çok az yer bırakan, iç kontrol mekanizmalarını tanımayan bu rijit kamu yönetimi anlayışımız, yöneticileri adeta serbest bırakan; onları yatırımcılar karşısında

---

[105] Kozlu, a.g.e., s.32.

[106] Bilal Eryılmaz, **Kamu Yönetimi** İstanbul: Fırkan Matbaası, 2002, , s.235-236.

"*basiretli birer tüccar gibi davranmaya*" iten; mevzuatı azaltıp, yetkileri dağıtan, kısacası özel sektöre öykünen yeni kamu yönetimi anlayışını ve bu alandaki çağdaş gelişmeleri kavrayıp yakalamakta zorluk çekmektedir.

C- Sosyo-Kültürel Engel ve Sorunlar

1- Globafobi- Batılılaşma Korkusu

Küreselleşme sürecinde Batının ve Avrupa'nın tam entegrasyon talebi Türkiye'yi derin toplumsal tepkilere sürüklemektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu işsizlik, küçülme ve kriz ortamının sorumlusu olarak tamamen Batıyı ve globalleşmeyi gören bir anlayışın mevcut olduğu ülkemizde "batı bizi yutmak istiyor" "Batı Emperyalizmi Türkiye'yi tam bir sömürge haline getirmek istiyor" şeklindeki tepkiler ve bu yöndeki yeni Kurtuluş Savaşı çağrıları sosyo-kültürel açıdan bir globafobi[107]'ye işaret etmektedir. Bu fobinin ortaya çıkardığı bir sonuç günümüzde ülkelerin ekonomik kalkınmasına ve refah düzeyinin artışına önemli katkılar sağlayabilen yabancı sermayeye ve yabancı yatırımcılara karşı pek sempatik bakmayan bir sosyo-kültüre' yapıdır. Bu yapı çok yaygın olmasa bile yabancı sermayeyi itici bir etkiyi ortaya çıkarabilmektedir.

2- Sermaye ve Girişimci Düşmanlığı

Ülkemizde, girişimcilerin, işadamlarının ve sanayicilerin - belki de geçmişte yaşanmış ulusal travmaların da etkisiyle- belli toplumsal gruplar tarafından küçümsendiği, köşe dönmeci ve sömürücü sayıldığı bir yapının mevcudiyetinden bahsetmek mümkündür. TÜSİAD'ın yayınladığı "Türkiye'de Girişimcilik" adlı çalışma için yapılan anketin sonucunda katılan girişimcilerin % 72'si Türkiye'de işadamlarının köşe dönmeci olarak algılandıklarını belirtmiş, toplumun girişimciler konusunda olumsuz düşündüğünü ortaya koymuştur.[108]

Ülkemizde bir kısım toplumsal yapılarda sermaye sahibinin yerlisi de yabancısı da sömürücü olarak görülmekte, insanlar kalkınmayı ve iş bulabilmeyi kendisi ve çocukları için istemesine karşılık bunun

---

[107] Globafobi; küreselleşme korkusu anlamında kullanılmaktadır.

[108] TÜSİAD, ***Türkiye'de Girişimcilik*** , s. 102.

gereklerine (yaygın ama makul vergi gibi, girişimcinin teşviki gibi, özel mülkiyetin yaygınlaştırılması gibi) razı olmamaktadır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen olumlu sonuç ve uygun politikalar hala devletten bir mucize gibi beklenmektedir.[109]

3- Devletçilik ve Himaye Anlayışı

Girişimciliği ve yatırımları etkileyen belli başlı özellikler arasında sayılan rekabetçi olma, risk alma, çalışmaya, yeniliğe ve teknolojiye açık olma gibi konularda toplumda oluşmuş olan değerler bir çok ülke için belirleyici farklılıklar yaratabilmektedir. Türkiye'de "devletçilik" oldukça yerleşmiş bir toplumsal değerdir ve girişimciliğe oldukça ters bir düşünce biçimini, yani bireysel girişim yerine devlet mülkiyetini ve devletin üretimi yürütmesini ifade eder. Dünya değerler anketine katılan türklerin % 44'ü "işyerlerinin ve sanayi kuruluşlarının mülkiyeti daha fazla özel olmalıdır" derken, % 41'i daha fazla kamu mülkiyeti olmalıdır görüşündedir. Kamu mülkiyetinden yana olanların oranı gelişmiş ülkelerde oldukça düşüktür (ABD'de % 8, İsveç'te % 15, ve Japonya'da % 11). Ayrıca Türk toplumunda bireyin geçimi ile ilgili sorumluluğun devlette olduğunu düşünenlerin önemli oranlarda olduğu da düşünüldüğünde bu devletçi anlayış iyice su yüzüne çıkmaktadır.[110]

21. Yüzyılda birey-toplum ilişkisini evrensel hukuk sistemi kurallarına ve kurumsallaşma temeline oturtamayan toplumların atılım yapamayacakları söylenilebilir. Sanayileşme olgusunun çok uzun bir geçmişinin olmadığı, yüzyüze birincil ilişkilerin hala geçerliliğini koruduğu, hızlı kentleşme ve uyumsuzluk sorunlarının devam ettiği ülkemizde, bir himaye sistemi mentalitesi varlığını korumakta, kollektif gücün kaynağına ulaşabilenler piyasadan ziyade devlet vasıtasıyla zengin olma anlayışını sürdürmektedirler. Diğer taraftan kollektif gücün kaynağına ulaşanlar ile ulaşamayanlar arasında bir haksız rekabete sebep olunmakta, bu durumu lehlerine çevirmek isteyenlerin işlevleri illegaliteye ve mafyalaşmaya sebep olabilmektedir. Himaye anlayışının sonucu devlet müdahalesi olmaksızın ekonomiyi yönetmek mümkün olamamakta, herkes bir çıkar koparabilmek için devletin ekonomiye

---

[109] Kozlu,a.g.e., s.186.

[110] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s. 104.

müdahale ederek kendini himaye etmesini istemektedir. Günümüzde kurum ve bireylerin devletten istemesi gereken kendi önlerini açması olmalıdır. Devlet karşılıklılık ilkesini gözeterek imtiyaz değil şans eşitliği sağlamalıdır.

4- İçe Dönüklük ve Dışa Kapanma Refleksi

Giderek tek bir küresel köye dönüşen dünyamızın gerçeklerinden uzak bir ırk ve din paranoyası içinde Türkiye'nin kendisinden başka dostu olmadığını işleyen bir takım yaklaşımlar, ülkemizin dünya ile ilişkilerini, aklın egemen olduğu sanayi, ticaret, bilim ve teknoloji gibi alanlara yoğunlaştıracağına, duyguların ağır bastığı dostluk-düşmanlık gibi alanlara çekebilmektedir.[111] İçe dönüklük ve dışa kapanma refleksinin toplumsal kesimlerde hakim olması küreselleşmeyi ve onun sunduğu fırsatları bilimsel bir bakış açısıyla analiz ederek sonuçlar çıkarılması yerine duygusal tepkilerin "bizi bizden başka seven yok" sızlanmalarının altyapısını oluşturmaktadır.

5- Kapılanma Kültürü

Türkiye'ye özgü bir analiz ortaya koyarken ülkemizde bireylere verilen önemin, kendi bireyselliklerini oluşturan niteliklerden (yapıp ortaya koydukları, bilgi ve becerileri, yaratıcılıkları, dürüstlükleri veya çalışkanlıkları gibi) ziyade, ilişkilerinden yada daha doğrusu ilişkide oldukları kişilerden, gruplardan ve topluluklardan kaynaklanmakta olduğu olgusunu unutmamak gerekir. İçinde bulunduğumuz kültürde bireylerin önemi nasıl ki bir biçimde ilişkili oldukları gruplardan veya topluluklardan kaynaklanıyorsa, gruplara veya topluluklara atfedilen önemin de onların *"kamusal alanın imkanlarını"* siyaset mekanizmalarını etkileyerek kullanabilme potansiyeliyle ilişkili olduğu ve bu potansiyelden kaynaklandığı görülmektedir. Bunun bir sonucu, bireyin kendisini ancak "araç" olduğu ölçüde "önemli" kılabildiği, ancak "iktidar" vaat eden ilişkiler içinde ve bu ilişkileri şekillendiren kişilere, gruplara ve topluluklara yakınlığı ölçüsünde kaale ve dikkate alındığı yahut önemsendiği bir *"kapılanma kültürü"*nün yeniden üretimi olmaktadır. Bütün bunlarla bağlantılı olarak, siyasetin ve siyasi

[111] Kozlu, a.g.e., s.68-69.

partilerin asıl anlamlarıyla örtüşmeyen, gitgide onlara aykırı düşen fonksiyonlar üstlenmeleri bir mevcut durum olarak ortaya çıkmaktadır. Siyaset böylece, iktisadi kaynakların mülkiyetini ve denetimini çok büyük ölçüde elinde tutan, bundan ötürü de, yurttaşlardan bağımsız bir şekilde sadece kendisi için ve kendi başına varolduğu yanılsamasını besleyen neredeyse objektif bir zemine sahip olan devlete, kendilerini o devletin ta kendisi olarak gören sivil ve askeri bürokrasinin dışında kalan ve başlıca dertleri "iktisaden ayakta kalmak" olan sade insanlardan oluşan çoğunluğun "geçimlerini sağlamak"* için "*kapılanmalarının*", ona hiç olmazsa bu yolla nüfuz edebilmelerinin ve kendileri için kullanabilmelerinin "aracı" olan bir etkinlik haline gelmiştir.[112]

6- Güven Eksikliği ve Ahlak Erozyonu

Toplumsal yapı içerisinde hukuk sistemine ve devlete olan güven giderek zayıflamıştır. Bu durum, genelde tüm alanlarda, kuralların çiğnenmesi davranışını beraberinde getirebilmekte, belli bir alandaki hukuksuzluk ve yolsuzluk ne kadar yaygınsa diğer alanlarda bunun bir anlamda kopya edilmesi o kadar sıklaşabilmektedir. Ülkemizde son yıllarda başta siyaset olmak üzere tüm toplumsal yapı ve kurumlarda ciddi bir ahlak erozyonu yaşanmakta, toplumumuzda bir tür "ahlaksızlık mozayiği" oluşmaktadır. Ahlaki norm ve değerlerin giderek çöküntüye uğraması yatırımcılar açısından güvensiz ve kaygan bir zemini ifade etmektedir. Dürüst ve namuslu insan kaynağının giderek azalması yatırımcıların Türkiye'de iş yapma isteklerini azaltabilmektedir.

---

* Geçimini sağlamak geniş anlamda, bir işadamı için desteklediği iktidar partisi aracılığıyla *birtakım ihaleleri kolayca almak* iken, o partinin seçim kampanyasında hazır güç olarak bulunmuş vasıfsız bir genç için *ömür boyu iş garantisi* anlamına gelebilmektedir.

[112] Yahya Sezai Tezel, **Kapılanma Kültürü ve Demokrasi**, Ankara: Liberte Yayınları 22, 1999,, s.xiv-xv.

V- TÜRKİYE'DE YATIRIM İKLİMİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE İSTİHDAMIN ARTTIRILMASINA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

A- "Faktör-Sürüşlü" Ekonomiden *"Yenilik-Sürüşlü"* Ekonomiye

Ülkemiz için oluşturacağımız çözüm önerilerinin ve kullanacağımız stratejilerin temel hedefi işsizliğin azaltılması ve yatırım ikliminin iyileştirilmesini kapsayan bir geniş çerçevede, ülkemizin *Faktör-Sürüşlü (Factor Driven)* bir ekonomiden, önce *Yatırım- Sürüşlü(Investment-Driven) ekonomi'ye* oradan da *Yenilik-Sürüşlü (Innovation-Driven)* ekonomiye dönüştürülmesi olmalıdır.

Ekonomik kalkınmanın farklı aşamalarında ülkeler farklı sorunlara, farklı türde rekabetçi avantajlara ve farklı rekabet tarzlarına sahiptirler. Faktör-sürüşlü aşamada, düşük maliyetli işgücü ve doğal kaynaklara ulaşım gibi temel faktör koşulları rekabetçi avantajın ve ihracatın baskın kaynaklarıdır. Firmalar daha ileri ülkelerde tasarlanmış nisbeten basit ürün ve ya mallar üretirler. Teknoloji, ithalat, doğrudan yabancı sermaye ve imitasyon (taklit) vasıtasıyla özümsenmektedir. Diğer aşamalarla kıyaslandığında işgücü yoğun imalatın daha hakim olduğu faktör-sürüşlü bir ekonomi Dünyada yaşanan ekonomik dalgalanmalara, döviz kuru değişikliklerine, ürün fiyatlarındaki eğilimlere yüksek düzeyde duyarlıdır.[113]

Yatırım-sürüşlü aşamada standart ürün ve hizmet üretiminin etkinliği baskın bir rekabetçi üstünlük- avantaj kaynağı haline gelmiştir. Etkin altyapı yatırımları, ***iş dünyası-dostu*** *(business-friendly)* kamu yönetimi ve hükümet, güçlü yatırım teşvikleri ve sermayeye ulaşım verimlilikte önemli ilerlemeler sağlamaktadır. Ürün ve hizmetler daha sofistike (teknolojik açıdan gelişmiş-komplike) hale gelmiştir fakat teknoloji ve tasarımlar henüz büyük oranda dışarıdan gelmektedir. Teknolojiye, lisanslama, *joint-venture*'lar, doğrudan yabancı sermaye ve

---

[113] World Economic Forum,**Global Competitiveness Report 2002 -2003**, *Chapter 1.2 Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Microeconomic Competitiveness Index*, s.28.

imitasyon vasıtasıyla ulaşılmaktadır. Bununla birlikte bu aşamadaki uluslar sadece dış teknolojiyi özümsemekle kalmamakta , teknolojik kapasite geliştirmektedirler. Bu ekonomiler finansal krizlere ve dışsal, bazı sektörlere özel talep şoklarına karşı hassastırlar.[114]

Yenilik-Sürüşlü aşamada, en ileri yöntem ve teknolojileri kullanarak yenilikçi ürün ve hizmetler üretebilme yeteneği rekabetçi üstünlüğün baskın kaynağı haline gelir. Ulusal iş ortamında yenilikçiliği destekleyen kurumlar ve teşvikler çok gelişmiştir. Şirketler küresel ölçekte az bulunan eşsiz stratejilerle rekabet etmektedir. Yenilik-Sürüşlü bir ekonomi büyük oranda hizmetler sektörüne sahip ve dışsal şoklara karşı esnek ve gücünü çabuk toplayabilen bir yapıya sahiptir.

Ekonomik kalkınma, istikrarın sağlanması, birbirine bağlı makro ve mikro ekonomik kurumların oluşturulması ve yeteneklerin arttırılmasını, şirket stratejilerinin yeni dönem bazında oluşturulmasını, yeni istihdam politikalarını ve teşviklerin geliştirilmesini içeren ardışık bir süreçtir. Bunlar gibi önemli alanlarda cidi ilerlemeler kaydedilmedikçe verimlilik artışı ve kalkınma duraklayacaktır. Bundan da kötüsü tüm ekonomik reform süreci engellenebilecektir. İyi eğitimli üniversite mezunları ve yüksek beceri-yetenek düzeyine sahip genç işgücü, şirketler ucuz işgücü temelinde çalıştıkları için kendilerine uygun iş bulamayacak, bunların atıl kalması ya da kendilerine uygun işler bulabildikleri ülkelere yönelmeleri ülkenin elindeki imkanları da kaybetmesi anlamına gelecektir.

Yatırım-Sürüşlü aşamada iki başarılı ülke olan *Tayvan* ve *Singapur*, çok uluslu şirketler için orijinal ekipman imalatı, ağır altyapı yatırımları ve verimliliği arttırmak için hükümetin ekonomiye rehberlik etmesinin daha yüksek düzeylerde refahı desteklemede yetersiz kaldığını görmüşlerdir. Yüksek düzeylerdeki ücretler ve iç maliyetlerin onları Çin gibi düşük-ücret uygulanan ülkelerle rekabette zayıflattığını anlamışlardır. Buradan hareketle Tayvan ve Singapur'un her ikisi de Yenilik-Sürüşlü aşamaya geçiş yapmaları ve derin kümeleşmeler oluşturmaları gerektiğini fark etmişlerdir. Bu süreç şirketlerin yeni stratejilere ihtiyaç duydukları, yatırım önceliklerinin değişmesini

---

[114] Ibid

gerektiren ve yeni kurumlar oluşturulması gereken, devletin özel sektöre daha fazla güvenmesini gerektiren yavaş bir geçiş sürecidir.[115]

Türkiye özellikle 1980 sonrasında ucuz işçiliğe dayalı olarak üretim yaptığı ve dış pazarlarda rekabet gücü elde ettiği tekstil, gıda, demir çelik başta olmak üzere, sanayi sektörlerinde bu avantajını yitirmektedir. Bunun temel nedenleri işgücü maliyetlerinin yükselmesi ile Asya Pasifik ve Doğu Avrupa, Balkan ve Afrika ülkelerinin aynı ürünlerde daha düşük işgücü maliyetleri ile üretim yapması ve Türkiye'ye karşı fiyat avantajı kazanmalarıdır. Türkiye'de 1980 sonrasında dışa açılma politikası ile imalat sanayiinde iç ve dış rekabet artmıştır. Bugüne kadar geçen süre içinde tüm ülkelerin geçirdiği sanayileşme sürecini Türkiye tamamlayamamıştır. Halen ucuz işgücüne dayalı ürün gamında üretim ve rekabet etmek durumundadır. Sanayi sektörleri arasında hem yatay hem de dikey olarak işgücü maliyetlerinin yükselmesine paralel olarak, daha yüksek katma değerli üretime geçememektedir. Yatay anlamda aynı sektörler içinde örneğin hazır giyim ve deri sektörlerinde, marka-koleksiyon hedefli daha yüksek katma değerli ürünlere dikey anlamda daha ileri teknoloji içeren sanayi kollarına, bilgi işlem, iletişim, mikro elektronikler, gen mühendislikleri gibi sektörlere sıçrama yapamamıştır. Bu nedenle ülkemiz hem ucuz işçiliğe dayalı rekabet gücüne sahip olduğu sanayi kollarında, kendinden daha düşük işgücü maliyetine sahip olan ülkelerin rekabeti ile zorlanmakta, hem de gelişmiş ülkelerin yüksek katma değerli ve teknoloji içerikli ürünler ile rekabette zorlanmaktadır. Türkiye ara bir süreç yaşamaktadır.[116]

Ülkemizin ucuz işgücü söylemlerini bir tarafa bırakıp faktör-sürüşlü aşamadan yatırım-sürüşlü ve ardından da yenilik-sürüşlü bir ekonomik aşamaya geçişi hedefleyip uzun dönemli stratejiler geliştirmesi gereklidir. Türkiye'nin tekstilde maliyet avantajları olduğu şeklinde bir yaklaşım on yıl önceki durumu yansıtıyorsa da günümüzde

---

[115] World Economic Forum,**Global Competitiveness Report 2002 -2003**, *Chapter 1.2 Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Microeconomic Competitiveness Index*, s.30.

[116] İTO, **Dış Talebe Bağlı Ekonomik Büyümeye Geçişte Mikro Ekonomi Politikaları**, s.110-112.

hala bu yöndeki fikirlerle hareket edilmesi çok yanlıştır. Bazı ufak nişler olabilir. Nasıl ki İtalyan tasarımcılar hala önemliyse Türkiye'de havlu üretiminde aynı durumda olabilir. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin tekstilde Çin ile rekabet etmesi - Sars hastalığı gibi olağan dışı durumlar olmaksızın- olanaksız gibi gözükmektedir. Türkiye'nin çıkışı daha teknoloji tabanlı ve yenilikçi alanlara çabuk bir geçiş yapmasını gerektirmektedir. Sözgelimi otomotiv, yedek parça ve ufak elektroniğe geçerek ABD'li ve Avrupalı şirketlerin ilgisini çekmemiz olasıdır. G.Kore örneğini düşünecek olursak; sürece tekstille başlamasına rağmen tekstille devam etmemiş, hızla eğitime yatırım yapmış ve artık otomotiv'de önemli bir konuma gelmiştir. Elektronikte Samsung, IBM ile yarışabilmektedir. G.Kore bunu tarım ve tekstilden adım adım çıkarak gerçekleştirmiştir.[117]

Yapılan tahminler 2025-2050 yıllarında ileri batı ülkelerinde sanayi ile uğraşan kesimin % 2-3 dolaylarında olacağı, çalışanların yaklaşık % 97'sinin bilgi üretimi ve hizmet sektöründe yer alacağını göstermektedir. Yazılım sektörünün en önemli faktörü insan faktörü olup, bu sektörde yapılacak en önemli yatırımın beyin gücüne yapılacak yatırım olduğu açıktır. İstatistiklere göre Türkiye'de yılda 5000, bu sektörde büyük atılım yapmış olan Hindistan'da yılda 29 000, 3,5 milyon nüfusa sahip İrlanda'da ise yılda 1000 bilgisayar mühendisi mezun olmaktadır. Yazılım endüstrisi çok büyük başlangıç sermayesi ve yatırım gerektirmemesine rağmen, yazılım üretimi ve pazarlaması son derece karmaşık ve titiz çalışmaları gerektiren örgütsel yapıları gerekli kılmaktadır. Yazılım , verimli ve kar marjı yüksek bir endüstri olduğu gibi aynı zamanda bir altyapı sektörüdür. Dünya pazarlarında yazılım üretimi henüz talebi karşılayamamakta, pazarın büyüme oranı günden güne artmaktadır. Yazılım sektöründe yapılacak atılım ile Türkiye'nin kalkınmasında, ihracat potansiyeli ile doğrudan doğruya önemli bir rol oynayabilecek bu sektör, bir altyapı unsuru olarak da özellikle istihdam açısından önemli bir rol üstlenebilir. Türkiye'nin sahip olduğu genç nüfus dikkate alındığında bu potansiyelin değerlendirilmesi gerekli görülmektedir.[118]

---

[117] Daron Acemoğlu,"*Bırakalım Artık Şu Ucuzluğu*", **Milliyet Business**, Sayı:2, 27 Temmuz 2003, s.13.

[118] DPT, **Fikri Haklar**,, s.30-31.

Bir ülkede genel anlamda büyüme , kalkınma ve rekabet gücünün arttırılması ile daha özelde istihdamın arttırılması ve yatırım ikliminin iyileştirilmesi temelindeki çözüm önerileri genellikle başarılı bir ekonomiyi destekleyecek politik, yasal ve toplumsal ortam ve koşulların iyileştirilmesini içeren bir makroekonomik çerçeveye odaklanmak durumundadır. *Sağlam mali ve parasal politikalar, güvenilir ve etkin bir yasal altyapı, oturmuş demokratik kurumlar* ve *sosyal koşullardaki ilerlemeler* sağlıklı bir ekonomiye önemli oranda katkıda bulunacaktır.

Bu genel koşul ve kurumlar zenginliğin arttırılması için önemli fırsatları beraberinde getirmekle birlikte, kendi başlarına yeterli oldukları söylenemez. Refahın ekonominin köklerinde mikroekonomik düzeyde yaratıldığı unutulmamalı ve ülkedeki firmaların içinde yaşadıkları mikroekonomik iş ortamı kalitesinin arttırılmasına, şirket stratejileri ile işlemlerinin gelişmişliğine altyapı oluşturan koşulların iyileştirilmesine de çalışılmalıdır. Mikroekonomik düzeyde ilerlemeler sağlanmaksızın makroekonomik, siyasi, yasal ve sosyal reformlar verimli olamayacaktır.

B- Siyasi ve Ekonomik İstikrarın Sağlanması

Sürdürülebilir ve yeterli düzeyde bir ekonomik büyümeye altyapı oluşturacak şekilde ekonomik istikrar ve politik sürekliliğin temin edilmesi işsizlik sorununun önlenmesi ve yatırımların arttırılması açısından belki de en temelsel tedbir durumundadır. Kamu borçlarının azaltıldığı, faizlerin ve enflasyonun düşürüldüğü bir ortam yaratılması uygun bir ekonomik altyapı için temelseldir. Bu doğrultuda, Maastrich Kriterleri aynı zamanda AB ile bütünleşmemizi de temin edecek bir ulusal hedef olarak görülmeli buna yönelik tedbirler alınmalı, istikrar programlarının sıkı bir şekilde uygulanması sağlanmalıdır. Toplam kamu harcamaları azaltılmalı, kamu harcamalarında yaratılacak kaymalar ile altyapı harcamalarına, eğitime, sağlık ve adalet hizmetlerine ekonomik altyapının ve insan kaynaklarının geliştirilebilmesi için kaynaklar yaratılmalıdır.

Türkiye ekonomisinin borç yükü, karşı karşıya olduğumuz ekonomik istikrarsızlığın temel nedenlerindendir. Türkiye, siyasi, sosyal

ve ekonomik olarak istikrarlı ve güçlü bir ülke olacaksa öncelikle borç sorununa mutlaka çözüm bulmalıdır. Siyasi istikrarsızlık ve ekonomik tedbirlerin kararlılıkla uygulanmaması nedeniyle sorun karmaşık bir hal almış, Türkiye, üreten, istihdam eden, ihraç eden bir ülke olmak yerine borç alan, borcu borçla çeviren ve her geçen gün borcu daha da artarak uluslararası kuruluşlara bağımlı bir ülke haline gelmiştir. Güçlü bir ekonomik yapıya kavuşmanın ön koşulu borç stokumuzu piyasa kuralları içinde eritmekten geçmektedir. [119]Mali disiplin, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin bir an önce hayata geçirilmesi önemli ilerlemeleri beraberinde getirebilecektir.

AB'ne tam üyelik temel ulusal hedefimizdir. Bu doğrultuda ilerlemeler kaydedilmesi ülkemize yönelik güven ve istikrar havasını oluşturarak, ülkemizde bir yatırım patlamasına yol açabilecek potansiyele sahiptir. Bu alandaki ilerlemeler gerek ekonomik gerekse siyasi açıdan yatırım iklimimiz üzerinde çok etkilidir. AB ile ilişkilerde keskin çıkış ve gerilimleri mümkün olduğunca ortadan kaldırmalı, entegrasyona hız vermeliyiz.

Özel sektör için cazip bir çevre yaratabilmek açısından büyük ölçekteki girişimlerin özelleştirilmesinde otoritelerin şu ana kadar olanın çok üzerinde bir çaba sarf etmeleri gerektiği açıktır. Hızlı bir özelleştirme süreci Hükümetin borçlanma ihtiyaçlarını azaltacak, ekonomik etkinliği arttıracaktır. Özelleştirmedeki ilerlemeler ekonomik reformları sürdürebilmesinde ve ilerletmesinde, hükümetin kabiliyeti ve gücü açısından anahtar bir sınav durumundadır

C- Kamu Yönetiminin Etkinleştirilmesi, Minimum Bürokrasi ve Saydamlığa Yönelik Öneriler

E-devlete yoğun olarak geçilmeli, tüm kamuda otomasyon sağlanmalı, bürokratik sistem günümüz dünyasının ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde minimum bürokrasi ilkesi doğrultusunda yapılandırılmalı, yasal ve idari işlemler ve süreç basitleştirilmeli, kamu hizmet kalitesi arttırılmalı, devlet "*engelleyici*" değil "*kolaylaştırıcı*" bir kimliğe kavuşturulmalı, girişim ve yatırımlara karşı "*şüpheci*" yaklaşımını "*yatırımcı-girişimci dostu*" bir yaklaşıma terk etmelidir.

---

[119] Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu**, Nisan 2003, s.i

Kamu personel reformu gerçekleştirilerek "*müşteri- vatandaş odaklı*" ve "*performans ve liyakat temelli*" bir yapılanma oluşturulmalıdır.

AB'nin üyelerine önerdiği şirket kuruluşu ve işletme sırasında uygulanan resmi işlemler ile ilgili minimum mevzuata yönelik reform uygulamaları ülkemizde de benimsenmelidir. Bunlar; öncelikle, İrlanda'da başarıyla uygulandığı gibi yatırımcının tek bir büroya müracaat ettiği ve çeşitli bakanlıklar ile kamu kuruluşlarını ilgilendiren tüm resmi işlemlerin yatırımcı adına bu büro tarafından yürütüldüğü bir yapı benimsenmelidir. (**www.ledu-ni.gov.uk**) Kaydın yapılacağı tek temas noktası belirlenmesine ilave olarak, tek bir işyeri kimlik numarası sistemi kurulmalı, sanayi bölgelerinde açılacak bürolarla bir çok kamu hizmetinin girişimcilere ulaşması sağlanmalıdır. İşlemlerin tamamlanması ve izin verilmesi için kesin bir süre belirlenmeli ve bu süre bittiğinde işlemler tamamlanmasa bile şirket kuruluşuna resmen izin verilmeli fakat işlemler devam etmelidir.

Öncelikle kamu hizmetlerinin sunumunda yaşanan problemler etkin yönetim bağlamında asgariye indirilmelidir. Bu çerçeve de, yatırımcıların haksız işlemlerle yüz yüze kaldıkları ve en fazla şikayet edilen çok önemli bazı kamu hizmetlerinden (örneğin; vergi dairesi işlemleri, izin ve ruhsatlar, tapu ve imar işlemleri, emniyet hizmetleri, belediye hizmetleri, gümrük ile ihracat ve yatırım teşvik işlemleri) başlamak kaydıyla, top yekün ***kamu hizmet sunum standartları ve sürelerinin*** kurumlar ve birimler bazında belirlenmesi yoluyla, kamu görevlilerinin işlemlerle ilgili takdir yetkileri objektif kriterlere bağlanmalıdır. Her birim belli bir hizmeti ne kadar zamanda ve hangi koşullarda yapılacağı konusundaki taahhütlerini içeren ***Hizmet Şartı*** *(Citizen's Charter)* belgeleri hazırlayarak yayımlanmalı, ayrıca yatırımcının bu standartlar sağlanmadığı zaman nereye ve ne biçimde şikayet edebileceği de bu belgede ifade edilmelidir. Hizmet şartında belirlenmiş olan sürelere uyulmamasının (geçerli mazeret dışında) müeyyideleri açık ve anlaşılır biçimde yayınlanmalı, üst amirlerin bu konudaki takdir hakkı kısıtlanmalıdır. Kamu hizmeti sunan bazı kuruluşlardan başlayarak her bir idareye fonksiyonlar itibariyle ana ve tali hizmet alanları tek tek belirlenmeli ve hizmet grupları sınıflandırılmalıdır. Her bir hizmet grubuyla ilgili görevler ünvan

bazında tesbit edilmeli, görevlilerin isimleri kadro cetvellerine kaydedilerek izlenmeli ve hizmetten faydalanacak kişilerce bilinmesi sağlanmalıdır.

Kamu Hizmet Etiği İlkeleri oluşturulmalı, bu ilkelere uygun hizmet sunumu sağlanmalıdır. Kamu hizmetleri için oluşturulacak ***etik standartlar*** açık ve anlaşılır olmalı, yasal bir çerçeve (*Devlet Ahlak Yasası*) içinde yer almalıdır. Ayrıca kamu yönetiminde gizlilik ve örtbas gibi yozlaşmaların cezai müeyyidesi bu yasada açık bir şekilde yer almalıdır. Rüşvet veya benzeri menfaat karşılığında haksız taleplerin karşılanmasına meydan verilmemesi için caydırıcı disiplin ve cezai yaptırımların etkin bir şekilde uygulanması sağlanmalıdır.

İşlemlerin basitleştirilmesi çalışmaları sürdürülürken aynı zamanda vatandaşların kamu yönetimiyle ilişkilerinde gerekli bilgilerle aydınlatılmasını sağlayacak el kitapları ve klavuzlar hazırlanmalıdır. İdari Danışma Merkezleri ve Halkla İlişkiler Birimlerinin oluşturulması üzerinde durulmalı, bu konuda internetten yararlanılmalıdır. Bunlara ilave olarak devlet yurttaşların kamu hizmetiyle ilgili olarak ***bilgi edinme hakkını*** güvence altına almalıdır. Kamu yararı, kamu düzeni, gizlilik vb. gerekçeler ileri sürerek bilgi edinme hakkına engel olunmamalıdır. Yurttaşların bilgi edinme, hak arama usul ve esasları ile idarenin tazmin sorumluluğu ve özel yönetsel yasalardaki boşlukların (yönetsel işlemlerde görev, yetki ve zaman aşımı, zamanaşımının kesilmesi vb.) doldurulması amacıyla genel nitelikli "İdari Usul Yasası" bir an önce çıkarılmalıdır.[120]

Bilgisayar teknolojilerinin Türk kamu yönetiminin etkinleştirilmesi ve iyileştirilmesinde kullanılması yatırımların arttırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda bir yandan yapılanlardan haberdar olmak, yönetenlerle iletişimi sürdürmek ve öte yandan da işlerinin başvuru ve takibini yapmak için yatırımcıların kamu kurumlarıyla ilişkilerinde bilgisayar ve iletişim teknolojilerinden azami derecede yararlanması temin edilmelidir. Yatırımcı beklentilerini karşılarken yeni teknolojinin kullanımı genişletilmeli istemin olduğu

---

[120] DPT, **Kamu Yönetiminin İyileştirilmesi ve Yeniden Yapılandırılması**, Sekizinci 5 Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu, Ankara, 2000, s.33.

yer ve konumlarda halkına günde 24 saat ve haftada 7 gün hizmet verilebilen bir ***E-Devlet*** yapılanması desteklenmelidir. İdareyle yapılacak bütün yazışmaların (dilekçeler, bildirimler, formlar vb.) %100'ünün tamamen elektronik yolla sağlanması hedeflenilebilir. Tüm kamu birimlerini içeren bir ***"Kamu Net"*** kurulması sağlanmalı ve kamu kuruluşlarının yararlanmasına ücretsiz sunulmalıdır. Kurumlar arası bilgi alışverişi ve kamu bilgilerinin ortak kullanımına ilişkin yasal bir çerçeve belirlenmeli, özellikle gayri menkul, taşıt, banka ve menkul kıymet bilgilerinin tutulacağı ve denetim elemanları ile savcıların sürekli ulaşabilecekleri bir elektronik bilgi sistemi oluşturulmalıdır. Mevzuatta gerekli değişiklikler yapılarak ***"elektronik arşivleme"***ye geçilmelidir. Kamu kurumları Web sayfaları oluşturmalı, bilgilendirme ve halkla iletişimi internet üzerinden de sağlamalıdır.

Çağdaş bir kamu personel sisteminin oluşturulması sağlanmalıdır. Bugün kamu görevlilerinin önemli bir kısmı maaş ve ücretlerinin yetersiz olması dolayısıyla asıl görevlerini savsaklayarak dışarıda ek işler yapma gayreti içerisindedirler. Kamu görevlilerinin maaşlarının düşük olması, rüşvet ve yolsuzlukların artmasında etkendir. Bürokrasi ve kırtasiyeciliğin azaltılması ve özelleştirme reformları çerçevesinde kamu görevlilerinin sayısı mutlaka zaman içerisinde azaltılmalı ve ***performansa dayalı bir ücret sisteminin*** uygulanması gerçekleştirilmelidir. Buna yönelik olarak kamu personelinin sadece yönetsel kadroları kapsayacak biçimde sayılarını çok önemli ölçüde azaltmak ve geriye kalan kamu çalışanlarını sözleşmeli çalışma düzeni içine almak suretiyle çalışanları "statüsel çalışma" ile "sözleşmeli çalışma" olmak üzere iki kategoride toplamak mümkündür. Kamu çalışanlarının önemli bir kısmını "sözleşmeli çalışma düzeni" içine topladıktan sonra etkin bir sendikalaşmanın önü açılmalı, toplu sözleşme ve pazarlık yöntemiyle maaş belirlenmesi sağlamalıdır. Dolayısıyla nesnel ve tutarlı ölçütlere dayalı esnek ve etkin bir performans ücret ve ödüllendirme düzeni oluşturulmalı, üst düzey yöneticiler için performans yönetim sisteminin gereği olarak kişisel performansa dayalı ***performans sözleşmeleri*** uygulamasına geçilmelidir. Üst yöneticilerin performansları sorgulanmalı, yaptıkları veya yapmadıkları uygulamalar dolayısıyla sorumlu tutulmalı,

kamu'nun parasını etkin, verimli ve uygun bir şekilde harcamayan yöneticiler hakkında cezai uygulamalara gidilmelidir.

Saydamlık, uluslararası yatırım politikası ve kurallarının odağındaki bir ilkedir. OECD'nin son girişimlerinde, *Doha*, *Monterrey* ve *Johannesburg* deklarasyonlarında ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından ülkenin cazibesinin arttırılması ve ülkelerin bu imkanlardan yarar sağlayabilir hale gelebilmeleri için saydamlığın teşvik edilmesi üzerinde durulmaktadır. Kamu sektörü saydamlığı kamu politikalarının çok daha iyi anlaşılmasını sağlamakta politik süreçlerin etkinliğini arttırmakta ve politika belirsizliklerini azaltmaktadır. Nobel Ekonomi ödüllü iktisatçı *Amartya Sen*'in belirttiği gibi, ***"saydamlık kendi içinde bir son değildir, genel refahın arttırılması, etkin ve verimli hükümetlerin gelişmesini sağlamak gibi hedeflere de ulaşmak için temel bir araçtır."***[121] Yabancı yatırımcıların cazibesini arttırıcı etkisinin yanı sıra iş ve hükümet sektörlerinin *hesap verme sorumluluklarını(accountability)* arttırıcı, yolsuzlukları azaltıcı araçsal rolü de düşünüldüğünde saydamlığın çok önemli faydaları beraberinde getireceği söylenebilir. Tüm bu anlatılanlardan çıkan sonuç; artık günümüzde daha fazla ve daha yüksek kalitede yatırım çekmek isteyen ülkelerin *saydamlığı* temel bir ilke olarak ele almaları, *adil*, *açık* ve *hesap verebilir* bir politika ortamına yüksek öncelik vermeleri gerektiğidir.[122]

Saydamlığın özellikle konumuz açısından 3 önemli boyutundan söz edilebilir:[123]

i) Saydamlığın birinci boyutu genelde *devletin işleyişi ve yapısının, uygulayacağı maliye politikalarının, devlet hesapları ve projeksiyonlarının kamuya açık olmasını* ifade etmektedir,

ii) İkinci boyutu daha spesifik olarak; *ister merkezi hükümet içinde isterse dışında üstlenilmiş olsun, devlet adına*

---

[121] OECD, *"Public Sector Transparency and International Investment Policy"*, OECD Directorate for Financial, Fiscal and Enterprise Affairs, 11 April 2003, s.4.

[122] OECD, *" Public Sector Transparency and International Investment Policy"*, s.5.

[123] G. Kopits &.Craig J., *"Transparency in Government Operation"*, IMF Occasional Paper 158, Washington D.C., November 1998, s.1-3.

girişilmiş yükümlülükler ve sürdürülen aktiviteler hakkında "zamanında güvenilir, kapsamlı, anlaşılabilir ve uluslararası karşılaştırmalara elverişli niteliklere haiz bilgiye kamunun ulaşabilmesini" içermektedir. Bu doğrultuda, bütçe dökümanları ve diğer mali raporların yayınlanması, bu raporlarda merkezi devlet idaresi dışında yürütülen yarı-mali işlemlerin boyutları hakkında tasnif edilmiş bilgilere yer verilmesi saydamlığın gerekleri olarak sayılmaktadır,

iii) Mali saydamlığın üçüncü boyutu kurumsal davranışlar ile ilgilidir. *Atanmış bürokratlar ile seçilmiş milletvekili ve bakanlar arasındaki ilişkilerin sınırlarının net bir biçimde çizilmesi, bilgi edinme özgürlüğü ve bunun kamu görevlileri açısından sistematik kurallara bağlanması, siyasetçi-basın-bürokrat-iş alemi ilişkisinin etik kurallarının ve çerçevesinin çizilmesi, kamu ihale süreçlerinin, kamuya eleman alma ve çalıştırma esaslarının saydamlaştırılması, kurumsal düzenlemeler içeren ciddi bir devlet reformunun yapı taşlarını* oluşturmaktadır .

Bunlara ülkedeki iş aleminin de saydamlaşmasının sağlanması gerektiğini de ekleyebiliriz. Dolayısıyla saydamlığın söz konusu boyutlarında hızlı ve önemli ilerlemeler kaydedilmesi çözümün önemli bir parçası durumundadır.

D- Bilimsel ve Teknolojik Altyapının Geliştirilmesi

Bir ülkenin teknoloji altyapısı, ulusal endüstrilerin kullanımı için mevcut bilim, mühendislik ve teknik bilgiden oluşmaktadır. Teknoloji altyapılarının ortak özelliği, elde etmek ve korumak için ciddi çaba ve uzun süreleri gerektirmesi, ancak değerinin yavaş bir şekilde azalmasıdır. Teknolojik altyapı, girişimcilerin yenilikler yaratmasına ve ya yaratılmış yenilikleri ve buluşları bizzat ticari ürünlere taşımasına olanak oluşturduğu için önemlidir. Teknoloji üretimi ile sadece ve sadece yeni ürün veya üretim süreci yaratılmasında kullanılan ekipmanlardan süreçlere/tekniklere uzanan yelpazede yeni teknolojinin yaratılması ifade edilmektedir. Teknolojinin üretimini sağlayan girdilerden biri araştırma geliştirme (Ar&Ge) faaliyetleridir. Ar&Ge'ye

ayrılan kaynaklar ve insan gücü bir ülkenin yaratabileceği bilimsel çalışmalar için birer göstergedir. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında; 2000 yılında İsveç GSMH'sının % 3.8'ini, Finlandiya % 3.3'ünü, Japonya % 3.1'ini, İsrail % 2.8'ini ve ABD % 2.7'sini Ar&Ge'ye harcıyorken Türkiye GSMH'sının sadece %0.6'sını aynı amaçla kullanabilmektedir. G.Kore, Türkiye'nin 4,5 katı, İrlanda ise 2.6 katı Ar&Ge'ye kaynak ayırmaktadır.[124] Ar&Ge'ye yatırım yapanlar,şirketler, üniversiteler ve kamu kuruluşları olarak ayrılabilir. Şirketlerin direkt olarak Ar&Ge yapması yeniliklerin şirket içinde gerçekleşmesini ve ticari uygulanma şanslarının çok daha fazla olmasını getirmektedir. Aksi durumlarda üniversite ya da araştırma kuruluşlarında üretilen buluşların şirketlere başarı ile transfer edilmesi gibi ara bir sürecin yaşanması ve organize edilmesi gerekir ki bu da zaman ve kaynak kaybını ifade eder. Gelişmiş ülkelerde Ar&Ge'nin % 60-70'i sanayi tarafından yapılıyorken, Türkiye'de Ar&Ge ağırlıklı olarak üniversitelerde yapılmaktadır. Türkiye'de sanayi tarafından yapılan Ar&Ge harcamalarının 2000 yılında kişi başına karşılığı 6,9 dolar iken bu rakam İsviçre'de 808 dolar, İsveç'te 778 dolar, Japonya'da 747 dolar ve ABD'de 706 dolardır. İsrailli sanayici Türkiye'li sanayicinin toplam 38 katı, İrlandalı 32 katı, G.Kore'li ise 28 katı Ar&Ge yapmaktadır.[125]

Bilimsel ve teknolojik altyapının eksikliği durumunda, ürün geliştirmek oldukça eksik ve çok kısa dönemli olacağından, güçlü bir bilimsel altyapının oluşturulması amaçlanmalıdır. Çeşitli disiplinlerde yetişmiş insan gücü, araştırmalar, yayınlar ve patentler açısından AB düzeyine ulaşılması hedeflenmelidir. Bilim ve teknoloji, Türkiye'nin uzun vadeli stratejilerinin bir alt başlığını değil ana eksenini oluşturmalıdır. Küresel ekonomide başarının en önemli ön koşullarından birisi teknolojik devrime uyum ve katılımdır. Bu nedenle Ar-Ge'ye artan ölçüde yatırım ekonomik canlanma ve istihdam yaratımı için tamamlayıcı ve gerekli bir tedbir olarak görülmelidir. *OECD*'nin *"Jobs Study 1950-1995"* incelemesinde, artmakta olan işsizlik ve ekonomik durgunluğun sebeplerinden birisinin ekonomilerin uyum sağlama ve daha yaratıcı olmaları ile bunu gerçekleştirme kapasiteleri

---

[124] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s. 66-67.

[125] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s. 67.

(ve de iradeleri) arasındaki büyüyen boşluk olduğu belirtilmektedir. Yeni ekonomik düzende ekonomik büyümeyi ve istihdamı teşvik için "temel bilimsel araştırma ve teknolojik know-how'un yayılması" yoluyla yeni bilgiler yaratılmasının teşviki gerekmektedir. Yeni ekonomiye yönelik reform çabalarında makro-ekonomik istikrar yada bütçe açıklarının azaltılması ülkemiz için tek başına yeterli bir politika olamayacaktır. Bu nedenle Ar-Ge'ye artan ölçüde yatırım ekonomik canlanma ve istihdam yaratımı için tamamlayıcı ve gerekli bir tedbir olacaktır.

Türkiye'nin, bilim ve teknoloji alanında yetkinleşmesi; bilim ve teknolojiyi ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürebilme becerisini kazanması, "ulusal yenilik (inovasyon) sistemi"'ni kurmayı başarmasına bağlıdır. Başarının kilit noktası ise, altını çizerek belirtmek gerekir ki, Ulusal İnovasyon Sistemi'ni kurma konusunun ekonomik, siyasi, toplumsal boyutlarıyla sistemsel bir bütünlük, süreklilik ve siyasi kararlılık içerisinde ele alınmasıdır. Bilim ve teknolojiyi süratle ekonomik ve toplumsal faydaya *(pazarlanabilir yeni ürün, yeni sistem, yeni üretim yöntemleri ve yeni toplumsal hizmetlere)* dönüştürebilme becerisi, genel olarak, *inovasyon* (yenilik/yenile(n)me) *becerisi* olarak anılmaktadır. *Çağımızda bir ulus, bilim ve teknoloji alanında gösterdiği yetkinliği inovasyonda da gösterebiliyorsa, böylesi bütünsel bir beceriye sahipse, ancak o zaman, dünya pazarlarında rekabet üstünlüğü sağlayabilmekte; küresel süreçlerde söz ve karar sahibi olabilmektedir. Ulusal İnovasyon Sistemi, Türkiye'nin sanayileşme eşiğini geçip enformasyon toplumuna -ve giderek bilgi toplumuna- çevrilmesinin, bu ikili sorunu, aynı zaman diliminde aşabilmesinin manivelasıdır.*. Bilim ve teknoloji ile ilgili olarak, yaşadığımız sorunlara kalıcı çözümler bulabilmenin Türkiye'nin bilim-teknoloji-üretim-inovasyon yeteneğini yükseltmekle mümkün olabileceği gerçeğini kendimize temel olarak almalı ve bu konuda kısa bir zaman diliminde gerekli atılımları yapmalıyız.

Güçlü bir bilim ve araştırma altyapısı kurulduktan sonra yapılması gereken, teknoloji transferinin başarılı biçimde gerçekleşmesini sağlayacak örgütlerin oluşturulmasıdır. Bu köprü görevindeki arayüz kuruluşları (örneğin *İnovasyon Aracı Merkezleri* -

Innovation Replay Center), gelişmiş ülkelerde önemli roller yüklenmektedir. Devlet, araştırma kuruluşları ve / veya şirketlerin kuracağı bu tür transfer organizasyonları teknolojik ve bilimsel gelişmelerin yatırımcılara aktarılmasını sağlayacak, girişimciler de bunları ticari uygulamalara dönüştürebileceklerdir. Bilgi merkezlerinin kurulması gereklidir. Bu merkezler, araştırmacıların konularıyla şirketlerin gereksinimleri arasındaki bağın kurulmasını sağlayacaktır. Bu merkezler sayesinde Türkiye bir yandan da uluslararası bilgi toplama ve bilgi değişimi mekanizmalarına katılabilecektir. Sonuçta girişimciler ile bilim insanları arasında bağ kurulmuş olacaktır.[126]

Üniversite ve Endüstri Arasındaki İlişkilerin Arttırılması temel hedeflerimizden biridir. Ar-Ge konusunda işbirliklerinin artmasını ve teknolojik gelişmelerin hızlanarak, daha etkin şekilde yayılmasını sağlamak amacıyla şirketler, üniversite ve araştırma kuruluşları arasında değişik işbirlikleri oluşturmanın yolları aranmalıdır. Özellikle kritik alanlarda konsorsiyum oluşturmak konusunda aracı rol oynanarak, şirketler arasında güven oluşturulması sağlanabilir. TÜBİTAK tarafından başlatılmış olan ÜSAMP Programı (Üniversite - Sanayi Ortak Araştırma Merkezleri Programı) gibi programların desteklenmesi ve arttırılması Eskişehir Anadolu Üniversitesi örneğinde olduğu gibi bölgesel işbirliklerini arttırabilir.[127]

Üniversitelerde uluslararası düzeyde bilimsel çalışmalar ve yayınlar özendirilmeli, bu amaçla maddi destek programları oluşturulmalıdır. Uluslararası araştırma projelerine katılmanın ötesinde bazılarının Türkiye'ye getirilmesine ve burada yürütülmesine çalışılmalıdır.[128] Araştırma kuruluşlarında çalışan araştırmacılar, buluşlarını sanayiye aktarmak için, patent konusunda bilgilendirilmeli ve mali olarak desteklenmelidir. Ayrıca araştırmacıların belli sürelerle şirketlere giderek çalışmalarına izin verilmelidir.[129]

---

[126] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s. 176 -177.
[127] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s. 177.
[128] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s. 176.
[129] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s. 177.

E- Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı İstihdam İle Mücadele

Kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması sağlanmalıdır. Girişimcilik açısından bakıldığında, kendilerine iş sağlamak hedefinde olanların kayıtlı ekonomi dışında yer almaları, bu firmaların küçük ölçekte ve katma değer olarak düşük faaliyet alanlarında kalmalarına sebep olmaktadır.[130] Kayıt dışı ekonominin sadece bir vergi sorunu olmadığı kabul edilerek başlatılacak bir mücadele için, sadece vergi kanunları kapsamında değil ekonomiyi düzenleyen tüm yasalarda açıklık ihtiyacı kabul edilmelidir. Bu çerçevede kayıt dışı ekonominin ithalat, imalat, ticaret, ihracat işlemlerini bir bütün olarak kapsayacak, tüm ekonomiyi ilgilendiren yasalar üzerinde yapılacak çalışmalarla başarının yakalanabileceği açıktır. Öncelikle konunun üzerine kararlılık, iletişim ve koordinasyon içinde gidilmelidir. Bu amaçla Başbakanlık düzeyinde, Gümrük Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı,, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, BDDK, Sermaye Piyasası Kurumu, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı gibi ekonomik hayatla doğrudan ilgili kurumların üst düzey temsilcilerinden oluşacak bir kurul oluşturulması düşünülebilir.

Ekonomik hayatı düzenleyen kanunlarda kayıt dışılığa yol açan düzenlemeler giderilmeli, kayıt dışılığı ortadan kaldıracak, ekonomiyi nama yazılı hale getirecek ikili ilişkilere tarafsız üçüncü şahısların katılmasını sağlayıcı (banka, noter, yeminli mali müşavir, avukat gibi) tarafların menfaatini zıtlaştırıcı (tarım üretiminde sosyal desteklerin sağlanan belgeli hasılata dayalı olarak verilmesi) cezalandırıcı ve teşvik edici önlemleri beraberce bünyesinde barındıran önlemler tesbit edilerek değerlendirilmeli koordinasyon içinde uygulanmaya alınmalıdır. [131]

F- İstihdam Bazlı-Yenilikçilik Temelli Bir Teşvik Sisteminin Oluşturulması

Devlet desteklerinde öncelikle bir yapı ve felsefe değişikliğine gidilmelidir. Bu günkü devlet destekleri, her sektörü, her işletmeyi her

---

[130] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, , s. 175.

[131] Erdikler, a.g.m., s.17

ürünü ve her bölgeyi destekler niteliktedir. Devlet desteklerinin amacı destek verilen sektör, işletme, ürün ve bölge için farklılık yaratılmasıdır. Türkiye'de bu günkü destek sisteminin felsefesinde böyle bir farklılık yaratmaya yönelik öncelik kaybolmuştur.[132] Dolayısıyla öncelikler ve hedeflenen sektör ve ürünlere yönelik "Sistematik ve Seçici Teşvik Politikaları" modeli benimsemek ülkemiz adına çok yararlı olacaktır.

Teşvik sistemi yeniden düzenleniyorken öncelikle teşviklerin AB ülkelerindeki gibi "istihdam bazlı" olması sağlanmalıdır. İlave istihdam yaratan işverenin devlete olan yükümlülükleri azaltılmalıdır. 2002 yılında uygulanan Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki ilave istihdamın teşvikine ilişkin 4325 sayılı Kanun ile istihdamı teşvik amacıyla ücret dışı yüklerden bazılarının ödenmesinin ertelenmesine ilişkin 4747 sayılı Kanun, son derece olumlu sonuçlar yaratmıştır. İlave istihdam yaratmaya hazır işverene, işletme büyüklüğüne bakılmaksızın bu gibi teşvikler sağlanmalıdır.[133]

İstihdam bazlılıkla birlikte teşvik sisteminde hedefleyeceğimiz yazılım, mikro chip gibi sektörlere, Ar&Ge faaliyetlerine, bilgi ve iletişim teknolojilerine ve bu alanlardaki üretime teşvik sağlanmalıdır. Yeniliklerin ve teknolojilerin yaratılmasına yönelik olarak Ar&Ge teşvikleri arttırılmalı, teknoloji şirketlerinin kurulması aşamasına yönelik teknopark türü altyapı yatırımlarına yönelik teşvikler arttırılmalıdır.

Eğitilmiş ve yetişmiş beyin gücü bakımından önemli bir potansiyele sahip Türkiye için **yazılım üretimi ve ihracı** büyük bir önem arz etmektedir. Bu sektörü canlandırmak ve ulusal ve uluslararası platformlarda etkili kılabilmek için sektörü korumak ve sektöre yapılacak yardımlar konusunda çok dikkatli ve seçici olmak gerekmektedir. Yazılım bütünüyle Ar&Ge faaliyeti olduğundan ve sabit yatırım miktarının diğer yatırımlara nazaran daha az olması nedeniyle, klasik teşvik araçlarından farklı araçlar kullanılması ve bu sektörün geliştiği ülkelerdeki teşvik araçlarının Türkiye'de kullanılmasında yarar vardır.[134]

---

[132] İTO, **Dış Talebe Bağlı Ekonomik Büyümeye Geçişte Mikro Ekonomi Politikaları**, s.118.

[133] TİSK, **Kayıt Dışı İstihdam**, s.60.

[134] DPT, **Fikri Haklar**, s.33.

G- Fiziksel -Düzenleyici Altyapının Geliştirilmesi ve Üretim Maliyetlerinin Düşürülmesi

Türkiye'de düzenleyici kurumlar öncelikle kaliteli bir kamu görevlileri sistemi oluşturarak, varlıklarının iktisadi meşruiyet zeminini belirleyen piyasa aksaklıklarına yönelik kamusal müdahalelerin etkin ve etkili bir aracı olma misyonlarına yönelmelidirler. Ortaya koyacakları performans, Türkiye'de yaşanan süreçte sorunun değil çözümün bir parçası olduklarının kamuoyu nezdinde tescil edilmesine imkan sağlayacak bir düzeyde gerçekleşmek zorundadır. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisinin faaliyet alanlarına yasal düzenlemeler getirmek ve bu düzenlemeleri gözetip denetlemekle görevli bulunan kurum ve kuruluşlar arasında sürekli, düzenli ve etkin bir iletişim ve koordinasyon sağlanması önemli bir gereklilik durumundadır.[135]

Kamunun üretim maliyetlerini oluşturan unsurlar için temel yaklaşımı; müdahale etmek yerine, uygun piyasaların ve uygun ekonomik çevrenin oluşturulmasını sağlamak olmalıdır. Örneğin kamu doğrudan enerji fiyatlarına müdahale ederek dünya fiyatlarının altında enerji kullandırmamalıdır. Ancak bu piyasaların etkin çalışmasına yönelik süreci süratle tamamlamalı, piyasaları gözetme işlevini yüklenmeli ve fiyatlara müdahale etmemelidir. Üretim faktörlerinin fiyatının oluştuğu piyasalar serbestleştirilmeli, rekabet önündeki engeller kaldırılmalı, fiyatlar içindeki vergiler azaltılmalıdır.[136] Yatırımlar ve işletmecilik ile ilgili iletişim, enerji ve ulaşım gibi temel maliyetlerin bu anlayış doğrultusunda uluslararası düzeylere çekilmesi sağlanmalı, bu maliyetlerin ulusal rekabet edebilirliğimizi en azından olumsuz etkilemesinin önüne geçilmelidir.

Ulaştırma sistemi, kaynaklara, ürünlere ve pazarlara ulaşım göz önüne alındığında büyüme ve yatırımların arttırılması açısından önemli rol oynadığı söylenebilir. Genel ekonominin itici gücü olarak ulaştırma yatırımları pek çok kompleks unsuru içermekte ve ulaştırmanın çeşitli şekillerine (otoyollar, demiryolları, denizyolları ve havayolları) gereksinim duyulmaktadır. Düşük ulaştırma maliyetleri, tüketiciler için

---

[135] Müftüoğlu & Karabudak, a.g.m., s.13.

[136] İTO, **Dış Talebe Bağlı Ekonomik Büyümeye Geçişte Mikro Ekonomi Politikaları**, s.113.

fiyatların azalmasına, işçilerin ücretlerinin artmasına ya da yatırımcıların kar oranlarının yükselmesine olanak tanıyabilmektedir. Bu alandaki sorunların çözümü için, uzun yol navlun teşvik uygulamasının yeniden getirilmesi, orta vadede düşük maliyetli bir taşımacılık olan demiryolu taşımacılığını TCDD işletmelerinin özelleştirilmesi ve demiryolları altyapısının iyileştirilmesi vasıtasıyla teşvik etmeli, bu alandaki vergi ve harçları kademeli olarak indirmelidir.

İletişim altyapıları ekonomi içinde sağlıklı bilgilere ulaşılabilmesi için kritik bir altyapı niteliği taşıyan bilgi otoyolları kurulması açısından gereklidir. İletişim şirketleri arasında rekabet teşvik edilmeli, yeni iletişim ürünleri üzerindeki vergi ve harçlar azaltılmalı (Bilgisayar yüksek KDV oranına tabidir ve bu durum bilgisayarın KOBİ'lerde kullanımını engellemektedir) , iletişim vergileri kademeli olarak azaltılmalı ve kaldırılmalıdır.

Ekonomik istikrar ve güvence için belirli düzeylerde gerekli enerji arzına ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye orta ve uzun vadede enerji kaynaklarında çeşitlenmeye gitmelidir. Rakip ülkelerde enerji fiyatlarının daha düşük olmasında yüksek kapasiteli nükleer santrallerin olumlu payı vardır. Türkiye nükleer enerji dahil, güneş ve rüzgar enerjisi, termal enerji gibi daha ucuz enerji kaynaklarına yönelmelidir. Enerji fiyatlarını yükselten bir unsur olarak, enerji maliyetleri üzerine eklenmiş olan vergi ve fonların kademeli olarak (kamu maliyesi yapısındaki iyileşmeye bağlı olarak) indirilmelidir.[137]

H- Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması

Yenilikler yapan yatırımcılar, özellikle de teknolojik yenilikleri olan yatırımcılar yıllar ve kaynaklar harcadıkları fikirlerini, buluşlarını fikri mülkiyet hakları ile korumak isterler. Aksi takdirde buluşu kopyalayan, taklidi yapan firmalar karşısında dezavantajlı konuma düşeceklerdir. Bu durumda mülkiyet haklarının kanunlarla korunduğu bir ortam sağlamak yatırımcılar açısından teşvik edici olacaktır.

---

[137] İTO, **Dış Talebe Bağlı Ekonomik Büyümeye Geçişte Mikro Ekonomi Politikaları**, s.108.

Türkiye'de yapılması gerekli en önemli değişikliklerden biri, AB veya uluslararası yönergelere ya da sözleşmelere tam uyum için yasal düzenlemelerde terim birliğinin sağlanmasıdır. Ayrıca Endüstriyel Tasarımların Uluslararası Tesciline İlişkin *Lahey Anlaşması Cenevre Metni'ne* katılım işlemleri ile Marka Kanunu Anlaşması'na ve Patent Kanunu Anlaşmasına katılım çalışmaları sonuçlandırılmalıdır. [138]

Dünya Ticaret Örgütü ve bünyesindeki anlaşmalar ile ortaya konulan kuralların bir uzantısı olarak "küreselleşme" ve "bilgi çağı" gibi terimlerle ifade edilen içinde bulunduğumuz çağdan ve gelişmelerden Türkiye'nin ekonomik ve ticari yaşamı bağımsız düşünülemez. Bu durumda gelişme sürecini tamamlama aşamasında, Türkiye'de fikri hakların korunmasına yönelik politikaların hayata geçirilmesi önemlidir. Bu politikaların önemli araçlarından biri olarak kamusal müdahale aracı niteliğindeki devlet yardımları alanında öncelikli olarak çok daha yüksek katma değer yaratacak olan fikri hakların artmasına yönelik Ar&Ge desteklerinin, ikinci aşamada ise TRIPs Anlaşmasının kurallarına uyum açısından, bir üretim yapmak üzere marka, patent, endüstriyel tasarım, coğrafi işaretler, bilgisayar yazılımları ve entegre devre topografyalarının edinilmesini teşvik edecek nitelikte programlar uygulanmalıdır.[139]

Türkiye'de sınai haklarla ilgili yasal düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen, ülke potansiyeli ile uyumlu sayıda patent başvurusu mevcut olmamıştır. Yeni ürün ve üretim teknolojisi geliştirilmesi, teknoloji tabanlı, rekabet gücü yüksek işletmelerin kurulması, geliştirilen ürün ve üretim teknolojilerinin patent ve tasarım belgesi ile korunması ve teknolojinin diğer ülkelere transferi Türkiye'nin temel hedeflerinden olmalıdır.[140]

5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, ülkemizin uluslararası yükümlülükleri, ulusal ihtiyaçları ve bu alanda Dünya'da ortaya çıkan son gelişmeler çerçevesinde bütünüyle yeniden

---

[138] DPT, **Fikri Haklar**, s.182..

[139] DPT, **Fikri Haklar**, s.35.

[140] DPT, **Fikri Haklar**, s.35.

düzenlenmeli ve bu düzenlemelerde özellikle aşağıda belirtilen hususlara yer verilmelidir:[141]

• TRIPs metninin 61. Maddesindeki yükümlülüğü yerine getirmek amacıyla; bir komşu hak sahibinin haklarına tecavüz edenler hakkında 5846 sayılı kanunun değişik 80. Maddesinin son fıkrasında belirtilen hapis ve para cezalarının artırımına gidilmesi,

• Meslek birliklerinin yapılanmalarına ilişkin hususlar diğer ülkelerdeki yapılanma örnekleriyle karşılaştırılarak yeniden düzenlenmeli, meslek birliklerinin hak sahibinin haklarını korumada daha etkin ve yetkin olmalarını sağlayacak tedbirler alınmalıdır.

• Korsanlıkla mücadele konusunda, etkin tedbirler alınmalı, bu alanda ilgili tüm kesimlerin işbirliği sağlanmalıdır.

• Eser sahibinin haklarına tecavüz fiillerinin takibinin şikayete bağlı suç kapsamından çıkarılması sağlanmalıdır.

Fikri mülkiyet hakları konusunda oluşan bürokratik engelleri ve gecikmeleri azaltacak kurumsal yapı değişikliklerine gidilmelidir. Türk Patent Enstitüsü'nün ve özellikle Markalar Dairesinin ihtiyaçlara cevap verecek ve işlemleri normal sürelerde yapabilecek sayıda mekan ve personel ihtiyacı kısa sürede karşılanmalı, personelin iç hizmet ve uzmanlık eğitimleri sağlanmalıdır.[142]

Fikri haklar (eser sahibinin hakları ve sınai haklar) sistemi, yasal ve kurumsal olarak büyük ölçüde tamamlanmış olmakla birlikte, sürekli olarak değişin ve gelişen ulusal ve uluslararası koşullar karşısında zaman zaman yetersiz kalmaktadır. Fikri haklar alanında eğitime hemen hiçbir kademede, özel olarak da mesleki eğitime önem ve öncelik verilmemektedir. Diğer taraftan bu alanda toplumsal bilincin tam olarak oluşmaması sistem içerisinde fikri hak kayıplarına ve haksız uygulamalara neden olmaktadır. Bunların sonucunda, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın itici gücü olan bireysel yaratıcılık yeni ve özgün eserlere, yeniliklere ve buluşlara yönlendirilmemekte, ülke

---

[141] DPT, **Fikri Haklar**, s.89.

[142] DPT, **Fikri Haklar**, s.199.

potansiyeli yeterince değerlendirilmemektedir.[143] Dolayısıyla fikri haklar konusunda eğitime önem verilmesi ve toplumsal bilincin arttırılmasına yönelik projeler oluşturulması ülkemiz yatırım iklimi açısından öncelikli bir öneri durumundadır. Toplumda fikri haklar kültürü yaratılması amacıyla bu hakların kamu düzeninin ve temel hakların ayrılmaz bir parçası olduğu konusunda toplumsal bilinç oluşturulmalıdır. Fikri haklar eğitiminin bir alanı olarak meslek içi eğitim faaliyetleri bu alanda ilgili ve yetkili tüm kesimlerin (gözetim ve denetim elemanları, yargı personeli vd.) kapsayacak şekilde ele alınmalıdır.[144]

Türkiye'de sınai haklarla ilgili olarak, harç, ücret ve KDV olmak üzere üç ayrı bedel ödenmesi gerekmektedir. Bu durum gerek Avrupa Birliği gerekse diğer ülkelerle uyumlu bir uygulama değildir. Türkiye'nin AB üyeliği öncesinde yapması gereken uyum çalışmalarında bu önemli konu dikkate alınarak, Türk Patent Enstitüsü tarafından tek bir ücret alınarak sorunun çözümü için yasal düzenleme yapılmalıdır.[145]

I - Nitelikli İşgücü'nün Oluşturulması ve İnsan Sermayesi Altyapılarının Geliştirilmesi

Türkiye için çizdiğimiz yolda insan sermayesinin geliştirilmesi ve eğitim anahtar bir konumdadır. Buradan hareketle, yatırım ikliminin iyileştirilmesi ve istihdam sorununun çözümünde eğitime özel bir önem verilmesi ve öncelikle eğitimin kaynak sorununun çözülmesi bir gereklilik durumundadır. Gerek yeni bir eğitim anlayışının hakim kılınması gerekse buna yönelik eğitim yatırımları için yeni kaynaklar bulunmalıdır. Eğer rekabet gücümüzü arttırmak istiyorsak eğitim harcamaları, OECD ortalaması olan GSMH'nın % 4.9'ünün üzerine çıkarmalıyız. Eğitimde kaliteyi arttırmalı en azından üniversitelerden mezun olan öğrencilerimizin bir yabancı dili iyi şekilde kullanabilmesini sağlamalıyız.

---

[143] DPT, **Fikri Haklar**, s.263.

[144] DPT, **Fikri Haklar**, s.264.

[145] DPT, **Fikri Haklar** , s.267.

Hükümetler resmi eğitim sistemi dışında, ulusun işgücünün yeniden kazanılması ihtiyacını daha fazla karşılayabilecek eğitim sistemi kurmayı amaçlayan bir eylem planı oluşturulmalıdır. Bilişim ve iletişim teknolojilerinin istihdam arttırıcı özelliğinden azami ölçüde yararlanılmalı, bu teknolojilerin gerektirdiği iş gücünün yetiştirilmesi eğitim politikalarının (formel ya da okul dışı eğitim) öncelikli hedefi olmalıdır.[146]

Eğitim ve işgücü piyasası tahminleri için bir komite kurulması uygun olabilir. Bu komite işgücü piyasasındaki uçurumlar üzerinde yoğunlaşabilir ve işgücü arzı ve talebi üzerinde tahminler yaparak eğitim politikası üzerinde etkili olabilir.

Yenilikçiliği (Innovation) teşvik edecek nitelikte eğitim programları uygulanmalı, mevcut sistem bu yönde gözden geçirilmelidir. Yaratıcılığın ve yenilikçiliğin ödüllendirilmesi amacıyla, çocuklara ve gençlere yönelik programlar ve tüketicilere yönelik kampanyalar düzenlenmeli, buluş ve tasarım merkezleri oluşturulmalıdır.

Eğitime ayrılan kaynakların arttırılması ve kapsamlı bir eğitim reformu ile birlikte müfredatın akademik ve teorik alanlardan daha pratik ve ticari konulara kaydırılması sağlanmalıdır. İrlanda örneğinden hareketle, iş dünyası ile akademik dünya arasında köprü oluşturmak amacıyla *Bölge Teknoloji Kolejleri* geliştirilmelidir. Mesleki Liselerin yükselen sektörlerde ve yeni iş alanlarında ihtiyaç duyulan nitelikli personeli yetiştirmeye yönelmeleri sağlanmalıdır.

Türkiye'nin girişimci kapasitesini geliştirebilecek ve şu anda aktif olarak kullanmadığı iki önemli kaynak genç nüfus ve kadınlardır. Her ikisinin de günümüz istihdam şartları doğrultusunda nitelik ve becerilerinin arttırılması için eğitime ihtiyacı vardır. Bu kesimlere yönelik özel eğitim programları düzenlenmesi gerekliliktir. Genel eğitim programlarının yanında yöneticilik ve girişimcilik için gerekli olan özel yetenek ve bilgilerin öğretilmesine yönelik programlar

---

[146] Yaşar Okuyan, "*Ekonomik Kriz ve İstihdam*", **Yeni Türkiye**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Yıl:7, Sayı: 42, Kasım-Aralık 2001, s.1127.

hazırlanmalıdır.[147] Temel eğitimin ötesinde uluslararası nitelikte bir yönetici ve mühendis iş gücünün yetiştirilmesine çalışılmalıdır. Mezunların kendileri yeni şirketler kurmasalar dahi çalıştıkları şirketler içinde yenilikler geliştirerek örgüt -içi girişimciliği uygulayabileceklerdir.[148]

Kamu'da fikri mülkiyet hakları ve metroloji gibi alanlarda önemli ölçüde uzman insan gücü eksikliği bulunmaktadır. İstenilen nitelikte eleman yetiştirecek bir eğitim kurumu ve sistemi konusunda ülkemizde eksiklikler mevcuttur. Genel eğitim sistemi içinde ve ilgili kamu kurumlarında (TUBİTAK, TTGV) eleman yetiştirilmesini sağlayacak programlar yapılmalıdır. Üniversiteler bu konuda teşvik edilmeli ve teknoloji merkezlerinin katkıda bulunması sağlanmalıdır.[149]

Yönetim yeteneklerinin ve kalifiye işgücünün İthalatı sağlanmalı, "beyin göçü" tersine çevrilmelidir. Amerika'da bilişim teknolojileri alanında eğitim gören çok sayıdaki Türk öğrencinin ve nitelikli yabancı işgücünün son dönemde Silikon Vadisindeki iş daralması nedeniyle işsiz kalmasından faydalanılmalı, sağlanacak personele yönelik vergi ve benzeri teşviklerle Türkiye'ye doğru bir "beyin göçü" yaratılmalıdır.

K- Girişimciliğin ve KOBİ'lerin Geliştirilmesi

Uluslararası rekabet edebilirlik şartlarında yaşanan hızlı değişmeler, devletleri KOBİ'lerin potansiyellerini arttırmak için çeşitli politikalar ve destek programları oluşturmaya ve bu alandaki yatırım teşvik ve yardımlarını arttırmaya itmektedir. Türkiye'de uygulanan teşvik sisteminin büyük oranda vergisel teşviklere dayandığı bilinmektedir. KOBİ'ler ise büyük oranda finansman sıkıntısı çekmekte ve KOBİ yatırımları için vergi dışı parasal teşvikler daha önemli olabilmektedir. Bu doğrultuda dünyadaki küreselleşmeyi ve yabancı yatırım hareketlerine dikkate alan yatırım ve ihracat artışını özendiren, AR-GE faaliyetlerinin gelişmesini sağlayan ve KOBİ'lerin ekonomi ile

---

[147] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s. 179.

[148] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s. 179.

[149] İTO, **Dış Talebe Bağlı Ekonomik Büyümeye Geçişte Mikro Ekonomi Politikaları**, s.114.

entegrasyonunu kolaylaştıracak teşvik politikası araçlarının seçimi gerekmektedir. KOBİ'lere yönelik teknoloji, Ar&Ge, enformasyon, eğitim ve danışmanlık gibi konularda ilgili kurumlar (DTM, TÜBİTAK ve KOSGEB) arasında yeterli ve etkin işbirliğinin sağlanması son derece önemlidir.

KOBİ'ler, bireysel ve özel girişim olarak istihdam yaratmadaki etkinlikleri ve esneklikleri, konjonktürel dalgalanmalara uyum kabiliyetleri, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesindeki önemleri dikkate alınarak; başta eğitim, vergi, kredi, finansman teknoloji, işletme ve pazarlama olmak üzere her yönden desteklenmeli ve gelişmeleri sağlanmalıdır.[150] Girişimcilik ile ilgili açık ve net bir vizyon oluşturulmalı, buna bağlı stratejiler geliştirilmeli ve bu stratejilerin hükümetin öncelikleri arasında olması sağlanmalıdır. Ulusal boyutta koordinasyon görevi yapacak olan bir "İş Kurma ve Yatırım Danışmanlığı Kurulu" oluşturulması girişimcilik ve yatırımların arttırılması bakımından gerekli gözükmektedir[151].

Yeni şirket kuran girişimciler kadar şirket çalışanlarının girişimci olmalarını sağlamak için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu konuda özellikle vergileri düşük olan şirket hisselerinin çalışanlara verilmesi gibi firma - bazlı teşvik sistemi araçlarının kullanımının yasal hale getirilmesi gerekmektedir. Böylece çalışanların girişimci olmalarını motive edecek finansal teşvik sistemlerinin kurulması sağlanmış olacaktır.[152]

Ekonomik işleyişin ve büyümenin kaçınılmaz birer parçası olan başarısızlık durumlarında, iflas eden girişimcilerin hayat boyu cezalandırılmasına yönelik olan çek defteri - kredi kartı verilmemesi gibi uygulamalar değiştirilmelidir. Başarısızlık korkusunu sadece toplumda değil, girişimcilerde de azaltmak gereklidir. Eğer girişimci başarısızlıkları yüzünden cezalandırılmayacağını bilirse, bu korkuyu duymadan fırsatları değerlendirmek için harekete geçecektir. Burada sözü edilen cezalandırılmama ile kastedilen, başka bir iş kurarken

---

[150] Okuyan, a.g.m., s.1127.

[151] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s.174

[152] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s. 186.

girişimcinin eski başarısızlığının kendine engel olmayacağı (örneğin kredi alımlarında) veya her hangi bir şirkette profesyonel olarak çalışmak istediğinde sorun olmayacağını bilmesidir.[153]

L- Finansal Altyapının ve Finans Kaynaklarının Geliştirilmesi

Türkiye'de her büyüklükteki firmaların başlıca sorunlarından biri finansmandır. Türkiye'nin ulusal kredi miktarı diğer ülkelerle karşılaştırıldığında düşük olduğu görülmektedir. Örneğin 6 milyon nüfuslu İsrail ile hemen hemen eş değer bir kredi miktarı mevcuttur. Dolayısıyla ülkemizde, özel sektöre verilen kredilerin ve bankalardan sağlanan kredilerin Milli gelir içindeki payı düşüktür. Yenilikçi ve teknolojiye dayalı firmaların ABD gibi ülkelerde gelişmesinin arkasındaki en büyük destek olarak görülen risk sermaye firmalarından Türkiye'de sadece iki tane vardır ve ülkemiz bu alanda emekleme aşamasındadır. Bu alanda finansman kaynaklarının arttırılmasına ve yeni risk sermayesi şirketlerinin desteklenmesine ihtiyaç vardır. [154]

M- Vergileme ve Vergi İdaresinin Yeniden Yapılandırılması

Vergi Sistemimizin temel ilkeleri ***basitlik, netlik*** ve ***açıklık*** olmalıdır. Yatırım teşvikleri, yatırımcıların tabi olacağı özel muafiyetler ve vergi uygulamaları ile ilgili yasal düzenlemeler bu açıdan gözden geçirilmelidir. Özellikle yabancı yatırımların arttırılması açısından etkin bir sistemin kurulması için ***"ulaşılabilirlik"*** *(accessibility)* de büyük önem arz etmektedir.[155] Vergi kanunlarına, düzenlemelerine, prosedürlerine ve vergileme ile ilgili formlara ulaşılabilirlik yabancı sermayenin aradığı bir ilkedir. Ülkemiz vergi idaresinde teknolojik imkanlardan da faydalanarak bu yönde girişimlerin bir an önce yapılması gerekliliktir. Ayrıca tescil işlem ve gerekliliklerinde hantal yapı giderilmelidir.

---

[153] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, s. 189.

[154] TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**,, s. 180.

[155] Jo Beth Mertens, "*Tax Administration*", FIAS, **South Asia FDI Rountable**, Maldives, 9 - 10 April 2003, s.28.

Türkiye'nin vergi indirimi politikasına, gelişmiş ülkelerden çok daha fazla ihtiyacı vardır. Yapılması gereken; ödenebilir, makul vergi talep etmek ve vergi denetim düzenini geliştirmektir. Tüm vergi oranları belirli bir program içinde kademeli olarak indirilmeli, ancak tüketimden çok üretim ve istihdam üzerindeki vergi yükünün azaltılmasına yoğunlaşılmalıdır

Dar mükelleflerin vergilendirilmesinde kazancın Türkiye'de elde edilmiş sayılması için aranılan Türkiye'de değerlendirme koşulu, Uluslararası vergicilik alanında yaşanan gelişmelere uygun hale getirilmelidir.[156] OECD ülkelerinin tamamı ve gelişmekte olan bir çok ülkede, ticari ve zirai kazançların yanı sıra ücret, serbest meslek kazancı, menkul ve gayri menkul sermaye iratlarında işyerinin daimi temsilcisinin varlığının yanı sıra hizmetin ilgili ülkede ifa edilmesi, sermayenin ilgili ülkede yatırılması vergileme için gerekli görülmekte, değerlendirme koşulu aranmamaktadır. Ülkemizde değerlendirme koşulunun kuşku duyulan hallerde kullanılacağı belirtilmiş olmasına rağmen uygulama bu yönde gelişmemiş, Türkiye'de gider kaydedilen her ödeme için gereğine göre vergileme yapılması zorunluluğu yaratılmıştır. Diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerde bir takım sıkıntılar yaratan bu durumun giderilmesi ve uluslararası vergicilik alanında yaşanılan gelişmelere paralel bir yaklaşımın benimsenmesi ülkemiz açısından uygun olacaktır.

Yabancı sermaye portföy yatırımlarının vergilendirilmesinde yeni esaslar benimsenmelidir. Yabancı sermayenin portföy yatırımlarının vergilendirilmesinde halen yürürlükte olan sistem, başlangıçta hedeflenen basitlik ve sadelikten uzaklaşmış, bu anlamda içinden çıkılmaz hale gelmiştir. Özellikle portföy yatırımlarından elde edilen kazançların vergilendirilmesinde Kurumlar Vergisi Kanununun 8. Maddesinin 4. Bendindeki istisna, 2. Maddesindeki düzenleme ve 44,45,47 ve 57 nolu Kurumlar Vergisinin genel tebliğlerindeki açıklamalar belirsizlikler yaratmaktadır. Bu doğrultuda dar mükellef kurumların değer artış kazançları ile ticari kazançları arasındaki ayrımı

---

[156] Şaban Erdikler, "*Türkiye'nin Yabancı Sermaye Performansının İyileştirilmesinin Önündeki Vergisel Engeller ve Alınabilecek Önlemler*", **Active** Bankacılık ve Finans Dergisi, Yıl:6, Sayı:30, Mayıs-Haziran 2003, s. 18.

net ölçülerle ortaya konularak ve ticari kazancın işyeri ve daimi temsilcilerle ilişkisi sağlam olarak kurulmalıdır. Kazancın, ticari kazanç olarak nitelendirilmesinde tereddüt duyulan hususlarda, vergilemenin değer artış kazanç hükümleri çerçevesinde yapılacağı belirtilmelidir.[157]

Türkiye'de teknoparkların kurulmasını destekleyen mevzuat geliştirilmeli ve yazılım sektöründe faaliyet gösteren ve teknoparklarda yer alan yazılım firmalarına vergi muafiyeti tanınmalıdır. Yazılım firmaları ve özellikle teknoparklarda yer alan yazılım firmaları Kurumlar vergisinden muaf tutulmalı ya da diğer ülkelerde olduğu gibi oranı çok düşük tutulmalıdır. (İrlanda'da 2010 yılına kadar % 10, Tayvan'da 5 yıl muafiyet ve sonrasındaki oran ise % 25).[158]

Türkiye'de ***irtibat bürosu*** şeklinde faaliyet gösteren dar mükelleflere tanınmış haklar gözden geçirilmelidir. Yabancı sermayeli kurumların Türkiye'de faaliyet göstermeyi planladıkları alana ilişkin olarak etüt ve araştırma yapma, bilgi toplama ihtiyaçları olduğu ve bu nedenle irtibat büroları kurdukları anlaşılabilirdir. Ancak ülkemizde 10-20 yıldır faaliyet gösteren irtibat büroları da vardır vebu durum bir hakkın kötüye kullanılması anlamına gelmektedir. İrtibat büroları bir çok hallerde irtibat bürosu olarak faaliyet göstermenin sağladığı gelir vergisi avantajı sebebiyle, yatırımların yapılmamasına, Türkiye'de şirket ya da şube kuruluşunun gerçekleşmemesine ve ya geç gerçekleşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu durumun giderilmesi için irtibat bürolarının en çok 2 yıl için açılabilmesine ve bu durumun hiç bir şekilde uzatılamamasına yönelik düzenlemeler yapılması uygun olabilir. Mevcut ücretlerde gelir vergisi istisnası sürdürülebilir.[159]

Bir takım sorun ve eksiklik bir tarafa bırakıldığında, ülkemizin bir yatırım üssü potansiyeline sahip olduğu söylenilebilir. Bu doğrultuda Türkiye'nin ***"Holding Merkezi"*** olmasını sağlayacak hükümler Kurumlar Vergisi Kanununa eklenmelidir. Bu tür Uluslararası Holding'lerin Türkiye'deki iştiraklerden elde ettikleri kar payı sebebiyle iştirak kazançlarından istifade edeceklerdir. Yurt dışındaki

---

[157] Erdikler, a.g.m., s. 18 .

[158] DPT, **Fikri Haklar**,.s.33.

[159] Erdikler, a.g.m., s. 18 -19.

iştiraklerinden elde edecekleri kar payları ile yurt dışındaki iştiraklerinin Türkiye dışında satışından elde edecekleri kazançlar üzerinden vergilendirilmeyeceklerdir. Uluslararası Holding Şirket modelinin başarılı olması için söz konusu şirketler için Yabancı Sermaye Kanunu'nda ve özellikle Türk Ticaret Kanunu'nda da bir takım düzenlemeler yapılmalıdır. Bu şirketler yabancı para cinsinden muhasebe tutabilmeli, mali tablolarını uluslararası muhasebe standartlarına göre hazırlayabilmeli, karlarını üçer aylık dönemler itibariyle transfer edebilmelidirler.[160]

"*Vergi Tatili*" konsepti mevzuatımıza kazandırılmalıdır. Yabancı yatırımcıları çekmek için en sık ve yaygın olarak kullanılan teşvik yöntemlerinden biri olan vergi tatili uygulaması ülkemizde yatırım indirimi uygulamasının alternatifi olarak görülmüş ve sıcak bakılmamıştır. Konuya rekabet açısından bakıldığında rakip ülkelerin yaygın kullandığı bir yöntem olan vergi tatili uygulamasının kaçınılmaz olduğu görülebilir. Polonya, Çin, Çek Cumhuriyeti ve Hindistan gibi örneklere bakarak ülkemiz için uygun bir model geliştirilmelidir. Bu esnada vergi tatili için bölge (belli bölgelerde daha uzun, belli bölgelerde hiç tatil vermemek), sektör (belli sektörlerde uzun, diğer sektörlerde daha kısa, belli bölge belli sektörlerde en uzun ve en kısa), başlangıç tarihi (izin aldığı yıldan itibaren, kar etmeye başladığı yıldan itibaren), oran (karların tamamını, karların bir oranını veya Kurumlar Vergisi oranını % 0'a kadar indirmek, ya da yine sektör, bölge, süre ile ilintili bir şekilde vergi oranından indirim sağlanarak), tutar (getirilen sermaye değerine döviz olarak ulaşana kadar,, getirilen sermayenin iki katı, yarısı), yaratılan katma değer sebebiyle karşılaşılan yükler (istihdam üzerinden ödenen vergi ve sosyal güvenlik primlerinin tamamı kadar, beş katı kadar Kurumlar Vergisinden indirim), kullanılan kamusal hizmetler ve mallar için (elektrik, doğal gaz gibi Dünya fiyatları ile farklı bir fiyatla alınan yine bu mal ve hizmetler için ödenen tutarın bir bölümünün kurumlar vergisinden indirimi) gibi yöntemler göz önünde tutulmalıdır.[161]

---

[160] Erdikler, a.g.m., s. 19.

[161] Erdikler, a.g.m., s. 20.

Türkiye'de çalışan yabancıların ücretlerinin bir kısmının vergi dışı bırakılması, yabancı yatırımların arttırılması ve kalifiye işgücünün kazanılması açısından teşvik edici olacaktır. Türkiye'deki yatırımlarda çalışacak kişilere, kendi ülkelerinden ayrılarak Türkiye'ye gelmelerini teşvik edici mekanizmalara ihtiyaç vardır. Sözgelimi Hollanda'da işverenler, çalıştırdıkları yabancıların vergiye tabi ücretlerinin % 30'u oranında bir tazminatı vergisiz olarak ödeyebilmektedirler. Diğer bazı ülkelerde yabancı uyrukluların sağlık, çocuklarının eğitimi, kendi ülkelerine gitmeleri için kullandıkları seyahat masraflarının vergiden müstesna tutulmasına imkan veren hükümlere yer verilmiştir. Ülkemizde de benzer uygulamalara ihtiyaç vardır.[162]

Konsolide bazda vergi beyannamesi düzenleme imkanı tanınması uygun olabilecektir. Kurumlar topluluğunun vergi ödeme gücü tüm topluluğun mali gücüyle orantılıdır. Şirketlerin yeni yatırımları yapmaları, geçici süre ile de olsa zarar eden şirketlerin faaliyetlerini sürdürmelerine imkan tanıyıcı düzenlemelere ihtiyaç vardır. Doğrudan ve dolaylı iştirakleri belli bir oranın üstünde olan grup şirketlerinin Kurumlar ve hatta Katma Değer Vergisi beyannamesini konsolide bazda vermelerine imkan tanınmalıdır.

Serbest Bölgelerle ilgili uygulamalar açıklığa kavuşturulmalı, bu konuda yapılacak düzenlemelerin kazanılmış hakları zedelemeyeceği konusunda teminat vermelidir. Serbest Bölgeler Kanunu ile atılan olumlu adımlar zamanla yeterli tedbirlerin alınmaması sonucunda bir takım kötü kullanımlar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla serbest bölgelerde halen faaliyet gösteren kuruluşları kötüye kullanım, mevzuaa teşkil eden haklar dışında ellerinden alınmamalı ancak yeni serbest bölgeler kurulurken veya mevcut serbest bölgelerde yeni izinler verilirken daha özenli davranılmalıdır.[163]

Büyük yatırımlar için teşvikler ve vergilemede özel hükümler ihdasına imkan veren bir yapı kurulmalıdır. Miktar olarak önemlerinin yanında, sağladıkları istihdam, ihracat, yarattıkları yan sanayi, teknolojik imkanlar sebebiyle kaçırılmaması gereken fırsatlar sunan,

---

[162] Erdikler, a.g.m., s. 20 -21.

[163] Erdikler, a.g.m., s. 21.

ülkenin kaderini değiştirebilecek yapıdaki yatırımlar ülkelerin kendilerine çekebilmek için rekabet içinde olduğu yatırımlardır. Bu tür yatırımcılarla birer birer konuşularak, yatırım yapmaları için verilebilecek teşvikler üzerinde mutabakat sağlanmaya çalışılmalıdır. Ülkemizin hedefleyeceği özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri gibi alanlarda çalışan dev şirketlerin, Türkiye'ye celbedilmesi için, bu şirketlerle ilişki kurularak Türkiye'de yatırıma davet edilmeli, yatırım için arayacakları koşullar öğrenilmeli, görüşmelerle, pazarlıklarla projenin ülkemize kazandırılmasına çalışılmalıdır. Dünyanın dev şirketlerinin yeni yatırım projeleri takip edilmeli bu projelerin Türkiye'ye kazandırılması için inisiyatif kullanılarak arzuladıkları yatırım olanaklarının Türkiye'de sağlanmasına çalışılmalıdır. Proaktif bir yaklaşımla ülkemizin mevcut yurt dışı teşkilatı bu hususları gerçekleştirmek üzere eğitilmeli, yetki ve sorumluluk sahibi kılınmalı gerekli hukuki altyapı sağlanmalıdır.

İstihdamın arttırılması ve işsizlikle mücadele konusunda dünya'daki gelişim işin desteklenmesi ve bu amaçla ücret dışı işgücü maliyetlerinin azaltılmasıdır. Ülkemizde işletmeler üzerindeki sosyal yükler gözden geçirilerek, bu yükler rekabet etme ve istihdam yaratma hedeflerini gerçekleştirmeye imkan tanıyacak bir düzeye çekilmeli ve teşvik edici yönü ağır basan bir yaklaşımla ele alınmalıdır. İşletmede çalışan sayısı arttıkça, vergi, sigorta primi gibi işletmelerin sosyal şarjlarında azalışı sağlayacak önlemler alınmalıdır.[164]

N- Yatırım Promasyonlarının Arttırılması ve Ülke İmajının İnşa Edilmesi

İmaj inşa etmek, yatırım kararı almak üzere yaptıkları çalışmaların başında olan yatırımcıları cezbetmek için uygun bir strateji hedefidir. Promasyon teknikleri genel olarak finansal medyaya verilen reklamları, yatırım ve ticaret fuarlarına katılmayı endüstri-sektör uzmanlığı bulunan medyaya verilen reklamları, kaynak ülkeden ev sahibi ülkeye veya ve sahibi ülkeden kaynak ülkeye genel yatırım

---

[164] Okuyan, a.g.m., s.1128.

misyonlarını yürütmeyi ve yatırım fırsatları hakkında genel bilgilendirme seminerleri düzenlemeyi içerir.[165]

Potansiyel yatırımcılar yatırım yapma kararı alma aşamasının sonlarında iken, önem verilen nokta, spesifik yatırım fırsatlarına doğru yer değiştirir. Burada promasyon teknikleri, cazip doğrudan postalama, veya tele-pazarlama kampanyalarını; kaynak ülkeden ev sahibi ülkeye veya tersi, endüstri-sektör uzmanlığı içeren seminerler düzenlemeyi; ve "satışlara" yönelik sunumların takip ettiği şirket ihtiyaçlarına özel araştırmalar yapmayı içerir. İmaj inşasından, doğrudan pazarlama kuşağına geçişte, yönetim temsilcilerinin şirketlerle kişisel bağlantı kurma konusunda güvenleri artacaktır. Potansiyel ve mevcut yatırımcılara hizmet vermek için ise, yatırım danışmanlığı hizmetleri sağlanması, uygulama ve izin süreçlerinin hızlandırılması ve yatırım sonrası hizmetlerin sağlanması bu son aşamadaki promasyon teknikleridir.[166]

Dolayısıyla, ülkenin yatırım ortamı, bu ortamda oluşturulan cazip yenilikler ve bunların yatırımcılara sağladığı avantajların yatırımcılara tanıtılması çok önemli bir aşamadır. Dünya üzerindeki bir çok yatırımcıya ülkemizin diğer rakip ülkeler karşısındaki üstünlüklerini ve sağlayacağı avantajları, devletimizin yurt dışı teşkilatı vasıtasıyla ve yeni teknolojilerin sunduğu internet gibi olanaklardan faydalanarak anlatmak ve onlara ulaşmak ülkemiz için bir gereklilik durumundadır. Bu konuda, uluslararası kurumlardan destek alınmalı, tanıtıcı seminerler düzenlenmeli, yatırımcı adaylarına gerekirse genel müdürlerine, yönetim kurullarına, Bakan hatta Başbakan imzasıyla mektuplar, broşürler gönderilmeli, bunların ekinde bağımsız kurumlarca yapılmış karşılaştırmalı analizler gönderilmelidir.

O- Adalet Sisteminde Kalite ve Etkinliğin Arttırılması

Tüm yargılama alanlarında *"çabukluk"*, *"ucuzluk"* ve *"kararlarda istikrar"*, Türk adalet sisteminin temel ilkeleri olmalıdır. Yargılama usulü kurallarının ortak amacı, *çabukluk* ile hukuki gerçeğin

---

[165] Kohler vd., a.g.e., s188.

[166] Kohler vd., a.g.e., s.188.

araştırılmasını bağdaştırabilmektir. Onun içindir ki, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi madde 6/1, "*makul süre içerisinde yargılamanın insan haklarından*" olduğu saptamasını yapmaktadır. Öte yandan yargılamanın ekonomik açıdan ucuz olması, birey ve kurumların kendi aralarında veya devlete karşı "*hak arama hürriyetleri*"nin sınırlanmasını engelleyecektir.

Gerekçe bir hükmün benzerlerine neden dolayı koşut olduğunu; yahut benzer olaylardaki çözümlerden neden farklı olduğunu gösterecektir. Dolayısıyla, mahkemenin keyfi hüküm vermediğinin de güvencesi olacaktır. Bu da yargılamada kalitenin, etkin ve saygın olma niteliklerinin bir şartıdır. Dikkat edilmesi gereken, gerekçenin, aranmasındaki maksada uygun olmasıdır. "... iddiası (veya itirazı) yerinde görülmemiştir" gibi içeriksiz, konunun tartışıldığını ve varılan sonucun hukuki ve maddi sebeplerini göstermeyen ifadeler gerekçe sayılmaz.[167] Bu konunun üzerinde önemle durulması gerekliliktir.

P- Sosyo-Kültürel Yapıda Değişimin Teşviki

Adam Smith'in açık bir şekilde anladığı gibi ekonomik hayat, sosyal hayatın derinliklerine gömülmüştür ve dolayısıyla faaliyette bulunduğu toplumun alışkanlıklarından, ahlakından ve göreneklerinden ayrı algılanamaz. Kısacası ekonominin kültürden kopartılarak tek başına ele alınması doğru sonuçları vermeyecektir[168]. Kültür, sosyal değer sisteminin bütününü kapsayan, içeriğinde yasalar, adetler, değerler, toplumsal örgütlenmeler, çalışma araç gereçleri ve teknolojik düzey gibi değerleri taşıyan bir kavram olarak kabul edilebilir[169]. Köklü dönüşümler ve toplumun bunlara uyum yeteneği, toplumun refahı ve rekabet gücü, kökeninde yaygın ve güçlü kültürel özellikleri gerektirmektedir. Çünkü ekonomi sadece parasal değil bunun daha ötesinde insani bir sistemdir[170].

---

[167] TÜSİAD, **Yargılama Düzeninde Kalite**, s.36-37.

[168] Francis Fukuyama, **Güven- Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması**, Çev: Ahmet Buğdaycı, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları No 370,1998,s.27.

[169] Rüştü Bozkurt, " Zenginlik Üretiminin Kültür Tabanlı Kısıtları", Ekonomik Forum, Yıl 6, Sayı 9, 15 Eylül 1999,s.60.

[170] Bozkurt, a.g.m., s.60.

Gerçekte çağdaş dünyadaki tüm ekonomik faaliyetler, bireyler tarafından değil, yüksek düzeyde sosyal işbirliğini gerektiren organizasyonlar tarafından yerine getirilir. Mülkiyet hakları, sözleşmeler ve ticari yasaların hepsi modern piyasa yönelimli ekonomik bir sistemi yaratmada vazgeçilmez kurumlardır. Fakat, bu tip kurumlar eğer sosyal sermaye ve güvenle bütünlenirse, işlem maliyetlerini ciddi boyutta ekonomik kılmak mümkündür. İnsanların birbirine güvenmesine ve ekonomik organizasyonlar kurmasına imkan veren sosyal sermayenin bir çok biçimi arasında en bariz ve doğal olanı ailedir[171]. Değişime uyum açısından karışık etkileri içeriyor olsa da örneğin Yahudi ve Konfüçyüs kültürlerinde olduğu gibi, toplumun çekirdeğini oluşturan aile kurumunun eğitime çok önem vermesi durumunda, böyle bir toplumsal yapının ekonomiyi ve toplumu boğucu bir cehalet, nepotizm ve değişime tepki vermeyip, durağanlığı tercih etme batağından kurtarabileceği söylenilebilir. Öncelikle kavgacı, dayatmacı, uzlaşmaz ve güvensiz toplumu aşmalıyız. Çağ ve değişim direnişçiliğini bir tarafa bırakmalıyız.

Bir ülke vatandaşlarının ortak olarak paylaştığı ve inandığı ulusal bir vizyonun olmadığı hallerde söz konusu ülkenin başarılı olamayacağı açıktır. Önemli gelişmelerin, uygarlıkların, felsefi, bilimsel, teknolojik ve sosyal dönüşümlerin altyapısında insanların düşünce ve gönüllerinde tohumlanmaya başlayan bir vizyon yatar[172]. Vizyon insanlara şevk, heyecan ve cesaret aşılayarak, amaçlanan konuma ulaşılmasını teşvik eder. Kısacası başarının odağında insan ve toplum vardır. Başarıya ulaşmak için ise insanların ve toplumun bir vizyona ihtiyaç duyduğu unutulmamalıdır. Ülkemizin yeni yüzyılda sahip olduğu olanakların, günlük siyasi çekişmenin ötesinde bir 21. yüzyıl stratejisine dönüştürülerek, yaşadıkları sorunlar içerisinde bocalamakta olan insanımıza benimsetilmesi ve bu çerçevede Türk insanının bir uzlaşma ve dayanışmaya yönlendirilmesi, ülkemize yeni ufuklar açabilecektir.

---

[171] Fukuyama, a.g.e.,s.297.

[172] İTO, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, s 45.

SONUÇ

Bir taraftan istihdam üzerine ciddi etkileri ortaya çıkaran, diğer yönden de küresel piyasalardaki yabancı sermaye miktarını ve önemini giderek arttıran, küreselleşme olarak adlandırılan bir dönüşüm döneminde yaşıyoruz. İçinde bulunduğumuz dönem doğrudan yabancı yatırımlar açısından ilgi çekici gelişmeleri ortaya çıkarmaktadır. İlginçtir, belki de tarihte ilk kez dünya ülkeleri olarak her yıl dünya üzerinde dolanıp kendine yatırım alanı arayan 1.3 trilyon $'lık (2000 yılı itibariyle) bir yabancı yatırım potansiyeli ve 2002 yılı itibariyle 7,1 trilyon $'lık bir yabancı yatırım stokuyla ile karşı karşıyayız. Yabancı yatırımların seviyesindeki artışlar ve ülkelere sağladıkları imkanlar ülkeler tarafından görülmekte ve ülkeler bu yatırımları kendi ülkelerine çekebilmek adına kıyasıya rekabete tutuşabilmektedir. Dünyanın bir çok ülkesi yatırım cazibelerini arttırıcı politikalarının kalitesini gün geçtikçe arttırmakta, cazibelerine yönelik reformlar uygulamakta, en etkili enstrümanları geliştirmeye çalışmaktadırlar. Özellikle yüksek teknoloji sektörlerinde bu cazibe rekabetinin çok güçlü olduğu gözlenmekte, ülkeler bu alanda çalışan dev şirketlerle, aşırı cömert ve göz kamaştırıcı teşvik paketleriyle pazarlığa girişmektedir. Bu rekabette başarılı olan ülkeler önemli seviyelerde yabancı yatırım çekebilmekte, istihdam sorunlarını çözebilmekte, ülkelerinin kalkınmasını temin ederek vatandaşlarına daha yüksek yaşam standartları sunabilmektedirler. Ülkeler artık sermaye'nin, ister yerli ister yabancı olsun; istediği kadar bencil, istediği kadar aç gözlü olsun, bulunduğu yeri zenginleştirdiğini, refah ve mutluluk getirdiğini, kendi kazanırken bulunduğu ülkeye de kazandırdığını anlamışlardır. Zaten bu yüzden bütün ülkeler, milliyetine bakmaksızın, dünya ekonomisinin damarlarında dolaşıp duran bu sermayeden mümkün olduğu kadar çoğunu kendi ülkelerine çekmek için yarışmaktadır.[173]

---

[173] Gülay Göktürk, "*Yurtsever Sermaye Düşman Sermaye*", **Sabah**, 22.05.2001, s.29.

On yıl öncesine kadar doğrudan yabancı yatırımları cezbedici bir unsur olan ucuz işgücünün cazibesi giderek azalmaktadır. Ücretler yerel yatırımlara karar verirken artık önemli bir faktör değildir. Daha düşük her birim işgücü maliyeti, daha az kaliteli altyapı veya düşük kaliteli işgücü gibi diğer dezavantajlarla kolayca dengelenebilmektedir. Bunun yerini *nitelikli işgücü*, *Ar-Ge* ve *pazarlama*nın rekabetçi avantajı almıştır. İleri teknoloji ve üretim teknikleri, kalite ve güvenilirlik açısından daha fazla istenir özelliklere sahiptir. Bu yeni üretim teknikleri, işlerin yürümesini engelleyen durumlar için daha hassastırlar ve dolayısıyla güvenilir elektrik tedariki ve iyi nakil hatları da altyapının güçlü olmasında giderek önemli olmaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde üretimin çekiciliği, bu ülkelerin altyapı sıkıntılarından dolayı azalabilmektedir. Ayrıca bununla ilgili bir diğer unsur eğitim standartlarıdır. Gelişmekte olan ülkelerde eğitim standartları yatırım cazibesini arttıran faktörlerin önemlilerindendir. Becerikli işgücünün eksikliği bu ülkelere yapılacak karmaşık teknolojik operasyonları sınırlayabilmektedir.

Böyle bir dönemde ülkemize odaklanacak olursak, öncelikle 2.4 milyon açık işsizin, 3 milyon kadar düzenli ve yeterli işi olmayan insanın, 3.4 milyon da kayıt dışı çalışanın mevcut olduğu, giderek büyüyen bir işsizlik sorunuyla boğuşmaya çalışan bir ülke görüntüsüyle karşılaşıyoruz. Türk işgücü piyasası incelendiğinde; Türkiye'nin hala oldukça gelişmiş sektörler ile azgelişmiş sektörlerin, geniş bir kayıt dışı sektörün ve yoksulluğun aynı anda bir arada varolduğu bir "*dual ekonomi*"ye sahip olduğu gözlenmektedir. Ülkede büyüme aşırı değişken bir yapı sergilemekte sık sık yükselme ve çöküş evreleri yaşanmaktadır. İstikrarsız bir finansal sistem ile birlikte bu değişken yapının, yatırım ve istihdam ile ilgili beklentileri - özellikle 2001 krizinden sonra olduğu gibi - aşırı olumsuz etkilediğini görmekteyiz. Tarım kesimindeki baskın ve düşük verimli istihdam yapısı, ülkenin henüz hala bir endüstri ve hizmet ekonomisine geçiş aşamasında olduğunu göstermektedir. Yetersiz işgücü talebi ile birlikte işgücünün bilgi ve becerisi gibi arz yönlü kısıtlamalar bir arada mevcuttur. İşgücü piyasası katılımı düşüktür. Ayrıca kadınların katılımı zaten çok düşük olmakla birlikte henüz düşmeye devam etmektedir. Ekonominin potansiyeli iyi görünse ve IMF, Dünya Bankası gibi kurumların

yardımıyla ekonomi son dönemde istikrara kavuşmaya başlamış olsa bile, Türkiye'nin ekonomik istikrar ve işgücü piyasasında olumlu gelişmeler için gideceği çok yol vardır. İşgücü piyasaları üzerine değişimin etkileri - eğer uygunsuz yönetilmiş ise - kısa ve orta dönemde daha fazla problemlere yol açılacaktır. Bundan dolayı geçiş aşaması yumuşak bir geçişi içerecek şekilde iyi yönetilmelidir. Tarım toplumundan sanayi ve hizmet toplumuna geçiş, KİT'lerin özelleştirilmesi, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların istedikleri reformların yapılması ve Avrupa Birliğine uyum için ulaşılması gereken özellikle makro ekonomik hedeflerin işgücü piyasasında önemli problemleri ortaya çıkardığı ve çıkaracağı açıktır.

Böyle bir ortamda çıkış yolu olarak görülen yatırımların arttırılabilmesi açısından sorulacak temel soru şudur: "*Acaba Türkiye bir yatırım cenneti midir?*". Bu soruya tarafsız bir değerlendirmeyle kendimize ve ülkemize dışarıdan bakmayı deneyerek yine bir soruyla cevap verebiliriz;

- Çağdışı bir Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununun 1954'ten bu güne neredeyse değiştirilmeden kullanıldığı ve yabancı yatırımcıların haklarını güvence altına alacak yeni kanunun üç yıldır çıkarılamadığı,

- Ücret - verimlilik dengesini yıllardır kuramamış, verimliliği aşan işgücü maliyeti artışında Dünya ikincisi olan,

- Her dört kadından birinin okuma-yazma bilmediği Gelişmiş ülkeler ortalaması % 15 iken, GSMH'sının % 66'sı büyüklüğünde bir kayıt dışı ekonomiye sahip,

- Son 15 yılda vergi yükü iki kattan fazla artarak % 35.8'e ulaşmış, istihdam vergilerinde dünya şampiyonu olmuş •

- Yatırımcılara vergi tuzaklarının kurulduğu, peşin vergi, ek vergi ve geriye dönük vergi gibi sürpriz vergi uygulamalarının alışılmış kabul edildiği,

• Hukuk sistemi işlemeyen, açılan bir davanın yıllarca sonra sonuçlandığı, verilen kararlarda tutarlılığın mevcut olmadığı ve adalet sistemindeki boşluğu mafyanın gidermeye çalıştığı,

• Türkiye'de İşletme faaliyetlerine ilişkin zamanın % 20'sinin bürokratik engeller nedeniyle harcandığı,

• Bir yatırımın sonuçlandırılması için 172 imzanın gerektiği, bir ticari markanın tescili için 14 ay geçmesinin beklendiği, bir şirket kaydı için harcanan zamanın 2,5 ay olduğu ve yatırım için devletten arazi alım süresinin 3 ile 24 ay arasında sürdüğü,

• Bir şirketin kuruluşu için gerekli formalite sayısının 19 (Avrupa'da en yüksek rakamdır) olduğu, şirket kurmanın ötesinde şirket kapanmasına dair iflas hukukun da sorunlar bulunan,

• Gerek işgücü maliyetleri ve finansman maliyetleri gerekse, hammadde enerji, ulaşım ve haberleşme maliyetleri Dünya ülkelerinin çok üzerinde olan

• Uluslararası Saydamlık Örgütünün hazırladığı yolsuzluk Algılama Endeksinde 102 ülke arasından 64. Sırada, Batılı ülkelerin çok gerisinde, yolsuzluğun bir yaşam biçimi haline geldiği Asya-Afrika ülkeleri arasında yer alan,

• Gerek Büyüme-gerekse Mikro-Ekonomik Rekabetçilik Endekslerinde uygun bir yatırım ortamı olarak gözükmeyen, Opaklığın ciddi boyutlarda olduğu ve yatırımcılar için % 36'lık bir ek vergi yarattığı, ekonomik özgürlük düzeyi açısından sorunlu,

• Fikri mülkiyet hakları alanında ciddi sorunları bulunan, ürün kopyalarının ve korsan uygulamalarının alabildiğine yaygın olduğu,

• Başbakan, bakan ve bürokratların, uygulamaları, açıklamaları ve çekişmeleri nedeniyle yoyo sendromu'nun ülke ekonomisine hakim olduğu, kötü yönetişim nedeniyle son dönemde tarihinin en büyük krizlerini yaşayan,

• Finans piyasalarında sağlam bir altyapının mevcut olmadığı ve özel sektörün bir kısmının nefsine egemen olamayıp, ahlaki zaafiyet

içerisinde bu eksikliklerden faydalanarak bankaları hortumlayıp finans sektörünü çökerttiği

bir ülkeye yatırım cenneti denilebilir mi?

Türkiye, yabancı yatırımların ciddi boyutlara ulaştığı ve ciddi istihdam olanakları yaratabildiği ve bu nedenle ülkelerin yatırımları ülkelerine çekebilmek adına kıyasıya rekabete girdiği bir dünyada, "*yurtsever sermaye düşman sermaye*" gibi simgesel tercihlerde boğulmakta ve küresel dinamikleri ıskalamaktadır. Yabancı sermayeyi ürkütüp kapıdan döndüren ögeler yerli yatırımcıyı da kayıtlı sistemin dışına veya başka ülkelere kaçırmaktadır. Yabancı yatırımcılar gelmediği gibi, yerli yatırımcılar da kendilerine bedava arsa tahsis eden, 15 yıl hiç vergi almayan Romanya, Bulgaristan ve diğer ülkelere kaçmaktadırlar. Son dört yılda 2 milyar 225 milyon $'lık, 2000 yılında da 1 milyar $'lık yatırım Türkiye'den yabancı ülkelere kaymıştır. Sermaye yetersizliği, işsizlik, fakirlik, mutsuzluk, toplumsal veya siyasi sistemin gerilip sarsılmasına neden olmaktadır. Özellikle sık sık yaşadığımız ekonomik krizler yerli yatırımcının da pilini ve dayanma gücünü bitirmektedir. . Ülkenin ciddi bir stratejik üstünlüğü olarak görülebilecek genç nüfus ya işsiz gezmekte veya imkanları dahilinde başka ülkelere giderek orada yaşamını sürdürmeyi planlamaktadır. Tüm bunları düşündüğümüzde mevcut yapı ve uygulamaların insanları doğdukları ülkeyi terk etmeye zorladığını, ülkeyi de tam bir "gidemeyenlerin ülkesi" haline getirdiğini söyleyebiliriz. Geldiğimiz nokta ülkemizin geleceği açısından kritik bir noktadır. Yaşadığımız ekonomik krizlerin giderek sıklaşması ve şiddetini arttırması bu durumun bir kanıtı kabul edilebilir. Ya dönüşümü başararak kısır döngüyü kıracağız veya küresel düzenin taşrasında işsiz, mutsuz ve fakir insanların yaşadığı bir "*gidemeyenlerin ülkesi*" olarak varlığımızı devam ettirmeye çalışacağız.

Ülkelerin zenginlik sıralaması son bir kaç yüzyıldır pek değişmemiştir. Bunun nedeni zenginliğin kaynaklarının aynı kalmasıdır. Halbuki içinde bulunduğumuz dönemde zenginliğin itici dinamikleri hızla değişmekte, önemli fırsatlara işaret etmekte ve ülkemiz açısından yeni imkanlar yaratmaktadır. Ancak ülkemizin bu fırsatları kaçırması

CENTEL, Tankut. "Bilgi Çağında Endüstri İlişkileri". Yeni Türkiye 21. Yüzyıl Özel Sayısı II, Mart-Nisan 1998.

CHARLTON, Andrew. "*Incentive Bidding For Mobile Investment: Economic Consequences and Potential Responses*". OECD Development Center, Technical Papers No:203. January 2003.

DERELİ, Toker. "Bilgi Çağında İstihdam, Çalışma İlişkileri ve Sendikalar". Yeni Türkiye 21. Yüzyıl Özel Sayısı II. Mart-Nisan 1998.

DİE İstatistik Göstergeler.

DPT. Fikri Haklar. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu, Yayın No: DPT:2500 - ÖİK:521. Ankara. 2000.

DPT. Rekabet Hukuku ve Politikaları. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu. Yayın No: DPT:2501 - ÖİK:522. Ankara. 2000.

DPT. Küreselleşme. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyon Raporu, Yayın No: DPT:2544 -ÖİK:560, Ankara. 2000.

DPT. Kamu Yönetiminin İyileştirilmesi ve Yeniden Yapılandırılması. Sekizinci 5 Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu, Ankara, 2000.

DPT Temel Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

DURA, Cihan & Hayriye ATİK. Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi ve Türkiye. Literatür Yayınları:72. İstanbul: Mart Matbaacılık. 2002.

EDİSON, Hali. *Testing the Links - How Strong Are The Links Between Institusional Quality And Economic Performance*". Finance and Development. June 2003.

ERDİKLER, Şaban. "*Türkiye'nin Yabancı Sermaye Performansının İyileştirilmesinin Önündeki Vergisel Engeller ve Alınabilecek Önlemler*". Active Bankacılık ve Finans Dergisi. Yıl:6, Sayı:30. Mayıs-Haziran 2003.

ERYILMAZ, Bilal. Kamu Yönetimi. İstanbul: Erkam Matbaası. 2002.

FUKUYAMA, Francıs. Güven- Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması. Çev: Ahmet Buğdaycı. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları No 370. 1998.

GÜNDOĞAN, Naci. Genç İşsizliği. Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1320. Eskişehir. 2001.

ILO. Global Employment Trends. 2003.

International Monetary Fund (IMF). World Economic Outlook. Washington, DC; IMF. September 2002.

İTO. Dış Talebe Bağlı Ekonomik Büyümeye Geçişte Mikro Ekonomi Politikaları. İTO Yayın No:2003-03. İstanbul; Su Matbaacılık. 2003.

İLKORUR, Korkmaz. "*Eller Aya Biz Yaya...*". Radikal. 18-6-2002.

İTO. Küreselleşme ve Gümrük Birliği (Çalışma Yaşamında Dönüşüm: Çelişkiler ve Fırsatlar). Hazırlayan: Nusret Ekin. İTO Yayın No: 1999 -47, İstanbul. 1999.

KARACAN, Ali İhsan. "*Hortumlama-Tünelleme*". Dünya Gazetesi. Uzman Gözüyle Köşesi. 12 Eylül 2001.

KARAKAŞ, Eser. "*İrlanda Mucizesi*". TİSK'in düzenlediği "istihdamda Yeni Yaklaşımlar -İrlanda Mucizesi" Paneli. http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=763

KARLUK, Rıdvan. Türkiye Ekonomisi. Eskişehir, 1997.

KEARNEY, A. T. "*Measuring Globalization*". Foreign Policy Magazine. September 2001. http://www.foreignpolicy.com/issue_janfeb_2001/atkearney.html

KENAR, Necdet. "*Yeni İş Kanunu'nun İstihdama Muhtemel Etkileri*". Mercek. Temmuz 2003.

KEYMAN, E.Fuat. Türkiye ve Radikal Demokrasi- Geç Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim. İstanbul: Alfa Basım Yayım Ltd. Şti.2000.

KOPİTS, G. &. J. CRAİG. "*Transparency in Government Operation*". IMF Occasional Paper 158. Washington D.C. November 1998.

KOTLER. Philip vd..Ulusların Pazarlanması (Ulusal Refahı Oluşturmada Stratejik Bir Yaklaşım). Çev. Ahmet Buğdaycı. İş Bankası Kültür Yayınları No:489. İstanbul; Şefik Matbaası. 1997.

KOZLU, Cem. Öfkeden Çözüme. İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın: 677. Ekonomi Dizisi:31,İstanbul; Mas Matbaacılık. 2003.

KURTULMUŞ, Numan. "Değişim, Yeniden Yapılanma ve Türkiye'nin Geleceği". Yeni Türkiye. 21. Yüzyıl Özel Sayısı I, No. 19. Ocak-Şubat 1998.

KURTULUŞ, Erciş. "*20. Yüzyılın Türkiye'ye Kötü Mirası: Yolsuzluk ve Rüşvet*". Zaman Gazetesi, Yorum. 29 Kasım 2001.

MERTENS, Jo Beth. "*Tax Administration*". FIAS, South Asia FDI Rountable. Maldives. 9 - 10 April 2003.

MİCKLETHWAİT, John & Adrian WOOLDRİDGe. The Witch Doctors: Making Sense Of The Management Gurus. New York : Times Books, 1997.

MÜFTÜOĞLU, Tamer & H.Baha KARABUDAK. "*İktisadi Politikalar Bağlamında Hukuki Düzenleme (Regülasyon) Üzerine Düşünceler*". Rekabet Dergisi. Sayı: 11, Temmuz-Ağustos-Eylül 2002.

MÜNİR, Metin. "*Yahu Bir Yabancı Sermaye Yasa Tasarısı Yok muydu?*". Sabah. 10 Nisan 2003.

Morrison Institute for Public Policy. The New Economy: A Guide for Arizona. Arizona Policy Choices. October 1999.

OECD. " *Public Sector Transparency and International Investment Policy*". OECD Directorate for Financial, Fiscal and Enterprise Affairs. 11 April 2003.

OECD. Taxing Wages2000- 2001. 2002.

OECD. Revenue Statistics 1965-2001. 2002.

OKUYAN, Yaşar. "*Ekonomik Kriz ve İstihdam*". Yeni Türkiye. Ekonomik Kriz Özel Sayısı II. Yıl:7, Sayı: 42, Kasım-Aralık 2001.

PETZİNGER, Thomas. Yeni Öncüler. Türk Henkel Dergisi Yayınları 12. İstanbul: BZD Yayıncılık. 1999.

PREEG, Ernest. From Here to Free Trade: Esseys in Post-Uruguay Round Trade Strategy. Chicago: University of Chicago Press. April 1998.

PRİCE WATER HOUSE COOPERS. The Opacity Index. January 2001.

PRİCE WATERS COOPERS. "*Investigating the Costs of Opacity: Deterred FDI*". April 2001.

RODRİK, Dani & Arvind SUBRAMANİAN. *"The Primacy of Institutions (And What This Does And Does Not Mean)"*. Finance and Development. June 2003.

SCHEPPACH, Raymond C. & Frank SHAFROTH. Governance In The New Economy. USA National Governors Association, Washington D.C. 2000.

SEZEN, Açıl. *"Bilgiyi Paraya Çevirin"*, Sabah Gazetesi- İşte İnsan, 5 Kasım 2000,s.6.

TANZİ, Vito. *"The Role of the State and the Quality of the Public Sector.* IMF Working Paper/00/36. 2000.

TEZEL, Yahya Sezai. Kapılanma Kültürü ve Demokrasi. Ankara: Liberte Yayınları 22. 1999.

TİSK. Krizden Çıkış İçin Zorunlu İstikamet: Vergi ve Bürokrasi Reformları. Ankara. 2000.

TİSK. Kayıtdışı İstihdam. TİSK Yayın No:233. Mayıs 2003.

TÜSİAD. Yargılama Düzeninde Kalite. Yayın No: TÜSİAD-T/98-11/237. Kasım 1998.

TÜSİAD. Türkiye'de Yeni Bir Ekonomik ve Ticari Diplomasi Stratejisine Doğru. Hazırlayan: Mehmet Öğütçü, Yayın No. TÜSİAD-T/98 -6/230. İstanbul: Ajans Medya A.Ş..1998.

TÜSİAD. Türkiye'de Girişimcilik. Haz: Dilek Çetindamar. Yayın No. TÜSİAD - T/ 2002 - 12/340. İstanbul: Lebib Yalkın Basımcılık. Aralık 2002.

TRANSPARENCY INTERNATİONAL. The Curruption Perception Index-2002. 2002. http://www.transparency.org/documents/cpi/2002/cpi.2002.html

UNCTAD. World Investment Report 2003 - *FDI Policies for Development: National and International Perspective*- Overview. UN New York -Geneva. 2003.

USA National Governors Association. State Strategies For The New Economy. Washington D.C. 2000.

World Bank. Turkey Public Expenditure and Institutional Review-Reforming Budgetary Institutions for Effective Government. WB Poverty Reduction and Economic Management Unit, Report No.22530-TU. August 20, 2001.

World Economic Forum,Global Competitiveness Report 2002 -2003. *Chapter 1.2 Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Microeconomic Competitiveness Index, Michael E. Porter.* 2003.

World Economic Forum. Global Competitiveness Report 2002 -2003, *Chapter 1.1 The Growth Competitiveness Index: Recent Economic Developments and the Prospects for a Sustained Recovery.* 2003.

http://www.ceip.org/files/news/1-8_Globalization_Index.asp?from=newsnews

http://www.yased.org.tr/en/statistics/worldinflows.htm.

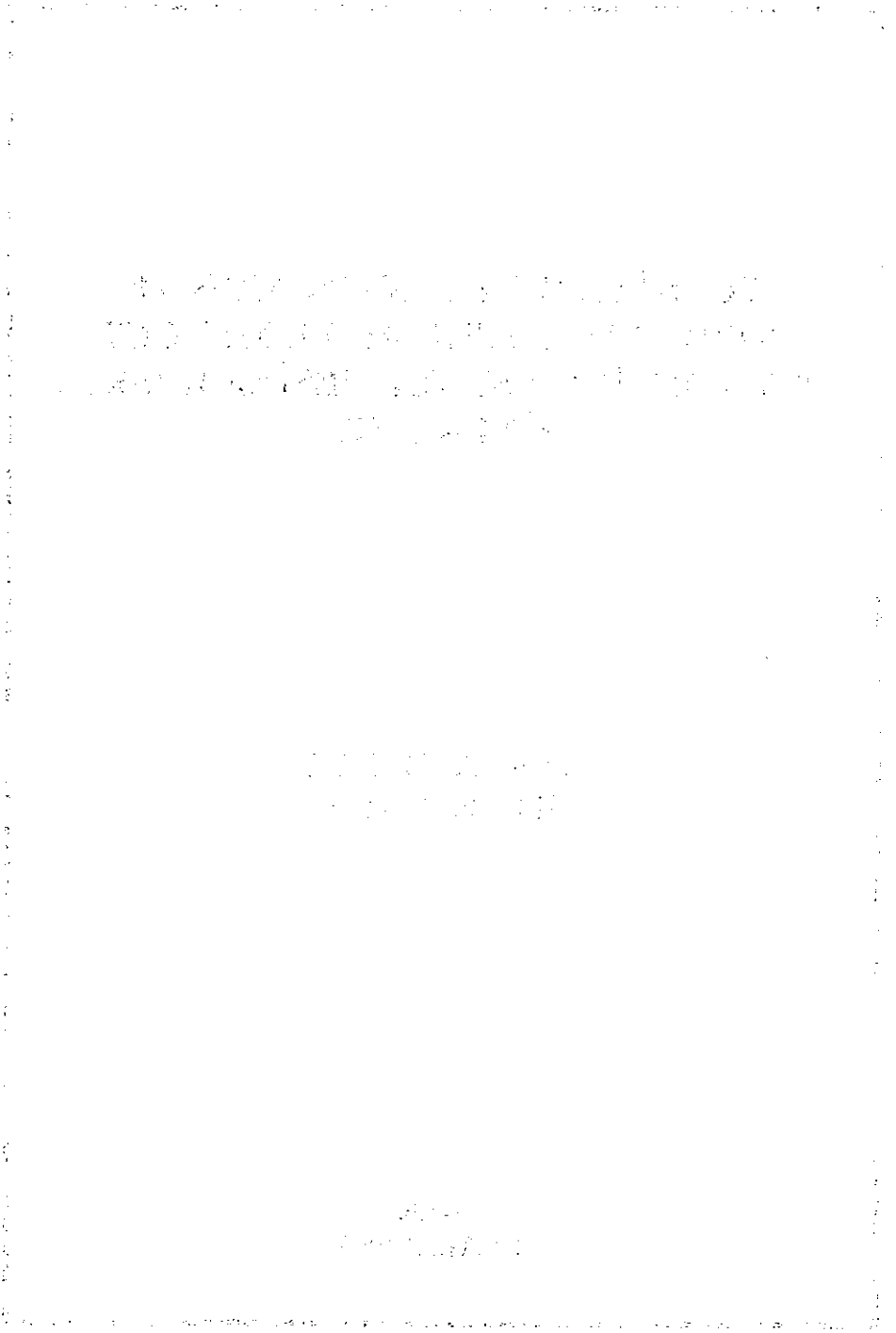
http://www.heritage.org/research/features/index/2003/chapters/executivesummary.html

http://www.opacityindex.com/ind_theindex.html [08-11-2002]

TÜRKİYE'DE YATIRIMLARIN VE İSTİHDAMIN DURUMU VE MEVCUT ORTAMIN İYİLEŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN ÖNERİLER

Yavuz AKBULAK
SPK Baş Uzmanı

ANKARA
TEMMUZ 2003

İÇİNDEKİLER

I) TÜRKİYE'DE YATIRIMLAR 1
A) Yatırım Kavramı ve Yatırım Türleri 1
B) Yerli Yatırımlar 2
Ara Değerlendirme 13
C) Yerli Yatırımlara İlişkin Teşvikler 15
1) Kredi Desteği Sağlanması 15
a) Fon Kaynaklı Krediler/Kredi Tahsisi: 15
b) Yatırım Teşvik Belgelerinin Analizi 17
2) Yatırımlara Yönelik Vergi Teşvikleri 23
a) Yatırım İndirimi 23
b) KDV İstisnası Uygulaması 25
c) Gümrük Muafiyeti 26
d) Düşük Oranlı Gelir ve Kurumlar Vergisi Uygulaması 26
e) Vergi Tatili (Tax Holiday) 29
f) Vergi Cenneti-Verginin Süresiz Kaldırılması (Tax Heaven) 31
g) Vergi Kredisi (Tax Credit) 31
h) Bazı Ülkelere İlişkin Vergi İstatistikleri 33
ı) Ülkemizde Dolaysız ve Dolaylı Vergi Yükü 34
3) Ülkemizde Anonim Şirketlerin Efektif Vergi Yükünün Hesaplanması 34
Ara Değerlendirme 36
D) Ülkemizde Yabancı Sermaye 37
Ara Değerlendirme 46
E) Yabancı Sermaye İle İlgili Düzenlemeler 47
1. 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu 47
2. 32 Sayılı Karar 50

F) Dünyada Yabancı Sermaye Hareketleri 50

1. Yabancı Yatırımcıları Etkileyen Unsurlar 50
2. Dünyada Hareket Eden Yabancı Sermayenin Analizi 52
3. Yabancı Sermaye: İrlanda Örneği 56
4. Yabancı Sermaye: Polonya Örneği 59
5. Kostarika: Intel'in Yatırım Kararı 60

II. TÜRKİYE'DE İSTİHDAM 61

A) Genel Olarak İstihdam 61

B) Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışı İstihdam Sorunu 70

1. Genel Olarak Kayıtdışı Ekonomi 70
2. Kayıtdışı İstihdam 76
3. İşgücü Maliyetleri ve Ücretler 78
4. Ülkemizde KOBİ'ler 84

III. TÜRKİYE'DE YATIRIM ORTAMININ İYİLEŞTİRİLMESİNİN ZORUNLULUĞU 93

A) Genel Olarak 93

1. Bürokratik (İdari) Engeller 95
2. Enflasyon Muhasebesinin Eksikliği 96
3. İstikrarsız Ekonomik ve Siyasi Ortam 96
4. Yüksek Vergi ve İşgücü Maliyetleri 97
5. Enerji Maliyetleri 97
6. Finansmanın Kıtlığı ve Maliyeti 98
7. Yolsuzluklar 98

Ara Değerlendirme 100

B) Yatırım Ortamına İlişkin Çalışmalar 101

C) Yatırımların Teşvikinin Önemi 102

D) Yatırım Teşvik Sisteminin Oluşturulması 105

E) Yatırım ve İstihdam Ortamının İyileştirilmesine İlişkin Öneriler 107

IV: SONUÇ 117

KAYNAKLAR 119

TABLOLAR

1. Ekonominin Temel Göstergeleri
2. Türkiye'de 1998-2002 Döneminde Yapılan Sabit Sermaye Yatırımları
3. 1998-2002 Dönemindeki Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH'ya Oranı
4. İç Borç Faizi ve Yatırımların 1998-2002 Dönemindeki Gelişimi
5. Toplam Sabit Sermaye Yatırımlarının 1996-2002 Döneminde Sektörler İtibariyle Dağılımı
6. Kamu ve Özel Sabit Sermaye Yatırımlarının 1996-2002 Döneminde Sektörler İtibariyle Dağılımı
7. 1993-2001 Dönemi Özel Sabit Sermaye Yatırımlarının Dağılımı
8. 1993-2001 Dönemi Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Dağılımı
9. Seçilmiş Bazı Ülkelerde Sabit Yatırımlar/GSMH
10. 1980-2002/08 Döneminde Verilen Teşvikler
11. Teşvikli Yatırımların Yıllar İtibariyle Gelişimi (1980-2002)
12. Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı
13. Yatırım Teşvik Belgelerinin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı (1998-2002)
14. Yatırım Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı (1998-2002)
15. 1990-2002 Dönemindeki Teşvikli Yatırımlar
16. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Kurumlar Vergisi
17. Seçilmiş Ülkelerde Borsa Kazançlarının Vergilendirilme Rejimi ve Kurumlar Vergisi Oranları
18. Bölgesel Vergi Teşvikleri

19. Vergi Gelirleri
20. Türkiye'de Vergi Yükü
21. Ülkemizde Efektif Kurumlar Vergisi Yükü
22. Türkiye'de 1988-2002 Dönemindeki Sermaye Hareketleri
23. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
24. Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı
25. Türkiye'de Yabancı Sermaye İzinlerinin Türlerine Göre Dağılımı
26. Türkiye'ye Giren Fiili Yabancı Sermayenin Ayrıntılı Dağılımı
27. Türkiye'deki Yabancı Firmaların Ülkelere Göre Dağılımı
28. Türkiye'ye 2000-2002 Döneminde Gelen Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı
29. 1980-2002 Dönemindeki Yabancı Yatırımlara İlişkin Teşvil Belgelerinin Sektörel Dağılımı
30. 2002 Sonu İtibariyle Ülkemizdeki Yabancı Sermayenin Sektöre Dağılımı
31. İSO 500 Büyük Firma İçinde Yabancı Sermayeli Firmaların Yeı (1999-2000)
32. İSO 500 Büyük Firma İçinde Yabancı Sermayeli Olanların Yeı (1999-2000)
33. Gelişmekte Olan Ülkelere 1995-2001 Döneminde Yönele Sermaye Hareketleri
34. Gelişmekte Olan Ülkelere Net Sermaye Akımları
35. Dünyada Yabancı Sermaye (1998-2001)
36. 2000 Yılında Yabancı Sermayede İlk 10 Ülke
37. Türkiye'de İstihdam ve İşsizlik
38. İstihdamın Sektörel Dağılımı
39. İstihdam Edilenlerin Kayıtlılık Durumu
40. AB Ülkeleri 2001 Yılı Ortak İstihdam Raporu Sonuçları

41. Seçilmiş Ülkelerde İşsizlik Oranları (2000-2002)
42. Türkiye'deki Kayıtdışı Ekonominin Boyutlarına İlişkin Tahminler
43. Seçilmiş Bazı Ülkelerde Enformel Sektörün Büyüklüğü
44. Kayıtdışı İstihdam
45. Türkiye'de Asgari Ücretler (1998-2003)
46. SSK Primleri
47. Seçilmiş Bazı Ülkelerde Sigorta Prim Payları (2000)
48. Net Asgari Ücret ve İşverene Maliyeti
49. Seçilmiş Ülkelerde İstihdam Vergilerinin Yükü (2001)
50. Seçilmiş Bazı Ülkelerde İmalat Sanayinde Saatlik Ücretler
51. 2001 Yılında İşgücü Maliyetleri (140.136 işçi)
52. Seçilmiş Bazı Ülkelerde Elektrik Fiyatları (2001)

KUTULAR

1. Ülkemizdeki Yatırımların 1980 Öncesindeki Seyri
2. Türkiye'de Organize Sanayi Bölgelerinin (OSB) Durumu
3. Ülke Raporu: İrlanda
4. Ülkemizde Uygulanan Diğer Vergisel Avantajlar
5. Türkiye Ekonomisinde İstihdamın Kaynakları
6. SSK Primi ve İşverene Maliyeti (16 Yaş Üzeri)
7. Türkiye'de 2003 Yılındaki Ekonomik Durum

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.Ş.	: Anonim Şirket
BKK	: Bakanlar Kurulu Kararı
BSMV	: Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FIAS	: Dünya Bankası-Yabancı Sermaye Danışma Servisi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla (Milli Gelir)
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GVK	: Gelir Vergisi Kanunu
HM	: Hazine Müsteşarlığı
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İDAK	: İştiraklerde Değer Artış Karşılığı
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
KDV	: Katma Değer Vergisi
KDVK	: Katma Değer Vergisi Kanunu
KGF	: Kredi Garanti Fonu İşletme ve Araştırma A.Ş.
KKDF	: Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeler
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayii Geliştirme İdaresi Başkanlığı
KVK	: Kurumlar Vergisi Kanunu
LIFO	: Son Giren İlk Çıkar Stok Yöntemi

MB	: Maliye Bakanlığı
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
VUK	: Vergi Usul Kanunu
YASED	: Yabancı Sermaye Derneği
YDDAF	: Yeniden Değerleme Değer Artış Fonu

I) TÜRKİYE'DE YATIRIMLAR

A) Yatırım Kavramı ve Yatırım Türleri

Genel olarak denilebilir ki, yatırım belirli malların elde edilmesinden ibarettir. Yani yatırım gelecekte bir kazanç sağlamak amacıyla peşin bir maliyete katlanmaktır. Halk arasında yatırım, genellikle sermayenin bir işte kullanılması anlamına gelmektedir. Örneğin bir girişimcinin bir işe sermaye koyması gibi. Burada sermaye sabit ve döner varlıklarla finanse edilen sermayedir. İş ortamında yatırım, finansman araçlarının genişleme, modernleştirme ve ikame yatırımlarına tahsis edilmesidir. Ekonomi literatüründe ise yatırım, sermaye artışıyla ilgili bir kavram olup, herhangi bir kuruluşun sahip olduğu sermaye stokuna yapılan net ilaveler olarak tanımlanmaktadır. Keynes ve Keynesgil iktisatçılar yatırımı, paranın çeşitli üretim unsurlarına dönüşerek yarattığı bir aşama olarak düşünmüşlerdir. İşletme iktisadında ise yatırım dar anlamda, teşebbüsün toplumsal hedefini gerçekleştirmek amacıyla uzun sürede kullanabileceği sabit tesis niteliğindeki üretim araçları veya uzun ömürlü maddi varlıkların elde edilmesi için kullanılan finansman araç ve olanaklarının toplam maliyeti; geniş anlamda ise, sadece sabit varlıkları değil, aynı zamanda döner varlıkları da kapsamaktadır.

Yatırımlar genel olarak ikame yatırımları, tevsii (genişleme) yatırımları, modernleşme (teknoloji) yatırımları ve stratejik yatırımlar şeklinde bölümlenmektedir. İkame yatırımları kullanılamaz durumdaki teçhizatın yerine yenisinin konulması için yapılan yatırımları ifade etmektedir. Bu tip yatırımlar belirsizlik oranının düşük olması nedeniyle en sık başvurulan yatırım türüdür. İkame yatırımlarına neden olan unsurlar; eskime, aşınma, yıpranma, kullanılabilir ömrün tamamlanması ve iş duraksamalarıdır. Genişleme yatırımları, özellikle talep artışına bağlı yatırımlardır. Mevcut kurulu kapasitenin düşük olduğu ve piyasa talebini karşılayamadığı durumlarda başvurulan yatırımlardır. Bu yatırım tipinde, yatırım üretim hacminin talebe uygun olarak artırılması ve yeni bir mamül üretiminin öngörülmesi şeklinde ve mevcut üretim tesislerinin büyütülmesi, yeni bir fabrikanın kurulması, ikinci bir ortaklığa gidilmesi veya birkaç üretim ekibinin birleştirilmesi suretiyle gerçekleştirilmektedir. Modernleştirme yatırımları, esasında maliyetlerin aşağıya çekilmesi için yapılan teknoloji ağırlıklı (makina ve teçhizat) yatırımlardır. Stratejik yatırımlara gelince, işletmenin varlığını

korumak ve gelişmesini sağlamak için yapılan yatırımlardır. Burada temel amaç, rekabet ve teknolojik gelişmeler karşısında işletmenin maruz kalabileceği pazar kaybetme vb. riskleri azaltmaktır (Tatar, 1985:3-19).

B) Yerli Yatırımlar

Ülkemiz ekonomisinde 1980'li yıllardan sonra uygulamaya konulan mali serbestleştirme ve pozitif faiz politikalarının olumlu birer sonucu olarak oldukça iyi bir ekonomik büyüme eğilimi yakalanmıştır. Bunun sonucunda milli gelir 1980'li yıllarda ortalama %6 oranında büyümüş ve 130 milyar $ seviyesine kadar çıkmıştır. 1990'lı yıllarla birlikte ekonomik büyüme rakamlarında bozulmalar olmuştur. Tablo 1, 1993-2002 dönemi ülkemiz ekonomisinin genel dengesine ilişkin bazı rakamları içermektedir. Anılan dönemde ortalama %3 seviyesinde büyüme olmuş, milli gelir 138 milyar $'dan 200 milyar $'a ulaşmıştır. Milli gelirin 1993-2002 döneminde %79'u tüketime gitmiş, kalan %21'i ise tasarruf edilmiştir. Tasarruf eğilimi 1996 yılından itibaren düşmeye başlamış, 1993 yılında %23 olan oran 2002 yılında %18'e gerilemiştir. Ancak, tasarruf edilen gelirin neredeyse tamamına yakını özel kesim tasarrufundan oluşmaktadır. Kamu kesiminde 1997 yılı hariç tasarruf, negatiftir.

1993-2002 döneminde iç borç stoku 380 kat artışla 392 trilyon TL'den 149,5 katrilyon TL'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde dış borçlar da 1,97 kat artarak 67 milyar $'dan 132 milyar $'a yükselmiştir. 1993-2002 dönemindeki önemli gelişmelerden biri de Devletin iç borçlanma yoluyla mali piyasalardaki dominant rolünü pekiştiren menkul kıymet stokundaki vahim artışlar ve kredi hacminde görülen keskin daralmalardır. Bu dönemde, kamu ve özel sektörün toplam menkul kıymet stoku 430 kat artarak 2002 yılında 164,1 katrilyon TL'ye ulaşmıştır. Bu stok tutarının %92'si kamu kağıtlarından, kalan %8'si ise özel sektör hisse senedi ihraçlarından (1994 krizinden itibaren hisse senedi dışındaki özel kesim menkul kıymet ihraçları tamamen durmuştur) oluşmaktadır. Ancak, 2000 krizinden itibaren hisse senedi ihraçlarının otofinansman (ilgili yıl dağıtılabilir net dönem karı, yeniden değerleme değer artış fonu, iştiraklerde değer artış fonu, emisyon primleri ve olağanüstü yedek akçeler) ağırlıklı olarak yapıldığı dikkate alındığında, ülkemizdeki mali derinliğin ne denli zayıf olduğu ve özel kesimin yatırımlardan ve kaynak temininden ne denli uzaklaştırıldığı açıkça görülmektedir. Bu durumun önemli bir diğer parametresi ise

mevduat ve kredi hacminde görülen gelişmelerdir. 1993-2002 döneminde mevduat hacmi 523 trilyon TL'den 133,3 katrilyon TL'ye artarken, net kredi hacmi 454 trilyon TL'den 39,5 katrilyon TL'ye yükselmiştir[1]. Mevduattaki artış 254 kat iken, kredi hacmindeki artış 86 kat olmuştur. 1993 yılında mevduatın krediye dönüşme oranı %87 seviyesinde iken, bu oran 1998 yılında %51'e, 2002 yılında ise %30'a düşmüştür.

Tablo 1: Ekonominin Temel Göstergeleri (Trilyon TL)

Göstergeler	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
GSMH	1.997	3.888	7.855	14.978	29.393	53.518	78.242	125.970	179.480	280.551
GSMH(Milyar $)	179	132	170	184	195	204	187	195	148	156
Toplam Yatırım	550	839	1.989	3.690	7.390	12.711	18.501	31.038	34.024	50.032
-Kamu	145	141	300	797	1.866	3.534	4.867	8.774	10.509	14.920
-Özel	405	698	1.689	2.893	5.524	9.177	13.634	22.264	23.515	35.112
Faiz Ödemeleri	117	298	576	1.498	2.278	6.177	10.721	20.440	41.062	51.870
Kişi Başına Gelir($)	3.008	2.186	2.760	2.926	3.011	3.175	2.798	2.986	2.123	2.316
İç Borç Stoku	392	915	1.361	3.149	6.283	11.693	23.005	36.421	122.200	149.500
Dış Borç Stoku (Milyar $)	67	66	73	84	84	97	103	118	114	132
Toplam Mevduat	523	1.203	2.544	5.876	11.965	22.917	45.292	64.943	107.987	133.311
Net Kredi Hacmi	454	774	1.623	3.661	7.943	11.773	17.371	28.653	36.111	39.469
Toplam Menkul Kıymet Stoku	382	727	1.497	3.105	7.022	13.688	27.099	43.670	133.447	164.115
Kamu Menkul Kıymet Stoku	255	537	1.143	2.778	5.946	11.613	22.920	36.421	122.199	150.939
Sosyal Güvenlik Har.	-	-	108	335	760	1.400	2.750	3.336	5.112	11.205
Turizm Gelirleri (Milyon $)	3.959	4.321	4.957	5.650	7.002	7.177	5.203	7.636	8.090	8.473
İşçi Gelirleri (Milyon $)	2.919	2.627	3.327	3.542	4.197	5.356	4.529	4.560	2.786	1.801
İhracat (Milyon $)	15.600	18.390	21.975	32.446	32.647	31.220	29.326	31.667	31.334	35.081
İthalat (Milyon $)	29.400	22.606	35.187	43.028	48.005	45.440	39.773	54.042	41.399	50.832
Toplam Döviz Gelirleri (Milyar $)	23	25	30	42	44	44	39	42	43	45(*)
Kapasite Kullanım Oranı (%)	-	72,9	78,6	78,0	79,3	76,6	72,4	75,9	70,9	(**) 80,6
Büyüme(%)	8,1	-6	8,1	7,5	8,0	3,8	-6,4	6,1	-8,9	7,8
İşsizlik Oranı(%)	7,7	8,1	6,9	6,0	6,7	6,8	7,6	7,6	9,4	11,4

Kaynak: DİE, HM, SPK, TCMB, MB; (*) Geçici; (**) Tahmini

[1] Krediler içinde en yüksek pay hiç kuşkusuz sanayi kesimine aittir. En düşük pay ise tarım sektörünedir. Ancak tarımla ilgili bir diğer husus, alınan payın yıllar itibariyle sürekli azalma gösterdiği, 2000 yılından sonra ise tamamen durma noktasına geldiğidir. 1995 yılında %9'lar seviyesindeki tarım kredilerinin payı 2000 yılında %5'lere düşmüş, 2001'den sonra ise yaşanan krize bağlı olarak %2-3'lere gerilemiştir.

GSMH 1993-2002 döneminde yıllık ortalama %3 oranında büyümüştür. Dış kaynak kullanımının milli gelire oranı da %4 dolayında gerçekleşmiştir. 1998 yılında ekonomik faaliyetlerdeki yavaşlamaya koşut olarak ithalatta gözlenen düşüşler sonucunda dış kaynak kullanımının milli gelire oranı da azalmıştır. 1999 yılından itibaren ithalattaki daralmanın devam etmesine karşın, ihracat ve turizm gelirlerinin de düşmesi sonucunda cari işlemler dengesi açık vermiş ve dış kaynak kullanımı artmıştır. Özellikle 1996 yılından itibaren sabit sermaye yatırımlarında azalmalar olmuştur. Ancak, kamu yatırımlarındaki azalma %15'ler seviyesinde iken özel yatırımlar sadece %3'ler seviyesinde düşüş göstermiştir. Bunda en önemli pay kuşkusuz 1998-2001 döneminde ekonomide yaşanan daralmadır.

Sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ye oranı 1995 yılında %24 iken, 2002 yılında %18'e gerilemiştir. Anılan dönemde ekonomideki yavaşlama ve daralma eğilimi büyük ölçüde özel sabit sermaye yatırımlarını etkilemiş ve toplam sabit sermaye yatırımlarının milli gelirdeki payında düşüş olmuştur. 1994 yılında uygulamaya konulan istikrar önlemlerinin etkisiyle kamu yatırımlarının payı dramatik olarak %4'lere gerilemiş ancak, 1996 yılından itibaren nisbi de olsa küçük artışlar görülmüştür. Özel yatırımlarda ise durum kamu yatırımlarına kıyasla daha iyidir. Ancak, toplam yatırımların milli gelir açısından yetersiz kaldığı önemli bir tespittir. 1993-2002 döneminde ülkemiz milli geliri yaklaşık 140 kat artarken, toplam yatırımlar sadece 90 kat artmış, yani aslında yatırımlarda ortalama %45 oranında bir daralma olmuştur. Ancak, burada dikkati çeken kamu yatırımlarının aynı dönemde 102 kat artmasına mukabil, özel yatırımların yalnızca 86 kat artmış olmasıdır. Bunun en önemli nedeni kamu yatırımlarının tamamlanma sürelerinin uzamasına bağlı stok artışlarıdır.

KUTU 1: ÜLKEMİZDEKİ YATIRIMLARIN 1980 ÖNCESİNDEKİ SEYRİ

Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayiin finanse edilmesini teminen Sanayi ve Yatırım Bankası kuruldu. Yatırımların hemen hemen tamamı Devlet yatırımlarından oluşuyordu. 1923-1932 döneminde 2.000 dolayında şirket ihdas edildi. Yaklaşık 80.000 kişiye istihdam yaratıldı. 1933-1938 döneminde Devlet altyapı ve birinci sanayii planı çerçevesinde toplam 450 milyon TL değerinde yatırım gerçekleştirdi. Bu dönemde özel yatırımlar da oldu, ancak tutarı konusunda kesin bilgi bulunmamaktadır. GSMH'nin %10'u dolayında olduğu iddia edilmektedir. 1939-1950 döneminde II. Dünya Savaşı nedeniyle yatırımlar hız kesmiştir. Bu dönemde yaklaşık 2.750 milyon TL tutarında yatırım yapılmıştır. Yatırımlar GSMH'nin %10'una ulaşmıştır. 1950-1960 döneminde özel yatırımların artmaya başladığı görülmektedir. Anılan dönemde toplam 40.348 milyon TL'lik yatırım yapılmıştır. Bu yatırımlarda özel sektörün payı ortalama %57, devletin payı ise %43 olmuştur. Yatırımların GSMH içindeki payı ise %13 seviyesindedir. Bütçe ödenekleri içinde yatırımlar açısından başı tarım, sanayi, ulaşım-haberleşme ve inşaat sektörleri çekmiştir. 1960 yılında planlı kalkınma dönemi başlamış olup, 1960-1963 döneminde yatırımlarda azalmalar görülmüş, yatırımlar içinde özel sektörün payı da düşmüştür. 1963-1967 I. plan döneminde toplam 71,9 milyar TL'lik yatırım yapılmış, yatırımların %88'ini sabit sermaye yatırımları oluşturmuştur. Anılan dönemde yatırımların GSMH içindeki payı %16 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1968-1972 döneminde 144 milyar TL'lik, 1973-1976 döneminde 419 milyar TL'lik yatırım gerçekleştirilmiştir. Yatırımların milli gelir içindeki payı ise %20'lerin üzerine çıkmıştır (Güner, 1978:33-133).

Ülkemizde, 1995-1997 döneminde toplam yatırımlar ortalama %15 oranında artmıştır. Bu dönemde sabit yatırımlarda gözlenen artışta iç ve dış talepteki artışlar, gümrük birliğine bağlı olarak kapasite kullanım oranlarında gözlenen nisbi artışlar ve modernizasyon amaçlı yatırımlar büyük ölçüde rol oynamıştır. 1998-2002 döneminde ise %25 oranında bir düşüş görülmektedir. Bunda en önemli etken, Asya krizinin yansımalarına bağlı olarak talepte görülen dramatik düşüşler ve uygulamaya konulan istikrar politikalarıdır.

İncelenen dönemde (tablo 2), toplam sabit yatırımlar sektörel olarak analiz edildiğinde ise konut ve imalat sanayi yatırımlarının toplam içindeki paylarının belirgin bir şekilde düştüğü; enerji, ulaştırma, eğitim ve sağlık yatırımlarının paylarında artışlar olduğu, tarım sektöründe ise önemli bir değişme olmadığı görülmektedir.

Tablo 2: Türkiye'de 1998-2002 Döneminde Yapılan Sabit Sermaye Yatırımları (Trilyon TL)

Yıllar	Kamu Sektörü	(%)	Özel Sektörü	(%)	Toplam Yatırımlar	(%)
1998	3.359	26	9.663	74	13.022	100
1999	5.131	30	12.198	70	17.329	100
2000	8.709	31	19.705	69	28.414	100
2001	10.509	31	23.515	69	34.024	100
2002 (Program)	14.920	30	35.112	70	50.032	100
Toplam	42.628	30	100.193	70	142.821	100

Kaynak: DPT

Anılan dönemde yapılan kamu sektörü yatırımlarının ortalama olarak %33'ü ulaşım, %16'sı enerji, %11'i eğitim, %9'u tarım ve kalan %31'i diğer alt sektörlere ilişkindir. Dikkat edilecek olursa, ülkemizde kamu sabit sermaye yatırımlarının toplam sabit yatırımlara oranı %30 seviyesindedir. Özel sektör yatırımlarının ise aynı dönemde toplam yatırımlar içindeki payı %70 olmuştur. Ancak, yapılan yatırımların GSMH'ya oranları dikkate alındığında, kamu ve özel sektör yatırımlarında sürekli düşüş görülmektedir. 1998 yılında GSMH'nin %24'üne yakın olan yatırımlar 2002 yılında GSMH'nin %18'ine gerilemiştir.

Tablo 3: 1998-2002 Dönemindeki Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH'ye Oranı (%)

	1998	1999	2000	2001	2002
Kamu	6	7	7	6	5
Özel	18	15	16	13	13
Toplam	24	22	23	19	18

Kaynak: DPT

Ancak, konsolide bütçe gerçekleşmeleri dikkate alındığında kamu yatırımlarının 1998-2002 döneminde sırasıyla; 999 trilyon TL, 1.544 trilyon TL, 2.475 trilyon TL, 4.150 trilyon TL ve 6.888 trilyon TL

tutarlarında olduğu görülmekte ve aynı dönemdeki GSMH'ya olan oranlar %2, %2, %2, %2,5 ve %2,5 şeklinde hesaplanmaktadır. Yani kamu yatırımlarının toplam yatırımlar ve GSMH içindeki payının ihmal edilebilir seviyede olduğu söylenebilmektedir.

Kamu harcamalarındaki artışa karşın, kamu yatırımlarında görülen keskin düşüşler kamu sektöründe kaynakların üretken alanlarda kullanılmadığının bir göstergesi olarak yorumlanabilmektedir. Ekonomideki genel yatırım eksikliği ve yatırımlardaki azalmalar üretken kapasite artışının azaldığının da bir belirtisi olduğundan, 1990'lı yıllar boyunca kamu yatırımlarında meydana gelen düşüşler, büyümeyi olması gerekenin altına itmiş; enflasyon, işsizlik ve dış açıkların artmasına ve kamu gelirlerini azaltarak ekonomik krizlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Demir, 2003:95).

Kamu yatırımlarının bu denli gerilemesinin en önemli nedeni, konsolide bütçe içindeki faiz ödemelerinde görülen dramatik sayılabilecek artışlardır. 1998 yılında GSMH'nin %12'sini oluşturan faiz ödemeleri, 2001 yılında %23'e yükselmiştir. Kamu yatırımları aynı dönemdeki faiz ödemeleri ile karşılaştırıldığında, 1998-2002 döneminde 42,6 katrilyon TL tutarında kamu yatırımı yapıldığı, ancak 118,5 katrilyon TL faiz ödendiği görülmektedir. Ödenen borç faizinin kamu yatırımına oranı %278'dir. Faiz ödemeleri toplam yatırımlar ile kıyaslandığında da benzer sonuçlar elde edilmektedir. Anılan dönemdeki faiz ödemelerinin kamu ve özel kesim yatırımlarının toplamına oranı %83'dür. Bu, ülkemizin 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren karşı karşıya kaldığı vahim durumu da özetlemektedir.

Tablo 4: İç Borç Faizi ve Yatırımların 1998-2002 Dönemindeki Gelişimi (Trilyon TL)

	1998	1999	2000	2001	2002	Toplam
(a) İç Borç Faizi	5.630	9.825	18.792	37.494	46.807	118.548
(b) Kamu Yatırımları	3.359	5.131	8.709	10.509	14.920	42.628
(c) Toplam Yatırımlar	13.022	17.329	28.414	34.024	50.032	142.821
(a/b)	1,68	1,92	2,16	3,57	3,14	2,78
(a/c)	0,43	0,57	0,66	1,10	0,94	0,83

Kaynak: DPT, HM

Tablo 5 incelendiğinde 1996-2002 döneminde gerçekleştirilen toplam sabit sermaye yatırımlarının imalat, ulaştırma ve konut sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Anılan dönemde toplam 148.575 trilyon TL tutarında sabit sermaye yatırımı yapılmış olup, bu yatırımların 44.010 trilyon TL'lik kısmı kamu (%30), kalan 104.565 trilyon TL'lik kısmı ise özel sektöre (%70) aittir. Toplam sabit yatırımlar içinde %4,5'i tarım, %18,1'i imalat, %7,4'ü enerji, %25,5'i ulaştırma, %4,1'i turizm, %19,9'u konut ve %20,5'i diğer yatırımlar oluşturmaktadır. Anılan yatırımlar incelenen 7 yıllık dönemde 12 kat artmıştır. Artış hızı bir önceki yıla göre 1997 yılında %105, 1999 yılında %33, 2001 yılında %18 ve 2002 yılında %35 olmuştur. Görüldüğü üzere, yatırımlar 1999 yılından itibaren hız kesmiş, 2001 yılında tamamen durma noktasına gelmiş, 2002 yılında ise genel ekonomik canlanmaya paralel olarak artış hızında yükselme kaydedilmiştir.

Tablo 5: Top. Sabit Ser. Yatırımlarının 1996-2002 Döneminde Sektörler İtibariyle Dağılımı (Trilyon TL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Tarım	218	450	744	750	1.240	1.500	1.839
İmalat	813	1.408	2.350	2.998	5.156	5.944	8.268
Enerji	153	457	886	1.056	1.876	2.834	3.763
Ulaştırma	785	1.901	3.138	4.155	8.265	8.044	11.594
Turizm	79	161	377	684	1.135	1.453	2.211
Konut	1.203	2.148	3.320	4.491	4.741	6.050	7.565
Diğer	517	1.203	2.207	3.128	6.001	7.558	9.758
Toplam	3.768	7.728	13.022	17.262	28.414	33.383	44.998

Kaynak: HM

1996-2002 döneminde gerçekleştirilen toplam sabit sermaye yatırımları içinde kamunun ulaştırma ve enerji, özel kesimin imalat, ulaştırma, turizm ve konut yatırımları belirleyici olmuştur. Söz konusu dönemde kamu kesimince 13.526 trilyon TL'lik ulaştırma ve 6.585 trilyon TL'lik enerji yatırımı yapılırken; aynı dönemde özel kesimce 25.714 trilyon TL'lik imalat, 24.356 trilyon TL'lik ulaştırma, 5.834 trilyon TL'lik turizm ve 29.093 trilyon TL'lik konut yatırımı gerçekleştirilmiştir. Burada dikkati çeken en önemli husus ülkemizdeki özel yatırımlarda konutun başat olduğu, konut yatırımlarının ise üretken

olmadığıdır. İmalat, ulaştırma ve enerji yatırımları ise toplam yatırımlar içinde sadece %51'ini teşkil etmektedir. Bu yatırım tutarları ülkemiz ekonomisinin (gelecek yıllar için) öngördüğü sürdürülebilir büyümeyi sağlamaktan uzaktır.

Tablo 6: Kamu ve Özel Sabit Sermaye Yatırımlarının 1996-2002 Döneminde Sektörler İtibariyle Dağılımı (Trilyon TL)

	1996		1997		1998		1999		2000		2001		2002	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel
Tarım	77	141	193	257	276	468	400	351	749	521	1.013	487	1.381	458
İmalat	30	783	44	1.364	905	2.260	132	2.866	248	5.268	484	5.496	591	7.677
Enerji	99	54	221	236	564	322	720	336	1.309	567	1.475	1.359	2.197	1.566
Ulaştırma	265	520	620	1.281	1.142	1.996	1.751	2.404	3.111	5.154	2.811	5.233	3.826	7.768
Turizm	10	69	10	151	16	361	22	662	39	1.096	59	1.393	108	2.102
Konut	13	1.190	22	2.126	35	3.285	65	4.425	71	4.670	95	5.955	123	7.442
Diğer (*)	269	238	671	530	421	971	1.743	1.385	3.182	2.429	4.566	2.957	8.712	3.924
Toplam	763	2.995	1.782	5.945	3.359	9.663	4.833	12.428	8.709	19.705	10.503	22.880	14.061	30.937

Kaynak: HM (*) Diğer kamu yatırımları içinde 1999 yılından sonraki en önemli payı eğitim yatırımları almıştır.

Söz konusu dönemdeki yatırımlar sabit sermaye türleri bakımından analiz edildiğinde toplam sabit yatırımların 43.125 trilyon TL'lik kısmının makina ve teçhizat yatırımından, 48.535 trilyon TL'lik kısmının bina inşaatından, 13.529 trilyon TL'lik kısmının (tamamı kamu) ise diğer inşaat yatırımlarından oluştuğu görülmektedir. Makina ve teçhizat yatırımlarının %82'si özel sektörce, kalan %18'i kamu kesimince karşılanmıştır. Bina inşaatında ise %85'lik pay özel kesime, %15'lik pay kamu sektörüne aittir. Burada da özel kesimin belirgin bir üstünlüğü söz konusudur.

Tablo 7: 1993-2001 Dönemi Özel Sabit Sermaye Yatırımlarının Dağılımı (Trilyon TL)

Yıllar	Makina ve Teçhizat	Bina İnşaat	Toplam
1993	163	202	365
1994	318	421	739
1995	752	744	1.496
1996	1.600	1.419	3.019
1997	3.285	2.697	5.982
1998	4.988	8.337	9.636
1999	5.874	6.614	12.488
2000	11.816	8.561	20.377
2001	10.151	12.172	22.323
Toplam	**35.947**	**41.167**	**77.114**

Kaynak: HM

Tablo 8: 1993-2001 Dönemi Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Dağılımı (Trilyon TL)				
Yıllar	Makina ve Teçhizat	Bina İnşaatı	Diğer İnşaat	Toplam
1993	41	29	71	141
1994	40	40	128	208
1995	72	68	150	290
1996	172	153	362	687
1997	393	357	886	1.636
1998	833	749	1.621	3.203
1999	1.183	1.124	2.135	4.442
2000	2.005	2.092	3.373	7.470
2001	2.439	2.756	4.803	9.998
Toplam	**7.178**	**7.368**	**13.529**	**28.075**

Kaynak: HM

Ülkemizdeki kamu yatırımları stoku projelendirme aşamasından sonuçlandırılma aşamasına kadar incelendiğinde aşağıdaki tespitlerin yapıldığı görülmektedir.

Kamu yatırımlarının projelendirilmesinde, uygulanmasında ekonomik ve teknik boyutun ötesinde, öncelikle hükümetlerin ve siyasilerin, siyasi tercihleriyle işleyen sürece müdahale etmeleri gibi bazı gerçeklerin olduğu bilinmektedir. Yapısal sorunlar ve kurumsal eksikleri olan Türk ekonomisi, ekonomik, toplumsal, kültürel ihtiyaçları yüksek artan genç nüfusu, altyapısı yetersiz kentleri ve yetersiz kaynaklarıyla siyasi müdahalelere açık popülist uygulamalarla etkinlik ve verimlilikten uzaklaşmakta ve bunun bir sonucu olarak kamu yatırım stokları artmaktadır. Her şeye karşın, projeler nesnel ölçütlere göre seçilmiş olsalar da, kaynak, dolayısıyla ödenek sorunuyla karşı karşıya kalınmaktadır. Kamu yatırımlarında ekonomik kaynak, güç ve zamanın yitirilmesiyle sonuçlanan stok birikiminin, gerek projelendirme, gerekse de uygulama aşamasında ortaya çıkan sorunları aşağıdaki gibi sıralamak olasıdır:

-Finansman,
-Uygulama,
-Koordinasyon,
-Denetim,
-Siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar,

-Siyasi müdahaleler,
-Personelden kaynaklanan sorunlar.

1990 sonrasındaki on yılda yatırım programlarında tespit edilen hedeflere ulaşmak gittikçe zorlaşmıştır. Programa dahil edilen projelerin sayısı sürekli artarken, kamu yatırımlarının GSMH'den aldığı pay düşmektedir. Son yıllardaki oran, 1990'lı yılların bile yarısının altında kalmıştır. Bütçe olanaklarının sınırlı olması, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren bütçede faiz ödemelerinin bütçe ödeneklerine oranının sürekli yükselmesi ve iç borçlanmanın kar topu etkisiyle önlenemez biçimde artmasının sonucu olarak kamu yatırımlarına ayrılan kaynaklar da aynı oranda azalmış ve kamu projelerinin yapım süreleri uzayarak, proje maliyetlerinin yükselmesine neden olmuştur.

Tamamlanan ve devam eden kamu projeleri incelendiğinde, projelerin tamamlanma sürelerinin ortalama olarak tarımda 14 yıl, madencilikte 8 yıl, enerjide 10 yıl, ulaştırmada 10 yıl, konutta 6 yıl, hizmetlerde ise 11 yıl olduğu görülmektedir. Kamu projelerinin daha etkin yapılabilmesi için kurumlar arasında koordinasyonun sağlanması bir ön koşuldur. Oysa, ilgili kuruluşlar arasındaki koordinasyonsuzluk beraberinde ilave maliyetlere ve zaman kaybına neden olmaktadır.

Kronik yüksek enflasyon, bütçe açıkları, ödemeler dengesi sorunları, düşük büyüme hızı ve işsizlik Türk ekonomisinde 1990-2000 döneminde iki önemli ekonomik krizin yaşanmasına ve kalıcı istikrarsızlıklara yol açmış ve 1994 ve 2001 yıllarında yurt dışı ve yurt içi kaynaklı istikrar önlemlerinin uygulamaya konulmasını gerekli kılmıştır[2]. Bu istikrar tedbirleri de kamu yatırımlarının aksamasına ve uzamasına sebep olmaktadır.

---

[2] "1908 Meşrutiyetinden sonra mali organizasyon ve vergi sisteminde islahata gidilerek, Maliye Bakanlığı'nın tüm Devlet gelirleri üzerinde hakimiyeti sağlanmış ise de, Devletin gelir kaynakları üzerinde köklü değişikliklere gidilememesi, dolaylı vergilerin artırılamaması Devlet bütçesinde ülkenin imar ve kalkınması için verimli ödeneklerin artırılmasını önlemiştir...bütçe açıklarının iç ve dış borçlanmalara gidilerek kapatılmasına devam olunmuştur. Bu yüzden yıllık faiz ödemeleri Birinci Dünya Savaşı'nın başında gider bütçesinin %35'ine kadar yükselmiştir.

Cumhuriyet yönetimi bu gidişe son vermiş; Devlet bütçesinde genellik, aleniyet, açıklık ve samimiyet ilkelerine uyulmak, Devlet maliyesinde yeni organizasyona gidilmek suretiyle Maliye Bakanlığı'nın Devlet gelirleri ve giderleri üzerinde hakimiyeti sağlanmıştır...

Yine siyasiler kimi kamu projelerinde bölgesel ve/veya yerel kaydırmalar yapılmasını talep etmekte, bu da kaynak israfının yanında, projenin uygulanma aşamasında sapmalara meydan vermektedir.

Sekizinci beş yıllık kalkınma planı için hazırlanan bir raporda, 1998 yılı itibariyle 5.458 projeden oluşan toplam 57 katrilyon TL tutarındaki kamu yatırım stoku için sadece 17 katrilyon TL harcama yapılabildiği, yatırımın gerçekleşme oranın %30'lar olduğu tespit edilmiştir. Hatta aynı raporda hiçbir yeni projeye başlanılmasa da anılan projelerin tamamlanması için en az 10 yıl gerektiği ifade edilmektedir[3].

Tablo 9: Seçilmiş Bazı Ülkelerde Sabit Yatırımlar/GSMH (%)

Ülkeler	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Almanya	23	22	22	21	21	22
ABD	15	15	16	17	17	18
Danimarka	19	19	22	21	20	22
İrlanda	22	23	26	25	27	-
İtalya	19	19	18	19	19	20
Japonya	28	28	29	27	26	26
Meksika	16	18	20	21	21	21
Brezilya	21	20	20	20	20	20
Çin	35	34	34	35	36	-
Tayland	42	42	34	23	21	22
Malezya	46	45	45	28	24	28
Endonezya	31	32	31	27	24	25
Macaristan	20	21	22	22	24	25
Romanya	21	23	21	18	18	19
Bulgaristan	16	14	12	12	16	-
Türkiye	24	25	26	24	22	23

Kaynak: DPT, Uluslararası Ekonomik Göstergeler, 2001, s.19

Gider bütçesinde bayındırlık, milli eğitim, sağlık, tarım ve ticaret alanındaki Devlet hizmetlerine önemli sayılabilecek ödenekler ayrılmış; bunun için borçlanmaya gidilmediği gibi, enflasyona da başvurulmamıştır. O dönemin maliye proföserlerinden İbrahim Fazıl bu konuda şöyle demektedir: *«Nafia hizmetlerinde şayanı dikkat bir nokta vardır: Eskiden bütçe açıklarını, yani adi masrafları istikrazla kapamak adeti memleketin yalnız mali ve iktisadi muvazenesini bozmakla kalmıyor; gelecek nesiller üzerinde haksız yere tahmil ettiği yükten dolayı memleketin terakkisine mani oluyordu. Cumhuriyet'te ise, vaziyet tamamen aksidir. Bugünkü nesil adi masraflarını gelecek nesillere devir etmek şöyle dursun, şimendüfer için on senede 200 milyondan fazla vergi ödemek suretiyle faydası en ziyade gelecek nesillere raci olacak işlerin masrafını kendi üzerine almıştır.»* (Zarakolu, 1981:12-13).

[3] Kamu Yatırımlarının Planlanması ve Uygulanmasında Etkinlik, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT, Ankara 2001, s.22-26

Sabit yatırımların GSMH'ye oranının karşılaştırıldığı tablo 9'a göre, gelişmiş ülkelerdeki sabit yatırımların gelişmekte olan ülkelere oranla daha düşük ve oranın Çin, Malezya, Tayland ve Endonezya'da en yüksek olduğu; Tayland ve Endonezya'da 1998 yılından itibaren yaşanmaya başlayan krizin etkisiyle söz konusu oranın bir miktar düşme eğilimine girdiği görülmektedir. Türkiye'de aynı oranın Tayland, Endonezya ve Çin'e göre düşük olduğu söylenebilmektedir. Gelişmiş ülkelerde oranın gelişmekte olan ülkelere göre düşük olmasının nedeni ise, özellikle inşaat ve yeni yatırım türündeki yatırımların sanayileşmenin tamamlanmasına bağlı olarak gelişmiş ülkelerde azalma eğilimine girmiş olmasıdır.

Ara Değerlendirme

Türkiye'de 1980-2002 döneminde konsolide bütçe ve kamu kesimi dengesi sürekli açık vermiş, özellikle de 1990'ların ortasından itibaren açık giderek artmıştır. Maastricht kriterleri uyarınca %3 olması gereken "kamu kesimi ek borçlanma gereği" (KKBG/GSMH) Türkiye'de düzenli olarak %10'ların üzerinde seyretmiştir. Oranın bu denli yüksek olması ekonomik krizler ile bütçe açıkları arasında doğrusal ilişki olduğunu göstermektedir (Demir, 2003:88). Bu durum, yani artan kamu açıkları beraberinde finansman sorunlarını da getirmiş; kamu açıkları dramatik şekilde artan iç borçlanma ve az da olsa dış kredilerle karşılanmıştır. Ancak, bu durum, özel kesimin fon kaynaklarını sınırlandırdığından, faiz oranları üzerinde artan oranlı baskı oluşturmuş ve büyümenin yavaşlamasına neden olmuştur. Bunun sonucunda, "kamu açığı-yüksek iç borçlanma-enflasyon artışı" sarmalı gündeme gelmiş, vergi gelirlerinin reel değeri de olumsuz yönde etkilenerek, kamu açıklarının daha da artmasına neden olmuştur. İç borçlanmanın finansmanı tehlikeli bir şekilde bankalarca yapılmış, bankalar da kaynağı mevduat ve kısa vadeli dış kredilerle sağlamışlardır. Sonuçta 1994 yılında getirilen tasarruf mevduatına sınırsız Devlet güvencesiyle de birleştiğinde ülkemizde ahlaki risk artmış ve iç kredi akışı tükenme noktasına ulaşmıştır. Ancak, iç borçlanmada vadeler, finanse eden kuruluşların (bankaların) vade yapılarına uyumlu olarak kısalmış ve bu da bütçenin faiz yükünü artırmıştır.

Makro açıdan yaklaşıldığında, ülkemizdeki ekonomik duruma kamu finansman dengesizliğinin neden olduğu açıktır. Bunun için öncelikle denk bütçe politikasına dönülmesi, KKBG/GSMH oranına AB standartlarıyla uyumlu bir tavan getirilmesi, mevduata Devlet güvencesinin belli bir tutarla sınırlandırılması ve kamu harcama reformu yapılarak yolsuzluğun ve ahlaki rizikonun azaltılması elzemdir.

KUTU 2: TÜRKİYE'DE ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN (OSB) DURUMU

Ülkemizde 4562 sayılı OSB Kanunu kapsamında halen 70 organize sanayi bölgesi faaliyette olup, 68'inin de yatırımı devam etmektedir. Yatırımı devam edenlerin toplamı 68'dir. Yatırımları devam eden OSB'lerin yapımına 1986-2003 döneminde farklı yıllarda başlanmıştır. Genel için tamamlanma oranı %95'dir. 2003-2007 döneminde tamamlanması planlanmaktadır. Devam edenlerin 57'si karma, 2'si arıtma ve 9'u ihtisas (deri ve mermer) sanayi bölgeleridir. Devam edenler de tamamlandığında ülkemizdeki OSB'lerin toplam alanı 29.570 hektar olacaktır.

OSB'lerle ilgili ayrıntılı bilgi aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Bölge	2002 (Tamamlanan)		2003 (Devam Eden)	
	Adet	Hektar	Adet	Hektar
Marmara (11 il)	12	3.932	9	1.627
Ege (8 il)	11	3.012	14	2.092
Akdeniz (8 il)	10	2.453	6	510
İç Anadolu (13 il)	14	3.438	11	3.858
Karadeniz (18 il)	10	1.023	17	2.828
Doğu Anadolu (14 il)	6	1.143	6	800
Güneydoğu Anadolu (9 il)	7	2.126	5	723
Toplam (81 il)	**70**	**17.132**	**68**	**12.438**

Kaynak: (www.sanayi.gov.tr/webedit/gozlem.aspx?sayfano=1242)

C) Yerli Yatırımlara İlişkin Teşvikler

1) Kredi Desteği Sağlanması

a) Fon Kaynaklı Krediler/Kredi Tahsisi:

Uygun koşullu krediler, piyasadan sağlanan benzerlerine oranla faiz, vade yapısı ve teminat bakımından yatırım yapanlara daha elverişli olanaklar sunmaktadır. Ancak, bu krediler içerdikleri faizin genellikle çok düşük ya da reel faizinin negatif olması yüzünden bir tür hibe olduğundan, hem tutar açısından kıt hem de Devlete maliyeti bakımından pahalı bir araç durumundadır. Ülkemizde 1980-2002 döneminde verilen teşviklerin %26'sını nakit teşvikler, kalanını ise diğer teşvikler oluşturmuştur.

Tablo 10: 1980-2002/08 Döneminde Verilen Teşvikler

Verilen Teşvikler			Sabit Yatırım Tutarı			
Nakit Teşvikler	Adet	(%)	(Milyar TL)	(%)	(Milyar $)	(%)
-KKDP	3.642	6	753.203	1,5	58	12
-FKK	12.266	20	150.863	0,3	77	15
Diğer Teşvikler	45.250	74	49.383.312	98,2	363	73
Toplam	**61.158**	**100**	**50.287.378**	**100,0**	**498**	**100**

Kaynak: HM, (DURAN, 2002:14, Tablo:2)

09.07.2002 tarihli ve 24810 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 10.06.2002 tarih ve 2002/4367 sayılı "Yatırımlarda Devlet Yatırımları Hakkında Karar"ın "kredi tahsisi" başlıklı 16'ncı maddesine göre; aşağıdaki yatırımlara teşvik belgeli veya belgesiz olarak kredi tahsis edilebilmektedir.

a) Araştırma-geliştirme yatırımları ile çevre korumaya yönelik yatırımlar,

b) Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu veya Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından belirlenen öncelikli teknoloji alanındaki yatırımlar ile teknoloji geliştirme bölgelerinde yapılacak yatırımlar,

c) Bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar (Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Hatay, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van illerinde yapılacak sabit yatırım tutarı 3 trilyon TL'nin üzerinde ve en az 75 kişilik istihdam sağlamaya yönelik komple yeni yatırımlar),

d) Bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar kapsamındaki illere ve gelişmiş yörelerden kalkınmada öncelikli yörelere ve özel amaçlı bölgelere taşınacak yatırımlar (Bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar için tahsis edilecek yatırım kredisi tutarı sabit yatırım tutarının %30'u kadar olup, bu tutar 4,5 trilyon TL'yi geçemez),

e) Kalkınmada öncelikli yörelerde imalat sanayi, tarımsal sanayi ve madencilik konularında;

- Yapılacak yatırımlar için, bölgesel ve sektörel kısıtlamalar dikkate alınarak yatırım ve/veya işletme kredisi,

- Mevcut olan ve asgari 50 kişilik istihdamı ve işletme sermayesi yetersizliği bulunan tesisler için, bölgesel ve sektörel kısıtlamalar dikkate alınmaksızın işletme kredisi.

Bu kapsamda tahsis edilecek yatırım kredisi tutarı faizsiz sabit yatırım tutarının %50'si kadar olup, bu tutar 500 milyar TL'yi, aracı bankaca işletme sermayesi yetersizliği de dikkate alınarak tespit edilecek işletme kredisi tutarı ise 200 milyar TL'yi geçemez. Yatırım ve işletme kredisinin birlikte kullanılması halinde toplam kredi tutarı azami 700 milyar TL'dir.

Öte yandan, tutarı 450 milyar TL'yi geçmemek üzere 2001/01 sayılı Tebliğ'e göre, "yarım kalmış, işletme sermayesi yetersizliği nedeniyle işletmeye geçememiş veya kısmen işletmeye geçmiş yatırımlar"ın ekonomiye kazandırılmalarını teminen;

i) 2 yılı geri ödemesiz, toplam 5 yıl vadeli ve 7 eşit taksit halinde yatırım kredisi,

ii) 1 yılı geri ödemesiz, toplam 3 yıl vadeli ve 5 eşit taksit halinde işletme kredisi verilebilmektedir.

Yatırım kredilerinin yıllık faiz oranı %10, işletme kredilerininki ise %15'dir. Faiz, ödemesiz dönem dahil her 6 ayda bir tahakkuk ettirilerek tahsil edilmektedir.

Ayrıca, 08.05.2003 tarihli ve 2003/5303 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'na göre, herhangi bir başvuruya gerek olmaksızın tüm teşvik belgelerinin süreleri 31.12.2003 tarihine kadar uzatılmıştır.

Ülkemizde KOBİ'lere yönelik olarak da kredi kolaylıkları söz konusudur. 18.02.2001 tarihli ve 24322 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2001/1 sayılı "KOBİ Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (2001/1 sayılı Tebliğ)" uyarınca 1-9 işçi çalıştıran işletmeler mikro, 10-49 işçi çalıştıran işletmeler küçük ve 50-250 işçi çalıştıran işletmeler orta ölçekli işletme sınıfında yeralmaktadırlar. Bu işletmelere yatırım tutarının turizmde 200 milyar TL'yi, diğer yatırımlarda ise 400 milyar TL'yi geçmemek üzere ve toplam 200 milyar TL ile sınırlı olmak koşuluyla bir yılı geri ödemesiz 4 yıl vadeli ve %10-15 faizli yatırım kredisi ve 2 yıl vadeli %15-25 faizli işletme kredisi verilebilmektedir.

b) Yatırım Teşvik Belgelerinin Analizi

Ülkemizde yatırım teşvik belgelerinin eğilimi incelendiğinde, elde edilen bulgular şöyledir:

1. 1980-2002 döneminde toplam 58 katrilyon TL tutarında sabit yatırım yapıldığı, bu yatırımların yaklaşık %90'ının teşvikli olduğu, sabit yatırımların GSMH'ye oranının 1980-1995 döneminde sürekli artış gösterdiği, ancak 1996 yılından itibaren düştüğü ve oranın 1995 yılında %34, 2002 yılında ise %10 olduğu ve döviz bazında yaklaşık %70 oranında azalma görüldüğü;

Tablo 11: Teşvikli Yatırımların Yıllar İtibariyle Gelişimi (1980-2002)

Yıllar	Adet	Sabit Yatırım (Trilyon TL)	Sabit Yatırım (Milyon $)	Top. Teşvikli Yat. (Trilyon TL)	Top. Teşvikli Yat./GSMH (%)	Toplam Sabit Yat./GSMH (%)
1980-1990	23.816	217	179.223	259	22	22
1991	1.775	89	22.062	105	17	24
1992	1.554	184	25.932	202	18	23
1993	3.051	683	57.228	753	34	38
1994	1.392	400	13.103	437	10	11
1995	4.955	3.894	74.356	4.223	50	54
1996	5.024	2.942	37.010	4.192	20	28
1997	5.144	4.273	28.198	4.902	15	19
1998	4.291	4.508	17.712	5.529	8	10
1999	2.968	6.287	15.466	7.891	8	10
2000	3.521	8.723	13.733	16.606	7	13
2001	2.155	10.629	8.914	10.634	6	6
2002	3.002	15.230	9.230	15.230	6	6
Toplam	62.648	58.059	5.021.167	70.963	-	-

Kaynak: HM

2. 1980-2002 döneminde verilen yaklaşık toplam 500 milyar $ değerindeki yatırım teşvik belgelerinin sırasıyla; imalat, hizmet ve enerji sektörlerinde yoğunlaştığı, teşvik belgelerinin %52'sinin imalat sektörüne, %35'inin hizmet sektörüne, %11'inin de enerji sektörüne verildiği; alt sektörlerde ise, dokuma-giyim sektörünün öncü olduğu (%21), onu sırasıyla; ulaştırma (%14), turizm (%9), taşıt araçları (%5), gıda-içki (%4), kimya-ticaret (%8) ve demir-çelik (%3) sektörlerinin izlediği;

Tablo 12: Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (Milyon $)

Dönem	Tarım	Madencilik	İmalat	Enerji	Hizmetler	Toplam
1980-1985	1.387	2.255	16.272	31.097	12.948	63.959
1986-1990	1.761	1.377	40.551	6.179	65.060	114.928
1991-1995	1.000	2.778	131.061	4.158	51.696	190.693
1996-2000	1.607	1.275	61.285	8.583	39.365	112.115
2001-2002	179	468	9.358	1.578	5.040	16.623
Toplam	5.934	8.153	258.982	51.595	174.109	498.318

Kaynak: HM

3. 1998-2002 döneminde verilen toplam 44,3 katrilyon TL'lik teşvik belgesinin %62'sinin komple yeni yatırım, %19'unun tevsii ve %7'sinin modernizasyon türünde yatırımlardan oluştuğu[4];

Tablo 13: Yatırım Teşvik Belgelerinin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı (1998-2002)

Yatırım Türü	Tutarı (Trilyon TL)	Oranı (%)
Komple Yeni Yatırım	27.586	62
Tevsii	8.514	19
Tamamlama	1.141	3
Yenileme	1.797	4
Modernizasyon	3.150	7
Diğer	2.139	5
Toplam	**44.327**	**100**

Kaynak: HM

4. Yatırımların bölgesel dağılımına bakıldığında ise, 1998-2002 döneminde verilen teşvik belgeli yatırımların %42'sinin Marmara, %14'ünün Akdeniz, %13'ünün İç Anadolu, %12'sinin Ege, %10'unun Güneydoğu Anadolu, %6'sının Karadeniz ve %3'ünün Doğu Anadolu Bölgesi'ne yönelik olduğu;

[4] Yapılan bir anket çalışmasında, İSO'ya bağlı imalat sanayii firmalarının genişletme ve yeni tesis kurma yatırımlarını tercih ettikleri tespit edilmiştir. 183 firma nezdindeki araştırmada, küçüklerde %68, orta ölçeklilerde %85 ve büyük firmalarda %94 oranında ilk tesisin kuruluşundan sonra genişletme yatırımları yapıldığı belirlenmiştir. İlk tesisten sonra yeni tesis kurma oranı ise aynı çalışmada küçük, orta ve büyük firma bazında sırasıyla; %23, %44 ve %60 olarak saptanmıştır. Anılan yatırımların tercih edilme nedenleri ise talep artışı (%49) ve teknolojik yeniliklere uyum (%25) olarak sıralanmıştır. Söz konusu yatırımların beklenen karlılığı sağlama oranı ise aynı ankette ortalama %65 olarak elde edilmiştir. Anket çalışması, yatırımları enflasyon oranındaki artışlar, kredi faizlerindeki değişmeler, kurlardaki değişmeler, hükümet politikaları, ücretlerdeki değişmeler ve talepteki değişmelerin yönlendirdiği; ancak bu etkenler arasında en önemli belirsizliği %75 ortalamayla enflasyon artışının ve %60 ortalamayla faizlerdeki belirsizliklerin belirlediği tespit edilmiştir (Çakmak, Ertel, Katırcıoğlu, 1991:58-66).

Tablo 14: Yatırım Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı (1998-2002)

Bölgeler	Tutarı (Trilyon TL)	Oranı (%)
Marmara	17.261	42
Akdeniz	5.597	14
İç Anadolu	5.281	13
Ege	5.031	12
Güneydoğu Anadolu	4.261	10
Karadeniz	2.612	6
Doğu Anadolu	1.095	3
Toplam	41.238	100

Kaynak: HM

5. Teşvik belgesi verilen İller sıralamasında ilk beşi İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa ve Tekirdağ'ın aldığı, bu İllerin toplam içindeki payının %40'lar seviyesinde olduğu, toplam teşvik belgesinin %55-60'ının ilk 10 İle verildiği; en az yatırım teşvik belgesi verilen İllerimizin ise sırasıyla; Muş, Düzce, Iğdır, Bitlis ve Şırnak olduğu; kalkınmada öncelikli yörelerimize verilen teşvik belgesinin toplam teşvik belgeli yatırımların sadece %20'sini oluşturduğu,

6. Yatırım teşvik belgelerine göre 1990-2002 döneminde[5] 1.691.999'u imalat, 807.185'i hizmetler, 66.198'i tarım, 79.486'sı madencilik ve 8.205'i enerji olmak üzere toplam 2.653.063 kişiye istihdam sağlandığı; aynı dönemdeki toplam 58.390 trilyon TL tutarındaki teşvikli sabit yatırımlar üzerinden bir kişiye istihdam sağlamanın maliyetinin ortalama 22.008.523.000,-TL olarak hesaplandığı; istihdam edilen kişi ölçütüne göre, tarım sektörünün emek yoğun, enerji sektörünün ise sermaye yoğun yatırımlardan oluştuğu; anılan dönemde tarım sektöründe 696 trilyon TL, madencilik sektöründe 1.099 trilyon TL, imalat sanayi sektöründe 31.146 trilyon TL, enerji sektöründe 5.583 trilyon TL ve hizmetler sektöründe 19.866 trilyon TL olmak üzere toplam 58.390 trilyon TL tutarında sabit yatırım gerçekleştirildiği ve bu yatırımlar için, tarımda 871 milyon $, madencilikte 1.499 milyon $, imalat sanayiinde 74.436 milyon $,

[5] 1990-2002 döneminde tarım sektörü için 2.359 adet, madencilik sektörü için 1.289 adet, imalat sanayi sektörü için 25.848 adet, enerji sektörü için 439 adet ve hizmet sektörü için 12.038 adet olmak üzere toplam 41.973 adet yatırım teşvik belgesi düzenlenmiştir.

enerjide 6.764 milyon $ ve hizmetlerde 26.940 milyon $ olmak üzere toplam 110.510 milyon $ tutarında döviz kullanımının söz konusu olduğu; yatırımların özellikle 1994 ve 2001 yıllarında ekonomik daralmaya bağlı olarak azaldığı, 1995-1998 döneminin yatırımların genişleme dönemi olduğu ve istihdamın da aynı yıllarda artış gösterdiği,

Tablo 15: 1990-2002 Dönemindeki Teşvikli Yatırımlar

Sektörler	Sabit Yatırım (Trilyon TL)	Döviz Kullanımı ($)	İstihdam Edilen Kişi
Tarım	696	870.997.000,-	66.198
Madencilik	1.099	1.499.439.000,-	79.486
İmalat	31.146	74.435.980.000,-	1.691.999
Enerji	5.583	6.763.762.000,-	8.205
Hizmetler	19.866	26.939.732.000,-	807.175
Toplam	**58.390**	**110.509.910.000,-**	**(*) 2.653.063**

Kaynak: HM

(*) Yıllara göre dağılımı şöyledir:

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
181.683	171.520	113.189	198.386	91.184	376.083	269.715	335.835	285.103	193.407	186.894	107.223	142.841

8. KOBİ'ler için 1997-2002 döneminde 6.280 adet teşvik belgeli yatırım için 104.136 milyar TL'lik kısmı yatırım ve 50.390 milyar TL'lik kısmı işletme olmak üzere toplam 154.226 milyar TL tutarında kredi sağlandığı ve 259.292 milyar TL tutarında sabit yatırım gerçekleştirildiği ve yapılan yatırımla 45.074 kişiye istihdam sağlandığı (Ünal, 2003),

anlaşılmaktadır.

9. Ülkemizde teşvikler kapsamında desteklenen önemli bir sektör de turizm olup, 1991-1995 döneminde toplam 533 yatırım için 687 milyon $, 1996-2000 döneminde ise 554 yatırım için 511 milyon $ olmak üzere toplam 1.198 milyon $ tutarında yabancı sermaye teşvik izni verilmiştir. Turizmde 1991-2000 dönemini kapsayan 10 yıllık sürede toplam 11.765 milyon $ tutarında sabit sermaye yatırımı gerçekleştirilmiştir (www.tursab.org.tr).

KUTU 3: ÜLKE RAPORU: İRLANDA

10 yıl süren hızlı bir kalkınmanın ardından 2001/2002 döneminde İrlanda ekonomisi yavaşlayarak, daha küçük ancak daha istikrarlı bir büyüme oranına kavuşmuştur. 1990'lı yıllarda, ekonomi sürdürülmesi zor olan AB ortalamasının üç katı büyüme oranlarına ulaşmış, ancak 2001 yılından itibaren uluslararası piyasalardaki durgunluğa paralel olarak büyüme oranı düşmüştür. Yavaşlama kademeli olmuştur; keza büyüme oranı AB ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Parasal göstergeler, kamu maliyesi ve istihdam gibi önemli ekonomik göstergelerde olumsuzluk yaşanmamıştır.

İrlanda ekonomisinin son 10 yıl içinde gösterdiği ilerlemenin en çarpıcı yansıması Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'da görülen büyümedir. 2002 yılı sonu itibariyle yaklaşık 125 milyar $'lık bir büyüklüğe erişmiştir. 3,9 milyonluk nüfus dikkate alındığında kişi başına GSYİH yaklaşık 31.000 □ civarına gelmektedir. Böylelikle İrlanda AB içinde Lüksemburg'un ardından ikinci sırada gelmektedir. Aynı şekilde sözkonusu kişi başına GSYİH, AB ortalamasının yaklaşık %120'si olurken, bu rakam İngiltere ve Almanya gibi büyük ekonomilerde %103 kadardır. İrlanda'nın 1973 yılında o zamanki AET'ye en yoksul ülke sıfatıyla katıldığı dikkate alındığında ülkenin geçirmiş olduğu ekonomik kalkınma daha yakından anlaşılmaktadır.

İrlanda ekonomisi son beş yıllık dönemde hızlı büyüme gösteren diğer OECD ülkelerine oranla çok daha büyük bir kalkınma hızına ulaşmıştır. İrlanda'nın yakaladığı bu oran, AB'ın yaklaşık 3,6, OECD'nin ise 3 katı daha büyüktür. GSYİH hızı 2001'de % 5,7, 2002'de ise % 4,3 olarak gerçekleşmiştir.

İrlanda ekonomisinin değerlendirilmesinde GSYİH (GDP) ile Gayrisafi Milli Hasıla (GNP) ayrımının üzerinde durulması önemlidir. Pek çok ekonomide iki gösterge arasındaki fark küçük olurken, İrlanda'daki yabancı yatırımlara bağlı olarak yurt dışına çıkan sermaye kazançlarının büyüklüğü (Milli Muhasabe'de sermaye kazançları GSMH'den düşülmektedir) bu iki göstergenin arasındaki farkı açmaktadır. Keza, yapılan hesaplamalara göre İrlanda'da GSYİH GSMH'yi % 20 oranında geçmektedir. Bu da aslında kişi başına düşen GSYİH'nin veya başka bir deyişle yaşam standardının yüksek çıkmasına neden olmaktadır. Ancak buna rağmen, yapılan tahminler 2005 yılı itibariyle İrlanda ekonomisinin diğer AB ekonomileriyle başa baş hale geleceğini ortaya koymaktadır.

Ekonomik Başarının Nedenleri

1990'lı yıllarda yaşanan ekonomik başarının altında aşağıda yer alan faktörler etkili olmuştur;

-Genç nüfus ve hızla büyüyen iş gücü arzı,
-Büyük oranlı sermaye girişleri,
-AB Yapısal ve Birleşme Fonları'nın stratejik bir biçimde kullanılması,
-Pragmatik ve yenilikçi hükümet politikalarının izlenmesi,
-Ekonomik kalkınmaya yönelik "Sosyal Ortaklık" yaklaşımı,
-Mal ve hizmetlerde uluslararası ticarete tam olarak uyum,
-Eğitim ve teknolojik yeniliklere verilen önem.

1990'lı Yıllardaki Önemli Ekonomik Gelişmeler

Geçtiğimiz son on yılda yaşanan önemli ekonomik gelişmeler aşağıda sıralanmıştır:

-1990'ların ikinci yarısında yıllık GSYİH oranı ortalama % 8,5 olmuştur.

-Mali bütçede büyük oranda iyileşme sağlanmış, 1993 yılında % 93 olan borç oranı (borç/GSYİH) 2002 yılında %34'e gerilemiştir. 2002 yılında sağlanan bu oran 15 AB üyesi içinde ikinci en düşük orandır.

-İstihdam-yoğun olan yüksek üretim seviyelerine ulaşılmıştır. 370.000 kişiye istihdam yaratılmıştır.

-Ücret ve gelir uyumlaştırılmasında "Milli Mutabakatlar" yapılmıştır.

-Kişi başına gelirde AB ortalamasına doğru çok önemli mesafeler alınmıştır.

Kaynak: T.C. Dublin Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2002 Yılı İrlanda Ülke Raporu, Haziran 2003 (www.itkib.org.tr/res800/DisTicaretBilgileri/raporlar/ekonomi/ekonomi-esasmetin.doc)

2) Yatırımlara Yönelik Vergi Teşvikleri[6]

a) Yatırım İndirimi

Vergisel teşvikler arasında en etkin olanı kuşkusuz yatırım indirimidir. Yatırım indirimi 24.04.2003 tarihinden önce genel, kalkınmada öncelikli yöre ve yatırım tutarı ölçütleri esas alınarak sırasıyla; %40, %60, %100 ve %200 oranlarında uygulanmış ve yapılan değerlendirmelere göre, yatırım yapanlara %5,4, %8, %13,2 ve %26,4 oranlarında vergi tasarrufu sağladığı hesaplanmıştır. %200 oranında vergi teşviki 250 milyon $'ın üzerindeki yatırımlara sağlandığından yararlanan firma sayısı sadece 10 olmuştur (Duran, 2002:16).

24.04.2003 tarihli ve 25088 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 4842 sayılı Kanun ile yatırım indirimi konusu yeniden düzenlenmiştir. 4842 sayılı Kanun öncesinde istisna olarak kabul edilmeyen ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu (GVK)'nun ek (1-6) maddelerinde düzenlenen yatırım indirimi, bu defa GVK'nın 19'uncu maddesinde *"ticari ve zirai kazançlarda yatırım indirimi istisnası"* başlığıyla

[6] Çakmak, Ertel ve Katırcıoğlu (1991:67-70)'ya göre, hükümetten destek isteyen firmaların en çok belirttikleri teşvik türleri, selektif kredi, yatırım indirimi, gümrük muafiyeti ve teşvik primidir. Ancak talep oranı, küçük firmalarda diğerlerine kıyasla daha düşüktür.

yeniden düzenlenmiştir. Uygulama sadece Maliye Bakanlığınca yönlendirilecek olup, DPT ve Hazine'nin idari tasarrufları kaldırılmıştır.

Yeni düzenlemeyle, yatırım indiriminin konusu değiştirilmiş ve yararlanma için yatırım teşvik belgesi (finansal kiralama yoluyla iktisap edilenler dahil), Hazine Müsteşarlığı onayı, yöre ve sektör ön koşulları tamamen kaldırılmıştır. Ayrıca, bedeli 5 milyar TL'den az olan iktisadi kıymetler, yurt içinde ve yurt dışında daha önce kullanılmış olan iktisadi kıymetler, gayri maddi haklar, mal ve hizmet üretimiyle doğrudan ilgili olmayan alet, edavat, mefruşat vb. büro demirbaşları, bedelsiz olarak iktisap edilen iktisadi kıymetler, arazi ve arsalar, satın alma suretiyle iktisap veya inşa edilen binalar, binek otomobilleri vb. kara taşıtları, yat, kotra, tekne vb. deniz araçları ile uçak ve helikopter gibi hava taşıtları ile yurt dışındaki yatırımlarda kullanılmak üzere alınan iktisadi kıymetler yatırım indiriminin dışında tutulmuştur (Saraç, 2003:92-93).

Yatırım indirimi istisnasına, istisnaya konu olan iktisadi kıymete yapılan harcamaların yapıldığı yılda başlanacak ve indirilecek tutara ulaşıncaya kadar uygulamaya devam edilecektir. Yararlanmada, beyanname verme süresinin geçip geçmediğine bakılmayacaktır.

Finansal kiralama yoluyla temin edilen iktisadi kıymetlerde, yatırım indiriminden yararlanabilmek için, teşvik belgesi ön koşulu kaldırılmış ve malın mülkiyetine sahip olan kiralayanın yararlandırılması esası getirilmiştir.

Yatırım indirimi konusuna giren aktif değerlerin finansmanında kullanılan kredilerden doğan kur farkı ve faizler, kuruluş, montaj ve taşıma giderleri de yatırıma konu iktisadi kıymetin maliyetini oluşturduğundan, yatırım indiriminden yararlanacaktır.

Öte yandan, 4842 sayılı Kanun'un geçici 61'inci maddesiyle;

"Bu maddenin yürürlük tarihinden önce yapılan müracaatlara istinaden düzenlenen yatırım teşvik belgeleri kapsamındaki yatırımlarla ilgili yatırım harcamalarına (teşvik belgelerine bu tarihten sonra ilave edilen iktisadî kıymetler için yapılan harcamalar hariç), yatırım indirimi uygulamasına ilişkin olarak Gelir Vergisi Kanununun bu tarihten önce yürürlükte bulunan hükümleri uygulanır.

Yukarıda belirtilen şekilde yatırım indirimi istisnasından yararlanan kazançlar ile bu maddenin yürürlük tarihinden önce gerçekleşen yatırımlar üzerinden hesaplanan ve kazancın yetersiz olması nedeniyle sonraki dönemlere devreden yatırım indiriminden yararlanan kazançlar üzerinden dağıtılsın, dağıtılmasın %19,8 oranında gelir vergisi tevkifatı yapılır."

80 seri numaralı Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK) Genel Tebliği ile de;

"4842 sayılı Kanunla Gelir Vergisi Kanununa eklenen Geçici 61 inci maddenin ikinci fıkrasında, bu Kanunun 4842 sayılı Kanunla değiştirilmeden önceki hükümleri çerçevesinde yatırım indirimi istisnasından yararlanan kazançlar üzerinden dağıtılsın, dağıtılmasın %19,8 oranında tevkifat yapılması öngörülmüş ve söz konusu düzenleme 24/04/2003 tarihinden geçerli olmak üzere yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.

Yatırım indirimi istisnasından yararlanacak olan kazançlara uygulanacak bu tevkifat oranı fon payını da içerecek şekilde tespit edildiğinden, tevkifat tutarı üzerinden ayrıca fon payı hesaplanmayacaktır."

düzenlemeleri yapılmıştır. Böylece, yatırım indiriminde istisna stopajı kaldırılmış, sadece GVK madde (94/6-b-ii) uyarınca %19,8 oranında kar payı stopajı esası getirilmiştir (Kelecioğlu, 2003:74).

Yeni düzenleme ile yatırım indirimi uygulaması daha "sade" hale getirilmiş olup, yatırım indiriminin genele yaygınlaştırılmak suretiyle yatırımların çoğalması hedeflenmiştir (Kayrak, 2003:96).

KOBİ yatırımlarında ise 2001/1 sayılı Tebliğ uyarınca gelişmiş yörelerde %60, diğer tüm yatırım türleri için %100 oranında yatırım indirimi uygulanmaktadır.

b) KDV İstisnası Uygulaması

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu (KDVK)'nun (11-17) maddelerinde mal ve hizmet ihracatı, araç teslimi, petrol aramaları ve teşvik belgeli yatırımlar, transit taşımacılık ile Türkiye ve yabancı

ülkeler arasında yapılan taşımacılık, karşılıklı olmak ve uluslararası anlaşmalara bağlanmak koşuluyla diplomatik temsilciliklere yapılan teslimler ile askeri ve sosyal-sağlık amaçlı mal ve hizmet teslimleri katma değer vergisinden istisna kılınmıştır.

4842 sayılı Kanun ile ihraç kaydıyla yapılan teslimlerde ihracatın gerçekleşmemesine bağlı olarak uygulanan gecikme zammı uygulamasına son verilmiş; serbest bölgelere mal ve hizmet teslimleri de ihracat teslimi kapsamına dahil edilmiş ve 5422 sayılı KVK'nın 7'nci maddesinin (24) numaralı bendi kapsamında kurumlar vergisinden muaf tutulan Kredi Garanti Fonu'nun KOBİ'lere kredi vermek amacıyla sadece "kredi teminatı sağlama işlemleri" de 01.07.2003 tarihinden itibaren katma değer vergisinden istisna tutulmuştur (Özyer, 2003:99-100). KOBİ'ler de KDV istisnası uygulamasından yararlanabilmektedirler.

c) Gümrük Muafiyeti

4458 sayılı Kanun'un 167'nci maddesiyle getirilen gümrük vergisi muafiyeti yatırımlara sağlanan en etkin vergisel teşviklerden birisi olmakla birlikte, küreselleşmenin de etkisiyle önemini kaybetmeye başlamıştır.

KOBİ'ler 2001/1 sayılı Tebliğ ile gümrük muafiyetinin yanısıra, Toplu Konut Fonundan da müstesna tutulmuşlardır.

d) Düşük Oranlı Gelir ve Kurumlar Vergisi Uygulaması

Ülkemizde halen kurumlar vergisi oranı, fon payı dahil %33'dür. Kurumlar vergisi oranı 1995 yılına kadar %46 olarak uygulanmış, 1999 yılında %44'e ve 1999 yılından sonra %33'e düşürülmüştür.

Çeşitli ülkeler yatırımların teşviki bakımından özellikle kurumlar vergisi oranlarını aşağıya çekmektedirler. Vergi oranlarındaki indirimler, kısa vadede vergi geliri kaybı yaratmakta ancak, orta ve uzun vadede vergi tabanının genişlemesi ve yatırımların yarattığı istihdam sonucunda vergi gelirlerinin de artmasına yol açmaktadır.

Seçilmiş bazı OECD ülkelerinde uygulanan kurumlar vergisi oranları tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16: Seçilmiş OECD Ülkelerinde Kurumlar Vergisi						
Ülkeler	1998	1999	2000	2001	2002	Değişim(+/-)
ABD	40	40	40	40	40	0
Almanya	57	52	52	38	38	-19
Belçika	40	40	40	40	40	0
Danimarka	34	32	32	30	30	-4
Fransa	42	37	37	35	34	-8
İrlanda	32	24	24	20	16	-16
İngiltere	31	30	30	30	30	-1
İsveç	28	28	28	28	28	0
İsviçre	28	25	25	25	24	-4
İtalya	41	41	41	40	40	-1
Japonya	52	42	42	42	42	-10
Kore	31	31	31	31	30	-1
Meksika	34	35	35	35	35	+1
Polonya	36	30	30	28	28	-8
Yunanistan	40	40	40	37	37	-5
Türkiye	*44*	*44*	*33*	*33*	*33*	*-11*
OECD Ortalaması	*36*	*34*	*34*	*33*	*31*	*-5*

Kaynak: DURAN, 2003:39, Tablo:4

Yukarıdaki tablo 16'dan OECD ülkelerinde kurumlar vergisi oranı ortalamasının 1998 yılında %36 iken, 2002 yılında %31'e düşürüldüğü, buna karşılık Türkiye'de aynı oranın %44'den %33'e indirildiği görülmektedir. Ancak, ülkemize rakip olabilecek İrlanda, Meksika ve Polonya gibi ülkelere bakıldığında kurumlar vergisi oranlarının Türkiye'den daha düşük olduğu görülmektedir[7].

Öte yandan, İngiltere'de kurumlar vergisi oranı elde edilen kurum kazancına bağlı olarak azalmaktadır.

[7] ABD'de, 2004 ve 2006 yıllarında yapılması planlanan gelir vergisi oranlarındaki indirimler 2003 yılında yapılarak, %15 ve üstü gelir tranşlarındaki vergi oranlarında ortalama %2 indirim sağlanmıştır. Buna göre tranşlar %27, %30, %35 ve %38,6 yerine; %25, %28, %33 ve %35'e düşürülmüştür. Sermaye kazançlarına ilişkin efektif vergi oranı %20'den %15'e indirilmiş ve ücretlilerde çocuk yardımlarının tutarı artırılmıştır (Kızılot, 2003:236-238).

Kazanç (£)	Oran (%)
< 10.000	10
10.001-50.000	10-20
50.001-300.000	20
300.001-1.500.000	20-30
>1.500.000	30

Kaynak: SPK Öneri Raporu, 2002.

OECD verilerine göre Türkiye, OECD üyesi ülkeler arasında 1985-2001 döneminde vergi gelirlerinin GSMH'ye oranını en çok artıran ülke durumundadır. 1985 yılında %15,4 olan oran 2001 yılında %20,4'e çıkmıştır. Sosyal güvenlik primleri gibi parafiskal gelirler de dahil edildiğinde bu oran %36'lara ulaşmaktadır. Bu yüzde ile Türkiye, Almanya, ABD, Kanada ve Japonya gibi gelişmiş ülkeleri bile geride bırakmıştır. 2000-2001 yıllarında vergi yükündeki değişime bakıldığında ise Türkiye'de vergi yükünde %2,4 oranında artış olmasına karşın, Meksika, İtalya, Yeni Zelanda, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Kanada, Finlandiya, İsveç, İsviçre, Hollanda, Almanya, İrlanda, İzlanda ve Slovakya'da %0,2-2,7 oranlarında değişen düşüşler olmuştur. Bu ülkelerden önemli bir kısmının uluslararası pazarlarda ülkemizin rakipleri olduğu göz ardı edilmemelidir (www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=708&id=42). Bazı ülkelerde borsa kazançlarının ve kurumların vergilendirilmesine ilişkin oranlar da tablo 17'de verilmiştir.

Tablo 17: Seçilmiş Ülkelerde Borsa Kazaçlarının Vergilendirilme Rejimi ve Kurumlar Vergisi Oranları

1) Borsa Kazançlarında Vergilendirme

	Gerçek Kişiler		Kurumlar		Elde Tutma Süresi	
Ülkeler	*Kısa Vade*	*Uzun Vade*	*Kısa Vade*	*Uzun Vade*	*Gerçek Kişi*	*Kurum*
Singapur	Muaf	Muaf	Muaf	Muaf	Yok	Yok
Arjantin	Muaf	Muaf	Muaf	Muaf	Yok	Yok
Meksika	Muaf	Muaf	Muaf	Muaf	Yok	Yok
Hollanda	Muaf	Muaf	Muaf	Muaf	Yok	Yok
Kore	%20	%20	%20	%20	Yok	Yok
Şili	%45	%45	%15	%15	Yok	Yok
Fransa	%26	%26	%42	%24	Yok	2 yıl
ABD	%40	%20	%35	%35	Yok	Yok
Brezilya	%15	%15	%33	%33	Yok	Yok
İtalya	%12,5	%12,5	%37	%27	Yok	3 yıl
Almanya	%56	Muaf	%45	%45	1 yıl	Yok
Türkiye	%20-45	Muaf	%33	%33	3 ay	Yok

2) Kurumlar Vergisi Oranları		
Ülkeler	Halka Kapalı Anonim Şirketler	Halka Açık Anonim Şirketler
Yunanistan	%40	%35
Brezilya	%30	%25
İngiltere	%20	%20
Polonya	%28	%28
Pakistan	%43 (Bankalarda %58)	%33
Türkiye	%33	%33

Kaynak: SPK, Öneriler Raporu, 2002'den derlenmiştir.

Düşük oranlı vergi uygulamasında bir diğer yöntem, vergi oranının sektör, yatırım sınıfı veya bölgeler itibariyle kademeli olarak uygulanmasıdır. Bu durumda, vergi gelirindeki azalma daha az olmakta ve yararlanan sayısı azalmaktadır. Ancak, bu yöntem kademeli vergi oranı uygulamasının belli bir süreyle sınırlı olması durumunda, gerek dünya gerek bölgesel gerekse yerel ekonomik, sosyal ve siyasal olumsuz etkenler nedeniyle beklenen etkiyi vermeyebilmekte ve genellikle hükümetlerce tercih edilmemektedir (Duran, 2003:40).

e) Vergi Tatili (Tax Holiday)

Vergi tatili, gelir ve kurumlar vergisinin tamamen veya kısmen geçici bir süreyle tatil edilmesidir. Burada amaç, verginin tatil edildiği dönemde yatırım projesinden sağlanacak gelirin vergiden istisna edilmek suretiyle yatırım karlılığının artırılmasıdır.

Tablo 18: Bölgesel Vergi Teşvikleri

	Afrika (23 ülke)	Asya (17 ülke)	Latinler (12 ülke)	Merkezi Doğu Karayipler (25 ülke)	Batı Avrupa (20 ülke)	Diğer (5 ülke)	Toplam (103 ülke)
Vergi Tatili	16	13	8	19	7	4	67
Hızlandırılmış Amortisman	12	8	6	6	10	5	47
Yatırım İndirimi	4	5	9	3	5	-	26
Gümrük Muafiyeti	15	13	11	13	7	4	43
Vergi Ertelemesi	10	8	10	12	6	3	49

Kaynak: Erdikler, 2003:13, Tablo:1

Ülkemizde, yatırım indirimi uygulamasının alternatifi olduğu gerekçesiyle vergi tatili uygulamasından imtina edilegelmiştir. Bir tür

vergi tatili olarak da yorumlanabilecek olan belli bölgelere verilen yatırım indirimi teşvikleriyle vergi teşvik sisteminin tamamlandığı zannedilmiştir. Oysa, yabancı sermaye çeken ülkelerde özellikle vergi tatili uygulaması bakımından rekabet yaşanmaktadır (Erdikler, 2003:20). Türkiye'ye en yakın örnekler olan Çin, Polonya, Hindistan ve Çek Cumhuriyeti'nde konu tüm ayrıntılarıyla düzenlenmiştir[8].

-**Hollanda:** Bu ülkedeki en önemli teşvik iştirak kazancı istisnasıdır. Bir holding şirket, katıldığı şirketin sermayesinin %5'ine sahipse, iştirak edilen şirketin kurum kazancı yerleşik ülkede vergilendirilmişse, iştirak edilen şirketin hisse senetleri alım satıma konu değilse ve portföy yatırımı niteliğinde de değilse holding şirketin elde ettiği iştirak kazancının tamamı kurumlar vergisinden istisna tutulmaktadır. Ayrıca, kurumlar vergisi oranı kurum kazancı 22.689,- □'ya kadar %29,5 iken, bunun üzerindeki tutarlar için %34,5'dir. Ayrıca, grup şirketlerinin mali hizmetlerden elde ettikleri gelirlerin %80'i işletmede bırakma hakları mevcuttur. Yine, burada çalışan yabancılara aldıkları maaş ve ödeneklerin toplam tutarının %30'una kadar vergi muafiyeti tanınmaktadır.

-**Fransa:** Çok uluslu şirketlerin koordinasyon, dağıtım ve hizmet merkezlerinin bu ülkede bulunması durumunda vergi indirimleri sözkonusu olmaktadır. Ayrıca, çalışan yabancıların çocuklarının okul masrafları ile kendi ülkelerine yapacakları seyahatlerin giderleri vergiden indirilebilmektedir.

-**Belçika:** Çok uluslu şirketlerin koordinasyon, dağıtım ve hizmet merkezlerinin bu ülkede bulunması durumunda vergi indirimleri sözkonusudur. Temettü gelirlerinin %95'i vergiden bağışık tutulmuştur. Üst seviyede çalışan yabancıların çocuklarının okul masrafları ile kendi ülkelerine yapacakları seyahatlerin giderleri vergiden indirilebilmektedir.

-**İrlanda:** İrlanda, dünyanın önde gelen üretim ve yazılım merkezlerindendir. Bazı üretim bölgelerinde (yüksek teknoloji) merkezleri faaliyet gösteren şirketlere 2005 yılına kadar, bu bölgelerde üretim faaliyetlerinde bulunanlara ise 2010 yılına kadar %10 oranında

[8] Erdikler, 2003:12-16'dan derlenmiştir.

kurumlar vergisi söz konusudur. Anılan tarihlerden sonra ise yine aynı şirketlerde kurumlar vergisi oranı %12,5 olacaktır. Temettü kazançları sadece %20 oranında vergilendirilmektedir. Üretilen ürünlerin %75'inin ihraç edilmesi koşuluyla mal ve hizmet ithalatında KDV %0 olup, ayrıca gümrük muafiyeti söz konusudur.

-**Polonya:** En önemli vergi teşviki olarak özel ekonomik bölgelerdeki yatırımlar (yüksek teknoloji) için vergi tatili söz konusudur. Ayrıca, genel kurumlar vergisi oranı %28'dir.

-**Macaristan:** Kurumlar vergisi oranı %18 olup, belli koşulların sağlanması durumunda 2011 yılına kadar vergi tatili söz konusudur. Ayrıca, koşullu kurumlar vergisi indirimi (%50'ye kadar) uygulaması bulunmaktadır.

-**Çek Cumhuriyeti:** Üretimde bulunmak üzere kurulan şirketler ilk 10 yıl vergiden muaftır. Daha önce 2 yıl olarak uygulanan vergi tatili de 10 yıl olarak uygulanmaktadır.

-**Çin:** Kurumlar vergisi oranı %33 olmasına karşın, özel ekonomik bölgelerde (yüksek teknoloji yatırımları) faaliyette bulunulması durumunda, elde edilen kurum kazancı sadece %15 oranında vergilendirilmektedir. Vergi tatili ve vergi ertelemesi de diğer teşviklerdendir.

-**Bazı Asya Ülkeleri:** Filipinler, Vietnam ve Tayland'da da 5-8 yıla yayılan vergi tatili; Hindistan'da 10 yıla kadar devam eden vergi tatili uygulamaları bulunmaktadır.

f) Vergi Cenneti-Verginin Süresiz Kaldırılması (Tax Heaven)

Vergi cenneti, gelir üzerinden alınan vergilerin tamamen ve süresiz olarak kaldırılmasıdır. Genellikle ada ülkelerde veya serbest bölgelerde rastlanmaktadır. Bu teşvik sistemi, vergi yükünün ağır olduğu ülkelerden kaçışın bir uzantısı olarak gelişme göstermiştir.

g) Vergi Kredisi (Tax Credit)

Bu uygulamada da, vergi öncesi karın bir bölümü gelecek yıllarda yapılması planlanan yatırımların finansmanı için rezerv olarak bilançoda tutulmaktadır. Sistem genellikle, yatırım sonucu üretilecek

mal ve hizmetin ihraç edilmesi ve/veya yerli kullanım oranının artırılması gibi ek koşullarla birlikte uygulanmaktadır (Duran, 2003:49).

KUTU 4: ÜLKEMİZDE UYGULANAN DİĞER VERGİSEL AVANTAJLAR

A) VUK'da Yeralanlar

Yeniden değerleme değer artış fonu (VUK mükerrer madde 298)
Stokların LIFO'ya göre değerlemesi (VUK madde 274)
Alacak ve borçlarda reeskont (VUK madde 281, 285)
Şüpheli alacaklarda karşılık ayrılması (VUK madde 323)
Değersiz alacakların tamamının gider yazılması (VUK madde 322)
Azalan bakiyelere göre amortisman ayrılması (VUK madde 315)
Yenileme fonunun süreye bağlı olarak vergilendirilmemesi (VUK madde 328)
Mücbir sebepten (deprem vb) yararlanma (VUK madde 15)

B) GVK'da Yeralanlar

Bağış ve yardımların gider yazılması (GVK madde 89)
Maliyet bedeli artırımı (GVK madde 38)
Öğrenci okutma, staj ve burs bedellerinin gider yazılması (GVK madde 28)

C) KVK'da Yeralanlar

İştirak kazançları istisnası (KVK madde 8)
Süreyle sınırlı olarak iştirak ve gayrimenkul satış karı istisnası (KVK geçici madde 28)
Karın sermayeye ilavesinin vergiden istisna tutulması (GVK madde 94)
YDDAF ve İDAK'ın sermayeye ilavesinin kar dağıtımı sayılmaması (VUK mükerrer madde 298)
İşletme birleşme ve devirlerinde oluşan değer artışlarının vergilendirilmemesi (GVK madde 81)

D) Diğer Kanunlarda Yeralanlar

Olağanüstü hal (OHAL) ve kalkınmada öncelikli yöre (KÖY) teşviği (4325 sayılı Kanun)
Serbest bölge faaliyetleri (3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu)[9]

[9] Ülkemizdeki serbest bölgeler şunlardır: Mersin (1987), Antalya (1987), Ege (1990), İstanbul Atatürk Havaalanı (1990), Trabzon (1992), TÜBİTAK-MAM Gebze Teknoloji Serbest Bölgesi (1992), İstanbul Dergi Sanayi (1995), Doğu Anadolu (1995), Mardin (1995), İMKB (1997), İzmir Menemen Deri, Rize (1998), Samsun (1998), İstanbul Trakya (1998), Kayseri (1998), Avrupa (1999), Gaziantep (1999), Adana-Yumurtalık (1999), Denizli (2001) ve Bursa (2001). Serbest bölgelerde de %100 gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti, ücretlerde muafiyet, %100 KDV istisnası, %100 gümrük vergisi muafiyeti, KKDF (%6) istisnası, BSMV istisnası, serbest bölge gelirinin vergisiz transferi imkanı ve diğer vergi, resim ve harç istisnası söz konusudur. (www.pwcglobal.com/tr/eng/ins-sol/publ/investmentincentives.pdf).

OHAL (Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van) ve KÖY (Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Bayburt, Erzurum, Gümüşhane, Iğdır, Kars, Ordu, Şanlıurfa ve Yozgat) kapsamında yapılan yatırımlarda, enaz 10 kişi istihdam edilmesine bağlı olarak 1998-2002 dönemini içeren beş hesap döneminde gelir ve kurumlar vergisi istisnası ve vergi stopajı yapılmaması sözkonusudur. Çalışanların vergi kesintilerinde erteleme uygulanmaktadır. Aynı kapsamda işveren sigorta primleri Hazinece karşılanmaktadır. Yine bedelsiz yatırım yeri tahsisi söz konusudur.

Diğer yandan, ihracat, ihracata bağlı ithalat ve ihracat taahhüdünde bulunulan yatırımlar için tapu vb. işlemlerden alınan harç ve damga vergisi 31.12.2003 tarihine kadar (4369 sayılı Kanun, madde 81/k) istisnadır.

KOBİ'lerde, şirket kuruluşları, sermaye artırımları, tapu kayıtları vb. işlemler her türlü vergi, resim ve harçtan müstesna tutulmuştur (2001/1 sayılı Tebliğ madde 14).

Kayseri merkezli olmak üzere, 1-250 işçi çalıştıran toplam 143 firma nezdinde yüz yüze anket yöntemiyle yapılan bir araştırmada yukarıda verilen vergi avantajlarından ortalama yararlanma düzeyinin %25 olduğu saptanmıştır (KOSGEB, 2001:264-267).

h) Bazı Ülkelere İlişkin Vergi İstatistikleri

Tablo 19: Vergi Gelirleri

Ülkeler	Vergi Gelirleri/GSYİH (%)	Gelir ve Kurumlar Vergileri/Vergi Gelirleri (%)	Harcama Vergileri/Vergi Gelirleri (%)
AB Ortalaması	42	33	32
OECD Ortalaması	37	36	32
ABD	20	48	17
Almanya	23	28	28
Danimarka	48	60	33
İtalya	28	35	26
Fransa	25	20	28
Yunanistan	24	23	41
Türkiye	19	27	37

Kaynak: DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2001, Ek Tablo 2-3'deki oranların aritmetik ortalaması alınarak hazırlanmıştır.

Tablo 19'dan, Türkiye'nin toplanan vergi gelirleri bakımından AB ve OECD ülkelerinin ortalamasının altında yeraldığı ve vergi gelirlerinin anılan ülkelere göre ağırlıklı olarak harcamalar üzerinden alındığı görülmektedir.

ı) Ülkemizde Dolaysız ve Dolaylı Vergi Yükü

Tablo 20'den, 1998-2002 döneminde gelirden alınan dolaysız vergilerin toplam vergi gelirlerindeki payının keskin bir şekilde azaldığı, harcamalardan alınan dolaylı vergilerin payının ise aynı şekilde arttığı görülmektedir.

Tablo 20: Türkiye'de Vergi Yükü

Vergi Yükü\Trilyon TL	1998	1999	2000	2001	2002	2003(Hedef)
(a) Toplam Vergi Gelirleri	9.229	14.802	26.504	39.736	59.635	85.955
(b) Dolaysız Vergiler	4.230	6.537	10.503	15.648	19.343	26.115
(c) Dolaylı Vergiler	4.923	8.086	15.653	23.654	39.555	57.492
(d) Dolaysız Ver./Top. Ver. Gel.	% 46	% 44	% 40	% 39	% 32	% 30
(e) Dolaylı Vergiler/Toplam Vergi Gelirleri	% 53	% 55	% 59	% 60	% 66	% 67

Kaynak: MB Muhasebat Genel Müdürlüğü, Kamu Hesapları Bülteni (www.muhasebat.gov.tr)

3) Ülkemizde Anonim Şirketlerin Efektif Vergi Yükünün Hesaplanması

Halka açık ve halka kapalı anonim şirketlerin, karlarının tamamının dağıtılması durumunda, 4842 sayılı Kanun ile vergi alacağı sisteminin 24.04.2003 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılmasından ve 2003/5590 sayılı BKK ile gelir vergisi stopajının eşitlenmesinden önce ve sonraki efektif vergi yüklerinin her iki şirket grubu için hesaplanması tablo 21'de verilmektedir.

Tablo 21: Ülkemizde Efektif Kurumlar Vergisi Yükü				
Vergi Yükü	**Halka Açık A.Ş.**		**Halka Kapalı A.Ş.**	
	Vergi Alacağı Var	*Vergi Alacağı Yok*	*Vergi Alacağı Var*	*Vergi Alacağı Yok*
(1) Kurum Kazancı	100,00	100,00	100	100
(2) Kurumlar Vergisi	33,00	33,00	33	33
(3) Gelir Vergisi Stopajı **I. durum:** [(1-2)x%5,5; %16,5)] **II. durum:** [(1-2)x%11]	3,68	7,37	11,05	7,37
(4) Dağıtılan Kar [1-(2+3)]	63,32	59,63	55,95	59,63
(5) Vergi Alacağı **I.durum:** (4/5) **II.durum:** vergi alacağı yok	12,66	-	11,19	-
(6) Gelir Vergisi Matrahı **I.durum:** (4+5) **II.durum:** (4+5)/2	75,98	29,82	67,14	29,82
(7) Hesaplanan Gelir Vergisi (6x%45)(*)	34,19	13,42	30,21	13,42
(8) Mahsup Ed. Vergi Alacağı veya Tevkifat	12,66	7,37	11,19	7,37
(9) Ödenecek Gelir Vergisi (7-8)	21,53	6,05	19,02	6,05
(10) Efektif Vergi Yükü [(2+3)+9+(9xfon payı)] (**)	60,36	47,03	64,97	47,03

(*) Gelir vergisi tarifesindeki en yüksek oran alınmıştır.

(**) 4842 sayılı Kanun uyarınca, 01.01.2004 tarihinden itibaren fon payı kalkacaktır.

Tablo 21'den de görüleceği üzere, vergi düzenlemelerimizde kurumlar vergisi ile gelir vergisi entegrasyon uyumsuzluğu sözkonusudur. Kar payı dağıtımına bağlı olarak vergi yükü %47'ler mertebesinde bulunmaktadır. Ancak, 4842 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği 24.04.2003 tarihinden sonra anonim şirketlerin efektif vergi yükünde önemli azalmalar olmuştur. Halka kapalılarda yük 18 puan, halka açıklarda ise 13 puan azalmıştır. Bununla birlikte, halka kapalı anonim şirketler ile vergi yükü eşitlenerek, halka açılmanın zaten yetersiz olan vergisel avantajı tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Ara Değerlendirme

Doğrudan sermaye yatırımlarına yönelik teşvikler konusunda oldukça eski bir tartışma sözkonusudur. Teşvik sisteminin tarihi bazı kaynaklara göre 1160'lı yıllara dayanmaktadır. Yatırımların özellikle de yabancı yatırımların teşviki için gelişmekte olan ülkelerde ithalattan alınan vergilere istisna sağlanması veya belirli bir süre hiç vergi alınmaması (vergi tatili) yöntemleri kullanılırken; gelişmiş ülkelerde yatırım indirimi ve hızlandırılmış amortisman yöntemlerine başvurulmaktadır. Diğer unsurların değişmediği varsayımı altında, daha yüksek vergilemenin yatırımların vergi sonrası karlılığını düşürdüğü açıktır (Karaca, 2002:60). Teşviklerin etkinliğine ilişkin olarak anket yöntemiyle yapılan ilk çalışmalarda, dikkat çekici temel özellik, teşviklerin sınai veya bölgesel hiçbir farklılığı dikkate almaması, her çeşitten firmayı kapsamasıdır. Ekonometrik çalışmalarda ise, vergilendirmenin yatırımlar üzerinde etkileyici olmadığı; vergilemenin yanısıra, siyasi istikrar, maliyet avantajı ve altyapı kalitesinin de önemli olduğu saptanmıştır.

Vergi oranlarının yatırım kararları üzerindeki etkisi, iç piyasaya dönük üretim yapan ve sadece yerleşim yeriyle ilgili avantajlar sağlamayı hedefleyen şirketlerle kıyaslandığında, ihracata dönük üretim yapan şirketler açısından daha yüksektir. Ayrıca, küçük işletmelerin büyük firmalara göre vergi teşviklerine karşı daha duyarlı oldukları görülmektedir. Bu da, verginin küçük işletmelerin maliyet yapısı açısından daha çok önem taşıdığını ortaya koymaktadır (Karaca, 2002:61).

Bununla birlikte, ABD'de vergi politikası değişikliklerinin yatırımlar üzerindeki etkisi için yapılan bir çalışmada, ayrıca İrlanda'da ve 17 Avrupa ülkesindeki küresel firmalara yönelik olarak yapılan çalışmalarda vb., vergilemenin yatırımlar ve özellikle yabancı sermaye için belirleyici unsurlardan biri olduğu saptanmıştır (Duran, 2003:89).

D) Ülkemizde Yabancı Sermaye[10]

Türkiye 24 Ocak Kararları ile başlayan ve 1983 yılından itibaren uygulamaya konulan mali serbestleşme politikalarıyla beraber gerek ticaret gerekse sermayenin her türlü hareketine serbesti getirmiş, daha önce varolan kredi, döviz vb. sınırlamalar kaldırılmıştır. Sermaye hareketlerinin tamamen liberalize olması ve bununla birlikte yaşanan değişimlerin en önemli nedeni, 1989 yılında 32 sayılı Karar'ın yürürlüğe konulmasıdır. Bu tarihten itibaren doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili olarak 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu[11] ile getirilen izin sistemine devam edilmiş ancak, portföy yatırımları, kredi hareketleri ve döviz işlemlerine tam serbesti getirilerek, Türk Lirası'nın konvertibl olması sağlanmıştır.

Tablo 22'ye bakıldığında, 1990'lı yıllarda önemli ölçüde yabancı sermaye hareketi olduğu, 1988-2002 döneminde toplam net 10.739 milyon $ tutarında doğrudan yatırım ve toplam net 1.942 milyon $ tutarında portföy yatırımı olduğu; bu tutarların aynı dönemde 35.989 milyon $ olan toplam net sermaye hareketinin %35'ine tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Aynı dönemde sırasıyla; 1988, 1991, 1994 ve 2001

---

[10] Yabancı sermaye kavramı, bir ülkede yerleşik kişi ya da kurumların bir başka ülkede kalıcı ekonomik çıkar elde etme amacını yansıtmaktadır. Kalıcı çıkar, yabancı sermaye yatırımcısı ile yatırım ve yatırımın kontrolü konularında uzun dönemli varolan bağımlılığı ifade etmektedir. OECD normlarına göre, doğrudan yabancı yatırımlar; şahıslar ya da şirketlerden oluşan yabancı bir yatırımcının şirketleşmiş veya eşiti bir işletmede şirket bünyesinin en az %10 oranında temsil gücüne sahip olduğu yatırımları içermektedir. Bu yatırımlar ise daha çok komple yeni yatırımlar (greenfield) ve birleşme ve devralmalardan oluşmaktadır (mergers and acquisitions) (Demircan, 2003:2).

[11] "Türkiye büyümenin kaynaklarının çok azını bilmiştir, kaynak ararken kaynak kaybetmiştir...

Büyümenin ilk ve etkin kaynağı *«kurulu kapasite»*dir...Kurulmuşu, geçmişin yatırımlarını etkin kullanmazsak, ülkeyi atıl kapasite çöplüğü yaparsak, yeni kaynak aramak, kullanmak da boşunadır. Çünkü kullanılan bu kaynak ve onun sonucu yeni kurulan kapasite de, geçmiştekilerin akıbetine uğrayacaktır...

O nedenle, ekonomi önce kurulu kapasitesini sonuna dek kullanmak, bozuksa düzeltmek, darboğaz varsa gidermek, sözün kısası *«tam kullanmak»* zorundadır. Geçmişte yatırılmış kaynağı kullanmak ilk işimizdir...

«Yabancı sermaye» yıllardır korktuğumuz bir diğer kaynak...Yıllarca o bizden korktu, biz ondan korktuk...Hala var o çocukluk korkularımız...Önce onun, yabancı sermayenin korkularını yenmeliyiz. Güvenli, istikrarlı bir ülke haline gelerek...Sonra bize de, ona da kazandıracak, kişilikli bir yol bulmalıyız." (Mortan, Çakmaklı, 1987:20).

yıllarında net sermaye çıkışları olmuş ve toplam 22 milyar $ değerinde sermaye ülkemizden çıkmıştır. En yoğun sermaye çıkışı 1994 ve 2001 yıllarında gerçekleşmiştir. Anılan yıllar ekonomik krizlerin yaşandığı dönemler olup, 1994'de 4 milyar $ ve 2001 yılında 14 milyar $ tutarında sermaye ülkemizi terketmiştir. Sermaye çıkışlarının nedeni incelendiğinde, tamamının kısa vadeli sermaye hareketlerinden (sıcak para) oluştuğu görülmektedir.

Tablo 22: Türkiye'de 1988-2002 Dönemindeki Sermaye Hareketleri (Milyon $)

Yıllar	Toplam Sermaye	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Portföy Yatırımları	Uzun Vadeli Yatırımlar	Kısa Vadeli Yatırımlar
1988-1990	3.788	1.730	0	1.923	135
1991-1995	11.958	3.775	7.014	-904	-887
1996	8.940	612	570	1.636	5.922
1997	8.616	554	1.634	4.667	1.761
1998	773	573	-6.386	3.985	2.601
1999	4.670	138	3.429	344	759
2000	9.610	112	1.022	4.276	4.200
2001	-14.198	2.769	-4.515	-1.131	-11.321
2002/Kasım	1.832	476	-826	2.315	-133

Kaynak: HM, TCMB Yıllık Rapor 2002

Sermaye çıkışlarının olduğu yıllarda İMKB endeksinde de şok düşüşler yaşanmıştır. Mali piyasalarımızın uzun yıllardır yapılan vergisel vb. teşviklere karşın henüz yeterli derinliğe ulaşamamış olması, yatırımcı profilinin kurumsal yatırımcılardan uzak ve çoğunlukla yabancı yatırımcı ağırlıklı olması yani, henüz yatırımcı kitlesinin çeşitlenememiş bulunması, ülkemizin yıllardır süren siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı ile birleştiğinde, kısa vadeli sermaye çıkışlarının etkileri de hem keskin hem de uzun süreli olmaktadır.

Tablo 23: Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Yıllar	Firma Sayısı (Adet)	(a) Verilen İzin (Milyon $)	(b) Fiili Yabancı Sermaye Girişi (Milyon $)	Gerçekleşme Oranı (b/a)/(%)
1980-1985	1.143	1.210	578	48
1986-1990	6.008	5.213	1.941	37
1991	2.123	1.967	907	46
1992	2.330	1.820	911	50
1993	2.554	2.063	746	36
1994	2.830	1.478	636	45
1995	3.161	2.938	934	32
1996	3.582	3.836	914	24
1997	4.068	1.678	852	51
1998	4.533	1.646	953	58
1999	4.950	1.700	813	48
2000	5.328	3.477	1.707	49
2001	5.841	2.725	3.288	121
2002/Kasım	6.311	2.243	569	25
Toplam	**51.762**	**33.995**	**15.729**	**46**

Kaynak: HM, Yabancı Sermaye Raporu, 2002, s.45

Türkiye'de yabancı sermaye yatırımları, mali serbestleşme sürecinden sonra hızla artmıştır. Çokuluslu şirketler yatırım kararlarını verirken belli başlı bazı konulara dikkat etmektedirler. Bunların başında da siyasi ve ekonomik istikrar gelmektedir. Çokuluslu şirketler genellikle yatırım yaparken küresel ekonomik durum ve yatırım yapacakları ekonomideki durumu birlikte değerlendirmekte ve yatırım kararlarını şekillendirmektedirler.

Ülkemizde, 1980-2002 dönemine ilişkin doğrudan yabancı sermaye yatırımları incelendiğinde, 51.762 adet yabancı firmanın ülkemizde faaliyet gösterdiği, 34 milyar $'lık yabancı sermaye izninin %46'sının realize olduğu, yabancı sermaye girişlerinin 1990'lardan sonra hız kazandığı ve özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren bariz şekilde arttığı görülmektedir.

Bununla birlikte, verilen yabancı sermaye izinleri ile fiili sermaye girişleri arasında farklar bulunmaktadır. Bunun en önemli

nedenleri, yatırımların gerçekleşme süreleridir. Yapılan yatırımlar çoğu durumlarda, iznin verildiği yılda tamamlanamamakta, sonraki yıllarda da devam edebilmektedir. Bu da fiili girişlerin yıllara yayılarak gecikmeli gerçekleşmesine neden olmaktadır. Fiili gerçekleşmelerle izinler arasındaki farkın bir başka nedeni ise çeşitli nedenlerle, verilen izinlerin yatırıma dönüştürülememesidir. Son bir neden ise, iznin verildiği yıl ile girdilerin gerçekleşme dönemi arasında oluşan kur farklarıdır. Yatırımların ithal girdilerin dışında kalan kısımları, döviz kurlarındaki artışlardan dolayı öngörülen dövizden daha düşük tutarlarda karşılanmaktadır. Dolayısıyla öngörülen izin ile gerçekleşmeler arasında bir fark oluşmaktadır (Yabancı Sermaye Raporu, 2003:8).

Tablo 24: Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı

Dönem	İmalat		Tarım		Madencilik		Hizmet		Toplam	
	(Milyon $)	(%)	(Milyon $)	(%)	(Milyon $)	(%)	(Milyon $)	(%)	(Milyon $)	(%)
1980-1985	851	5	15	2	8	3	336	2	1.210	3
1986-1990	3.143	17	133	22	66	21	1.871	11	5.213	15
1991-1995	7.042	39	138	23	137	43	2.951	18	10.268	29
1996-2000	4.758	26	159	26	60	19	7.360	46	12.337	35
2001-2002(*)	2.136	13	167	27	46	140	2.618	23	4.967	18
Toplam	17.930	100	612	100	317	100	16.136	100	34.995	100

Kaynak: HM, Yabancı Sermaye Raporu, 2002, s.46
(*) Kasım itibariyle

Yabancı sermaye girişleri sektörel bakımdan irdelendiğinde ise, ağırlığın hala imalat sanayi sektöründe olduğu, onu hizmetler sektörünün izlediği; ancak 1980'li yıllarda imalat sanayi sektörüne ilişkin girişler sözkonusu iken, yabancı sermaye girişlerinin 1990'lı yıllardan sonra hizmet sektörüne doğru kaydığı gözlenmektedir. Hizmetler sektöründe ise yoğunlaşma bankacılık ve diğer mali hizmetler, ticaret, haberleşme, yatırım finansmanı, otel ve pansiyon işletmeciliği ve sigortacılık alt sektörlerinde görülmektedir. Tarım ve madencilik sektörleri ise yabancı yatırım açısından oldukça az ilgi görmektedirler. Burada dikkat çeken bir husus, yabancı sermayenin Marmara (%67), Akdeniz (%11) ve Ege (%9) bölgelerinde yoğunlaştığıdır. Bu bölgelerde ise, en büyük payı İstanbul, Adana,

Ankara, Antalya ve İzmir İlleri almaktadır. Bu İllerin toplam yabancı sermayeden aldıkları pay %92 düzeyindedir.

Tablo 25: Türkiye'de Yabancı Sermaye İzinlerinin Türlerine Göre Dağılımı (Milyon $)

Dönem	Yeni Şirketler				Mevcut Şirketler	
	Yeni	(%)	İştirak	(%)	Sermaye Artırımı	(%)
1980-1985	559	5	167	2	484	3
1986-1990	2.050	18	915	12	2.252	15
1991-1995	2.895	25	1.687	23	5.682	38
1996-2000	5.687	49	3.107	42	3.544	24
2001-2002/Kasım	447	3	1.426	21	3.095	20
Toplam	**11.637**	**100**	**7.302**	**100**	**15.068**	**100**

Kaynak: HM, Yabancı Sermaye Raporu, 2002, s.47

Yabancı sermaye girişleri açısından dikkat çekici bir husus da, son yıllarda izin verilen yabancı doğrudan yatırımların sermaye artırımı şeklinde olmasıdır. Özellikle 2000 yılından itibaren keskin şekilde yaşanmaya başlayan ve etkileri hala devam eden krizin sonucu olarak yabancı sermayeli firmaların sermaye artırımlarında yoğunlaşma görülmektedir. Mevcut firmaların sermaye artırımlarının toplam yabancı sermayedeki payı %44 seviyesindedir.

Tablo 26: Türkiye'ye Giren Fiili Yabancı Sermayenin Ayrıntılı Dağılımı (Milyon $)

Dönemi	Giriş	Çıkış	Net	Kar Transferi
1980-1985	578	0	578	161
1986-1990	1.941	0	1.941	517
1991-1995	4.134	351	3.783	1.283
1996-2000	5.239	1.007	4.232	2.248
2001-2002/Kasım	3.857	19	3.838	764
Toplam	**15.749**	**1.377**	**14.372**	**4.973**

Kaynak: HM, Yabancı Sermaye Raporu, 2002, s.49

Yabancı sermayenin 1980-2002 dönemindeki ayrıntılı dağılımına bakıldığında, sermaye girişlerinin 1991-2000 döneminde yoğunlaştığı, bu dönemde giren sermayenin toplam 15.749 milyon $ tutarındaki yabancı sermaye içinde %60 oranında bir paya sahip olduğu; 2001-2002 dönemindeki 3,9 milyar $'lık sermayenin ise sadece 1,5 milyar $'ının cep telefonu operatörlüğü için (Aria) geldiği; 1980-2002 döneminde yaklaşık 1,4 milyar $ değerinde sermayenin ülkemizi terkettiği, 5 milyar $ tutarında da kar transferi yapıldığı görülmektedir.

Tablo 27: Türkiye'deki Yabancı Firmaların Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	Firma Sayısı	Getirdiği Yabancı Sermaye (Milyar TL)
(a) AB Ülkeleri Toplamı	**2.756**	**2.653.541**
Almanya	1.013	420.501
Belçika	75	46.803
Fransa	264	317.503
İngiltere	366	389.999
İtalya	219	95.008
Diğer AB Ülkeleri	819	1.383.632
(b) OECD Ülkeleri Toplamı	**3.507**	**3.379.138**
ABD	375	463.664
(c) Diğer Ülkeler	**1.843**	**530.519**
(d) Genel Toplam (b+c)	**5.350**	**3.909.657**

Kaynak: Verimlilik Raporu, 2003:99, Çizelge 18

Tablo 27'den ülkemizde mevcut durum itibariyle yaklaşık 4 katrilyon TL tutarında doğrudan yabancı sermaye yatırımının bulunduğu, bunun %68'inin AB ülkelerine, %86'sının OECD ülkelerine ait olduğu görülmektedir. Ayrıca, yabancı sermaye ülkeler itibariyle incelendiğinde, Almanya'nın 1.013 firma ile ülkemizde en fazla firmaya sahip yabancı ülke olduğu, onu Hollanda ve ABD'nin izlediği görülmektedir. Ne var ki, gelişmekte olan ve yaklaşık 35 yıldan beri ekonomideki istikrarsızlıktan kurtulmaya çalışan Türkiye için yukarıda verilen yabancı sermaye tutarı ülkemizin makro ekonomik büyüklükleri

ve uluslararası karşılaştırılabilirliği açısından oldukça yetersizdir. Doğrudan yabancı yatırımlar, ölçek ekonomisi avantajını kullanabildiği ve verimliliği yüksek yatırımlar olduğundan teşvik edilmeleri gerekmektedir. Yatırım ortamının iyileştirilmesi yönünde atılacak her adım, ekonomide verimliliği olumlu yönde etkileyecek, bilgi ve teknoloji transferi gibi etkileri olan doğrudan yabancı sermaye girişini artıracaktır (Verimlilik Raporu, 2003:99-100).

Tablo 28: Türkiye'ye 2000-2002 Döneminde Gelen Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon $)

Ülkeler	2000	2001	2002/Kasım	Toplam
Hollanda	597	1.427	240	2.264
İtalya	261	527	98	886
ABD	257	280	86	623
Bahreyn	170	254	14	438
Japonya	119	174	12	305
İngiltere	87	139	11	237
Almanya	65	123	6	194
Fransa	44	54	5	103
İsviçre	40	17	3	60
İspanya	14	14	2	30
Diğer	53	279	96	428
Genel Toplam	1.707	3.288	569	5.564

Kaynak: HM, Yabancı Sermaye Raporu, 2003:7

Yabancı sermaye izinlerinde olduğu gibi, yabancı firmalara verilen yatırım teşvik belgelerinde de son yıllarda hizmet sektörünün payı artmaktadır. Hizmet sektörünü imalat sanayi sektörü izlemektedir. 1980-2002 döneminde yabancı sermayeli firmalar için düzenlenen teşvik belgelerinde kayıtlı yatırım tutarı 93,4 milyar $'a ulaşmıştır. Bugüne kadar verilen 4.739 adet izin ve teşvik belgesinin 2.305 adedinin yatırımı tamamlanmış, 796 adedi iptal edilmiş ve 317 firma yabancı ortaklarının ortaklıktan ayrılması sonucunda yerli statüye geçmiştir. Halen 1.321 adet teşvik belgesine bağlı yatırım devam etmektedir. 1980-2002 döneminde izin verilen toplam 93,4 milyar $ değerindeki yatırım için gereken döviz ihtiyacı 33,2 milyar $

seviyesindedir. Anılan yatırımların öngördüğü istihdam artışı 450.484 kişi iken, gerçekleşen istihdam 271.324 olmuş, yani öngörülenin %57'si düzeyinde kalmıştır. Kısaca, 52,8 milyar $ tutarındaki yabancı doğrudan yatırım ülkemizde 1980-2002 dönemini kapsayan 22 yıllık bir sürede toplam 271.000 kişiye istihdam yaratmıştır. Buradan, bir kişilik istihdamın yabancı yatırım cinsinden maliyeti 194.642,-$'a tekabül etmektedir.

Tablo 29: 1980-2002 Dönemindeki Yabancı Yatırımlara İlişkin Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı

	Öngörülen			Gerçekleşen			½
	Yatırım (1)	Döviz İhtiyacı	İstihdam (Kişi)	Yatırım (2)	Döviz İhtiyacı	İstihdam (Kişi)	(%)
Tarım	2.150	214	8.448	1.682	97	5.312	77
Madencilik	628	90	5.592	542	54	4.325	86
İmalat	44.631	15.459	308.614	34.314	10.058	214.818	77
Hizmet	46.028	17.472	127.830	16.273	1.340	46.869	35
Toplam	**93.437**	**33.325**	**450.484**	**52.811**	**11.549**	**271.324**	**57**

Kaynak: HM, Yabancı Sermaye Raporu, 2003:9

Tablo 30'a göre, Türkiye'de 2002 yılı sonu itibariyle toplam 6.311 yabancı firma faaliyet göstermekte olup, bu firmaların getirdikleri yabancı sermaye tutarı toplam 6.421,5 trilyon TL, sermayeleri ise toplam 10.358,1 trilyon TL'dir. Yabancı sermaye tutarının yetersizliği açıktır.

Tablo 30: 2002 Sonu İtibariyle Ülkemizdeki Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (Trilyon TL)

Sektör	Firma Sayısı	Mevcut Yabancı Sermaye	Toplam Yabancı Sermayedeki Payı (%)	Şirketlerin Toplam Sermayesi	Toplam Sermaye İçindeki Yabancı Sermaye Payı (%)
Tarım	141	219,1	3,41	239,2	91,58
Madencilik	92	36,9	0,57	46,4	79,49
İmalat	1.603	2.697,3	42,01	4.442,5	60,72
Hizmetler	4.475	3.468,2	54,01	5.630,0	61,60
Toplam	**6.311**	**6.421,5**	**100,00**	**10.358,1**	**62,00**

Kaynak: HM

Yabancı sermayeli firmaların ülkemiz ekonomisindeki yerini belirlemede kullanılabilecek bir diğer yöntem, İSO 500 Büyük Firma (İSO 500) içinde yabancı firmaların oranını hesaplamaktır. Aşağıdaki tabloya bakıldığında, 1999-2000 döneminde İSO 500'ün sırasıyla; 138 ve 131'inin yabancı sermayeli olduğu, yabancı firmaların toplam 500 firma içinde üretimden satışların ortalama %27'sini, satış hasılatının %28'sini, özsermayenin %23'ünü, net aktif değerlerin %22'sini, dönem karının %50'sini, ihracatın %37'sini ve istihdamın %19'unu karşıladıkları görülmektedir.

Tablo 31: İSO 500 Büyük Firma İçinde Yabancı Sermayeli Firmaların Yeri (1999-2000)

	1999		2000	
	Adet	(%)	Adet	(%)
0-100	40	29	41	31
101-200	26	19	22	17
201-300	28	20	31	24
301-400	19	14	23	17
401-500	25	18	14	11
Toplam	**138**	**100**	**131**	**100**

Kaynak: EFE, 2003:87, Tablo:11

Tablo 32: İSO 500 Büyük Firma İçinde Yabancı Sermayeli Olanların Yeri (1999-2000)

	500 Büyük Firma			Yabancı Sermayeli Firmalar		
	1999	2000	Artış (%)	1999	2000	Artış (%)
Üretimden Satışlar (Trilyon TL)	20.604	34.097	66	5.811	9.304	60
Satış Hasılatı (Trilyon TL)	25.608	43.967	72	7.115	12.106	70
Öz Sermaye (Trilyon TL)	9.934	14.998	51	2.148	3.536	65
Net Aktif (Trilyon TL)	26.577	40.133	51	5.677	8.932	57
Dönem Karı (Trilyon TL)	949	1.498	58	401	848	112
İhracat (Milyon $)	11.490	11.967	4	4.287	4.411	3
İstihdam (Kişi)	549.825	558.288	2	106.548	104.993	-1

Kaynak: EFE, 2003:89, Tablo:13

Ara Değerlendirme

Yabancı sermaye akışının gelişmekte olan ülkelere yöneldiği ilk yıllarda, korumacılığın yaygın olması nedeniyle kontrol edilmesi ve kalkınma için yönlendirilmesi olasılığı günümüze göre çok daha kolay olmuştur. Ancak, yabancı sermayeye olan talebin artması, söz konusu sermayenin kontrolünü de güçleştirmiştir. Yabancı sermaye giderek daha seçici davranma olanağına sahip olurken ülkeler arasında yabancı sermayeyi çekme yarışı da hızlanmıştır.

Daha fazla üretim, daha fazla gelir, daha fazla harcama ve sonuçta daha fazla refah anlamına gelmektedir. Bir ülke sahip olduğu üretim unsurlarını ne oranda etkin ve verimli bir şekilde üretime yönlendirebilirse, o oranda da iktisadi refahını yükseltebilme olanağını kazanmaktadır. Ancak, tüm ülkeler eşit oranda üretim faktörüne sahip değildir. Özellikle sermaye teçhizatı eksikliği gelişmekte olan ülkelerin aynı zamanda kullanılabilir istihdamının bir bölümünün de atıl kalmasına ve üretimden dışlanmasına neden olmaktadır. Tabii, işsizliğin büyümesi beraberinde çeşitli siyasal ve sosyal sorunları da getirmektedir.

Kuşkusuz yabancı sermaye için ilk etken kar elde etmektir. Ancak, buradaki karı olağan firma karından ayıran temel faktör, kar beklentisinin sermayenin gideceği ülkelerde karşılaşılabilecek her türlü risk ve belirsizliğin telafi edilmesini sağlayacak ölçekte olmasıdır. Keza, ekonomik yapının cazibesi de yabancı sermayenin yönlendirilmesinde diğer etken durumundadır. Ekonomik yapının uygun olmaması, bütün teşviklere karşın yabancı sermayenin daha uygun ülkeyi seçmesine neden olacaktır. Zira, örneğin %80 oranında bir enflasyon oranı aynı oranda döviz kuru artışı, dolayısıyla maliyet artışı demektir. Yani, yabancı sermayenin en azından bu kur artışını da kompanse edebilecek oranda kar elde etmesi gerekecektir.

Yabancı sermayeden düzenli olarak yararlanabilmek için az gelişmiş ülkelerin dikkate almaları gereken bazı hususlar bulunmaktadır (Zengin, 2003:67):

1) Yabancı sermayeli firmalarca üretilen mamullerin daha çok yüksek gelir gruplarının gereksinimlerine yönelik olması,

2) Kullanılan teknolojinin daha bol miktarda sahip olduğu kaynaklarla bazen uyuşmaması,

3) Verimsiz üretime rağmen, elde edilen karların ithalat kısıtlamalarının sağladığı tekeller sayesinde bazen oldukça yüksek olabilmesi,

4) Yabancı sermayeli firmaların çeşitli yollardan özellikle yüksek transfer fiyatları nedeniyle esas karlarını gizleyerek ülke dışına transfer etmek gibi olanaklara sahip olabilmeleri şeklinde özetlenebilir.

Bu açılardan değerlendirildiğinde, ülkemizin yerli ve yabancı yatırım ortamının iyileştirilmesine ilişkin düzenlemeler yapılırken, gelecek sermayenin getireceği yüksek teknolojiye, ihracat ve istihdam üzerindeki olumlu etkilerine, ödemeler dengesinin gelişimine dikkat edilmesi gerekmektedir[12].

E) Yabancı Sermaye İle İlgili Düzenlemeler

1. 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu

Ülkemizde yabancı sermayeye ilişkin ilk düzenleme 18.01.1954 tarihli ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu olup, bu kanun 05.06.2003 tarih ve 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu (DYYK/Kanun) ile yürürlükten kaldırılmıştır.

DYYK'ya göre;

Doğrudan yabancı yatırım: Yabancı yatırımcı tarafından,

1) Yurt dışından getirilen; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasınca alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,

---

[12] Yapılan iyileştirme çalışmaları ve alınması gereken tedbirlere rağmen, ülkemize yabancı sermaye çekmenin oldukça zor olduğu aşikardır. Nitekim, Mehmet YILMAZ 10 Temmuz 2003 tarihli Milliyet Gazetesi'ndeki makalesinde; "*...Nitekim, Türkiye'ye bakışın değiştiğini gösteren başka işaretler de var. Bir Amerikan kuruluşu olan JP Morgan'ın bankacılar arasında hayretle karşılanan son raporu, Türkiye ekonomisinin 2009 yılına kadar ciddi tedbirler alınmadığı takdirde içinde bulunduğu durumdan sıyrılamayacağını anlatıyor. Raporda "Bunu yapacak bir irade Türkiye'de görünmüyor" denilerek, dış yatırımcılara aba altından sopa da gösteriliyor...*" diyerek, önümüzdeki yıllarda yabancı sermaye açısından yaşanabileceklere dikkatleri çekmektedir (www.milliyet.com.tr/2003/07/10/yazar/myilmaz.html).

şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç), makine ve teçhizat, sınaî ve fikrî mülkiyet hakları,

2) Yurt içinden sağlanan; yeniden yatırımda kullanılan kâr, hâsılat, para alacağı veya malî değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar ve doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar gibi iktisadî kıymetler aracılığıyla; yeni şirket kurmayı veya şube açmayı; menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az % 10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı ifade etmektedir.

Kanun'un 3'üncü maddesi uyarınca, uluslararası anlaşmalar ve özel kanun hükümleri tarafından aksi öngörülmedikçe; yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapılması serbesttir ve yabancı yatırımcılar yerli yatırımcılarla eşit muameleye tabidirler.

Doğrudan yabancı yatırımlar, yürürlükteki mevzuat gereğince; kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe kamulaştırılamaz veya devletleştirilemez.

Yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi ana para ve faiz ödemeleri, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebilir.

Yabancı yatırımcıların Türkiye'de kurdukları veya iştirak ettikleri tüzel kişiliğe sahip şirketlerin, Türk vatandaşlarının edinimine açık olan bölgelerde taşınmaz mülkiyeti veya sınırlı aynî hak edinmeleri de serbesttir.

Özel hukuka tabi olan yatırım sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü ile yabancı yatırımcıların idare ile yaptıkları kamu hizmeti imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden kaynaklanan yatırım uyuşmazlıklarının çözümlenmesi için; görevli ve yetkili mahkemelerin yanı sıra, ilgili mevzuatta yer alan koşulların oluşması ve tarafların anlaşması kaydıyla, milli veya milletlerarası tahkim ya da diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulabilinir.

Nakit dışındaki sermayenin değer tespiti, Türk Ticaret Kanunu (TTK) hükümleri çerçevesinde yapılır. Yabancı ülkelerde kurulu bulunan şirketlerin menkul kıymetlerinin yatırım aracı olarak kullanılması halinde, menşe ülke mevzuatına göre değer tespitine yetkili makamların veya menşe ülke mahkemelerince tespit edilecek bilirkişilerin ya da uluslararası değerlendirme kuruluşlarının değerlendirmeleri esas alınır.

DYYK kapsamında kurulan şirket, şube ve kuruluşlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu personele, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çalışma izni verilir.

Yürürlükteki mevzuat hükümleri özetlenirse;

a) Yabancı yatırımcılar, yerli yatırımcılarla aynı haklara sahiptirler.

b) Yabancı ortaklık payına ilişkin herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır.

c) Yabancı sermaye olarak getirilen dövizlerin (TL) olarak tutulması zorunluluğu bulunmamakta, istendiğinde döviz tevdiatı şeklinde saklanması da mümkün bulunmaktadır.

d) Kar payları, tasfiye bakiyeleri ve royalty serbestçe yurtdışına transfer edilebilmektedir.

e) Yabancı personel istihdamı tamamen serbesttir.

f) Lisans, know-how, teknik yardım vb. için sadece tescil yeterli bulunmakta, onay aranmamaktadır.

g) Dış kredi temini tamamen serbest olup, onaya tabi değildir.

Ancak, FIAS'ın bir araştırmasında, araştırmaya konu 13 ülke arasında Avrupa ve Amerikan firmaları nezdinde Türkiye'nin pazar olanakları ve yatırım karlılığı açısından oldukça çekici durumda bulunduğu, buna karşın, gerçekleşen doğrudan yatırımların bunu yansıtamadığı belirtilmekte ve bunun bir çelişki yarattığı vurgulanmaktadır (Demircan, 2003:26).

2. 32 Sayılı Karar

Anılan Karar'ın 4'üncü maddesi Türkiye'ye döviz ithalini serbest bırakmıştır. Ayrıca, dışarıda yerleşik kişiler; bankalar, özel finans kurumları, yetkili müesseseler, PTT ve kıymetli maden aracı kuruluşlarından döviz satın alabilirler. Yine, Türkiye'de yerleşik kişiler ile dışarıda yerleşik kişilerin, bankalar ve özel finans kurumları vasıtasıyla yurtdışına döviz transfer ettirmeleri serbesttir.

Karar'ın 12'nci maddesinde, dışarıda yerleşik kişilerin Türkiye'de şirket kurmak, mevcut ve kurulacak şirketlere iştirak etmek ve şube açmak suretiyle yatırım yapmaları ve her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetlerde bulunmaları ile irtibat bürosu açmaları 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununa göre gerekli izni almak, verilen izinler çerçevesinde faaliyette bulunmak ve öngörülen sermayeyi getirmek kaydıyla serbest olduğu belirtilmiş olmasına karşın, yukarıda verilen 4875 sayılı DYYK uyarınca yabancı yatırımlar için izin koşulu tamamen kaldırılmıştır.

Karar'ın 15'inci maddesinde ise, dışarıda yerleşik kişilerin, (yurt dışındaki yatırım ortaklıkları ve yatırım fonları dahil) her türlü menkul kıymetler ile diğer sermaye piyasası araçları sermaye piyasası mevzuatına göre yetkili bulunan bankalar ve aracı kurumlar vasıtası ile satın almaları, satmaları, bu kıymetler ve araçlara ait gelirler ile bunların satış bedellerini bankalar ve özel finans kurumları aracılığıyla transfer ettirmeleri de serbest kılınmıştır.

F) Dünyada Yabancı Sermaye Hareketleri

1. Yabancı Yatırımcıları Etkileyen Unsurlar

Bir ülkenin karşılığını sonradan ödemek üzere dış kaynaklardan elde edeceği ve ekonomik gücüne ekleyebileceği her türlü mali ve teknik kaynağa "yabancı sermaye veya doğrudan yatırım" denilmektedir. Öz kaynağın yetersiz olduğu ve dış borçlarla yatırım yapmanın riskli ve pahalı bulunduğu durumlarda yabancı sermayeden yararlanmak büyük önem arzetmektedir. Bu anlamda, kimi çevreler yabancı doğrudan yatırımları dış borçlanmanın alternatifi olarak da görmektedirler. Kalkınma iktisadında, yabancı sermayeye taraf olanlar bulunduğu gibi, karşı olanlar da bulunmaktadır. Buna göre, iç

kaynakları yetersiz olan ülkeler için yabancı sermaye kalkınmayı itici etken durumundadır. Bu açıdan bakıldığında yabancı sermaye döviz artışı yanında, istihdam ve gelir üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Ayrıca, yurt içi sermayenin rekabeti de beraberinde ürün kalitesini artırmakta ve pazarlama olanaklarını geliştirmektedir. Yabancı sermayeye gittiği ülke bakımından sorunlar getirdiği açısından yaklaşanlara göre ise, yabancı sermaye gelişmekte olan ülkelerin güçlü ekonomiler tarafından sömürülmesi, sermayenin gittiği ülkelerin birer pazar yeri olarak görülmesi ve sonuçta ülkenin fakirleşmesi demektir. Bunlara göre, az gelişmiş ülkelerde sık aralıklarla meydana gelen ekonomik krizlerin temelinde yabancı sermaye hareketleri yatmaktadır.

Kuşkusuz yabancı yatırımcıları başka ülkelere yatırıma iten en önemli etken daha yüksek kar elde etme arzusudur. Daha yüksek kar hedefinin altında, diğer üretim öğelerinin elde ettiği karşılıkların yani, ücret, faiz ve maliyetlerin yatırımın yönlendirileceği ülkelerde daha düşük olduğudur. Ancak, yatırımın yapılacağı ülkenin ekonomik, siyasi ve sosyal açılardan küresel sistem içindeki belirsizliği beraberinde önemli riskleri getirmekte ve bu da bu riskin karşılığında aynı oranda getiri elde etme olanağı vermektedir. Beklenen riskin üzerinde risk üstlenilmesi nedeniyle, yerel üretim ortamına göre oluşan fazla kara "ülke risk primi" denilmektedir.

Yabancı yatırımları etkileyen temel unsurları;

-Siyasi ve ekonomik istikrar, ülkenin jeo-stratejik konumu, etnik ve dini yapısı,
-Mali serbestleşme düzeyi,
-Kar transferine ilişkin düzenlemeler,
-Vergisel teşvikler,
-Pazar yerlerine yakınlık, enerji temini, ulaşım olanakları, organize sanayi bölgelerinin konumu,
-Bürokratik yapılanma,
-Şirketleşme konusundaki kolaylıklar,
-Muhasebe ve raporlama altyapısı,
-Finansman kuruluşlarının denetimi vb.

şeklinde sıralamak mümkündür.

2. Dünyada Hareket Eden Yabancı Sermayenin Analizi

Gelişmekte olan ülkeler, son yıllarda ekonomik olarak önemli bir büyüme eğilimi içine girmişler; bunu da, ihracat artışı ve yoğun yabancı sermaye girişleriyle yakalamışlardır. Bu ülkelere yönelen sermayenin önemli bir bölümü doğrudan sermaye yatırımı şeklinde olup, özellikle teknoloji transferi gerektiren yatırımlardan oluşmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımlar ülkelerin ekonomik yapısını, kurumsal örgütlenme tarzını ve siyasi unsurları dikkate alarak gerçekleştirilmektedir. Küreselleşen dünya ekonomisinde yeralmak ve yabancı doğrudan yatırımların sağlayacağı teknoloji, deneyimli işgücü temini ve yeni pazarlara giriş gibi avantajlardan yararlanmak isteyen az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayenin yer seçiminde dikkate aldığı konularda ülkenin uzun vadeli ekonomik büyüme hedefiyle de örtüşen uyumlu politikalar geliştirmeleri gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin en fazla gereksinim duydukları üretim unsurlarının başında teknoloji ve sermaye gelmektedir (Asomedya, 2002:29). Doğrudan sermaye yatırımları gelişmekte olan ülkelere bu katkıyı sağlamakta önemli bir işlev üstlenmektedir. Bu durum, anılan ülkelerin rekabet güçlerini de etkilemektedir.

Diğer yatırımlar ise, son yıllarda daha da yoğunluk kazanan portföy yatırımlarıdır. Ancak, portföy yatırımları genellikle ABD ve Japonya kaynaklıdır. En önemli yanı ise riski yüksek ülkeleri tercih etmesidir. Bununla birlikte, sermaye girişinin olduğu ülkede mali piyasa derinliğinin az olması durumunda sermaye çekilmesiyle birlikte keskin ödemeler dengesi krizleri, döviz kıtlığı gibi sonuçlara da neden olabilmektedir (Asomedya, 2002:21-29). Yabancı sermaye girişlerinin ülkelerin ödemeler dengesine, mali piyasalarına ve son olarak dış ticaretine ve reel ekonomilerine olan etkilerini analiz eden çalışmalar, kısa vadeli portföy yatırımlarının özellikle doğrudan yabancı sermaye başta olmak üzere uzun vadeli sermaye akımlarına göre daha riskli olduğunu ortaya koymuştur (Alp, 2003:123). Portföy hareketlerinde vadenin kısa ve öngörülemez olması, her an nakde çevrilebilme ve ülkeyi terketme riskini de beraberinde getirmektedir. 1994 Türkiye krizi, 1994 Meksika Tekila krizi, 1998 Rusya ve Güneydoğu Asya krizi bu sermaye hareketlerinin birer uzantısı şeklinde oluşmuştur (Akbulak, 2002:5).

Tablo 33: Gelişmekte Olan Ülkelere 1995-2001 Döneminde Yönelen Sermaye Hareketleri (Milyar $)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
(1) Özel Sermaye	211	225	115	66	68	36	116
a) Doğrudan Yatırımlar	96	120	141	153	155	142	140
b) Portföy Yatırımları	41	80	39	0	6	17	32
c) Diğer Yatırımlar	74	25	-65	-87	-92	-123	-56
(2) Resmi Sermaye Hareketleri	16	2	53	55	13	20	10
(3) Toplam Yatırım	227	227	168	122	80	56	126

Kaynak: ALP, 2003:125, Tablo:12

Tablo 33 incelendiğinde gelişmekte olan ülkelere 1995-2001 döneminde toplam 1 trilyon $ tutarında kısa ve uzun vadeli net sermaye hareketi olduğu, bunun da %90'ının doğrudan yabancı yatırım şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Portföy sermaye hareketleri ise 215 milyar $ seviyesinde kalmıştır.

Tablo 34: Gelişmekte Olan Ülkelere Net Sermaye Akımları (1992-2001)

Bölge	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Afrika	7	7	15	17	11	14	13	14	10	12
Asya	25	52	72	89	106	14	-22	-4	-21	17
Ortadoğu ve Afrika	35	31	17	17	16	24	19	7	-15	3
Amerika	57	65	47	59	69	83	78	51	67	76
Geçiş Ekonomileri	8	21	5	45	24	32	35	13	16	18
Toplam	132	177	157	227	227	168	121	80	56	126

Kaynak: ALP, 2003:119, Tablo:10

Öte yandan, tablo 34 incelendiğinde, gelişmekte olan ülkelere yönelen sermayenin 1992-2001 döneminde net 1,7 trilyon $ tutarında olduğu, bunun da %52'sinin Amerika ve geçiş ekonomilerine yöneldiği görülmektedir. Türkiye'nin de yeraldığı Ortadoğu-Afrika ülke grubuna ise aynı dönemde %9 oranında yabancı sermaye yatırımı gerçekleşmiştir. Özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren bu

ülkelere sermaye girişi azalmış, hatta 2000 yılından sonra sermaye çıkışları başlamıştır.

Tablo 35: Dünyada Yabancı Sermaye (1998-2001)

	1998	1999	2000	2001
Tüm Dünya Ülkeleri	**694**	**1.088**	**1.492**	**735**
Gelişmiş Ülkeler	484	838	1.227	503
Batı Avrupa Ülkeleri	275	507	832	336
Kuzey Amerika Ülkeleri	197	308	367	152
Diğer Ülkeler	12	23	28	15
Az Gelişmiş Ülkeler	4	5	4	4
Petrol Ülkeleri	14	5	4	4
Gelişmekte Olanlar	188	225	238	205
Afrika	9	13	9	17
Latinler	82	109	95	85
Asya ve Pasifik	96	103	134	102
Orta-Doğu Avrupa	23	25	26	27
Tüm Gelişmekte Olanlar (Çin hariç)	143	184	197	158

Kaynak: HM, Yabancı Sermaye Raporu, 2003:39

Tablo 35 analiz edildiğinde, 1998-2001 döneminde dünya genelinde 4 trilyon $ değerinde bir yabancı sermaye hareketinin bulunduğu; bu tutar içinde en önemli payı %76 ile gelişmiş ülkelerin aldığı, bu ülkeleri %21 ile gelişmekte olan ülkelerin izlediği görülmektedir.

Gelişmiş ülkelere yönelik sermayenin büyük bölümü Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkelerine akmaktadır. 2000 yılında sadece en gelişmiş ilk 10 ülkeye giren yabancı sermaye tutarı 978 milyar $'dır.

Tablo 36: 2000 Yılında Yabancı Sermayede İlk 10 Ülke (Milyar $)	
ABD	281
Almanya	176
İngiltere	130
Belçika-Luxemburg	87
Hong Kong	64
Kanada	63
Hollanda	55
Fransa	44
Çin	41
İspanya	37

Kaynak: ASOMEDYA, 2002:23

Ne var ki, tablo 35'ten de görüleceği üzere, yabancı sermaye hareketlerinde 2001 yılından sonra önemli bir azalma görülmektedir. 2000 yılında 1,5 trilyon $ tutarında olan yabancı sermaye yatırımları 2001 yılında %50 oranında düşerek 735 milyar $ seviyesine gerilemiştir. Bu değişiklikte kuşkusuz, 11 Eylül 2001 terörü, ulusötesi şirketlerin birleşme ve satınalınma eğilimleri, Asya başta olmak üzere yaşanan küresel durgunluk (resesyon) ve yatırım karlılığında oluşan azalmalar başat rol oynamıştır. Yabancı sermaye hareketlerinin analizini yapan çevreler, düşüş konusunda kesin bir tahmin verememekte, sadece düşüşün devam edeceğini öngörmektedirler. Sermaye hareketleri konusunda 2001 yılından sonraki gelişmelere benzer gelişmeler 1980-1990 döneminde de yaşanmıştır. Bu durum, doğrudan sermaye yatırımlarının her 10 yılda bir artma-azalma eğilimi içine girdiği konusunda ipuçları vermektedir (Yabancı Sermaye Raporu, 2003:38). Bu görünüm gelişmekte olan ülkeler için de değişmemektedir. Öte yandan, aynı çevreler 2002-2003 yıllarında Çin'e yönelik sermaye hareketlerinin artarak süreceğini ifade etmektedirler. Oysa ki, 2003 yılında Çin ve Tayvan'da başlayan ve tüm Uzakdoğu Asya ülkelerini etkisi altına alan SARS vak'ası bu öngörünün tutmayabileceğine işaret etmektedir.

3. Yabancı Sermaye: İrlanda Örneği

İrlanda 1990'larda AB içinde en hızlı büyüyen ekonomi olmuş, 1996'dan 2000'e kadar GSYİH'daki yıllık büyüme oranı, Avrupa ortalamasının üç katına ulaşarak %8.5 gelişme sağlanmıştır. 2004 için GSYİH'de %4,2 ve takibeden iki yılda da %5 bir artış beklenmektedir. Nüfusu 3,8 milyon olan İrlanda'nın işgücü 1,75 milyon olup, işsizlik oranı tarihinin en düşük seviyesi olan %5'in altına inmiştir. İrlanda ekonomisinin son yıllardaki başarısı aşağıdaki nedenlere dayanmaktadır:

1. Kuvvetli, açık ve serbest bir pazar ekonomisinin yaratılmasına destek olan, vergileme alanı dahil, pragmatik ve yenileştirici hükümet politikaları,

2. Genç ve oldukça eğitimli işgücü,

3. Ekonominin maliyet rekabetçiliğini oldukça destekleyen rekabetçi ücret seviyelerinin de yer aldığı uyumlu bir sosyal katılımcılık yaklaşımı,

4. İrlanda'nın Tek Avrupa Pazarına ve Avrupa Birliği'ne üyeliği,

5. Önemli derecede yabancı yatırımın gelişi,

6. Yatırımı ve dış ticareti destekleyen bir yasal çerçeve,

7. Tutarlı bir uluslararası ticaret ortamı.

İrlanda 1980'lerin önemli bir bölümünde çok büyük ekonomik sıkıntılar çekmiş, bütçe açıkları, işsizlik oranları, ezici vergi yükü ve dışa göç sorunlarını yaşamıştır. Bugün AB nüfusunun %1'ini oluşturan İrlanda, toplam AB GSYİH'nin %1'ine sahiptir. Ancak İrlanda, AB'ye gelen denizaşırı yabancı yatırımın önemli bir bölümünü çekmiştir. Tüm ABD elektronik yatırımının üçte biri ve ABD imalat sanayii yatırımının %10'u İrlanda'ya yapılmıştır. Yabancı yatırımı İrlanda'ya çeken faktörler arasında en önemlileri şunlardır:

1. 1990'larda bazı dış etkenler olumlu rol oynamıştır. Bunların en önemlileri, ABD ekonomisindeki patlama ve bilgi teknolojisi ile ilgili sektörlerin çok hızlı bir şekilde gelişmesidir.

2. Avrupa Tek Pazarı'nın, Avrupa'ya yatırım için uyarı etkisi.

3. 1980'lerden bu yana tesis edilen tutarlı bir politik ortam. Bunun içinde, sosyal katılımcılar arasındaki, özellikle hükümet, işveren ve işçi kesimi ve gönüllü gruplar arasındaki uyum ve çeşitli hükümet kurumları ile ticari devlet kurumları arasındaki güçlendirilmiş işbirliği sayılabilir.

4. Genç ve iyi eğitimli insan arzı ve uygun bir demografik yapı. Bu becerikli işgücünü mevcudiyeti, daha önceki yıllarda eğitime yapılan önemli bir yatırımın ürünüdür.

5. Yeni sanayi sektörlerini tanımlama ve meydana çıkartma yeteneği. Bu yeni sektörler için 1980'lerde yazılım sektörünü, 1990'ların başında telefon merkezlerini ve 1999'da e-iş sektörlerini sayabiliriz. Düşük kurumlar vergisi ve bağış şeklindeki teşvikler de yeni iş sahalarının açılmasında rol oynamıştır.

6. İrlanda'nın Euro bölgesi içinde İngilizce konuşan tek ülke olması, son zamanlarda ayrıca bir avantaj olmuştur.

Yabancı yatırımın aşağıdaki alanlarda önemli katkısı olmuştur:

1. Verimlilikte önemli bir patlama ve ihracat yoluyla ekonomik büyümeye kuvvetli bir katkı.

İrlanda'nın ekonomik büyümesinin yarısı ihracattan kaynaklanmaktadır. İrlanda şu anda dünyanın en büyük ikinci ticari mal ihracatçısı durumunda olup, sanayi üretiminin %85'ini ihraç etmektedir. İrlanda ihracatı 2001 yılında 2000 yılına göre %10 artarak 92.5 milyar Euro'ya ulaşmıştır. İrlanda ticaret fazlası da geçen yıla göre %26 artarak 2001 yılında 35,3 milyar Euro'yu bulmuştur.

2. Dış yatırım, yeni teknolojinin, ihtisaslaşmanın, uzmanlığın ve iş know-how'ın kritik bir kaynağı olmakta ve İrlanda girişimcileri için bir yetişme ortamı yaratmaktadır.

3. Yabancı yatırım, iş dostu altyapısı, yasal değişiklik ve işadamlarının uluslararası iyi uygulamaları benimsemesi açısından sürükleyici bir unsur olmuş ve tüm bunlar genel ekonomiye fayda sağlamıştır. Yabancı yatırım, kurumlar vergisi gelirlerini önemli ölçüde artırmıştır.

İrlanda'nın küresel ekonomide en önlerde yer almasını sağlamaya yönelik olarak, Biyoteknoloji ve Yaşam Bilimleri, İletişim İdaresi ve Software İşletim Sistemleri ve e-öğrenme gibi yüksek teknoloji alanlarındaki girişimlerde özel önem verilmektedir.

İrlanda'da yatırım yapan büyük çok uluslu şirketler olarak Microsoft, Oracle, Lotus, Pfizer, Merck Sharp & Doehme, Intel, IBM, Hewlett Packard sayılabilmektedir.

Başarının ardındaki nedenler farklı analistlerce şöyle tespit edilmiştir:

a) İrlanda için yabancı yatırımın önemi ve duyulan ihtiyaç konusunda, başlangıçta ve 1970'ten bugüne genişleyerek süren bir politik konsensüs bulunmakta olup, yabancı yatırımlara verilen öncelik ve bu konudaki politikalar hükümet değişikliklerinden etkilenmemiştir.

b) Uzmanlaşmış bir kurum kurulması yönünde uzun dönemli bir irade ortaya konulmuş ve İrlanda Endüstriyel Kalkınma Kurumu unvanlı kurum, yasal yetkileri, organizasyon yapısı ve büyük ölçekli bütçesiyle sadece ve sadece yatırım çekme ve ülkede muhafaza işine hedeflenmiş olarak kurulmuştur. İktidar değişikliklerinden bağımsız olarak bu kuruma her konuda destek olunmuştur. Başarı her yıl ne kadar yeni iş kurulduğu gibi göstergelerle ölçülmüş ve bu nedenle gücü giderek artan bir politik desteğe sahip teşvik kurumu, motivasyonu yüksek bir personel yapısını da oluşturabilmiştir (FIAS, 2001:55).

c) Kurumun karar organı, kurumun işleyişine siyasi müdahale olmayacak şekilde örgütlenmiştir.

d) Ülke ekonomik stratejisinin temelinde yabancı yatırımlar vardır ve uzun dönemde gerek eğitim, gerekse diğer sosyal politikaların merkezine yerleştirilen bu çekirdek kutsal bir yaklaşım gibi korunmuştur. Bu bakış açısı başarının en önemli etkeni olarak gösterilmektedir.

e) Zamanla kurum, hangi sanayiin hedefleneceği konusunda oldukça seçici hale gelmiş ve İrlanda'nın karşılaştırmalı üstünlükleri doğrultusunda kısıtlı sayıda endüstri ve uluslararası hizmet sektörü desteklenmiştir. Seçilen hedefler yıllar boyunca değişmiş, ancak Kurumun sistematik araştırma süreci hiçbir şekilde değişmemiştir.

4. Yabancı Sermaye: Polonya Örneği

Yabancı sermaye yatırımları, Polonya'nın hızlı kalkınmasında en önemli etkenlerden biridir. Toplam yabancı sermaye girişi açısından Polonya, bölgede ilk sırayı almaktadır. Polonya Yabancı Yatırımlar Kuruluşu'na göre (Polish Agency for Foreign Investment-PAIZ) göre, 2000 yılı sonu itibariyle yabancı sermaye yatırımları 49,4 milyar $'a ulaşmıştır. 3,3 milyar $'lık kısmı sadece 2001 yılının ilk yarısında olmak üzere belirtilen dönem sonu itibariyle toplam yabancı sermaye 52,3 milyar $ olarak gerçekleşmiştir. Yabancı sermayenin %92'si OECD ülkelerinden gelmektedir. AB ülkeleri yatırımları, toplam yabancı sermaye yatırımlarının %68,1'ini oluşturmakta, diğer yandan Kuzey Amerika %15,5 ve Asya ülkeleri de %4,7 oranında yabancı sermaye yatırımlarından pay almaktadırlar.

Haziran 2001 itibariyle 35 ülkeden toplam 881 firma, Polonya'daki Belli Başlı Yabancı Yatırımcılar Listesi'nde yer almaktadır. Bu firmalardan 61'i listeye ilk defa girmiştir. Almanya 203 firma ile listede ilk sırada bulunurken, ikinci ABD (123 firma), üçüncü Fransa (81 firma), dördüncü Hollanda (67 firma) ve beşinci İtalya (62 firma) olmuştur. Ancak, Fransız yatırımcılar 8.5 milyar $ yatırım ile birinci sırada, Amerikalılar 7,4 milyar $ ile ikinci, Almanlar 6,3 milyar $ ile üçüncü, Hollandalılar 4,4 milyar $ ile dördüncü ve İtalyanlar 3,4 milyar $ ile beşinci sırada yer almaktadır.

1997 yılında yabancı sermaye yatırımlarının %62,4'ü imalat sanayinde gerçekleşmiş, bu rakam yıllar itibariyle düşüş göstererek toplam yabancı sermaye yatırımlarının 1998'de %58,3'si, 1999'da %49,2'i ve Haziran 2001'de %41,7'si imalat sanayi yatırımlarını oluşturmuştur. Yeni yatırım projeleri ise hizmet sektöründe yoğunlaşmaktadır.

İmalat sanayindeki en büyük yatırım 5,4 milyar $ ile gıda, içecek ve tütün sektörüne yapılmıştır ki, bu rakam toplam imalat sanayi yatırımlarının %11,1'ini oluşturmaktadır. İkinci en büyük yatırım nakliye ekipmanları alanında 5,3 milyar $'dır ve toplam içinde %11'lik bir pay almaktadır. Diğer metal olmayan ham maddelerden yapılmış ürünlere olan yatırım 2,7 milyar $ (%5.7), kağıt hamuru, kağıt, baskı ve

yayım alanına yatırım 1,5 milyar $ (%3.2), elektrik ve optik malzemeleri üretimi yatırımı 1,5 milyar $ (%3.3) ve kimya sanayi yatırımı 1,2 milyar $ (%2.6)'dır.

Yabancı sermaye yatırımlarının ikinci en önemli sektörü finansal hizmetlerdir. PAIZ'e göre, 2001 yılının ilk yarısı sonu itibariyle Polonya'ya yapılan doğrudan yatırımların %23'ü (11,1 milyar $) bu sektöre aittir (Kaynak: www.itkib.org.tr/res800/DisTicaretBilgileri/raporlar/ekonomi/ekonomi-esasmetin.doc).

5. Kostarika: Intel'in Yatırım Kararı

Kostarika Yatırım Teşvik Kurumu CİNDE'nin imaj yaratma, hedef yatırımcı seçme ve yatırımcı hizmetlerini etkin şekilde biraraya getirdiği uygulaması İntel firmasının bu ülkeye gelişinde anahtar rol oynamış ve bu yatırım diğer teknoloji devlerini de bu ülkeye çekmiştir.

İhracata dayalı yabancı yatırımcıları ülkeye çekmek 1980'lerden bu yana Kostarika kalkınma stratejisinin en önemli parçalarından olmuştur. Teşvik kurumu bu anlamda yetkili kurum olarak oluşturulmuş, hedef alınan ilk sektör giyim sektörü olmuş, ancak 1980'lerin sonunda hedef elektronik sektörüne kaymıştır.

Yatırım teşvik kurumu hedeflenen firmayı ülkeyi ziyaret etmeye ikna ettikten sonra, firma yetkililerinin doğru insanlarla muhatap olmasını, istedikleri bilgiye ulaşmalarını, izin prosedürlerinde gereksiz ayrıntıların hafifletilmesini sağlamıştır.

Kostarika yatırım yerinin seçiminde İntel'in düşündüğü tüm koşulları sağlayamamıştır. Ancak, bazı rakip ülkelerin örneğin, ucuz işgücü, vasıflı eleman, gelişmiş altyapı, ucuz enerji gibi avantajlarına karşın, Kostarika resmi kurumların ilgisi ve gereksinimlere çok çabuk yanıt verebilmesi ve koordinasyon yeteneği sayesinde öne çıkmıştır (Kaynak: FIAS, 2001:58).

II. TÜRKİYE'DE İSTİHDAM

A) Genel Olarak İstihdam

Ülkemizde çalışma yaşamı 10.06.2003 tarihli ve 25134 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 22.05.2003 tarih ve 4857 sayılı İş Kanunu ile düzenlenmiştir. Anılan Kanun ile 1475 sayılı eski yasa yürürlükten kaldırılmıştır. 4857 sayılı Kanun ile ilk defa asıl işveren-alt işveren (taşeron) ayrımı (madde 2), geçici (ödünç) işçi çalıştırma (madde 7), kısmi süreli (part-time) iş sözleşmesi (madde 13), çağrı (tele-work) üzerine çalışma (madde 14), iş güvencesi (madde 29), işverenin ödeme acizine düşmesine bağlı olarak ücret vb. ödemeleri yapmak üzere İşsizlik Sigortası Fonu uhdesinde Ücret Garanti Fonu (madde 33) ve ekonomik kriz veya zorlayıcı sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma sürelerine göre daha kısa çalışma ve kısa çalışma ödeneği (madde 65), iş ve işçi bulmaya aracılık faaliyetinde kamu tekelini kaldıran özel istihdam büroları (madde 90) ve kıdem tazminatı fonu (geçici madde 6) düzenlemeleri yapılmıştır[13]. Üzerinde yoğun tartışmalar yapılan yeni iş yasasının iş güvencesi ile "esnek istihdam uygulamaları" arasında bir denge ve çalışma mevzuatının küreselleşme ve bilgi ekonomisinin getirdiği üretim ve çalışma biçimlerine uyumunu sağlamayı ve ayrıca çalışma mevzuatının AB müktesebatına uyumlu hale getirilmesini amaçladığı görülmektedir (Kenar, 2003:33). Öte yandan, ülkemize 4857 sayılı İş Kanunu ile getirilen özel istihdam bürolarının esasları, 05.07.2003 tarihli ve 25159 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 25.06.2003 tarih ve 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu (İş-Kur) Kanunu'nun (17-20)'nci maddelerinde düzenlenerek yürürlüğe girmiştir. Ancak, bu müesseseye ilişkin olarak İş-Kur'un istihdam üzerindeki otoritesini zayıflatacağı ve iş bulma konusunda aracı paylarının gündeme gelebileceği konusunda eleştiriler yapılmaktadır.

Günümüzde çalışma hakkı en kutsal toplumsal haklardan sayılmakta; toplumlar yeteneklerine göre uygun bir işte çalışmak

---

[13] Cumhuriyet Halk Partisi, 11.07.2003 tarihli başvurusuyla Anayasa Mahkemesi'nden anılan yasanın sırasıyla; 7, 14, 18, 20, 21, 41, 63 ve 111'inci maddelerinin iptali ve 18 ve 21'inci maddelerinin yürürlüğünün durdurulmasını talep etmiştir (www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid~1@w~7@nvid~289588,00.asp).

isteyenlere bu imkanı sağlamakla yükümlü tutulmaktadırlar. Anayasamızın 49'uncu maddesinde de, çalışma hakkı birey için bir hak; bu hakkın sağlanması ise Devletin en önemli görevi sayılmaktadır. Çalışma hakkının toplumsal niteliği, bireyi iş sahibi yapmanın ya da istihdam sorununun çözümünün kamu eliyle sağlanması görüşünden hareket etmektedir. Çalışma bireyin varlık nedenidir. Bireyin elinde olmayan nedenlerle çalışamaması, bireyi toplumun bir öğesi yapan toplumsal anlaşmayı geçersiz kılar. Çalışma hakkının sağlanamaması sadece bireyin yıkımına yol açmakla kalmaz, bir dizi toplumsal sorunu da gündeme getirir. Çalışabilecek kimselerin işsiz kalmaları, toplumun üretken kaynaklarını tam anlamıyla kullanamaması demektir. Bu nedenle sosyal devlet kavramının içindeki en önemli unsurdan birisi iş bulma sorununa çözüm bulunmasıdır. Çünkü emek bir meta değildir ve işsizlik/yoksulluk tüm toplumlarda insanların refahı için en ciddi tehlike durumundadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) çalışma hayatının amacına ulaşması için bazı tedbirleri kaçınılmaz görmektedir:

- Tam istihdamın sağlanması ve yaşama düzeylerinin yükseltilmesi,
- Mesleki eğitimi ve göçleri kolaylaştırıcı önlemlerin alınması,
- Ücret/kazanç, çalışma süresi ve diğer çalışma koşullarının ilerlemesine uygun ortam sağlanması,
- Toplu pazarlığın fiilen tanınması, sosyal güvenlik, ana-çocuk sağlığı, beslenme, konut, iyi vakit geçirme, mesleki ilerleme ve benzeri olanakların artırılması.

İstihdam kavramı, akla öncelikle işgücünün kullanılmasını getirmektedir. Çünkü insan emeği en önemli üretim unsuru durumundadır. Ekonomik kaynak türü olarak, ülkedeki tüm faal nüfusun belirli bir dönemde üretime katılması "tam istihdam"; yani üretim faktörü olarak piyasaya sunulmuş olan işgücünün tam çalışma halinde bulunması demektir. Tam istihdam her zaman sağlanamayacağına göre, eksik istihdam sözkonusu olmaktadır. "Eksik istihdam" ise, işgücünün bir bölümünün çalıştırılamaması, yani talep yetersizliği nedeniyle bazılarının işsiz kalması demektir.

İnsanların işsiz kalmasının nedenleri çok ve çeşitlidir. Çoğu insanlar, işlerini kaybettiklerinden ötürü işsizdir. Oransal olarak çok az sayıda kişi kendi isteğiyle işsiz kalmaktadır. Aksi halde bireyin işini terk etmesi ancak bir başka iş bağlantısı kurulmasıyla mümkündür. Bu açıdan, işsizler gönüllü ve gönülsüz olarak ikiye ayrılırlar. Kuşkusuz herhangi bir kimse işini gönüllü olarak kaybetmek ve iş aramamak gibi seçimde bulunabilir. Gönülsüz işsizlik ise, kişinin kendinden kaynaklanmayan bir nedenle işsiz kalması demektir.

Ülkemizde, istihdam ve işsizlik konuları, gündemin ilk sıralarındadır. Türkiye'de istihdamın temel özellikleri ise aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Toplam istihdamın önemli bir bölümü tarım sektöründen sağlanmaktadır. Tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı yıllar itibariyle gerilemektedir. 2002 yılında toplam istihdamın %35'inin tarımda çalıştığı görülmektedir. Ancak, tarımda tam olarak eksik istihdam söz konusudur. Yani bir tür gizli işsizlik vardır. 5-6 milyon kişinin bu sektörden çekilmesinin tarımsal üretimde değişiklik yapmayacağı hesaplanmıştır.
- Ülkemizde işgücü verimliliği düşük; yeni iş yaratma gücü ise yetersizdir.
- Sektörler arasında işgücü verimlilik oranları farklıdır.
- Çalışanların elde ettikleri gelir yetersizdir.
- Çalışma hayatımız, kayıtdışı ekonominin doğal bir uzantısı olarak giderek artan oranda kayıtdışı istihdamın etkisi altındadır.
- Ücretliler toplam istihdam içinde düşük bir oranı oluşturmaktadır. İleri sanayi ülkelerinde ücretlilerin istihdam içindeki payı %80'lerde iken, ülkemizde oran %30'lar seviyesindedir. Ancak, kırsal kesimde ücretlilerin oranı çok daha düşüktür. Ücretsiz aile çalışanları ile kendi hesabına

çalışanlar, toplam istihdam içinde gelişmiş ülkelerdekinden daha fazla oran işgal etmektedir.

- Ülkemizde sayısı kesin olarak bilinememekle birlikte 1,5-2 milyon olduğu iddia edilen kaçak yabancı işçi bulunmaktadır. Bu kişiler son on yılda ücretlerde görülen göreli artışlar ve buna bağlı olarak işgücü maliyetlerindeki yükselmeler nedeniyle tercih edilmektedir. Türkiye'de kaçak yabancı işçiler konusunda temel yasalar 815 sayılı Kabotaj Kanunu ile 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatları Hakkında Kanun'dur. Ülkemizde kaçak işçilikle mücadele etmeden yabancı kaçak işçilerle mücadele etmek ve bunları kayıt altına almak oldukça zordur. Bu ise, mevcut mevzuat boşluklarının doldurulmasına bağlıdır.

Tablo 37: Türkiye'de İstihdam ve İşsizlik (Bin Kişi)

Yıllar	Top. Nüfus	15+ Yaş	İşgücü	İstihdam Edilenler	Eksik İstihdam	İşsizlik Oranı (%)	Eksik İstihdam Oranı (%)
Genel							
1998	62.230	42.821	22.400	20.872	1.378	7	6
1999	63.176	43.820	23.187	21.414	2.043	8	10
2000	64.059	44.765	22.031	20.579	1.520	7	7
2001	65.038	45.702	22.269	20.367	1.338	9	6
2002	66.039	46.650	22.700	20.287	1.231	11	5
Kent							
1998	36.871	25.807	11.481	10.300	763	10	7
1999	38.070	26.637	11.934	10.586	1.047	11	9
2000	39.047	27.647	12.071	11.013	894	9	7
2001	40.232	28.608	12.380	10.953	807	12	7
2002	41.439	29.526	12.926	11.079	757	14	6
Kır							
1998	25.260	17.014	10.918	10.573	614	3	6
1999	25.107	17.183	11.253	11.373	996	4	9
2000	25.012	17.118	9.960	9.566	626	4	6
2001	24.806	17.094	9.889	9.414	531	5	5
2002	24.600	17.124	9.773	9.208	474	6	5

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, 2003:131-133

DİE Hanehalkı İşgücü Anketine göre, Türkiye'de istihdam edilen kişi sayısı 2001 yılında yaşanan agresif krizin yarattığı daralmanın bir sonucu olarak 1998'de 20,9 milyondan 2002 yılında %2,5 oranında azalmayla 20,3 milyona gerilemiştir. Aynı dönemde, kentte yaşayanların istihdam edilme oranları %8 artarak 10,3 milyondan 11,1 milyona yükselmiş; kırsalda yaşayanlarda ise istihdam edilenlerin oranı %13 gerileyerek 10,6 milyondan 9,2 milyona düşmüştür. 1998-2002 döneminde ülkemizde işsizlik oranı %7'den %11'e yükselmiştir. Aynı oran kentte %10'dan %14'e çıkarken, kırda %3'den %6'ya çıkmıştır. Yani, kentteki işsizlik oranı %40 oranında artarken, kırdaki işsizlik oranı ise %100 oranında artmıştır. Bu durum işsizliğin kademeli bir artış eğiliminde olduğunu göstermektedir. İşsizlikteki artış 2001 yılı ile birlikte ivme kazanmıştır. Kuşkusuz bunda aynı yıl yaşanan ve sonuçları halen devam eden ekonomik ve mali krizin etkisi büyüktür. Sayıyla ifade edildiğinde ise 1998 yılında 1,6 milyon kişi olan işsiz sayısının 2002 yılında 2,5 milyona yükseldiği görülmektedir.

2002 yılı itibariyle istihdam edilenlerin %55'i kentte, kalan %45'i ise kırda yaşamaktadır. Aynı yıl işsizlik oranı ülke genelinde %11 iken, kentte %11, kırda ise %6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kentteki işsizlerin sayısı incelenen dönemde 1.150.000'den 1.810.000'e yükselirken; kırda işsiz sayısı 1998'de 330.000 iken 2002'de 590.000 olmuştur.

İstihdam edilenlerin 1998-2002 döneminde ortalama %37'si tarımda, %18'i sanayide, %6'sı inşaat sektöründe ve %39'u hizmetler sektöründe çalışmaktadır.

Tablo 38: İstihdamın Sektörel Dağılımı

Yıllar	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Toplam
1998	41	17	6	36	100
1999	41	17	6	36	100
2000	35	18	6	41	100
2001	36	18	5	41	100
2002	33	19	5	43	100

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, 2003:129

2002 yılında ülke genelinde istihdam edilenlerin içinde ücret ve maaşlıların oranı %52 olmuştur. Aynı yıl, kendi hesabına çalışanların oranı %29, ücretsiz aile işçilerinin oranı ise %19 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Ülkemizde, toplam istihdamın 1997-2001 döneminde ortalama %51'i herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmaksızın çalışmıştır. Tarım dışı sektörlerde istihdam edilenlerin ise aynı dönemde ortalama %27'si sosyal güvenlik kuruluşlarına kayıtlı bulunmamaktadır. Bu oranlar 2001 yılında tüm sektörlerde %52, tarım dışı sektörlerde ise %30 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 39: İstihdam Edilenlerin Kayıtlılık Durumu 15+ (Bin Kişi)

	Toplam İstihdam	Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olanlar		Tarım Dışı	Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayanlar	
Yıllar		Kişi	(%)	İstihdam	Kişi	(%)
1997	20.476	10.789	53	11.668	2.901	25
1998	20.351	10.024	49	12.206	2.792	23
1999	21.590	11.278	52	12.442	3.083	25
2000	20.579	10.236	50	13.476	3.059	30
2001	20.367	10.505	52	13.150	3.911	30

Kaynak: TÜSİAD, 2002

Avrupa Birliği (AB)'nin 2001 yılı ortak istihdam raporuna göre, üye ülkelerin istihdam durumları (tablo 40) ise şöyledir:

Tablo 40: AB Ülkeleri 2001 Yılı Ortak İstihdam Raporu Sonuçları	
Ülkeler	**Sonuçlar**
AB Ortalaması	İstihdam oranı hedef %70, fiili %63,5; işsizlik oranı hedef %5, fiili %8,2'dir.
Belçika	İstihdam oranı %61, işsizlik oranı %7; işgücü üzerindeki vergi yükü en yüksek ülkedir. İşsizlikte bölgesel farklılıkları devam etmektedir.
Danimarka	İstihdam oranı %72'dir. İşgücü vergi yükü yüksektir. İşgücü piyasasında daralma başlamıştır.
Almanya	İstihdam oranı %65'dir. İşgücü piyasasında bölgesel farklılıklar devam etmektedir. Vergi yükü yüksekliğini korumaktadır.
Yunanistan	İstihdam oranı %50 düzeyinde olup, çok düşüktür. İşsizlik %11'lerdedir. İstihdamda geniş bir cinsiyet ayrımcılığı sözkonusudur.
İspanya	İstihdam oranı %55, işsizlik oranı ise %14,1'dir. Kadın istihdam oranı AB'de en düşük olan ülke durumundadır. Bölgesel ve coğrafik farklılık yüksek olup, devam etmektedir.
Fransa	İstihdam oranı %62,2, işsizlik oranı ise %9,5'dir. İşgücü üzerindeki vergi yükü hala yüksektir.
İrlanda	İstihdam oranı %65,1, işsizlik oranı ise oldukça düşüktür. Ücretler oldukça iyi durumdadır.
İtalya	İstihdam oranı %53,5, işsizlik oranı %10,5'dir. Bölgesel farklılıklar mevcuttur.
Lüksemburg	%62,9 istihdam oranına sahiptir. Cinsiyet farklılığı mevcuttur.
Hollanda	İstihdam oranı %67, işsizlik oranı ise %3'ün altındadır.
Avusturya	Toplam istihdam oranı %68,3, işsizlik ise %3,7'dir. İşgücü piyasasında cinsiyet farklılığı devam etmektedir.
Portekiz	%68,3 oranında istihdam oranı ile AB standartlarına en yakın ülkelerdendir. İşsizlik %2,7 seviyesindedir.
Finlandiya	%68 istihdam oranına ve %9,8 oranında işsizliğe sahiptir.
İsveç	İstihdam oranı %73, işsizlik ise %5,9'dur. Ücretler yüksektir.
İngiltere	%73 istihdam ve %5,5 işsizlik oranı mevcuttur.

Kaynak: TİSK, 2002

Anılan AB raporunda 2002 yılı için ülkelere yapılan ortak istihdam önerileri de aşağıda özetlenmektedir:

a) İşgücü piyasasına etkin katılımı sağlamak için, her işsiz gence işsiz kalma süresi 6 aya ulaşmadan yeni bir başlangıç olanağı verilecek, yetişkinlere ise işsiz kalma süresince eğitim ve iş deneyimi olanakları tanınacaktır.

b) Her üye ülke işsizliği önleyici her türlü tedbiri alacak, yaşam boyu eğitim politikaları uygulanacaktır.

c) Girişimciliğin teşvik edilmesini teminen;

-kendi hesabına çalışmada ve küçük ölçekli işletmelerin kurulmasında, özellikle vergi ve sosyal güvenlik rejimlerinden kaynaklanan engellerin gözden geçirilerek azaltılması, girişimcilik ve kendi işini kurma alanlarında eğitimin geliştirilmesi,

-kayıtdışı çalışma ile mücadele edilmesi ve bu kapsamda vergi ve yardım sistemlerinin kurulması sağlanacaktır.

d) İşgücü üzerindeki vergi ve parafiskal yükümlülüklerin azaltılarak istihdam oranlarının artırılmasına ilişkin önlemler alınacaktır.

Tablo 41: Seçilmiş Ülkelerde İşsizlik Oranları (2000-2002)

Ülke	2000 (%)	2001 (%)	2002 (%)
Kanada	6,86	7,65	7,55
Euro Bölgesi	8,10	8,00	8,50
Fransa	8,78	8,55	8,88
Almanya	7,58	7,77	8,44
İtalya	9,92	9,42	8,94
Japonya	4,74	5,36	5,37
İngiltere	5,16	5,08	5,04
ABD	3,94	5,58	5,91
Türkiye	6,6	8,5	9,4

Kaynak: St. Louis FED, International Economic Trends, May 2003, s.3, DİE (Türkiye)

Tablo 41 incelendiğinde, 2000-2002 döneminde Avrupa ülkeleri, Japonya, ABD ve Kanada'da işsizlik oranlarının genelde artış eğiliminde olduğu, ancak AB ülkelerinde oranın hedef oran olan %5'in üzerinde seyrettiği, Türkiye'de ise diğer ülkelerdekine paralel olarak işsizliğin arttığı görülmektedir. Ancak, Türkiye'yi diğerlerinden ayıran temel fark, diğer ülkelerin sınai kalkınmalarını tamamlamış olmalarına karşın, ülkemizin halen yatırım ve üretim açığına maruz ülke konumunda bulunmasıdır.

KUTU 5: TÜRKİYE EKONOMİSİNDE İSTİHDAMIN KAYNAKLARI

Bir ekonomide istihdam düzeyini belirleyen temel etmenlerden biri üretim teknolojisinin bir sonucu olan emek-hasıla oranıdır. Üretimin emek yoğun yapıldığı teknolojilerde bu oranın büyük, tersi durumlarda da düşük olması beklenmektedir. Zaman içinde üretim teknolojilerinde görülen değişim emek-hasıla oranının da değişmesine neden olacaktır. İstihdamın bir diğer belirleyicisi ise, belli bir üretim teknolojisi (dolayısıyla emek-hasıla oranı) için üretim hacminde görülen değişmelerdir. Örneğin belli bir emek-hasıla oranı için, üretimdeki artışlar istihdamın da artmasına neden olacaktır. Burada istihdamın bu iki kaynağının Türkiye ekonomisinde ne derecede etkili olduğu incelenecektir.

Hesaplamalar 1973-1996 arasında, 24 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Ayrıca eldeki girdi-çıktı tablolarına bağlı olarak, istihdamdaki gelişim alt dönemler itibariyle de incelenmiştir. Dönem bir bütün olarak ele alındığında 1973'den 1996 yılına değin toplam istihdam düzeyinde %47,5'lik bir artış gerçekleşmiştir. Aynı dönemde üretimdeki artış %324,2 olarak gerçekleşirken, belli bir emek-hasıla oranı için (örneğin 1973'deki oran için), üretimin kaynaklık ettiği istihdamdaki artışın da %324,2 olduğu görülmektedir. Ancak aynı dönemde üretim yapısında ve teknolojideki değişim nedeniyle emek-hasıla oranında görülen emek aleyhine gelişmelerin sonucunda istihdam %276,7 düzeyinde azalmıştır. Diğer bir deyişle üretimde giderek, sermaye emeğin yerine geçmeye başlamış ve üretim yoluyla ortaya çıkan %324'lük artışın yaratabileceği potansiyel istihdam seviyesinin düşmesine neden olmuştur. Ortaya çıkan %47,5'lık artış ise, bu iki etkinin sonucunda oluşan net etkidir. Bu durum ekonomide, üretim yapısının zamanla sermaye lehine değiştiğini göstermektedir.

Sektörel düzeyde bakıldığında, en çok net artışın finansal hizmetler sektöründe gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Bu sektör aynı zamanda emek-hasıla oranındaki değişimin emek lehine olması nedeniyle istihdamda artışın yaşandığı tek sektör konumundadır. Öte yandan, ticareti yapılamayan hizmetler sektörü %132,4'lük bir artış ile en çok istihdam yaratan ikinci sektördür. Diğer imalat ve teknoloji yoğun imalat sektörlerinde üretim artışının etkisi diğer sektörlere göre en yüksek seviyede

iken bu sektörler, emek-hasıla oranlarının emek aleyhine en fazla geliştiği iki sektör olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Dönemler itibariyle inceleme yapıldığında, toplam olarak ekonomideki net istihdam yaratma kapasitesinin 1973-1985 döneminde %20,2 seviyesinden, 1985-1990 döneminde şiddetli bir düşüşle %9,1 seviyesine indiği, ardından 1990-1996 döneminde hafif bir artış ile %12,5 seviyesine çıktığı görülmektedir. Bu bulgu bizi, Türkiye ekonomisinin istihdam yaratma kapasitesinde dönemler itibariyle önemli düşüşlerin yaşandığı sonucuna ulaştırmaktadır. Özellikle bu oranların pozitif çıkmasında üretimde görülen artışların önemli rol oynadığı gözlenmektedir. Bu itibarla üretimde oluşabilecek düşüşlerin istihdam düzeyi üzerindeki etkisi de olumsuz yönde olacağı beklenmelidir. Tablodan görülen bir diğer önemli sonuç ise, üretim artışının kaynaklık ettiği istihdam artışının zaman içinde azalmasıdır. Bu etki 1973-1985 döneminde %104,8 iken, 1985-1990 döneminde radikal bir düşüş ile %51.7 seviyelerine, ardından gelen dönemde ise yine aynı şekilde %36,6 seviyelerine gerilemiştir. Yani Türkiye ekonomisinde büyümenin kaynaklık edebileceği istihdamda düşüşler gerçekleşmiştir. Bu durum dolaylı yollardan bizi, bugünün Türkiye ekonomisinde ortaya çıkabilecek bir ekonomik daralmanın olası istihdam etkileri konusunda karamsarlığa sevketmektedir. Bununla birlikte teknolojinin emek-hasıla oranının emek aleyhine gelişmesi sonucunda istihdamda görülen azalma 1973-1985 döneminde %84,6 seviyesindeyken 1985-1990 döneminde %42,5'e, ardından da 1990-1996 döneminde %24 seviyesine düşüş olması yaşanan olumlu bir gelişmedir. Diğer bir deyişle üretim teknolojisinde emek aleyhinde gelişme hızında bir azalma gerçekleşmiştir.

Tüm bu ampirik bulguların ışığında görülen, Türkiye ekonomisinin üretim yapısının istihdam yaratma kapasitesinde zaman içinde ciddi ölçülerde azalmaların gerçekleştiğidir. İster üretim tercih edilen teknolojilerinin bir sonucu olsun, isterse üretimin yeterince istihdam yaratamaması olsun, içinde bulunduğumuz dönemde işgücü piyasalarında karşılaşılan temel sorun, emek talebinin, birtakım istihdam arttırıcı teşviklerle arttırılması gereğidir.

Kaynak: Öner Günçavdı, "Türkiye Ekonomisinin İstihdam Yaratma Kapasitesi ve İş Güvencesi Yasası", İşveren Dergisi, Eylül 2002, (www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=584&id=35)

B) Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışı İstihdam Sorunu

1. Genel Olarak Kayıtdışı Ekonomi

Kayıtdışı ekonomiyi oluşturan unsurların yalnızca kayıtlara girmeyen, bugüne kadar vergilendirilmemiş gelir unsurlarından ibaret olmadığı, esasen kanunda tanımlanmış gelir unsurlarının mevcut mükelleflerce belge ve kayıt düzeninin tahrip edilmesi suretiyle

gizlendiği iddiası son zamanlarda ağırlık kazanmaktadır. Nitekim, 08.01.2003 tarihinde Ankara'da düzenlenen "Kayıt Dışı Ekonomi ve Kara Para Konferansı"nda Maliye Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanı Sayın Mehmet TUNCER tarafından sunulan tebliğde, kayıtdışı ekonominin *"kayıtlı olmayan mükelleflerden çok, kayıtlı mükelleflerce yapılan kayıtdışı işlemlerden kaynaklandığı"* ifade edilmiştir. Kayıtdışı ekonomi, kesin ve genel kabul görmüş bir tanımı olmamakla birlikte kabaca, kayıtlarda gözükmeyen, ölçülemeyen, vergilendiril(e)meyen yasal ya da yasa dışı gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler şeklinde tanımlanabilir. ALTUĞ(1994)'a göre *"Kayıt dışı ekonomi ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle, gerçekleştirilen ekonomik olayın (alış/satış) devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden (ortaklardan, alacaklılardan, kazanca katılan işçilerden vb.) tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı (resmi) ekonominin dışına taşmasıdır."*

Kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran nedenlerin başında, mali ve ekonomik nedenler gelmektedir. Özellikle yüksek enflasyonun uzun süredir hüküm sürdüğü ülkemizde, enflasyon nedeniyle ortaya çıkan fiktif karların vergilendirilmesi, elde edilen gelirin enflasyon sonucu artarak yüksek oranlı vergi dilimlerine dahil olması ve yine enflasyon nedeniyle satın alma gücünde meydana gelen aşınmadan dolayı mükellefler, elde ettikleri gelirlerinin bir kısmını vergi idaresinden gizleme yoluna gitmektedirler. Kayıtdışı ekonomiyi ortaya çıkaran ekonomik nedenlerden bir diğeri de ekonomimizin genellikle küçük ve orta boy işletmelerden (KOBİ) oluşmasıdır. KOBİ'ler istihdamın %45'ini, yatırımların %27'sini gerçekleştirirken, toplam kredilerin yalnızca %3-4'ünü kullanabilmektedirler. KOBİ'lerin dış finansman sağlama olanaklarının kısıtlı olması ve risk sermayesi yatırım ortaklığı, KOBİ borsaları, kredi garanti fonu gibi kurumların ülkemizde henüz yeterince yerleşmemiş olması bu işletmeleri, aynı zamanda bir oto-finansman yolu olan daha az vergi ödeme yoluyla faaliyetlerini finanse etmeye itmektedir. Öte yandan, kamunun ekonomide kapsadığı geniş alan da, dışlama etkisi nedeniyle kayıt dışı ekonomiyi büyüten etkenlerden sayılmaktadır. Hazinenin mali piyasada arz edilen fon

fazlasını toplaması sonucu borçlanma maliyetinin artarak özel sektörün dışlanması etkisi, özel sektörün de bir savunma mekanizması olarak vergi ödemeyerek yatırımlarına fon oluşturma yoluna girmesine neden olmaktadır. Türkiye'de, nüfus içindeki yoğunluğu dolayısıyla siyasi iktidarlar üzerinde etkin bir sosyal baskı grubu oluşturabilen çiftçi ve esnaf kesiminin, kendilerine tanınan muafiyetlerin devamlılığını sağlayarak vergiden kaçınması ile benzer şekilde sermayenin gücüne sahip bir başka baskı grubunu oluşturan sanayici ve tüccar kesiminin de yatırım indirimi, ihracatta vergi iadesi gibi teşvikler sayesinde vergiden kaçınması, gelir dağılımının bu kesimler lehine bozulmasına yol açmakta ve bu imkanlardan faydalanamayan kesimleri vergi ödemekten caydırmaktadır. Öte yandan, sık sık değişen vergi düzenlemeleri, artık neredeyse 3 yılda bir çıkarılan vergi afları ile uygulanamaz hale getirilmiştir.

Kayıtdışılığın esasen hangi vergi türünden kaynaklandığına ilişkin kesin bir sonuç bulunmamakla birlikte, *"genelde vergi türleri bakımından dolaylı vergilerde dolaysız vergilere oranla vergi kaçırabilme imkanları sınırlıdır (Özsoylu, 1996)"*. Zira vergiye karşı asıl direnç, yansıtılabilen dolaylı vergilerde değil, yansıtılamayan dolaysız vergilerde görülmektedir.

Kayıt dışı ekonomiyi önlenemez kılan nedenlerden biri de "hamiline" yazılı ekonomidir. Hamiline yazılı çekler, senetler, menkul kıymetler, malikinin ve/veya zilyedinin tespiti olanaksız olduğundan uygulamada tercih edilmektedir. Böylelikle bunların geliri ya da bunların kullanıldığı işlemler sonucu elde edilen gelirin beyan dışı bırakılması mümkün olmaktadır. Devlet iç borçlanma senetlerinin dahi hamiline yazılı olarak ihraç edilmesi Devletin kimlerden borçlandığını ve kimlere ne kadar faiz ödediğini saptamasının mümkün olmaması açısından durumun vehametini göstermektedir.[14]

---

[14] ALTUĞ, Kayıtdışı Ekonomiyle Kalkınma Modeli ve Mali Milat Uygulaması, http://www.aso.org.tr/asomedya/mart2002-ft.html#forum

Kayıtdışı ekonominin olumsuz yönleri ise aşağıda verilmektedir:

a) Kayıt dışı işlemler nedeniyle ödenmeyen vergiler bütçe açığına yol açmaktadır.

b) Kayıt dışı olarak üretilen mal ve hizmetler daha düşük fiyatla satıldığından kayıtlı mükellefler aleyhine haksız rekabet ortamı oluşmaktadır.

c) Kayıt dışı ekonomi, sermayenin, vergi yükünün göreli olarak düşük olduğu makro ekonomik büyüme açısından etkisiz bazı alanlara kaymasına neden olmaktadır.

d) Vergi yükünü kayıtlı mükellefler olan dürüst yükümlüler aleyhine çevirerek vergi eşitsizliği yaratmaktadır.

e) Kayıt dışı ekonomi Devlete karşı bir başkaldırı yaratmakta, ahlaki değerleri bozmakta ve sonuçta enflasyon ve işsizliği artırırken yatırımları ve üretimi azaltmakta, sosyal barışın bozulmasına, suç ve suçlu sayısının artmasına yolaçmaktadır.

f) Vergi kaçak ve kaybının hoşgörü ile karşılanması, toplumdaki suç anlayışını değiştirmekte, devlete ve topluma karşı işlenen suçlara gösterilen hoşgörü ile başlayan süreç, toplumsal ahlak anlayışında çöküntülere yol açabilmektedir.

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutları ile ilgili tahminler GSMH'nin %1,91'i ile %137,8'i arasında değişmektedir (tablo 42). Tahminlerin bu derece geniş bir aralıkta yer alması kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ile ilgili kuşkulara yol açmakla birlikte, aslında bu farklılık hesaplama yöntemlerinin ve dolayısıyla kullanılan parametrelerin farklılığından kaynaklanmaktadır.

Kayıtdışı ekonomiyi ölçmek için kullanılan yöntemler; doğrudan ölçme yöntemi, gayri safi milli hasıla yaklaşımı, istihdam yaklaşımı, vergi incelemeleri yoluyla ölçme yaklaşımı ve parasal yaklaşım olmak üzere 5 çeşittir.

Tablo 42: Türkiye'deki Kayıtdışı Ekonominin Boyutlarına İlişkin Tahminler

Araştırmacılar	Tahmin Yöntemleri	Yılı	Sonuç: Kayıtdışı Ekonomi/GSMH (%)
ALTUĞ, O.	Kayıtdışı ücret yaklaşımı	1992	35
DERDİYOK, T.	Parasalcı yaklaşım	1984	27,3
	Vergi yaklaşımı	1991	40,4
HAKİOĞLU, D.	Parasalcı yaklaşım (ekonometrik modelleme)	1984	137,8
ÖZSOYLU, A.F.	GSMH yaklaşımı	1990	7,5
	Parasalcı yaklaşım/işlem hacmi"	1993	12,9
		1993	8,5
KASNAKOĞLU	Parasalcı yaklaşım (ekonometrik modelleme)	1990	9,4
TEMEL, A.	Harcama yaklaşımı	1991	1,5
ŞİMŞEK, A.	Vergi yaklaşımı	1991	16,4
YAZICI, K.	Parasalcı yaklaşım/işlem hacmi	1991	1,9

Kaynak: **AYDEMİR, 1994:35, ÖZSOYLU, 1996:116**

Ülkemizde kayıt dışı ekonomiyi kayda almak, vergi tabanını genişletmek, vergi sistemini daha açık ve anlaşılır hale getirmek, ceza sistemine caydırıcılık kazandırmak ve vergi adaletini sağlamak gerekçeleriyle 1998 yılında 4369 sayılı Kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla yapılan düzenlemelerin başında gelirin tanımının yeniden yapılması gelmektedir. Bu tarihe kadar gelir unsurları ticarî kazançlar, ziraî kazançlar, ücretler, serbest meslek kazançları, gayrimenkul sermaye iratları, menkul sermaye iratları ve sair kazanç ve iratlar olarak tanımlanmış, bir gelir unsurunun vergilendirilmesi için kanunda açıkça sayılmış olması şart kılınarak bu unsurlardan birine girmeyen gelirler vergi dışı bırakılmıştır. Gelir unsurlarının tanımlanmasındaki değişikliğin uygulanması açısından VUK'un 30'uncu maddesinin 7'nci bendinde değişiklik yapılmış ve anılan madde hükmü ile; incelemeler sırasında vergisi ödenmiş, vergiye tabi olan veya vergiye tabi olmayan kazançlardan sağlandıkları kanıtlanamayan her türlü harcama ve tasarrufun, mevcudiyetinin tespit edildiği dönemden bir önceki dönemde elde edilmiş ve vergisi ödenmemiş kazanç olarak ilgili dönem matrahının takdirinde dikkate alınmasına hükmolunmuştur. Ancak, 1998 yılında Rusya'nın moratoryum ilan etmesi sonucu gelişmekte olan piyasalar kategorisindeki ekonomilerin de olumsuz etkilenmesi, bu

nedenle meydana gelen sermaye çıkışı, faiz oranlarının yükselmesine, talebin azalmasına ve sonuç olarak büyümenin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Tam bu noktada 4369 sayılı Kanunun uygulanması üzerine yapılan eleştiriler gittikçe şiddetini artırmış ve gelirin tanımında değişiklik meydana getiren madde hükmünün uygulanması 4444 sayılı Kanun ile 31.12.2002 tarihine kadar ertelenmiştir. 2002 yılının Aralık ayında ise, "malî milat" ile ilgili tartışmalar yeniden gündeme gelmiş, söz konusu uygulama 4783 sayılı Kanun ile kaldırılarak, gelirin tanımında eski sisteme dönülmüş ve gelir "bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarı" olarak tanımlanırken, 7. gelir unsuru olarak da "diğer kazanç ve iratlar" gelir tanımına eklenmiştir. Öte yandan, 4811 sayılı Vergi Barışı Kanunu ile vergi tahsilatının hızlandırılması amacıyla kamu alacaklarının bir kısmının affedilmesi kabul edilmiştir. Öte yandan, kayıtlı ekonomiye geçiş aşamasında 4811 sayılı Kanun ile işletmelere stok beyanı yönünde de kolaylıklar getirilmiştir.

Türkiye'de Devlet, harcamalarında cömert, vergi toplamada ise şefkatli ve anlayışlı olagelmiştir. Kamu harcamalarını "kısmadan" kaynak bulma arayışı çoğu zaman maceralara dönüşmüş, çözüm önerileri abartılmış, kaynak bulmadaki başarısızlıklar ise reel hayatın hükümleri gereği borçlanmanın artması ile sonuçlanmıştır. Öte yandan, bu durum mükelleflerin işine gelmiştir. Zira bu suretle mükellefler kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi için karşılıksız olarak Devlete vergi ödemek yerine; faiz karşılığı borç vermekte ve vergi ödemek yerine risksiz DİBS'lere yatırdığı parayı oldukça iyi nemalandırmakta, bu durum varolan kısır döngüyü beslemeye devam etmektedir[15].

---

[15] 04.07.2003 tarihli ve 25158 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 320 numaralı VUK Genel Tebliği ile kayıtdışı ekonomiyle mücadelede önemli sayılabilecek bir adım atılmıştır. 1 Ağustos 2003 tarihinden itibaren mükelleflerin ticari işlemleri ve finansal hareketleri kapsamındaki 5 milyar TL'yi aşan avans, tahsilat ve ödemelerini banka ve benzeri finans kuruluşlarınca düzenlenen belgelerle ispat etme yükümlülüğü getirilmiştir. Ancak, katlanılabilir vergi oranları, adil ve basit bir vergilendirme, reel kazançlar üzerinden vergi alınmasına olanak sağlayacak yapısal düzenlemelerin bir bütün olarak uygulamaya sokulamaması, sıklıkla yapılan vergi ve sosyal güvenlik afları sonucunda Devletin güvenirliliğini yitirmesi ve kamu harcamalarındaki savurganlık devam ettiği sürece, bu tür düzenlemeler kayıtdışı ekonominin küçültülmesinde sonuç almayı sağlamaktan uzak gözükmektedir.

2. Kayıtdışı İstihdam

Kayıtdışı istihdam hem formel, hem enformel sektörde, hem de kayıtdışı ekonomik faalliyetlerde kendi adına ya da ücretli olarak çalışan ve faaliyetleri istatistiklere yansımayan ve boyutları hesaplanamayan istihdam şeklinin bütünüdür.

AB normlarında ise, kayıtdışı çalışma, nitelik itibariyle yasal, ancak kamu makamlarına bildirilmemiş herhangi bir ücretli faaliyet olarak tanımlanmıştır. Buna göre, suç sayılan faaliyetler, ev ekonomisi dahilinde yürütülen ve düzenleyici çerçeve içinde yer almadıkları için kamu makamlarına beyan edilmek zorunda olmayan faaliyetler kapsam dışı bırakılmışlardır.

Dünyada son yıllarda formel sektörlerden enformel sektöre doğru oluşan kaymanın temel nedeni artan ve önlenemeyen işsizliktir. Kayıtdışı sektör, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, ekonominin ve genel olarak işgücü piyasasının çok önemli bir bölümünü temsil eder ve üretim ve gelirin yaratılmasında ve dağıtımında önemli oranda rol oynar.

Enformel sektörü belirleyen iki unsur; örgütlü olamama ve temsil edilememedir. Günümüzde, bu konuyla ilgili olarak enformel sektörün esnekliğinin korunması ve işçi kesiminin daha iyi koşullarda istihdam edilmelerinin sağlanması yönünde eğilimler dikkati çekmektedir.

Tablo 43 incelendiğinde, dünyanın pek çok ülkesinde enformel sektörün önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Her ne kadar bazı veriler önceki yıllara dayansa da gelişmekte olan ülkelerde enformel istihdamın başat olduğu söylenebilmektedir. Nitekim, özellikle Pakistan, Hindistan, Endonezya, Filipinler, Arjantin, Meksika gibi Uzakdoğu ve Latin kökenli, nüfusu oldukça kalabalık ve diğer gelişmekte olan ülkelere oranla daha alt gelir grubunda yeralan ülkelerde istihdamın belirleyici unsuru kayıtdışı sektör olmaktadır.

Tablo 43: Seçilmiş Bazı Ülkelerde Enformel Sektörün Büyüklüğü			
Ülkeler	**İnformel Çalışan Sayısı**	**Toplam Çalışanlar İçindeki Payı**	**Yıllar**
Türkiye	1.722.000	13	2001
Polonya	1.147.000	13	1995
Slovakya	398.000	19	1996
Litvanya	93.000	9	1997
Letonya	122.300	17	1996
Ukrayna	755.900	5	1997
Pakistan	5.820.000	67	1992
Hindistan	26.812.500	44	1993
Endonezya	5.667.700	21	1995
Filipinler	539.300	17	1995
Tayland	1.940.700	6	1995
Arjantin	-	43	1998
Brezilya	560.000	25	1994
Meksika	-	35	1999

Kaynak: TİSK, 2002:67'deki tablo

Kayıtdışı sektördeki istihdam içinde dominant unsuru kendi hesabına çalışma oluşturmakta ve burada da kadın nüfusun ağırlığı görülmektedir. AB'de de enformel sektörde istihdamın önemli bir yer tuttuğu saptanmıştır. Tüm AB ülkelerinde oranın %7-16 arasında olduğu öngörülmektedir.

Türkiye'de kayıtdışı istihdamı özellikle hızlı nüfus artışı, göç, uygunsuz kentleşme ve kayıtdışı ekonomik faaliyetlerdeki dramatik artışların etkilediği söylenmektedir. Yine, vergi ve sosyal katkı paylarının yüksekliği, bürokratik engeller, düzenleyici ve idari yükler, işgücü piyasasına ilişkin düzenlemelerin uygun olmaması, sanayinin yapısı, ekonomik faaliyetlerde KOBİ'lerin ağırlığı, düşük rekabet gücü, kültürel kabul görme gibi unsurlar da kayıtdışı istihdamı etkileyen diğer unsurlar arasında sayılmaktadır.

Ülkemizde kayıtdışı ekonomi hesabında DİE tarafından "kendi hesabına çalışanlar", "işverenler" ve "ücretsiz aile işçileri" ölçütleri

kullanılmaktadır[16]. Tablo 44 incelendiğinde kayıtdışı istihdamın ülkemizdeki boyutları görülebilmektedir. Buna göre, 1997-2001 döneminde ortalama 3,5 milyon kişi kayıtdışı istihdam edilmiştir. Bu kişilerin %30'u ücretli, %27'si yevmiyeli ve %19'u kendi hesabına çalışan gözükmektedir.

Tablo 44: Kayıtdışı İstihdam 15+ (Bin Kişi)

Yıllar	Toplam İstihdam	Ücretli ve Maaşlı	Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
1997	2.974	986	886	7	530	312
1998	2.887	1.018	994	4	537	332
1999	3.376	1.034	1.073	43	736	366
2000	3.959	1.222	991	116	884	347
2001	3.911	1.308	997	140	884	331

Kaynak: TÜSİAD, 2002

3. İşgücü Maliyetleri ve Ücretler

İstihdam açısından işveren maliyetini oluşturan en önemli iki unsur, işçi ücretleri ve sosyal güvenlik primleridir. TİSK tarafından anket yöntemiyle yapılan ve 434 firmayı kapsayan bir çalışmada işgücü maliyetlerinin %38'ini çıplak ücret, %8'ini hafta tatili ve genel tatil ücreti, %3'ünü izin ücreti, %16'sını ikramiye ve %35'ini sosyal ödemeler oluşturmaktadır.

Ülkemizde 1998-2003 döneminde tespit edilen asgari ücretler aşağıdaki tabloda verilmektedir. Tablo 45'e göre 16 yaşın üzerindekiler için asgari ücret anılan dönemde 7,5 kat artarak 36 milyon TL'den 306 milyon TL'ye yükselmiştir.

[16] Ancak, bazı çevreler, kayıtdışı çalışma hesabında fason imalatın da gösterge olarak alınmasını önermektedirler. DİE'nin bir çalışmasında ülkemizde fason imalat yapanların oranı %54 olarak hesaplanmıştır (TİSK, 2002:86).

Tablo 45: Türkiye'de Asgari Ücretler (1998-2003)		
Dönem	16 Yaşını Doldurmuş İşçilerde	16 Yaşını Doldurmamış İşçilerde
1998/07-1998/12	35.437.500	-
1999/01-1999/06	78.075.000	66.363.750
1999/07-1999/12	93.600.000	79.560.000
2000/01-2000/06	109.800.000	93.600.000
2000/07-2000/12	118.800.000	101.250.000
2001/01-2001/06	139.950.000	118.957.500
2001/07-2001/12	146.947.500	124.920.000
2001/08-2001/12	167.940.000	142.749.000
2002/01-2002/06	222.000.750	188.700.750
2002/07-2002/12	250.875.000	213.210.000
2003/01-2003/06	306.000.000	256.500.000
2003/06-2003/12	306.000.000	256.500.000

Kaynak: Vergi Sorunları, Mayıs 2003, Özel Ek'den derlenmiştir.

Halen uygulanmakta olan sosyal güvenlik primleri işçi için %14, işveren için %19,5'dir. İşçi payı hastalık ve yaşlılık grubundan, işveren payı ise iş kazası, hastalık, analık ve yaşlılık grubundan kesilmektedir.

Tablo 46: SSK Primleri			
Grubu	İşçi payı (%)	İşveren payı (%)	Toplam (%)
İş kazası/meslek hastalıkları	-	1,5	1,5
Hastalık	5	6	11
Çıraklıkta hastalık	2	2	4
Analık	-	1	1
Malullük, yaşlılık ve ölüm	9	11	20
Sosyal güvenlik destekleme primi	7,5	22,5	30

Kaynak: Vergi Sorunları, Mayıs 2003, Özel Ek

Tablo 47 analiz edildiğinde, Türkiye'nin sigorta prim payları bakımından Polonya ve Hollanda dışında en yüksek orana sahip olduğu, hatta prim oranının bazı ülkelere göre 2 kat daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 47: Seçilmiş Bazı Ülkelerde Sigorta Prim Payları (2000)			
Ülkeler	**İşçi**	**İşveren**	**Toplam**
Türkiye (1999)	7	10	17
Türkiye (2000)	12	16	28
Türkiye (2001)	13	18	31
Türkiye (2002/2003)	14	19,5	33,5
Yeni Zelanda	0	0	0
Avustralya	0	0	0
Kanada	6	6	12
ABD	7	7	14
Japonya	9	9	18
Kore	6	8	14
İngiltere	7	9	16
İsviçre	10	10	20
Danimarka	12	0	12
Lüksemburg	12	12	24
Polonya	21	17	38
Hollanda	25	14	39

Kaynak: (www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?id=539&id=32)

Asgari ücretin işçi ve işveren açısından getiri ve maliyeti incelendiğinde, 01.07.2003 tarihinden itibaren geçerli olan 306 milyon TL'lik asgari ücretten işçinin eline geçen tutarın 226 milyon TL, asgari ücretin işverene toplam maliyetinin ise 427 milyon TL olduğu görülmektedir. Yani 306 milyon TL'lik asgari ücretin işveren açısından maliyeti %40 daha artmaktadır. Bu maliyeti artıran temel unsurlar ise işveren sosyal güvenlik ve işsizlik sigortası primleridir.

Tablo 48: Net Asgari Ücret ve İşverene Maliyeti[17]

Tarih	Asgari Ücret	Net Ele Geçen	İşverene Maliyeti
01.01.2001	139.950.000	102.369.600	175.308.000
01.04.2001	139.950.000	102.369.600	198.408.000
01.07.2001	146.947.500	107.323.830	204.285.900
01.08.2001	167.940.000	122.186.520	221.919.600
01.01.2002	222.000.750	163.563.537	269.730.911
01.04.2002	222.000.750	163.563.537	290.123.918
01.07.2002	250.875.000	184.251.938	332.811.651
01.01.2003	306.000.000	225.999.000	379.667.901
01.04.2003	306.000.000	225.999.000	403.581.485
01.07.2003	306.000.000	225.999.000	427.275.774

Kaynak: Bayer, 2003:26

KUTU 6: SSK PRİMİ VE İŞVERENE MALİYETİ (16 Yaş Üzeri)

	01.01.2003-31.03.2003	01.04.2003	01.07.2003
Asgari Ücret	306.000.000	306.000.000	306.000.000
SSK Prim Alt Sınırı	327.583.290	327.583.290	327.583.290
İşçi İçin			
SSK Primi (%14)	42.840.000	42.840.000	42.840.000
İşsizlik Sigortası Fonu (%1)	3.060.000	3.060.000	3.060.000
GV(%15)	32.265.000	32.265.000	32.265.000
DV(%6)	1.836.000	1.836.000	1.836.000
Net Ele Geçen	225.999.000	225.999.000	225.999.000
İşverene Maliyet			
SSK Primi (%19,5)	59.670.000	59.670.000	59.670.000
İşsizlik Sigortası Fonu (%2)	6.551.666	7.861.999	9.160.316
İşsizlik Sigortası Fonu	215.833	1.520.000	1.520.158
SSK Alt Sınır Prim Farkı	7.230.402	29.178.486	50.925.300
Maliyet	**379.667.901**	**403.581.485**	**427.275.774**

Kaynak: İsmail BAYER, "Nisan Sendromları", Mercek Dergisi, MESS Yayını, Nisan 2003, s.21-27 (www.mess.org.tr); (www.calisma.gov.tr)

16 Yaşın Altındakiler için net asgari ücret 01.04.2003 için 190.532.250,-TL, işverene maliyeti ise 361.506.485,-TL'dir. Aynı tutarlar 01.07.2003'den itibaren sırasıyla; 190.532.250,-TL ve 385.200.774,-TL olmuştur.

[17] Mevcut sigorta primleri üzerinden yapılan bir hesaplamada, 700 milyon TL net ücreti olan bir işçinin işverene maliyeti 1.332.363.000,-TL olarak elde edilmiştir. Bu tutarın 213.836.000,-TL'lik kısmı SSK işveren payı, 21.932.000,-TL'lik kısmı ise işveren işsizlik sigortası payıdır. Anılan kişinin brüt ücretinin 632.364.000,-TL'lik kısmı vergi ve parafiskal yükü oluşturmakta, işveren maliyeti/net ücret oranı ise %190 olarak hesaplanmaktadır (Coşkun, 2003:194, 197).

Seçilmiş bazı ülkelerin istihdam vergileri yükü analiz edildiğinde (tablo 49) ise, Türkiye'nin %43,2 oranıyla 11 ülke arasında ilk sırada yeraldığı görülmektedir. Bu oran, Polonya'da %38, Yunanistan'da %36,1, Kore'de ise %16'dır.

Tablo 49: Seçilmiş Ülkelerde İstihdam Vergilerinin Yükü (2001)

Ülkeler	Parafiskal Yük (%)
Türkiye	43,2
İsveç	41,4
Fransa	39,4
Polonya	38,0
Yunanistan	36,1
Slovakya	30,1
Çek Cumhuriyeti	27,8
Kore	16,0
Meksika	15,6
İrlanda	12,8
İzlanda	2,8

Kaynak: (www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?id=539&id=32)

Tablo 50'de seçilmiş ülkelerin saat ücreti karşılaştırmaları yeralmaktadır. Tablo incelendiğinde, Türkiye'nin kendisine rakip olabilecek ülkeler arasında saat ücreti bakımından dezavantajlı konumda olduğu görülmekte olup, ülkemizde sendika faaliyetlerinin varlığının saat ücretlerinin gelişmekte olan diğer ülkelere oranla daha yüksek olmasındaki temel etken durumundadır.

Tablo 50: Seçilmiş Bazı Ülkelerde İmalat Sanayiinde Saatlik Ücretler ($)

Ülkeler	1997	1998	1999	2000
Endonezya	0,06	0,09	0,14	0,14
Hindistan	0,23	-	0,56	0,56
Çin	0,27	2,11	2,11	0,47
Malezya	0,90	2,59	1,96	1,96
Portekiz	4,63	5,15	5,25	5,25
Meksika	1,39	1,52	1,76	2,14
Brezilya	2,26	6,74	6,74	6,74
Almanya	26,40	27,89	26,09	22,65
ABD	17,70	18,24	18,56	19,20
İtalya	15,09	16,43	16,35	14,36
İrlanda	12,19	12,77	12,67	11,73
Türkiye	4,46	5,24	1,83	3,48

Kaynak: DPT, Uluslararası Ekonomik Göstergeler, 2001, s.67

TİSK tarafından 2001 yılında 454 işletmede, işçiler kapsamında toplam işgücü maliyeti yaklaşık toplam 1,6 katrilyon TL olarak saptanmıştır. Bu ücretin %37,4'ünü çıplak ücret, %34,5'ini sosyal ödemeler ve kalan %28,1'ini diğer ödemeler oluşturmaktadır. Bu şekilde ağaç, cam, çimento, deri, ilaç, inşaat, kağıt, kimya, metal, yerel yönetim, şeker, tekstil, toprak ve turizmden oluşan 14 sektöre ait işletmelerde yapılan hesaplamalarda, saat başına ortalama işgücü maliyeti en düşük 3.415.913,-TL, en yüksek 8.695.833,-TL olarak bulunmuştur. Buna göre, fiilen çalışılan gün başına işçilik maliyeti ise 42.165.833,-TL'ye tekabül etmektedir (TİSK,2003)[18].

Tablo 51: 2001 Yılında İşgücü Maliyetleri (140.136 işçi)

	Toplam İşgücü Maliyeti(TL/Saat)	Toplam İşgücü Maliyetinin Bölünüşü(%)
Çıplak ücret (*)	2.103.963	37,4
Hafta ve genel tatil ücreti	447.584	8,0
İzin ücreti	174.940	3,1
İkramiye vb.	904.031	16,1
Sosyal ödemeler	1.939.978	34,5
Diğer giderler	51.615	0,9
Toplam İşgücü Maliyeti	**5.622.111**	**100,0**

Kaynak: TİSK, 2003

(*) Çıplak ücret, fiilen çalışılan normal süreler karşılığında hak edilen ücrettir. Buna, çalışma karşılığı olmaksızın ödenen hafta tatili, genel tatil, yıllık izin ve diğer izin ücretleri dahil değildir.

Öte yandan, ortalama ücretler geçiş ekonomileri olarak adlandırılan Eski Doğu Bloku ülkelerinin ücretleriyle kıyaslandığında, bunların Türkiye'nin en ciddi rakipleri oldukları görülmektedir. Macaristan Database Central Europe tarafından derlenen verilere göre,

[18] TİSK, Nisan 2003 için 225 saat çalışma üzerinden ortalama işgücü maliyetini 1.882.563.000,-TL olarak hesaplanmıştır. Bu tutara göre saatlik ortalama işgücü maliyeti 8.366.947,-TL'dir. Bu da 2001'den sonra işgücü maliyetinde ortalama %38 oranında bir artışa işaret etmektedir.

Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovakya, Litvanya, Letonya, Rusya, Romanya, Bulgaristan, Kazakistan ve Ukrayna'dan oluşan 12 ülkede ortalama aylık brüt giydirilmiş ücret 218,-$ iken, TİSK verilerine göre ülkemizde bu rakam 896,-$'dır. Buna göre, ortalama ücretler Türkiye'de geçiş ülkelerine kıyasla 4 kat daha fazladır. Bu ülkelerden 7'si AB'ye katılım belgesini imzalamıştır. Bu 12 ülkenin ortalama fert başına milli geliri 2.358,-$ iken, Türkiye'de 2.584,-$'dır. Bu durumda, kişi başına milli gelirler arasında önemli bir fark yokken, ücretlerde ciddi bir dengesizlik sözkonusudur. Asgari ücret konusunda da Eurostat tarafından yapılan bir çalışmada, AB'ye aday 10 ülkede (Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Bulgaristan, Romanya, Letonya, Litvanya, Estonya ve Slovakya) asgari ücret ortalamasının 303,-□, Türkiye'de ise 378,-□ olduğu tespit edilmiştir (İlter, 2003; www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=726&id=).

4. Ülkemizde KOBİ'ler

Ekonomilerin temel dinamiğini oluşturdukları düşünülen KOBİ'lerin genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın sınıflandırmasına göre (1-9) işçi çalıştıran işyerleri "çok küçük", (10-49) işçi çalıştıran işyerleri "küçük", (50-99) işçi çalıştıran işyerleri "orta" büyüklükte işletmeler olarak tanımlanmaktadır. Ankara Sanayi Odası ise bir alt sınıflandırmaya gitmeksizin (1-150) arası işçi çalıştıran işyerlerini KOBİ olarak kabul etmektedir. Öte yandan, "Küçük ve Orta Ölçekli Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'nın (KOSGEB) Kurulması Hakkındaki Kanun"un 2'nci maddesine göre, imalat sanayi sektöründe (1-50) arası işçi çalıştıran sanayi işletmeleri "küçük", (50-150) arası işçi çalıştıran sanayi işletmeleri ise "orta" ölçekli sanayi işletmeleri olarak kabul edilmektedir (Karabıçak&Altuntepe, 2001:283). DİE ise çalışmalarında 99 işçiye kadar istihdam büyüklüğüne sahip işletmeleri KOBİ olarak kabul etmektedir. Ayrıca bu sınır T. Halk Bankası A.Ş. için 250 işçi olarak saptanmıştır.

İstihdam düzeyi, KOBİ'leri tanımlamakta kullanılan yegâne kıstas olmakta yetersiz kalmaktadır. Bunun yanı sıra, şirketin bilanço büyüklüğü, yıllık cirosu, pazar hakimiyeti gibi ölçütler de KOBİ'leri ayırt etmekte kullanılmaktadır. Örneğin; Avrupa Birliği'nin 07.02.1996

tarihli Konsey Kararı'na göre 250'den daha az işçi çalıştıran işletmeler KOBİ sayılmaktadır. Orta ölçekli bir işletme (50-250) arası işçi çalıştıran, 40 milyon ECU'nun altında yıllık cirosu olan ve yıllık bilançosu 27 milyon ECU'yu aşmayan işletmeler olarak tanımlanırken; küçük işletmeler en fazla 7 milyon ECU değerinde yıllık ciro ve 5 milyon ECU değerinde bilanço büyüklüğüne sahip işletmeler olarak tanımlanmıştır. 10'dan daha az işçi çalıştıran işletmeler ise "çok küçük" işletme grubuna girmektedir (Küçükçolak, 1997:5).

Yukarıda yer alan tanımlamaların yanında, özellikle ülkemizde faaliyet gösteren KOBİ'lerin en belirgin özelliği, işletmenin varlığı ve faaliyetlerinin esasen bir kişinin varlığına bağlı olmasıdır. İşletme sahibi işletme kimliğinin belirlenmesinde önemli bir role sahiptir. KOBİ'ler bunun yanı sıra, düşük yoğunluklu teknoloji kullanan, genellikle emek ağırlıklı üretim teknikleri uygulayan, pazarlama işlevini işletme sahibi ile sınırlı olduğu için yöresel pazarlardan ilerisine açılamayan, daha düşük düzeyde üretim yaptığı için hammadde ve ara mamul tedarikinde pazarlık gücüne sahip olmayan, üretim ve yatırımın finansmanını genellikle yakın çevresinden ve piyasadan borçlanarak sağlayan şahıs veya aile şirketleridir.

KOBİ'lerin büyük işletmelerden en büyük farkı, işbölümü eksikliğidir. İşletmenin farklı işlevlerinin yalnızca bu işle ilgili profesyonel kişilere bırakılmaması, kuşkusuz bu tür istihdamın pahalı olmasından da kaynaklanmaktadır. Ürettiğini pazarlamak konusunda ise KOBİ'ler dar piyasalarla sınırlıdırlar. Pazarlama kararları, düzenli bir pazar araştırması yaparak geleceğe yönelik talep eğilimlerini saptamak yerine, daha çok işletme sahibinin sezgi ve deneyimlerine dayanılarak alınır (Müftüoğlu, 1997:62).

KOBİ'ler vergilendirme rejimi bakımından da büyük işletmelere göre dezavantajlara sahiptir. İşletme esasına göre defter tutan KOBİ'ler şüpheli alacak karşılığı ayıramamakta, hızlandırılmış amortisman yöntemini uygulayamamakta ve işletmede çalışan aile bireylerinin ödemelerini gider olarak matrahtan düşememektedirler. Vergi sistemini yeniden düzenleyen 4842 sayılı Kanun'a göre KOBİ'lere bu ve benzeri

alanlarda vergisel kolaylıklar getirilmiştir.[19] Kanun'un 1'inci maddesi ile 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu (GVK)'na daha önce yürürlükten kaldırılmış olan 19'uncu maddesi başlığıyla *"Dar mükellefiyete tabi olanlar dahil, ticari veya zirai kazançları bilanço esasına göre tespit edilen vergiye tabi mükellefler (adi ortaklıklar, kollektif ve adi komandit şirketler ile kurumlar vergisi mükellefleri dahil) faaliyetlerinde kullanmak üzere satın aldıkları veya imal ettikleri amortismana tabi iktisadi kıymetlerin maliyet bedellerinin %40'ını vergi matrahlarının tespitinde ilgili kazançlarından yatırım indirimi istisnası olarak indirim konusu yapmaları"*nı mümkün kılacak hüküm eklenmektedir. Aynı madde ile ayrıca yatırım harcamalarının yapıldığı yıla ilişkin vergi matrahının tespitinde, kazancın yetersiz olması nedeniyle dikkate alınamayan istisna tutarı, izleyen yıllarda Vergi Usul Kanunu (VUK) hükümlerine göre bu yıllar için belirlenen yeniden değerleme oranında artırılarak dikkate alınacağı hükme başlanmıştır. Aynı kanunun 23'üncü maddesi ile Katma Değer Vergisi Kanunu (KDVK)'na eklenen Geçici 28'inci madde ile teşvik belgesine sahip katma değer vergisi mükellefiyeti bulunmayanlara bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihe kadar belge kapsamında yapılan makine ve teçhizat teslimlerinde de katma değer vergisi istisnası getirilmiştir. Diğer yandan, kanunun aynı maddesi ile Asya Kalkınma Bankası'nın 2003 yılında ülkemizde yapılacak yıllık toplantıları sırasında bu kuruluşa, temsilcilerine ve toplantılara katılacak diğer yabancı kişi ve kuruluşlara söz konusu toplantı kapsamında yapılacak teslim ve hizmetlerin katma değer vergisinden müstesna tutulacağına dair hüküm getirilmektedir. Kanun ile KOBİ'lere sağlanan bir başka vergi avantajı ise, Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK)'nun 7'nci maddesinin (24) numaralı bendinde belirtilen kurumların kredi teminatlarına ilişkin işlemlerinde düzenlenen kağıtların damga vergisinden istisna tutulmasıdır. Bu düzenleme ile Kredi Garanti Fonu (KGF)'nun kredi teminatlarına ilişkin işlemlerinde düzenlenen kağıtlar damga vergisinden istisna tutulabilecektir.

KOBİ'lerin Türk ekonomisindeki yerini saptamak gerekirse, ülkemizde üretilen yıllık toplam katma değerin %27,3'ünün KOBİ'lerce üretildiğini söyleyebiliriz. Ayrıca KOBİ'ler toplam istihdamın

[19] "KOBİ'lere KDV istisnası geliyor", Dünya, 25.03.2003

%45,6'sını sağlamaktadırlar. Bu oran Japonya'da %81,4, ABD'de %50,4, Almanya'da %64, Güney Kore'de %61,9, İngiltere'de ise %36'dır. Gelişmiş ülkelerin önemli bir kısmında KOBİ niteliğindeki işletmelerde çalışanlar toplam istihdamın yarıdan fazlasını oluşturmaktadır. Diğer yandan, KOBİ'lerin toplam ihracattaki payları ABD'de %32, Almanya'da %31,1, Japonya'da %38, Güney Kore'de %20,2 ve İngiltere'de %22,2 iken; ülkemizde bu oran yalnızca %8'dir. Toplam üretimin %37,7'sine sahip olan KOBİ'lerin toplam yatırımlar içindeki payı ise yalnızca %6,5 dolayındadır. Bununla birlikte, yatırım ya da işletme faaliyetlerinin finansmanını sağlayan kredilerden alınan pay, kesin olmamakla beraber %3-4 seviyesindedir. KOBİ niteliğindeki işletmelerin toplam üretim içindeki payları ABD'de %36,2, Almanya'da %49, Japonya'da %52, Güney Kore'de %54, İngiltere'de ise %25,1'dir. Toplam yatırımların ABD'de %38'i, Almanya'da %44'ü, Japonya'da %40'ı, Güney Kore'de %35,7'si ve İngiltere'de %29,5'i KOBİ'lerce gerçekleştirilmektedir.[20] Görüldüğü üzere, ülkemizdeki KOBİ'lerin toplam üretime olan katkıları gelişmiş ülke KOBİ'lerinin toplam üretime katkılarından daha düşüktür. KOBİ'lerin toplam yatırımlar içindeki payı ABD'de %38, Almanya'da %44, Japonya'da %40, Güney Kore'de %35,7 ve İngiltere'de %29,5 iken, Türkiye'de bu oran %6,5'i geçmemektedir.

KOBİ'lerle ilgili olarak yapılan çalışmalarda özellikle vurgulanan bir nokta, bu işletmelerin toplam kredi hacminden aldıkları paydır. 2002 yılında bankalar 79,3 milyar $'ı bulan mevduat toplamının (resmi hariç) 49,1 milyar $'ını kamu kağıtlarına yatırmışlardır.[21] TCMB verilerine göre, yerleşiklerin Türk Lirası ve yabancı para cinsinden mevduat toplamlarının reel kesime verilen kredilere dönüşme oranı yaklaşık %25'tir.[22] Aslında, reel kesimi finanse etmekle görevli olan bankacılık kesimi topladığı mevduatın yaklaşık %62'sini kamu harcamalarının finansmanı için Devlete borç olarak vermekte, kalan

[20] www.kosgeb.gov.tr/kos.htm

[21] ULAGAY Osman, "Mali Sistem Hasta Ama Ağlayanı Yok", Milliyet, 20.01.2003

[22] http://www.tcmb.gov.tr/~research/parapol/ppr-ocak03.pdf

kısım ise büyük ölçüde daha az riskli olan büyük ölçekli firmalarca paylaşılmaktadır.

KOBİ'lerin ekonomideki yerini tanımlamakta kullanılan bir başka ölçüt, KOBİ'lerin toplam işletmeler içindeki oranıdır. KOSGEB verilerine göre, KOBİ niteliğindeki işletmelerin toplam işletmelere oranı %98,8'dir. Ayrıca bu oran ABD'de %97,2, Almanya'da %99,8, Japonya'da %99,4, Güney Kore'de %97,8, İngiltere'de %96 dolayındadır.

Öte yandan, Haziran 2003 itibariyle 208 adet büyük firmayla birlikte 91 adet küçük ölçekli firma borçlarını yeniden yapılandırmak üzere bankalarla anlaşarak 4743 sayılı Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un hükümlerinden yararlanmaya başlamışlardır. Bu kapsam dahilinde yeniden yapılandırılan toplam borç tutarı 4.847,5 milyon $'dır.[23] Bu anlaşmaların vadelerinin (6-15) yıl arasında değiştiği düşünüldüğünde, özel sektörün bir bölümünün mevcut faaliyetlerini devam ettirmenin yanısıra, önümüzdeki on yıl boyunca borçlarını ödemek için çalışacağı, üstelik bu çalışma süresinde dünyadaki muadilleri ile rekabet etmek zorunda kalacağı, bu süreç içerisinde sermaye birikiminin aksaması nedeniyle teknolojik gelişmeye ve kendini yenilemeye uzak kalacağı ve bu durumun özel sektör bakımından kırılganlığı artıracağı söylenebilir.

Öte yandan, menkul kıymet borsalarının ekonomideki temel işlevleri, menkul kıymetlerin ikinci el alım-satımının yapılması suretiyle hisse senetleri ve diğer menkul kıymetlerin *likidite kazanmalarını ve tedavül etmelerini* sağlamaktır. İkincil piyasaların varlığı, birincil piyasada şirketlerin menkul kıymetlerini yatırımcılara satmak suretiyle kaynak sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Birincil piyasanın çalışabilmesi için ikincil piyasaların çalışması ön şarttır. KOBİ borsalarında alınıp satılabilecek olan sermaye piyasası araçları sadece anonim şirketlerce ihraç edilebileceğinden, KOBİ'lerin büyük çoğunluğunu oluşturan diğer sermaye şirketleri bu piyasalardan yararlanamayacaktır. Bölgesel bazda yapılan araştırmalarda, anonim

[23] www.tbb.org.tr

şirketlerin toplam KOBİ'ler içindeki payının %25 dolayında olduğu tespit edilmiştir (Şamiloğlu vd., 2002:69).

Diğer yandan, KOBİ'lerin çalışma sermayesi ve finansal yönetimine ilişkin olarak yapılan bir çalışmada[24], KOBİ'lerin %20'sinin borç, %80'inin ise özsermaye ile finanse edildikleri görülmüştür. Küçük işletmelerin banka kredilerinden aldıkları pay ABD'de %42,7, Almanya'da %35, Japonya'da %50, Güney Kore'de %46,8 iken, oran ülkemizde %3-4 dolayındadır.[25]

KOBİ'ler genel olarak büyük işletmelere kıyasla, esneklikliği fazla ve krizlere dayanıklılığı yüksek şirketler olarak bilinmektedirler. Ancak, ülkemizde 2001 yılından beri yaşanan kriz, bu yargının aksine KOBİ'lerin ekonomik krizlerden oldukça şiddetli biçimde etkilenebileceğini kanıtlamıştır. Denizli İli'nde küçük ve orta ölçekli tekstil firmaları üzerinde yapılan bir araştırmada, kriz sonucunda işletmelerin %54'ünün bankalarla daha az çalıştıkları, %52'sinin işçi çıkarma yoluna başvurdukları ve %75'inin satışlarının azaldığı tespit edilmiştir (Şamiloğlu vd., 2002:70).

KOBİ'ler, küçük ölçekli olmanın getirdiği kolay kurulabilme ve kapanabilme özellikleri nedeniyle ödeyememe (default) riskleri büyük işletmelere oranla daha yüksek olan şirketlerdir. Risk düzeylerinin bu kadar yüksek olması karşısında, KOBİ'ler kredi almak için bankaların kendilerinden talep ettiği teminatları karşılayamamaktadırlar. Teminatlandırma sorunu II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya gibi ülkelerde de yaşanmış olup, sorun, riskin bir teminat fonu yoluyla dağıtılması sonucu çözülmüştür. Kredi garanti sistemi, bankaların genellikle teminat olarak gayrimenkul ipoteği istemesi karşısında kredi sağlayamayan KOBİ'lere geçerli teminat sunan bir sistemdir (Sarıaslan, 1994:63). Kredi garantisi sistemi, garanti kuruluşu, banka ve kredi müşterisi arasında kurulan üçlü bir ilişkiden oluşmaktadır (Öcal, 1996:63). Müşteri kredi ilişkisine garanti kuruluşunun eklenmesiyle bankalarca kabul edilmeyen teminatlar kabul edilenler ile

---

[24] YÜCEL Tülay, "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışma Sermayesi ve Finansal Yönetim Uygulamaları", KOSGEB (2001), s.8

[25] www.kosgeb.com/kos.htm

değiştirilmekte ve kredi riski daha fazla sayıda kurumun üzerine yüklenmektedir. Garanti kuruluşu kredilerin genellikle %70-80'i için teminat vermekte ve bu suretle bankaların kredi değerlendirmelerinde daha seçici olmasını sağlamaktadır.

KOBİ'lerin bankalardan kullandıkları kredilere teminat sağlamak amacıyla 1991 yılında KGF kurulmuştur. 2002 yılında KGF'ye yapılan 20 trilyon TL teminat başvurusunun 5,2 trilyon TL'lik kısmı karşılanmış olup[26], karşılama oranı %26'dır. KGF'nin belirtilen karşılama oranının düşük olması, eski borç ve kredilerin ödenmesine yönelik kredilere teminat vermemesi ve çalıştığı bankaların sınırlı sayıda olması, sistemin tam olarak işleyememesine neden olmaktadır.

Ülkemizde son zamanlarda yaygınlaşmaya başlayan finansal kiralama ve faktoring gibi yeni finansman araçları, KOBİ'lerin finansman sorununa çözüm olarak sunulmaktadır. Bilindiği gibi, özkaynak yoğun üretim yapan KOBİ'lerin finansman sorunu, gereksinim duydukları çalışma sermayesini temin edememelerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim, 1997 yılında KOBİ'lere tahsis edilen kredilerin %83,3'ü yatırıma yönelik iken; bu oranın 2000 yılında %59'a gerilemiş olması (Göktaş, 2001:97) ve KGF tarafından verilen garantilerin %50'sinin işletme kredilerine verilmiş olması KOBİ'lerin yatırımdan çok çalışma sermayesi finansmanına gereksinim duyduklarını göstermektedir.[27] Dolayısıyla, esasen duran varlık finansmanı sağlayan finansal kiralama uygulaması, duran varlıkları (zaten) özkaynakla finanse edilmiş KOBİ'lerin ihtiyacına çözüm olmaktan uzaktır. Alacaklarını tahsil etmede sorunlar yaşayan KOBİ'ler bakımından faktoring uygulaması işlevsel ve faydalı bir çözüm olmakla birlikte, sistemin çalışması KOBİ'lerin satışlardan doğan alacak haklarının satın alınmasının faktoring şirketlerince uygun bulunmasına bağlı bulunmaktadır.

---

[26] www.kgf.com.tr

[27] www.kgf.com.tr

KUTU 7: TÜRKİYE'DE 2003 YILINDAKİ EKONOMİK DURUM

Ülkemizde 2003 yılında GSMH 364,3 katrilyon TL, toplam yatırımlar 71,4 katrilyon TL, sabit yatırımlar kamu sektöründe 19,7 katrilyon TL, özel sektörde 43 katrilyon TL olmak üzere toplam 62,7 katrilyon TL, büyüme oranı %5, enflasyon oranı %20, işsizlik oranı ise %11 olarak hedeflenmiştir.

Ocak-Mart 2003 itibariyle ülkemizde %7,4 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Enflasyon oranı Ocak-Haziran 2003 itibariyle %12,3 seviyesindedir. Ancak, büyümeye karşın işsizlik oranı 2002 yılında %11,4 iken 2003/I itibariyle %12,3'e yükselmiştir. İşsiz sayısı 2,5 milyondan 2.844.000'e çıkmıştır. Yani büyüme oranı yükselirken işsizlik de artmaktadır (deflasyon ortamı).

Ocak-Mart 2003 döneminde 935 trilyon TL kamu ve 7.151 trilyon TL özel olmak üzere toplam 8.087 trilyon TL tutarında sabit sermaye oluşumu gerçekleşmiş, bir önceki yılın aynı dönemine göre sabit sermaye yatırımlarında %9,3 oranında bir artış olmuştur.

Ocak-Mayıs 2003 döneminde toplam 1.903 yatırım teşvik belgesi verilmiştir. Teşvik belgelerinin toplam tutarı 16.760 trilyon TL'dir. Bu tutarın 10.698 trilyon TL'lik kısmı komple yeni yatırım, 3.391 trilyon TL'lik kısmı tevsii yatırımı, kalan 2.671 trilyon TL'lik kısmı ise diğer yatırımlardan oluşmaktadır. Bu yatırımların 93.662 kişiye istihdam sağlayacağı öngörülmektedir. Anılan teşviklerden, Marmara, İç Anadolu, Akdeniz ve Ege bölgeleri toplam %87, diğer üç bölge ise %13 pay almaktadır.

Ocak-Haziran 2003 döneminde toplam 1.208 milyon $ tutarında yabancı sermayeye izin verilmiştir. Bu tutarın %68'i sermaye artışı, %21'i yeni sermaye girişi, %7'si iştirak ve %4'ü tevsii yatırımıdır. Aynı şekilde izin verilen yabancı sermayenin %59'u imalat sanayi sektörüne, %30'u hizmetler sektörüne ve kalan %11'i diğer sektörlere verilmiştir. Bu sermayenin ortalama %80'i AB ülkelerine aittir. Aynı dönemde yabancı sermaye yatırımlarının teşviki için 2.161 trilyon TL tutarında yatırım teşvik belgesi verilmiş olup, bu tutarın gereksinim duyduğu döviz miktarı 565 milyon $'dır ve 9.763 kişinin istihdamı öngörülmektedir.

Türkiye'nin Mayıs 2003 itibariyle toplam borç stoku 183 milyar $ düzeyindedir. Aynı tarih itibariyle 28,4 katrilyon TL'lik kısmı iç borç, 2,8 katrilyon TL'lik kısmı dış borç olmak üzere toplam 31,2 katrilyon TL tutarında faiz ödemesi yapılmıştır.

Ocak-Mayıs 2003 dönemindeki ihracat 17,8 milyar $, ithalat 24,9 milyar $, dış ticaret açığı 7,1 milyar $ ve ihracatın ithalatı karşılama oranı %69,5'dir.

Türkiye'de Ocak-Haziran 2003 döneminde 894 trilyon TL sermayeli 16.259 yeni şirket kurulmuş, 20.013 şirket 15.990 trilyon TL tutarında sermaye artırımı yapmış, 5 trilyon TL sermayeli 2.704 şirket ise kapanmıştır. Kurulan şirketlerin 4.397'si imalat sektöründe, 5.562'si toptan ve perakende ticaret sektöründe, kalan 6.300'ü ise diğer sektörlerde faaliyet gösterecektir. Kapananların 808'i imalat sanayiinde, 851'i toptan ve perakende ticarette ve 1.045'i diğer sektörlerdedir. Açılan ve kapanan şirketler arasında ağırlığı limited (%81) ve anonim şirketler (%17) almaktadır. İller itibariyle sıralama ise, İstanbul, Ankara, İzmir ve diğer iller şeklindedir.

Kaynak: HM, DİE

III. TÜRKİYE'DE YATIRIM ORTAMININ İYİLEŞTİRİLMESİNİN ZORUNLULUĞU

A) Genel Olarak

Yatırım kararı alınırken yatırım ortamı belirleyici unsurlardan birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Yatırım ortamı ya da yatırım iklimi kavramı, hükümetlerin yatırımcılara yaklaşımı, idari (bürokratik) kolaylıklar, altyapı hizmetleri ve yeterli işçücü gibi pek çok unsurun biraraya gelerek genel anlamda yatırıma başlarken, yatırımcılarda veya yabancı yatırımcılarda oluşan güven hissi ile bağlantılı bir kavram olarak belirmektedir (Demircan, 2003:56). Yatırımcılar için uygun iklimin oluşturulması sürecinde, bürokrasinin azaltılması, birimler arasında eşgüdümün sağlanması, hukuki sistemde yabancıların ve/veya yatırımcıların aleyhine işleyen düzenlemelerin ayıklanması, idarenin yabancılara olan bakışının yenilenmesi gibi adımların yanında, istikrarlı hükümet politikaları ile geleceğe yönelik olumsuz beklentilerin de ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Ülkeler, dünya doğrudan yabancı sermaye akımlarından aldıkları payı artırmak üzere yabancı yatırımlar için en uygun yatırım ortamını yaratma gayreti içindedirler. Özellikle son on yıllık dönemde birçok gelişmekte olan ülke, aşamalı olarak ekonomilerini dışa açarken, yabancı teknoloji ve yönetim becerileri elde etmek amacıyla yabancı sermaye yatırımlarını ülkelerine çekebilme yollarını aramaktadır. Kuşkusuz daha fazla yabancı sermaye çekmek yatırımların güvence altına alınmasıyla doğrudan ilgilidir. Bununla birlikte, yatırımları güvence altına alma gereksinimi, ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre farklıdır. Günümüzde yabancı yatırımların serbestleştirilmesine yönelik yasal düzenlemeler tüm hızıyla devam ederken, hükümetler özel kuruluşlarla işbirliği halinde aktif yabancı yatırım politikası izlemeye yönelmişlerdir. Son on yılda ulusal doğrudan yabancı sermaye yatırımına ilişkin rejimlerde 1.185 adet değişiklik yapılmıştır (Efe, 2003:61). Bu değişikliklerin %94'ünü yasal düzenlemeler oluşturmuştur. 2000 yılı itibariyle doğrudan yabancı yatırımlar konusundaki değişikliklerin %24'ü daha fazla garanti verilmesi, %24'ü daha liberal giriş ve faaliyet koşulları, %19'u sektörlerde daha fazla serbestlik, %16'sı teşvik dahil daha fazla promosyon ve %2'si daha sıkı

kontrollerden oluşmaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren çifte vergilendirme anlaşmalarının sayısı beşe katlanmış ve anlaşma sayısı 2000 yılında 2.188'e ulaşmıştır (Efe, 2003:63).

Yerli ve yabancı yatırımların ve istihdamın artırılması için "uygun" bir yatırım ortamı yaratılmasının önemi açıktır. Ülkemiz açısından sözkonusu uygun ortamın yaratılması ya da bir diğer ifadeyle yatırım ortamının iyileştirilmesi açısından, özellikle 2001 yılı içerisinde, başta FIAS olmak üzere mevcut durumun doğru analizi ve sorunların tespitine dönük yaşanan gelişmeler oldukça umut vericidir. Bu noktada, yatırım ortamının iyileştirilmesine ilişkin çabanın, sadece yabancı yatırımcılar açısından değil, yerli ve yabancı yatırımcı ayrımı yapılmaksızın tüm yatırımcılar bakımından mevcut ortamın iyileştirilmesi gerektiğini özellikle vurgulamakta yarar vardır[28].

Buraya kadar elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde, yatırımların teşvikine ilişkin olarak çeşitli teşvik araçlarının bulunduğu ancak, bunların tek başına yeterli olmadığı görülmektedir. Teşvik sistemi tek başına yatırımların ve istihdamın artırılması için yeterli bir ortam yaratmamaktadır. Bu ortamı engelleyen çeşitli nedenler bulunmaktadır. Bunlardan ilki kayıtdışı ekonomi ve enformel istihdam sektörü olup, yukarıda ayrıntılı olarak incelenmiştir. Diğer nedenler ise aşağıda incelenmektedir:

---

[28] Ülkemizde derin bir yatırım açığı olduğu ve işsizliğin aslında temel kaynağının sürdürülebilir ve tatmin edici bir yatırım ve buna bağlı üretim yapılamamasından kaynaklandığı kuşkusuzdur. Ancak, ekonomik dönüşümü sadece yatırım-üretim ikilisi olarak algılamak her halükarda doğru değildir. Üretim canlılığının devam edebilmesi beraberinde tüketim olgusunu da getirmektedir. Ancak, tüketim de ülkemiz açısından derin bir fenomen durumundadır. Bu bakımdan, ülkemizde gelir dağılımı adaletsizliğinin yanısıra, harcama vergileri de gelir dağılımındaki bozukluğu derinleştiren bir yapıya sahiptir. Yurdumuzda, maalesef diğer benzer ülkelerdekine göre harcama vergileri yüksek oranlıdır. Örneğin, KDV ve ATV (Akaryakıt Tüketim Vergisi-yeni tanımlamayla özel tüketim vergisi-ÖTV) oranları AB ülkelerinde en yüksek %25 (Danimarka, İsveç) iken (Karabacak, 2003:224), ülkemizde oran %40'lara kadar çıkmaktadır. Kaldı ki, KDV oranları yiyecek, su dağıtımı, eczacılık ürünleri, ilaç, tıbbi bakım, engelliler tıp ürünleri, eğitim ürünleri gibi alanlarda, AB ülkelerinde %0 ile %10 arasında değişmektedir (Karabacak, 2003:227). Anılan oranlar Türkiye'de daha yüksektir. Bu durum, ülkemizdeki dolaylı vergilerin genel vergiler içindeki yükünü artırmasının yanısıra, harcamalar için belge düzenlenmemesine neden olmasından dolayı kayıtdışı ekonomiyi de büyüten bir sarmal yapıya sahiptir. Bu itibarla, gelir vergisi, kurumlar vergisi ve parafiskal yükümlülük oranlarının yanısıra, harcama vergilerinde de indirime gidilmesi kaçınılmazdır.

1. Bürokratik (İdari) Engeller

Yatırımlarda karşılaşılan idari engellerin ortadan kaldırılması ilk anda bazı gereksiz, kimi zaman mükerrer bürokratik işlemlerin azaltılmasını veya kaldırılmasını, böylece iş prosedürünün hızla tamamlanmasını çağrıştırmaktadır. Bu yaklaşım genel olarak doğru olmakla birlikte, kırtasiyecilik denilen olgunun yarattığı olumsuz sonuçlar irdelendiğinde olayın vehameti çarpıcı biçimde ortaya çıkmaktadır.

İdari engeller, öncelikle yabancı sermaye açısından Türkiye'nin rekabet gücünü azaltmakta ve iş maliyetlerini artırmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre, yatırımcıların idari düzenlemelere ayırdıkları zaman toplam yöneticilik zamanının Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde %8'ini, Latin Amerika'da %4'ünü alırken, Türkiye'de bu oran %20 seviyesindedir (www.hazine.gov.tr/yatirim_web.pdf). Ayrıca, düzenlemelerin karmaşıklığı, açık, kesin ve kolay bir uygulamanın oturtulamamış olması da maliyetleri artırmaktadır. Bunun sonucu olarak ülkemizdeki toplam yatırımlar yıllık ortalama 20 milyar $ düzeyinde gerçekleşmiş, bu tutar içinde yabancı yatırımların payı ise %5-8 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Dünya Bankası'nın Mayıs 2002 tarihli bir çalışmasında, ülke bazında idari işlemler ve maliyetleri hesaplanmış, Türkiye yatırım aşamasının 985 iş gününe malolan ülke konumuyla tamamı gelişmekte olan ülke grubunda yeralan 35 ülke arasında ilk sırada; her bir işlemin yatırımcıya maliyeti konusunda 31 ülke arasında yerli yatırımcılar açısından 26. ve yabancı yatırımcılar açısından 30. sırada yeralmıştır. Bu sonuçlar ülkemizde yatırım maliyetlerinin önemli bir kısmını oluşturacak kadar ağır bir bürokrasi maliyetinin olduğunu göstermektedir (Demircan, 2003:25). Söz konusu çalışmaya göre, yatırım aşamasında işlem maliyeti Ermenistan'da 131 işgünü, Bulgaristan'da 545 işgünü, Nijerya'da 210 işgünü, Fas'ta ise 278 işgünüdür. Tüm bu yoğun ve karmaşık idari işlemler sonuçta rüşvet ve yozlaşmaya neden olmakta, yabancı yatırımcılar nezdinde olumsuz bir imajın oluşmasına birinci derecede katkıda bulunmaktadır. Bu itibarla, yatırım ortamının iyileştirilmesi kaçınılmazdır.

2. Enflasyon Muhasebesinin Eksikliği

Ülkemizde, muhasebe ilkeleri konusunda tam bir çokbaşlılık hakimdir. SPK, BDDK, Maliye Bakanlığı, ve Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu tarafından benimsenen ve uygulanan çeşitli muhasebe ilkeleri sözkonusudur. Bu ilkeler arasında özellikle değerlemeye ilişkin birbiriyle tamamen çelişkili hükümler bulunmaktadır. Bu farklı uygulamanın en bariz olanı, enflasyon muhasebesinde kendisini göstermektedir. Ölçü birimi olarak paranın satın alma gücündeki değişmelerin etkisinin mali tablolara yansıtılmasına ilişkin kuralları içeren enflasyon muhasebesi, yatırımcıların ve ortakların doğru bilgilendirilmesi bakımından SPK ve BDDK tarafından kabul edilmesine karşın, vergi mevzuatımızda yeralmamaktadır[29]. Vergi kanunlarında enflasyondan arındırılmış karların vergi matrahı olarak kabul edilmemesi, vergi kanunlarımızın, netlik, açıklık, sadelik ve basitliğini bozan en temel nedenlerdendir. Aynı şekilde, enflasyon muhasebesinin kabul edilmemesi vergi kaçaklarının da en önemli mazeret nedenidir. Yabancı sermaye açısından bakıldığında ise, ülkemizde şube vb. örgütlenme yapısını esas alarak faaliyet gösteren yabancı şirketlerin sermayelerinde devalüasyon veya kur riski nedeniyle azalma olmakta, bu da ana merkezde konsolide mali tabloları bozmakta ve sırf bu nedenle daha az sermaye getirilmektedir (Erdikler, 2003:9).

3. İstikrarsız Ekonomik ve Siyasi Ortam

Türkiye'de 1970'li yılların başından beri ekonomik ve siyasi istikrarsızlık hüküm sürmektedir. Yaklaşık 30 yıldır süren kronik enflasyon, 5-10 yıllık aralıklarla yapılan devalüasyon, ömürleri sadece 2 yıl olan hükümetler ve 2-3 yılı geçmeyen genel/yerel seçimler yatırımlar için en temel göstergelerden birisi olan ülke riskimizi artıran olumsuzluklardandır. Ekonomik ve siyasi istikrarın bulunması, özellikle yabancı yatırımcıların dikkat ettikleri unsurlar arasındadır.

---

[29] *"İş dünyasının uzun yıllardır talep ettiği enflasyon muhasebesine ilişkin yasa hazır. Maliye Bakanlığı'nca hazırlanan tasarının bu hafta Başbakanlığa gönderilmesi bekleniyor. Son üç yılda enflasyonun %100'ü aşması, 1 Ocak 2004'den itibaren de yüzde %10 olması durumunda, mali tablolar enflasyona göre düzeltilecek"* (www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid~1@w~1@nvid~287710,00.asp)

4. Yüksek Vergi ve İşgücü Maliyetleri

Daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak incelendiği üzere, Türkiye'de vergi oranları ve işgücüne ilişkin parafiskal yükümlülükler (sosyal güvenlik ve işsizlik sigortası primleri) çok yüksektir. Bu da hem yatırım maliyetlerini hem de üretim maliyetlerini artırmaktadır. Vergi ve sosyal güvenlik sisteminde yapılması gereken, şeffaf bir vergi ve sosyal güvenlik mevzuatı, etkin bir vergi ve sosyal güvenlik idaresi ve öngörülebilir bir vergi ve parafiskal yük olmalıdır.

5. Enerji Maliyetleri

Türkiye kendisine yabancı sermaye açısından rakip olan ülkelerle kıyaslandığında, yaklaşık iki katı kadar pahalı enerji fiyatlarına sahip bulunmaktadır. 2001 yılı itibariyle elektrik fiyatı Türkiye'de 0,08 cent/kwh iken, Polonya'da 0,04 cent/kwh, Yunanistan'da 0,05 cent/kwh, Macaristan'da ise 0,06 cent/kwh'dir. İşgücü maliyetinden sonraki en önemli maliyet unsuru olan enerji fiyatları, ülkemiz üretiminin rekabet gücünü de azaltmaktadır.

Tablo 52: Seçilmiş Bazı Ülkelerde Elektrik Fiyatları (2001)

Ülkeler	($/Kwh)
Polonya	0,037
ABD	0,039
Meksika	0,042
Romanya	0,042
Bulgaristan	0,048
Yunanistan	0,049
Macaristan	0,055
Kore	0,058
Türkiye	0,079

Kaynak: İSO Dergisi, 2002 Şubat

6. Finansmanın Kıtlığı ve Maliyeti

Ülkemizde hem para piyasalarında hem de sermaye piyasalarında Devletin yüksek borçlanmasının bir sonucu olarak kullanılabilir tasarruf kıtlığı ve yüksek finansman maliyetleri hüküm sürmektedir. 2000-2002 döneminde T.C. Merkez Bankası dahil bankacılık sektörünün toplam iç kredi hacmi sırasıyla; 29 katrilyon TL, 36 katrilyon TL ve 40 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde bankalarca toplanan mevduat (resmi dahil) 65 katrilyon TL, 108 katrilyon TL ve 133 katrilyon TL tutarlarında gerçekleşmiştir (DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Mart 2003:99). Kredi hacmi/toplam mevduat oranlarına bakıldığında oranın 2000 için %45, 2001 için %33 ve 2002 için %30 olduğu görülmektedir. Oranın dönem içerisinde düşüş eğiliminde olduğu, buna karşılık bankacılıkta menkul kıymet stokunun arttığı görülmektedir. Bu da reel sektörün yatırımlardan dışlanmasına neden olmaktadır. Ayrıca, Devletin mali kesimdeki ayırt edici üstünlüğü ve borçlanmanın sürdürülmesi pahasına artan iç borçlanma faizlerinin sonucunda reel faizlerin artması, finansman (kredi ve borçlanmaya dayalı menkul kıymet ihracı) faizlerini de yükseltmekte ve yatırımları caydırmaktadır[30].

7. Yolsuzluklar

Ülkemizin maalesef yolsuzluk ve rüşvet açısından karnesi iyi durumda değildir. Yolsuzluğun altında aslında kamu yatırımlarındaki "savurganlık" yatmaktadır. Kamu yatırımları daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere, kamu personelince başkasının kazancının harcanması şeklinde ve siyasi mülahazalarla ilişkili olarak yönlendirildiğinden ve etkinlik ve verimlilik açısından gerekli ve yeterli denetim yapılamadığından savurganlığa yol açmakta ve bu da kamu kaynaklarının israf edilmesine, yatırımların başarıya ulaşması için getirilen teşviklerin heba olmasına ve verimsizliğe yol açmaktadır.

---

[30] Yapılan bir çalışmada, bir bankanın kaynaklarının mevduat (%60), repo (%12), sendikasyon kredisi (%20) ve ödenmiş sermayeden (%8) oluşması durumunda, ağırlıklı ortalama maliyetin %60,48, zorunlu karşılıklar ve disponibilite sonrası ortalama plase edilebilir kaynaklar üzerinden kredi maliyetinin ise %68 olduğu, ancak kredi geri dönüş riskleri de dikkate alındığında kredi kullandırma maliyetlerinin daha da arttığı tespit edilmiştir (Bkz. Yavuz AKBULAK, "Alternatif Kaynak Maliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme", Vergi Dünyası, Ağustos 2002).

Yolsuzluğun temel kaynağı Devlet yatırımlarının tahsisi olmakla birlikte, ticarete ilişkin subvansiyonlar, kimi yatırım ve ihracat teşvikleri, gümrük muafiyetleri gibi kısıtlamalar, kamu personeline verilen düşük ücretler, bozuk kentleşme, hızlı nüfus artışı ve denetim eksiklikleri de diğer nedenler arasında sayılmaktadır (Asomedya, 2003:87-89). Yolsuzluğun faturasına ilişkin olarak yapılan bir araştırmada Türkiye Çin, Rusya ve Endonezya'nın ardından 4. sırada yer almıştır. Maliye Bakanlığı'nın bir araştırmasında da Türkiye genelinde 10.445 kişi ve kurumun naylon faturalı işlem yaptığı, bu işlemlerin gıda, canlı hayvan ticareti, giyim ve müteahhitlik hizmetlerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir (Demir, 2003:91-92). Yine, Kutlar ve Doğanoğlu (2003:37) tarafından panel data yöntemi kullanılarak yapılan bir araştırmada, 1980-2000 dönemindeki kamu enerji ve ulaştırma yatırımları ile yolsuzluk arasında doğrusal yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiş ve yolsuzluk endeksinin güçlü olduğu belirlenmiştir[31].

---

[31] Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Yolsuzluk Araştırma Komisyonu (10/9)'nun TBMM'nin web sitesinde yayımlanan görüşme tutanaklarından derlenen bazı hususlar aşağıdadır:

"Adalet Bakanı Cemil Çiçek: *...Türkiye'de insanımızın bir süreden beri yaşadığı sıkıntının, ekonomik zorlukların temelinde yatan olay yolsuzluktur...Toplumun geleceği de, bir anlamda, Türkiye'de bu yolsuzlukların önlenmesiyle doğrudan alakalı...*

...

Yolsuzluk dediğimiz olay, aysberk gibi bir olay; bunun, suyun üstünde olan bir kısmı var, suyun altında olan kısmı var, insandan, yönetimden ve siyasetten kaynaklanan kısımları var...kısa dönemde, bu anlamda yolsuzlukları da önleyecek ve siyasetin finansmanı üzerindeki gölgeyi ortadan kaldıracak bir siyasi partiler yasasını Parlamentonun huzuruna getireceğiz..."

"Milletvekili Salih Kapusuz: *...Bir toplumda çürümeyi başlatan ve o toplumu çökerten en büyük organize suç unsuru yolsuzluktur...Sivil toplum unsurlarının varlığı, gücü ve vatandaşlık bilinci, yolsuzlukları önlemede en önemli araç konumuna gelmiş bulunmaktadır..."*

"Milletvekili Ali Topuz: *...Yolsuzluklar Türkiye'nin birinci sorunudur...yolsuzlukla mücadele temel bir sorunumuzdur..."*

(Kaynak: www.tbmm.gov.tr/komisyon/yolsuzluk_arastirma/Gorusmetutanaklari.htm)

Ara Değerlendirme

Türkiye mevcut ekonomik koşulları itibariyle, büyümeyi devam ettirebilecek siyasi, sosyal ve iktisadi yapılanmadan uzak bir görüntü içindedir. İdari engeller, 30 yıldır devam eden ve kronikleşen enflasyon, enflasyonun gözardı edildiği muhasebe uygulamaları, gerçekçi olmayan mali tablolar, yatırımlara ve tüketime kaynak yaratma işlevini yitirmiş olan mali sistem, yolsuzluklar, kayıtdışı ekonominin kayıtlı ekonomi ile atbaşı giden ve giderek artan ağırlığı, vergi yükünün kayıtdışı ekonomideki yükselişe paralel olarak dolaylı vergiler ve ücretliler lehine sürekli artışı, gelir dağılımındaki bozukluğun derinleşmesi gibi etkenler sürdürülebilir büyümeye engel oluşturmakta, yerli ve yabancı yatırımları caydırmakta ve 1980'li yıllarda başlayan açık bütçe politikasının bir uzantısı olarak cari açıkların artmasına zemin hazırlayarak kamu yatırımlarının sekteye uğramasına, kamuda çoğu zaman 10 yılları aşan proje uygulamalarının ortaya çıkmasına ve ülkemizin zaman ve uluslararası karşılaştırmalarda irtifa kaybetmesine yol açmaktadır. Ayrıca, iç borç stokunun azaltılamaması, hatta iç borçların çevrilememesi endişesiyle gittikçe artması, ekonomik sorunların, bu arada işsizlik ve yatırım açığı sorununun kronikleşmesine zemin oluşturmaktadır.

Buraya kadar yapılan tespitler birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'nin sürdürülebilir bir büyüme yakalayabilmesi, işsizliğin önüne geçebilmesi ve 1980 sonrasında gerçekleşme aralığı ortalama 3 yıla düşen ekonomik krizleri ve geçici şokları atlatabilmesi için önemli tutarlarda yatırıma gereksinimi bulunmaktadır. Resmi verilere göre 2002 sonu itibariyle 2.500.000 kişinin işsiz olduğu ülkemizde, 2002 yılı yatırım teşvik belgelerinden yapılan hesaplamalarda bir kişiye istihdam sağlamanın maliyetinin 22.223.369.000,-TL olarak belirlendiği dikkate alındığında, yaklaşık olarak 55 katrilyon TL'lik (1$=1.400.000,-TL üzerinden yaklaşık 39,3 milyar $) bir yatırıma ihtiyaç duyulmaktadır[32]. Bu tutarın ülkemizin mevcut ekonomik koşulları,

[32] 2003/I. dönem itibariyle yurdumuzdaki işsiz sayısının 2.844.000 kişi olduğu dikkate alındığında, bu tutar yaklaşık olarak 62,6 katrilyon TL (44,7 milyar $)'ye iblağ olmaktadır. Bununla birlikte, ülkemizde sınai üretimde mevcut kapasite kullanım oranının ortalama %75-80'ler seviyesinde olduğu dikkate alındığında ve turizmde doluluk oranlarının artırılması durumunda, hesaplanan ilave yatırım tutarının daha altında bir yatırıma gereksinim olduğu da söylenebilir. Ancak, kurulu (teorik) kapasitenin her zaman fiili kapasiteyi %100'e yakın bir oranda karşılaması gerektiği de söylenemez.

bütçe olanakları vb. gözönünde bulundurulduğunda maalesef olanaksız olduğu söylenebilmektedir.[33] Türkiye'nin yatırım gücü ya da sabit sermaye birikimi oluşturma potansiyeli oldukça sınırlıdır. Bu itibarla, mevcut sermaye açığının ivedilikle kapatılmasını teminen yatırım ikliminin iyileştirilmesi, yatırımların artırılması, bu bağlamda yabancı sermaye girişlerinin hızlandırılması ve ülkede kalıcılığının sağlanması büyük önem taşımaktadır.

B) Yatırım Ortamına İlişkin Çalışmalar

Türkiye'nin son zamanlarda izlediği ekonomik program, ekonominin stabilizasyonu için oldukça önemli olup, bu program ülkeyi yeniden yatırımcıların haritasına dahil edecektir. Bu nedenle izlenen stratejinin doğrudan yabancı yatırımların teşvikine yönelik politikalarla güçlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin, istikrarlı bir ekonomik ve politik yapının yaratılması ile şeffaf ve adil bir yasal çerçevenin varlığının yanısıra, potansiyel yatırımcıların öncelikle uzun dönem listelerinde, daha sonrada kısa dönem listelerindeki öncelikli yatırım bölgeleri arasında yer almak için bir dinamizm yaratması gerekmektedir.

Öte yandan, Türkiye halihazırda yatırım teşviklerini oluşturacak, bütçeleyecek ve yönetecek güçlü bir kuruma sahip değildir. Yatırım teşviki konusu Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü yönetiminde olmasına karşın, anılan Müdürlüğün hem bütçesi, hem kurumsal kapasitesi hem de insan kaynakları bu faaliyet için yeterli değildir. Müdürlük'te çalışan personel tümüyle hukuki düzenleme ve kayda alma işlemlerine yöneltildiğinden etkin bir yatırım teşvik sistemi bulunmamaktadır. Müdürlüğün yanısıra YASED, DEİK gibi kuruluşlar da bazı teşvik faaliyetlerinde bulunmakta, ancak bu faaliyetlerin ilgili kurumların faaliyetleri içerisindeki yerlerinin ve kurum bütçesinden aldıkları payın sınırlı olması teşvik faaliyetlerinin başarısını da sınırlı

[33] Aslında, bu tutar bir yıllık faiz ödemesine eşittir. Zaten işin vahim yanı da buradadır. Son 20 yıldır seçilen politikaların planlamadan yoksun oluşunun sonuçları ülkemizi inanılmaz noktalara getirmiştir. Özellikle, 1990'ların ikinci yarısından itibaren ulaşılan borç stoku 20 yıllık makro ekonomik göstergelerle karşılaştırıldığında, gelinen noktayı açıklamaktan uzaktır. Zira kamu kaynakları insafsızca kullanılmış, verimlilik ve gelir dağılımında adalet gibi kaygılar ihmal edilmiştir.

kılmaktadır. Bu nedenle etkin bir yatırım teşvik kurumunun varlığı önem kazanmaktadır (FIAS, 2001:51).

Bu kapsamda, ülkemizde Hazine Müsteşarlığı'nın koordinasyonunda "Yatırım İkliminin İyileştirilmesi Reform Programı" uygulamaya konulmuş ve bu kapsamda bakanlıklar ve ilgili kuruluşların ortak katılımlarıyla şirket kuruluşu, istihdam, sektörel izinler, arazi temini ve arsa geliştirme, vergi ve teşvik sisteminin gözden geçirilmesi, gümrükler ve teknik standartlar, fikri mülkiyet hakları, doğrudan yabancı yatırım mevzuatı ve yatırım promosyonu olmak üzere 9 ayrı komite oluşturulmuştur.

Bu çalışmaların bir bölümü tamamlanmış, örneğin doğrudan yabancı yatırım, bazı vergi düzenlemeleri ve endüstri bölgeleri kanunları çıkarılmıştır. Diğer konulardaki çalışmalar ise devam etmektedir.

C) Yatırımların Teşvikinin Önemi

Potansiyel yatırımcıların en büyükleri bile, bilgiye erişimin mükemmel olmayışı ve risk oranlarının çoğunlukla gerçeği yansıtmaması nedenleriyle dünyadaki yatırım fırsatlarını sistematik olarak araştıramazlar. Yatırım fırsatlarının araştırılması, birçok unsurdan etkilenen ve her zaman nesnel ölçütleri olmayan idari bir süreçtir. Bu sürecin nesnellik ölçütleri ve gereksinim duyulan teşvik türü, ilgili ülkenin karakteristik özelliklerine ve o ülkede görülen yabancı sermayenin türüne göre farklılık gösterir.

Brezilya ve Çin gibi iç pazarları çok geniş olan ülkeler ile Kazakistan ve Azerbaycan gibi zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerin doğrudan yabancı yatırımları çekebilmek için çok fazla teşvike ihtiyaçları yoktur. Geniş iç pazarı olan ülkelerde, meşrubattan otomobile kadar çeşitli sektörlerdeki iç piyasaya yönelik yatırımlar diğer ülkelerle rekabet etmezler. Örneğin, Kolombiya Coca-Cola yatırımını çekmek için Venezuella ile rekabet etmez, her iki ülkede de yeterli iç pazar kapasitesi olduğundan her iki ülkede de yatırım yapılır (FIAS, 2001:52).

Bölgesel pazarlarda ise farklı açılardan rekabet yaşanır. Örneğin Amerika'daki eyaletler ülkenin başka bir yerinde karar kılan

yatırımcıları çekmek için rekabet ederler. Arjantin Güney Amerika Ortak Pazarı kurulması konusunda Brezilya ile rekabet etmiştir. Avrupa Birliği ülkeleri de önemli büyüklükteki yatırımların yeri konusunda rekabet ederler. Yine de geniş bir iç pazarın varlığı, özellikle birbirine entegre bölgesel pazarlarda yeralmayan Çin, ABD ve son zamanlara kadar Meksika ve Brezilya gibi ülkelerde neden ulusal bir yatırım teşvik kurumunun olmadığının ve neden ulusal bazda yatırım eğiliminin önemsiz kaldığının yanıtı durumundadır (FIAS, 2001:52).

İç pazarı büyük olmayan ve entegre bölgesel pazarların parçası da olmayan daha küçük ülkelerde ise özellikle hafif tüketim malları ve hizmet sektörü başta olmak üzere düşük üretim kapasiteli alanlarda yatırım çekilebilmektedir. Bundan daha iyisi ve bu ülkelerin ekonomik büyümeleri için ihracata yani ihracata dayalı sektörlerde yabancı yatırıma ihtiyaç vardır. Bu tür yatırımlar da almaşık bölgeler arasında tercih yaptıklarından, bu tür ülkelerin çalışma koşullarını iyileştirmeleri, yatırım teşviki konusunda çok daha fazla çalışma yapmaları ve kayda değer bir "yatırım yeri" olma konusunda kararlılık göstermeleri gerekmektedir. Kostarika, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, İrlanda, İsrail ve Singapur gibi küçük başarılı ülkelerin hepsinde aktif bir yatırım teşvik kurumu bulunmaktadır. Aynı şekilde Malezya, Tayland ve Polonya gibi orta ölçekli ülkelerde de durum benzerdir.

Türkiye'ye gelen yabancı yatırımın önemli bir kısmı iç pazara yöneliktir. Bu tür yatırımlar genellikle iç pazarın riski ve zorlukları göğüslemeye değer büyüklükte olup olmadığı hususuna odaklanmıştır. Son 30 yıldır Türkiye'de ihracata yönelik sektörler, yatırım çekme konusunda iç pazara yönelik sektörlerle rekabet edememekte ve Türkiye yeterli yatırım teşvik politikasının yokluğu nedeniyle önemli kayıplara katlanmaktadır (FIAS, 2001:52).

Türkiye'nin etkin bir yatırım teşvik kurumunun varlığından sağlayabileceği faydaları şu şekilde sıralamak olasıdır:

1) Türkiye son reform çalışmalarını sürdürürse, Batı Avrupa piyasaları için yeni, etkin ve düşük maliyetli bir yatırım yeri olabilir ve ihracata dayalı doğrudan yabancı yatırımlar için çekici olabilir. Ayrıca artan küreselleşme eğiliminin uzantısı

olarak, daha fazla uluslararası şirket rekabet açısından uygun yerler aramayı hedefleyecektir. Türkiye ekonomisinin güçlü şekilde büyüyebilmesi için, yüksek katma değerli ve teknoloji ağırlıklı bu tür yatırımları çekmesi gerekmektedir. Bunun anlamı gelecekte Türkiye'nin yatırımları çekme konusunda daha fazla rekabet içinde olacağı ve iyi bir teşvik kurumuna gereksinim duyacağıdır.

2) Bir ülkenin çalışma koşullarında hızlı bir gelişme varsa, iyi bir teşvik kurumu çok yararlı olacaktır. Gelişme ve iyileşme haberlerinin zamanla kendiliğinden yayılması durumunda yatırımların gelmesi uzun bir süreç olacaktır. Etkin bir teşvik kurumu bu tür iyi haberlerin organize şekilde çabucak yayılmasını sağlayarak, bu süreci kısaltacaktır. Türkiye reform çalışmalarında başarılı olursa, bu tür bir kurumun varlığı, maliyetleri azaltıcı etki yapacaktır.

3) Etkin bir teşvik kurumu sadece pazarlama yönlü olmayacak, aynı zamanda olası zorluklar ve politika çıkmazları konusunda ve doğrudan yabancı sermaye konulu yasal ve yönetsel çerçevenin oluşturulması konusunda da yetkili otoriteleri bilgilendirici nitelikte olacaktır (FIAS, 2001:53).

İrlanda Cumhuriyeti uluslararası alanda, yabancı yatırımları çekmek ve ülkede tutmak konusunda en etkin ülkelerden biri olarak bilinmektedir. Başarının nedenleri çeşitli olmakla birlikte, etkin bir teşvik kurumunun varlığı en önemli unsurlardandır. Birçok ekonomist, yabancı sermaye yatırımlarını çalışma ortamının bir fonksiyonu olarak görmekte, teşvik kurumunun rolü ve yatırımın başarısı arasında sayısal bir ilişki kurmamakla birlikte, İrlanda'nın başarısı üzerinde araştırma yapan birçok araştırmacı, yatırım teşvik kurumunun çokuluslu şirketlerin bu ülkeyi tercihinde kesin bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Teşvik kurumu ile yatırımlar arasındaki neden-sonuç ilişkisinin derecesi ne olursa olsun, teşvik kurumunun 1970'de kurulmasından sonra yatırımların performasında görülen değişim kuşku götürmezdir. Yabancı yatırımların İrlanda'ya etkisi, yatırım, istihdam, üretim ve ihracat istatistiklerinden kolayca anlaşılabilmektedir. Teknoloji, know-how, uluslararası pazar eğilimleri ve finansal uzmanlık

alanlarında İrlanda büyük bir bilgi transferi kaynağıdır. Bu tür bilgiler, modern küresel dünyadaki ülkeler ve firmalar için rekabet avantajının ana kaynağıdır. Nufüs büyüklüğü ve doğal kaynakları benzer seviyelerdeki ülkelere göre İrlanda, küresel iş dünyasında çektiği yatırımlar açısından önemli bir paya sahiptir ve bu durum ülke ekonomisi açısından büyük bir itici güçtür (FIAS, 2001:54).

D) Yatırım Teşvik Sisteminin Oluşturulması

Kurulacak teşvik kurumunun yapısı, yönetimi ve bütçesi konusunda varılacak kararlar, ülkeye ve zamana göre değişen dört basit işlevin karışık bir formülasyonuna bağlıdır: İmaj oluşturma, yatırım yaratma, yatırımcı hizmetleri ve politika önerileri.

Uluslararası deneyimler göstermektedir ki, konferanslar düzenleme, yurtdışına tanıtım grupları gönderme, uluslararası ilanlar verme gibi pahalı teşvik çalışmaları, ilgili ülkenin yatırım koşulları tatmin edici bir seviyeye ulaşıncaya kadar verimliliği destekleyememektedir. Aslında, zamansız bir imaj çalışması, eğer yatırımcıya sunulan yatırım yeri ve niteliği gibi bazı hususların kalitesi düşükse verimliliği azaltıcı bir etki bile yapabilir. Sonuç olarak, ülke yatırım koşullarının iyileştirilmesi yönünde çalışmayı sürdürürken, böyle bir teşvik kurumunun kurulması önemli gelişmelere yol açacaktır.

-İmaj oluşturma teknikleri, genel ve özel belirlenmiş medya organlarında ilanları içerir, ürün sergileriyle desteklenir, yatırım fırsatları konusunda seminerler düzenlenerek yatırımcı ülkelerde bir tür misyonerlik işlevi yapar. Bu tekniklerle yatırımcılar ilgili ülkenin yatırım için iyi bir seçim olacağı konusunda ikna edilirler. İmaj oluşturma teknikleri tek başına çok fazla ilave yatırım yaratamasa da, bir ülkenin gerçekleri, yatırımcıların gözündeki seviyesinden ileride ise, bunun anlatılması açısından çok faydalıdır.

-Yatırım yaratma çalışmaları, yatırım fırsatlarını araştıran ve araştırma sonucuna göre yatırım yapan yatırımcılara göre tasarlanmıştır. Kullanılan tekniklerden bazıları doğrudan yazışma kampanyaları, belirli bir sanayi dalına yönelik yatırımcılar için çalışma grupları oluşturulması, bilgilendirme seminerleri, seçilmiş yatırımcılar için bire

bir veya yüz yüze görüşmeler yapmaktır. En iyi yöntemlerden biri, ilgili ülkenin endüstrilerindeki fırsatları tanıtmaya yönelik olarak spesifik olarak hedeflenen firmalara doğrudan prezantasyonlarda bulunmaktır. Bu tür sunumlar yatırımcıları bölgedeki fırsatları araştırmaya yönlendirir. Yatırımcı ülkeyi ziyaret ettiğinde, teşvik kurumu talep edilen her türlü bilgiyi sunmaya hazırdır ve sonrasında yatırımcının kararının oluşmasına katkıda bulunur. Bu tür bir çalışma oldukça pahalı olup, sadece konusuna hakim kişilerce yapılmalı, dikkatlice planlanmalı, firma seçimi özenli olmalı ve diğer resmi kurumlardan da etkin şekilde gerekli desteği alabilmelidir.

-Yatırımcı hizmetleri teşvik programının üçüncü unsuru olup, amacı yatırım yapmayı düşünen, yapmaya karar veren ya da yapmış olan yatırımcılara yardımcı olmaktır. Danışmanlık, başvuru ve izin aşamalarını çabuklaştırmak ve yatırım sonrası hizmetleri içerir. Kullanılan teknikler yatırım düşüncesini karara, kararı yatırıma ve sonuçta da yatırımcının memnuniyetine dolayısıyla ülkede kalmasına dönüştürmeyi hedefler. Başka bir deyişle, bu süreç yatırımcıyı başka firmaları da ikna edecek bir elçiye dönüştürmeyi amaçlar. Danışmanlık hizmetleri ve işlemleri kolaylaştırma teknikleri özellikle potansiyel yatırımcıların gerçek yatırımcılara dönüşmesinin yüksek oranlarda olmadığı zamanlarda gereklidir. Örneğin, çok gelişmiş bir yatırımcı hizmetleri kapasitesine sahip olan Singapur, ülkeyi ziyaret eden potansiyel yatırımcıların %80'ini gerçek yatırımcıya dönüştürmeyi başarmıştır. Bu oran bazı Doğu Avrupa ülkelerinde %20 ve altındaki seviyelerdedir.

-Politika önerileri ise, teşvikin son unsuru olup, potansiyel yatırımcıdan çok siyasi otoriteyi ilgilendirir. Hükümetler ne tür değişikliğin, düzenlemenin ya da uygulamanın yatırımların artırılmasına en büyük katkıyı sağlayacağı konusunda iyi bir araştırma yapmalı ve oluşturulan teşvik kurumundan bu tür bilgilere ulaşabilmeli ve uygun politikalar üretmelidir. Eğer teşvik kurumunun ve ilgili otoritenin önerileri yatırımcının deneyimindeki gözlemleri arasındaki fark büyürse, yatırımcı güvenini yitireceğinden her tür uygulamanın etkisinin gün be gün izlenmesi gereklidir (FIAS, 2001:55-57).

E) Yatırım ve İstihdam Ortamının İyileştirilmesine İlişkin Öneriler

Ülkemizde yatırım ve istihdam ortamının iyileştirilmesi kuşkusuz öncelikle ekonomik ve siyasi istikrara ve Devletin iç borçlanma piyasasındaki belirleyici (egemen) konumunun zayıflayarak mali derinliğin yani, borç verilebilir kredi hacmi ve özel sektör menkul kıymet ihracına olanak veren ortamın yaratılarak artırılmasına bağlıdır. Kısaca, genel ekonomik sistemin olgunlaştırılması ve sürdürülebilirliği ekonomideki alt sektörler ve bu arada yatırımların genişletilerek işsizliğin önüne geçilmesinin de bir ön koşulu durumundadır[34]. Bu ön koşula bağlı olarak, yatırım ve istihdam ikliminin iyileştirilmesi bakımından aşağıda saymaya çalışacağımız önlemlerin de alınması kaçınılmazdır.

a) Türkiye'de üretim ve istihdam üzerindeki vergi ve parafiskal yüklerin azaltılması için enaz 5 yıllık aşamalı bir indirim programı uygulanmalı ve ülke genelindeki sorunları tespit ve tedavi edecek önerileri raporlama işlevini yapmak ve yılda enaz dört kez toplanmak üzere "Vergi Konseyi"ne benzer bir "Yatırım ve İstihdam Konseyi" oluşturulmalıdır.

b) İşletmelerde ihracat, yatırım, işçi sayısı ve enerji kullanımının artırılmasına ve faaliyet dönemi sonunda elde edilen kar tutarına bağlı olarak vergi ve sosyal güvenlik primi oranlarını azaltacak ve katlanılabilir seviyelere indirecek uygulamaya geçilmeli ve bu işletmelerde asgari ücretle çalışanlara vergi muafiyeti getirilmelidir. Ayrıca, yatırımda kullanılacak kredi vb. borçlanmalarda düzenlenen tüm sözleşme ve diğer belgeler her türlü vergi, resim ve harçtan herhangi bir süreyle sınırlı olmaksızın müstesna tutulmalıdır. Yatırıma tamamen bedelsiz sanayi arsası/arazisi tahsis edilebilmelidir. Özelleştirme uygulamaları, özelleştirme sonrasında "yatırım ve istihdam artışı" taahhüdünde bulunan firma önceliği esas alınarak gerçekleştirilmelidir. Aynı şekilde ihracat, yatırım ve istihdam artışı öngören işletmelere Eximbank kredilerinde öncelik tanınmalıdır. Yatırım malları üzerindeki KKDF tamamen kaldırılmalı ve istihdam yaratmadaki öneminden dolayı inşaat sektöründe uygulanan KDV

[34] Max WEBER, "hiç bir alt sistem bağlı olduğu sistemden daha iyi olamaz." demektedir.

oranları %10'lar seviyesine düşürülmelidir. Kamu yatırımlarının sürüncemede kalmasının ve bu sürede çeşitli yıpranmaların ve aşınmaların meydana gelmesini ve bundan doğan ilave maliyetlerin önlenmesini teminen, finansmanı sağlanmamış hiçbir kamu yatırımı projesine başlanmamalıdır[35].

Vergi ve sigorta primlerinde efektif yükü kurumlar vergisinde %25'ler, gelir vergisinde %30'lar ve parafiskal yükümlülüklerde %20'ler seviyesine çekebilmek amacıyla aşağıdaki düzenlemelerin yapılması kaçınılmazdır.

"KVK Madde 25:

Kurumlar vergisi, bu Kanuna göre tespit olunan kurum kazancından %20 oranında alınır. Ancak, kurumlar vergisi oranı ihracat, yatırım veya istihdam edilen kişi sayısına bağlı olarak;

İhracat (I) ve/veya Yatırım (Y) Tutarı (Trilyon TL)	Kurumlar Vergisi Oranı
İ/Y tutarı ? 10 olanlarda	% 20
10 ? İ/Y tutarı ? 25 olanlarda	% 15
25 ? İ/Y tutarı ? 50 olanlarda	% 10
50 ? İ/Y tutarı ? 100 olanlarda	%5
İ/Y tutarı ? 100 olanlarda	% 0

ve/veya

İstihdam Edilen Kişi Sayısı	Kurumlar Vergisi Oranı
Kişi ? 50 olanlarda	% 20
50 ? Kişi ? 100 olanlarda	% 15
100 ? Kişi ? 250 olanlarda	% 10
250 ? Kişi ? 500 olanlarda	%5
Kişi ? 500 olanlarda	% 0

oranında alınır."

---

[35] Ankara Ticaret Odası'nın bir raporunda, 2000 yılı itibariyle yarım kalmış 5.556 adet kamu projesi olduğu, bu projeler için 130 milyar $ tutarında harcama yapıldığı, projelerin tamamlanması için gerekli paranın 335 milyar $ olduğu ve tesislerin tamamlanamama nedeniyle maruz kaldığı yıpranmanın 6,8 milyar $ değerinde olduğu iddia edilmektedir (www.atonet.org.tr/turkce/index9.html).

"GVK Madde 103:

Gelir vergisine tabi gelirler;

Vergiye Tabi Gelir	Gelir Vergisi Oranı
Gelir ? 5 milyar TL	%10
5 milyar TL ? Gelir ? 15 milyar TL	%15
15 milyar TL ? Gelir ? 25 milyar TL	%20
25 milyar TL ? Gelir ? 50 milyar TL	%25
Gelir ? 50 milyar TL	%30

oranında vergilendirilir."

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nda toplam prim oranları konusunda aşağıdaki şekilde değişiklik yapılmalıdır. İşçi ve işveren payları %10'ar olmak üzere toplam %20 olmalıdır. Ayrıca, istihdam edilen kişi, yatırım ve ihracat tutarıyla orantılı olarak belirli yıllarda belirli oranlarda sigorta primi muafiyeti sağlanmalıdır.

İstihdam Edilen Kişi Sayısı	SSK İşveren Primi Muafiyet Oranı	Süresi (Yıl)
Kişi ? 50 olanlarda	% 20	1
50 ? Kişi ? 100 olanlarda	% 40	2
100 ? Kişi ? 250 olanlarda	% 60	3
250 ? Kişi ? 500 olanlarda	% 80	4
Kişi ? 500 olanlarda	% 100	5

İstihdam Edilen Kişi Sayısı	İşçi (%)		İşveren (%)	
	Asgari ücrette	Yüksek ücrette	Asgari ücrette	Yüksek ücrette
Kişi ? 100 olanlarda	6	8	8	10
100 ? Kişi ? 250 olanlarda	5	7	7	9
250 ? Kişi ? 500 olanlarda	4	6	6	8
Kişi ? 500 olanlarda	3	5	5	7

İhracat (I) ve/veya Yatırım (Y) Tutarı (Trilyon TL)	İşçi (%)		İşveren (%)	
	Asgari ücrette	Yüksek ücrette	Asgari ücrette	Yüksek ücrette
10 ? İ/Y tutarı ? 25 olanlarda	6	8	8	10
25 ? İ/Y tutarı ? 50 olanlarda	5	7	7	9
50 ? İ/Y tutarı ? 100 olanlarda	4	6	6	8
İ/Y tutarı ? 100 olanlarda	3	5	5	7

Enerji fiyatında da enerji kullanımının artmasına (enerji kullanımının artması, kapasite kullanım oranlarının yükselmesine ve/veya yatırım yapılmasına bağlıdır) bağlı olarak nisbi bir azalma sağlanmalıdır.

İhracat (I) ve/veya Yatırım (Y) Tutarı (Trilyon TL) veya İstihdam Edilen Kişi Sayısı	Enerji (elektrik/doğalgaz) fiyatında indirim oranı
İ/Y tutarı ? 10 olanlarda veya Kişi ? 100 olanlarda	% 5
10 ? İ/Y tutarı ? 25 olanlarda veya 100 ? Kişi ? 250 olanlarda	% 10
25 ? İ/Y tutarı ? 50 olanlarda veya 250 ? Kişi ? 500 olanlarda	% 15
50 ? İ/Y tutarı ? 100 olanlarda veya 500 ? Kişi ? 1.000 olanlarda	% 20
İ/Y tutarı ? 100 olanlarda veya Kişi ? 1.000 olanlarda	% 25

c) Teşvik uygulamaları seçici olmalı ve kapsamları daraltılmalıdır. Turizm, tarımsal ürün üretimi ve yeraltı kaynaklarının; bölgesel ve yöresel kalkınmada, istihdam oluşturmada, ithal ikamesinde ve büyük şehirlere göçü önlemedeki önemli işlevleri dikkate alınarak yatırım planlaması ve teşvik politikaları belirlenmelidir. Bu çerçevede, yatırım teşvikleri; turizm, tarımsal ürünler, yeraltı kaynakları, yurtdışı müteahhitlik hizmetleri, taşımacılık ve bilişim gibi döviz kazandırıcı ve katma değeri yüksek sektörler esas alınarak oluşturulmalıdır. Bu amaçla stratejik öncelikler paketi hazırlanmalı; temel ölçüt "verimlilik", "istihdam yaratma", "teknolojik gelişme" ve "katma değer" olmalıdır. Bu kapsamda yatırım konuları sektörel ve bölgesel kaynakları açısından

netleştirilmeli; anılan yatırım konuları için gerekli alt yapı hazırlanarak yatırımcıların hizmetine sunulmalıdır. Ar-Ge yatırımları, uluslararası firmaların dağıtım ve satış merkezleri gibi stratejik yatırımlar, yüksek teknoloji gerektiren yatırımlar ile dünya ticaretindeki payı giderek artan dinamik ürünler Türkiye gibi ülkelerde en uygun yatırım türleri olarak kabul edilmekte ve bu yatırım konularında faaliyet gösteren firmalar yoğunlaşmaktadır. Yatırımcı profili belirlendikten sonra, hangi yatırım cinsinin stratejik olarak destekleneceği kesinleştirilmelidir. Ayrıca, sınai üretimde düzenli bir yapılaşma sağlaması açısından organize sanayi bölgelerine yapılacak yatırımlara doğrudan kredi tahsis edilmelidir.

Sektörel ve bölgesel öncelikler belirlendikten sonra, yatırımcı bazında hedeflerin belirlenmesi ve yatırımcılara doğrudan ulaşılması gerekmektedir. Bu amaçla hem uygun stratejileri belirlemek hem de tanıtımları koordine etmek üzere, Hazine Müsteşarlığı uhdesindeki Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü ile Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün katılımıyla "Türkiye Yatırım Kurumu" adıyla müstakil yeni bir organizasyon oluşturulmalıdır. Bu kurum uhdesinde, yerli ve yabancı yatırım promosyonlarını yürütecek bir tanıtma ofisi de oluşturulmalıdır.

Tanıtım kapsamında;

-Mevcut yabancı yatırımcıların karşılaştıkları belli başlı sorunların tespiti,

-Türkiye'deki yatırım mevzuatı, vergileme, dış ticaret ve mali hizmetler, gümrükleme ve ulaşım, özelleştirme gibi ekonomik ve mali konulara yönelik toplu paketler hazırlanması,

-Uluslararası, ulusal ve yerel konferanslar düzenlenmesi,

-Çokuluslu şirketlere yerinde ziyaretler ile ihracat amaçlı yurt dışı iş gezileri tertiplenmesi,

-Yurt dışı pazar araştırması,

-Uluslararası, ulusal ve yerel fuarlara ve sergilere katılım,

-Büyükelçiliklerde tanıtım misyonlarının kurulması,

-Yerli ve dış basına reklam verme,

-Web sitesi tesis etme,

gibi faaliyetler ivedilikle gerçekleştirilmelidir.

Öte yandan, teşvik belgeleri yalnızca yatırımcıların beyan ve taahhüdüne bağlı olarak değerlendirilmeli, verilen bütün teşvikler hem yatırımları hem de istihdamı uyarıcı nitelikte olmalıdır. Teşvik belgesi verilmesi ve teşvik sisteminin uygulanması ve denetiminin hızlandırılmasını teminen, ivedilikle yukarıda bahsedilen kuruma bağlı olmak üzere İstanbul, İzmir, Adana, Antalya, Diyarbakır, Gaziantep, Samsun, Trabzon, Erzurum ve Malatya merkezli bölgesel teşvik/yatırım ofisleri kurulmalıdır.

Teşviklerin gerekli yerlere, zamanında ve yeterli miktarlarda verilmesi gerektiğinden, küçük firmaların da bundan yararlanmasını sağlayacak ortam yaratılmalıdır. Bunun en temel koşulu ise, "uyum maliyeti" denilen ve teşvik düzenlemelerinin kavranması, anlaşılması, gerekli idari işlemlerin yürütülmesi için Devlet dairelerinde geçen süreler vb. için harcanan zamanın en aza indirilmesini teminen, mevcut düzenlemeler basitleştirilmeli, bunun için de kırtasiyeciliği ortadan kaldıracak ölçekte teknolojik altyapısı olan arşivleme ve kontrol sistemine geçilmelidir.

d) Halen yatırım indiriminden alınan %19,8 oranındaki gelir vergisi stopaj oranı yeniden düzenlenmeli ve oran her halükarda %5'i geçmemelidir.

e) Halen kapalı durumda bulunan ve/veya düşük kapasiteyle çalışan tesislerin ekonomiye kazandırılmasını ve istihdam yaratılmasını teminen, bu kapsamdaki firmalar da 4743 sayılı Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun kapsamına alınmalıdır.

f) Banka kredi maliyetlerinin azaltılmasını teminen, BSMV, KDV, KKDF, kambiyo gider vergisi, Tüketici ve Savunma Fonu tamamen kaldırılmalıdır.

g) KOBİ'lerin finansman sorununun çözümü özel ticari bankaların kredilerinden yararlandırılmalarında yatmaktadır.

KOBİ'lerin kredilerden yararlanma oranının yükselmesi ise reel faizlerin düşmesine ve teminat sorununun Kredi Garanti Fonu (KGF) gibi kuruluşlarca çözülmesine bağlı bulunmaktadır. Bu amaçla, KGF gibi garanti şirketlerinin sayısının artırılması ve mevcut KGF'nin ödenmiş sermayesinin talepler ve KOBİ'lerin potansiyeli gözetilerek "ivedilikle" artırılması gerekmektedir. Öte yandan, KGF'ye yapılan başvuruların sadece %26'sına teminat verildiği gözönünde alındığında, fonun teminat altına alacağı kredi kapsamının genişletilmesi ve fonun çalıştığı banka sayısının artırılması sistemin etkin çalışmasına katkıda bulunacaktır. Teşviklerde istihdam etkisi nedeniyle öncelik KOBİ'lere verilmeli, bu amaçla T. Halk Bankası A.Ş. kredileri artırılmalıdır.

h) Kayıtdışı ekonominin ağırlığının azaltılması için (Akbulak, 2003:39);

-5 Mayıs 1972 tarih ve 1587 sayılı Nüfus Kanunu'nun 4 numaralı Ek Maddesinde "İçişleri Bakanlığı Nüfus ve *V*atandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, Merkezi Nüfus İdaresi *S*isteminin uygulanmasına geçilen yerlerden başlamak üzere, Türk vatandaşları ile Türkiye'de nüfus kaydı tutulan yabancılara nüfus kütüklerinde bilgi alışverişini kolaylaştırmaya ve kamu kuruluşlarında tutulan kayıtlar arasında bağ oluşturmaya esas olacak bir numara sistemi geliştirir. Bu numara bütün kamu kurum ve kuruluşlarının kayıtlarında esas alınır." hükmü gereği tüm vatandaşlara verilecek olan numaranın, 20 yıllık bir zamandan sonra Ocak 2003'de uygulamaya da geçen MERNİ*S* sistemi de dikkate alınarak, aynı zamanda hem vergi numarası olarak hem de mevduat ve menkul kıymet hesaplarının açılması, her tür kredi ve kredi kartı başvurularında, okul, kurs, vb. kayıt işlemlerin de kullanılması,

-Elektrik, su, doğalgaz, diğer yakıt, okul ve kurs taksitleri, her türlü yolculuk bileti vb. ödemeleri için çek, banka havalesi ve/veya kredi kartı kullanma zorunluluğu getirilmesi,

-Mükellefin vergi affı beklentisinin kırılması ve bu tür düzenlemelerin bir daha tekrarlanmayacağı yönünde "Anayasal" hüküm altına almayı içeren yasal adımlar atılması,

-Ekonominin başta menkul kıymetler ve ticari senetler sektörü olmak üzere "hamiline" yazılı olmaktan çıkarılıp, "nama" yazılı hale getirilmesi gereklidir.

ı) Denk bütçe modeline geçilerek faizler üzerindeki Devlet baskısı kırılmalıdır. Ayrıca, Devletin mali piyasalardaki belirleyici rolünü özel kesim lehine dönüştürmek ve ticari bankalar arasında yaratılan haksız rekabeti ve ahlaki rizikoyu bertaraf edebilmek için halen tasarruf mevduatının tamamına uygulanan Devlet garantisi, tasarruf mevduatının belli tutarla sınırlı olmak üzere sigorta edilmesi (50.000,-$ muadili Türk Lirası gibi) suretiyle kaldırılmalıdır.

i) İç borçlanmanın yarattığı dışlama etkisi ve bankacılık sisteminin iç borçlanmayı finanse etmedeki rolü ve bunun yarattığı mevcut kredilendirme potansiyeli de dikkate alınarak, kurumsallaşmayı da hızlandıracak şekilde sermaye artırımı yoluyla (veya özkaynakla çalışma) finansman teminine ilave vergi avantajı getirilmeli, bu kapsamda GVK'nın "indirilecek giderler" başlıklı 40'ncı ve KVK'nın "indirilecek giderler" başlıklı 14'üncü maddesine nakit karşılığı yapılacak sermaye artırımlarının teşvikini teminen, gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin yıl içerisinde yapacakları nakit karşılığı sermaye artırımı tutarının mevduat kabulüne yetkili bankalardan aktif toplamı en büyük beşinin bir yıl vadeli ticari kredilere uyguladıkları faiz oranının en fazla %50'sine kadar bölümünü gider olarak yazabilme olanağı getirilmelidir.

Ayrıca, vergi sonrası dağıtılabilir karların sermayeye eklenmesi durumunda, bütün sermaye şirketlerine "süresiz" vergiden bağışıklık getirilmelidir. Emisyon primlerinin, iştirak ve gayrimenkul satış karlarının, izleyen 2 yıl içinde sermayeye ilave edilmesi koşuluyla, "tamamının" vergi dışı bırakılması da sağlanmalıdır.

j) İlk kez 1998 yılında ABD tarafından Ortadoğu barış sürecine katkıda bulunması için uygulamaya konulan ve Ürdün'de toplam 10 adet kurularak halen faaliyete devam eden ve bu ülkeye 2001 yılı itibariyle 250 milyon $ gelir sağlayan "nitelikli sanayi bölgeleri"nin, yurt içi girdilerin kalitesini artırmak ve ek istihdam yartmak amacıyla özellikle tekstil ve gıda sektörleri başta olmak üzere ülkemizde de kurulması sağlanmalı, bu amaçla mevcut organize sanayi bölgelerimize

yönelik yatırımlara özel vergi ve sosyal güvenlik prim (istihdam) teşvikleri getirilmelidir. Nitelikli sanayi bölgeleriyle Türkiye'nin yıllık ithalatı 1,2 trilyon $ olan ABD'ye 3-5 milyar $ tutarında ilave ihracat şansı yaratabileceği tahmin edilmektedir (Asomedya, 2002:61).

k) Özellikle yabancı sermayeyi teşvik etmek için, belirli sanayi bölgelerine ve belirli sektörlere (katma değeri yüksek) yapılacak yatırımlara uygulanmak üzere "vergi tatili" müessesesi mevzuatımıza kazandırılmalıdır. Bunu sağlamak için;

1. Kar elde edilen yıldan başlamak üzere en az 5 yıl süreyle kurumlar vergisi oranının %0 olarak uygulanması,

2. Belirli tutarlarda (örneğin, yukarıda (b)'de verdiğimiz teklifte yeralan ihracat rakamlarında) ihracatın aşılması durumunda vergi uygulanmaması,

3. Yerel elektrik ve doğal gaz fiyatlarının, dünya fiyatlarının ortalamasının üzerinde olması durumunda, aradaki farkın en az 5-10 yıl süreyle kurumlar vergisi matrahından indirilebilmesi,

gibi düzenlemeler yapılabilir.

l) Türkiye'nin dünya ekonomi ligindeki sıralaması ve karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ürün yelpazesi ve 27-30 Ekim 2002 tarihleri arasında Yeni Delhi'de yapılan Uluslararası Tekstil Üreticileri Konfederasyonu (ITMF)'nun Yıllık Konferansında alınan karar gereğince tekstil ve konfeksiyon üretimi ve ticaretindeki kotaların tamamen kalkması sonucu Çin'in, 2005 yılında dünya ekonomisiyle gerçekleşecek entegrasyonu (Demir, 2002:2) da gözetilerek, yatırımcılarımızın rekabet edebilirliğini teminen ülkemizde işçilik ücretleriyle birlikte en önemli gider unsuru olan "enerji fiyatları' mutlaka dünya ortalamalarına çekilmeli, aksi halde aradaki farkır yatırımcı tarafından vergiden düşülmesi sağlanmalıdır.

m) Kurumlar vergisi, gelir vergisi ve katma değer vergis dışında, yatırım ve istihdam üzerindeki tüm vergi, resim ve harçla kaldırılmaldır.

n) Türkiye'de çalışan yabancıların ücretlerinin bir bölümünün (%25 gibi), vergi dışı bırakılmasına ilişkin düzenlemeler yapılmalıdır.

o) Yatırımlardan ve teşviklerden en az pay alan ve sürekli göç veren Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgelerine yapılacak yatırımları özendirmek ve göçü önlemek için, bu bölgelere yapılacak yatırımlardaki vergi vb. yükümlülükler kaldırılmalı; 31.12.2002 itibariyle sona eren kalkınmada öncelikli yörelere matuf vergi avantajları, bölgesel dengesizlikler belli ölçülerde ortadan kalkıncaya kadar (en az AB'ye tam üyeliğimiz sağlanıncaya kadar) devam etmelidir.

ö) Türkiye'nin bir holding merkezi olmasını teminen vergi mevzuatı ve TTK'da gerekli değişiklikler yapılmalı ve işlem ve uyum maliyetlerinin düşürülmesi için grup ve holding şirketlerinde yerli ve yabancı firma ayrımı olmaksızın, konsolide mali tablolar üzerinden beyanname verilebilme kolaylığı sağlanmalıdır.

IV: SONUÇ

Yukarıda verilmeye çalışılan hedeflerin gerçekleştirilmesi, kuşkusuz yasal, idari ve siyasi bir dönüşümün sağlanmasına bağlıdır. Ön hazırlığı yapılmamış ve alt yapısı eksik olarak atılacak tüm adımlar ve girişimler, günümüze kadar yapılageldiği gibi sonuç almaktan uzak kalacaktır. İlk ve en önemli adım, Türkiye ekonomisinin hedeflediğimiz seviyeye gelebilmesinin ancak ve ancak yatırımlarda yaşadığımız darboğazın atlatılmasına bağlı olduğunun öncelikle yönetim kadrolarında ve ardından da her ne kadar uzun bir yol gibi görünse de bilinçli olarak yönlendirilen sosyoekonomik stratejilerle, eğitim yoluyla toplumun tüm katmanlarında kesin kabul görmesinin sağlanması ve izleyen adımların oluşturulacak bu güçlü inanca dayanarak atılmasıdır. Ülkemize gelen her ilave yatırım projesinin yarattığı katkıların topluma açık şekilde yansıtılabilmesi, kitlelerin inancını ve dolayısıyla ekonomi politikalarına olan toplumsal desteği pekiştirecektir. Türkiye yatırım ve istihdamın önemini geç kavramanın yol açtığı ekonomik ve sosyal maliyetlere ve 3. dünya ülkesi görüntüsüne artık dur demelidir.

KAYNAKLAR

1. ACAR, Mustafa Gürhan (2003), "Yatırım İndirimi Stopajı", Vergi Dünyası, Haziran 2003, Sayı:262, s.182-185
2. AĞBAL Naci (2002), "Büyüyen Kayıt Dışı Sektör", Yaklaşım, Sayı 113, Mayıs 2002
3. AKALIN Güneri (1996), "Kayıt Dışı Ekonomi Sorunu ve Yasa Tasarısı (I)", Vergi Dünyası, Sayı 178, Haziran 1996; (II), Sayı 179, Temmuz 1996
4. AKBULAK, Yavuz, Ahmet Koray TAHTAKILIÇ (2003), "Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Düşünceler", Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar, Mart 2003, Sayı:3, s.17-41
5. AKBULAK, Yavuz (2002), "Türk Ekonomisinde Yaşanan Kriz Üzerine Bir Değerlendirme, Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar, Haziran 2002, Sayı:6, s.5-20
6. AKGÜÇ, Öztin (1985), Finansal Yönetim, İstanbul, 1985
7. AKSU, Yusuf Ziya (2003), "İstihdam Odaklı Yatırım ve Teşvik Politikalarına İlşkin Görüşler-İktibas", İşveren Dergisi, Mart 2003, (www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=685&id=41)
8. ALP, Ali (2002), Uluslararası Mali Piyasalardaki Gelişmeler ve Türkiye, İMKB, Ankara, 2002
9. ALTUĞ Osman (1994), Kayıt Dışı Ekonomi, İstanbul, 1994
10. ASOMEDYA, Ekim 2002, s.20-29; Kasım 2002, s.9-35; Ocak-Şubat 2003, s.32-51, s.54-71, s.82-103; Mart 2003, s.65-75
11. Avrupa Birliği İstihdam Paketi, TİSK, Yayın No:217, Ocak 2002, Ankara
12. AYDEMİR Şinasi (1995), Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi, HÜD, İstanbul, 1995
13. Aylık İstatistik Bülteni, Aralık 2002, DİE
14. BAYER İsmail (2003), "Nisan Sendromları", Mercek Dergisi, MESS Yayını, Nisan 2003, s.21-27 (www.mess.org.tr)
15. Büyüyen Kayıtdışı Sektör Semineri: Tebliğler ve Görüşler (2002), TİSK, Nevşehir, 5-7 Nisan 2002

16. CENKER, Ali Cem (2003), "Türkiye'nin Yapısal Sorunları ve Yabancı Sermaye", Ekonomistler Platformu, 10.06.2003

17. COŞKUN, Ali (2003), "Hizmet Akdi İle Çalışan Ücretliler Üzerindeki Dolaylı ve Dolaysız Vergi Yükleri", Vergi Sorunları, Temmuz 2003, Sayı:178, s.186-200

18. ÇAKMAK Ahmet, Nesrin ERTEL, Erol KATIRCIOĞLU (1991), Türkiye Özel Kesim İmalat Sanayiinde Firma Davranış Kalıpları ve Yatırım Kararları, İSO Yayını, Yayın No:1991/17, 1991

19. ÇALIPINAR, Hatice (2001), "Ülkemizde Kobi'lerin Yatırım Kararlarında Uygulanacak Ekonomik ve Mali Yöntemler İle Değerlendirme Tekniklerinin Bir Model Olarak Önerilmesi", I. Orta Anadolu Kongresi, 18-21 Ekim 2001, Nevşehir, KOSGEB, s.243-250

19. DEMİR, Musa (2002), "2005 Sonrası Dünya Tekstil Sektörü", Dış Ticaret Müsteşarlığı, Aralık 2002 (www.itkib.org.tr)

20. DEMİRCAN, Hayrettin (2003), Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri, Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi No:35, Mart 2003

21. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000

22. DURAN, Mustafa (2002), Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği, Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi:32, Kasım 2002

23. DURAN, Mustafa (2003), Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi: 33, Ocak 2003

24. DEMİR, Osman (2003), "Türkiye Ekonomisi Sorunlar, Hatalar ve Krizler", İşletme ve Finans, Ocak 2003, Sayı:202, s.84-99

25. Dünya Gazetesi, "Şimdi Yatırım Zamanı", 09.06.2003

26. EDWARDS, Sebastian (1996), Public Deficits and Macro Economic Stability in Developing Economies, NBER, #5407, Cambridge, Massachusetts

27. EFE, Birol (2002), Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği, İzmir Ticaret Odası, Yayın No:120, İzmir 2002

28. ERDİKLER, Şaban (2003), "Türkiyenin Yabancı Sermaye Performansının İyileştirilmesinin Önündeki Vergisel Engeller ve Alınabilecek Önlemler", Active Bankacılık ve ve Finans Dergisi, Mayıs-Haziran 2003, Sayı:30, s.6-22

29. ERDOĞAN, Engin, Meliha ENER (2002), "Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Türkiye'de Uygulanan İhracat Teşviklerinin Uyumlaştırılması", İşletme ve Finans, Temmuz 2002, Sayı:196, s.70-80

30. EŞİYOK, B. Ali (2002), "Türkiye İmalat Sanayiinde ve Ülke Rekabet Gücündeki Gelişmeler", İşletme ve Finans, Temmuz 2002, Sayı:196, s.56-69

31. FIAS: Turkey: A Diagnostic Study of The Foreign Direct Investment Environment, 2001

32. FIAS: Turkey: Administrative Barriers to Investment, 2001

33. Finans Dünyası, Ekim 2001, Sayı:142, s.67

34. FROST Martin (2000), "KOBİ'lerin Sermaye Piyasasına Katılımı", İMKB Konferans ve Panel Serisi 19.04.2000

35. GÖKTAŞ Abdülkadir (2001), "KOBİ'lerin Rolü, Sorunları ve Bunlara Dönük Destek Politikalarındaki Değişiklikler", Yaklaşım, Sayı:104 Ağustos 2001, s.94-102

36. GÜNAY Serdar (2002), "Türkiye'de Kayıtdışı İstihdamın Analizi-I", Yaklaşım, Sayı 114, Haziran 2002; II, Yaklaşım, Sayı 115, Temmuz 2002

37. GÜNÇAVDI, Öner (2002), "Türkiye Ekonomisinin İstihdam Yaratma Kapasitesi ve İş Güvencesi Yasası", İşveren Dergisi, Eylül 2002 (www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=584&id=35)

38. GÜNER, Agah Oktay (1978), Türkiye'nin Kalkınması ve İktisadi Devlet Teşekkülleri, Damla Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul

39. İLTER, Ferhat (2003), "Ücretlerde Geçiş Ekonomileri Karşısındaki Rekabet Gücümüz Zayıf", İşveren Dergisi, Mayıs 2003, (www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=726&id=)

40. International Trends, The Federal Reserve Bank of St. Louis, May 2003

41. İstihdam Politikaları Semineri ve İstihdamda Yeni Yaklaşımlar Paneli, TİSK, Yayın No:232, Nisan 2003

42. Kamu Yatırımlarının Planlanması ve Uygulanmasında Etkinlik, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT, Ankara 2001

43. KARABACAK, Hakan (2003), "Gıda, Sağlık ve Eğitim Alanlarında AB Ülkelerinde Uygulanan KDV Oranları ve İstisnalar", Yaklaşım, Temmuz 2003, Sayı:127, s.222-227

44. KARACA, Yüksel (2002), "Doğrudan Yabancı Sermaye ve Vergi Teşvikleri", Finans Dünyası, Mayıs 2002, Sayı:149, s.58-62

45. KARGÜL, Doğan (1996), Yatırımlarda Proje Analizi, İMKB Yayını, İstanbul, 1996

46. KARYAĞDI Nazmi (2001), "Yargıya İntikal Eden Vergi Uyuşmazlıklarının Sebep-Sonuç İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", Vergi Dünyası Sayı 241, Eylül 2001

47. KAYRAK, Metin (2003), "4842 Sayılı Kanunla Getirilen Yatırım İndirimi İstisnası Uygulaması", Vergi Dünyası, Haziran 2003, Sayı:262, s.93-96

48. KELECİOĞLU, M. Aykut (2003), "4842 Sayılı Kanunla Yatırım İndirimi Uygulamasında Yapılan Değişiklikler", Vergi Sorunları, Mayıs 2003, Sayı:176, s.69-75

49. KENAR, Necdet (2003), "Yeni İş Kanunumuzun Çalışma Hayatımıza Getirdikleri", Vergi Dünyası, Haziran 2003, Sayı:262, s.32-37

50. KILIÇDAROĞLU Kemal (1999), "Kayıt Dışı İstihdam", Yaklaşım, Sayı 78, Haziran 1999

51. KIZILOT, Onur (2003), "ABD'de Yeni Vergi İndirimi", Yaklaşım, Temmuz 2003, Sayı:127, s.236-239

52. KORKMAZ, Esfender (2003), Yoksulluk ve İstihdam, Gözcü Gazetesi, 11.06.2003

53. KUTLAR, Aziz, Fatih DOĞANOĞLU (2003), "Türkiye'de 1980 Sonrası Yolsuzluklar, Kamu Yatırımları ve Büyüme Üzerine Bir Ekonometrik Çalışma", Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Mayıs-Haziran 2003, Sayı:30, s.32-38

54. KÜÇÜKÇOLAK R. Ali (1997), KOBİ'lerin Finansman Sorununun Sermaye Piyasası Yoluyla Çözümü, İMKB Yayınları, İstanbul, Ekim 1997

55. MORTAN, Kenan, Cemil ÇAKMAKLI (1987), Geçmişten-Geleceğe Kalkınma Arayışları, Altın Kitaplar, İstanbul, 1987

56. MÜFTÜOĞLU Tamer (1997), Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, EGS Bank Yayınları, Şubat 1997

57. ÖCAL M. Sait (1996), "Kredi Garanti Fonu Hakkında Görüşler", Vergi Dünyası, Ocak 1996, Sayı 177

58. ÖZSOYLU, Ahmet Fazıl (1996), Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi, Ankara, 1996

59. ÖZYER, Mehmet Ali (2003), "4842 Sayılı Kanunla Katma Değer Vergisi Kanunu'nda Yapılan Değişiklikler", Vergi Dünyası, Haziran 2003, Sayı: 262, s.97-103

60. SARAÇ, Osman (2003), "Tüm Yönleriyle Yatırım İndirimi", Yaklaşım, Haziran 2003, Sayı:126, s.91-97

61. SARIASLAN Halil (1994), Orta ve Küçük Ölçekli İşletmelerin Finansal Sorunları, Çözüm İçin Bir Finansal Paket Önerisi, TOBB, 1994

62. SARILI Mustafa Ali (2002), "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Kayıtlı Hale Getirilebilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirler", Vergi Sorunları, Sayı 167, Ağustos 2002

63. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Makro Ekonomik Gelişmeler: 1996-2000, DPT, Haziran 2000

64. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), 2002 Yılı Yatırım Programı

65. Sermaye Piyasası Kurulu Yıllık Rapor:2002

66. SEVİĞ, Veysi (2001) "Kayıtdışı Ekonomi ve Bütçe Denge İlişkisi", İktisat Dergisi, Aralık 2001, Sayı:420, s.60-64

67. ŞAMİLOĞLU Famil, Mutlu UYGUN, Özgür GÖKMEN (2002), "Finansal Krizin Denizli İlinde Tekstil Sektöründe Faaliyet Gösteren KOBİ'lere Etkileri Üzerine Bir Araştırma", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ekim 2002, Sayı:16, s.63-73

68. ŞENGÜL Selami (1996), "Kayıt Dışı Ekonomi" Bir Hürafenin Sorgulanması, Vergi Dünyası, Sayı 174, Şubat 1996; Sayı 175, Mart 1996; Sayı 177, Mayıs 1996; Sayı 178, Haziran 1996

69. TANRIKULU, A.Kenan (2002), "Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye'nin Yatırım İmajı", Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Eylül-Ekim 2002, Sayı:26, s.30-41

70. TATAR, Tevfik (1985), Yatırım Seçimi ve Değerlendirme Teknikleri, Gazi Üniversitesi, 1985, Ankara

71. TCMB Yıllık Rapor:2002

72. TEKELİOĞLU Yavuz (1998), Turkish Small and Medium Sized Enterprises in the Integration Process of Turkey with the European Union: Implications and Consequences, Ankara 1998, Akdeniz Üniversitesi

73. Temel Ekonomik Göstergeler, Aralık 2001, Mart 2003, DPT

74. TOKSÖZ Gülay, Şerife Türcan ÖZŞUCA (2002), "Enformel Sektörde İstihdamın ve İşgücünün Özellikleri", İktisat Dergisi, Ekim 2002, Sayı:430, s.29-35

75. Turkey Investment Incentives (www.pwcglobal.com/tr/eng/ins-sol/publ/investmentincentives.pdf)

76. Turkey: Reform of Financial Sector Taxation, IMF, April 20, 1990

77. Turkey's International Role, Euromoney Publications PLC, Nestor House, 1988

78. Türkiye Ekonomisi 2000, TÜSİAD, Yayın No:283, Haziran 2000

79. Türkiye Ekonomisi 2003, Müsiad Araştırma Raporları:40, Haziran 2003 (www.musiad.org.tr/img/yayinlarRaporlar/turkiye_ekonomisi_2003.pdf)

80. "Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Vergi Yükü Almanya Düzeyine Çıktı", İşveren Dergisi, Nisan 2003, (www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=708&id=42)

81. Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Ocak-Mart 2003, DİE

82. Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik, TÜSİAD, Yayın No:2002/12-354, Aralık 2002

83. Uluslararası Ekonomik Göstergeler, DPT, Ekim 2001

84. URAS, Güngör (2002), "Kredi İmkanları Yatırım ve Üretim Artışını Sınırlıyor", Dünya, 16.09.2000

85. URAS, Güngör (2002), "Yeni Yatırım Olmadan 1 Milyon 480 Bin Kişi Nasıl İş Bulur?", Dünya, 29.01.2002

86. UZAY, Şaban (2001), "Vergi Avantajları ve Kayseri'deki KOBİ'lerde Uygulama Düzeylerinin Araştırılması", I. Orta Anadolu Kongresi, 18-21 Ekim 2001, Nevşehir, KOSGEB, s.260-268

87. ÜNAL, Özlem (2003), 1990-2002 Yıllarında Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğünce Düzenlenen Genel ve Kobi Yatırım Teşvik Belgeleri, Nisan 2003 (www.hazine.gov.tr/arastirma/tesvik_belgeleri_nisan2003.htm)

88. Vergi, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT, Ankara, 2001

89. Vergi Sorunları Dergisi, Özel Ek, Mayıs 2003, Sayı:176, s.134-135

90. Verimlilik Raporu (2003), MPM, Ankara, 2003

91. World Investment Report:1997, United Nations

92. Yabancı Sermaye Raporu: 2002 ve Temmuz 2003, Hazine Müsteşarlığı

93. YENAL, Oktay (1999), Ulusların Zenginliği ve Uygarlığı-Eğitim Boyutu, TİBAŞ Yayını, Yayın No:443, 1999, Ankara

94. www.die.gov.tr, www.dpt.gov.tr, www.hazine.gov.tr, www.investinginturkey.gov.tr, www.kgf.com.tr, www.muhasebat.gov.tr, www.sanayi.gov.tr, www.tbmm.gov.tr, www.tcmb.gov.tr

95. ZARAKOLU, Avni (1981), Atatürk Döneminde Ülkemizde İzlenen Ekonomi Politikası, TBB Yayını, Yayın No:119, 1981, Ankara

96. ZENGİN, Ahmet (2003), "Türkiye Ekonomisi Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Bir Değerlendirme", İşletme ve Finans, Şubat 2003, Sayı:203, s.52-68

TÜRKİYE'DE YATIRIM İKLİMİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE İSTİHDAMIN ARTIRILMASI İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Hazırlayan:
Dr. Hakkı ÇİFTÇİ

ADANA/2003

GİRİŞ

Uluslararası rekabetin hızla artması sonucu dünyadaki ekonomik sistemin işleyişinin yeniden yapılandırılmasında bir takım dikotomiler yaşanmaktadır. Bu durumda ülkelerin kendi yerel yatırım stratejilerini, devlet düzenlemelerini, rekabet düzeylerini ve üretim politikalarını uluslarüstü pozisyona taşıması için yeniden şekillenen global ve daha rekabetçi yönde değişen dünya yapılanmasında ne derece rol aldıkları hususu ve uyumluluğu gündeme taşınmaktadır. Serbest piyasa ekonomileri, uluslar arası paylaşım sisteminde Ricardo'nun bilinen mukayeseli üstünlükler prensibinden hareketle günümüzdeki globalizasyon aşamasına doğru bir değişim ve gelişim evreler zincirini yaşamaktadırlar(Esin, 1989, s.88). Serbest piyasa ekonomisinin geliştiği zaman tüneli içerisinde Ricardo öncesi uluslar arası işbölümü birinci evreyi, uluslar arası işbölümü ise yeryüzündeki nüfuz alanlarının daralması ve dış pazar çatışmalarının doruk noktaya gelişi ve yeni bir pazar bir dağılımı için sıcak çatışmaların olduğu Ricardo'nun mukayeseli üstünlükler evresi ve uluslar arası boyutta ihtisaslaşma ikinci evreyi ve varolan ihtisaslaşmanın dağıtılması ve yeni paylaşım sisteminin kurulması olan üçüncü evrede serbest ticaret ilkelerinin tam anlamıyla çalışması ve tüm ticari engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir(Benedetti,1987, s.77, Rollet,1987, s.41).

Dünya ekonomisinin geçirdiği bu transformasyon evresinde ekonomilerini hızla değişen ve gelişen şartlara uydurabilen ve gelişmelerden en az kırılganlıkla çıkabilen ekonomiler uygun yatırım iklimlerini yaşamaktadırlar. Aksi halde ülke içerisinde kendi çatışma yönetimi kurumlarını kuramayan ve transformasyon evresinde yeterli ve etkili tedbirleri alamayan kendi kültürel birikimleriyle glokalleşemeyen(kendi kültürel birikimlerini oluşturamayan) ülkelerin global bir dünyada delokalizasyona yani uluslarüstülüğe erişmesi mümkün olmamakta, asimetrik bilginin ekonomik politikalarına yönveren ve kendini özüne karşı yabancılaştıran(illizinasyonist) ve süreci bir bütün içerisinde algılayamayan, yamalıklı bohça gibi devşirme ekonomik sistemlerle süreci işine geldiği şekilde algılayan uluslar kabuğunu değiştirmeyen yılan misali ölüme mahkum

olmaktadırlar(Escap Raporu 2003, s.1, Rodrik, Rodrik ve Rodriquez 1999, s.32, Kozak 1991, s.21).

Dünyanın gelişen yapısına entegre olamamasından dolayı ekonomik, psikolojik ve sosyolojik kırılganlıklarla karşılaşmaktadırlar ve çok çeşitli açıdan gelişen ve değişen dünyaya, negatif enerji vermektedirler. Bu durumda dünya gelişmesinden gelişmişlik paylarını alabilme ihtimalleri dünyadaki gelişen sürece ortak payda sağlayarak katılmaları durumunda toplama çıkarma işlemleri yapabilmeleri söz konusu olabilmektedir. Yani kendi çatışma yönetimi kurumlarını uluslararası kuruluşlarla yapısal bir paralellik oluşturan ülkeler dış şoklarla rahatlıkla mücadele edebilmektedirler. Bu durumda kendi otomatik stabilizatörleri devreye girerek kırılganlıkları ve dış şoklara karşı savunma mekanizmalarını bertaraf etmektedi(Rodrik, 2000, s.21). Bunun sonucu olarak, kendine özgü yöntemlerle ve asil duruşuyla uluslararası arenada yer almaktadırlar. Bu boyutu yakalayabilen ekonomiler uluslararası gelişmelerden daha fazla pay alarak üretim seviyelerini, rekabet düzeylerini ve yatırımlarını genişletmektedirler. Bu durumda daha az enflasyon, daha az işsizlik ve daha az istikrarsızlık söz konusu olmaktadır. Bu sayede inceleme konumuz olan işsizlik ve durgunluk ortadan kalkacak çalışan fakirlerin sayısı azalacaktır. Hem kendi ülkelerindeki üst kuruluşlarla hem de uluslararası üst kuruluşlarla uyumu kolaylaşarak işbirliği içerisinde birlikte rekabet gerçekleşmektedir. Bu sayede eksik ve aksak rekabet ortamı ortadan kalkmakta işgücü, üretim ve yatırım doğru sektörlerde ve doğru yerlerde değerlendirilmektedir. Örneğin, yeni rekabete ilişkin bu gelişmeler doğrultusunda ulusların hepsinin rekabet ilkelerine göre, önemli ve önemsiz olmanın önemi gibi bir takım avantajlarından dolayı karşılıklı bağımlılıkları görülmektedir. Mesela, hassas buz hokeyi ekipmanı İsveç'te tasarlanmakta, Kanada'dan finanse edilmekte ve sırasıyla Cleveland ile Danimarka montajı yapılarak Kuzey Amerika ve Avrupa'da dağıtımı yapılmaktadır; aletlerin imalinde kullanılan alaşımın moleküler yapısı Delaware'de araştırılıp patenti alınmakta ve Japonya'da imal edilmektedir. Reklam kampanyası İngiltere'de tasarlanmakta, filmler Kanada'da çekilmekte, İngiltere'de seslendirilmekte ve New York'ta tab edilmektedir. Spor arabalar Japonya'dan finanse edilmekte, tasarımı İtalya'da yapılmakta, New

Jersey'de icat edilip Japonya'da imal edilen gelişmiş elektirik komponentler kullanılarak Indiana, Meksika ve Fransa'da montajı tamamlanmaktadır. Mikro işleyiciler Kaliforniya'da tasarlanmakta, Amerika ve Batı Almanya'da finanse edilmekte ve Güney Kore'de imal edilen dinamik hafızalar içermektedir. Jet uçakların tasarımı Washington eyaletinde ve Japonya'da yapılmakta, Seattle'de monte edilmekte, kuyruk makaraları Kanada'dan, özel kuyruk bölümleri Çin ve İtalya'dan, motorları İngiltere'den getirilmektedir.Uzay uyduları Kaliforniya'da tasarlanmakta,Fransa'da imal edilmekte, Avustralya'lılar tarafından finanse edilmekte ve Sovyetler Birliği'nde yapılmış bir roketle fırlatılmaktadır.

Böylesi küresel ağlar içinde, mamüller birer bileşimdir. Değiş tokuş edilen şey nihai mallardan ziyade uzmanlaşmış problem çözücü hizmetler(araştırma, ürün tasarımı, fabrikasyon), problem teşhis hizmetleri(pazarlama,reklamcılık, müşteri danışmanlığı) ve aracılık hizmetleridir(finansman, teftiş, taahhüt). Bunların yanında, belirli rutin komponentlerle bazı hizmetler sayılabilir ve bütün bunların değeri ortaya çıkarmak üzere birleştirilebilmektedir. Bu gibi sınır ötesi bağlantılar şu anda ileri ekonomiler arasındaki ticaretin büyük bölümünü oluşturmaktadır(Reich, 1994, s.51-53). Buna karşılık ekonomilerin biribiriyle bu denli mafsallaşması ulusal ekonomi politikalarındaki esnekliklerin kaybolmasına neden olmaktadır. Ayrıca ülkelerin uluslar arası işbölümünde bazı görevleri üstlenmeleri sonucu ihtisaslaştıkları alanların düşük katma değer üreten sektörler olması durumunda günümüzdeki uluslar arası eşitsiz dağılım şemasının ortaya çıkışına neden olmaktadır(İKV,1992, s.2).

Bu karşılıklı bağımlılıklara rağmen, aynı iktisadi gelişme düzeyinde, her ülke veya bölge, vatandaşlarının yirmi birinci yüzyılda en yüksek hayat standartlarına sahip olmasını teminat altına almak için aynı sanayileri istemektedirler. Vatandaşlarına birinci sınıf hizmet sunabilmek için mikroelektronik, biyoteknoloji, yeni malzeme-bilgisi sanayileri, telekomunikasyon, sivil havacılık, robotik artı makine aksamı ve bilgisayar artı yazılım gibi listeler ortaya koymaktadırlar(Thurow, 1994, s.24). Bu sebeple rekabetçilik ulusların ve sanayiinin ana meşgalelerinden birini oluşturmaktadır(Porter, 1994,

s.36). Ve artık günümüzde anlaşılan olgu bir uluslar topluluğundan diğer uluslar topluluğuna yapılan kaynak aktarımıyla birilerinin sosyal refahı için diğerlerinin sosyal sefaletine dayanan paylaşım sistemleri sonunda tıkanmaktadır. Bu durum hem dünya barışını tehdit etmekte hem de günümüzde yaşanan globalizasyonun fonksiyonu olan delokalleşmenin hatalı gerçekleşmesine sebep olmaktadır. Serbest rekabetin tüm teknik ve mali engellerden arındırıldığı bir yapıda gelişmesi, yeryüzündeki üretim dokularının biribirleriyle mafsallaştığı ve bu dokulararası rekabetin geliştiği bir model ideal bir şema olarak tanımlanabilmektedir. Burada Avrupa Topluluğu, hatta Avrupa Ekonomik alanı, Japonya ve Uzakdoğu, ABD ve çevresi hatta KEİB vb. iktisadi ve siyasi bütünleşmelerin uluslar arası rekabet ortamına gireceği olasılığından hareketle, globalizasyonun daha da yaygınlaşarak bütünleşme sınırlarını aşıp Şehir Devlet/Tele Liman/Tekno-park piramidleri arası bir rekabet ortamının doğması ihtimalide bulunmaktadır.

Burada ulusal sınırların ve Devletlerin genel çıkarlarının dışında uluslarüstü bir mantıkla örgütlenen piramitler arası rekabetten sözedilebilir. Örneğin New-York Şehir Devletinin Londra Docklands Tele Limanı aracılığıyla Amsterdam Tekno parkında bioteknoloji üzerine Londra Şehir Devletlerin Defense(Fransa) Tele Limeni aracılığıyla Taichung(Tayvan) serbest bölgesinde kurulu Tekno park üretimiyle rekabete girdiği düşünülebilir. Hatta iki piramitte de Cal-Tech Üniversitesinin (ABD) AR-GE faaliyetlerinde proje ürettiği dahi sözkonusu olabilmektedir. Görüldüğü gibi ülkeler veya topluluklar gibi klasik bütünleşmeler kaybolmakta yerine çeşitli işlevleri bulunan(üretim, yönetim, yatırım, istihdam, finans, AR-GE) üstlenmiş alanlar ortaya çıkmaktadır. Bu alanlar dünyada 1980'den beri talebi hızla artan sektörler, elektronik, büro makinaları,ve bilgisyarlar, otomobil, uzay araç ve gereçleri, kimya ve ilaçlar, bilimsel aygıtlar, lastik ve plastik gibi yüksek teknolojili sektörlerdir. Talebin ortalama seviyede artış gösterdiği sektörler, elektirik makinaları, gıda ürünleri, kağıt ürünleri, metalsiz madenler ve gemi inşaat sanayileridir. En belirsiz gelişme gösteren, hatta talebi düşen sektörler, demir çelik, metaller, metalik ürünler, tekstil, ağaç ürünleri ve petrol ürünleri sanayileridir.Bu gelişmeler gözönünde tutularak tüm uluslar arası

platformun paylaştığı işsizlikle mücadele için ekonomik boomun oluşturacağı istihdama uygun nitelikli eleman ihtiyacı yatırım dokusunun değişimini ve yatırımın yeniden uluslar arası düzeyde organizasyonu değişik kalitede mal üretimini gündeme taşıyarak üretim teknikleri değişik ve üstün ihtisaslar isteyen bir istihdam arzı oluşturmaktadır(İKV, 1992, s.23).

Çalışmada bu gelişmeler göz önünde tutularak Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde olan Türkiye'nin yatırım,üretim, istihdam ve rekabet ilişkisi irdelenmektedir. "Daha fazla ve daha nitelikli istihdam ile daha geniş çaplı sosyal bütünleşme eşliğinde, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlayacak, rekabet gücü yüksek ve bilgi temeline dayanan dinamik bir ekonomi haline gelmek" bu çalışma için saptanan "stratejik amaç"tır.

1.Temel Kavramlar

Bu kısımda temel kavramlar olarak, yatırım, üretim, istihdam ve rekabet gibi kavramlar ve bunların kavramsal ve kuramsal boyuttaki gelişmeleri ve değişmeleri irdelenmektedir.

1.1.İşgücü ile ilgili Temel Kavramlar

Bilindiği gibi iktisadi hayatın dört önemli fonksiyonu bulunmaktadır. Bunlar: Üretim, tüketim, mübadele ve bölüşümdür(Aren, 1992, s.14). Yine aynı şekilde üretim de emek, müteşebbis, sermaye ve tabii kaynakların olduğu faktörlerden oluşmaktadır. Bu faktörlerden ikisi insanla ilgilidir (emek, teşebbüs), diğer ikisi de maddi unsurlardır(Zaim, 1990, s.13). İktisadi kalkınma üretim artışıyla mümkün olduğuna göre, üretimin artışı da bu dört faktörün bir araya gelmesiyle gerçekleştiğinden, insanla ilgili olan ilk iki unsur olan emek ve müteşebbis, kalkınma için gerekli olan şartlardan yarısını oluşturmaktadır(Jorde, 1993, s.27). Emek, insanın üretime bizzat katılma fonksiyonu olarak ifade edilebilmektedir. Emeğin üretimde kullanılabilir hale gelmesi, yani istihdam edilmesi için emekle ilgili birbirini tamamlayıcı iki fonksiyonun bir araya gelmesi gerekmektedir. Bunlar emek arzı ve emek talebidir. Emek arzını bir milletin nüfusu, demografik yapısı, çalışma çağındaki nüfus oranı ve

neticede işgücü tayin etmektedir. Fakat insanın çalışabilmesi için kendine uygun bir iş bulması gerekmektedir. İş imkanı ise, yeni işletmelerin kurulması veya eskilerinin büyümesini sağlayan yatırımlarla gerçekleşmektedir. İşletmelerin yeni iş imkanı sağlaması, iş piyasalarında emek talep etmesi demektir. Öyleyse bir ülkede emek arzını, o ülkedeki nüfusun miktarı ve yapısı, yani insan unsuruyla ilgili olan kısım, emek talebini ise yatırımların hacmi ve yapısı yani ülkenin iktisadi yapısı ve gücü tayin etmektedir(Aren, 1984, s.27, Zaim, 1990, s.33).

Şu halde üretimde yer alan emek unsurunun iki yönü bulunmaktadır: emek arzı ve emek talebi, ikisi buluştuğunda insan istihdam edilmiş olmaktadır. Yani çalışmaktadır. Emek talebi, makro seviyede iktisat teorisi, mikro olarak işletme iktisadı içinde yer almaktadır. Önemli bir üretim faktörü olan emeğin ve bir ülkedeki toplam emek arzını ifade eden işgücünün emek talebi emek talebi ile buluşma sahaları iş piyasası adını almaktadır. Emek arz ve talebini denge haline getirmek için tek bir iş piyasası oluşmamaktadır. Her coğrafi bölge, her iş kolu, her ülke kendine özgü farklı bir iş piyasasında ortaya çıkmaktadır. Mesela, Türkiye'nin her yerinde kafi gelecek şekilde iş sahası açılsa bile emek arz ve talebi denge halinde olmayabilir. Marmara Bölgesi ve Doğu Karadeniz bölgesinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile İç Anadolu'da yatırımlarla işgücü arasında uyumu sağlamak için her bölgenin ayrı bir iş piyasası olarak incelenmesi ve tedbirlerin ona göre düzenlenmesi gerekmektedir. Bir ülkede çeşitli coğrafi ve bölgeye özgü iş piyasaları mevcuttur. Fakat bölgeler içinde toplam emek arz ve talebinin dengede olması da yeterli değildir. Çünkü emek arzının, yani işgücünün bir bölgedeki çeşitli iş kollarının talep ettiği meslek ve vasıf kademesine uygun bir durumda olması gerekmektedir. Dokuma sanayiinin geliştiği bir bölgede, inşaat işçileri iş aramaktaysa, motor sanayi ile ilgili yatırımların yapıldığı bir bölgede ise dokuma işsizleri işsiz durumda ise, her iki bölgede dengesizlik oluşmakta emek seyyaliyeti ile bu açık giderilmeye çalışılmaktadır. Her ülkenin insan gücü yönünden iktisadi ve sosyal siyasetinin hedefi, o ülke içinde çalışma arzu ve iktidarında bulunan insanlara iş sahası açmaktır. Bunun manası emek arz ve talebini denge haline gelmesidir. Bu hedefe tam istihdam denmektedir. Bunların yanı

sıra iş piyasasındaki faaliyetler, iktisadi hayatın bütünü içinde ancak belirli bir kısmını teşkil etmektedir. Bu sebeple iş piyasaları, iktisadi hayatın bütününü farklı şekilde izah eden görüşlere tabi olarak çeşitli şekilde incelenmiştir. Bu anlayıştan dolayı ideal, tabii, kurumsal, güdümlü ve himayeci iş piyasaları ortaya atılmıştır. Tarım, sanayii, ticaret ve diğer kesimlerde bu uygulamalardan her hangi birine rastlanılabilmektedir. Kanunlarla, tüzüklerle, bakanlar kurulu kararları ve yönetmeliklerle himayeci mevzuat uygulanmaktadır. Ayrıca iş piyasaları kesimlere, işkollarına, coğrafi bölgelere göre farklı şekilde incelenebilmektedir. İş piyasasını düzenleyici rolü olan emek seyyaliyeti bu durumları dikkate alarak coğrafi emek seyyaliyeti ve mesleki emek seyyaliyeti şeklinde ayrışmıştır. İş piyasalarını ise özel iş ve işçi bulma teşkilatı ve resmi iş ve işçi bulma teşkilatı düzenlemektedir. Bu organizasyonlar, iş münhalleri istatistiklerini hazırlanmasında ve çalışma prensiplerinin tespitinde görev almaktadırlar. Bununla birlikte mesleki emek seyyalliyetinin düzenlenmesi için mesleğe yöneltme ve mesleki eğitime önem vermekte, iş kolları arasında işgücünün optimum dağılışını sağlamakta, iş piyasasını düzenlemede fiyat mekanizması ile iş ve işçi bulma kurumlarını birer araç olarak dengeli kullanmakta ve fayda sağlamaktadırlar. Diğer bir husus ise emek arzıdır. Emek arzını tayin eden unsurlar ise; nüfus miktarı, çalışma çağındaki nüfus miktarı ve genel nüfusa oranı, işgücü miktarı ve genel nüfusa oranı, işgücü miktarı ve çalışma çağındaki nüfusa oranı, istihdam seviyesi ve işgücüne oranı, işgücünün yıllık çalışma saatleri toplamı, gizli işsizlik oranı, işgücünün vasıf seviyesi, işgücünün etkinliği ve ücret seviyesinin emek arzına etkisi ve emek arzında tersine elastikiyettir.İşgücünün ayrıntısını ise, işgücünün kesimlere (sektörlere) ve iş kollarına göre yapısı, mesleklere göre dağılışı, meslekteki mevkiine göre dağılışı ve istihdamın değişen yönü ve dinamik karakteri oluşturmaktadır(Zaim, 1990, s.11-178, Aren, 1984, s.3-25).

1.2.Üretimi Düzeyindeki Gelişmeler

Dünyada ileri teknoloji ve beceri isteyen ürünlerin üretimi hızla yükselmektedir. Üretim faaliyetleri, sanayi ile bağlantılı hizmetler ve iletişim sektörüne kaymaktadır(Atalay, 2002, s.81). Bilim ve ileri teknolojiye dayalı yöntemlerin üretim süreçlerine uygulanması,

ülkelerdeki gelir dağılımını, ekonomilerin büyümesini, üretim sistemlerinin köklü değişikliğini, kaynak dağılımını ve kullanımını, toplumsal sınıfların yapılarını, iş organizasyon ve örgütlenmelerinin yanı sıra toplum düzenini oluşturan tüm kurumsal yapıları değişikliğe uğratmaktadır(Eser, 1993, s.30, Kovacic, 2002, s.26).Mikroelektronik, iletişim ve bilişim teknolojileri, yeni malzeme teknolojileri ve biyoteknoloji uç teknolojileri oluşturmaktadır. Bu teknolojilerin üretimi ve kullanımı toplumsal, ekonomik, kurumsal düzenlemeleri, bu temel üzerindeki yeniden yapılanmayı da başarabilmekten geçmektedir (Yücel,2002, s.142).

Yeni teknolojik değişmeler, bilginin bizzat teknolojinin odak noktası haline gelmesi, bilgi işleme sürecini değiştirmesi gibi hususlarla dünya ekonomisinde yeni bir yapılanmaya yol açmışlar ve dünya ekonomisinin lokomotifi ve sürükleyici gücü olmuşlardır. "Bilgi bölünmesi"(digital divide) diye anılan bu küresel yapılanmada, bilgisayarlaşma, iletişim, araştırma-geliştirme, nitelikli insan gücü, bilgi yoğun ürün ve hizmet üretimi bir bütün olarak değerlendirilmektedir(Kozlu, 1995, s.33).

Bu süreçte, nitelikli işgücü, enformasyon teknolojisine dayalı yeni teknoloji üretimi, esnek üretim, esnek uzmanlaşma, ileri esnek otomasyon, toplam kalite anlayışı, sistemsel otomasyon, özgül taleplerin oluşturduğu üretim yapısı, kalite çemberleri, Ar-Ge'ye yatırım, kalite yönetimi, firmalar arasında temelde esneklik ve işbirliğine dayanan ilişkiler ve ortak ürün geliştirme, ürün ve üretim işlemlerinde sürekli gelişme, sıfır hatalı ve tam zamanında üretim ve teslimat, etkin bir pazarlama, esnek imalat yöntemlerinin uygulanması, çok yönlü-yetenekli iş gücü ve işgücünün etkin kullanımı gibi özellikler ulusal rekabetçi üstünlüğü belirleyen unsurlar olarak öne çıkmaktadır(Kahn, 2002, s.35, Kovacic, 2002, s.26) .

Diğer taraftan, özellikle bilgi ve iletişim teknolojileriyle desteklenen bilişim hizmetlerindeki büyüme ve artan refahın yarattığı daha fazla ve kaliteli hizmet talebi milli gelir içerisinde hizmetler sektörünün payının giderek artmasında etkili olmaktadır. Ancak, sanayii ve hizmetler sektörleri arasındaki hayati etkileşime ve hizmetler sektörüne dayalı bir büyümenin sürdürülebilirliği için buna uygun bir

sanayi üretiminin önemine dikkat çekilmektedir(Phillips, 2002, s.57, OECD-STI, 2000, s.17).Kısaca, belirtilen bu değişimlerin giderek ağırlık kazandığı dünya ekonomisinde çıktı düzeyleri, dış ticarete konu malların niteliği, rekabet üstünlüğünün karakteri de değişime uğramaktadır.

1980'li yıllardan itibaren dünyadaki endüstriyel şirketler, hızlı pazar değişiklikleri, ürün ve üretim teknolojisi değişiklikleri ve giderek zorlaşan rekabet koşullarından önemli ölçüde etkilenmeye başlamışlardır(Starr, 1984, s.159). Özellikle pazarların doyuma ulaşması, müşterileri daha seçici kılmış, bu da ürün çeşitliliğinin artmasına sebep olmuştur(Monier, 2001, s.825). Ayrıca artan rekabet ve teknolojik değişmeler ürünlerin yaşam çevrimlerini kısaltmıştır(Hamel-Prahalad, 1994, s.79). Dolayısıyla firmalar stok düzeylerini en aza indirgeyen, kaliteli fakat düşük maliyetli üretim yapan, ürün ve taleplerdeki değişikliklere karşı daha esnek olan üretim ve üretim yönetimi teknolojilerini kullanmak ve geliştirmek durumunda kalmış bulunmaktadırlar(Hamel-Prahalad, 1994, s.139).

Günümüzde dünyada, ABD, İngiltere, Kanada Avustralya'nın oluşturduğu birinci sistem (Anglo Sakson ya da Ticaret Modeli), Fransa, Almanya, İtalya ve Hollanda'nın oluşturduğu ikinci sistem (Avrupa Entegrasyon Sistemi), İsveç, Norveç ve Finlandiya'nın oluşturduğu üçüncü sistem (İskandinav Sosyal Demokrat Sistemi), ve Japonya'nın oluşturduğu dördüncü sistem (Meso-Korporatist Japon Sistemi) olmak üzere dört yenilik ve üretim sistemi bulunmaktadır(Başoğlu, 1999, s.105). Bu dört yöntem yanında, yeni sanayileşen Güneydoğu Asya ülkeleri ise, piyasaları iyi algılayarak olumlu devlet müdahaleleri, yönlendirme, koordinasyon ve teşvikleriyle yerli ve yabancı sermayenin yatırımlarını ve faktör/girdi piyasalarını canlandırmışlar, ekonomik faaliyetlerden önemli yararlar elde etmişlerdir(Sabır, 2002, s.23). İşgücüne beceri kazandırılması, teknoloji ve yeni ürünler geliştirme konusunda yerli olan ülkelere yönelen doğrudan yabancı sermaye ve şirketlerin teknoloji ve bilgi birikimlerinden yararlanmaya dönüşmektedir(Atalay 2002, s.77).

Son yıllarda dünyanın gündeminde özellikle bilişim teknolojisi ve biyoteknoloji rekabet yarışında en önemli gelişmelerden sayılmaktadır. Her iki teknolojide bir çok yenilikleri ve yeni istihdam imkanını beraberinde getirmektedir(Müller, 2002, s.57). Bu teknolojiler yalnızca ekonominin değil, neredeyse hayatın bütün alanlarını etkileyerek son derece köklü değişikliklere neden olmaktadır. Yeni yöntemler, bilim seviyesinde üstünlük elde etme yeteneği olanlara yararlı olurken, bu sayede gelir seviyelerini yükseltmekte, pazar paylarını arttırmakta, ülke sınırlarını aşarak dünya çapında tekel veya kartel oluşturmakta ve rekabet güçlerine büyük bir ivme kazandırmaktadırlar(Shaw-Schawarts, 2002, s.129).Teknoloji, kültürel ve siyasal bakımlardan değişime uyum sağlama yeteneği az olanlara da zarar vermektedir(Yücel, 2002, s.143).

Üretimde gözlemlenen bir diğer gelişme ise rekabetçilik alanında uzmanlaşma ve işbölümünün öne çıkmasıdır. Küreselleşme olgusu çerçevesinde, bilim alanında uzmanlaşma (bio-tıp, klinik hekimliği, uygulamalı biyoloji, fizik, kimya, mühendislik bilimleri, havacılık bilimleri, matematik bilimleri), teknoloji alanında uzmanlaşma(havacılık, elektronik, eczacılık, yatırım, kara, kimya ve doğal kaynakların ve emeğin entansif kullanımı), ve endüstri alanında uzmanlaşma gerçekleşmektedir(Başoğlu, 1999, s.103).

Öte yandan, çeşitli alanlara yayılmak (conglomerate)'tan çok belli alanlarda küresel boyutlara ulaşan, derinleşmiş üretim yapan ulusların günümüzde önem kazandığı görülmektedir(Schaffer, 1993, s.77). Bilgi üretme altyapısı ve dinamizmi ile teknoloji üretim bilgisini üretebilme ve yenilik oluşturma kabiliyetleri daha stratejik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Klasik üretim fonksiyonundaki müteşebbislik unsuru da üretim bilgisinin oturması, gelişmesi ve kullanılması yönündeki yaratıcı sevk ve idare kavramları ile iç içe hale gelmektedir(Inama, 2002, s.85). Teknoloji ve müteşebbis gücün nitelikleri uzun vadeli rekabet gücünü temsil etmeye başlamıştır. Karşılaştırmalı üstünlükler kavramının yerini rekabetçi üstünlükler almıştır. Giderekte ulusal rekabetçi üstünlükler anlayışı hakim olmaktadır(Yücel, 2002, s.139). Bu hakim olan anlayış ülkelerin içinde bulunduğu statüyü de tespit etmektedir.Bu tespite göre, global düzeyde üretim yapıp marka, finans ve teknoloji etkinliği olan ve gerek tüketici

kesimde gerekse tedarik kanalında gücünü hissettiren ülkeler birinci lig statüsünde, bu etkinliği ancak yerel düzeyde başaran ve birinci ligde yer alan ülkelerin tedarikçisi ya da fasoncusu veya taşeronu olan ülkeler ise ikinci lig statüsünde yer alan ülkeler grubundadır. Son olarak bu değişimlerin dışında kalıp varlığını sürdürmesini zora sokan ülkeler yapısal değişiklikleri de yapamadıkları için üçüncü lig ülkeler statüsünde değerlendirilmektedir. Ülkeler arasındaki bu statü ayrımına, ücret farklılıkları, emeğin vasıf seviyesindeki değişiklikler, gelir dağılımındaki bozulma ve sektörel bazlı temel değişiklikler gibi hususlar eşlik etmektedir(Akyüz, 2001, s.19).

Bu ülkelerin sektörel bazlı temel değişimlerine bakılırsa, bilindiği üzere gelişmekte olan ülkede en fazla katma değer tarımdan elde edilir, bunu sırasıyla hizmetler ve sanayi takip eder. Sanayileşme sürecinde olan ülkelerde ise, en fazla katma değer sanayide, arkasında hizmetlerde, en küçük payda tarımda oluşur. Sanayi ötesi toplumlarda en yüksek katma değer hizmetlerde, daha sonra sanayide, daha sonra da tarımda elde edilir. Burada da görüldüğü gibi ülkeler geliştikçe sanayiinin gelişmesi hizmet sektörünü de büyütmektedir. Bu kavramlar zamanla iç içe gömülecek neyin hangi sektör olduğu bilinemeyecektir. Endüstriyel ürünler hizmete dönüşmekte ve sağlanan bu hizmetin içinde endüstriyel ürünlerde yer almaktadır. Bu eğilimlerin temelinde dış ticaret, finansman ve yatırımların hızlı liberalizasyonun imkan verdiği, belirli gelir grupları lehine eşitsizliğin artmasına yol açan bir dizi etken bulunmaktadır(Akyüz, 2001, s.19). Üretimin ana unsurlarından üretim faktör bazlı değişimi ise emek faktörlerinde ederi düşük işlerden ederi yüksek işlere yönelerek emeğin niteliği ön planda tutulması, doğa faktöründe toprağın verimliliğinden arsaya dönüşen toprağın değerine, sermaye faktöründe ise riski yüksek ülkelere sermaye akışları yavaşlamış, riski düşük ve fırsatları yüksek ülkelere sermaye akışı şeklinde değişmektedir(Krugman, 1995, s.27). Gelişmekte olan teknoloji, kullanımı yaygınlaşan mobil telefonlar, internet ve elektronik ticaretin gün geçtikçe önem kazanması ve sanal ortamın birçok alanda yaygın olarak kullanılması üretimin çalışma usullerini değiştirmektedir. Mobil komunikasyon ve intenet teknolojilerinin iç içe geçmesi(Perl, 1997, s.22) ticaret ve üretimde insanlara büyük esneklik sağlayarak

coğrafi özerklik ve dinamizm kazandırmaktadır. Bütün bunların dışında 21.yüzyıl ile ilgili bir başka olgu, üretimin çalışma usullerindeki değişimdir.Bu çerçevede internet bazlı ticaret, çok sayıda müşterilerin alışveriş ve tercihleri hakkında detaylı bilgileri depolamayı ve incelemeyi yaparak müşteriye göreleştirilen seri üretim(mass customization) kavramı yaşamın vazgeçilmez unsuru olmaktadır. Bu süreçte, esnek üretim, esnek uzmanlaşma, ileri esnek otomasyon, özgül taleplerin oluşturduğu üretim yapısı gibi faktörler öne çıkmaktadır(Göker, 1993, s.91). Bu faktörler de üretim teknolojisindeki gelişmenin boyutunu ve rekabet gücüne olan etkisini belirlemektedir.

1.3.Rekabetin Değişen Çehresi

Rekabet, evrensel kurallara bağlı bir ilişkiler sistemi olarak, doğa bilimlerinde olduğu gibi, kıt kaynakları kullanarak sınırlı bir talebi ekonomik olarak karşılama ve varlığını geliştirerek sürdürebilme yeteneğini kazanmaktır. Bir anlamı da var olma savaşı olan rekabet, stratejik bir düşünce yapısını, belirli stratejik analizleri ve bilinçli kuralları uygulamayı gerektirmektedir(İKV, 1992, s.119). Genel olarak ifade etmek gerekirse rekabet, kaynakların etkin kullanımı, maliyetlerin düşürülmesi, yeni teknolojiler bulunması, bu teknolojilerin üretime yansıtılması ve fiyatların düşmesi gibi pek çok yarar sağlar. Üretimde ve kaynak dağılımında verimliliğin sağlanması (Sanlı, 2000, s.3). Rekabette dinamik etkinlik, teknoloji, metod ve ürünlerdeki iyileşmeyi ve daha ileri aşamaları keşfetmedir(Topçuoğlu, 2001, s 22).Yani rekabet, bir başkasına ya da başkalarına karşı üstünlük, kazanç veya başarı sağlama mücadelesidir. Mal ve hizmet üretiminde, kullanılmak üzere, kaynak temininden üretimine, kişiler arasındaki değişimine ve tüketiciye ulaştırılıncaya kadar uzanan ticari faaliyet mücadelesidir. Rekabet, herhangi bir kimsenin veya bir teşebbüsün faaliyetlerinin, diğer kimseler ya da teşebbüsler tarafından sınırlandırılamadığı, ideal ortamdır. Rekabet aynı zamanda firmaların piyasadaki fiyatı etkileme gücüdür.Tam rekabet, işleyebilir rekabet, yarışmacı rekabet, potansiyel rekabet ve etkin rekabet sistemi şeklinde çeşitli tanımlamalarda bulunmaktadır(Topçuoğlu, 2001, s.28). Bu tanımlarla birlikte rekabetçi düşünce tarzı da sürekli değişim göstermektedir.

Diğer canlılar gibi insanların da doğal bir rekabetçi ortam içinde varlığını sürdürme mecburiyetleri, onları doğuştan rekabetçi düşünce tarzı ve taktikleri ile donatmış durumdadır(Drucker,1990, s.5). pazarlarda başarının ölçütlerinin belirlenmesinde değişik aşamalardan geçilmiş, 19. yüzyılda klasik iktisatçılar tarafından ortaya konan kıyaslamalı üstünlük tezi, ülke ilişkilerinde ekonomik kuralların ötesinde politik önceliklerin yer alması nedeniyle tam anlamıyla hiç bir zaman çalışmamıştır. Bazıları ulusal rekabetçiliği döviz kurlarının, faiz hadlerinin ve hükümet açıklarının harekete sevk ettiği makroekonomik bir olgu, bazıları ise, rekabetçiliği ucuz ve emeğin ve zengin doğal kaynaklarının bir fonksiyonu olarak algılamaktadır. Yakın zamanlarda ise bir çokları rekabetçiliğin en güçlü biçimde hükümet politikalarından etkilendiğini iddia etmektedirler.

Öte yandan, geleceğin tarihçileri, yirminci yüzyılı bir uygun rekabet(niche competition), yirmibirinci yüzyılı ise kafa-kafaya rekabet(head to head competition) yüzyılı olarak betimlemektedirler(Porter, 1994, s.21). Uygun rekabet, herkesin öne geçebileceği bir alanın olduğu hiç kimsenin işin dışına itilmediği birebir kazanmanın olduğu "kazan kazan" rekabet olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte yenilik ve girişimcilik, eş zamanlı goballeşme, piyasa farklılıkları, organizasyonel biçimsizlikler, rekabetçi avantajların niteliği gibi unsurlar 1990'lı yılların en önemli yönetim temaları olacaktır(Caulkin, 1990, s.2). Kafa kafaya rekabet denilen 21.yüzyıl rekabeti ise, mikroelektronik, biyoteknoloji, yeni malzeme bilgisi sanayileri, telekomunikasyon, sivil havacılık, robotik artı makine aksamı ve bilgisayar artı yazılım gibi "yedi anahtar sanayileri" herkesin ele geçiremeyeceği bazılarının kaybedip bazılarının kazanacağı bir "kazan kaybet" rekabetidir. Öte yandan son yıllarda gerçekleşen rekabet bireyci değerlerle, cemaatçi değerlerin oluşturduğu rekabet mücadelesi şeklinde yayılmaktadır(Porter, 1994, s.23).

Bütün bunların ötesinde rekabetçi ülke, üretkenliği baz alarak yeni işler ihdas edebilmelidir(Ohmae,1990, s.3). Hiçbir ülke her şeyde rekabetçi olamaz. Bir ülke böylelikle nispeten daha üretken olduğu sanayi ve alt sanayilerde uzmanlaşıp firmalarının rakiplerinden daha az üretken olduğu mal ve hizmetleri ithal edebilir(Porter, 1990, s.37).

Çünkü beşeri ve diğer kaynakların havuzu dardır. İdeal olan bu kıt imkanlarda en üretken kullanımları gerçekleştirebilmektir(Peters, 1990, s.69). Ulusal ekonomileri, uzmanlaşmış varlık ve becerilerin en hızlı birikimine imkan verdiği ve bunları desteklediği yerde rekabetçi üstünlük kazanırlar(Porter, 1994, s. 37). Çünkü,rekabetin yeni temeli, değişen şartları izlemektir. Schumpeter'in yıllarca önce işaret ettiği gibi, ekonomik rekabetin özü denge değil, sürekli değişme durumudur(Monga, 1999, s.9).Dünyadaki gelişmeler doğrultusunda, makro ve mikro düzeyde tüm organizasyonlarda değişim kaçınılmaz olmuştur. Çok hızlı yaşanan küreselleşme olgusu, toplumsal sistemin tüm alt sistemlerini ve bireylerini etkilemektedir. Küreselleşme olgusu ile ortaya çıkan yeni rekabet koşulları, eskiye oranla çok daha sert ve imha edicidir. Üretimin daha çok teknoloji ağırlıklı olması, gelişmekte olan ülkelerin de ham madde üstünlükleri ile katma değeri yüksek ürünlerde gelişmiş ülkelerle rekabet edebilmelerini sağlamaktadır. Organizasyonları değişime zorlayan faktörler aşağıdaki unsurlardan oluşmaktadır(Aktan, 1999, s.23).

Müşterinin bilinçlenmesi ve beklentilerinin (kalite, hızlı servis, ucuzluk, ürünün estetik değeri, güvenilir olması v.b.) yükselmesi, yeni açılan pazarlar ve beraberinde getirdiği pazar payı kapma yarışı, küreselleşme olgusu ve korumacılık, ve bölgesel bütünleşmelerin rekabet savaşlarını kızıştırması, sıcak savaş taktik ve stratejilerinin soğuk savaş taktik ve stratejilerine dönüşmesi, yeni teknolojik buluşlar, bilgi teknolojilerindeki gelişmeler,bilgisayar kullanımının yaygınlaşması,üretim sürecinde robotlardan yararlanılması ve haberleşme alanındaki hızlı gelişmeler, insan hakları ve demokrasi alanındaki gelişmeler dolayısıyla organizasyonlarda insana saygının önem kazanması ve bu faktörler ve bunlara eklenebilecek birçok faktör, devlet dahil tüm organizasyonların bu değişimleri fırsat ve tehdit olarak değerlendirecekleri yeni stratejileri ve ekonomik reformları benimsemelerini gerektirecek yapılanmaları ön plana çıkarmaktadır(WB, 2002, s.3-11).

Dünyadaki değişim trendiyle birlikte serbest piyasa kurallarının geçerli olduğu dünya ekonomik konjonktüründe firmalar arasında yoğun ve acımasız bir rekabet süreci başlamıştır. Mega rekabet ya da hiper rekabet olarak adlandırılabilecek bu gelişmeler kamu, özel ve

üçüncü sektördeki tüm organizasyonları değişime zorlamaktadır. Değişim dinamikleri analiz edildiğinde devletten bireye doğru bir güç kayması yaşandığı saptanmaktadır. Gerçekten de ekonomide serbestleşme, özelleştirme, yerelleştirme, gönüllüleştirme, demokratikleşme gibi reformlarla devletin gücünün, görev ve fonksiyonlarının giderek daraldığı, buna karşın sivil toplumun gücünün genişlediğini söylemek mümkün(Aktan 1999, s.29). Dünyada bu değişim trendi tüm hızıyla devam etmektedir.

Yukarıdaki faktörlerin yanı sıra, organizasyonları (holdingler, şirketler, küçük ve orta ölçekli firmalar, kamu iktisadi teşebbüsleri, kamu kurumları vs.) değişime zorlayan diğer faktörleri şu şekilde sıralamamız mümkün:

- Global Rekabetin Artması ve Bölgesel Entegrasyonların Önem Kazanması,
- Bilgi ve İletişim Teknolojilerindeki Gelişmeler ve Sibernetik Devrim,
- Malzeme Teknolojisindeki Gelişmeler,
- Yeni Teknolojik Buluşlar,
- Yeni oluşan pazarlardan Pay Kapma Yarışı,
- Ekonomik Kalkınmanın İtici Gücünün, İnsan Kaynağı Olduğunun Anlaşılması,
- Müşterilerin Bilinçlenmesi ve Müşteri Beklentilerinin Değişmesi,
- Ticarette Standardizasyona Gidilmesi,
- Kamu Ekonomisinin ve Kamu Yönetiminin Sorunları gibi temel faktörlerdir (Aktan 1999, s.29-34).

Bu faktörlerin her biri belli bir süreçten geçtikten sonra değişimi zorunlu kılmaktadır. Mesela kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesi belirli bir dönemde yapılıp tamamlanan bir iş değil, bir süreçtir. Kamu yönetiminin oluşturulması yalnızca örgütsel yeniden yapılanma ile başarılamaz. Yapısal iyileştirmeler yanında yönetilenlerin özlemi, hızlı,

etkili, açık, hukuka saygılı ve yolsuzluklardan arındırılmış bir kamu yönetimidir.

İktisadi savaş askeri savaşın yerini almaktadır. Şiddetli rekabet iktisadi büyümeyi tahrik edebilmektedir. Çok iyi imal edilmiş, muhteşem bir tarzda pazarlanan Avrupa, Japonya ve ABD mamüllerinin saldırgan istilasında etik olarak yanlış bir şey bulunmamaktadır. Satın alınmış olmak askeri bakımdan işgal edilmiş olmakla bir değildir. Ayrıca askeri metafor temelden yanlış bulunmaktadır. Yirmi birinci yüzyılda oynanacak olan iktisadi oyun rekabetçi olduğu kadar işbirlikçi unsurlara da dayanmaktadır. Kapitalizmde içkin olan kriz devrelerini önlemek için işbirliğine yönelik bir makroekonomik lokomotif inşa edilmesi gerekmektedir. Dünyanın ortak çevresi yaşanabilirlik ise, global işbirliğinin yapılması gerekmektedir(Thurow, 1994, s.24).

Öte yandan, yüksek üretim hacimli işletmelerden oluşan eski çekirdek piramitlerin yerini almakta olan, yüksek değerli işletmelerden oluşan yeni örgütsel ağlar yerkürenin dört bir köşesine ulaşmaktadır. Bu bakımdan gelecekte ne "Amerikan"(veya İngiliz, Fransız, Japon veya Alman) şirketi diye bir örgüt, ne de "Amerikan"(veya İngiliz, Fransız, Japon veya Alman) ürünü diye nihai bir mal beklenilmektedir. Eski yüksek-hacim ekonomisinde, çoğu mamüller tıpkı onları imal eden şirketler gibi belirgin milliyetlere sahiptiler. Kaç tane sınırı geçerlerse geçsinler, bu mamüllerin menşei asla şüphe götürmemektedir. Ölçek ekonomileri merkezi bir yerleşimi gerekli kıldığından, bu mamüller için harcanan çabanın büyük bir bölümü tek yerde gerçekleştirilmektedir. Ancak büyük ölçekli üretime bağımlı olmayan doğmakta olan yüksek değer ekonomisinde pek az mamülün belirgin bir milliyeti olmaktadır. Mamül miktarları bir çok değişik yerlerde randımanlı bir biçimde üretilebilecek bir çok yerdeki müşteri isteklerine uyacak tarzlarda bir araya getirilebilecektir. Entelektüel ve finansal sermaye her yerden gelebilmekte ve anında devreye sokulabilmektedir(Özel, 1994, s.51).

1.4. Yatırım ve Stratejisi

Yatırım ve yatırım davranışı iktisat literatüründe önemli bir araştırma ve tartışma konusu olmuştur.Bunun nedeni yatırımların diğer makro değişkenler ve mikro bazda karar değişkenleri ile sıkı ilişkileri

yanında büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında, devam ettirilmesinde önemli bir güç olmasından kaynaklanmaktadır.

İktisat literatüründe yatırım kavramı gerek mikro gerekse makro düzeyde bir firmanın veya ekonominin gelecekteki üretim yeteneğini arttırmaya yönelik cari her tür faaliyetini ifade etmek için kullanılır(Dornbusch ve Fisher, 1990, s.47), Lipsey, 1989, s.461). Yatırım kavramı ile ifade edilen sermaye stokuna ilaveler anlamında reel yatırımlar olup, ticari ve üretken boyutu kapsayan sabit sermaye yatırımlarını kapsamaktadır. Aşınma ve eskime payı düşülmemişi brüt yatırımları düşüleni ise net yatırımları vermektedir.Öte yandan toplam talebin bir kalemi olarak yatırımların makro analizinde sık sık kullanılan uyarılmış-otonom ayırımında üzerinde durulan nokta yatırım gelir ilişkisini kapsamaktadır.Gelirdeki değişmeler talepteki değişmeleri sağlamakta ve üretim kapasitesi artmakta ise bu tür yatırım uyarılmış yatırımlar olmaktadır. Otonom yatırımlar ise gerek kamu gerekse özel sektör tarafından gelir değişmelerinden bağımsız olarak gerçekleşmekte olan yatırımları kapsamaktadır.

1.4.1.Yatırım Teorisinin Tarihsel Gelişimi

1.4.1.1. Klasik Ekonomi Politikasında Sermaye Birikimi ve Yatırım

A.Smith'in temellerini kurduğu, Ricardo'nun formel bir yapıya kavuşturduğu ve Marx ile diyalektik ve tarihsel boyutu kurulan Klasik Ekonomi Politikte ana eğilim, kapitalist sistemin geleceği ile ilgili sonuçlara, tahminlere varmaktı.Bunun doğal gereği, mevcut sistemin işleyiş mekanizmasının temel parçalarını ve parçalararası ilişkilerini belirlemekti.Klasik Ekonomi Politikte birikim ile ilgili olarak sermaye birikiminin kaynağının kar olduğu üzerinde tam bir görüş birliği bulunmaktadır. Kaynağı kar olan sermaye birikimini sağlayan sermaye yatırımlarının ise iktisadi dinamizmin motoru olduğu, üzerinde birleşen ikinci bir nokta olmaktadır.

Klasik iktisat anlayışında tasarruf yapan sınıf yalnızca sermaye sahipleri olduğundan, Klasik Tasarruf fonksiyonu varsayımıyla anlamını bulan bir kar yatırım ilişkisi kurulmuş, sermaye birikimi ve

dolayısıyla yatırımın, karlılık tarafından motive edildiği teziyle bu ilişki pekiştirilerek tamamlanmıştır.Böylelikle sermaye sahiplerinin kar beklentileri yatırım kararları açısından en önemli unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Yatırımlar dolayısıyla tasarruflar kar haddinin bir fonksiyonudur. İktisadi ilerleme,ancak sermaye sahiplerinin tasarruf ederek bunları yatırıma aktarmaları yoluyla sağlanabilmektedir.Bununla birlikte farklı üretim teknikleri ancak niteliksel değişiklikler ve teknolojik gelişme içermek gibi özellikleri olan yatırımlarla ortaya çıkabilmektedir(Akyüz, 1980, s.60). öylelikle klasikler sermaye sahiplerine toplumun öncü sınıfı rolünü yüklemişler, kar haddini de birikimi belirleyen unsur yapmışlardır.

Uzun dönemde kar oranlarının ve işgücünün verimliliğinde azalmanın olacağını savunan klasikler, sermaye birikiminin yavaşlayacağını ileri sürmüşlerdi.Bu süreç birbirini besleyen karşılıklı bir etkileşim mekanizmasını içermektedir. Düşen kar sermaye birikimini dolayısıyla yatırımları azaltmakta azalan yatırımlarda karları düşürmektedir. Ulaşılan sonuç uzun dönemde Ricardian Durgun Durum'dur. Marx bu sürecin sermaye sahiplerinin davranışları ile sistemden kaynaklandığını ifade etmektedir.

1.4.1.2.Keynes ve Bağımsız Yatırım Fonksiyonu

Diğer taraftan, klasik iktisadın ekonomide denge gelir düzeyinin tam istihdam sınırında sağlanır önermesine karşı çıkan ekonomide denge gelir düzeyinin tam istihdam sınırının altında olabileceğini gösteren Keynes, ilk defa ekonomide bağımsız bir yatırım fonksiyonunun varlığına dikkati çekmiştir.Klasik ve Neoklasik iktisatçılar, planlanan manada yatırım tasarruf eşitliğinin faiz hadlerince sağlanacağını kabul etmekteydiler. Genel olarak tasarruflar faiz haddinin bir fonksiyonudur. Yatırımcının reel sermaye talebi ise yatırımların marjinal verimliliğiyle yönlendirilmektedir.Bu durumda, faiz hadleri sermaye arz ve talebini eşitleyen bir piyasa fiyatı işlevini görür.İşte Keynes, sözkonusu dengenin faiz hadlerindeki değişmeyle değil fakat gelir değişmeleriyle olduğunu savunmaktadır. Çünkü tasarruflar faiz hadlerine değil, gelir düzeyi ve tasarruf eğilimine bağlıdır. Yatırımlar ise sermayenin marjinal etkinliği ve yatırılan fonların fırsat maliyetini gösteren faiz hadlerine bağlıdır.Burada önemli

olan nokta Keynes'in yatırım ve tasarruf yapan kesimlerin farklılığını dikkate almış olmasıdır. Böylece ortaya tasarruf ve gelirden bağımsız olarak farklı saiklerle belirlenen, bağımsız bir yatırım fonksiyonu çıkmaktadır.

Keynes'te ekonominin kısa dönem dengesi, toplam arz ve toplam effektif talebin eşitlendiği noktada oluşmaktadır.

$Y^* = Y = Y^d$ veya $S = A$
Y^* = Denge gelir düzeyi
Y = Toplam arz (Parasal gelir ödemeleri)
Y = Toplam parasal talep
S = Parasal tasarruflar
A = Parasal otonom talep

Gelirin uyardığı tüketim ile gelir düzeyi aarasındaki ilişki, c tüketim eğilimi iken

$C = C_o + cY$ olduğundan

$Y^d = A + cY$; ve denge gelir düzeyi

$$Y^* = Y^d = A.\frac{1}{1-c} = A.\frac{1}{s} \text{ olacaktır.}$$

Üreticilerin yatırım davranışlarıyla ilgili olarak Keynes'ce ileri sürülen yaklaşım özellikle yatırım hacminin belirlenmesiyle ilgili olarak ortaya koyduğu kriterler açısından Fisher'in yaklaşımıyla benzerlik taşımaktadır. Uzun dönemle ilgili bekleyişlerin üzerinde durması ve yatırımların karlılığı ile ilgili olarak farklı bir bakış açısı getirmesi, Keynes'in yaklaşımını farklılaştırmaktadır. Bu çerçevede sermaye ve yatırım mallarının maliyeti, yatırım malı ve sermayenin üretimde kullanılması sonucunda elde edilecek olan beklenen gelir akımları ve sermayenin marjinal etkinliği yatırım kararlarının oluşmasında önem arzetmektedir. Keynes, özel yatırımların gayet değişken karakterinden hareket ederek, bunların getirirsi üzerine rasyonel bir değerlendirmenin yüksek 'belirsizlik' koşulları altında ne derece zor, çoğu kez imkansız olduğunu vurgulamakta, yatırım kararlarının arkasındaki asıl itici gücün hayvansal güdü(animal spirit) olduğuna işaret etmektedir. Bu kavramı

da "(...) insan doğasının bir karakteristiği olarak pozitif aktivitelerimizin önemli bir bölümünün kendiliğinden ortaya çıkan iyimserliğimize dayanması sebebiyle bir kendiliğinden oluşan faaliyetsizlikten ziyade faaliyet isteği olarak tanımlanmakta, muhtemel pozitif bir şey yapmak şeklindeki kararlarımızın büyük bir kısmı, ki bunların tüm sonuçları gelecek günler üzerine çizilecektir, ancak bir hayvansal güdünün sonucu olarak alınabilir" demektedir. Bunun aşağılayıcı anlamda düşünülmemesi için ise yatırım ile şu şekilde ilişkilendirmektedir. "Unutmamak gerekir ki, beklenen getirileri değerlendirmede kullanmaya mecbur olduğumuz veriler son derece güvenilmez niteliktedir. Bir yatırımın verimini etkileyecek olan faktörler hakkındaki bilgimiz, birkaç yıl sonrası için genellikle çok sınırlı ve çoğu zaman önemsenemeyecek niteliktedir. Açık söylemek gerekirse, bir tren yolunun, bir bakır madeninin, bir tekstil fabrikasının, bir ilaç patentinin, Atlantik hattının veya Londra'daki bir binanın on yıl hatta beş yıl sonraki getirisini tahmin etmek üzere dayandığımız bilgimiz çok azdır; hatta bazen hiçbir değer ifade etmez". Keynesin beklentilerle ilgili olarak ortaya koyduğu bu görüş, yatırımların karlılığına bir kriter getirme çabasını ortadan kaldırmaz.

Fiyat ve maliyet unsurları ile ilgili bekleyişlerde ücret ve ürün fiyatı beklentilerine dayanmak yatırımcılar açısından tek yol olmaktadır.t döneminde yapılan bir yatırımın her dönem için Q kadar ürün oluşturduğu, bunun içinde L kadar işgücü ile gelecekte beklenen net gelir (1.1)

$R^* = P^* . Q - w^* . L;$

P^* = Ürünün beklenen fiyatı

W^* = Beklenen ücret olarak ifade edilebilmektedir.Bu gelir akımının uzun dönem cari faiz haddi üzerinden bugünkü değeri

$$PV = R^* \left[\frac{1}{(1+i)^t} + \frac{1}{(1+i)^{t+1}} .... + \frac{1}{(1+i)^{t+n}} \right] = \frac{R^*}{i}; n = 1, ...\infty$$

Q ve L değişkenleri üretim fonksiyonu ile belirlenmiş veri değişkenler olduğu için faiz haddi, beklenen ücret ve beklenen fiyata bağlı olarak değişecektir.Yatırımcılar Keynes'in sermayenin marjinal

etkinliği olan yatırımın arz fiyatını yatırım fiyatına eşitleyen iskonto oranı olarak tanımlamaktadır.

Tanım gereği ; $I^s = \frac{R^*}{SME}$ olmaktadır. Özetlemek gerekirse, yatırım hacmi sermayenin marjinal etkinliği ve cari faiz hadlerine bağlı olmakta SME i'den büyük ise yatırım yapılmaktadır. $I^d = f(i); \frac{\partial I^d}{\partial i} < 0$ ve beraberinde marjinal etkinliğin düşüşünü getirmekte, dolayısıyla yatırım talebi faiz oranının azalan bir fonksiyonu olmaktadır.Diğer taraftan beklentilere göre Harrod'un hızlandıran türündeki yatırım fonksiyonu basit formunda

Y_{t^*}=t dönemi sonunda yatırımcıların bekledikleri talep

Y_{t-1}=t dönemi başında gerçekleşen talep ise;

Y_{t^*}-Y_{t-1}=beklenen talep artışını gösterir. Bu durumda sözkonusu artışı karşılamak üzere yatırımcıların gerçekleştirmeye karar verdikleri yatırım, v veri iken(1.3) It = v (Yt* - Yt-1) olacaktır. Burada v katsayısı 'hızlandıran" olarak görev yapmaktadır.Öte yandan yatırımlar, tasarruf eğilimi s iken dönem içinde ; $Y_t = \frac{I_t}{s}$ kadar talep yaratacaktır.

1.4.1.3.Neo-Keynesyen İktisatta Yatırım

Keynes sonrasında, yatırımların makro düzeyda belirlenmesini büyüme eksenli inceleyen Harrod'un ulaştığı doğal büyüme oranına sahip bir ekonomide, hızlandıran türü fonksiyonla ifade bulan yatırımların büyüme oranını gerçekleştirebileceği ve büyümenin bir süreç olarak ele alındığı yatırımlar, müteşebbislerin yatırım arzusu, kar bekleyişleri ve güven duygularının derecesi olan iki farklı görüşü temsil etmektedir. Modelin yatırım fonksiyonu büyüme ekseninde formulleştirilebilir.

Y_I : talep ve ürün kapasitesinin artış hızı
g_{yt} : t döneminde kişi başına gelirin büyüme oranı
g_{kt} : t döneminde kişi başına sermaye stokunun büyüme oranı
n : nüfus artış oranı

g_o: otonom gelir artışı (sermaye birikiminden bağımsız)
θ :dışsal parametre

g_{Kt} :$g_{kt} + n$ ve

g_{Yt}:g_{yt}+n iken Modelin teknolojik gelişme fonksiyonu (1.4) $g_{yt} = g_o + \theta\left[g_{Kt} - n\right]; g_o >, \theta < 1$ şeklinde ifade edilsin. Bu durumda kişi başına yatırım, sermaye stokunun $\frac{(y - g_o)}{\theta}$ oranında büyümesi için gerekli olan yatırımlara eşittir.Yani

$$\frac{I_{t+1}}{K_t} - n = \frac{g_{yt} - g_o}{\theta}, \text{ buradan}$$

(1.5)
$$I_{t+1}^T = K_t\left[n + \frac{g_{yt} - g_o}{\theta}\right] \text{ elde edilir ki bu,}$$

$I_t = \int_t^{t+k} \left(R - W_T^*\right)dT$ Kaldor'un talep tarafından uyarılmış yatırım fonksiyonudur. Öte yandan, kar oranlarının artacağı beklenmekte ise yatırımlar(1.5'deki) düzeyinden daha yüksek olacaktır.Bu artış sermaye hasıla katsayısına bağlı olduğundan (1.6) $I_{t+1}^P = b\frac{dV_t}{d_t}; V = \frac{Y}{K}, b > 0$ denklemi de kar bekleyişlerinin uyardığı yatırım fonksiyonunu verecektir. Toplam uyarılmış yatırım fonksiyonuna ise 1.5 ve 1.6 birleştirilerek ulaşılmaktadır.(1.7) $I_{t+1} = K_t\left[n + \frac{g_{yt} - g_o}{\theta}\right] + b\frac{dV_t}{d_t}$ Kaldor daha sonraları sermaye stokunun ölçülmesi sorunundan kurtulmak ve teknolojik gelişmenin bazı özelliklerini de analiz etmek için alternatif yıllanma(vintage) modelini formüle etmiştir. Modelde, müteşebbislerin yatırım kararlarında iki kriter sözkonusu olmaktadır.Bunun ilki karlılık ikincisi ise risk veya belirsizlik unsurunu karşılama kriteridir.Teknolojik gelişme ne kadar hızlı ve sabit yatırım maliyeti ne kadar yüksekse , bu unsurların etki derecesiside o kadar yüksek olacaktır.Bu ilişki, (1.8)

I_t : t döneminde yapılan yatırımlar
R :her dönemde yatırımlardan sağlanan ürün

W_T^* : T döneminde beklenen ücret

k :yatırım yapıldıktan sonraki belli bir süre (3-5 yıl gibi) k dönem içerisinde yatırımların sağladığı gayri safi gelirlerdir. Başka bir ifade ile, yatırım yapıldıktan sonra, k yıl boyunca elde edilen gelirin başlangıç yatırımına eşit olması dikkate alınmaktadır.

W*durgun bekleyişlere göre formüle edilmektedir. (1.9) $W_T^* = W(1+\alpha)^{T-1}$; α, t - i dönemindeki ücret artış oranı

Buradan(1.10) $I_t = \int_t^{t+k} [R - W_t(1+\alpha)^{T-t}]dT$ eşitliği Kaldor'un yatırım fonksiyonunu vermektedir. Diğer taraftan Post- Keynesyen teoride yatırımlarla ilgili temel fikirleri üç ana yaklaşım altında toplanabilmektedir.Birincisi Dağıtılmamış Karlar veya iç tasarruflar; yaklaşım tasarruf ve yatırımın Klasik ve Marxian artık teorileri üzerine kurulmaktadır.Buna göre birikim, cari karların tekrar yatırılması yoluyla sağlanmaktadır. Kalecki firmaların sabit bir borçlanma oranının üzerine çıkıldığında riskide artabileceğini ifade etmektedir. Buna göre (1.11) $I = (1-d)S + \lambda$ ifadesini teklif etmektedir. Buna mukabil finansman sınırı ise(1.12) $I \leq \frac{-\theta}{1-\varepsilon}(\pi - a.r)K$

[π = kar hadleri, r : faiz haddi, a: borcun sermaye stokuna oranı, ε : dış kaynakla finanse edilen yatırımların yüzdesi, K: Sermaye stoku, θ : firmanın net getirisinden dağıtmayı hedeflediği oran] olmaktadır. Post Keynesyen görüşün yatırımlarla ilgili diğer iki temel fikirleri yatırım fırsatları ve yönetimsel büyüme teorilerinden oluşmaktadır.

1.4.1.4.Yatırım Hızlandıran Teorisi ve Uzantıları

Modelin temel önermesi, yatırım haddinin ekonomide GSMH'daki değişmelerle orantılı olduğudur. Bunun için kullanılan varsayımlar;

i) Sermaye hasıla katsayısı ϑ, sabit.

ii) Yatırımların aşınma-eskime (depreciation) oranı sıfır.

iii) Cari sermaye stoku K'nın, arzulanan seviyesi K*'ya intibakı anlık olarak (eşdeyişle dönem içinde) sağlanmaktadır. Dolayısıyla uyarlama maliyetleri (adjustment costs) yok varsayılmaktadır: ($K_t^* = K_t$; t cari dönemi göstermektedir).

ϑ, bir birimlik üretim için gereken sermaye stokunu gösterdiğine göre,(1.13)$K_{t-1} = \vartheta\ Y_{t-1}$ ifadesi t dönemi başında ekonominin sahip olduğu sermaye stokunu verir. Buradan; (1.14)$K_t - K_{t-1} = \vartheta\ (Y_t - Y_{t-1})$, yazılabilir. Denklem t dönemindeki ürün artışının gerektirdii ilave sermaye stokunu göstermektedir. Tanım gereği bu miktar, yani sermaye stokuna ilaveler, yatırımlar olduğuna göre$K_t - K_{t-1} = I_t$ yukarıda yerine konursa(1.15) $I_t = \vartheta\ (Y_t - Y_{t-1})$ olarak formüle edilen basit hızlandıran modeli elde edilmiş olur. Diğer taraftan mevcut sermaye stokunun geçmişteki ürün seviyelerine bağlı olduğu fikri ön plana çıkmaktadır.(1.16)

$K_t = \vartheta(1-\lambda)\sum_{i=0}^{\infty}\lambda^i Y_{t-i}; 0<\lambda<1$ Bu ifadeye Koyck dönüştürme uygulanırsa (1.17)

$$K_t = \vartheta(1-\lambda)Y_t + \lambda K_{t-1}$$

$$K_t - (1-\lambda)K_{t-1} = \vartheta\ (1-\lambda)Y_t + \lambda K_{t-1} - (1-\lambda)K_{t-1}$$

(1.18) $K_t - K_{t-1} = \vartheta(1-\lambda)Y_t - (1-\lambda)K_{t-1} = I^N$; I^N: Net Yatırımlar

Mevcut sermaye stokundaki aşınma eskime payını karşılamak için yapılan yenileme yatırımlarını da dahil etmek suretiyle (1.19)$I^G = I_t^N + \delta K_{t-1} = \vartheta(1-\lambda)Y_t - (1-\lambda-\delta)K_{t-1}$ brüt yatırımlara ulaşılmaktadır. Buna göre brüt yatırımlar Yt'ye pozitif bir ilişki ile bağlı olmaktadır.Yenileme yatırımlarının cari sermaye stokuna orantılı olduğu varsayılırsa sermaye stokundaki değişmeler (1.20) $K_t = K_{t-1} = I^G - \delta K_{t-1}$; δ aşınma eskime katsayısı olarak yazılabilmektedir.(1.21) $K_t - K_{t-1} = (1-\lambda)(K_t^* - K_{t-1})$ olarak yazıp bu ikisini birleştirirsek (1.22) $I^G = (1-\lambda)(K_t^* - K_{t-1}) + \delta K_{t-1}$ ifadesine ulaşılmaktadır.

1.4.1.5. Neoklasik Yatırım Teorisinin Gelişimi

Klasik Ekonomik Politiğ'e alternatif olarak Jevons'unun İngiltere'de, mengerin Avusturya'da aynı yılda(1871), Walras'ın

Lozan'da(1874)'de bribirinden bağısız olarak temellerini attıkları Marjinalist devrim, azalan marjinal fayda ilkesi , yeni bir tür mikro-statik iktisadın temel yapı taşını oluşturmaktaydı.Yöntemin işleyişi, bireysel karar birimlerinin rasyonel karakterinden toplulaştırma mantığıyla toplumsal manada ekonomik dengeye ulaşma şeklindedir.. Rasyonel karakter ile ifade bulan tüketim eksenli fayda maksimizasyonu üretim eksenli ise kar maksimizasyonu davranışı içinde olmaktır.Neoklasik yaklaşımın sermaye teorisi Avusturya(Böhm-Bawerk)- Wicksell ve Fisher ekolü tarafından geliştirildi.Özellikle Fisher'in katkılarıyla modern halini alan Neoklasik optimal sermaye birikimi Teorisi, yatırım davranışı ve belirleyicileri ile ilgili yatırım teorilerinin üretilmesinde esas alınmıştır.

1.4.1.5.1. Optimal Sermaye Stoku ve Yatırım Kararları

Firmanın yatırım kararlarının altında yatan unsurların ortaya konması için basit bir firma ve piyasa modeli inşa edilebilir. Bu doğrultudaki varsayımlar,Notasyon :

K (t) : t anında firmanın sermaye stoku,
I (t) : t anında firmanın sermaye stokuna ilave yatırımı,
L (t): t anında mevcut işgücü (ünite cinsinden),
X (t)=w sabit ücret haddi,
R (t)=r sabit faiz haddi,
P (t)=p sabit ürün fiyatı,
P$_I$ (t): yeni sermaye mallarının fiyatı,

(1.23)y (t) = f (K(t), L (t)); K (t) ve L (t) veri iken elde edilebilecek maksimum ürün,

(1.24)π (t) = p.y (t) –w.L (t) – p (t) . I (t) : firmanın t anındaki anlık (instantaneous) karını göstermektedir.

Varsayımlar:

1. Firma bir fiyat alıcıdır i.e. w, p, q (t) veridir.
2. f (K (t), L (t)) şeklinde iki girdili üretim fonksiyonu ölçeğe göre azalan karakterdedir. $\frac{\partial^2 f(K(t), L(t))}{\partial K^2} < 0$

3. Sermaye piyasaları tamdır (perfect capital markets) i.e. firma r faiz haddinde istediği kadar borç para alıp verebilir.
4. İlk iki varsayım doğrultusunda firmanın amacı, elde edilecek net nakit akımının i.e. $(\pi(t))_{t=0}^{\infty}$ bugünkü değerini maksimise etmektedir.(1.25) $V = \int_0^{\infty} \pi(t).e^{-rt}\, dt$
5. Firmanın faaliyet gösterdiği çevre tam belirliliğin (perfect certainty) hakim olduğu bir dünyadır. Başka bir deyişle, bütün bireyler (firma pay sahiplerinin tercih ve beklentileri de dahil olmak üzere) gelecekle ilgili olarak aynı beklentilere sahiptirler.
6. Sermaye sabit bir oranda (δ) aşınma-eskimeye uğramaktadır. Tanım gereği(1.26)

$$\frac{dK(t)}{dt} = K(t) = I(t) - \delta . K(t)$$

7. Firmanın başlangıçta belli bir sermaye stoku (K_o) vardır. Böylece,

(1.27) $K(O) = K_o$

8. Sermaye stoku ayarlamaları maliyet gerektirmez.
9. Firma vergileme ile karşı karşıya değildir.

Bu varsayımlar altında firmanın karşı karşıya olduğu problem, nakit akımlarının bugünkü değerini, (1) ve (4) ile ifade edilen kısıtlar altında maksimize edecek işgücü L (t) ve sermaye K (t) girdilerinin zaman yolağını (time path) seçmektir. Firmanın seçim değişkenleri olan L (t) ve I(t), 'kontrol' değişkenleri; kendi geçmiş değerleri ve I(t) tarafından belirlenen K(t) ise 'durum' (state) değişkeni olarak adlandırılır. 'Hamiltonian' fonksiyonunu oluşturursak;

$$(1.28) \quad \begin{aligned} H(t) &= \pi(t) + \mu(t)\,[I(t) - \delta K(t)]\ [23] \\ &= p.f\,[K(t), L(t)] - wL(t) - q(t)\,I(t) + \mu(t) \end{aligned}$$

Buradan birinci-sıra maksimizasyon koşulları

$$\text{(i)}\ \frac{\partial H}{\partial L(t)} \Rightarrow p.\frac{\partial f(K(t),L(t))}{\partial L} = w,$$

$$\text{(ii)}\ \frac{\partial H}{\partial I(t)} \Rightarrow q = \mu,$$

$$\text{(iii)}\ \frac{\partial H}{\partial \mu(t)} = \frac{dK(t)}{dt} = \dot{K}(t) = I - \delta K(t)$$

$$\text{(iv)}\quad -\frac{\partial H}{\partial K(t)} = \dot{\mu} - r\mu = -p\frac{\partial f(K(t),L(t))}{\partial K(t)} + \mu\delta$$

1. Koşul, sermayenin marjinal ürününün değerinin ücrete eşitliğini göstermektedir.

2. Koşul, ek bir ünite yeni sermaye malının piyasa fiyatı ile bunun nakit akımında meydana getirdiği artışın (gölge fiyatın) birbirine eşit olmasını göstermektedir.

Koşoş2'den $\mu = q$ ise koşoş4'den,

$\dot{q} - rq = -p\frac{\partial f(K(t),L(t))}{\partial K(t)} + q\delta$ yazıazılabr. Buradan

$$\text{(v)}\ p.\frac{\partial f(K(t),L(t))}{\partial K(t)} = q(t)(r+\delta) - \dot{q}(t) \equiv c(t)$$

son denklemde ifade edilen (koşul v),

sermayenin marjinal ürününün değeri ile ilave bir ünite sermaye maliyetinin eşitliğidir.

Sermayenin marjinal ürününün değeri ile ilave bir ünite sermaye maliyetinin eşitliğidir.

c(t) ile ifade edilen şey ise, sermayenin piyasa fiyatından farklı olup, sermayenin kullanım maliyetini başka bir deyişle sermayenin akım fiyatını göstermektedir.c(t) ifadesinde,q(t) r:t döneminde, ek bir ünite sermayeyi satın almak için sağlanan borca işletilen faizi q(t)

δ:sermayenin δ oranında aşınma –eskimesinden kaynaklanan maliyeti (amortisman) q(t) :dönem boyunca, sermaye mallarının piyasa fiyatında meydana gelen değişmeler sonucu ortaya çıkan sermaye kazanımlarını (capital gains) göstermektedir. Dolayısıyla bunun sermayenin kullanım maliyetinden düşülmesinin nedeni açıktır.

i) Firmanın yatırım kararında sermayenin kullanım maliyeti anahtar bir kavram olmaktadır. Maksimizasyon koşulları doğrultusunda firma, (1.29) $p.\frac{\partial f(K(t), L(t))}{\partial K(t)} = c$ eşitliğinin sağlandığı noktaya kadar istihdam edecektir.

ii) Denge durumunda, c(t) sabit iken, K(t) arzulanan düzeyinde (K*) sabit ve koşul (iii) denI(t)= I* = δ K* olacaktır. Yani yatırım, yalnızca sermaye stokunda meydana gelen aşınma-eskimeyi bertaraf etmek için yapılan yenileme yatırımlarından (replacement investment) ibaret olmaktadır.

iii) Koşul (i) ve (v) eşanlamlı olarak çözülürse firmanın faktör talebi fonksiyonları elde edilebilir;

(1.30) $K^*(t) = K(c(t), w(t), p(t)), t>0$

(1.31) $L^*(t) = L(c(t), w(t), p(t)), t>0$

iv) Firmanın sermaye talep fonksiyonundan denklem (1.26) yardımıyla yatırım haddini elde etmek mümkündür;

$I^*(t) = K^*(t) + \delta K^*(t)$, Denklem (1.30)'dan

(1.30) $I^*(t) = K^*(t) + \delta [K(c(t), w(t), p(t))]$ olur.

Modelin eleştirisi:

1) Dinamik bir çerçevede otaya konan firma maksimizasyon problemi (1.30) ve (1.31) denklemlerinden görülebileceği gibi statik bir probleme dönüşmektedir. Firmanın geçmişteki kararları ve değişkenlerin geçmiş değerleri dikkate alınmamakta, sermaye talebi p(t), w(t), r(t), q (t), q(t)'ya göre belirlenmektedir.

2) Model, I (r,...) şeklinde iyi tanımlanmış bir kısmi türevle bir yatırım talep fonksiyonu verememektedir. Temel neden; ayarlama maliyetlerinin yokluğudur. C(t)'nin sürekliliğinin kesilmeye uğraması halinde (örneğin t_o'da), K*'da kesilmeye uğrayacak (t_o'da) ve bu noktada yatırım tanımsız olacaktır.

Haavelmo, neoklasik sermaye teorisinden hareketle yatırım teorisine ulaşmada bu tür eksiklikler ve realistik olmayan sonuçlara dikkati çekmiştir. "Yatırım haddi ile faiz seviyesi arasındaki olası bir ilişkiyi reddetmiyorum. Reddetmemiz gereken şey, karın maksimizasyonu davranışında üreticilerin klasik planından, mevcut olduğu düşünülen bir 'yatırım talebi' eğrisinin türetilebileceği şeklindeki safça yaklaşımdır. Basitçe, yatırım talebi sermaye talebinden türetilemez. Sermaye stokuna sonlu bir ilave talebi, sıfır ile sonsuz arasında her hangi bir yatırım haddine yol açabilir..." [Haavelmo 1960'dan aktaran Nickell, 1978:12](1.32) $I(t) = \dot{K}(t) + \delta K(t)$ olarak verilen yatırım talebinde sermaye akımının sabit olabilmesi için P(t) = p (sabit) ve w(t) = w (sabit) iken c(t)'nin de sabit olması gerekir. Bunun için de faiz haddi ile yeni sermaye malları fiyatı (q)'nın sermayenin kullanım maliyeti (eşdeyişle sermaye hizmetleri fiyatı, c(t)'ni sabit tutacak şekilde değişmesi gerekir. $\frac{\partial c}{\partial r} = 0$ (1.33)

$$\dot{K}(t) = \frac{dK}{dt} = \frac{\partial K}{\partial w} \cdot \frac{\partial w}{\partial t} + \frac{\partial K}{\partial c} \cdot \frac{\partial c}{\partial t} + \frac{\partial K}{\partial p} \cdot \frac{\partial p}{\partial t}$$

varsayım gereği $\frac{\partial w}{\partial t} = \frac{\partial p}{\partial t} = 0$, buradan

$$\frac{dK}{dt} = \frac{\partial K}{\partial c} \cdot \frac{\partial c}{\partial t}$$ olur.

$c = q(r+\delta) - q$ olduğundan

$$\frac{dK}{dt} = \frac{\partial K}{\partial c}\left[\frac{\partial q}{\partial t}(\delta + r) + q\frac{\partial r}{\partial t} - \frac{\partial^2 q}{\partial t^2}\right]$$

$$(1.34)\ I=\frac{\partial K}{\partial c}\left[\frac{\partial q}{\partial t}(\delta+r)+q\frac{\partial r}{\partial t}-\frac{\partial^2 q}{\partial t^2}\right]+\delta K$$

Yatırım talebi ile faiz haddinin ilişkisini göstermek için talep fonksiyonunun faize göre türevi alınırsa;

$$\frac{\partial I}{\partial r}=\frac{\partial^2 K}{\partial c^2}\frac{\partial c}{\partial r}.\frac{\partial r}{\partial t}+\frac{\partial K}{\partial c}.\frac{\partial^2 c}{\partial t\partial r}+\frac{\partial K}{\partial c}.\frac{\partial c}{\partial r}+\partial$$

$$\frac{\partial^2 c}{\partial t.\partial r}=c,\frac{\partial c}{\partial r}=0\Rightarrow$$

$(1.35)\ \frac{\partial I}{\partial r}=\frac{\partial K}{\partial c}.c$ Fisherian sermaye teorisine uygun olarak, yatırım malları talebi ile faiz haddi arasında negatif bir ilişki mevcuttur. Eşdeyişle yatırım talebi faiz haddinin azalan bir fonksiyonudur i.e.(1.36) $\frac{\partial I}{\partial r}=\frac{\partial K}{\partial c}<0$ İşgücü girdisi ve ürün fiyatı sabit olmaktan çıkarıldığında yatırım talebinin(1.37) $I=\frac{\partial K}{\partial w}.\frac{\partial w}{\partial t}+\frac{\partial K\partial c}{\partial c\partial t}+\frac{\partial K}{\partial p}\frac{\partial p}{\partial t}+\delta K$ olduğu rahatlıkla görülebilir. Buna göre Jorgenson'un yatırım malları talebi(1.38)

$I=f(w,c,p,w,c,p,\delta)$ olarak ifade edilebilir.υ' (I(t)), sözkonusu maliyetleri gösteren bir akım değişken olsun. (I(I): Brüt yatırım). υ' (I(t)), yatırımın mutlak artış hızına bağlı olarak artmaktadır. Ayrıca bu artış sürekli artan bir özelliktedir. Brüt yatırım sıfır iken her ikisi de sıfırdır. Formel olarak;υ' (I(t)) < 0 ⇔ I (t) < 0 υ' (I(t)) < 0 ⇔ I (t) > 0 ve, υ' (0) = 0, υ" (I(t)) > 0

$$(1.39)\quad V=\int_0^{\infty}e^{-R(t)}\pi(t)$$
$$=\int_0^{\infty}e^{-R(t)}\left[p(t)f(K(t),L(t)-w(t)L(t)-q(t)I(t)-u(I(t))\right]dt$$

üretim planındaki sermaye birikimi kısıtı ise;1.40 $\frac{dK(t)}{dt} = \dot{K}(t) = I(t) - \delta K(t)$ Firmanın işgücünü artırması veya azaltması ile ilgili bir kısıta yer verilmediğine göre, $p(t)\frac{\partial f(K(t), L(t)}{\partial L} = w(t)$ koşulu aynen geçerli olacaktır. Yani, firma iş gücü hizmetlerinin marjinal ürününün değeri, ücrete eşit oluncaya kadar işgücü istihdam edecektir.Buna karşılık sermaye için koşul değişmektedir. T döneminde ilave bir ünite sermayenin alındığını düşünelim. S anında firmanın nakit akımlarındaki ek artış,(1.41) $e^{-\delta(s-t)} p(s)\frac{\partial f}{\partial K}$ olarak yazılabilir (Burada sermayenin s-t süresince aşınma-eskimeye uğradığını da dikkate alıyoruz.)buradan t anında firmanın toplam ek nakit akımının bugünkü değeri (G (t)(1.42) $G(t) = \int_t^{\infty} e^{-r(s-t)} \left[e^{-\delta(s-t)} p(s) \frac{\partial f(K(s), L(s))}{\partial K} \right] ds$ .olacaktır.

Sonuç olarak firmanın ek bir ünite sermaye alımından doğan net kazanımını NG(t); bu üniteyi satın almaktan doğan maliyeti yukarıdaki ifadeden çıkartmak suretiyle ifade edebiliriz;(1.43) $NG(t) = \int_t^{\infty} e^{-(\delta+r)(s-t)} p(s) \frac{\partial f(K(t), L(t))}{\partial K} ds - (t)$ Şimdi uyarlama maliyetlerini dikkate alalım; yatırım haddini t anında bir ünite arttırmaktan doğacak uyarlama maliyeti υ' (I(t)) olmaktadır.

(1.44) $\upsilon'(I(t)) = \int_t^{\infty} e^{-(\delta+r)(s-t)} p(s) \frac{\partial f(K(t), L(t))}{\partial K} ds - q(t)$ Sürekli zaman dinamiğinden sermaye stokuna yapılan marjinal ilave yoluyla firmanın net nakit akımlarında meydana gelen değişmeyi , $\int_t^{\infty} G(t)$ olarak gösterelim. Yatırımın getiri oranı r, bu değişmeyi sermaye mallarının firmaya satın alma maliyetine eşitleyen oran olacaktır.

(1.45) $q(t)\,I(t) = \int_{t=1}^{\infty} e^{-rt}\, G(t)$

$G(t)$ sabit ve $t \to \infty$ iken [31]

(1.46) $r = \frac{G}{qI}$ olur.

q : yeni sermaye mallarının fiyatı

Toplulaştırma yoluyla r'yi ampirik olarak uygun hale getirmek mümkündür. Mevcut sermaye stokunun getiri oranını ortalama bir r olarak ifade edersek;(1.47) $r^{*} = \frac{N}{qK}$ yazılabilir. Burada N, firmaların beklenen net nakit akımlarındaki değişmenin vergi sonrası değerini; qK ise sermaye stokunu yenilemenin piyasa fiyatlarıyla maliyetini göstermektedir.Sermayenin maliyetini ise

(1.48) $a = \frac{eS + iB}{V}$ olarak ifade edebiliriz;

S : Hisse senetlerinin piyasa değeri

B: Borçlanan piyasa değeri

V : S + B firmanın toplam değeri

E : Hisselerin getiri oranı

İ : faiz haddi

Buna göre (1.49) $Q = \frac{r}{(eS + iB)/a}$ olarak yazılabilir.'q'yu gözlenebilir (observable) bir hale getirmek için r*'yi kullanırsak.

(1.50) $Q = \frac{r^{*}}{(eS + iB)/a} = \frac{N/qK}{(eS + iB)/V} = \frac{N}{qK} \cdot \frac{V}{eS + iB} = \frac{V}{qK}$

Q teorisi, sabit sermaye yatırımları analizinde geniş kullanım görmeye başlamış bir yaklaşımdır. Menkul kıymet borsalarında yoğunlaşan bu yaklaşımda firma; hisse senedi, tahvil veya borç senetleri yoluyla yatırımlarını finanse edebilmektedir. Bir hisse senedinin fiyatı, firmanın sermaye stoku üzerindeki bir hakkı (claim) gösterdiğine göre;

bu fiyatın yükselmesi firmanın daha fazla yeni sermaye yaratması, yani yatırım yapması sonucunu getirecektir. Bu fiyatın düşük seviyelerde kalması durumunda, firmanın yatırıma yönelemeyeceği söylenebilir. O halde 'Q'yu; bir firmanın borsaya arz ettiği varlıkların borsadaki değerinin bu varlıkların arz etme maliyetine oranından elde edilen değer olarak tanımlamak mümkündür(Akıncı, 1993, s1-37, diğ. bkz.dnot).

2. Yatırım, Üretim, İstihdam ve Rekabette Öne Çıkan Unsurlar

Makroekonomik teoride gelişmeler, içinde bulunulan dönemin problemleri ile yakından ilişkilidir. Yatırım, üretim, rekabet ve istihdam, iktisadi gelişme probleminin dinamik cephesini oluşturan bir kalem olarak makroekonomik politikaya oldukça duyarlı bir karaktere sahiptir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde problem yalnızca iktisadi kalkınmayı sağlamak değil karmaşık bir hal alan bu parametreler arası dengeleri kurmak ve bunların birbirini hızlandırıcı bir şekilde istikrarlı kalkınmayı başlatmaktır.

2.1.Yerel Yatırım Stratejisi

Yatırım uzun vadede, ekonomik performansın anahtarıdır. Doğu Asya'daki büyümenin kaynakları konusunda son zamanlarda yapılan araştırmalar, bu bölgedeki ülkeler için birikimin ne denli önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Doğu Asya hükümetleri dışa yönelme yaklaşımlarını, özel sermaye getirisini artıran ve girişimcilerin saldırganlıklarını uyandıran tutarlı bir yerel yatırım stratejisiyle tamamladılar(Rodrik 2000, s. 14). Kendi iç dinamikleriyle içe dönük büyüme aşamasında, altyapıya öncelik veren sabit sermaye yatırımları hem büyümelerine hız katmış hem de uluslar arası sahada ortaya çıkabilecek olumsuz dış şoklarla mücadele edebilme kabiliyetlerini artırmış bulunmaktadır(Blomstrom, 1999, s.269)

Bu süreci başlatmak amacıyla özel sermaye getirisini artırırken kullanılacak tek bir yol bulunmamaktadır. Bu başarıyı sağlayan ve doğrudan yabancı yatırımcıların ilgisini çeken bir teşvik sistemi özel sermaye getirisini artırmaktadır(Bijan, 1985, s.33). Hükümetler ülkelerin kaynaklarını ve kapasitelerini kullanmakta ve bir yandan da

idari kısıtlamalara ve bütçe kısıtlamalarına uyum sağlayacak yatırım stratejisi geliştirmektedirler. Açılmanın kalkınma stratejisinin bir parçası olduğunu, ama kalkınma stratejisi yerine geçemeyeceğini kabul ederek işe başlanılmaktadır(Rodrik 2000, s.14).

Yatırımla büyüme arasındaki ilişki kısa vadede genellikle düzensiz olmakta uzun vadede yatırım önemli bir rol üstlenmektedir(Susan, 1996, s.135). Uygulamada, uzun ekonomik büyüme dönemlerinde büyümeyle yatırım arasında sembiyotik bir ilişki olduğu, birbirlerini besledikleri ve teşvik ettikleri görülmektedir(Sachs, 1997, s.117). Dışa açılma kimi zaman yatırımı teşvik etse de, açılmayla yatırım teşvikleri arasında belirleyici bire bir bağlantıda bulunmamaktadır. Standart ekonomik kuram, ticaret serbestleşmesiyle sermaye getirisi arasındaki bağlantının genellikle belirsiz olduğunu savunmaktadır(Semogerere, 1997, s.3). Uygulamada ekonomik büyümeyi teşvik eden şey, kapasite genişlemesiyle özel yatırım karlılığının birbirlerini besledikleri bir süreçtir. Bu süreçte, yatırım teşviklerinde farklılıklar görülmektedir. Yatırımdaki artış, nedeni ne olursa olsun, büyümeyi teşvik etmektedir. Bu tür dönemler ya yatırımı doğrudan destekleyen önlemlerle teşvik edilebilir ya da karlı üretim fırsatları oluşturan politikalarla teşvik edilmesi gerekmektedir.

Dışa açılma sürecinde yatırıma, makroekonomik istikrara ve basiretli bir sermaye akışı yönetimine uygun politikalar gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu bütüncül yaklaşımla ülkeler dışa açılmadan yarar sağlamaktadırlar(Barro, 1996, s.27).

Öte yandan ticaret sınırlamaları ile ekonomik büyüme arasında kuvvetli bir negatif ilişkinin yokluğu, ticarette liberalleşmenin yüksek büyümeyi teşvik ettiği yolundaki yaygın iddia dikkate alınınca şaşırtıcı gelebilmektedir. Gerçekten, iktisat literatürü, büyüme ile ekonomik dinamizmin daha açık ticaret politikalarına sıkı sıkıya bağlı olduğu sonucuna varan bir yığın uluslararası inceleme bulunmaktadır. Özellikle etkili olan bir çalışma, "açık" olan ekonomiler, kapalı olanlardan yılda yüzde 2.45 daha hızlı büyüdüğü ortaya koymaktadır(Mosley, 1998, s. 17).

Aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerde açılmanın tartışılma şartlarının değişmesi gerekmektedir. Vurgu, ihracatı ve DYY'yu teşvik

etmekten, ithalatın–özellikle fikir yatırım malları ve ara mallar ve kurum ithalatının–büyüme fırsatlarını nasıl geliştirebileceğine kaymalıdır. Politika yapıcılar, dünya ekonomisine entegrasyonun tek başına uzun vadeli büyüme getiremeyeceğini anlamalılar. Dışa açılmayı, açık ve tutarlı yerel yatırım stratejisi gibi diğer politikalarla tamamlaması gerekmektedir. Açılmanın kaliteli yerel çatışma yönetimi kurumlarının önemini artırdığını ve bu tür kurumları güçlendirmek için standart ekonomik çarelerin ve uyarlanma politikalarının ötesine geçen reformların gerektiğini anlamaları gerekmektedir(Rodrik, 2000, s.15).

Hükümetler ve politika danışmanları dışa açılmayı kendi içinde bir amaç olarak düşünmekten vazgeçmeliler. Gelişmekte olan uluslar dünya ekonomisinde küresel pazarların ya da çok taraflı kurumların belirlediği şartlarla değil, kendi şartlarıyla yer almalılar. Çünkü geç sanayileşen başarılı ülkeleri geride kalan diğer gelişmekte olan ülkelerden ayıran en önemli unsurlardan biri, yüksek bir yatırım güdüsü ve tasarruf eğilimi olan dinamik bir kapitalist sınıfın varlığıdır. Bu sınıf kendiliğinden oluşmamış büyük ölçüde izlenen politikalarla oluşturulmuş ve yönlendirilmiştir(Akyüz, 2001, s.24).

Ticarete ve yatırım hareketlerine açıklık, artık yalnızca bir ülkenin kalkınma stratejisinin parçası olarak algılanmamakta, insanlığın gördüğü en etkili ekonomik büyüme katalizörüne dönüşmüş durumda. Tahmin edileceği üzere, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve diğer uluslararası finans kuruluşlarının üst düzey yetkilileri, açıklık sloganını giderek daha çok dile getirmektedirler(Satlıgan, 2001, s.7). Ancak entegrasyona inanç, tüm dünyadaki siyasi liderler ve politika yapıcılar arasında son yıllarda hızla yayılmıştır.

Dünya pazarları, bir teknoloji ve sermaye kaynağıdır. Başarılı ekonomik büyüme stratejileri, hep, ithal uygulamalarla yerel kurumsal yeniliklerin sağduyulu bir karışımını gerektirmiştir. Politika yapıcılar, yerel yatırımcılara ve yerel kurumlara dayanarak yerel bir büyüme stratejisi geliştirmelidirler. Dışa açılma inanışın zarar verme ihtimalinin fazla olması, bu minvalde ciddi düşünmeye ve çabalara mahal bırakmamasındandır. Oysa yeterince üretken olmayan bir ekonominin,

üretimde sorunlarla karşılaştığı bir dönemde dışa açılma kayıplara yol açmaktadır(Sachs 1987, s.9). Diğer taraftan dışa açıklık ve büyüme ilişkilerinin yatırımlar kanalıyla gerçekleştirildiğini dolayısıyla, dışa açıklık sermaye ve ara mallarına ulaşmayı kolaylaştırdığı sürece uzun dönem büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir(Levine ve Renelt, 1992, s.945).

2.2. Kurumsal ve Demokratik Reformlar

Uluslararası ekonomik topluma eklenmek için gerekli kurumsal reformlar, kurumların ekonomiye getirdiği maliyet kavramı pahalı ve diğer hayati alanlardaki yatırımları engelliyor olsalar bile, globalleşme savunucuları, küresel pazara eklenmenin kesinkes yol açacağı ciddi ekonomik büyüme artışlarının bu kayıpları fazlasıyla telafi edeceğini öne sürmektedirler(Levine ve Renelt, 1992, s.944, Kazgan, 2001, s.4).

Yönetişim adı altında gelişmekte olan ülkelerin gerçekleştirmeye zorlandığı bu reformların, "şeffaflık", "hesap verme", "katılım" gibi demokratik kavramlarla işlev kazandığı görülmektedir. Yönetişimin asıl bileşenleri olan, siyasal ve yasal reformlar ile bu reformları destekleyecek bir sivil toplumun güçlendirilmesi, uluslar arası sermaye akışını güvence altına almak ve sermaye akışının genişlemesinin sağlanmasını gerçekleştirmek için yapılmaktadır. Bu gerçekleştirilmeye çalışılırken hem sermayenin hakları hukuki güvenceye kavuşturulmaya çalışılmakta hem de doğrudan IMF ve DB'na bağlı rotanın dışına çıkmayacak kurumlar ya da yapılanmalar oluşturulmaktadır. Yönetişimin diğer boyutu olan, sivil toplum projesi ise, devlete ilişkin gerçekleştirilen düzenlemelerden bağımsız bulunmamaktadır. Zaten, Dünya Bankası'nın yönetişim planında da kamu sektörünü destekleyecek bir sivil toplumundan söz edilmektedir. Bu destek iki biçimde öngörülmektedir: Devlette ya da kamu sektöründe istenen düzenlemelerin sivil toplumun çabasıyla oluşturulan bir kamuoyunca desteklenmesi ya da daha iyi bir ifadeyle, sivil toplumun bu düzenlemeler için bir baskı unsuru olması şeklindedir(Zabcı, 2002, s.154).

2.3. Olumsuz Dış Şoklarla Başa Çıkabilecek Uygun Kurumlar

Serbest ticaret lehindeki teorisyenler, kalkınmayı besleyen bir araç olarak ekonomik açıklığın etkinliğini son derece abartarak argümanın karikatürize edilmiş bir versiyonunu pazarlamaktadırlar. Bu tür iddialar, yalnızca gerçek şeyin kamuoyunda geniş kabul görmesini tehlikeye atar, zira serbest ticaretin getirileri konusunda gerçekçi olmayan beklentiler doğurur. Ne iktisat teorisi ne de ampirik kanıtlar, derinlemesine ticari liberalleşmenin daha yüksek ekonomik büyüme hasıl edeceğini garanti etmez. Ekonomik açıklık ve onun tüm donanımları, önemli çok taraflı kuruluşlarca zorlanan kalkınma stratejilerinde tipik biçimde elde ettikleri önceliği hak etmemektedir(Wallerstein, 2000, s.71).

Uzun dönemli ekonomik büyümeyi başarmış ülkeler, genellikle, dünya piyasalarının sunduğu fırsatları ülke içi kurum ve yatırımcıların kapasitelerini harekete geçiren bir büyüme stratejisi ile birleştirmiştir(Yağcı 2001, s.27). Böyle bir büyüme stratejisini tasarlamak, tipik entegrasyon politikalarını uygulamaktan hem zor hem de kolaydır. Zordur çünkü büyüme üzerindeki bağlayıcı kısıtlamalar genellikle ülkelere özgüdür ve standartlaştırılmış reçetelere pek tepki vermezler. Fakat kolaydır çünkü o kısıtlamalar bir kere hedef alınınca, görece basit politika değişiklikleri muazzam ekonomik getiriler ortaya çıkarabilir, erdemli bir büyüme ve ilave reform döngüsünü başlatabilir(Rodrik, 2001, s.13).

Entegrasyon kural kitabından ayrılan kuralcı olmayan yenilikler, bu tür stratejilerin ayrılmaz tipik parçalarıdır. Japonya'da Meiji restorasyonu sırasındaki kamu teşebbüsleri, Çin'deki köy ve kasaba teşebbüsleri, Mauritius'taki ihracat işlemleri bölgesi, Tayvan'da öncelikli yatırımlara verilen vergi teşvikleri, Güney Kore'deki cömert kredi sübvansiyonları, Brezilya'da 1960'lar ve 1970'lerde emekleyen sanayilerin korunması gibi örnekler, geçmişte yatırım ve büyümeyi kamçılamada önemli rol oynamış yeniliklerden bazılarıdır.

Başka yerlere uygulandığında bu tecrübelerden az bir kısmı aynı derecede işe yaramıştır. Bu da yerel koşulların belirleyici öneminin altını çizmektedir. Etkili olabilmek için kalkınma stratejilerinin ülkedeki mevcut kurumsal avantajlara uyarlanması gerekir. Açıkçası, ülke içinde tasarlanmış bir işletme planının bir alternatifi yoktur.

Bu bağlamda, sosyal çatlakların derin ve çatışma yönetimi kurumlarının yetersiz olduğu toplumlar genellikle, şoklarla başa çıkmakta yetersiz kalmaktadırlar. Bu tür toplumlarda, ticaret şartlarında bozulma gibi dış şokların ekonomik maliyetleri, bu şokların başlattığı dağılım çatışmalarıyla daha da büyümektedir. Bu çatışmalar, toplumda kaynak kullanımı verimliliğini çeşitli şekillerde azaltmakta, mali politikalardaki ve (reel döviz kuru ya da reel ücretler gibi) temel göreceli fiyatlardaki gerekli uyarlamaların gerçekleştirilmesini geciktirmekte ve faaliyetleri verimli ve girişimci alanlardan uzaklaştırmaktadır. Rodrik'te de belirtildiği gibi, temel fikir aşağıdaki formülle özetlenebilir:

$$\Delta \text{ büyüme} = \text{-dış şoklar x} \frac{\text{gizli sosyal çatışma}}{\text{çatışma yönetimi kurumları}}$$

Şokların büyüme üzerindeki etkisi arttıkça, ekonomideki gizli sosyal çatışmalar büyür ve çatışma yönetimi kurumları zayıflamaktadır. Bu fikirler için deneysel destek sağlamak amacıyla denklemin sağ tarafındaki terimler için çeşitli yakınsamalar kullanmıştır.

Dış şoklar, dış ticaret şartlarının belirsizliğinin gelir üzerindeki etkilerini hesaplayarak ölçülmüştür. Eşitsizlik ve etnik ve dilsel bölünme ölçekleri kullanarak "gizli" sosyal çatışma için yakınsama sağlanmıştır. En önemlisi, "çatışma yönetimi kurumları" için demokrasi, hukuk ilkeleri ve kamu sosyal sigorta harcaması ölçütlerini kullanarak yakınsama getirilmiş olmasıdır(Rodrik, 2000, s.21-25).

Yasaların ve devlet kurumlarının kalitesinin önemli bir fark oluşturduğunu ve gizli çatışmayla bölünmeleri bastırabileceği tespit edilmiştir. Özgürlük evi, sivil özgürlükler ve politik haklar göstergesiyle alınan sonuçlar olumsuz dış şoklara karşı mücadele edebilme yeteneği sağlamaktadır(Mosley, 1998, s.23).

Dış şoklara karşı mücadelede etkili olan diğer kurum, demokratik kurumdur. Demokratik kurumlar en mükemmel çatışma yönetimi kurumlarıdır.Demokrasi, güven kaybetmiş politika ve politikacıların tasfiye edilmelerini, isyan ve protestoların yerini kurumsallaşmış katılım şekillerinin almasını sağlamakta ve sosyal grupları, uyarlanmanın yükünü oransız şekilde diğer gruplara yüklemelerini zorlaştırarak işbirlikçi olmayan davranışı teşvik eden unsurları azaltmaktadır (Dominguez, 1998, s.103).

Makroekonomik dengesizlik görülme olasılığının gelir eşitsizliğinin ve etno dilsel parçalanmanın yüksek olduğu ülkelerde dış şokların olumsuz etkilerinin daha yüksek, demokratik kurumların ya da kaliteli devlet bürokrasilerinin bulunduğu ülkelerde ise dış şokların olumsuz etkilerinin daha düşük olduğu görülmektedir.

Çatışma yönetimi kurumları dış çalkantılarla başa çıkma kapasitesinin yaratılmasında, geleneksel ekonomik analizin kabul ettiğinden çok daha önemli bir role sahiptir. Kanıtlar, diğerlerine göre daha iyi sonuç sağlayan sosyal ve politik düzenleme tipleri hakkında bazı gerçekler sunmaktadır(Rodrik, 2000, s.23).

2.4. Yerel Çatışma Yönetimi Kurumlarını Güçlendirme Stratejisi

Dünya ekonomisine katılımın, kar ve ekonomik büyüme fırsatı olduğu kadar, riskleri de bulunmaktadır(Satılgan 2001, s.6). Yönetim, yargı, sivil ve politik özgürlükler, sosyal sigorta eğitim alanlarında tamamlayıcı kurumlar olmadığında fırsatlardan çok kargaşayla karşılaşılmaktadır(Bell, 1998, s.28).

Yerel çatışma yönetimi kurumlarının zayıflığı, Latin Amerika, Ortadoğu ve başka yerlerde izlenen kalkınma stratejisinin zayıf noktasıydı ve bu durum, bu bölgelerdeki ülkelerin 1970'lerdeki dış şoklara karşı zayıf olmalarına yol açtı. Bu zayıflık günümüzde de sürmektedir. Makroekonomik politika, ticaret politikası, deregülasyon ve özelleştirme alanlarında yapılan reformlara daha kapsamlı politik kurum, bürokrasi, yasama organları ve sosyal sigorta ağları reformları eşlik etmemektedir(Brautigam, 1997, s45).

Dış açılma stratejisini tamamlayacak bir iç kurumsal reform stratejisi olmadığında, çoğunun etkilerinden ancak yakın zamanlarda kurtulmaya başladıkları uzun krizlere karşı zayıf düşme riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Bu tür bir kurumsal reform stratejisinin, devletin güvenilirliğini artırmak, ifade mekanizmalarını geliştirmek ve sosyal emniyet ağlarıyla sosyal sigortayı geliştirmek gibi üç önemli unsuru bulunmaktadır (Rodrik, 2000, s.25).

- Devlet mekanizmasının güvenilirliğini artırmak, başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere bazı ülkelerde makroekonomik politika cephesinde büyük ilerlemeler yaşanmıştır. Ama artık bu güvenilirliğin makroekonomik alanın da ötesine yayılması gerekmektedir. Yargı organının ve kamu bürokrasisinin kalitesini yükseltme ihtiyacı artmaktadır. Devlet güvenilir ve yeterli olarak görülmedikçe, Doğu Asya'da sık sık yaptığı gibi sosyal çatışmalara arabuluculuk etmede dürüst aracı rolünü oynayamaz.

- İfade mekanizmalarını geliştirmek, elit olmayan kişilerin (yerli halklar, işçiler ve çiftçiler) seslerini duyurabilecekleri kanalları geliştirmek ve bu kişilerin (ya da temsilcilerinin karar verme konseylerine katılmalarını sağlamak gerekmektedir. Makroekonomik istikrarın oluşmasına çok uygun olan tepeden aşağı inen teknokratik tarz, reformun ikinci aşamasının getirdiği mücadelelere hiç de uygun değil, Bu sonraki reformlar ulusal düzeyde daha geniş müzakerelerin sonucu olarak görülmedikleri sürece halk nezdinde meşruluk elde edemezler. Bu açıdan bakıldığında geniş tabanlı sendika hareketi kötü değil, iyi bir şey. Güçlü, disiplinli partilerin olması kötü değil, iyi bir şey. Güçlü yönetici olması da iyi bir şey, ama halk kesimlerine ulaşıp pazarlıklara ve ittifaklara girmekte özerkliğini kullandığında daha da iyi olur.

- Sosyal emniyet ağlarını ve sosyal sigortayı geliştirmek, pazar odaklı reformların, bireylerin ekonomik değişimin kurbanları olmalarını önlemek için sosyal güvence ağlarına gerek olduğu

görüşü günümüzde çok yaygın. Sosyal güvence ağları gerçekte modern kapitalizmin temel unsurlarından biridir ve kalıcılığı için önemli bir nedendir.

- Dünya ekonomisine katılmak, artık yalnızca ticaret ve yatırımların önündeki engellerin kaldırılması anlamına gelmemektedir.

Çalkantılı dış şartlar karşısında makroekonomik istikrarı sürdürebilme yeteneği, gelişmekte olan dünyada 1975 sonrası ekonomik performanslarda görülen farklılıkları açıklayan en önemli faktörler içerisinde yer almaktadır. Örneğin, makro ekonomilerini 1970 sonlarının ve 1980 başlarının şoklarına uyarlamayı başaramayan ülkelerde verimlilik artışında çarpıcı bir çöküş görülmüştür.

Kimi ülkelerin çökmelerinin nedeni, sosyal ve politik kurumlarının, makroekonomik uyarlanma için gerekli pazarlıkları yapamamasıydı. Bunlar, çatışma yönetimi kurumlarının zayıf olduğu ülkelerdi.

Sosyal gruplar arasındaki çatışmalarda arabuluculuk işlevi gören kurumlar olmadığında, işgücü grupları, iş grupları ve diğer sosyal gruplar tarafından mali politikaların ve döviz kuru politikalarının yürürlüğe sokulmasının engellemesi nedeniyle, makroekonomik dengeyi yeniden kurmak için gerekli olan politika uyarlanmaları ertelenir. Sonuçta ekonomi yüksek enflasyonla, döviz kıtlığıyla ve bir dizi başka darboğazla karşı karşıya kalmaktadır(Bell, 1998, s.28).

Etnik, gelir dağılımıyla ilgili ya da bölgesel konularda çatlakların derin olduğu toplumlar, bu tür politika felçlerine karşı daha da zayıftır ve dolayısıyla, çatışma yönetimi kurumları bu tür toplumlar için daha da önemlidir. Kanıtlar, katılımcı politik kurumların, sivil ve politik özgürlüklerin, nitelikli bürokrasilerin, hukuk ilkelerinin ve sosyal güvence ağları gibi sosyal sigorta mekanizmalarının bu çatlakları kapatabileceğini göstermektedir.

Bu kurumlar, hem dünya ekonomisindeki çalkantıların yönetilmesinde, hem de dışa açılmanın yol açabileceği eşitsizliklerin derinleşmesi sorunuyla başa çıkılmasında önem taşımaktadır. Krizlerde

bile ilk şokun olumsuz ekonomik sonuçlarının bastırılmasında yerel çatışma yönetimi kurumlarının kritik önem taşıdığıdır. Krizin başlangıcında, otoriter hükümetlerin krizin yaratabileceği sosyal patlamaları engelleme şansları daha yüksek olacak, "karışık" demokrasiler ise bu konuda etkili olamayacak gibi görünmektedir(Rodrik, 2000, s.14-15).

Özetle, çatışma yönetimi kurumlarının kalitesinin geliştirilmesi, açılmanın çok önemli bir tamamlayıcısıdır. Bu kurumlar dağılım rekabetinin bir kurallar ve kabul edilmiş prosedürler çerçevesi içinde yani, açık çatışma ve düşmanlıklar olmadan- çözüme kavuşturulmasına yardım etmektedirler. Demokratik kurumlar, bağımsız ve etkin bir yargı, dürüst bir bürokrasi ve kurumsallaşmış sosyal sigorta modelleri en önemli çatışma yönetimi kurumları arasında yer almaktadır. Uluslar, dışa açılmayı yararlı hale getirecek etkin kurum ve kuruluşlarla hem büyümeyi sağlamakta hem de sağlıklı bir ekonomik yapıya kavuşmaktadırlar.

Bu sayede de dışa açılmadan gelebilecek olumsuz etkileri giderebilmektedirler. Aynı zamanda uluslar arası kurum ve kuruluşların kurallarına dönük reformlara uyum sağlayarak uluslar arası ekonomide saygın bir yere gelebilmektedirler. En azından uluslararası ekonomiye uyum sağlamak için ekleme ve çıkarma yönündeki yeniden yapılanma uluslar arası ekonomik toplama ve çıkarma işleminde doğru sonuçlara ulaştırmaktadır.

2.5.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ulusların kalkınma hedefleri bakımından özellikle üç noktada önemli kabul edilmektedir:

- Ülkedeki gelir oluşumu, döviz durumu ve vergi gelirleri gibi makro değişkenleri genellikle olumlu yönde etkiler,
- Endüstriyel verimlilik, teknolojik gelişme ve mamul geliştirme konusunda etkilidir,
- Modern sektörlerde istihdam durumunu ve iş gücü niteliklerini genellikle olumlu etkiler.

Ancak, doğrudan yabancı yatırımların olumsuz etkileri de olup, tek başına bir ülkenin ekonomik büyümesini arttırmasında ve yoksulluğunu azaltmasında yeterli değildir. Tamamlayıcı politikalar bu bağlamda önemli bir belirleyici olmaktadır.

Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları ekonomi politikaları yabancı sermaye yatırımlarını ulusa çekmekte kritik bir rol oynamaktadır. Bu duruma Asya'daki gelişmekte olan uluslar iyi birer örnek teşkil etmektedir. Bu uluslararasında, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapılmasında hiç bir sınırlayıcı politika izlemeyen, aksine yabancı sermaye yatırımlarına cezbedici bir ortam sunan Hong-Kong ve Singapur gösterilebilir(Bozkurt, 2000, s.1-5).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kalkınmasının bir parçası olarak benimseyen bir ülkenin sadece dışa açık olması yetmez. Yabancı yatırımları ülkeye çekecek politikaları da uygulaması gereklidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmekte etkili olan faktörler arasında NAFTA, MERCOSUR gibi ekonomik entegrasyonların ticaret engellerini aşmak için yapılan yatırımlar da gösterilebilir. Bu argüman, ekonomik entegrasyon bölgelerine yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artışını açıklamaktadır. Bölgesel ekonomik entegrasyonların yapılma sebeplerinden birisi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artış sağlamaktır. Örneğin NAFTA görüşmelerinde ABD ile Meksika arasındaki ilişkinin ticaretten çok yatırımla ilgili olduğu ortaya konulmuştur(Hirst-Thompson, 1998, s.13).

İdari prosedürler ve işlemler de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere çekilmesinde önemlidir. Bu tür işlemlerin fazla vakit alması ve bürokrasi, yabancı yatırımlar için önemli bir giriş engeli oluşturabilir. Örneğin Gana ve Uganda'da bir tesisi kurmak ve faaliyete geçirmek ortalama 2 yılı, Tanzanya'da 18 ayı alırken, bu süre Malezya için 6 aydır(Dirk, 2001, s.15). Ulusötesi bir şirket, yatırım başvurusunun onaylanması için Singapur'da en fazla üç hafta beklerken, bu süre gelişmekte olan ülkelerin çoğunda altı aydan az değildir(Marcus, 1999, s.3). Dolayısıyla, etkin ve hızlı işleyen bir idari süreç Singapur'a yabancı sermaye yatırımı çekmekte avantaj

sağlamaktadır. Düşük vergileme, yabancı yatırımcılarla ikili vergi anlaşmaları gibi uygulamalar da yabancı yatırımlar üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için hükümetler arasında düşük vergileme rekabeti yaşanmaktadır(Albayrak, 2002, s.15).

Yabancı sermayenin bir ulusa gelmesi salt o andaki kısa dönemli kar beklentileri ile değil, orta ve uzun vadede bu konjonktürün istikrarlı süreceğine olan beklentiye de bağlıdır. Bu anlamda yabancı sermaye hedef ulusun siyasi istikrarından da etkilenmektedir. Bu açıdan baktığımızda yakın dönemlerde yaşanan siyasi krizlerin yabancı sermaye açısından da zararları olduğunu söyleyebiliriz.

Diğer bir husus yabancı sermayenin şekliyle ilgilidir. Yabancı sermaye doğrudan yabancı sermaye şeklinde olacağı gibi portföy yatırımı şeklinde bir ülkeye gelebilir. Fakat ekonomiye doğrudan etkisi bakımından doğrudan yabancı sermaye yatırımları tercih edilmektedir. Çünkü bu tip yatırımlar, ekonominin özel sabit sermaye yatırımına katkıda bulunarak dış kaynak açığını gidermekte ve ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır(Karluk, 2000, s.114). Dışa açılma sürecinde hedeflenen diğer dış kaynak açığını giderici faktör ise ihracattır.

2.6. Rekabet Gücünün Degişen Doğası

Rekabetçiliği sadece döviz kurlarının, faiz hadlerinin, hükümet açıklarının yönlendirdiği makro ekonomik bir olgu olarak görmemek gerekmektedir. Aynı zamanda rekabetçilik, kaynakların mümkün olan en üretken kullanımlarda desteklenmesi ve ulusal ekonominin sağlığı için verimsiz sanayilerin sübvansiyon, koruma ve diğer müdahale biçimleriyle desteklenmemesi anlamını da içermektedir. Bununla beraber sanayiinin yenileşme, yaratıcılık ve bilgi birleşimine doğru yönelmesi gerekmektedir(Porter, 1994, s.9).

Bu bağlamda, en zor ihtiyaçlara sahip müşterileri aramak, en sert yasal engelleri veya mamül standartlarını aşan normları tesis etmek, ihtiyaçları en ileri ve uluslararası nitelikteki yurtiçi tedarikçilerden temin etmek, çalışanları sahiplenmek ve onlara işini ve işyerini

benimsetmek, en iyi rakipleri sevk edici olarak görmek gibi temel faktörler uluslararası rekabet gücüne sahip olmayı sağlamaktadır.

Uluslararası rekabet gücünü belirleyen bir diğer faktör, şirket ile şirket çalışanları, müşterileri ve tedarikçileri arasındaki sağlıklı bağlar yani J.Kay'in deyişiyle mimaridir. Bu tematik olgu çerçevesinde, yenilik yapma, şöhretli markalar geliştirme, stratejik aktifler elde etme ve mimari yeteneği uluslara rekabet gücü kazandıran ayırt edici yetenekler olarak sınıflandırılmaktadır(Kay, 1994, s.11).

Uluslararası rekabet gücünü belirleyen diğer bir husus hızlı değişimdir. İmalat sanayiinin geleneksel şirket bürokrasileri yirmi birinci yüzyıl piyasasının meydan okuma ve fırsatlarına cevap vermeye elverişli görülmemektedir. Şirketler bunun yerine, bilginin(enformasyon, iletişim ve teknoloji) iktisadi gücün anahtarı haline geldiği bir dünyada rekabet edebilmek için çeşitlilik ve esnekliğe ağırlık vermesi gerekmektedir(Toffler, 1994, s.13). Bütün bunların ötesinde bir diğer gelişme ise, piyasa gücünü elde etmiş olan rakibe karşı yeni gelişen ülkelerin tavrını, sürdürülebilir bir rekabeti sağlayacak maliyet ve ürün farklılığı, rakibin üstünlüğünü nötürleştirecek güç, rakibin karşı hamlesini önleyecek çözüm gibi hususlar belirlemektedir(Porter, 1994, s.13).

2.6.1.Yeni Uluslararası Rekabetin Özellikleri

Yeni uluslararası rekabette, uluslar geleceğin ekonomilerini tesis ederken yüksek hacim ekonomilerini değil yüksek değer ekonomileri esas almaktadır. Bu ekonomilerde pek az mamülün belirgin milliyeti olmaktadır. Burada önemli olan herhangi bir malın imalinde, hangi ulusun bireyleri ne değer oluşturmuş, ne tür bir tecrübeye sahip olmuş ve bu tecrübeyi gelecekteki daha büyük değer ilaveler için nasıl kullanmış olduğudur(Reich, 1994, s.11).

Öte yandan, rekabetçi bir ülkede uzun vadedeki hayat standardının ve kişi başına ulusal gelirin esas belirleyicisi üretkenliktir. Beşeri kaynakların üretkenliği onların ücretini, sermayenin üretkenliği ise sermaye sahiplerinin getirisini belirlemektedir. Yüksek üretkenlik sadece yüksek gelir düzeylerini sağlamakla kalmaz, vatandaşlara uzun

çalışma saatleri yerine boş zaman tercih etme fırsatı da vermektedir. Ayrıca, hayat standardını daha da yükselten kamu hizmetleri için ödenen gelirin kaynağı olan ulusal geliri meydana getirip sürdüren de üretkenlik artışıdır. Bu artış aynı zamanda ekonominin sürekli olarak kalitesini de yükseltmektedir(Porter, 1994, s.39).

Yeni uluslararası rekabette üstünlük sağlamak için, yeni rekabet biçimlerine nüfuz etmek, risk üstlenmeye arzulu olmak ve riskli uygulamalara yatırım yapmak gerekmektedir. Uluslar, yerel şartların bu gibi stratejileri tez elden ve atılımcı bir tarzda takip etme hususunda şirketleri teşvik edikleri durumlarda başarılı olmaktadırlar. Aynı zamanda yeni uluslararası rekabette uluslar, kendi yurtiçi avantajlarının diğer ülkelerde de değerli olduğu ve gerçekleştirdikleri yenilik ve gelişmelerin uluslararası ihtiyaçları gölgede bıraktıkları sanayilerde başarılı olmaktadırlar. Bu uluslararası rekabetteki başarı da esas olan ulusların içerdeki üstünlüklerini küresel bir strateji ile yükseltilip güçlendirilmesi imkanını oluşturmakta ve küresel biçimde rekabet etmeye zorlandıkları(veya teşvik edildikleri) alanda başarıyı elde edebilmektedirler(Özel, 1994, s.41). Bu tematik olgular çerçevesinde, bu kısımda stratejik yönetim düşüncesindeki yeni rekabetçi yaklaşımların incelenmesi amaçlanmaktadır.

Strateji sonuçları etkili ve riskli olabilen seçimlerdir. Bireyler ve işletmeler ortamın kararlı olduğu, çevre koşullarının hızla değişmediği, rekabetin yoğun olmadığı durumlarda ayakta kalabilmekte ve başarıya ulaşabilmektedirler. Günümüzde ise kamu veya özel hiçbir sektör ve organizasyon için bu durum söz konusu değildir. Buna göre strateji ve stratejik yönetim en zor durumlarda günümüz kuruluşlarının en az zarar görerek hedeflerine ulaşmasını sağlayacak bütün kural ve yaklaşımladır. Bunu gerçekleştirebilmek için strateji üretme durumunda olanların aşağıdaki koşulları sağlamaları gerekmektedir.

- Rekabetçi süreçlerin yapı ve koşulları konusunda yoğun bilgi ve deneyim sahibi olmak.
- Bu bilgiyi yaşanan olaylarla bütünleştirebilmek ve neden sonuç ilişkilerini kavrayabilmek.

- Alternatif davranış biçimlerini oluşturabilecek hayal gücüne sahip olmak ve sonuçları düşünsel olarak oluşturup analiz edebilmek.
- Güncel ihtiyaçları aşan kaynaklara sahip olmak ve bunları stratejik hedeflere ulaşabilmek için yatırıma dönüştürebilmek. Burada düşünce gücünün ve vizyonun stratejik süreçlerde önemli bir rol oynayacağı görülebilmektedir.

Stratejik Yönetim düşüncesinin evriminde bazı yaklaşımlar ve bunları eleştiren karşı yaklaşımlar gözlenmektedir. Bu yaklaşımlar esas olarak;

- Bir rasyonel planlama süreci olarak strateji (Alfred Chandler)
- Durumsallığın gereği olarak doğaçlama (emergent) strateji (Henry Mıntzberg ve James Waters)
- Atılım kaldıracı (stretch and leverage) olarak strateji (Gary Hamel ve C.K. Prahalad)
- Alternatif seçimleme (Trade-Off) olarak strateji (Michael Porter)
- Kaynak kullanımına dönük strateji (Robert W. Grant)
- Çevreye bağımlılık (context dependency) olarak strateji (Sumantra Goshal)
- Kontrol enformatiği paradigması olarak strateji Bu modeller esas olarak birbirini reddeden ve eleştiren alternatifler değil bir diğerinin eksik bıraktığı noktaları tamamlayan ve sinerjik bir anlayış sağlayan yaklaşımlar olarak düşünülebilmektedir(Merih, 2002, eylem.com).

2.6.2. Rekabet Gücünün Belirleyici Kaynakları ve Rekabeti Arttırıcı Kurumsal Düzenlemeler

Rekabet gücünü oluşturan etkenler veya değişkenlere bakıldığında çok sayıda niteliksel ve niceliksel etken görülmektedir. Ancak çok sayıda değişkeni bir arada ele alıpaynı zamanda incel[illegible]eye

gitmek rekabet gücü ve etkileşimini bir kavramsal yapıya oturtmak açısından sakıncalar doğurabilmektedir(Oral, 1983, s.5).

Diğer taraftan ülkelerin birbirleriyle rekabet halinde oldukları konu sadece ürünlerin fiyat veya kalitesi değildir. Hükümetler birbirleriyle mal, hizmet ve sermaye ticareti bakımından giderek daha fazla bütünselleşen bir dünya ekonomisi içinde, ülkelerini yabancı yatırımcılar (çokuluslu şirketler) için daha çekici hale getirmeye çalışarak rekabet etmektedirler(Ghose ve Kharas, 1993, s.393). Bu tür bir rekabette hükümetlerin iktisat politikaları, ucuz işçilik gibi geçici rekabet avantajı sağlayan etkenlerin değil de, örneğin sağlam ve yaygın bir iletişim ve ulaşım ağı (altyapısı) oluşturmak düşüncesi üzerine oturtulmalıdır. Kısacası, ülkeler açısından söz konusu olabilecek olan, yalnızca bir tür kuruluş yeri rekabetidir. Dünyadaki genel eğilim, rekabet kurumlarının aktif bir biçimde, rekabetçi piyasa yapısına ulaşılması ve bunun korunmasına öncülük etmesi ve liderliği üstlenerek etkin piyasalar oluşturmaktır(OECD, 1997, s.9).

Öte yandan, uluslararası rekabetin temel boyutları, maliyetleri düşürmek ve teknolojik yeteneği geliştirmektir. Gerek maliyetlerin düşürülmesi gerekse teknolojik yeteneğin geliştirilmesi hedefleri, ulusları yeni organizasyon yapılarına ve iş yapma biçimlerine yönlendirmiştir(Ghose ve Kharas, 1993, s.395). Örneğin ulusların ana yetenekleri üzerinde yoğunlaşması, ulus bünyesinde, daha atak, daha hızlı reaksiyon veren ve kendini yeni koşullara uyum sağlayacak şekilde örgütlenme yeteneğine sahip bir yapı ve içeriğin geliştirilmesi, pazarların dünya pazarları olarak algılanması ve hedeflenmesi, diğer uluslarla bir ağ oluşturması gibi. En iyi uygulama, müşteri odaklılık, kalite, esneklik, maliyet, yenilik ve yeniliğe uyma yani toplam maliyet liderliği, farklılaştırma(Porter, 2000,s.51) gibi konularda ulus yönetiminin ülke çapındaki ve dünya çapındaki uygulamalarıdır.

Hedef, bu uygulamaların ulusa kalıcı bir şekilde yerleştirilmesi ve aşılmasıdır. Ulus açısından rekabet üç alanda sınıflandırılabilir, ürün bazında rekabet, süreç bazında rekabet, yapısal bazlı rekabettir. Ürün ve süreç bazında rekabet ulus tarafından alınan karar ve uygulanan politikalara bağlı olarak yapılmaktadır. Yapısal bazlı rekabet, genellikle ulus dışında, uluslararası karar odakları tarafından alınan karar ve

uygulanan politikalara bağlı olarak yapılmaktadır. Uluslar, uluslararası karar odaklarını etkileyebildikleri ölçüde yapısal bazlı rekabeti istedikleri gibi yönlendirebilmektedirler. Yapısal bazlı rekabet, uluslararası çaptadır(TESİD, 1997, s.32).

Bu süreci etkileyen unsurlar ise sürecin gelişmesine önemli katkı sağlamaktadır. Porter'ın geliştirdiği ulusların rekabet avantajı kuramı, karşılaştırmalı avantajların gerisindeki rekabet avantajlarına yönelmektedir. Bir ülkenin sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlük zaman içinde hızla değişmektedir. Kuramda maliyet, ürün, kalite, ürün farklılaşması, yeni ürün, teknolojik farklılıklar, ölçek ekonomileri ve piyasa yapıları rekabet avantajı oluşturan unsurlar olarak ele alınmaktadır. Son dönemin rekabet sisteminde fiyat rekabetinden çok kalite rekabeti, ürün çeşitlendirmesi, modern tasarım ve görüntü artan ölçüde önem kazanmaktadır(Erkan, 1995, s.85).

Bu önemle birlikte, firmaların rekabetçi yani sahiplikten kaynaklanan (ownership-specific) avantajları ile ülkelerin karşılaştırmalı yani konuma özgü (locationspecific) avantajları arasında bir ayrım yapıldığı görülmektedir (Dunning, 1988, s.13). Ayrıca firmaların uluslararası başarısının kaynaklarını yurtiçi çevre veya yerli konuşlanma noktası, sürekli yenilikler ve iyileştirmeler, yurtdışında yapılan dolaysız yatırımlar ve küresel strateji başlıkları altında toplamaktadır(Porter, 1994, s.23). Bu kaynaklarla birlikte uluslararasında rekabet gücünün tanımında da değişiklikler söz konusu olabilmektedir.

2.6.3. Rekabet Gücünün Kavramsal Çerçevesi

Rekabet gücü, göreli olarak bir sektörün diğer ülkelerin aynı sektörlerine göre daha yüksek gelir ve istihdam oluşturma gücü olarak tanımlanabilmektedir. Diğer bir ifade ile, bir ülkenin ürettiği mallarda diğer ülkelerin malları ile fiyat, kalite, tasarım, güvenilirlik ve zamanında teslim gibi unsurlarda yarışabilir düzeyde olması demektir. Göreli bir ölçüt olan rekabet gücü, sektörlerin veya ülkelerin birbirine göre mevcut durumlarını ortaya koymaya yaramaktadır. Rekabet üstünlüğü oluşturan sebepleri ortaya koymaktan ziyade oluşan rekabet gücünü ölçmektedir(Demir, 2002, s.229).Rekabet gücünü firmalar için

tanımlamak nispeten kolaydır, fakat bölgelerin ya da ülkelerin rekabet gücünü tanımlamak ise daha zordur. Örneğin tarımsal bir bölge ile finans merkezini birbirlerine rakip olmadıkları için karşılaştırmak zordur(Abernathy,1981, s.72).

Diğer bir yaklaşıma göre ise ülkelerin rekabet gücünü hesaplamak yerine firmaların rekabet güçlerini hesaplamanın daha tutarlı sonuç vereceği vurgulanmaktadır. Yine bu sava göre, firmalara rekabet gücü sağlayan temel unsur ise ürün ve/veya üretim sistemlerinde yeniliktir(Porter, 1990, s.77).Balassa (1962), Hirsch (1967), Orlowski (1982), Francis (1989) ve Krugman (1991) gibi az sayıdaki iktisatçının tanımlamayı denedikleri URG için, firma düzeyinde şöyle bir tanım yapılmaktadır.

Yerli bir firmanın bir dışsatım piyasasında veya yurtiçi piyasa uluslararası rekabet gücüne sahip olması demek, rakip yerli ve yabancı firmalara kıyasla, ürün fiyatı ve/veya ürün kalitesi, teslimde dakiklik ve satış sonrası servis gibi fiyat-dışı unsurlar açısından şu anda ve gelecekte aynı durumda veya onlardan daha üstün olmasıdır(Ghose ve Kharas, 1993, s.393). Fiyat ya da maliyet rekabeti ve fiyat-dışı rekabet. Özellikle kalite ile ilişkilendirilen fiyat dışı rekabet kavramı, URG'yi son zamanlarda (özellikle işletmeciler ve endüstri mühendisleri arasında) bir hayli "moda" olan esnek üretim sistemleri yaklaşımı ile ilişkilendirebilmeyi de kolaylaştırmaktadır.Geleneksel üretim teknolojilerinde maliyet ve kalite arasında varolan aynı yönlü ilişki, firmalarca modern üretim sistemlerini uygulamaya koyulmasıyla, artık kopmaktadır. Başka bir deyişle, esnek teknolojiler, bir yanda üretim maliyetlerinin düşürülmesine (süreç yeniliği) izin verirken, diğer yanda da kalitenin arttırılabilmesini (ürün yeniliği) olanaklı kılmaktadır. Oysa geleneksel (yani esnek olmayan) üretim teknolojileri, üretim maliyetlerini düşürme çabaları ile ürün kalitesini arttırma girişimleri arasındaki trade-off'u kırmayı başaramıyordu. Dahası, esnek üretim sistemleri ölçek ekonomilerini değil kapsam veya çeşit ekonomilerini (economics of scope) ön plana çıkarttığı için, günümüzde pek çok firmanın neden ürün farklılaştırmasına gittiğini, gidebildiğini ve rakip firmalarla kalite rekabetine giriştiğini anlamamızı da kolaylaştırmaktadır(Kibritçioğlu, 2002, s.6).

Eğer ticaretin taraflarının ikisinin de dış ticaretten karlı çıktıkları, serbest dış ticaret ilkesi bütün dünya için tavsiye edilebilir nitelikte olacaktır. İkinci konu ise, bir ülkenin sektörlerinin yabancı rakipleri karşısında en avantajlı olanlarını (core competences) saptamaya ve betimlemeye yöneliktir. Yani çekirdek uzmanlık alanını ortaya çıkarmaktır (Porter, 1998, s.41). Buna göre de, bir yanda, yerli sektörlerin yabancıların rekabetine karşı korunmadığı varsayımı altında, yurt içindeki üretim faktörlerinin hangi malın üretiminde uzmanlaşmaya kaydırılacağı araştırılırken, diğer yanda da dış ticaretin ortaya çıkma nedenleri irdelenmiş olmaktadır.

2.6.4. Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler

Rekabet gücünü belirlemede rol oynayan bir değil, pek çok etken mevcuttur. En başta bir firmanın ürettiği ürünün maliyetleri, fiyatı ve kalitesi ile o firmanın uluslararası düzeyde rekabet edebilirliğini ortaya koymaktadır. Ancak uluslararası rekabet gücünü belirleyen başka etkenler de bulunmaktadır. Bu etkenler arasında, firmanın faaliyette bulunduğu sektördeki rekabet yoğunluğu, firmanın malın fiyatını tespit etmede ne ölçüde güçlü, sektördeki ölçek ekonomileri, işgücünün verimliliği, firmanın organizasyon ve yönetim biçimi, kapasite kullanım oranı, sermaye piyasalarındaki finansman koşulları, bilgi toplumu olma, inovasyon, girişimcilik, personel etkinlikleri, dışa açılma yönetimi, işe ve ihtiyaca yönelik bilgiye ulaşma, etkinliğe odaklanma, sisteme öğrenmeyi inşaa etmek(Drucker and Ohmae, 1990, s.19-22) ve benzeri faktörler sayılabilir.

Bunların yanı sıra rekabet gücünü belirleyen yüzlerce niteliksel ve niceliksel faktörler bulunmaktadır. Bunlardan en önemli belirleyici faktörler arasında, üretim üstünlüğü, pazarlama becerisi, talep yetersizliği, talep istikrarsızlığı, fiyat yetersizliği, fiyat istikrarsızlığı, mali güç, haksız rekabet, şirket stratejisi, ikame malların rekabeti ve çıktı benzerliği, tamamlayıcılık ilişkisi, uluslararası rekabet gücünü ölçen kurum ve kuruluşların koyduğu diğer kriterler sayılmaktadır.

Üretim üstünlüğü adı altında sınai birim maliyet, kalite, miktar ve teslim süresi toplanmaktadır. Üretim üstünlüğünü sağlayan kalite süreciyle fiyat alınıp verilebilmekte(Gilmore, 1988, s.23), birim maliyet

düştükçe firmanın rekabet gücünü sağlayan karlar artmakta(Abarnathy, Clark, Kontrow, 1981, s.23), ve bu sayede kısa sürede sipariş alınıp teslim edilmektedir(Oral, 1983, s.7).

Rekabet gücünü belirleyen diğer faktör pazarlama becerisi faktörüdür. Bu faktöre göre üretilen malın iyi bir biçimde pazarlanması gerekmektedir. Pazarlama becerisini engelleyen talep yetersizliği, haksız rekabet, ikame malların rekabeti ve müşteri psikolojisinin araştırılıp çözümlenmesi gerekmektedir(Türkkan, 1989, s.24-26).

Rekabet gücünü belirleyen diğer bir faktör ise nakit akışını temsil eden mali güç faktörüdür(Oral, 1983, s.7). Bu faktörlerin yanı sıra, bir firmanın yüksek rekabet gücüne rağmen düşük rekabet güçlü firma tarafından gelir kaybına uğratılarak oluşturulan haksız rekabet(Seyidoğlu, 1992, s.135), pazarlama kanallarını geliştirerek müşteriyi şahsen ikna etmek, bakım hizmetleri götürmek, üretici ve tüketici arasında bağ kurmak gibi şirket stratejileri(Porter, 1983, s.1) ve ikame malların rekabeti ve çıktı benzerliği gibi faktörlerde rekabet gücünü belirlemektedirler.

Bunların yanı sıra, rekabet gücü ile ekonomik büyüme hızı ve dolayısıyla ekonomik refah arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Rekabet gücü yüksek olan ülkelerde ekonomik refah düzeyinin daha yüksek olması asla tesadüfi görülmemektedir.Rekabet gücü ile ekonomik büyüme ve refah arasındaki ilişki rekabet indeks puanı daha yüksek olan ülkelerde kişi başına GSYİH'daki büyüme oranının diğer ülkelere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Global Rekabet Raporu'nda, Rekabet İndeksi dışında bir de Pazar Büyüme İndeks adı verilen bir indeks hesaplanmaktadır. Pazar büyüme indeksi, bir ülkenin dünya ticaretinden gelecek yıllarda alacağı payı göstermektedir. Pazar büyüme indeksi, ekonomik büyüme ile ülkenin coğrafi yönden büyüklüğü esas alınarak hesaplanan bir indekstir.

L.R.Klein'e göre, reel döviz kuru ile rekabet gücü arasında ilişkiler önemlidir. Rekabet gücünü oluşturan öğelerle reel döviz kuru arasında(Ghose ve Kharas, 1993, s.393) aşağıda verilen şu ilişki vardır:

$$Py = wL + rK = wL(1+\lambda) \Rightarrow P = w(1+\lambda)/(y/L)$$

$$\Rightarrow RER = Ep'/p = \frac{(1+\lambda')Ew'(y/L)}{(1+\lambda)w(y/L)'}$$

p = GSYİH deflatörü w = Ücret

y = reel GSYİH λ = Kar marjı

K = Sermaye y/L = İşgücü verimliliği

r = kar marjı E = Döviz kuru

L=İstihdam RER= Reel döviz kuru

Eğer, λ, w azalır (artar), E, (y/L) artar (azalır) ise RER (Reel Döviz Kuru) artar (azalır). RER artması da rekabet gücünü artırmaktadır (azaltmaktadır)(Demir 2002, s.230).

Diğer yandan rekabet gücünü artıran etkenleri esasen iki ana kategoride toplamak mümkündür: firma için etkenler ve firma dışı etkenler. **Firma içi etkenler arasında** yukarıda da belirtildiği üzere firmanın ürettiği malların kalitesi, maliyeti ve fiyatı önem taşımaktadır. Maliyetler arasında da işgücü maliyeti, sermaye maliyeti, ithalat maliyeti, vergi maliyeti, sosyal güvenlik maliyeti ve benzeri maliyet faktörlerini göz önüne almak gerekir. Bunun dışında verimlilik, karlılık, firmada kullanılan bilgi teknolojisi, organizasyon ve yönetim yapısı, kaynakların etkin kullanımı, yenilikçilik ve yaratıcılık gibi faktörler uluslararası rekabet gücünü belirleyen başlıca firma içi etkenlerdir(Kay, 1994, s.61).

Uluslararası rekabet gücünü etkileyen **firma dışı etkenler arasında** tüketicilerin bilinç düzeyi de önem taşımaktadır. Sürekli kaliteyi arayan, etkinliğe odaklanan, işin gereğine ve ihtiyacına yönelik bilgiyi elde eden, mal ve hizmetlerde yenilikleri isteyen(Drucker, 1990, s.20) bilinçli tüketici kesimi firmaların sürekli gelişme içerisinde olmaları üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu tüketici türü ihmal edilmemelidir. Geleceği bugün olarak kabul eden firmalar müşterilerine daha çok avantaj sağlayarak rekabet etmektedir. Bu kuruluşlar müşterilerinin maliyetlerinde indirimlerine ışık tutarken, kar marjlarını artırıyor, pazardan daha fazla pay almaktadır. Müşterilere basitçe mal

satmak yerine, yarının rakipleri, müşterilerinin işlerini yerine koymakta, firmalarının işlevlerini düzenlemekte, çalışma yöntemlerinin belirlenmesine yardımcı olmakta, maliyet ve giderlerinin etkinliğine katkıda bulunmakta, yönetim ortak sıfatıyla dışarıdan destek olmaktadırlar. Geleceğin stratejilerini bugünden kullanmak isteyen firmalar müşterilerinin rekabetlerini kendi rekabetleri için tek güvence sayar, buna göre çalışırlar. İşlerini yoluna koymuş, gelişmekte olan müşteriye sahip olmayan bir firmanın gelişemeyeceği fikri esas kabul edilmektedir. Dünyadaki iyi teknolojiler, üstün kaliteler, başarılı araştırmalar, işleri yolunda yürümeyen bir firma için hiçbir değer ifade etmemektedir(Hanan, 1996, s.15).

Rekabet gücünü belirleyen firma dışı etkenlerden bir diğeri işgücü piyasalarındaki esneklik düzeyidir. İşgücü piyasalarının katı iş hukuku kuralları ile düzenlendiği ve devletin bu piyasalara müdahalelerinin olduğu ülkelerde özel firmalar bu düzenleme ve müdahalelerden olumsuz yönde etkilenmektedir. Bir taraftan bir sosyal hak olarak iş güvencesi sağlanmaya çalışılırken öte yönde firmaya katkısı çok az olan çalışanların işten çıkarılması güçleşmektedir. Bu da doğal olarak firmanın karlılık ve verimlilik yapısını bozmaktadır.

Uluslararası rekabet gücü çok boyutlu olup tek tek işletmelerin rekabet gücünden farklı bir şeydir (Belohlav, 1993, s.59). Uluslararası rekabet gücü, ülke ekonomisinin sahip olduğu bir çok kurumsal yapıyı kucaklayan, ülkenin üretim yapısını, teknolojik altyapısını, teknoloji üretim kapasitesini ve dinamiğini, nitelikli insan sermayesini içeren geniş bir alana yayılmaktadır(Erkan, 1995, s.7). Rekabet gücü kavramındaki anlayış değişikliği ile birlikte küreselleşmenin dinamiğini belirleyen faktörler de hızla değişmektedir. Bu kapsamda uluslararası sermayenin akış yönü, üretim faaliyetlerindeki gelişme, geleneksel belirleyici konumunda olan ucuz işgücü ve hammaddenin bolluğu gibi unsurlar önemi giderek azaltmaktadır. Bunların yerine iyi yetişmiş işgücü, gelişmiş bir teknoloji, ticari alt yapının varlığı ile etkin işleyen bir piyasa mekanizması ve nihai pazarın değişen ve gelişen tercihlerini yakından izleyebilme ve kolay ulaşabilme gibi unsurların önemi artmaktadır(Preffer, 1995, s.3). Bilgi çağında yaşanan değişimler o kadar hızlı olmaktadır ki, daha önceden öngörülerde bulunabilmek artık mümkün olmamaktadır.

2.6.5. Rekabet Gücünü Ölçme Yöntemleri ve URG'nin Göstergeleri

Firma, alt sektör/işkolu, sektör veya ülke düzeyinde olsun, birçok ek göstergelerle rekabet durumu izlenebilmektedir. Yerli Kaynak Maliyeti(YKM), Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler(AKÜ), ihracat payları, ithalat nüfuz oranı, uluslararası rekabete maruz kalma düzeyi, net ihracat oranı, ihracat/ithalat oranı, sektör içi ticaret , Ar-Ge, patentler-açıklanmış teknolojik üstünlük, fiyat/maliyet marjı ve kar marjı gibi yöntemler rekabet gücünü ölçmede kullanılmaktadır. Rekabet gücü göstergeleri verimlilik ve büyümeyi destekleyen unsurlar hakkında gerekli bilgiyi vererek doğru politika ve kurumsal iyileştirmelerin yapılmasını sağlayabilmektedir(Demir, 2002, s.229).

Yerli Kaynak Maliyeti Analizi (YKM) Kuramı, bu yöntem, bir malın üretimindeki yerli kaynak maliyetini tahmin etmeyi amaçlamaktadır ve ara malları dünya fiyatlarıyla ve diğer tüm yerli girdi fiyatlarını da ülkenin gerçek fırsat maliyetleri olarak kullanılmaktadır. Bu metodun amacı, piyasada fiyat oluşumunu bozan hiçbir müdahalenin olmadığı zaman ortaya çıkması beklenilen gölge fiyatları hesaplamaktır. YKM ile yurt içi katma değer ile uluslararası katma değer karşılaştırılmaktadır.

Bir malın YKM katsayısı, o malın bazı temel faktörlere göre (işgücü, sermaye) fırsat maliyetini ülke fiyatları ile oluşan katma değerini karşılaştırmaktadır. Eğer tahmin edilen katsayı, 1'den büyük ise kaynaklar bir başka alternatif alanda daha verimli kullanılabilmekte ve kaynakların o ürünün üretilmesi ile verimli kullanılamadığını ortaya koyabilmektedir. Eğer katsayı 1'den küçük ise kaynaklar nispi olarak verimli kullanılmaktadır sonucu çıkarılmaktadır.

YKM yöntemi karşılaştırmalı üstünlükleri gösteren bir ölçüt olarak da düşünülebilir. Sonuç olarak ürün için hesaplanan YKM katsayısı 1'den küçük ise uluslararası karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir denilebilir. Çünkü, yurt içinde 1 birim katma değer yaratmak için diğer ülkelerden daha az kaynak kullanılmaktadır.

YKM Hesaplama Yöntemi, şu verilerin derlenmesini ve birbiriyle ilişkilerinin tahlilini sağlamaktadır.

$$YKM_j = (\sum_h V_{hj}S_h + \sum_n \sum_h d_{nj}V_{hn}S_h)/(1-\sum_{ii} m_{ij} - \sum_f r_f V_{fj})$$

Vhj = h.yerli faktör girdi/miktarı j. katma değer oluşturma süreci

Sh = h. faktörün/girdisinin gölge fiyatı

Vhn = h. kullanılan yerli girdi, n. katma değer oluşturma süreci

Dnj = Dış ticareti olmayan n. girdi miktarı bir birim j. üretmek için

Rf = Yabancıların faktörlerini kullanmaları sonucu elde ettikleri kaynak getirisi, f bir birim j. malın üretiminde

mij = Dış ticareti olan i. girdisinin miktarı j. malın bir birim üretiminde kullanılan

YKM'nin Varsayımları ve Sadeleştirme: temel kavram bu ölçütlerde gölge fiyatlardır. Bu modeli uygulayabilmek için bazı basitleştirici varsayımlarda bulunmak faydalı olmaktadır. Bazı varsayımlar şunlardır, faktör piyasalarında fiyat oluşumunu bozan herhangi bir etkinin olmadığı, yabancı işgücü kullanılmadığı ve de dış ticareti olmayan mal yok kabul edildiğinde, formül basitleşmektedir.

$$YKM_j = \frac{\sum V_{hj}S_h}{P_j(1-m_{ij})}$$

Bu varsayımlardan ilki olan piyasada oluşan fiyatlara müdahale edilmediği varsayımı fazla gerçekçi değildir fakat, bu varsayım işlemleri kolaylaştırdığı için yapılmaktadır. İkinci varsayım olan yabancı işgücünün olmadığı varsayımı ise sektör için gerçekçi bir varsayımdır.

Neoklasik iktisatçılar uluslararası serbest dış ticarette kazanan yada kaybeden olmadığını, ihtisaslaşma yoluyla bütün ulusların dış ticaretten karlı çıktığını savunurlar. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ülkelerin fiziki ve insan kaynaklarına dayanır. Ricardo modelinde iki ülkenin dış ticarette ihtisaslaşması için malların fiyatlarının mutlak olarak diğer ülkeden ucuz olması gerekmez, iki mal arasında göreli fiyat farkı da ihtisaslaşmayı sağlar. Hicksheir-Ohlin modelinde ise, ülke daha

ucuz olan girdiyi daha yoğun kullanarak ihtisaslaşma sağlanır(Demir, 2002, s.231).Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler katsayısı bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğü olan malları belirlemek için kullanılan ölçütlerdendir.Çünkü, karşılaştırmalı üstünlüğü doğrudan ortaya koyan bir katsayı yoktur. AKÜ1 endeksi, iki değişik biçimde kullanılmaktadır. AKÜ endeksi, göreli dışsatım performansı ölçmeye yöneliktir. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ). Bazı çalışmalarda Balassa'nın endeksine karşı temel bileşenler analizi yardımıyla bazı alternatifler geliştirilmeye çalışıldığı da görülmektedir.

$$AKÜ1^{i} = \frac{\left(X_j^i / \Sigma X^i\right)}{\left(\Sigma X_j^w / \Sigma X^w\right)}$$

X_j^i :*i* ülkesinin yaptığı *j* malı dışsatımı

ΣX^i :*i* ülkesinin bütün mallar itibariyle toplam dışsatımı.

ΣX_j^w :bütün ülkelerin toplam j malı dışsatımı.

ΣX^w :bütün ülkelerin toplam dünya dışsatımı.

Bu endeks, bir ülkenin belirli bir sektörünün dışsatımının aynı ülkenin toplam dışsatımı içindeki payının, ilgili sektörün toplam dünya dışsatımının toplam dünya dışsatımına oranına bölünmesiyle hesaplanmaktadır.AKÜ2 endeksi ise, bir tür göreli dışsatım/dışalım ölçütüdür.

$$AKÜ2^{i} = \frac{\left(X_j^i / \Sigma X^i\right)}{\left(M_j^w / \Sigma M^i\right)}$$

X_j^i : i ülkesinin yaptığı *j* malı dışsatımı

ΣX^i : i ülkesinin bütün mallar itibariyle toplam dışsatımı.

M_j^w : i ülkesinin yaptığı j malı dışalımı

ΣM^i : i ülkesinin bütün mallar itibariyle toplam dışalımı

Endüstri-içi ticaret (intra-industry trade olgusunun giderek arttığı bir ortamda URG'yi, ex post dışsatım ve/veya dışalım verileri kullanarak AKÜ1 veya AKÜ2 gibi endekslerle ölçmeye çalışmak düşüncesinin ardında, URG'nin karşılaştırmalı üstünlüklerle aynı anlama geldiği biçimindeki yanıltıcı ön kabul yatmaktadır. Oysa URG, yukarıda da sergilemeye çalışıldığı üzere, belirleyici mi, sonuç mu, yoksa gerçekten bir gösterge mi olduğu tartışmalı olan tek bir göstergeye indirgenemeyecek kadar karmaşık ve dinamik yönü bulunan bir kavramdır. Gerçi kendisine girdi temin eden yerli sektörlerin URG'ye sahip olup olmaması, bir yerli sektörün URG'sini etkiler ama, o sektörün URG'sinin tahmininde, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektörlerin saptanmasındakinden farklı olarak, diğer yerli sektörlerin uluslararası avantajlılık derecelerinin hiç bir rolü yoktur(Kibritçioğlu 2001, s.3).

İhracat Payları, Firmanın veya alt-sektörün ihracatının seçilen bir ülke grubunun ithalatı içindeki payı ve bu gruba diğer ülkelerin yaptıkları aynı tür ihracatla karşılaştırılmasıdır.İthalat Nüfuz Oranı (Import Penetration Ratio), İthalatın toplam yurtiçi talebe oranı olarak hesaplanmaktadır.

$$\text{İTHNÜFO}_i = \frac{M}{\text{ÜRET}_i + M - X_{iii}} * 100$$

ÜRETi = i sektöründeki toplam üretim(çıktı)

Mi = i sektöründeki toplam ithalat

Xi = i sektöründeki toplam ihracat

İthalat nüfuz oranı, yurtiçi talebin ithalat ile karşılanma oranını gösterir ve her zaman artı (+) değerde olmalı ve değerin yüzde 0-100 arasında değişmelidir.

Uluslararası Rekabete Maruz Kalma Düzeyi: Yurtiçi talebin içinde ithalatın payını ve o sektörün ihracata yönelme düzeyini gösteren bir değişkendir.

$$REKB_i = \left[\frac{X_i}{ÜRET_i}\right] + \left(1 - \left[\frac{X_i}{ÜRET_i}\right]\right) * \left[\frac{M_i}{ÜRET_i + M_i - X_i}\right]$$

Bu gösterge, sektörlerin hangi oranlarda yurt dışı rakipler ile karşılaştıklarını göstermektedir.. İhracat/üretim ile yurt dışındaki rakiplerle yurt dışında karşılaşma oranını, ithalat nüfus oranı da yurt içinde yabancı rakiplerle iç pazarı paylaşma oranlarından oluşmaktadır.

Uluslararası rekabet gücü göstergelerinden fiyat rekabeti içerisinde yer alan diğer bir gösterge ise ihracat kar marjlarıdır. Buna göre uluslararası ticarette emek yoğun malların ihraç edildiği durumlarda uluslararası rekabeti koruma açısından işgücü maliyetleri büyük önem taşımaktadır. Söz konusu malları ihraç eden ülkeler, rekabetlerini korumak için ya maliyetlerini azaltacak ya da karlarını kısacaklardır. Maliyetlerini azaltmak için işgücü verimliliğini artırabilir ya da işçi ücretlerini azaltabilirler.

İhracata konu olan malların üretiminde maliyet unsurunun veri alındığı durumda, kar oranlarındaki değişim aynı zamanda rekabet güçlerindeki farklılaşmayı da gösterecektir. Bunun için iş gücü verimliliği ve işçi ücretleri kullanılarak hesaplanan nominal birim iş gücü maliyetlerinin ihracat fiyatlarına oranıyla bulunan ihracat kar marjı endeksi gösterge niteliğindedir. Ancak, hesaplanan endeks üzerinden yapılacak analiz sadece iş gücü maliyetlerinin ihracat fiyatları üzerindeki rekabetçi etkisini ölçmektedir. Yani, hesaplanan endeks değerleri sermaye ve teknolojik ilerlemelerin maliyeti azaltıcı ya da rekabeti artırıcı etkisini göz ardı etmektedir.Net İhracat Oranı (NETİHR): Net ihracatın göreli büyüklüğünü gösteren bir değişkendir.

$$NETİHR_i = \frac{(X_i - M_i)}{(X_i + M_i)} * 100$$

Mi = i sektöründeki toplam ithalat

Xi = i sektöründeki toplam ihracat

İhracat/İthalat oranı (İ/İO) (XMR) : Bir sektörün dış ticarette uzmanlaşma düzeyini ölçmek amacıyla kullanılan bir göstergedir.

$XMR_i = X_i/M_i * 100$

Sektör İçi Ticaret (SİT) : SİT endeksi aynı sektördeki çift yönlü ticareti gösterir. Endeks sıfır ve 100 arasında değişir. Eğer bir ülkenin bir sektörde ithalat ve ihracatı birbirine oldukça yakın miktarlarda ise Sit endeksi 100'e yaklaşır. SİT endeksi her bir sektördeki sektör içi ticareti ölçmek için TSİT endeksi ise toplulaştırılmış sektörler iç in ve toplam sanayi için sektör içi ticareti ölçmek amacıyla kullanılmaktadır (Demir, 2002, s.231).

$$SİT_i = \frac{(X_i + M_i) - |X_i - M|_i}{(X_i + M_i)} * 100$$

$$TSİT = \frac{\sum_i (X_i + M_i) - \sum_i |X_i - M|_i}{\sum_i (X_i + M_i)} * 100$$

Endeksin %100'e yakın olması sektörde ithalat ve ihracatın birbirine yakın olduğunu gösterir. Bu endeks çift yönlü dış ticareti göstermektedir. Dünya ile bütünleşmenin kaba bir ölçüsü olarak algılanabilir. Çünkü o sektörde hem yüksek miktarda ihracat hem de ithalat vardır.

AR-GE: araştırma-geliştirme, şirket alt sektörü, sektör ülke boyutlarında rekabet gücünün ve büyümenin ana unsurlarından biridir. Ülke boyutunda, sektör ve alt sektör boyutlarında AR-GE faaliyetlerini değerlendirmenin çeşitli yolları vardır.

- İlk olarak girdi ölçütleri yoluyla değerlendirmedir. Bunlar, AR-GE harcamalarının miktarı ya da bilim adamı ve/veya araştırmacı sayısı olarak kabul edilir.

- Diğer yol ise çıktı ölçütleri ile değerlendirmektir. Burada ise bilimsel yayınlar ölçü kabul edilmekte olup teknoloji alanında bu gösterge, patent sayıları olarak kabul edilmektedir.

Patentler-Açıklanmış Teknolojik Üstünlük (ATÜ): İlgili ülkenin, bir sektördeki ABD patent bürosundaki payının, o ülkenin toplam ABD patent bürosu içindeki payına bölünmesi ile bulunur. ATÜ katsayısının 1'den büyük olması nispi olarak üstünlük göstermektedir. Bu tür kıyaslamaların yurtiçi ve yurtdışı birçok farklı seçeneklerin yapılması mümkündür.

Fiyat-Maliyet Marjı: Çıktıdan, girdi, ücret, faiz, kira, reklam harcamalarının farkının düşülüp çıktıya bölünmesidir. Bu marj net bir kar tanımı olarak anlaşılmamalıdır. Bu marjın içinde amortisman ve vergiler dahildir. Bu nedenle gayri safi bir karlılık ölçüsü olarak kullanılabilir.

Kar Marjı: Katma değerden işgücüne yapılan ödemenin çıkarılıp kalanın çıktıya bölünmesi ile bulunur. İşyerinin verimliliğine bağlı olarak ne kadar kar ya da zararda olduğunu gösterir(Demir, 2002, s.233).

Fiyat rekabeti içerisinde yer alan, uluslararası rekabeti ölçmek için önerilen en yaygın araç olan reel döviz kuru(Maciejewski, 1983, s.353), kavramsal olarak, ticarete konu olan ve olmayan malların göreli fiyatı şeklinde tanımlanmaktadır(Pietrobelli, 1991, s.57). Karışık rekabet yapısı içerisinde tek para birimi için hesaplanmış reel döviz kurunun, rekabeti kısıtlı ölçüde yansıtması nedeniyle birden fazla döviz kurundaki hareketin, göreli fiyatlarla deflete edilerek, hesaplandığı reel efektif döviz kuru önerilmektedir(Ghose ve Kharas, 1993, s.393).

Ülkelerin uluslararası rekabet güçlerindeki değişmeleri ölçmek üzere hesaplanan diğer bir araç da nispi pozisyon endeksidir. Hesaplaması reel döviz kuru hesaplamalarına benzemekle beraber bazı farklılıklar içermektedir. Reel kur hesaplamalarında yurtiçi ve yurtdışı göreli fiyatların oranı kullanılırken, nispi pozisyon endeksinde, endeksin hesaplanacağı her ülke için kendi nominal döviz kurunun yine kendi fiyat endekslerine oranlanması söz konusudur(Kotan, 2002, s.13).

Bahsedilen oran ile, yurtdışındaki fiyat gelişmeleri göz önüne alınmadan, yurtiçindeki kur ve fiyatların göreli hareketlerini tayin etmek mümkün olmaktadır.Hesaplamalara dahil edilen ülkelerden bir tanesinin kur-fiyat oranını sabitleyerek diğerlerinin göreli değişimi hesaplanmaktadır. Böylece, ülkelerin, sabitlenen ülkeye oranla yurtiçi kur-fiyat hareketlerinin rekabete nispi katkısı ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası rekabet gücü göstergelerinden fiyat rekabeti içerisinde yer alan diğer bir gösterge ise birim ücretlerdir. İş gücü veya sermaye mallarının maliyeti de rekabet açısından önem taşımaktadır. Özellikle, dünya mal fiyatlarının veri alındığı durumlarda girdi maliyetlerindeki gerileme rakip üreticilere göre göreli bir avantaj yaratmaktadır. Kavramsal olarak kullanılması en uygun maliyet göstergeleri, işçi ücretleri ve sermaye maliyetidir. Ancak, bu göstergeler, ülkeden ülkeye çok büyük farklılık göstermekte ve karşılaştırmayı oldukça zorlaştırmaktadır. Bunun yanında, sermayenin işgücüne göre ülkeler arası hareketliliği oldukça kısıtlı olması da ülkelerarası karşılaştırmayı zorlaştıran bir etkendir. Diğer bir alternatif olan ücretler ise verimliliği içermediği için yeterli bir gösterge olarak görülmemektedir(Kotan, 2002, s.13). Ticarete konu olan malların yurtiçi üretim maliyetinin göreli olarak artması, söz konusu göreli fiyatları yükseltmekte yani reel kurum değerlenmesine yol açmaktadır. Böylece diğer koşulların değişmediği varsayımında, ticarete konu malların yurtiçi üretimi göreli olarak verimsizleşmekte ve ülkenin uluslararası rekabet gücü olumsuz etkilenmektedir(Ghose ve Kharas, 1993, s.378).

Bu nedenle, maliyet rekabetine gösterge olması bakımında birim ücret endeksleri kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkeler arasındaki rekabeti ölçmede oldukça kabul gören bu kriter, gelişmekte olan ülkeler için bazı sorunlar içermektedir. Öncelikle, ülkeler arasında üretimde kullanılan ara malı farklılaşmaktadır. Bunun yanında, verimlilik ve işgücü kullanım yoğunluğu değişiklik göstermektedir. Sermaye yoğun sektörlerde işgücü verimliliğinin düşmesi sermaye verimliliğindeki artışla kapanabilmekte ve sadece birim işgücü verimliliğinin düşmesi sermaye verimliliğindeki artışla kapanabilmekte ve sadece birim işgücü endeksine göre yapılacak analiz sonuçları yanıltıcı olabilmektedir. Ancak, ticarete konu olan ve olmayan mal ayrımının yapılmasında

ortaya çıkan güçlükler nedeniyle, reel döviz kuru pratikte farklılaşmakta ve tanım olarak nominal döviz kurunun yurtiçi-yurtdışı göreli fiyatlarla deflate edilmesiyle hesaplanmaktadır(Kotan, 2002, s.3-13).

Uluslararası rekabet gücü göstergelerinden bir diğeri makroekonomik temelli rekabetteki yapısal unsurlardır. Makroekonomik performans, sadece fiyat ve maliyet üzerinden uluslararası rekabet gelişmelerini değerlendirmenin yeterli olmadığı düşünülmektedir(Türkkan, 1989, s.41). Ülkenin yapısal koşullarının iyileştirilmesiyle oluşacak rekabetçi ortam fiyat (maliyet) rekabetine oranla daha kalıcı ve uzun vadeli olmaktadır(Seyidoğlu, 1988, s.198).

Yukarıda bahsedilen rekabet göstergeleri yanında, ölçülmesi oldukça zor olmakla birlikte rekabete olumlu katkı yaptığı düşünülen niteliksel unsurlar da bulunmaktadır. Söz konusu unsurlar daha çok hizmet sektörüyle ilişkili olup satış sonrası dönemi kapsamaktadır. Malların aynı standartta teslim edilmesi, teslim tarihlerine sadık kalınması, satış sonrası hizmet ağının kurulması, satış sonrası karşılaşılabilecek sorunlara hızlı ve kalıcı çözüm getirileceğine dair güven oluşması ve garanti kapsamının genişliği oldukça önem taşımaktadır. Bahsedilen unsurlara karşı alıcıda oluşacak güven, satışta oldukça önemlidir. Doğrudan ölçülememekle birlikte, tüketicide oluşacak izlenim, dolaylı yoldan karlılığı da artırabilmektedir. Satış sonrası hizmetten memnun kalan müşteri, iki mal arasında kıyaslama yaparken sadece fiyatı düşünmemekte, bu nedenle, üretici maliyet üzerine konacak kar marjlarını artırma imkanı bulabilmektedir(Kotan, 2002, s.3-16).

Firma veya sektör düzeyinde, fiyatla ilgili ve rakamsal olarak ölçümü zor hatta olanaksız olmakla birlikte fiyat-dışı rekabet unsurlarının her birine dayalı olarak pek çok URG göstergesi önerilebilir ve önerilmektedir de. Örneğin fiyatta rekabet gücünü ölçebilmek için, yerli ve yabancı sektörlere ait uygun fiyat endekslerinin ve döviz kurlarının kullanımıyla bir tür göreli fiyat endeksi oluşturulabilir. Böylece, diyelim ki, beş ya da on yıllık bir dönem için hesaplanacak bu göreli fiyat göstergesi, o yerli firma ya da sektörün URG'sinin, önceden açık bir biçimde tanımlanmış bir piyasadaki, yine

açık seçik tanımlanmış rakipleri karşısında ve belirtilen dönem içinde ne yönde geliştiğini gösterecektir (http:dialup.ankara.edu.tr.kibritçi, porter html).

Eğer belli bir sektörün fiyat açısından uluslararası rekabet gücü ölçülecekse, rakip yerli ve yabancı sektörlerin belirli bir piyasa için ilgili fiyat endeksi rakamları birbirleriyle kıyaslanacak demektir. Örneğin bir yerli sektör, *n* gibi bir ülkenin ilgili sektörüyle *m* gibi üçüncü bir ülkenin piyasasında rekabet ediyorsa, aralarındaki göreli fiyat ilişkisi için şu denklem geçerlidir. (Eğer rekabet, *m* gibi üçüncü bir ülkenin piyasasında değil de, *n* ülkesinin piyasasında gerçekleşiyorsa, n=m ve $c^{m, n}$-1 eşitlikleri geçerli olacağından, P^n m rakip ülkenin ilgili sektörün yurtiçi fiyat düzeyini gösterecektir).

$$PC_m^{i,n} = \frac{e^{m,i} \cdot P_m^i}{e^{m,n} \cdot P_m^n}$$

$PC_m^{i,n}$: *m* piyasasındaki *i* ve *n* sektörlerinin uluslararası fiyat rekabeti için gösterge

P_m^i : yerli sektörün, *m* piyasasındaki satış fiyatı (yerli para birimi cinsinden).

P_m^n : *n* yabancı sektörünün m piyasasındaki satış fiyatı (kendi para birimi cinsinden).

$e^{m,i}$: yerli paranın *m*, nin para birim cinsinden fiyatı.

$e^{m,n}$: *n* yabancı ülke parasının *m*'nin para birimi cinsinden fiyatı

i : Yurtiçi

n : *n* yabancı ülkesi.

m : *m* yabancı ülkesi dışsatım (piyasası).

Yerli sektörün yurtdışındaki fiyat rekabeti gücünün bu göstergesinde yer alan $c^{m, i}$ ve $c^{m, n}$ döviz kurları spot kurlardır. Rekabetin gerçekleştiği *m* gibi bir yabancı piyasa için iki sektörün fiyat

göstergeleri olarak, ilgili dışsatım fiyat endeksleri kullanılabilir (http:dialup.ankara.edu.tr.kibritçi,porter html).

Öte yanda, eğer yerli sektörün yurtiçindeki fiyat rekabeti gücünün bir göstergesi oluşturulacaksa, yerli ve yabancı sektörlerin *i* piyasası için fiyat indekslerine gereksinim duyulacaktır:

$$PC_i^{i,n} = \frac{P_i^i}{e^{i,n} \cdot P_i^n}$$

$PC_i^{i,n}$: *i* piyasasındaki *i* ve *n* sektörlerinin uluslararası fiyat rekabeti için gösterge.

P_i^i : yerli sektörün yurtiçindeki fiyatı (yerli para birimi cinsinden).

P_i^n : *n* yabancı sektörünün *i* piyasasındaki satış fiyatı (kendi para birimi cinsinden).

$e^{i,n}$: *n* yabancı ülkesi parasının *i*'nin para birimi cinsinden fiyatı.

İ : yurtiçi (dışalım piyasası).

N : *n* yabancı ülkesi

Yukarıda düşünülen iki PC endeksi de, belli bir zaman noktası için"bir" den küçük çıktıkları ölçüde yerli sektörün (dış veya iç piyasadaki) rekabet gücünün fiyat açısından yüksek olduğunu gösterecektir. Ancak, bu tür uluslararası fiyat karşılaştırmaları için, rakip iki sektörle ilgili oldukça geniş ve ayrıntılı bir veri tabanına gereksinim duyulacaktır. Ayrıca, böylesine karşılaştırmalar, rekabet gücünün fiyat-dışı boyutunun dolaysız ölçümünü göz ardı ettikleri gibi, *ex post* niteliktedirler. Üstelik, uygulamada kullanılacak yerli ve yabancı fiyat endeksleri, kolayca ayıklanmaya elvermeyecek bir biçimde, az ya da çok, hükümetlerin dış ticaret politikası müdahalelerinin etkilerini içermektedir.

Eğer döviz kurlarının rolünü göz ardı edecek biçimde bütün fiyatların aynı para birimi cinsinden ifade edildiklerini kabul edecek veya kolaylık olsun diye $c^{i,n} = 1$ olduğunu varsayacak olursak ve her iki

sektörde de fiyatlar,birim maliyetleri le kar marjının toplamına eşitse (markup pricing), yurtiçindeki fiyat rekabeti ile ilgili PC oranı şu biçimde yazılabilir:

$$PC_i^{i,n} = \frac{P_i^i}{P_i^n} - \frac{(w^i \cdot a_L^i + r^i \cdot a_K^i)(1+\pi^i)}{(w^n \cdot a_L^n l\, r^n \cdot a_K^n)(1l\, \pi^n)}$$

$PC_i^{i,n}$: i piyasasındaki i ve n sektörlerinin fiyat açısından URG göstergesi.
i : yurtiçi (dışalım piyasası)
n : *n* yabancı ülkesi.
K : Kullanılan toplam fiziki sermaye miktarı.
L : Kullanılan toplam işgücü miktarı.
r : fiziki sermayenin bedeli (faiz haddi).
w : işgücünün fiyatı (ücret haddi, w=W/L).
W : toplam işgücü maliyeti (W=w.L).
P : birim kar marjı oranı (birim maliyetlerin belli bir yüzdesi
a_K : ilgili maldan bir birim üretim satabilmek için gerekli sermaye miktarı.
a_L : ilgili maldan bir birim üretim satabilmek için gerekli işgücü miktarı.

İlgili yerli ve yabancı sektörlerin mal üretiminde yalnızca işgücü ve fiziki sermaye gibi iki üretim faktörünün kullanıldığı ön kabulüne dayalı bu URG göstergesine göre, *i* ülkesinin sektörünün n ülkesinin aynı malı üreten sektörüyle girişeceği fiyat rekabetinde başarılı olabilmesi için, özellikle göreli ücret oranı w^i / w^n' nin düşük olması ve göreli işgücü verimliliği oranının yüksek (yani a^i_L/A^n_L oranının düşük) olması büyük önem taşımaktadır.

Burada, örneğin Q gibi bir malın üretildiği *i* sektörünün birim emek gereksinimini gösteren a^i_L oranı açıkça L^i/Q^i diye de yazılabileceğine göre, bu oran, o sektördeki ortalama işgücü verimliliğini gösteren Q^i/L^i oranının tersine eşittir. İşte kimi zaman *göreli ücretlerin* veya *göreli işgücü verimliliğ*inin, URG'nin bir ve hatta sanki en önemli göstergesiymiş gibi kullanılması, bu ilişkiden kaynaklanmaktadır(http:dialup.ankara.edu.tr.kibritçi,porter html).

Bu son denklemden, birim sermaye maliyeti (unit capital cost, UCC) veya özellikle birim işgücü maliyeti (unit labor cost, ULC) gibi bazı ifadelerin Artto (1987) ve Klein (1988) gibi kimi iktisatçılarca adete "kopartılırcasına" dışarı çıkartıldığı ve rekabet gücü çözümlemelerinde kullanıldığı da görülmektedir.

Örneğin yurtiçi sektör için ULC'nin tanımı

$ULC^i = w^i.a_i^i = w^i/Q^i$ biçiminde yapılabilir –ki burada ULC'nin w ve a'nın artan irer işlevi olduğu görülmektedir –ve böylece göreli birim işgücü maliyetleri (relative unit labor cost, RULC) diye yeni bir oran (döviz kurları hala hesaba katılmıyorsa),

$RULC^{i,n} = ULC^i / ULC^n$ gibi tanımlanabilir. Bu tür bir URG göstergesinin kullanılması durumunda da, URG analizi açısından yine aşırı derecede bir basitleştirme yapılmış olmaktadır(Kibritçioğlu, 2002, s.6).

2.6.6.Uluslararası Rekabet Gücü Kazandırma Yolları

Uluslararası rekabet avantajları elde etmek bir iki şeyi yapmaktan değil birbirleriyle alakalı birçok şeyi iyi yapmaktır. Rakip yalnızca bir tek şeyi eşitleyemez. Rakip stratejiyi eşitlemek istemekte ise her şeyi yapmak zorundadır. Bu da çok zordur, büyük bir risk içerir ve büyük bir trade off gerektirir. İdeal olarak kendilerine benzersiz bir sistem bulunması yani kendine özgü yöntemlerin geliştirilmesidir(Porter, 1998, s.41). Diğer bir husus uluslararası rekabet gücünü firma bazında belirleyen yurtiçi çevre veya ortam, nitelikli işgücü ve altyapı gibi üretim faktörleriyle ilgili koşullardan, ilişkili ve destekleyici endüstrilerden, endüstrinin ürününe olan iç talebin özellikleriyle ilgili koşullardan ve firmanın örgütlenme biçimi, yapısı, hedefleri ve stratejisinden etkilenmektedir. Başka bir deyişle, bir firmanın yerel veya ulusal başarısı ülkedeki bu özellikler tarafından biçimlendirilmektedir(Thurow, 1994, s.19). Rekabetçi gücü temelde geliştirme, yenilik yapma ve değişmeden doğmaktadır. Stratejik bakımdan, yenilik(innovation) en geniş anlamıyla sadece yeni teknolojileri değil, bazen gayet olağan gözüken yeni iş yapma yöntem ve yollarını da içine almaktadır. Yenilik, yeni bir ürün tasarımında,

üretim sürecinde, pazarlama yaklaşımında, yeni bir eğitim ve örgütlenme tarzında, icat yapmada, şöhret olmada ortaya çıkabilmektedir(Kay, 1994, s.61) .Bir ulus, tamamen başka bir ulusun ihtiyacını fark ettiği ve rakiplerinin göz ardı ettikleri bir piyasa kesimine hizmet sunduğu zaman, yaptığı yenilikler rekabetçi üstünlük sağlamaktadır(Reich, 1994, s.51).Rekabet gücü, bütün değer sistemlerini, bir mamülün ortaya çıkarılmasında ve kullanımında devreye giren bütün faaliyetleri içermektedir. Tedarikçilerle, kanallarla, müşterilerle yakın ve sürekli bir ilişki ve fikir alışverişi,rekabetçi üstünlük meydana getirme ve sürdürme sürecinin ayrılmaz parçalarıdır. Rekabetçi üstünlük çoğu kere bütün değer sistemini biçimlendirme ve idare etmede yeni yolların(Kay, 1994, s.61) tasavvur edilmesiyle kazanılmaktadır. Rekabet gücü, sürdürülebilir ilerleme ve geliştirme sayesinde kazanılmaktadır. Taklit edilemez olan pek az rekabetçi üstünlük bulunmaktadır. Durağan bir yapıdaki hedef firmalar ve ulusal sanayiler sonunda rakipleri tarafından alaşağı edilebilmektedirler. Bazen daha önceki avantajlarını sağladığı güce dayanarak, ilerlemeler durduktan sonra bile rekabetçi konumlar yıllarca sürdürülebilmektedir. Fakat yine de dinamik rakipler daha iyi veya ucuz iş yapma yolları keşfetmek suretiyle bu avantajların üstesinden gelmektedirler(Porter, 1994, s.47).

Rekabetçi üstünlüğü sürdürmek, iktisatçı Joseph Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" dediği şeyi kendi üstünde uygulamasını gerektirmektedir. Yani yeni üstünlükler geliştirerek(Kay, 1994, s.62) eski üstünlüklerini yok etmeleridir. Eğer bunu kendisi yapmazsa yerine başka bir rakip yapacaktır.

Rekabetçi üstünlüğü sürdürmek son aşamada küresel bir strateji yaklaşımını gerektirmektedir. Rekabetçi kesim kendinin yurtiçi avantajlarını küresel bir strateji yaklaşımıyla kullanıp genişletmeden, uzu vadede uluslararası rekabette rekabetçi üstünlüğünü sürdürememektedir(Grant, 1991, s.19). Rekabet edebilirlik veya rekabet gücü oldukça dinamik bir olguyu ifade eder. İçinde bulunulan çevreye göre değişken doğası rekabet gücünün ölçülebilmesini zorlaştırmaktadır.

Ayrıca, sosyal ve siyasal bir tarih, bir ülkede birikmiş olan becerileri ve rekabetin işlediği kurumsal yapıyı etkilemektedir. Ulusların ve firmaların karşı karşıya geldikleri, çevreye biçim verdiklerinden, kültürel faktörler önemlidir, ancak bu faktörler kendi başlarına değil diğer belirleyicilerle birlikte etkili olmaktadır.

Ayrıca yabancı pazar taleplerindeki büyük kaymalar rekabetçi üstünlükleri de kaydırmaktadır.Rekabetçi üstünlüğü diğer bir kaydıran ise hükümetlerdir. Hükümetler, bütün kademelerde, ulusal üstünlüğün ilerlemesine veya gerilemesine sebep olabilmektedir. Antitröst politikası dahili rekabeti etkilemektedir(Porter, 1990, s.3).

Bu gelişmelerle birlikte düzenlemeler yurtiçi talep şartlarını değiştirebilmektedir. Eğitime yapılan yatırımlar faktör şartlarını değiştirebilmektedir. Hükümet alımları bağlantılı ve yardımcı sanayileri teşvik edebilmektedir. Bununla beraber, bütün bir belirleyiciler sistemini nasıl etkileyeceğini dikkate almadan uygulanan politikalar ulusal avantajı arttırabileceği gibi azaltabilmektedir(Porter, 1994, s.45).

Rekabet gücünü etkileyen önemli yönelişler olmaktadır. Bunlar, küresel ticaret, gümrük tarife oranları, tarife dışı engellerin azalması, bilginin ve teknolojinin hızla yayılması ve ilerlemesi sonucu firmalar üzerinde rekabet baskısını artırmaktadır(Demir, 2002, s.229).

Bir ülkenin rekabet gücü, o ülkenin ürettiği malların ister iç tüketim ister ihracat için olsun diğer ülkelerin mallarıyla kalite ve fiyat bakımından yarışabilecek düzeyde olmasını ifade etmektedir(Erkan, 1995, s.7).

Rekabet gücünün artması, ülke ekonomisinde zincirleme bir reaksiyonun oluşmasına yol açmaktadır. Bu artış, üretim ve ihracatta gelişmeye neden olmakta, karlılığın büyümesine böylece yatırımlarda hızlanmaya ve istihdamın gelişmesine etki etmektedir.

O halde rekabet gücünün artması, üretim ve verimliliğin artması, yaşam standartlarının iyileşmesi ve istihdamın geliştirilmesi için bir ön koşuldur(Helms, 1996, s.5). İmalatçı bir şirketin rekabet stratejisinin, rekabetçi öncellikler, bu önceliklerin ima ettiği iş stratejisinin imalat stratejisi ile ilişkilendirilmesini sağlayacak imalat uygulamalarını

yansıtmaya uygun imalat performans hedefleri ve bu hedeflere varmak için uygulamayı öngördükleri aksiyon planları olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır(TESİD, 1997, s.45).

Rekabetçi stratejiler, benzersiz bir değer karması yaratabilmek için, bilinçli olarak rakiplerden farklı düşünce ve davranış şekillerinin seçimi ve uygulaması olarak tanımlanabilmektedir. Buna göre, ekonomik, teknolojik, doğal, sosyal-kültürel ve politik-yasal çevre faktörleri sektörün çekiciliğini arttıran dış çevre faktörlerini oluşturmaktadır. Pazarlama, üretim, finansman, organizasyon ise kaynak üstünlüğüne yol açan işletme fonksiyonlarını vermektedir. sektörün çekiciliğini arttıran dış çevre faktörleri ile kaynak üstünlüğüne yol açan işletme fonksiyonları ise rekabetçi üstünlüğü belirlemektedir.

Rekabetçi stratejilerin temelinde, dış çevre faktörleri (fırsat ve tehditler) ve işletme kaynakları olarak gruplandırılan rekabet faktörleri yer almaktadır. Ekonomik sektörlerin ve pazarın özellikleri dış çevre faktörleri, kaynaklara ilişkin rekabet güçleri ise iç çevre faktörleri yani, işletme fonksiyonları olarak tanımlanmaktadır.

Dış çevre faktörlerinin analizi ile işletmenin önündeki fırsat ve tehditler saptanmaktadır. İç çevre faktörleri, işletme fonksiyonları ile somutlaşmaktadır. Lojistik, üretim, pazarlama, finansman ve örgütlenme gibi geleneksel işletmecilik fonksiyonlarının analizi işletmenin kuvvetli ve zayıf yönlerini belirlemektedir.

Diğer manada işletmelerin kuvvetli ve zayıf yönleri belirlenerek işletmelerin fırsat ve taşıdıkları risk unsurları tespit edilmektedir. Rekabet stratejilerinin oluşum sürecinde maliyet liderliği, farklılaştırma ve odaklanma stratejileri bu faktörlere göre belirlenmektedir(Cerit, 1997, s.178).

2.7. Makroekonomik Politika ve Özel Yatırımlar

Makroekonomik politikalar genel olarak iki ana eksende ele alınabilir. Ekonomide talep cephesi yönünden işleyen politikaları talep yönetimi olarak adlandırmak mümkündür.Bu cephede makro ekonomik politika kendisini mal piyasaları yoluyla toplam talebi etkilemek olan maliye politikası ve toplam talebi para piyasaları üzerinden etkilemeye yönelik olan makroekonomik politikaların yansıdığı para

politikasıdır.Makroekonomik politika –yatırım etkileşimini para politikaları teorik olarak şu şekilde işlemektedir. Daraltıcı ve genişletici para politikaları sonucunda parasal şoklar aktarma mekanizması ile ekonominin reel cephesinde bir etkiye dönüşmektedir. Faiz hadlerine duyarlı bir kalem olarak özel yatırımlar da bu sürece dahil edilmiştir. Teorik olarak parasal aktarma mekanizması aşağıdaki gibi şematize edilebilmektedir(Akıncı, 1993, s.51).

Şekil 1. Parasal Şok

Genişletici bir parasal şok	Daraltıcı bir parasal şok
Reel Para Balanslarındaki bir artış veya bunun talebinde bir azalma	Reel Para Balanslarında bir Azalma veya bunun talebinde bir artış
↓	↓
Parasal Dengesizlik (Para arzı fazlası)	Parasal Dengesizlik (Para talebi fazlası)
↓	↓
Varlık (Asset) Piyasalarında Portföy intibakı	Varlık (Asset) Piyasalarında Portföy intibakı
Hisse senedi, tahvil alımı yoluyla Para fazlasını eritme	Hisse senedi, tahvil satımı yoluyla Para talebi fazlasını eritme
↓	↓(+)
Faiz hadlerinde düşme	Faiz hadlerinde yükselme
↓(-)	↓(+)
Reel Banka Kredileri Maliyetinde Düşme, Dağıtılmamış karların fırsat maliyetinin azalması	Reel Banka Kredileri Maliyetinde Yükselme Dağıtılmamış karların fırsat maliyetinin artması
↓(-)	↓(+)
Sermayenin kullanım maliyetinin düşmesi	Sermayenin kullanım maliyetinin yükselmesi
↓(-)	↓(+)
Arzulanan sermaye stoku ve dolayısıyla arzulanan yatırımların yükselmesi	Arzulanan sermaye stoku ve dolayısıyla arzulanan yatırımların düşmesi
↓(-)	↓(-)
Reel Yatırım Artışı	Reel Yatırım Azalışı
↓(-)	↓(-)
Denge Milli Gelir Seviyesinin Artışı	Denge Milli Gelir Seviyesinin Azalması

Kaynak Akıncı, 1992, s.51

Bu şemada da görüldüğü gibi, geleneksel para politikası teorisine dayalı görüşte, para miktarı ve toplam talep birbirleriyle pozitif

yönlü ilişki içindeyken para politikası, nominal para arzı manipulasyonlarıyla toplam talebi (ceteris paribus) kaydırmaya yöneliktir. Manipulasyon bu durumda yukarıdaki aktarma mekanizmasına faiz haddi noktasında girerek iki yönlü, bir tarafta para arzına, diğer tarafta yatırımlar üzerinden toplam talebe doğru işlemektedir.

Hedef Faiz Hadleri

(Açık piyasa işlemleri çerçevesinde operasyonlar)

Para Arzı ←Para bazı← **Faiz haddi** → Arzulanan→ Toplam→ Reel Gelir,
Yatırımlar talep Fiy.Gen.Sev.

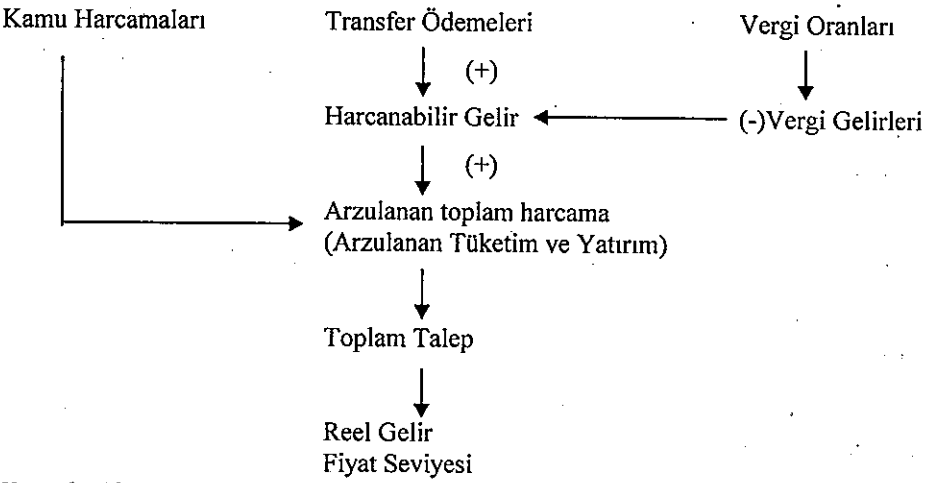
Yatırımlar ve toplam talep üzerinde parasal uyarımlı kaymaların içinde bulunulan duruma göre farklı sonuçlar vermektedir.Mesela cari gelir seviyesinşin potansiyel gelirden küçük olduğu durumda ekonomide resesyonist bir ortamdan, eşit olduğu durumda enflasyon açığı ve daha sonra para arzını daraltıcı bir manipulasyonda deflasyon açığı sözkonusu olmaktadır.

Diğer taraftan büyük olduğu durumda da enflasyon açığı sözkonusu olmaktadır.Talep yönetiminin bir diğer cephesi olan maliye politikasıdır.

Maliye politikasının temal araçları ise, kamu harcamaları ve vergi oranlarıdır. Mali politikanın toplam talebi etkilemesi ise para politikasında olduğu gibi, politika aktarma mekanizması dahilinde üç kanaldan gerçekleşmektedir.

Politika aktarımını aşağıda şematize edilen çerçevede teorik olarak ifadesiyle beraber , uygulamada kamu harcamaları ve vergi oranlarındaki değişmelerin özel sektör yatırımları üzerindeki etkisi görülmektedir.

Şekil 2. Maliye Politikası

Kaynak: Akıncı, 1992, s.52

Yatırım kararları üzerinde beklenen develüasyonun faiz hadleri ve ithal sermaye mallarının gelecekteki fiyatlarını yükseltici etkisi yatırım zamanlaması üzerinde etkili olmaktadır. Develüasyon beklentisi geçici bir yatırım yapmama kararını doğuracak, develüasyon gerçekleşmesiyle birlikte bu karardan vazgeçilebilmektedir. Öte yandan döviz kurunun reel bir develüasyonun , çoğu ekonomik uyum proğramlarının dış dengeyi sağlama ve büyümenin başlatılması hedflerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Aynı şekilde iktisadi faaliyetin daralması sermayenin piyasa değerinin dolayısıyla da yatırımın düşmei beklentisiyle müteşebbisler yatırım zamanlama kararlarını ertelemektedirler. Resesyonun hakim olduğu bir ekonomide müteşebbisler yatırım faaliyetlerini veya yatırım yapmaya yönelik kararlarını erteleyerek ekonomik durgunluğun sona ermesini bekleyebilmektedir.

İktisadi Politikada Kredibilite ve Özel yatırımlar ise makro ekonomik politikaların kredibilite ve belirsizlik sorununda temel bir yer kaplamaktadır. Makro ekonomik politikalarda kredibilite ve belirsizlik sorunu özel sektörün davranış kalıpları ile doğrudan ilişkili olmaktadır. Siyasi otoritelerin uygulamaya koyduğu proğramlar girişimci için zamanlı ve tutarlı ise geri dönüş olasılığı yatırımların temel belirleyicisi olmaktadır.

Düşük kredibilite yatırımcıların davranışı aracılığı ile özel yatırımlar üzerinde ayrıca doğrudan bir etkileşim kanalı ortaya çıkartır. Bu, düşük kredibilite ve sabit sermayenin geri döndürülemezliği (irreversibility of fixed capital) olgusunun çakışmasıyla yatırımlar üzerinde ağır bir tür 'vergi' nin türemesidir. [Rodrik 1990: passim]. Bunu basit bir formel yapı içinde açıklamaya çalışalım; sermayenin bir sektörü giriş veya çıkışının batık maliyetler içerdiği varsayılsın.

C_{mi}:Bir birimlik sermayenin ithalat rekabeti olan sektörden, ihracatta rekabetin yaşandığı sektöre aktarılmasının maliyeti,

C_{mb}:Sözkonusu birim sermayeyi tekrar eski sektöre aktarmanın maliyeti,

R_m,R_x:Sırasıyla sermayenin ithalat ve ihracat sektöründeki getirilerini göstersin.

Ayrıca ticaret reformu öncesinde $R_m = R_x$ olduğunu varsayalım.

δ:Yatırımcıların getiri hesaplamalarına esas olan iskonto oranı olsun.

Dış ticaret reformunun uygulamaya konmasıyla birlikte ihracat sektöründe ithalat sektöründekine kıyasla getiride V kadarlık bir artma olmuş olsun. Yani;

$V= R_x,-R_m$

Şimdi bunrada sorun, sermayedarların sözkonusu geçişi sağlamaları için V'nin ne olması gerektiğidir. Açıktır ki, şayet reform kalıcı olarak algılanmakta ise yatırımcıların yalnızca bir defalık geçiş maliyetinin V tarafından tazmini sağlanmalıdır. Bunu formel olarak gösterirsek, δC_{mi}. Sermayenin aktarma maliyetini gösteren akım değer iken, $V> C_{mi}$ şartı sağlanmalıdır.

Diğer yandan Mc Kinnon'ın para ve fiziki sermaye arasındaki temel tamamlayıcılık olarak ifade ettiği ve yarı sanayileşmiş ülkelere uyguladığı tamamlayıcılık hipotezi aşağıdaki gibi para talebi fonksiyonuna yansıtılmaktadır.

$$\frac{M}{P} = f\left(Y, \frac{I}{Y}, d - \pi^{*}\right)$$

M/P : Reel Para Stoku (Geniş tanımıyla; vadeli, vadesiz mevduat ve dolaşımdaki para toplamı)

Y:GSMH

I:Brüt yatırımlar

d-π^* : reel vadeli mevduat faizi

'Tamamlayıcılık hipotezi'ni bir yatırım fonksiyonu ile ifadelendirmek de mümkündür. [Mc Kinnon, 1973:61].

$$\frac{I}{Y} = f\left(r^t, d - \pi^*\right)$$

r^t : Fiziki sermayenin ortalama getirisi

Buna göre **'tamamlayıcılık'**, kısmi türevlerde ortaya çıkmaktadır.

$$\frac{\partial (M/P)}{\partial (I/Y)} > 0; \frac{\partial (I/Y)}{\partial (d - \pi^*)} > 0$$

Sermaye birikimi sürecinde devletin rolü gelişen ülkelerde özel bir öneme sahiptir. Kamunun iktisadi anlamda kıt fiziki ve finansal kaynakları özel sektörden ziyade kendisinin yatırımlar yoluyla kullanması veya özel sektörle rekabet edebilecek pazarlanabilir ürün üretmesi durumunda özel yatırımları dışlayan(CROWDİNG OUT) bir etki oluşturacağıdır.

Matematiksel bir formulasyonla geleneksel gelir, dairesel akım modelinde,

$$\text{Is eğrisi}: r = -\left(\frac{A^*}{b}\right) + \left(\frac{1-z}{b}\right) Y$$

$$\text{LM eğrisi}: r = \left(\frac{M^*}{P} - n\right)\left(\frac{1}{c}\right) - \left(\frac{d}{c}\right) Y$$

$$\Rightarrow Y = \left(\frac{1}{1 - z + bd/c}\right) A^* + \left(\frac{1}{d + e(1-z)/b}\right)\left(\frac{M^*}{P^e} - n\right)$$

bu denklemin birinci farkları alınır, M, P ve n sabit tutulurken ΔA'ya bölünürse

$\frac{\Delta Y}{\Delta A} = \frac{1}{(1-z)+bd/e}$ elde edilir: Faiz-değişken çarpanı.Buradaki bd/e terimi operasyonel olup Crowding-out terimi olarak adlandırılır.

A^* = otonom harcamalar,Z,b = davranışsal parametreler,R = faiz haddi,Y = gelir

Buraya kadar olan kısımda tanımlar,teorik ve kuramsal gelişmelerle çalışmanın temel altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır.Bu kavramlarla ilgili gelişmelerin uygulamaları ve yaşanan gelişmeler ise mevcut durumu ortaya koymaya ve buradab hareketle bi değerlendirme yapabilme imkanı oluşturacaktır.

3. Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'deki Yatırım,Üretim, Rekabet ve İstihdam ve Diğer Önemli Gelişmelerin Seyri

Türk Özel Sektörünün dünyada örnek gösterilen dinamizmi ve toplumumuzun yüksek girişimcilik gücü, Türkiye'nin en karakteristik özelliklerinden biridir. Ülkemizin geleceği de bu gücün reel sektörde üretim, yatırım, ihracat ve istihdam artışları olarak somutlaşmasına bağlıdır.Ancak açıkça ortaya koymak gerekir ki, bugün özel girişimcilik adına tüm değerler, yani fabrikalar, altyapı hizmetleri, enerji tesisleri ve diğer yatırımlar, "devletçilik" zihniyetine ve diğer olumsuz şartlara "rağmen" gerçekleştirilmiştir.Türkiye'ye yatırım yapmak ve üretimde bulunmak isteyen girişimci, devlet eliyle oluşturulmuş ve çağdaş dünyanın özellikleri ile bağdaşmayan sayısız engel, duvar ve bariyerleri aşmak zorunda kalmaktadır(TİSK, 2003, s.3).

Bu çalışmada, söz konusu engellerden en önemlileri arasında bulunan vergi ve bürokrasi faktörleri irdelenmektedir. Vergi ve bürokrasi alanlarında girişimcinin yüz yüze olduğu ağır yükümlülükleri ve formaliteleri üretim, yatırım ve istihdam sağlama imkanlarını kısıtlamaktadır.Economist Intellegience Unıt'in "İş ve Yatırım Yapmaya Uygunluk Endeksine göre Türkiye yatırımlar için elverişsiz koşulların bulunduğu ifade edilmiştir.1996-2000 döneminde 60 ülkenin

liste içinde 42. sırada yeralmaktadır. 2001-2005 perspektifinde ise 46. sıraya gerilemiştir. UNCTAD indeksinde ise çok daha gerilerde yeralmaktadır. 1988-1990 yıllarında 71. sıradan 1998-200 yılında 122.sırayainmiş bulunmaktadır. Girişimci için son derece önemli olan bu kriterleri bir an önce iyileştirmek gerekmektedir. Aynı zamanda bu iyileşme girişimciyi teşvik ederek yatırım yapma arzusunu harekete geçirmektedir. Yatırımcıyı cezbedebilmek için Türkiye'nin uygun yatırım koşullarını oluşturması en önemli hedefler arsında yer almalıdır.Tablo 1'de de görüldüğü üzere Türkiye yatırım yapılamaz bir görünüm sergilemektedir.

Tablo:1 Yatırıma Uygunluk Endeksi

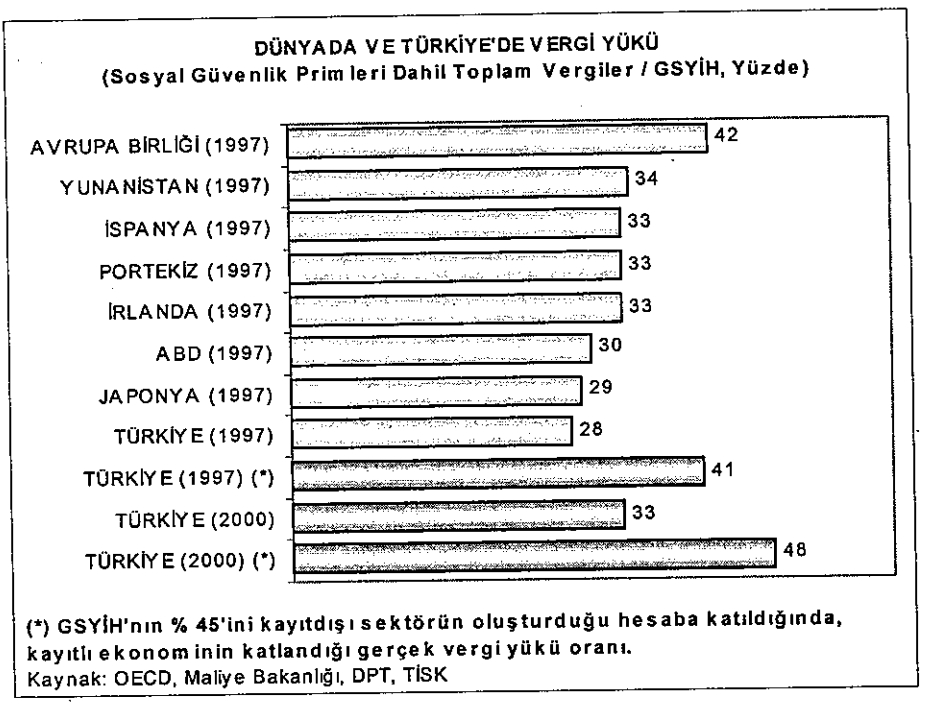
1988-1990			1998-2000		
SIRA NO	ÜLKE	ÜLKE PUANI	SIRA NO	ÜLKE	ÜLKE PUANI
1.	SİNGAPUR	13.5	1.	BELÇİKA-LÜKS.	17.3
2.	BELÇİKA-LÜKS.	7.2	2.	HONG KONG	10.6
3.	SEYŞEL AD.	6.1	3.	İRLANDA	8.9
4.	HONG KONG	5.9	4.	İSVEÇ	8.5
5.	YENİ ZELANDA	5.8	5.	HOLLANDA	6.1
6.	LESOTO	5.4	6.	MALTA	5.0
7.	HOLLANDA	5.1	7.	LESOTO	4.8
8.	İNGİLTERE	5.1	8.	DANİMARKA	4.2
9.	AVUSTRALYA	5.1	9.	ANGOLA	3.9
10.	İSPANYA	4.2	10.	İNGİLTERE	3.8
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
71.	TÜRKİYE	0.5	122.	TÜRKİYE	0.1
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
111.	PANAMA	-1.7	136.	ENDONEZYA	-0.4
112.	SURİNAY	-17.7	137.	YEMEN	-0.8

Kaynak:UNCTAD,Aktaran, TİSK, 2003

Makro ekonomik dengelerin düzeltilmesi ekonominin canlandırılması ve üretimin artırılması verginin ve bürokrasinin çağın

gereklerine göre yatırım yapabilinecek ülke görünümüne kavuşturulması ve yanlış vergi ve bürokrasi politikalarının giderilmesine bağımlıdır.Bu durum kayıtdışı ekonomiyi teşvik ederek vergi ve istihdamın yükünü ağırlaştırmış sürpriz vergi uygulamalarıyla(ek vergi gibi) güvensizlik ve belirsizlik ortamı oluşturarak girişimcinin şevkini azaltmıştır.

Şekil:3 Dünyada ve Türkiye'de Vergi Yükü

Kaynak TİSK, 2003, s.51

Girişimcinin ödemiş olduğu tabablodaki bu vergi görünümü girişimciyi ağır yük altında bırakarak serbest ve genişleyici yatırım arzusunu sekteye uğretmektedır.Aynı görüntü Şekil 3'de de seyretmektedir. Buna göre dünyada kurumlar vergisi oranı %15-25 arasında iken Türkiye'de % 40' a kadar yükselmektedir. Bu görünüm hem kayıtdışını teşvik etmekte hem de yatırım yapan girişimcinin rekabet gücünü kısıtlamaktadır.

Tablo:2. Türkiye ve Avrupa'da KDV Oranları(%)

BELÇİKA	21
DANİMARKA	25
ALMANYA	16
YUNANİSTAN	18
İSPANYA	16
FRANSA	20.6
İRLANDA	21
İTALYA	20
LÜKSEMBURG	15
HOLLANDA	17.5
AVUSTURYA	20
PORTEKİZ	17
FİNLANDİYA	22
İSVEÇ	25
İNGİLTERE	17.5
TÜRKİYE	**40'a kadar**

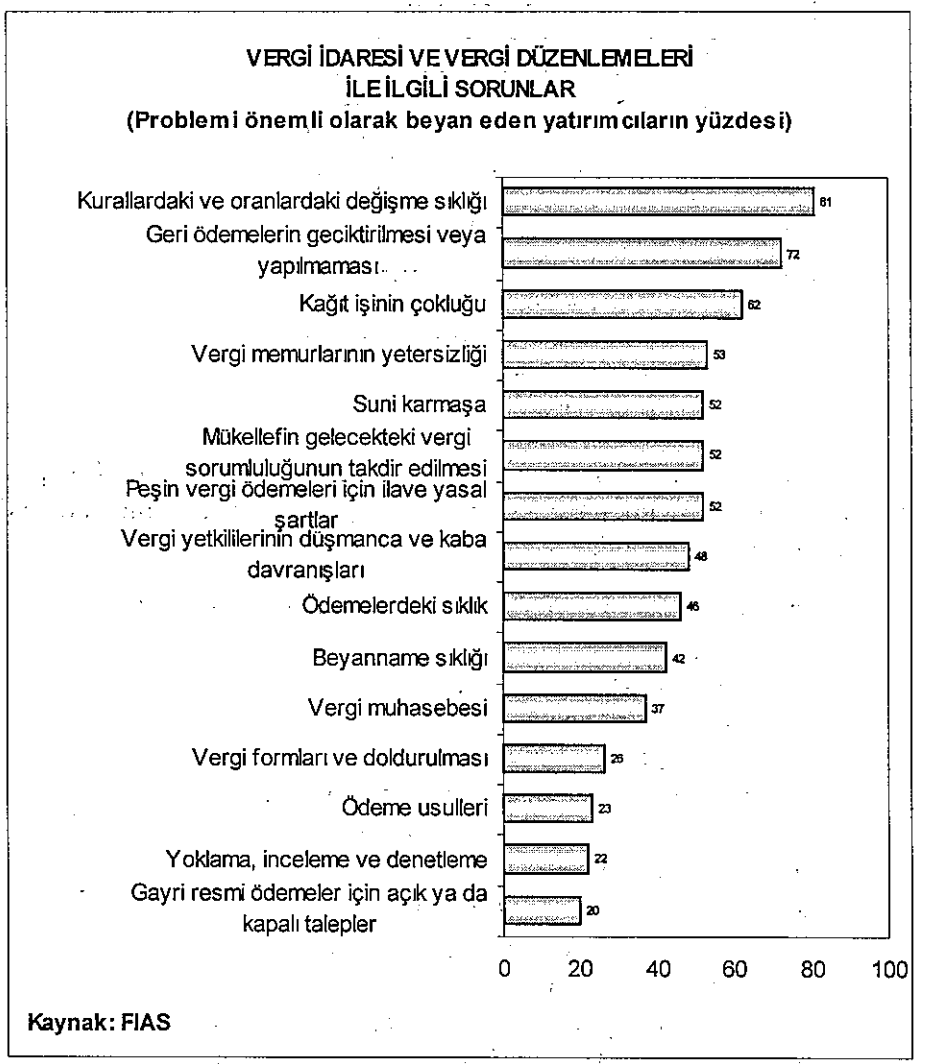
Kaynak: AB Komisyonu

Dünya Bankası'nın tespitlerine göre vergi sistemi Türkiye'ye yatırım yapan girişimcilerin en çok şikayet ettikleri sorunlar arasında yeralmaktadır.Bu sorunlar,

- Karmaşık ve şeffaf olmayan hükümet politikaları
- İş kayıt şartları
- Vergi idaresi
- Çok fazla belge isteği
- Gümrük uygulamaları
- Belediye işlem, düzenleme ve kontrolleri
- Sanayi standartları ve sertifikasyon
- İş ve işletme lisansı
- İhracat teşvikleri (KDV dahil)
- Arazi/bina alma işlem ve düzenlemeleri
- Yatırım teşvikleri
- Yabancı işçiler için vize ve çalışma izinleri
- İşçi çalıştırma düzenlemeleri ve kontrolleri
- Çevre ve sağlık düzenlemeleri

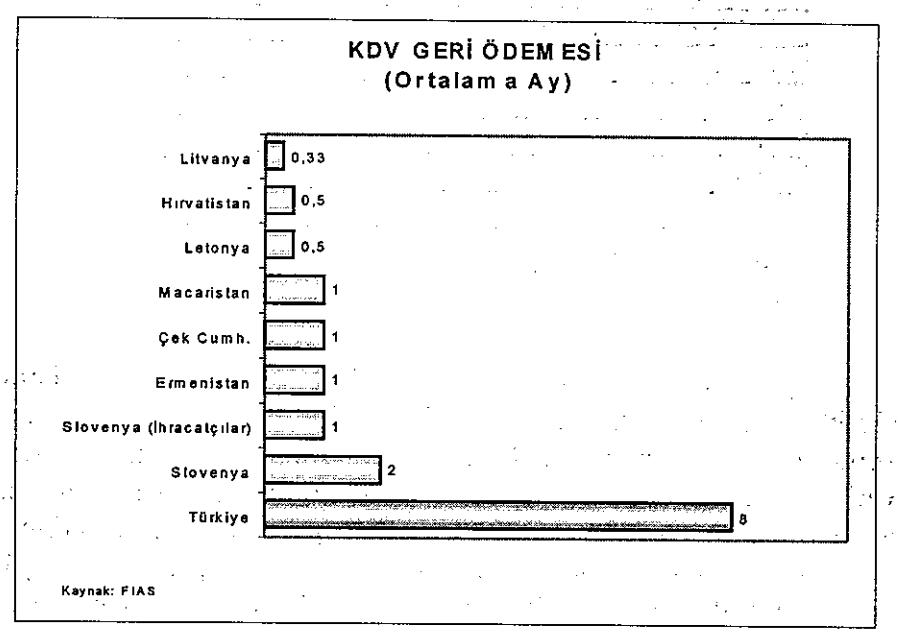
Yatırımcılar için en önemli sorunlar karmaşık ve sıkça değişen vergi kuralları ve yukarıda sayılan diğer hususlardan oluşmaktadır.FIAS'ın tespitiyle ilgili vergi düzenlemesi ve vergi idaresi sorunları ise Şekil 4'te görülmektedir.

Şekil:4. Vergi Düzenleme ve Vergi İdaresi Sorunları

Yine aynı şekilde KDV geri ödemelerinde de olumsuz yapı görülmektedir. Buna göre Mukayese edilen ülkelerde 1 ay iken Türkiye'de 7-8 ay ay gibi bir süreyi kapsamaktadır.

Şekil 5: KDV Geri Ödemesi

Kaynak:FIAS, Aktaran TİSK, 2003, s.50

Bütün bu olumsuzlukların ortadan kaldırılması için çağdaş vergi prensiplerinin yerleştirilmesi gerekmektedir. Buna göre yüksek vergi oranı az vergi toplamak, fazla vergi toplamanın yolu ise düşük vergi oranı uygulamaktır.Çeşitli ülkeler bu doğrultuda vergi oaranlarında indirim yapmaktadırlar.

Tablo:3 Vergilerdeki Toplam İnd.Oranı

ÜLKE	VERGİLERDEKİ TOPLAM İNDİRİM ORANI
Almanya	-24.6
Fransa	-11.5
Hollanda	-10.7
ABD(New York)	-8.7
İrlanda	-8.0
İsviçre	-7.0
İtalya	-6.4
Japonya	-6.4
Yunanistan	-4.5

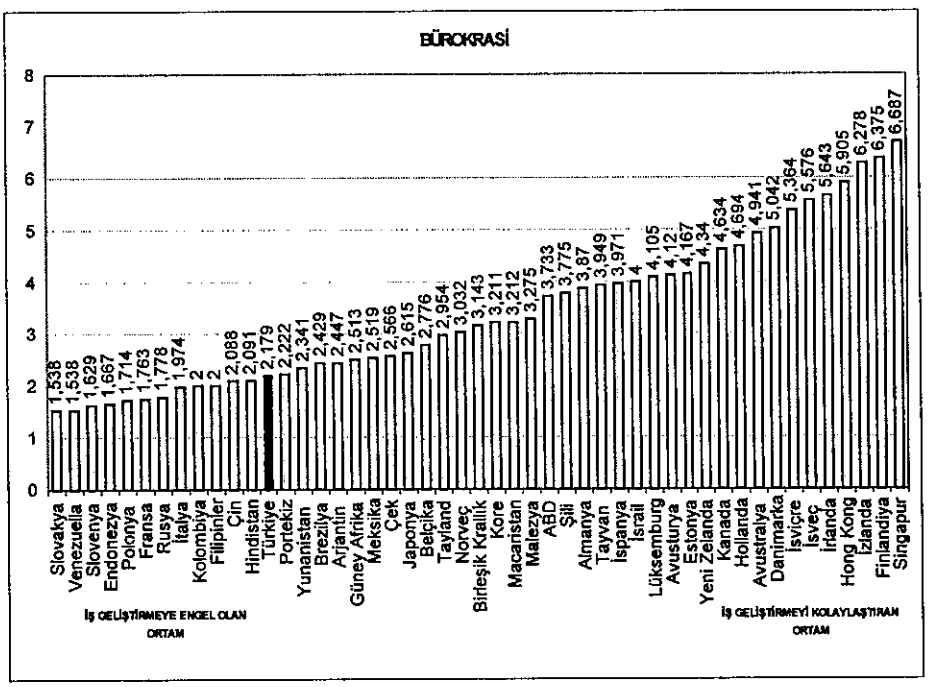
Kaynak: Forbes Global, Şubat 2001
nakleden Ş.Kızılot, Sabah Gazetesi 10.08.2001

Çeşitli ülkelerde girişimciliği teşvik etmek için vergi oranlarında sürekli indirim yapılamakta iken Türkiye'de bu gelişmelerin tersine vergi oranlarınnı arttırmaktadır. Kamuda bu tür uygulanmaların yerine verimlililik, tasarruf,ve etkinlik arttırıcı proğramlar yapılması gerekmektedir. Aynı zamanda ödenebilir, makul vergi talep edilmeli, tüketimden çok istihdam ve üretim üzerindeki vergi yükü hafifletilmelidir. Gelir ve Kurumlar vergisi düşük ve düz oranlı, asgari ücret gelirleri vergiden muaf, SSK primleri gibi istihdama dönük yükler hafif, enerji vergileri az,KDV oranları en az Avrupa Birliği düzeyinde, istihdam bazlı teşvik, enflasyon muhasebesi, üretime dönük vergilerin azaltılması, vergi sisteminin basitleştirilmesi ve işlemlerin kolaylaştırılması gibi Önlemler;

- KAYITDIŞI EKONOMİYİ KÜÇÜLTECEK,
- İŞSİZLİK ARTIŞINI FRENLEYECEK,
- ÜRETİM VE YATIRIMA DOPİNG ETKİSİ YAPACAK,
- EKONOMİNİN REKABET GÜCÜNÜ ARTIRACAK,
- EKONOMİYİ CANLANDIRACAK,
- VERGİ GELİRLERİNİ ARTIRACAK,
- KRİZDEN ÇIKIŞI SAĞLAYACAKTIR.

Diğer taraftan, bürokratik ortam çalışmaya ve çalıştırmaya engel olmakta ekonominin rekabet gücünü zayıflatmaktadır. Dünya ekonomi forumu verilerine göre Türkiye Devlet Bürokrasisinin engelleyici etkisi yönünden 59 dünya ülkesi içerisinde 10.sırada gelmektedir. IMD verilerine göre ise 50 ülke içerisinde 13. sırada yer almaktadır. Bürokrasi ile ilgili diğer ülkelerdeki gelişmelerin seyri ise şekil 6'da izlenilebilmektedir.

Şekil:6.Bürokrasi

Kaynak: IMD, Dünya Rekabet Gücü Raporu, 2001

Dünya Bankası Türkiye'nin üretim yapabilen ülkeler arasında etkili bir yer alabilmesi için bürokrasisini şeffaf ve basit hale getirmesi gerektiği uyarısını yapmıştır. Bu tür bürokratik sorunlar rekabet gücünü de azaltmaktadır.

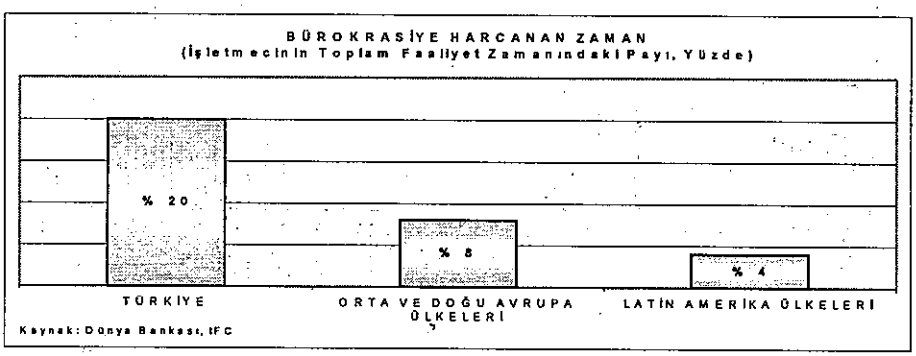
Tablo:4 Rekabet Gücü Endeksi

	TÜRKİYE	59 ÜLKE ORTALAMASI
BÜROKRATİK ZORLUKLAR	49	30
MEVZUATIN YÜKÜ	32	26

Not: Büyük puan, düşük rekabet gücünü ifade etmektedir

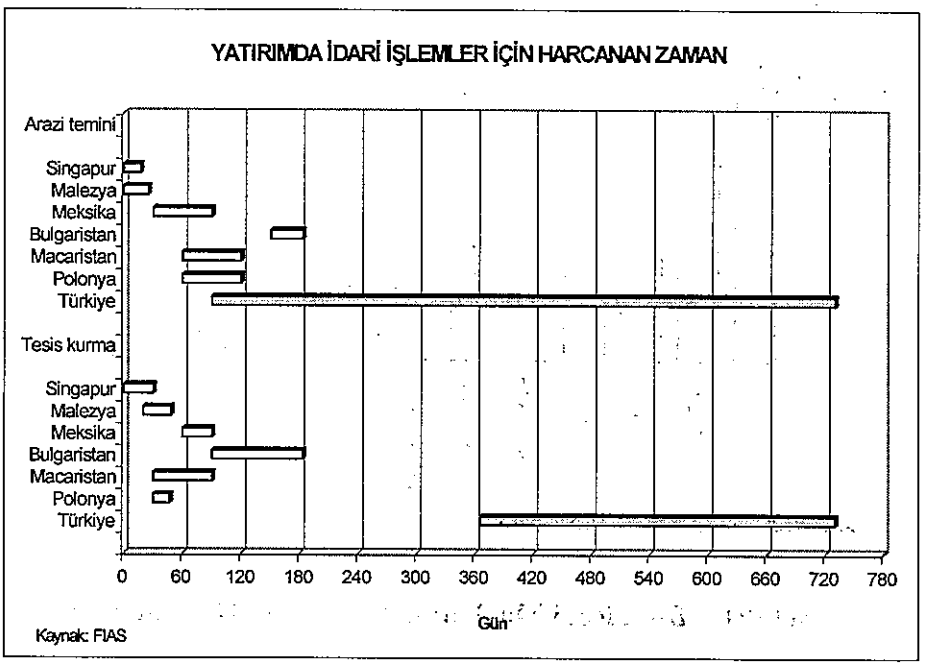
Bu tür bürokratik engeller hem rekabet gücünü azaltmakta hem de yatırım iklimlerinin uygun yaşanabilirliğe dönüştürülmesi engellemektedir.Aynı zamanda yatırımcıların müteşebbis gücünü ve zamanını boşa harcatarak zamanla ortaya çıkabilen fırsatlardan yararlanmasını engellemektedir. Bürokrasiye harcanan zamanla ilgili bölgeler itibariyl global seyri şekil 7'de izlenebilmektedir.

Şekil:7. Bürokrasiye Harcanan Zaman

Benzer şekilde Dünya Bankası'nca FIAS'ın yapmış olduğu araştırmalarda yatırımcılar Türkiye'de İdari işlemler için aşırı zaman harcamaktadır.Örneğin arazi temini ve tesisi kurma için mukayese yapılan ülkelerde 10-15 gün ile en fazla 180 gün iken bu Türkiye'de yatırımcı için 720 günü bulmaktadır.

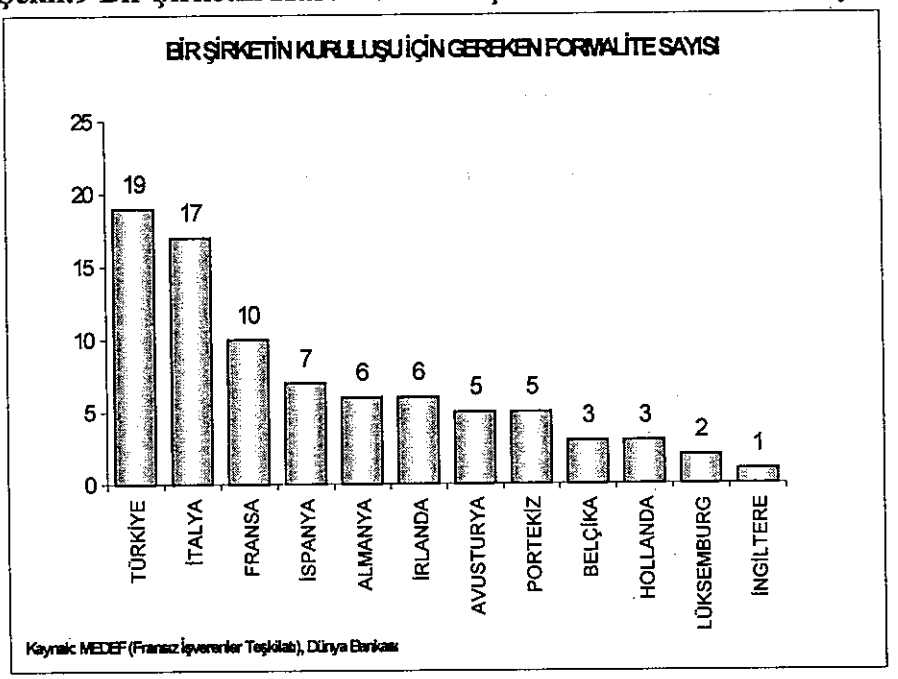
Şekil:8.Yatırımlarda İdari İşlemler İçin Harcanan Zaman

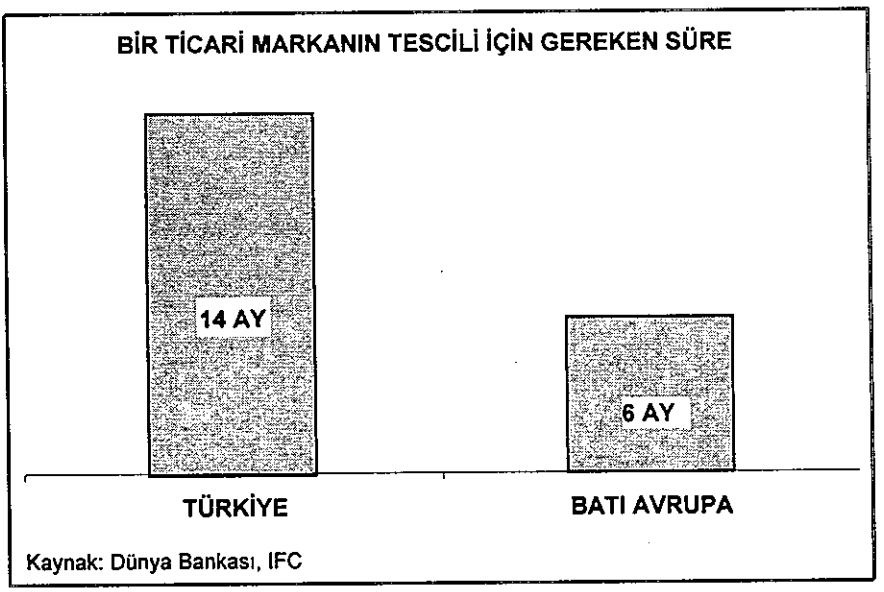

Bir diğer benzer durumda formaliteler açısından şirket kurabilmede görülmektedir.Avrupa'da ilk sırada yer almaktadır. Girişimci bir yatırımı tamamlayabilmek için toplam 172 imzayı tamamlaması gerekmektedir(TİSK, 2003, s.59).

Diğer taraftan, bir şirketin kurulabilmesi için gerekli formalitelerin sayısı ve bir ticari işletmenin tescili için yapılan mukayeseler ise sırayla Şekil 9 ve 10'dan izlenilebilmektedir.

Şekil:9 Bir Şirketin Kurulabilmesi İçin Gereken Formalite Sayısı

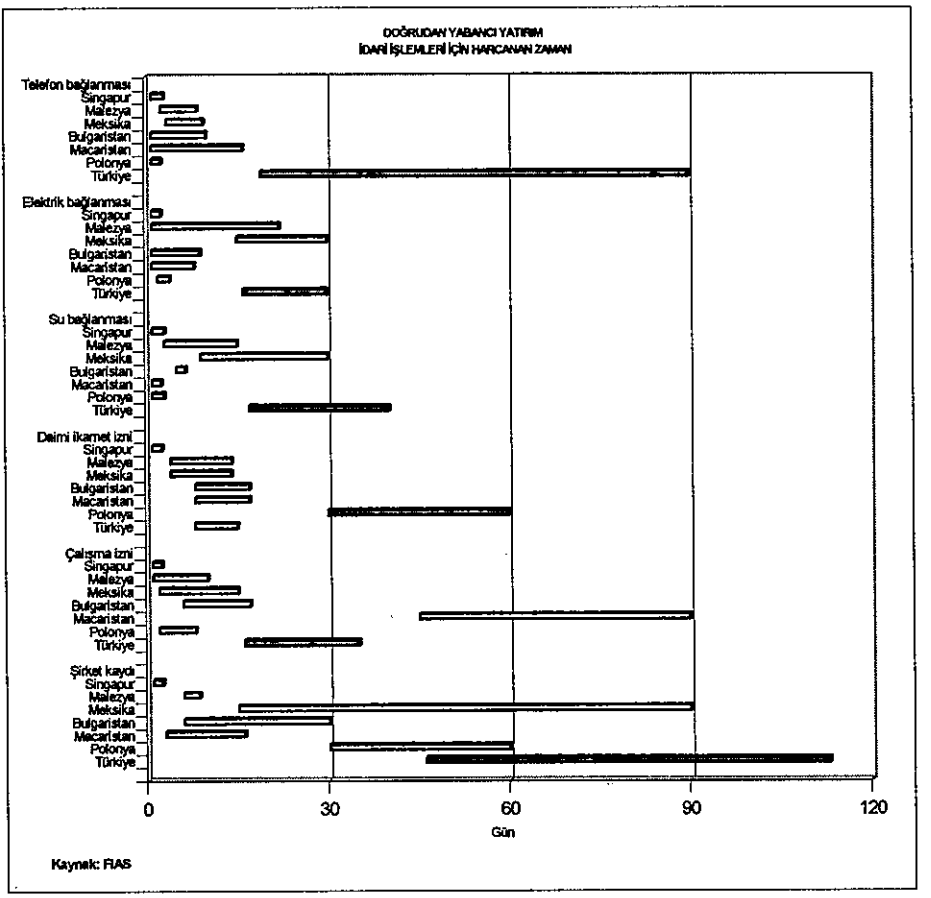

Şekil:10. Bir Ticari Markanın Tescili İçin Gerekli Süre

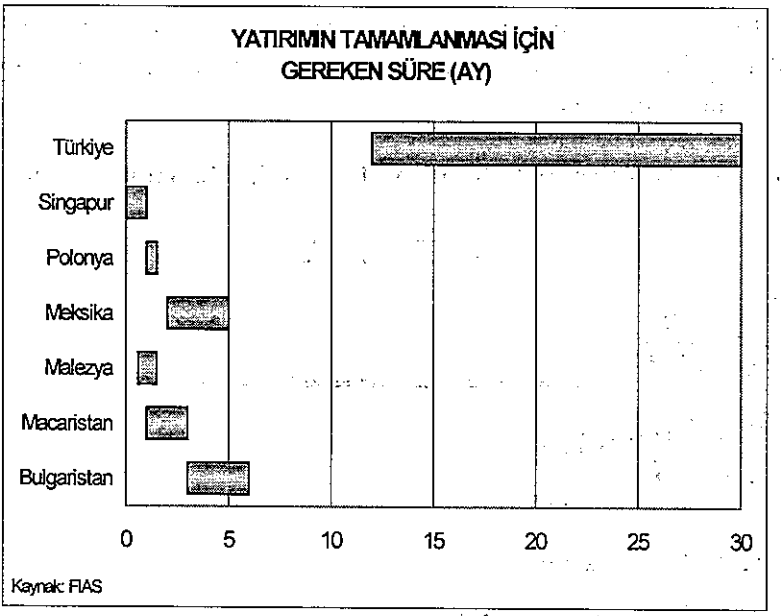
Bir ticari markanın tescili için gereken süre Batı Avrupa'da 6 ay iken Türkiye'de 14 ay sürmektedir. Şirket kaydı için harcanan zamanı ise 110 günü bulmaktadır.

Şekil 11. Doğrudan Yabancı Yatırım İçin Harcanan Zaman

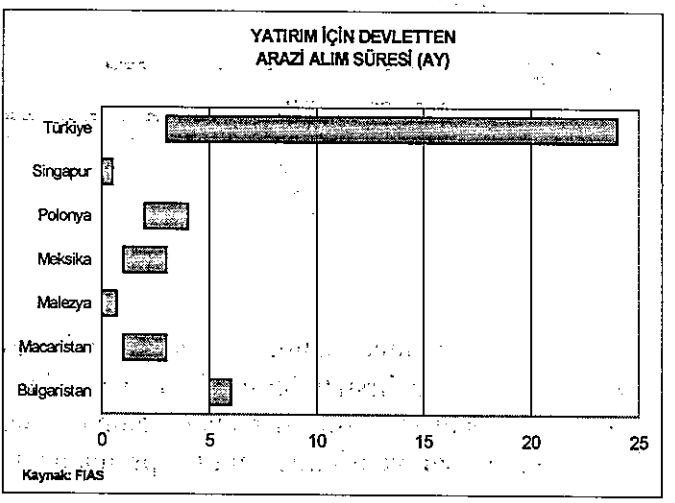

Türkiye'de yatırımın tamamlanması süreci bir çok yatırımcı için çok uzun, karmaşık ve belirsizliklerle dolu ve tahminleri zor olmaktadır. Yabancı yatırım için harcanan zaman şekil 11'de görülmektedir. Yer seçim izni ve işletme iznini kapsamamaktadır.

Şekil:12.Yatırımın Tamamlanması İçin Gereken Süre

Yatırımın tamamlanması için gereken süre ise yine aynı şekilde çok uzun bir zaman almaktadır. Bu hususta girişimcinin müteşebbis yönünü zayıflatarak uluslar arası rekabette zorluklar çıkarmaktadır. Diğer yandan fabrika kurmak için devletten arazi alımı ve tapu işlemi 3 aydan 24 aya kadar vakit almaktadır.

Şekil:13. Yatırım İçin Devletten Arazi Alım Süresi

Buraya kadar anlatılan kısımda da görüldüğü üzere devletin vergi reformu ve bürokratik kolaylık sağlayamaması sonucu hem kayıtdışı ekonomiyle yolsuzluklara teşvik artmakta hem de müteşebbisin dinamizmi kırılmakta bu sebepten dolayı uluslar arası arenada rekabet gücü azalmaktadır. Danışmanlık firması Price Waterhouse Coopers'ın araştırmasına göre Türkiye dünya yolsuzluk indeksinde de 4. sırada yeralmaktadır. 35 ülke arasında yapılan araştırmada yolsuzlukların ekonomiye verdiği zarar açısından 4. sırada yeralmaktadır.

"İRLANDA MUCİZESİ"NİN KAYNAKLARI

- ULUSAL REKABET GÜCÜ POLİTİKASI UYGULANMASI,
- ÜLKENİN YATIRIMLAR İÇİN ÇEKİM ALANINA DÖNÜŞTÜRÜLMESİ,
- **İŞVERENİN VERGİ YÜKÜNÜN AZALTILMASI,**
- ÇALIŞMA MEVZUATININ ESNEKLEŞTİRİLMESİ,
- **BÜROKRATİK ENGELLERİN KALDIRILMASI,**
- EĞİTİME YOĞUN YATIRIM YAPILMASI,
- KAMU SEKTÖRÜNDE HARCAMALARIN AZALTILMASI, VERİMLİLİĞİN ARTIRILMASI,
- ILIMLI ÜCRET ARTIŞLARI SAĞLANMASI,
- İLERİ TEKNOLOJİLERİN DESTEKLENMESİ VE ÖNCELİK VERİLMESİ,
- İŞGÜCÜNE KATILIM ORANININ YÜKSELTİLMESİ,
- PİYASA EKONOMİSİNİN GELİŞTİRİLMESİ,
- ... VE TÜM BU POLİTİKALARLA ARAÇLARIN HÜKÜMET, İŞÇİ VE İŞVEREN KESİMLERİNCE TOPLUMSAL İŞBİRLİĞİ MODELİ İÇİNDE ORTAKLAŞA BENİMSENEREK UYGULANMASI...

Bu yüzden vergi yükü artmaktadır.Aynı araştırmaya göre bu yüzden yabancı yatırımların %63'u bu yüzden yatırım yapmamaktadır. İrlanda ulusal rekabet gücü politikasını üçlü işbirliği uygulamasıyla ekonomik büyümeyi ve istihdam artışında mucizeler oluşturmuştur.

Tablo:5. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM (DYY) ÇEKİLMESİ İÇİN

DÜNYA BANKASI'NIN ÖNERİLERİ KONU	KISA DÖNEM	UZUN DÖNEM
İDARİ ENGELLER	"Yatırıma Karşı İdari Engeller" Araştırması yapılmalıdır. Amaç, Türkiye'de bir firmanın iş kurması ve işletmesi için yapmak ve takip etmek zorunda olduğu işlemleri ortaya koymak ve işlem akışını kolaylaştırıp basitleştirmektir.	Araştırmanın bulguları takvimli ve kurumsal sorumluluk içeren bir programla hayata geçirilmelidir.
DYY REJİMİ	Tüm yasaların genel taraması	
KURUMLAR VERGİSİ	Halen çok yüksek olan (%44) Kurumlar Vergisi oranı azaltılmalıdır. Yatırım vergi istisnası kurumu gözden geçirilmelidir. Enflasyon muhasebesi sistemine geçilmelidir.	
YATIRIM DESTEĞİ	"Yatırım Destek Kurumu" oluşturulmalıdır.	"Yatırım Destek Stratejisi" oluşturulmalıdır.
YASAL ALTYAPI	Yasaların yayımı ile yürürlük tarihi arasında iki ay gibi bir ara dönem bırakılmalıdır.	Hakimlere yönelik sürekli bir hizmet içi eğitim programı uygulanmalıdır. Hakimlerin iş yükü azaltılmalıdır. Bürokraside zihniyet değişimi yaratılmalıdır.
ÖZELLEŞTİRME	Özelleştirme İdaresi'nin kapasitesi ve yetkileri artırılmalıdır.	Tüm özelleştirmeler 2-4 yılda tamamlanmalıdır.
SERBEST BÖLGELER	Tüm firmaların kurumlar vergisinin aynı standarda tabi olması gereklidir.	AB kurallarına uyum sağlanmalıdır. Devlet yardımı zamanla sınırlı olmalı, istihdam ve bölgesel gelişmişlikle ilişkilendirilmelidir.
TAHKİM	Kararların uygulanma derecesi belirlenmeli ve yasal sorunlar tespit edilmelidir.	
FİKİR HAKLARI	Sistematik kontrol sağlanmalıdır. Hakimler bu konuda eğitilmelidir.	

Kaynak: Dünya Bankası/FIAS "Turkey, a Diagnostic study of the Foreign Direct Investment Environment" Şubat 2001

TÜRKİYE'DEKİ VERGİ SİSTEMİ KONUSUNDA DÜNYA BANKASI / FIAS'IN ÖNERİLERİ

FIAS'ın deneyimleri, doğrudan yabancı yatırım dahil, uzun vadeli sermayeyi çekmek için en iyi vergi stratejisinin, **vergi oranlarını mümkün olduğu kadar düşük tutmak ve vergi gelirlerini artırmak için vergi tabanını yaymak** olduğunu göstermektedir. Birçok ülkede yaygın olmasına rağmen, vergi teşviklerinin yeni yatırımları çekmek için, Türkiye'de de olduğu gibi, çare olmadığı görülmektedir. Tersine; geniş idari düzenlemeler, devletin vergi kaybı, ekonomik bozukluklar ve yolsuzluk fırsatları gibi istenmeyen olumsuzluklara sebep olabilir.

Türkiye'de uygulanan yüksek yatırım vergi istisnası, enflasyonun olumsuz etkisini telafi etmenin bir yolu olmakla birlikte, stopaj vergileri bu etkiyi azaltmaktadır. Ayrıca, Türkiye'de teşvikler sektöre, bölgeye ve yatırımın büyüklüğüne göre çok keyfi uygulanmaktadır. muhasebe standartları kullanılarak enflasyon düzeltme hesabı kendiliğinden uygulamaya konmuş olur. Bu tedbir, Türkiye'nin yatırım vergi istisnası ve daha sonra da stopaj vergisi gerekçesini ortadan kaldıracaktır. **Eğer Türkiye hala yatırım vergi istisnası uygulamaya devam etmek istiyorsa kurumlar gelir vergisi yükü yine de azaltılmalıdır.**

Türkiye mevcut kurumlar vergisi ve teşvik sisteminin reformu için, çeşitli seçeneklerin, vergi gelirleri üzerindeki etkisi, vergi yükü ve fayda – maliyet analizi dahil çok yönlü bir analizini yapmalıdır. **Bütün teşvik sistemi kaldırılıp yerine şu anda % 44 düzeyindeki orandan çok daha düşük oranlı ve basit bir vergi sistemi getirilmelidir.** Sistemin bütünlüğünü ve berraklığını sağlamak için yatırım teşvikleri mevzuatı vergi mevzuatı ile birleştirilmeli ve teşvikler bu yolla yönlendirilmelidir.Seçeneklerin iyice incelenmesi, en uygun kurumlar vergi yapısı ve oranını tesis etmede Türkiye'ye yardımcı olacaktır. **Macaristan ve Polonya'da olduğu gibi diğer bir çok ülkede kurumlar vergisi oranları % 15 ile % 25 arasında değişmektedir.**

Etkin bir vergi sisteminin çeşitli amaçlarına hizmet edecek bir yaklaşım geliştirilmelidir. Özellikle verginin toplanışı, adil ve yansız oluşu, kolay idaresi, yatırımcılar üzerinde rekabet için kabul edilebilir bir ağırlıkta oluşu gibi hususlar göz önünde bulundurulmalıdır.

Yeni bir vergi reformu için aşağıdaki hususların izlenmesi yararlı olacaktır:

- Kuralların ve oranların değişme sıklığı azaltılmalıdır.
- Keyfi uygulamayı önlemek ve şeffaflığı artırmak için yasada açık ve detaylı tanımlar verilmelidir.
- Sistemde yüksek enflasyon v.b. piyasa koşulları dikkate alınmalıdır.
- Hükümetin ve mükelleflerin çeşitli ödemeleri göz önüne alınarak vergi beyan ve ödeme sıklığının optimizasyonu sağlanmalıdır.
- Hükümet, vergilendirmenin çeşitli yönleri ile ilişkisi olan Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Gümrükler v.b. gibi kamu kurumlarının rollerini iyi belirlemeli ve koordinasyonunu sağlamalıdır.
- Hükümet, reform paketinin bir parçası olarak, memurların teşviki ve bilgilerinin artırılması açısından kurumsal kapasitenin geliştirilmesine büyük önem vermelidir.

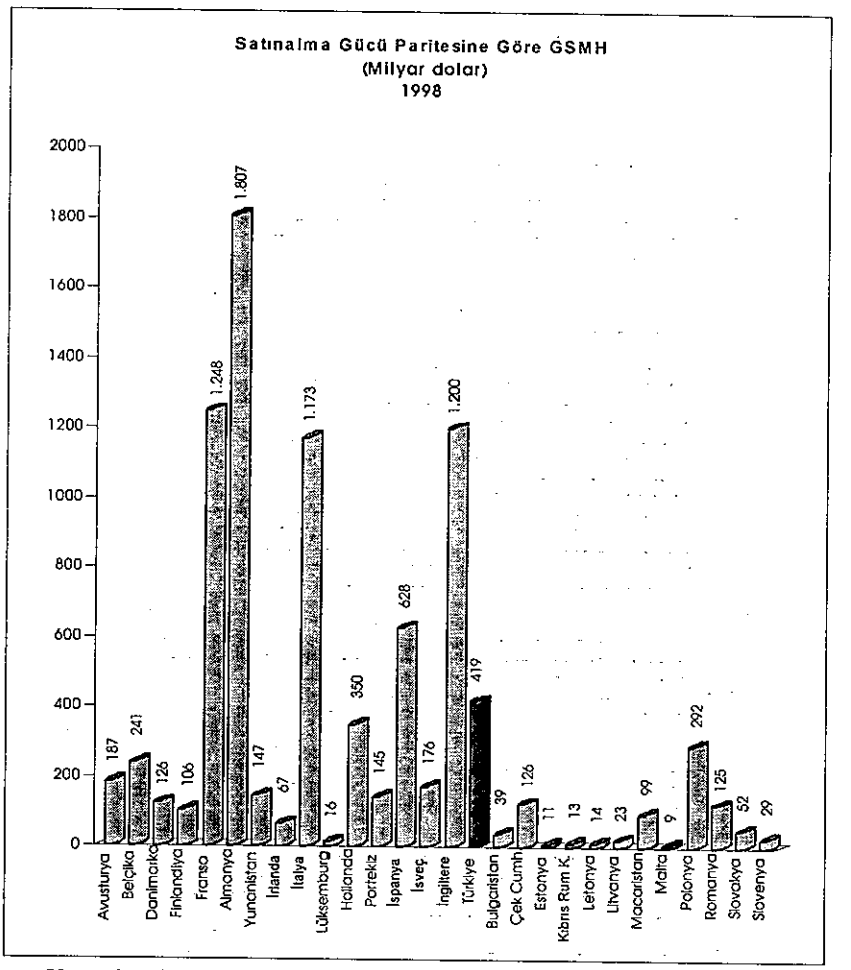
Vergilendirme ve Teşvikler Üzerine Bazı Genel Prensipler:

Vergi teşviklerinin, yabancı yatırımcıların çok az bir bölümünün yatırım kararlarını etkilediği konusunda önemli kanıtlar vardır. Bugün dünyada birçok ülke, yatırımı cezbetmekte çok sınırlı bir etkisinin olması yanında, yatırım teşviklerinin idari maliyetinin çok yüksek olabileceği ve vergi mükelleflerine olan maliyetin ilave yatırımlardan beklenen fayda artışını sağlamaktan çok uzak olduğu gerçeğini kavramışlardır. Daha da ötesi, karmaşık ve ayırımcı teşvik rejimleri, yatırımcıların adaletli ve şeffaf vergi sistemi beklentilerini kırmaktadır.

Vergi teşviklerinin etkinsizliğini gösteren Endonezya örneğini ele alalım. Endonezya'da 1984 yılından önce çok cömert bir vergi teşviği sistemi ve 6 yıla kadar varan vergi muafiyet dönemi uygulanmakta idi. 1984 yılında Endonezya bütün vergi teşviklerini kaldırdı ve sadece %35 oranında bir kurumlar vergisi uygulamaya başladı. Birçok resmi görevlinin korkusunun aksine, yabancı yatırım çok kısa sürede, teşvik sistemi zamanındakinden çok daha hızlı bir şekilde artmaya başladı. Bu artış, yatırımcılar için çok önemli olan ve onları eski vergi teşviğinden daha fazla cezbeden politika reformlarının olumlu ifadesidir.Geniş tabanlı düşük bir oran, yatırımcının çok önem

verdiği kararlı dengeyi sağlar. Bu ayrıca hükümetin ekonomiye müdahalesini azalttığını gösterir.

Şekil:14. SAGP Göre GSMH

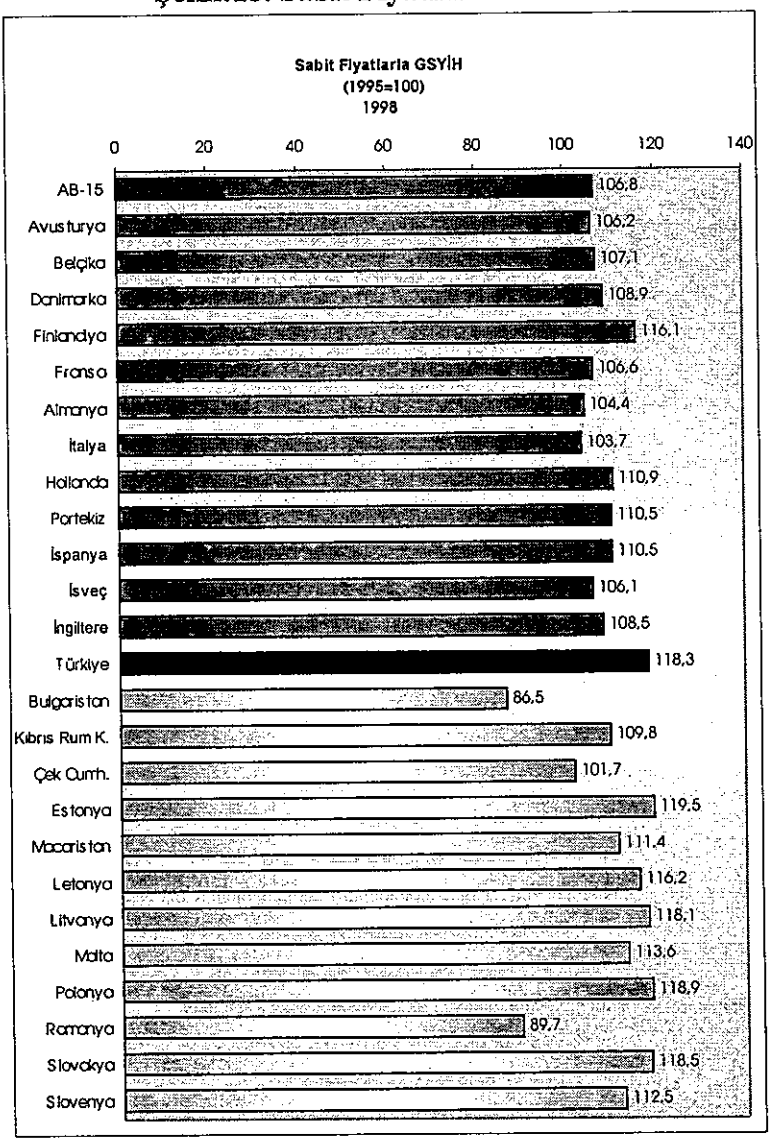

Kaynak: The World Bank, World Development Indicators 2000

Avrupa Birliği Uyum Sürecinde diğer önemli gelişmeler ise ,ulusal ekonomilerin büyüklük sıralaması, daha gerçekçi sonuç sağlayan Satınalma Gücü Paritesine (PPP) göre GSMH kriteri esas alınarak yapıldığında ise, Türkiye'nin söz konusu 28 ülke içinde 6 ncı sırada olduğu ortaya çıkmaktadır.Bu kritere göre, Türk Ekonomisinin hacmini

sadece Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere gibi "devler" ve İspanya geride bırakabilmektedir.Öyle ki; İsveç, Hollanda ve Belçika Ekonomileri, Türk Ekonomisinden daha küçüktür.

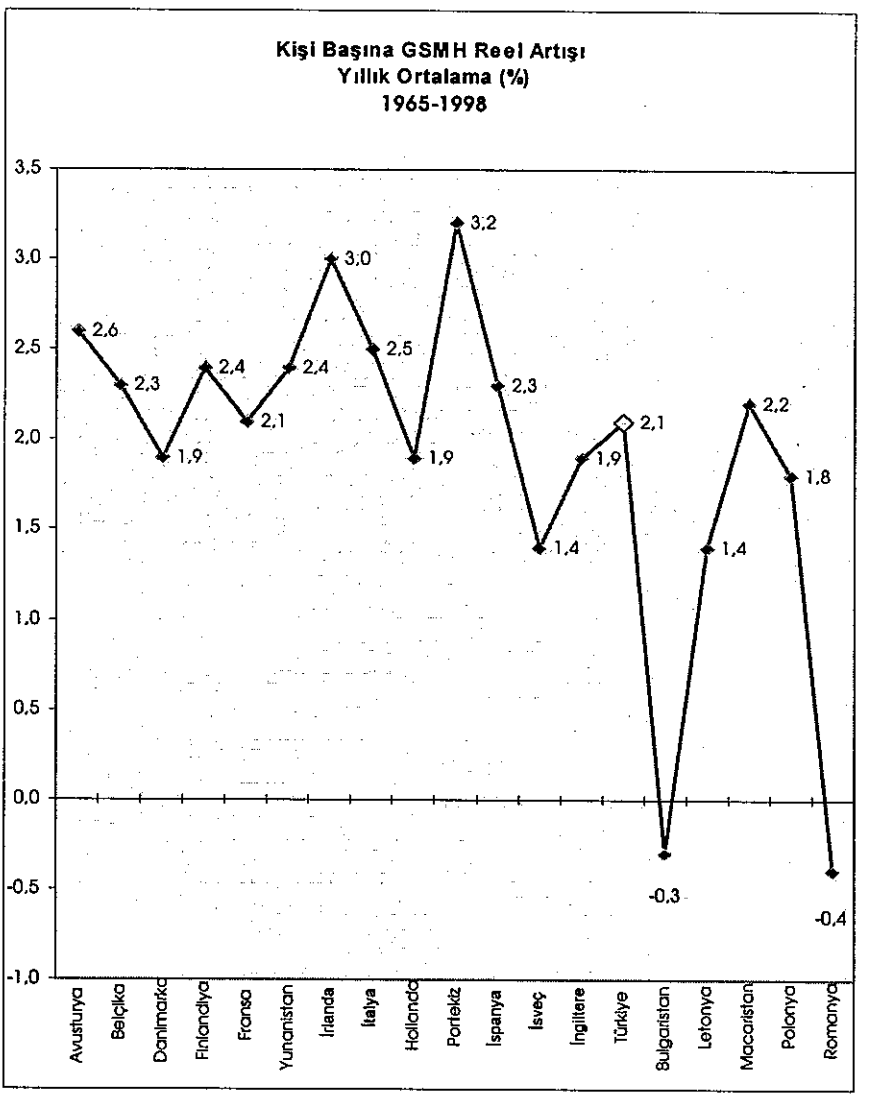
Şekil:15. Sabit Fiyatlarla GSYİH

Kaynak: OECD Main Economic Indicators, February 2000
http://europa.eu.int/en/comm/eurostat/serven/home.htm
(EU Enlargement, Key data on candidate countries, 07.12.1999)

Milli gelirdeki reel artış üç yıllık bir dönem için incelendiğinde ise (1998'de 1995'e göre) Türkiye'nin AB üyesi ülkelerin tümünden daha yüksek bir büyüme hızı tutturduğu; ayrıca-Estonya, Slovakya ve Polonya hariç- aday ülkeleri de geride bıraktığı izlenmektedir

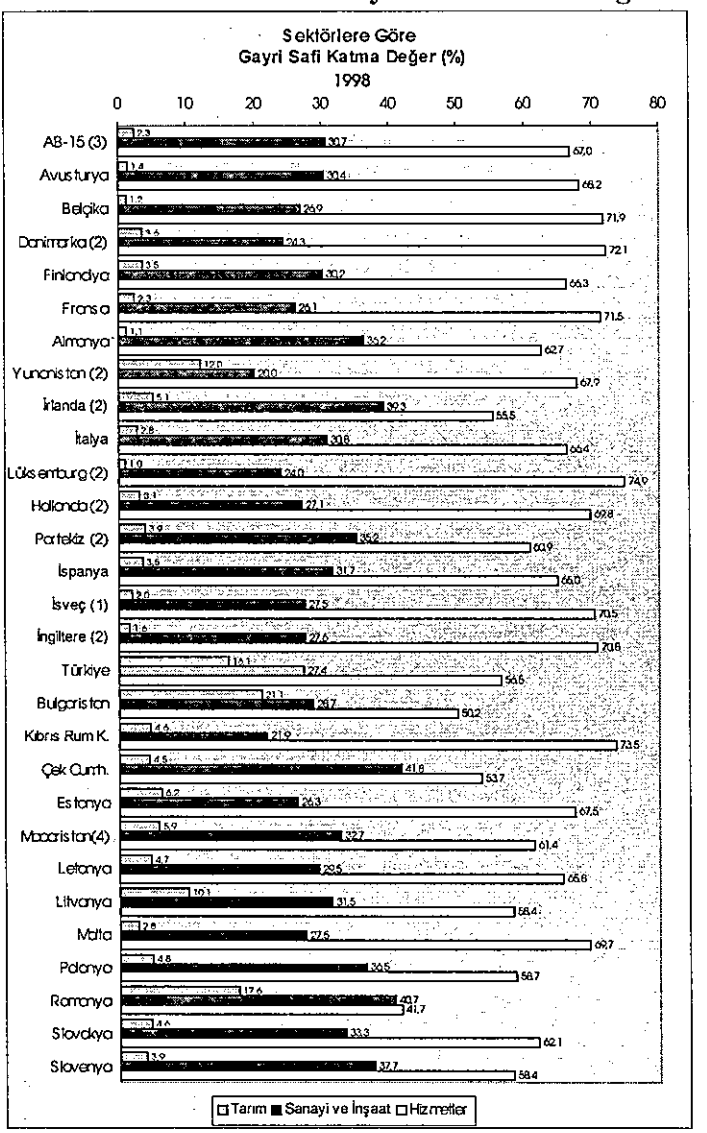
Şekil:16. Kişi Başına GSMH Reel Artışı

Kaynak: The World Bank, World Development Indicators 2000

Kişi başına milli gelirdeki uzun dönemli artış eğilimine gelince, 1965-1998 dönemindeki yıllık ortalama değişim esas alındığında, Türkiye % 2.1 değeri ile pek çok gelişmiş Avrupa Birliği ülkesinin altında kalmış ve Macaristan gibi eski bir Doğu Bloku ülkesinde bile daha yüksek bir büyüme trendi elde edilmiştir.

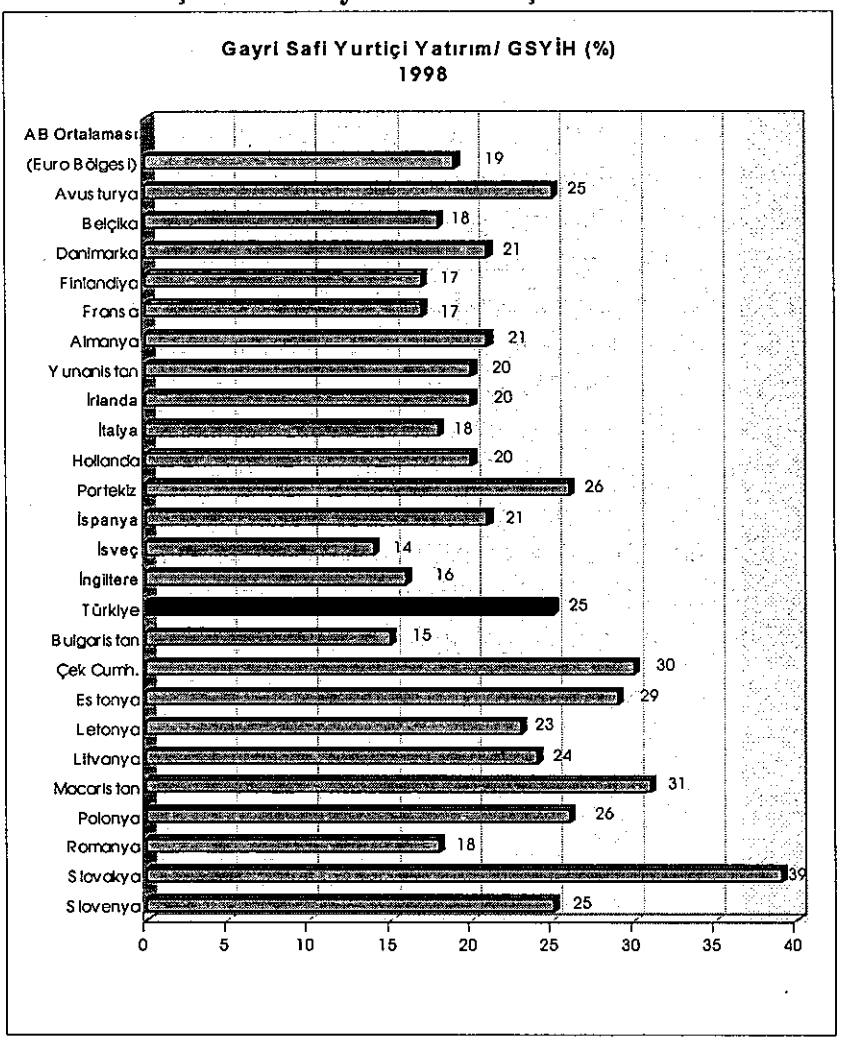
Şekil:17. Sektörlere Göre Gayri Safi Katma Değer

Kaynak: OECD, Main Economic Indicators, February 2000
http://europa.eu.int/en/comm/eurostat/serven/home.htm
(EU Enlargement, Key data on candidate countries, 07.12.1999)

Gerek AB ülkeleri ile, gerek aday ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye'de yaratılan katma değerin sektörel dağılımı çarpık bir yapı sergilemektedir.AB ortalamasında tarım sektörünün GSYİH'daki payı 1998 itibariyle % 2.3'tür.Bu oranın Türkiye'de % 16.1 düzeyinde bulunduğu görülmektedir.Tarımın payı, Bulgaristan ve Romanya hariç, aday ülkelerde de ülkemize göre oldukça düşüktür ve %2.8'e kadar inmektedir.Üstelik, Türk tarımında verimlilik düzeyi de diğer ülkelere kıyasla son derece yetersizdir.Türkiye'de % 27.4 olan sanayi payı ise, AB ortalaması ile kıyaslandığında (% 30.7) yetersiz kalmaktadır. Sanayi payı İrlanda'da % 39.3'e kadar yükselmektedir.Aday ülkelerin de hemen tümünde sanayi payı ülkemize kıyasla çok büyüktür. Sanayi payı Çek Cumhuriyeti'nde % 41.8'dir.Hizmetler sektörüne gelince, hem AB ülkeleri, hem de diğer adaylar karşısında Türkiye açısından cılız bir pay ifade etmektedir.Diğer taraftan, Türkiye'deki hizmetler sektörünün yapısal niteliği, özellikle AB ülkeleri dikkate alındığında, düşük katma değerli faaliyetleri içermesi ve "bilgi" temeline dayanmamasıdır.

Şekil:18. GayriSafi Yurt İçi Yatırım

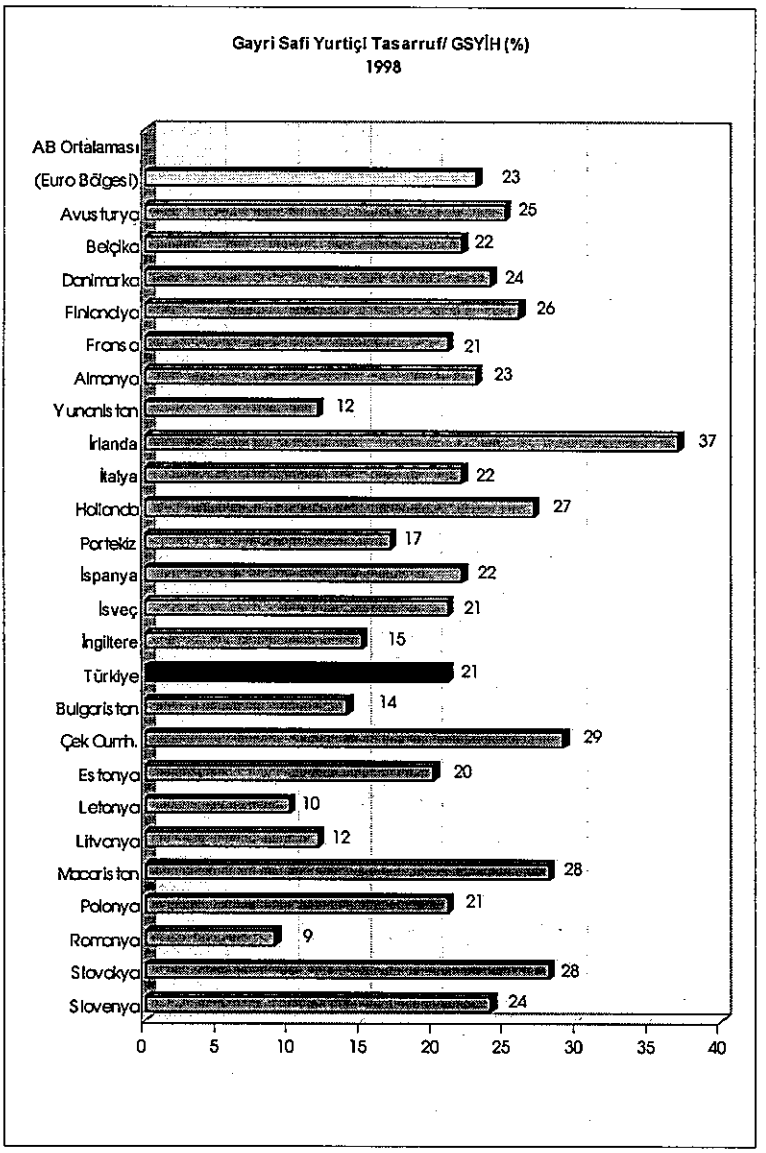

Kaynak: The World Bank, World Development Indicators 2000

Türkiye'nin yatırım eğilimi AB ülkelerine göre genellikle kuvvetli, aday ülkelere göre genellikle zayıftır.1998 yılında gayri safi yurtiçi yatırımın GSYİH'ya oranı ülkemizde % 25 düzeyinde olmuştur.Buna karşılık söz konusu oran Euro Bölgesi'nde % 19 olmuştur. Ancak Portekiz, bu açıdan Türkiye'nin üzerine

çıkmıştır.Adaylar arasında da Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya ve Slovakya yatırıma Türkiye'den daha çok pay ayıran ülkeler durumundadır.

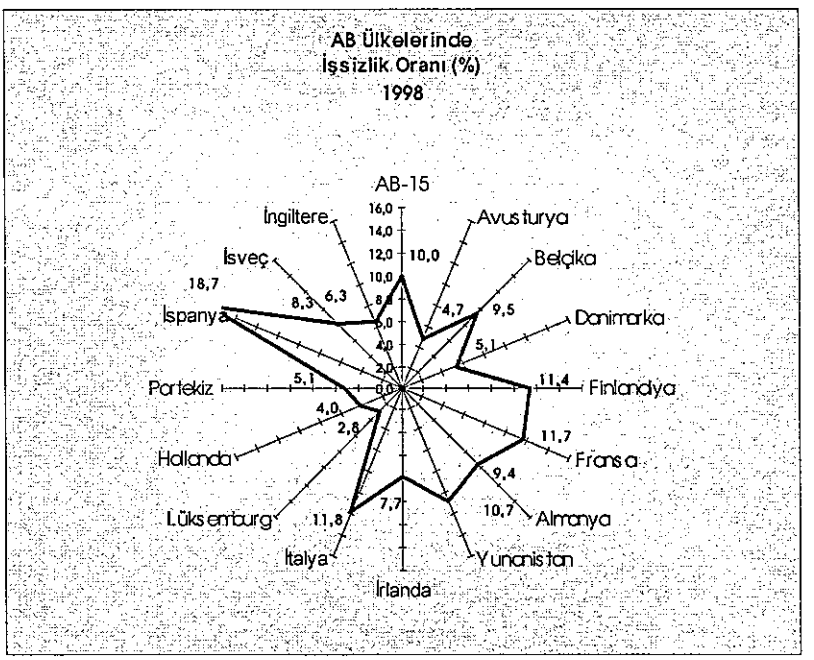
Şekil:19. Gayri Safi Yurt İçi Tasarruf

Kaynak: The World Bank, World Development Indicators 2000,akt.www.tisk.org.tr

Yatırımdaki kısmen olumlu pozisyonumuza karşılık, yatırımın temelini oluşturan yurtiçi tasarruf düzeyinde olumsuz bir tabloyla karşılaşılmaktadır.Türkiye'de 1998 itibariyle % 21 olarak gözlenen gayri safi yurtiçi tasarruf/GSYİH oranı, Euro Bölgesi ortalamasında daha yüksektir (% 23).Belirtilen oranın, yüksek bir kalkınma trendine sahip İrlanda'da % 37, Hollanda'da % 27, Finlandiya'da % 26'ya erişmesi ise raslantı değildir.Tasarruf oranı, aday ülkeler grubundaki Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Slovakya'da ise % 30'a yakındır.Tasarruf oranının düşüklüğü, ülkemizdeki ekonomik istikrarsızlığa dikkat çekmektedir. Diğer önemli bir gösterge ise işsizlik oranıdır. Bunla ilgili gelişmeler Şekil 20'den takip edilebilmektedir.

Şekil:20 AB Ülkelerinde İşsizlik Oranı

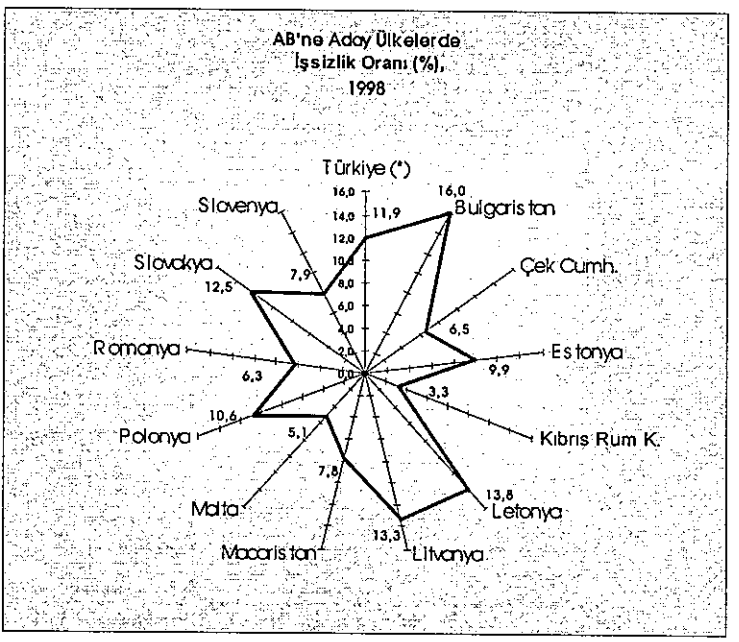

Kaynak: Eurostatistics, No.3/2000
http://europa.eu.int/en/comm/eurostat/serven/home.htm
(EU Enlargement, Key data on candidate countries, 07.12.1999)
Türkiye için; DİE Hanehalkı İşgücü Anketi, Ekim 1998akt.www.tisk.org.tr

Ülkemizde işsizlik sigortası henüz fiilen devreye girmediğinden, işsizliği net biçimde ölçmek mümkün olmamaktadır.Bu konuda Türkiye için şu anda en gerçekçi göstergenin "atıl işgücü oranı" olduğu

varsayımından hareketle yapılan kıyaslama, Ülkemizin Avrupa'da işsizlik sorununu en ağır biçimde yaşayan ülkeler arasında bulunduğunu ortaya koymaktadır.İşsizlik oranı AB ülkelerinde ortalama % 10'dur. En düşük oran % 2.8 ile Lüksemburg'da, en yükseği ise % 18.7 ile İspanya'dadır.Adaylar grubunda ise bu oran % 3.3 (Kıbrıs Rum Kesimi) ile % 16 (Bulgaristan) arasında değişmektedir.Türkiye, % 11.9 ile (1998) 28 ülke içinde yüksek işsizlik sıralamasında 6 ncıdır. Avrupa Birliği'ne Aday Ülkeler Arasındaki İşsizlik Oranını ise Şekil 21 yansıtmaktadır.

Şekil:21. AB'ne Aday Ülkelerde İşsizlik Oranı

Kaynak: Eurostatistics, No.3/2000
http://europa.eu.int/en/comm/eurostat/serven/home.htm
(EU Enlargement, Key data on candidate countries, 07.12.1999)
Türkiye için; DİE Hanehalkı İşgücü Anketi, Ekim 1998akt.www.tisk.org.tr

Öte yandan diğer bir gelişme Türkiye'de milli gelirin sektörel dağılımı gibi, istihdamın sektörel dağılımı da AB'deki yapıyla bağdaşmamaktadır.

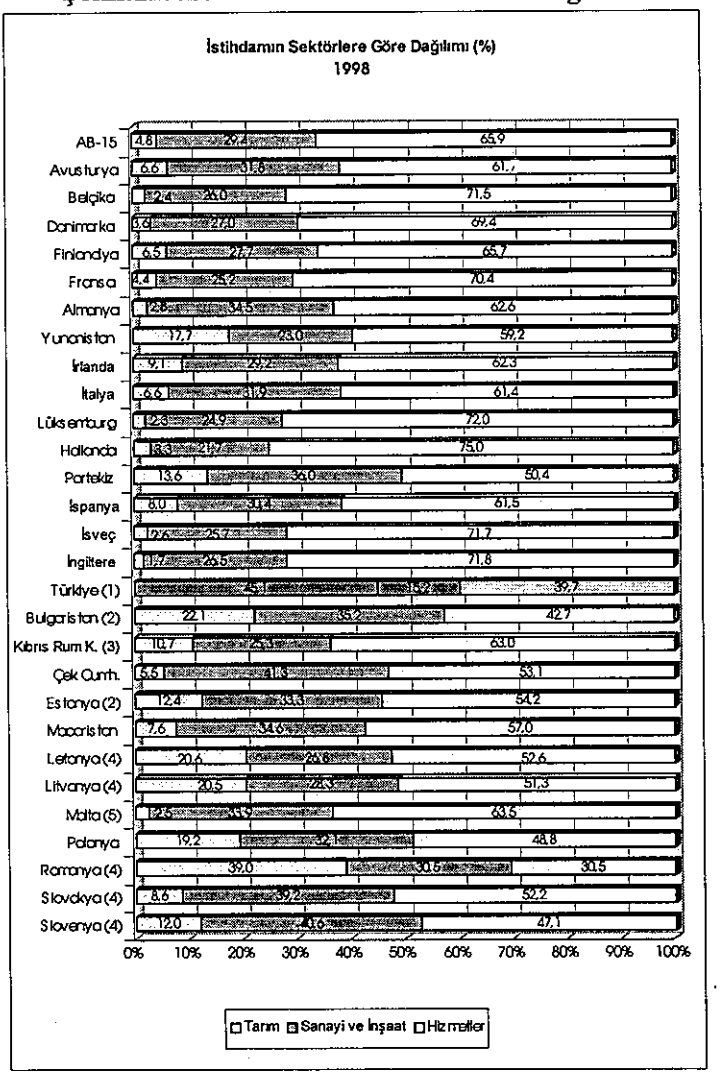
Ülkemizde toplam istihdamın % 45.1'i tarım kesimindedir.Oysa bu oran AB'de sadece % 4.8'dir. İngiltere'de ise % 1.7'ye düşmektedir.

Adayların hiçbirinde de Türkiye'deki kadar büyük bir tarım payı bulunmamaktadır.Sanayide istihdam edilen işgücü payı ise Türkiye'de AB'ye göre yarı yarıya düşüktür (% 29.4'e karşılık % 15.2).

Ülkemiz hizmetler sektöründeki istihdamın da hem AB üyelerine, hem de aday ülkelere kıyasla küçük olduğu dikkati çekmektedir.

Şekil 22'de bu gelişmeler detaylı olarak incelenmektedir.

Şekil:22. İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı

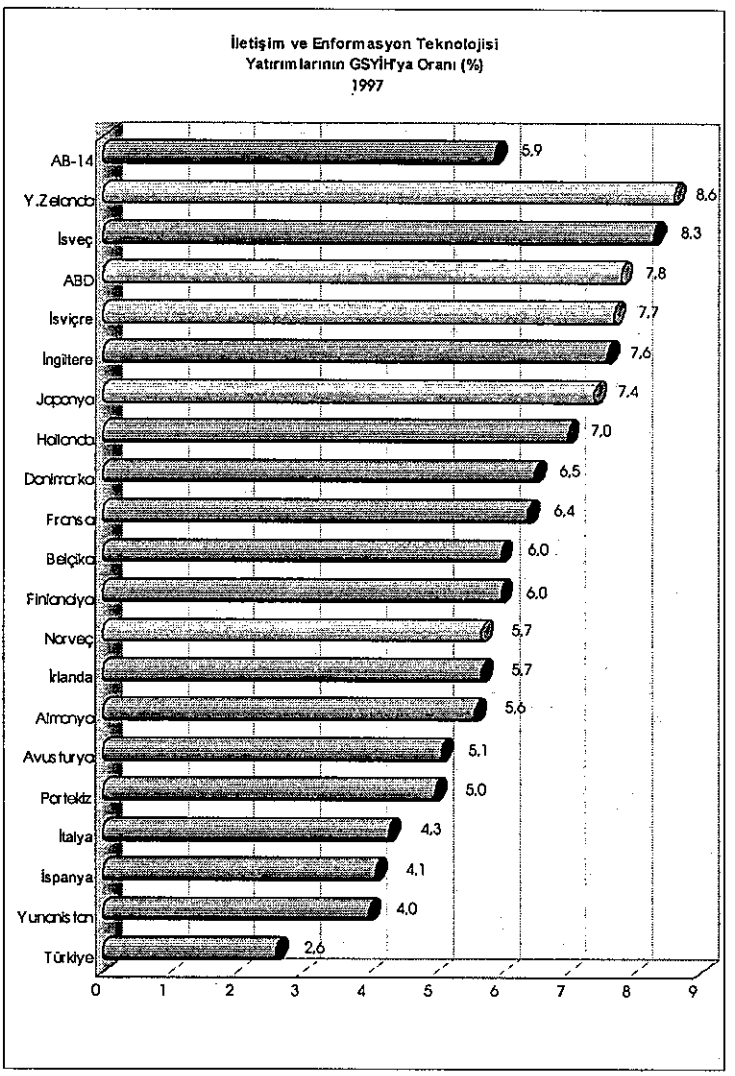

(1) 1999 (2) 1994 (3) 1995 (4) 1997 (5) 1991

Kaynak: OECD, Labour Force Statistics 1978-1998;akt.www.tisk.org.tr
ILO, Key Indicators of the Labour Market 1999;

Bilgi toplumunu yaratacak teknoloji yatırımları çok yetersizdir.İletişim ve enformasyon teknolojisi yatırımlarının milli gelire oranı Türkiye'de % 2.6'dır.

Şekil 23: İletişim ve Enformasyon Teknolojisi Yatırımlarının GSYİH'ya Oranı

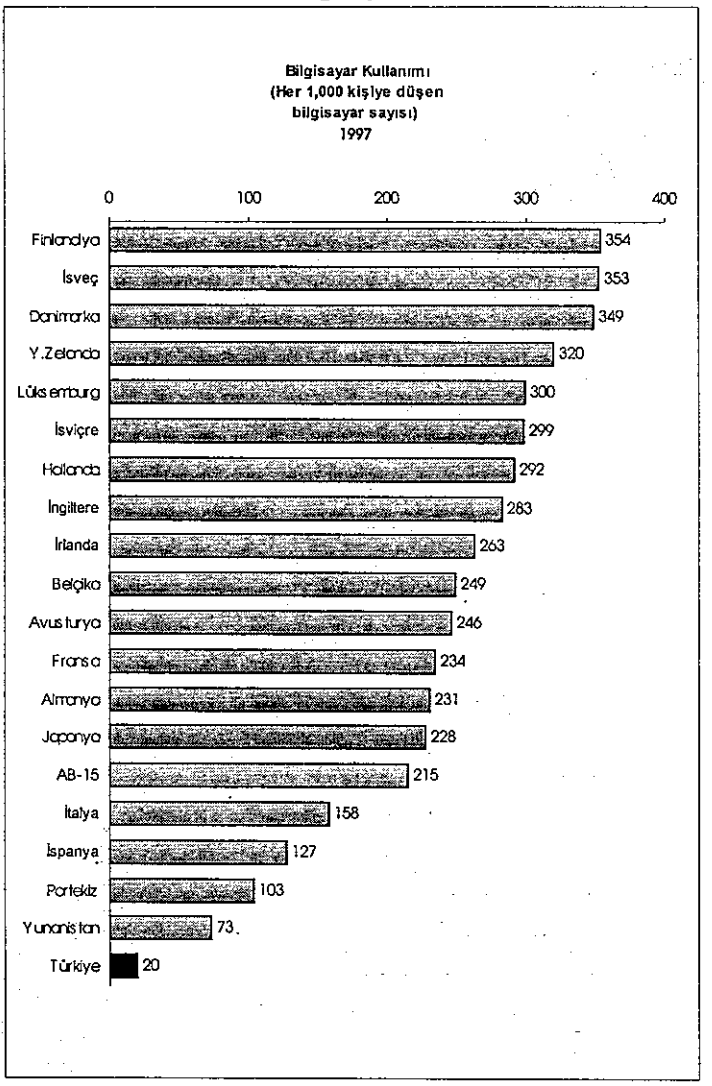

Kaynak: The UNICE Benchmarking Report 2000,www.tisk.org.tr

Oysa bu oran, AB'deki en düşük orana sahip Yunanistan'da dahi % 4'tür.

Avrupa Birliği genelinde yaratılan toplam gelirin % 5.9'u; İsveç'te ise % 8.3'ü iletişim ve enformasyon teknolojisi yatırımlarına ayrılmaktadır.

Şekil: 24. Bilgisayar Kullanımı

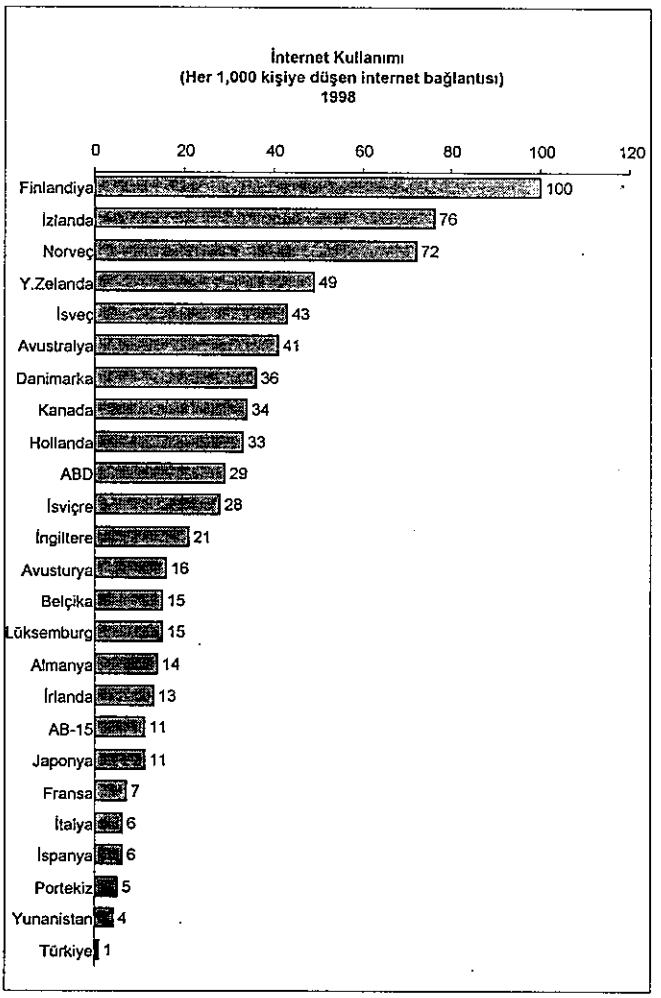

Kaynak: The UNICE Benchmarking Report 1999,akt.www.tisk.org.tr

Türkiye, bilgisayar ve internet kullanımı ile cep telefonu sahipliğinde Avrupa sıralamasının en altındadır.Ülkemizde 1,000 kişiye 20 PC, 1 internet bağlantısı ve 90 cep telefonu düşmektedir.Buna karşılık AB ortalamaları sırasıyla 215, 11 ve 300'dür.

Çağ devleti ve çağ toplumu olabilmemizin temel koşullarını temsil eden bilgisayar ve internet alanında AB ile aramızda 10 katı aşan fark mevcuttur. Diğer taraftan, ABD ve Avustralya'da tüm kamu hizmetlerine ilişkin bürokratik işlemler, 2001 yılı sonunda hiçbir devlet dairesine gitmeye gerek kalmaksızın, bilgisayar ortamında tamamlanabilir hale gelecektir. Tüm ülkeler için örnek oluşturan bu durum, yönetsel açıdan gerçek bir devrim niteliğindedir ve ekonomik büyümeyi kamçılayacak büyük bir olanaktır.

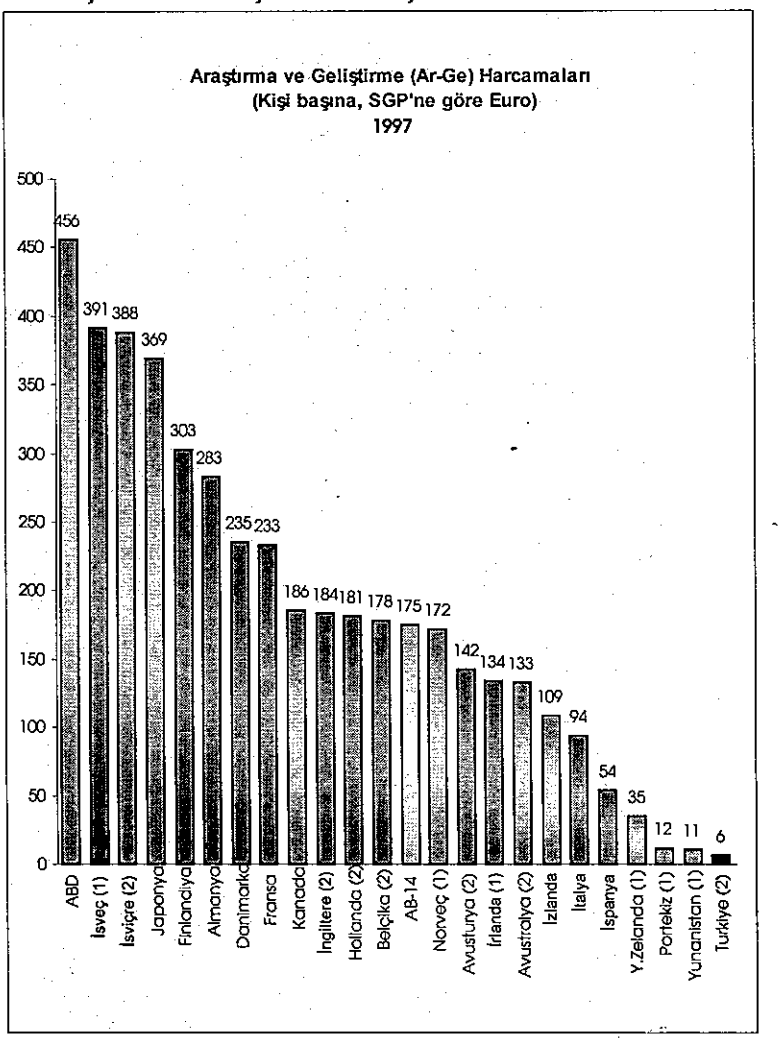
Şekil:25. İnternet Kullanımı

Kaynak: The UNICE Benchmarking Report 2000,akt.www.tisk.org.tr

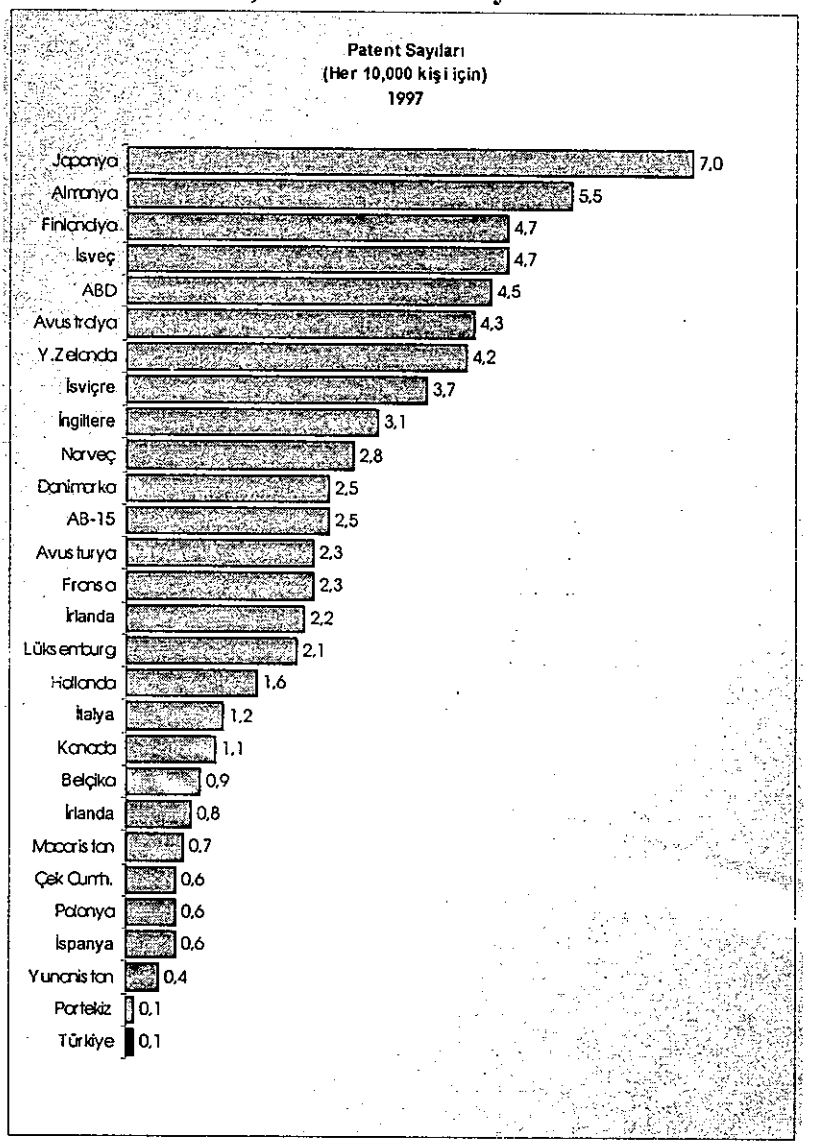
Türkiye, kişi başına araştırma – geliştirme (Ar-Ge) harcaması en düşük ülke konumundadır.Ülkemizde 1997'de Ar-Ge harcamasına kişi başına 6 Euro ayrılmış; buna karşılık AB'de ortalama 175 Euro sarfedilmiştir.Belirtilen harcama düzeyi İsveç'te 391 Euro olmuştur.ABD ve Japonya'da ise Ar-Ge harcamaları Avrupa ülkelerini kıskandıran düzeylerde gerçekleşmektedir.

Şekil:26.Araştırma Geliştirme Harcamaları

(1) 1995 (2) 1996
*SGP : Satınalma Gücü Paritesi,akt.www.tisk.org
Kaynak: The UNICE Benchmarking Report 1999

Şekil:27 Patent Sayıları

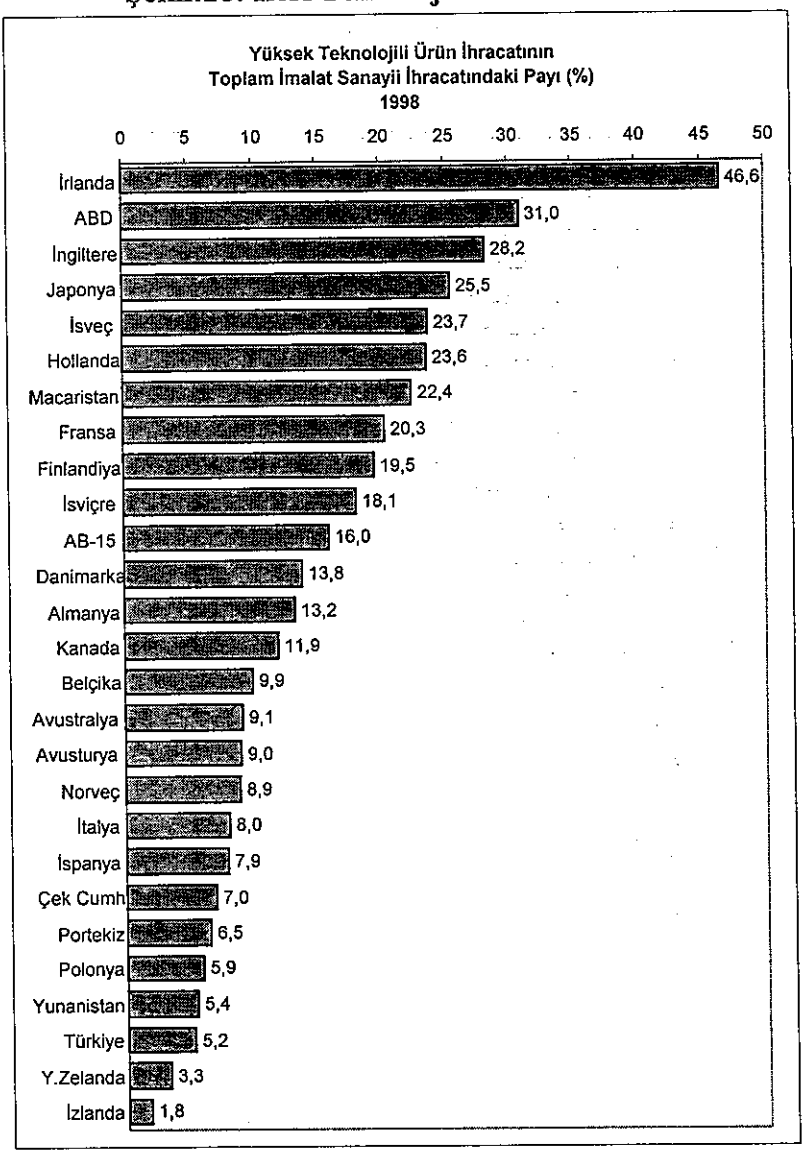

Kaynak: The UNICE Benchmarking Report 2000,akt.www.tisk.org

Ekonominin yenilik ve yaratıcılık gücünü yansıtan önemli bir gösterge olan patent sayısında da Türkiye Portekiz'le birlikte Avrupa'nın son sırasında yer almaktadır.Almanya ve İsveç'in bu

konuda ABD'yi geride bıraktığı, ancak Japonya'nın altında kaldığı saptanmıştır.

Şekil:28: İleri Teknolojili Ürün İhracatı

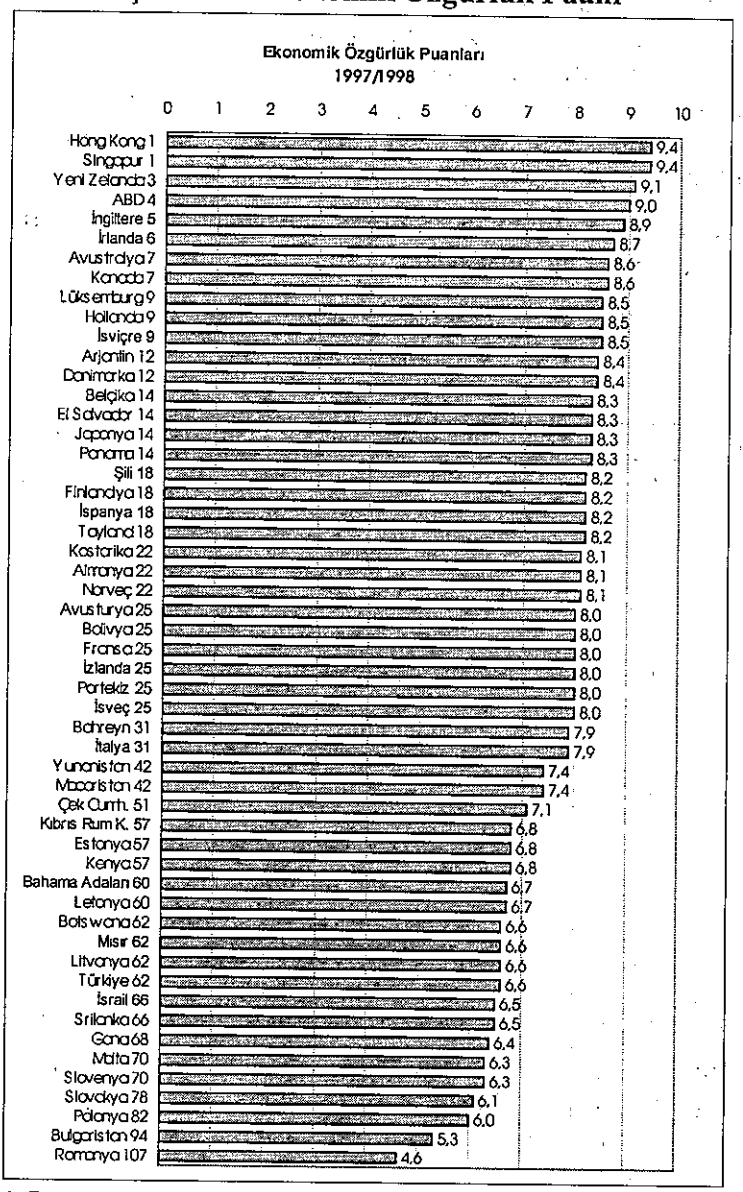

Kaynak: The UNICE Benchmarking Report 2000,www.tisk.org.tr

Yüksek teknolojiye dayalı ürünler, imalat sanayii ihracatımızın % 5.2'sini oluşturmaktadır. Bu oran AB ortalaması olarak % 16

düzeyindedir ve Türkiye, Yunanistan'a yakın bir sonuçla sonuncu gelmiştir.Göstergenin en güçlü olduğu ülke İrlanda'dır (% 47). ABD ikinci, İngiltere üçüncü sıradadır.

Şekil:29. Ekonomik Özgürlük Puanı

Kaynak: Fraser Institute, Economic Freedom of the World: 2000 Annual Report,www.tisk.org.tr

Türkiye'de girişimciye tanınan ekonomik özgürlükler rakip ekonomilere kıyasla çok kısıtlıdır.Ülkemiz, Ekonomik Özgürlük İndeksi'nde yer alan 107 dünya ülkesi içerisinde 62 nci sırada gelmektedir.Bu pozisyon, Türkiye'nin ne ekonomik potansiyeli ile, ne girişimcilik birikimiyle, ne de AB'ye tam üyelik hedefi ile bağdaşmaktadır. Türkiye'nin rakipleri ise yatırımcıya ve girişimciye güven veren ekonomik özgürlük iklimi sağlamışlardır.AB üyeleri sıralamada genellikle en yüksek puanlara sahiptir.Serbest piyasa ekonomisine geçişleri henüz yeni sayılan Macaristan ve Çek Cumhuriyeti dahi özel sektör için Türkiye'ye göre daha özgür bir ekonomik ortam yaratmışlardır.

Tablo: 6. İş ve Yatırım Yapmaya Elverişli Ülkeler Sıralaması (1995-99 ve 2000-04)

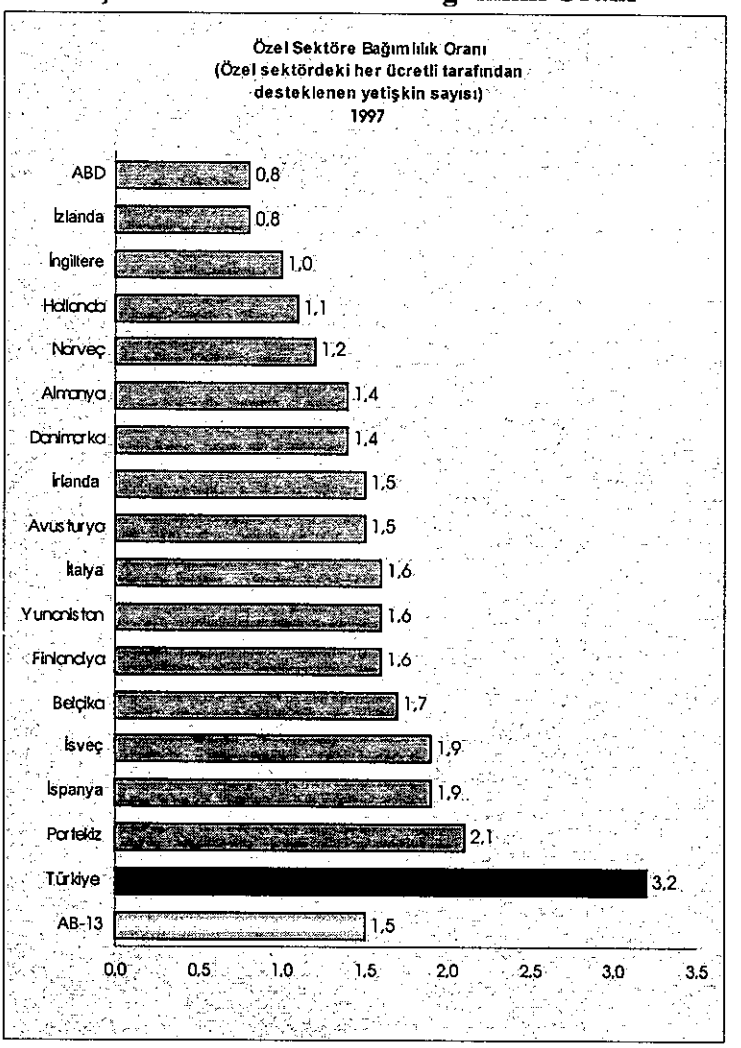
	2000-2004		1995-1999		Değerlendirme(*)	
Ülkeler	Puan	Sıra	Puan	Sıra	1995-99	2000-04
Hollanda	8,84	1	8,56	3	çok iyi	çok iyi
İngiltere	8,80	2	8,62	2	çok iyi	çok iyi
ABD	8,69	3	8,49	4	çok iyi	çok iyi
Kanada	8,66	4	8,47	5	çok iyi	çok iyi
Singapur	8,55	5	8,43	6	çok iyi	çok iyi
Hong Kong	8,52	6	8,64	1	çok iyi	çok iyi
Yunanistan	6,90	33	5,85	32	orta	iyi
Slovakya	6,19	39	5,28	43	zayıf	orta
Türkiye	6,06	43	5,52	37	orta	orta
Çin	5,88	46	5,05	47	zayıf	orta
Bulgaristan	5,61	48	3,91	55	çok zayıf	orta
Romanya	5,45	50	4,12	52	çok zayıf	zayıf
Rusya	5,16	53	4,10	54	çok zayıf	zayıf

(*) 8'den yüksek =çok iyi; 6.5-8=iyi; 5.5-6.4=orta; 5-5.4=zayıf; 5'den az=çok zayıf
Kaynak: The Economist Intelligence Unit'ten aktaran Yeni Binyıl, 26 Temmuz 2000www.tisk

Benzer bir sonuç, "iş ve yatırım yapmaya elverişli ülkeler sıralaması" ile ortaya çıkmıştır.Türkiye, 2000-2004 dönemi için "zayıf" ve "çok iyi" kategorileri arasında değişen değerlendirmelerde "orta" notu almış ve 53 ülke içinde 43 üncü olmuştur.Üstelik, özellikle

yabancı yatırımcılar açısından önem taşıyan güven indeksinde Türkiye'nin puanı zaman içinde azalmaktadır.Türkiye 1995-1999 dönemi itibariyle 37 nci sırada bulunuyordu.Buna karşılık, AB'ye aday bulunan eski Doğu Bloku ülkelerinin aldığı puanlarda hızlı bir yükseliş izlenmektedir.Yerli ve yabancı yatırımcıya güven vermeyen bir ekonominin rakiplerinden daha başarılı olması çok zordur.

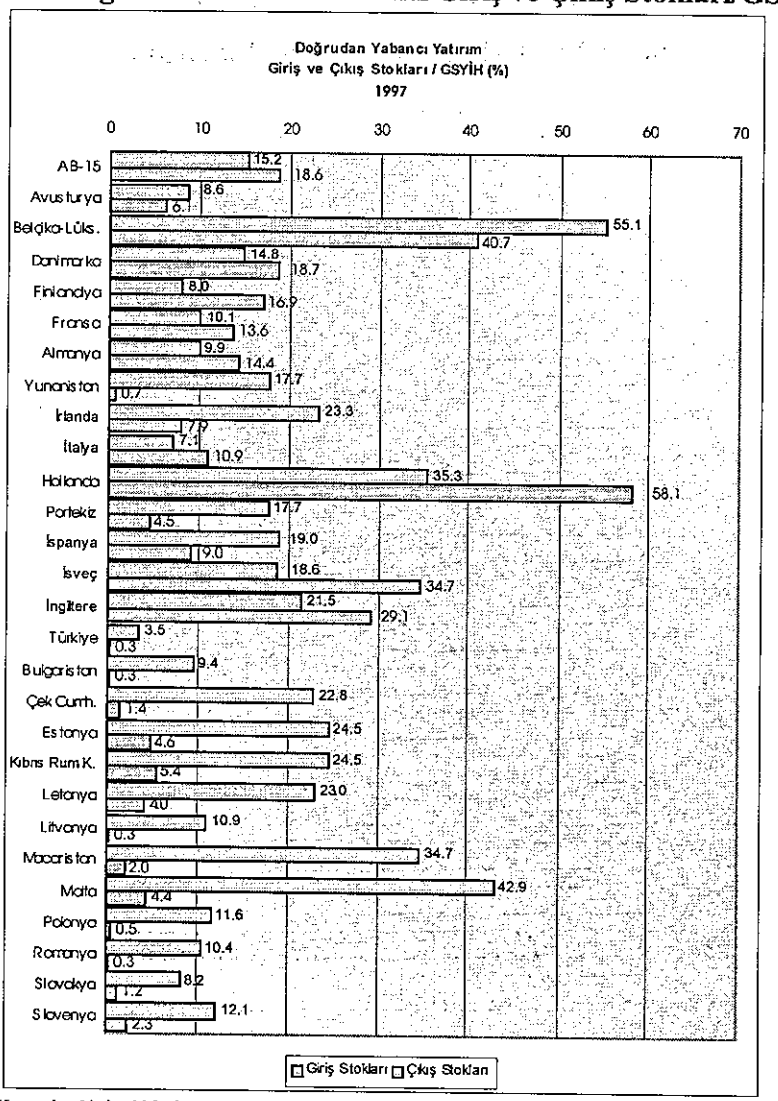
Şekil:30. Özel Sektöre Bağımlılık Oranı

Kaynak: The UNICE Benchmarking Report 1999,www.tisk.org

Özel sektöre bağımlılık oranı en yüksek ülke, Türkiye'dir.Özel sektörde çalışan kişi başına düşen yetişkin sayısını gösteren bu oran, özel sektörün üstlendiği ağır toplumsal yükü ve misyonu ifade etmektedir.Türkiye'de 3.2 olan bu oran, AB genelinde ortalama 1.5'tir ve İngiltere'de 1'e düşmektedir.Bağımlılık oranının en az olduğu ülke ise ABD'dir.

Şekil:31. Doğrudan Yabancı Yatırım Giriş ve Çıkış Stokları/GSYİH

Kaynak : United Nations, UNCTAD, World Investment Report 1999,
Foreign Direct Investment and the Challenge of Development.www.tisk.org

AB üyesi ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların "giriş" stoklarının GSYİH'ya oranı % 7 ile % 55 arasında değişirken, "çıkış" stoklarında % 6'dan % 58'e kadar değişen oranlar göze çarpmaktadır. Belçika-Lüksemburg, Hollanda, İngiltere, İrlanda ve hatta İspanya bu göstergeye göre "şampiyon" sayılabilecek üye devletlerdir.Aday ülkelere gelince, burada Malta, Macaristan, Kıbrıs Rum Kesimi, Estonya ve Letonya'nın şimdilik ön sıralarda yer aldıkları dikkati çekmektedir. Yine adaylarda DYY çıkış stokları/GSYİH oranı, DYY giriş stokları/GSYİH oranına göre çok gerilerde bulunmaktadır. Söz konusu ülkelerin adaylık yolunda ilerlemeleriyle bu farkın daha da açılması beklenebilir. Aynı özellik Türkiye'de de mevcuttur. Fakat ülkemiz 1997 yılında % 3.5 olan DYY giriş stokları/GSYİH oranıyla sadece adaylıkta değil, bu gösterge itibariyle de 13 üncü sırada yer almaktadır.

Bütün bu göstergelerden sonra Avrupa Birliğine uyum sürecinde Türkiye'nin Birliğe üyeliğini uzatacak ve kısaltacak faktörlerin bazıları aşağıda sıralanmaktadır.

Ekonomik ve sosyal politikalar arasındaki ilişkilerin değişen şartlarda daha da güçlendirilmesidir. Bu bağlamda, dinamizm, yenilik ve rekabet gücünün daha çok ve daha elverişli istihdam olanaklarıyla birleştirilerek ekonomik ve sosyal reformların gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynayacaktır.Ayrıca, Türkiye'nin uyum hazırlıkları çerçevesinde katetmekte oldukları 'kalite' yolunun hem ekonomik hem de sosyal boyutlarına katkıda bulunacaktır. Türkiye üretim yatırım ve rekabeti için somut eylem ve önerilerinin yanısıra, AB içindeki sistem ve politikaların çeşitliliği de dikkate alınarak tüm tarafların rol oynayacağı ve birlikte ilerleme kaydetmelerini sağlayacak AB araç ve yasalarına uyum sağlayabilecek politika çerçevesini belirtmektedir.Büyümede ihracata dayalı ve istihdamı arttırıcı bir üretim belirlenmeli.İleri teknoloji ve bilgi odaklı üretim ve yatırımın yapılması "ÇALIŞMA" VE "GİRİŞİM" ÖNÜNDE YER ALAN, TÜM DEVLETÇİ-BÜROKRATİK ENGELLERİN KALDIRILMASI; "MİNİMUM BÜROKRASİ" İLKESİNİN HAYATA GEÇİRİLMESİ; KAYITLI İSTİHDAM YARATMAYI ADETA CEZALANDIRAN MEVCUT İŞLETME YÜKÜMLÜLÜKLERİNİN HAFİFLETİLMESİ;

BİLGİYE, ENFORMASYON TEKNOLOJİLERİNE VE AR-GE FAALİYETLERİNE RAKİPLERİMİZDEN FAZLA KAYNAK AYRILMASI; YENİLİKÇİLİĞİN VE E-TİCARETİN TÜM ARAÇLARLA ÖZENDİRİLİP GELİŞTİRİLMESİ; TÜRKİYE'NİN "İŞ VE YATIRIM YAPMAYA ELVERİŞLİ ÜLKELER" SIRALAMASININ EN BAŞINDA YER ALMASININ HEDEFLENMESİ, Daha fazla ve daha nitelikli istihdam olanakları,İstihdam paketinin yıllık açıklaması,,istihdam stratejisine daha sistematik olarak katkıda bulunmak ve işbirliği yapmak,ilgili tüm düzeylerde, başta hayatboyu öğrenim olmak üzere diyalog ve müzakereler geliştirmek,istihdam kuralları çerçevesinde, sosyal tarafların ulusal düzeydeki eylemlerine yol gösterecek ortak hedeflerin geliştirilmesini başlatmak,İstihdam Stratejisi'nin yerel ve bölgesel boyutunun desteklenmesi, istihdam ilişkilerinin yenileştirilmesi ve geliştirilmesi konusunda sosyal taraflarla konsültasyon başlatılması,Bilgi ekonomisinin fırsatlarından yararlanılması, taraflara, bilgi teknolojisi ile ilgili hayatboyu eğitim ve yeni çalışma biçimleri ,mobilitenin artırılması,araştırmacı, öğrenci, öğretmen ve eğitimcilerin mobilitesini engelleyen faktörlerin kaldırılmasına ilişkin özel önlemlerin alınması, Sosyal korumanın güncelleştirilmesi ve geliştirilmesi, sosyal katılımın geliştirilmesi,cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi, temel hakların güçlendirilmesi ve ayırımcılık ile mücadele,endüstriyel ilişkilerinin nitel yönden geliştirilmesi, işbirliğinin geliştirilmesi gib konularda 12-13 Aralık 2002 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde alınan kararlar, tam üyelik sürecinin kaderini Türkiye'nin gelecek yıllarda göstereceği bu tür performansa bağladı. 2010 yılı sonuna kadar olan süre içinde Türkiye şu sıralar içine girdiği değişim ve gelişme kozasından güçlü bir şekilde çıkabilirse ikinci on yıla AB üyesi olarak girme şansını yakalayacak. 2002 yılındaki durumu yeterli görmeyen AB'nin yetkili kurulları, sonraki yıllarda Türkiye'nin yapacağı atılıma hiç bir şekilde gözünü kapayamayacak. gelecek yıllarda ekonominin hızlı büyümesi ve demokrasinin derinleştirilmesi sağlandığı takdirde 2010 yılından önce de üyeliğin gerçekleşmesi imkan dahiline girecek(DEAB,2003, s.3)

BEKLEME SÜRESİNİ KISALTACAK FAKTÖRLER

Aşağıdaki olgu ve etkenler, şimdilik 2010 gibi görünen tam üyelik vadesini kısaltabilir:

Ekonominin hızlı büyüme ivmesi yakalaması: AB'ye üyelik süreci ile ilgili tahminlerde hep bugünkü durum ele alınıyor. Oysa 2002 yılındaki yüzde 7 dolayındaki bir büyüme performansından sonraki yıllar içinde bir hızlı büyüme ivmesi yakalandığı takdirde dünyanın ve Avrupa'nın Türkiye'ye bakışı değişecek. 2002 dahil 2010 yılının sonuna kadar olan dokuz yıllık sürede, Türkiye ekonomisi yılda ortalama yüzde 7 veya yüzde 8 oranında büyüdüğü takdirde 163 yıllık "çağdaş uygarlık" hedefine ulaşmak için büyük bir adım atmış olacağız. Yılda ortalama yüzde 7'lik bir hızda, 2010 sonunda ekonomi bugüne göre yüzde 83.8 oranında büyümüş olacak. Yüzde 8'lik bir hız ise dokuz yıl içinde ekonominin mal ve hizmet üretme kapasitesini yüzde 99.9 artıracak. Türkiye ekonomisi ikiye katlandığında bugünün sorunlar yumağının çözülmeye başladığını, yüzümüze kapanan kapıların bir bir açıldığını göreceğiz.

Yatırımların canlanması: Büyüme döneminde kamu yatırımlarının canlanması, özel sektörün yıllardır ertelediği yatırım hamlesini başlatması gündeme gelecek. Bu durumda Türkiye'nin AB üyesi ülkelerden yatırım malı ithalatı büyük bir artış gösterecek. AB üyesi ülkelerin iş dünyası bu fırsat nedeniyle tam üyeliğimize daha pozitif bakacak.

İç pazarın genişlemesi: Hem ekonomik büyüme, hem de gelir dağılımındaki iyileşme nedeniyle, tüketim malı ithalatında da önemli artışlar ortaya çıkacak. Bu artış eğilimi hem AB-Türkiye dış ticaret hacminin hem de AB kökenli yabancı sermaye yatırımlarını artıracak. Bu ikili etki her iki taraftaki tam üyelik taraftarlarına güç kazandıracak.

Üyelik eşiğine yakınlaşma: 2003'ten sonraki üç yılda yüzde 8 dolayında bir büyüme oranı gerçekleştirildiğinde ve kur istikrarı sağlandığında 2005 sonunda Türkiye'nin satın alma gücü paritesine göre kişi başına milli geliri 9 bin dolara yaklaşacak. Bu değer de İspanya,

Portekiz ve Yunanistan'ın tam üyeliğe kabul edildikleri yıllardaki refah düzeyine çok yakın olacak.

Gümrük Birliği'nin olumlu etkisi: Türkiye'nin üyelikten önce gümrük birliğini gerçekleştirmesi ve söz konusu anlaşmanın önümüzdeki yıllarda da büyük sorunlar ortaya çıkarmadan sürdürülmesi, üyelik görüşmelerinde bizim için önemli bir avantaj olacak.

AB'deki işgücü açığı: Türkiye'de 2005'ten sonra nüfus artış hızının düşme eğilimi daha belirgin hale gelecek. Buna karşılık genç nüfusun, toplam nüfus içindeki oranı, 2025 yılına kadar hep yüksek oranlarda kalacak. Giderek yaşlanan AB'nin işgücü açığını, tam üyeliğe bizden önce kabul edilecek ülkelerden kapaması çok zor. Çünkü bu ülkelerin bir bölümünde de nüfus artış hızı sıfıra yakın. Bir bölümünde ise nüfus azalma eğiliminde.

Akdeniz Serbest Ticaret Bölgesi: 2010 yılında hayata geçirilecek olan Akdeniz Serbest Bölgesi'nde, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri arasında AB'nin sosyal, siyasi ve ekonomik yapısına en fazla uyum gösteren ülke Türkiye olacak. AB bu girişime Türkiye'yi de yanına alarak başlamayı daha akılcı görecek.

Strateji üretimi: Türkiye, nüfus, eğitim ve sanayinin gelişimi ve tarımda yeniden yapılanma gibi temel konularda uygulanabilir politikalar ve stratejiler ortaya koyabilirse, üyelik görüşmelerinin daha hızlı yürümesi de imkan dahiline girecek.

Demokrasinin derinleştirilmesi: İnsan haklarının yaygınlaştırılması ve demokrasinin tüm ilke ve kurumları ile daha fazla işlerlik kazanması yönünde atılacak her adım, üyelik sürecini biraz daha kısaltacak.

SÜREYİ UZATACAK ETKENLER

Gelecek yıllardaki tüm gelişmeler, üyelik süresini kısaltacak yönde gelişmeyebilir. Aşağıdaki gelişmeler ortaya çıktığında ve bunlar üyeliği kısaltacak faktörlere ağır bastığında, tam üyelik 2010 sonrasındaki baharlara kalabilir:

Yabancı düşmanlığının artması ve içe kapanma: Gerek AB üyesi ülkelerde, gerekse Türkiye'de küreselleşme mağdurlarının radikal akımlara, yabancı düşmanlığına, ırkçılığa yönelmeleri ve şiddet eğilimlerinin artması, üyelik sürecinin uzamasına ve tam üyeliğin 2010 yılından sonraya kalmasına yol açabilir.

AB'de uzun süreli durgunluk: Son 25 yılda AB, yaklaşık 10'ar yıl ara ile iki durgunluk yaşadı ve 15 ile 21 aylık süreler sonunda üye ülkelerin ekonomileri tekrar normal büyüme temposuna döndü. Ancak AB'nin 2001-2002 durgunluğunun, Japonya'daki gibi yıllar boyu sürmesi, genişlemenin ve özellikle Türkiye'nin tam üyelik sürecinin yavaşlamasına yol açabilir.

2004 genişlemesinde başarısızlık: AB'nin genişleme takviminde vadesi 2004 olan tam üyelik süreçlerinin herhangi bir sorun nedeniyle aksaması ve bazı ertelemelerin ortaya çıkması, 2007 ve sonrası için tam üyeliği söz konusu olan ülkelerin durumunu da etkileyebilir.

Türkiye'de ekonomik gerileme: Ekonomi 1998 başı ile 2001 sonu arasındaki dört yılda toplam yüzde 5.1 daraldı. Benzer bir durumun 2002 başı ile 2005 sonu arasında görülmesi, tam üyeliğin en az beş yıl daha ertelenmesi ile sonuçlanabilir. 1993 sonundan bu yana bozulan gelir dağılımının önümüzdeki yıllarda daha da kötüleşmesi, Türkiye'de sosyal huzursuzlukları artırdığı gibi öfke ve tepkiye dayanan siyaseti de körükler. Bu ortamda her iki taraftaki tam üyelik karşıtları güç kazanır.

Siyasi istikrarsızlık: Ekonomideki değişim hızına ayak uyduramayan siyaset, son iki yılda hızlı bir değişim sürecine girdi. Siyasetteki yeniden yapılanma sürecinin 2007 yılına kadar sürmesi bekleniyor. Ancak değişime direnç çok güçlü olursa, siyasette taşların yerine oturma süreci daha da uzayabilir. Görüşme süreci sırasında Türkiye'de güçlü hükümetlerin görev başına gelememesi, sürecin beklenenden daha uzun sürmesine neden olabilir.

Öte yandan, 2002'deki büyümenin 2003 ve sonraki yıllarda da devam etmesi için yatırımların muhakkak artması gerekmektedir.Yılın

üçüncü çeyreğinde sabit sermaye yatırımları 1987 fiyatları ile reel değeri 2001 yılının aynı döneminin yüzde 7.2 üstünde. Ancak bu yılın üçüncü çeyreğindeki yatırımların reel değeri diğer bir kriz yılı olan 1999'un aynı döneminin yüzde 18.5 altında. 28 Şubat Kararları'nın alındığı 1997 yılının üçüncü çeyreğine göre ise yüzde 35.3 oranında gerileme var. Hazine Müsteşarlığı'nın yayınladığı yatırım teşvikleri istatistiklerinde de henüz iç açıcı bir durum yok. Yılın ilk 10 ayında yatırım teşvikleri, kriz yılı olan 2001 yılının aynı dönemine göre yüzde 16 oranında arttı ama bu oran enflasyon oranının altında. Bu nedenle yatırım teşviklerinin reel değeri, kriz yılı 2001'deki düzeyini bile henüz yakalayamadı. Yatırımlar artmadığı takdirde bir süre sonra ihracatı artırmak için mal bulmak zorlaşacak. Yatırımların gerilemesi nedeniyle piyasalara mal arzı azaldığında ise her talep dalgası enflasyonu biraz daha yükseltecek. Düşük tutarlardaki yatırımlar hem bugün hem de gelecek yıllarda işsizliğin artışına yol açacak.

Yatırımlardaki duraklamanın diğer bir göstergesi de banka kredilerinin azlığı. Bankalarda kredilerin mevduata oranı yüzde 42 gibi çok düşük bir düzeyde. Şu dönemde işadamları ya yatırım yapmıyor ya da yatırımlarını öz kaynakları ile finanse ediyor.

Para piyasasında iç borçlanma senetlerinin ezici ağırlığı ise hem kredi verilebilir fonları azaltıyor hem de faiz oranını yükseltiyor. Mali kalabalıklaşma (crowding-out) denen bu olgu da kredi arzının normal düzeylere ulaşmasını engellemektedir.

Bankacılık sistemini güçlendirmek için gerekli önlemler zamanında alınmış olsa bile, bankalarda da kredi verilebilir fonlar henüz yeterli düzeye gelemedi. Reel faizin yüksek düzeyi de elinde yatırım projesi olan girişimcileri endişeye sürüklemektedir.2003 ve 2004 yılında yüzde 5'in üstünde bir büyüme oranına ulaşılması için kredi talebi ve kullanımının muhakkak yükseltilmesi gerekmektedirr. Aksi takdirde ekonomi tekrar bir krize girmese de büyüme hızının yüzde 2-3 arasında kalacağı bir resesyonla boğuşmak zorunda kalabilir. Bu durgunluk, hem yeni hükümete, hem de mevcut programa verilen desteğin zamanla azalmasına yol açar. Tekrar başlangıç noktasına dönülmemesi için hükümetin ve bankacılık sisteminin, yatırımları ve

kredi talebini canlandıracak önlemleri uygulamaya sokması gerekmektedir(DEAB, 2003, ç.s)

İki yıldır süren ekonomik daralma dünya genelinde işsizlerin sayısının yükselmesine neden oldu. emek örgütü ILO'nun "küresel istihdam eğilimleri -1" olarak adlandırılan yeni raporuna göre, 2002'nin sonunda, çalışan yoksulların veya günlük 1$ ya da daha azı karşılığında çalışanların sayısı artarak, tekrar 1998'de kaydedilen 550 milyon seviyesine ulaştı; Küresel ekonomik durgunluk ve 11 Eylül sonrası gelişmeler dünya çapında işsizliği arttırırken, kayıtlı işsizlik oranı %10'a yükselen Latin Amerika ve Karayipler en ağır darbeyi aldı. Birleşmiş Milletler, 2015'e kadar aşırı yoksulluğun yarıya indirilmesini planlamakta. Bunun için işgücü piyasasına yeni girenlerin absorbe olması ve çalışan yoksulların ve işsizlerin sayısının azalması gerekmekte. Bu, önümüzdeki on yılda en az 1 milyar yeni iş yaratılması gerektiği anlamına gelmekte.

Buna ek olarak, yatırımcıların piyasaya güvenlerinin zayıflaması bazı ülkeleri, pek çok insanın işsiz kalması ile sonuçlanan finansal krizlerle karşı karşıya getirdi. Örneğin Arjantin'de, komşu ülkelerde yaşanan krizlerin etkisiyle, 2002 yılında işsizlik oranı %20'lere fırladı. Silahlı çatışmalar ve şiddet, Kolombiya ve Nepal gibi birbirinden uzak ülkelerde, işsizlik ve yoksulluğun artmasına katkıda bulundu. Ortadoğu'da, İsrail-Filistin çatışması, hem işsizlik oranlarının artması, hem de Israil'deki ekonomik durgunluğun sürmesine neden oldu.

Verimlilikteki azalma pahasına 2001 yılında istihdam artırmaya devam eden İtalya ve Yeni Zelanda dışında, tüm endüstrileşmiş ülkelerde istihdam artış oranı, 2000 ve 2002 yılları arasında azaldı. Bütün olarak bakıldığında, endüstrileşmiş ülkelerde işsizlik 2000 yılındaki %6.1 oranından 2002 yılında %6.9 oranına doğru bir yükseliş gösterdi. Avrupa Birliğinde, 2000 ile 2001 arasında %7.8'den %7.1'e gerileyen işsizlik oranı, 2002'de tekrar artışa geçerek %7.6 oldu. Kuzey Amerika ülkelerinde de, işsizlik oranları 2001 ve 2002'de hızla yükselerek, ABD'de %4.8'den %5.6'ya, Kanada'da %7.2'den %7.6'ya ulaştı.

Latin Amerika ve Karayiplerde, 2001 küresel ekonomik durgunluğu pek çok ülkede işsizlik oranlarının jet hızıyla artmasını beraberinde getirdi. Ekonomik büyüme oranlarının düşmesi, hemen hemen tüm Latin Amerika ve Karayip ülkelerinde, işgücü piyasasına pek az yeni giriş olmasına rağmen %10 civarındaki işsizlik oranlarına neden oldu. Bölgede, genç nüfusun işsizlik oranı, genç insanlar için neredeyse tüm yeni işlerin enformal ekonomide ortaya çıkışıyla birlikte, 1997'deki %12 oranından, 2001'de %16'lara çıktı.

Asya, endüstrileşmiş ülkelere yapılan tüm ihracatın durmasına neden olan Enformasyon ve İletişim Teknolojileri balonunun patlamasından en fazla zarar gören bölge. Çocuk emeği ve yasadışı insan taşımacılığı, Asya bölgesinin bütününde başlıca sorun olmayı sürdürmekte. Güneydoğu Asya 2001 durgunluğu ile tam da 1997-98 mali krizinin etkilerinden kurutulmaya başladığı bir süreçte karşı karşıya kaldı. 2000 yılında %6 civarında gerçekleşen işsizlik oranları, 2001'de yükseldi ve %6.8'e ulaştı, 2002'de ise az bir düşüş kaydederek %6.5 oldu. Güneydoğu Asya ülkelerine tek tek bakıldığında oldukça farklılıklar görülmekte. Büyük ölçüde ticarete dayalı ekonomiler olan Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland küresel ekonomik eğilimlere açılmış olduklarından dolayı zarar gördüler. Tam tersine, Kamboçya, Laos ve Vietnam, endüstriyel ekonomilerdeki pazarlara erişimleri düzelmiş olduğundan ya da tarım sektöründeki düzelmiş performansları nedeniyle, yüksek gelişme oranlarını sürdürdüler.

Doğu Asya ise, iki yıllık dönemde görünür biçimde azalan gelişme oranları ve 2000 yılında %3.2 olan işsizlik oranının, 2001'de %3.6'ya, 2002'de ise %4'e yükselmesiyle istihdam anlamında kötüye gitti. Çin'in şehirleşmiş bölgelerinde 2001 yılı işsizlik oranı resmi rakamlara göre %3.6 iken, tarım sektöründeki yüksek eksik istihdam oranlarının ve emek istifçiliği olarak tanımlanan kamu işletmelerinin gereğinden fazla işçi çalıştırarak istihdamı arttırma rollerine son verilmesinin sonucunda, bugün işsizlik oranının en az %7.5 olduğu tahmin edilmekte.

Güney Asya ekonomileri, 2001-2002 boyunca süren küresel ekonomik zorluklar karşısında ayakta kalınabileceğini kanıtladılar. Fakat, güvenlik sorunları, kötü hava koşulları, ihracattaki düşüş ve

turizm gelirlerindeki azalma, istihdamı kötü yönde etkiledi. Yoksulluk ve çalışan yoksulların sayısında artış kaydedildi. Bölgenin işsizlik oranı, 1995'de %2.9 iken, 2002'de %3.4'e yükseldi. Örneğin Pakistan'da işsizlik oranı son yıllarda %8 arttı. 2001 ve 2002'deki istihdam durumu, işsizlik oranlarındaki ciddi artıştan ziyade, aynı zamanda düşük gelirli ve kötü çalışma koşulları olan enformal ekonomide çalışanların sayısının da arttığına işaret etmekte.

Sahra Afrikası, kişi başına terimler ile bakıldığında genellikle dünya ortalamasının %1'inin altında kalmasına rağmen, sabit bir ekonomik büyüme oranını sürdürmeyi başardı. Açık işsizlik oranı, 2000'de %13.7'den 2002'de %14.+'e yükseldi. Çocuk emeği ve çatışmalar nedeniyle yaşanan iş kayıplarına ek olarak, bölgede önem kazanan diğer bir konu beyin göçüdür.. Sağlık sorunları, özellikle de HIV/AIDS, bölgenin insan gücü üzerinde şiddetli etkiye sahip. Örneğin, Tanzanya'da son zamanlarda gerçekleştirilen bir çalışma, HIV/AIDS salgının oldukça etkili olduğunu ve 20-35 yaş arasındaki yetişkinler hasta olduklarından ya da öldüklerinden 10-19 yaş arası çocuk ve gençlerin yegane emek gücünü oluşturduklarını göstermekte.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika son iki yıldır, 2000 yılında %6 iken 2001'de %1.5'a azalan GSYH oranları ile, bütün ekonomik veriler anlamında ciddi bir düşüş yaşadı. Kamu sektöründeki küçülmenin sonucu olarak yaşanan işten çıkartmalar bazı ülkelerde iki haneli rakamlara ulaşan işsizlik oranlarına neden oldu. Genç nüfus işsizliği, Suriye, Cezayir, Bahreyn ve Fas'ın da dahil olduğu bazı ülkelerde kaygı verici boyutlara ulaştı. Dahası, körfez ülkeleri göçmen işçi çalıştırma politikalarına artan ölçüde uyum sağladılar. Bunun yarattığı hareketlilik, göç alan ülkeler kadar, göç veren ülkelerde de istihdam üzerinde önemli etkilere sahip.

Geçiş ekonomilerinde işsizlik oranı, 2000 yılındaki %13.5 oranından, 2001'de %12.6'ya düşüşünün ardından, tekrar yükselmeye başladı. Bu ülkelerin 2000 ve 2001'de sağladıkları ekonomik düzelme ve yüksek büyüme oranlarına rağmen, büyük ölçüde emek istifçiliğine son verilmesi ve girişimcilerin emek yoğun teknolojileri terketmek yoluyla daha rekabetçi hale gelme arayışları nedeniyle, 2002'de işsizlik

oranı yeniden %13.5 seviyesine döndü. Aynı zamanda, hükümetler kamu sektöründeki istihdamı azaltma yoluna gittiler. AB'ye girme beklentisi ile yapısal değişimlere hız verilmesi, aday ülkelerde işszlik oranlarının artışına neden oldu.

2010 yılında, tek başına küresel işgücünün üçte birini oluşturan Çin ile dünya işgücünün yaklaşık %60'ının Asya'da olması bekleniyor. Diğer gelişmekte olan bölgeler de, (Sahra Afrikası, Ortadoğu ve Kuzey Afrika, Latin Amerika ve Karayipler) 2010 yılında dünya işgücü sayısındaki paylarını arttırmış olacaklar. Bu arada, endüstrileşmiş ülkeler ve geçiş ekonomilerinin dünya işgücündeki payları 2010 yılında beşte bir oranında azalacak. Öyleki, 2010 yılına kadar yaratılmasına ihtiyaç duyulan yeni iş kapasitesinin önemli kısmının Asya ve Sahra Afrikasından gelmesi gerekmektedir. "Hem hızlı ekonomik büyümenin sağlanmasına, hem de iyi ve verimli iş olanaklarının yaratılmasını sağlayacak politikalara ihtiyaç var."

Rapor daha fazla işsizlik ve yoksulluğun, hükümetlerin bütçe hedefleri üzerinde ciddi baskılar oluşturacağı ve pek çok ülkenin kırılgan finansal durumlara gelmesini beraberinde getireceğini ortaya koymakta. Politika oluşturucular, mutlaka güvenli ve yaygın bir düzelme için gereken tedbirlere odaklanmalı ve maksimum sayıda iyi iş olanağı yaratacak, işsizlik ve yoksulluğu azaltacak ve yeniden istihdam artışı sağlayacak daha yüksek büyüme oranlarını sağlamalılar.

Öncelikle, hızlı büyümek için mali ve diğer tedbirleri de içeren ve istihdam yoğun yatırımları teşvik eden, iş-esaslı bir politika gerekli. Bu politikalara, iş yaratma tercihini yapan yoğun yapıda bir özel sektör eşlik etmeli.

İkinci olarak, politika yapıcıların gelişmekte olan ülkeler ve toplumun en yoksul kesimlerinin dış şoklar karşısındaki zayıflığını azaltmaya odaklanması gerekiyor. Sosyal güvenlik ağlarını da içeren etkin emek piyasası politikaları, küreselleşmiş bir dünyada ekonomik güvensizlikleri azaltmak için gereklidir. Ayrıca, gelişme stratejileri, kırılganlık risklerini yaymak ve hafifletmek için ürün farklılaştırmalarını içermelidir. Ayrıca, daha iyi ulaşım, enerji ve iletişim altyapıları gereksinimi vardır.

Üçüncüsü, ülkeler, insan onuruna yakışan, güvenli ve özgür çalışma koşullarında, verimli ve iyi işlerde güven içinde çalışmaları için kadın ve erkeklere yardım etmek üzere, yoksuldan-yana politikalara uyum sağlamalıdır. Bu, işgücünün verimli olması için gerekli yetenekleri kazanmalarını sağlayan eğitim ve sağlık alanında yatırımlar yapmak kadar küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişmesini ve onların formal ekonomiye entegre olmalarını desteklemeyi de içerir. Ayrıca, örgütlenme hakkını kısıtlayan uygulamalara son verilmesi, ayrımcılığın, çocuk işçiliğin ve zorla çalıştırmanın engellenmesi, yoksulların ekonomik, sosyal ve politik açıdan güçlendirilmesi için atılması gereken adımlardır(1 Global Employment Trends, International Labour Office, Geneva, 2003, ISBN 92-2-113360-5)

4. Türkiye'de İstihdam Politikaları

Türkiye istihdam bakımından gelişmekte olan ülkelerin bütün özelliklerine sahip bulunmaktadır. İstihdam sorununu tespit edebilmek ve Türkiye'de uygulanmakta olan istihdam politikalarını değerlendirebilmek için emek arzını belirleyen faktörler üzerinde durmak gerekmektedir. Emek arzının asıl kaynağını nüfus oluşturmaktadır. Bu sebeple nüfusun yaş ve cinsiyet itibariyle incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca teknolojik gelişme seviyesinin, piyasa şartlarının mevzuat ve sosyal, moral ve müessesevi sebeplerin de emek arzı üzerinde etkileri bulunmaktadır. Emek arzının yanı sıra, istihdam seviyesini belirleyen ikinci unsur olarak emek talebi üzerinde durmak gerekmektedir. Bir ülkenin emek talebi, o ülkenin iktisadi faaliyetlerine ve emekle birlikte kullanılan diğer üretim faktörlerinin miktarına bağlı bulunmaktadır. Ülkenin iktisadi faaliyetleri arttıkça emek talebi de artacaktır. Bu durumun ekonomik gelişmeyle ilişkisi son derece açıktır. Ekonomi geliştikçe ekonominin yapısı da değişmektedir. Bu yapı değişikliği, iktisadi faaliyetleri arttırmakta ve çeşitlendirmektedir. Bunun sonucunda ise işgücü talebi artmaktadır. Ancak burada önemli olan bir hususta emek talebine sınır koyan üretim faktörlerinin mevcudiyetidir. Bunlar içinde özellikle sermaye miktarı baş sırada yer almaktadır. Ayrıca teknolojik tercihle, piyasa şartları ve müteşebbis davranışları da emek talebi üzerinde etkili olmaktadır.Buraya kadar anlatılan kısımda görülmektedir ki, emek arz ve talebini belirleyen unsurlardan bir kısmı objektif, bir kısmı ise sosyal

ve moral faktörlerdir. Bazıları kısa vadede değiştirilip, yönlendirilebilirken, bazıları ancak uzun vadede etkilenebilmektedir. Genel bir yaklaşımla emek arzını etkileyen faktörlerin büyük ölçüde nüfus ve nüfusun bünyesi ile ilgili bulunduğu, emek talebini etkileyen faktörlerin ise ekonominin bünyesine ve üretim kapasitesine bağlı bulunduğu söylenebilir. Bu sebepten dolayı istihdamla ilgili tedbirler ve politikalar bu faktörlerle ilgili olmaktadır(Serter, 1993, s.58).

4.1. Türkiye'de Nüfus Artışı, İşgücü ve İstihdam

Nüfus mutlak sayısı itibariyle işgücü miktarını,sermaye birikimini,teknolojik gelişmeyi ve doğal kaynakların kullanılmasını belirlemede önemli rol oynamaktadır. Nüfus artışı bir yandan doğrudan doğruya, öte yandan ekonomik gelişme yoluyla kentleşmeye yol açarak, konut, sağlık ve eğitim harcamalarını da etkilemektedir. Emek arzının unsurlarından ilki olup, nüfusu fazla olan ülkelerin emek arzının da fazla olması tabiidir. Nüfus artış hızındaki değişmelerin, işgücü artış hızını 15 yıllık bir gecikme ile etkilediği söylenebilir. Zira çalışma çağı genel olarak 15 yaşından sonra başlamaktadır. İşgücü talebi veya istihdam, teknoloji düzeyi veri olarak ele alındığında gelir düzeyine bağlıdır. Bu bakımdan istihdam da beklenen artışla, gelir artış hızına bağlı olarak belirlenmektedir. Ekonomik gelişme döneminde ülke geliri artarken teknoloji düzeyinin de ilerlediği genel olarak kabul edilmektedir. Teknolojik gelişme sebebiyle işgücü talebinin artış hızının gelir artış hızından daha küçük olması normaldir. İşgücü arzındaki artış hızı doğrudan doğruya, istihdam artış hızı ise dolaylı olarak nüfus artış hızı ile ilgilidir. İşgücünün çalışma çağındaki nüfusa oranı olarak tanımlanan işgücüne katılma oranı sabitken ve dış göçler ihmal edilirken, nüfus artış hızının 15 yıl sonra işgücüne arzı artış hızına eşit olması beklenmektedir. Bunun içindir ki, nüfus artış hızı işgücü artış hızını doğrudan doğruya belirlemektedir. İstihdam artış hızı ise, gelir artış hızı ile teknolojik gelişme hızına bağlanmaktadır. Bu bakımdan istihdam artış hızı ekonomik gelişmeye ve dolaylı olarak nüfus artış hızına bağlanabilmektedir. Ekonomik gelişme içinde yatırımlar, hem teknolojik gelişmeyin hem de gelir artışını belirlemektedir. Türkiye halen dünyanın en kalabalık 20 ülkesinden biridir. Nüfus artış hızı 2000 yılı itibariyle yüzde 1.4 ile gelişmiş ülkelerin ve hatta dünya nüfus artış hızı ortalamasının(%1.3) üzerindedir. Avrupa ülkeleri arasında nüfus artış hızı en yüksek olan ülkedir. 2000'li yılların başında ülke gelirleri bakımından Türkiye dünyanın 22.ülkesi durumunda bulunmaktadır.

Buna karşın ülke gelirlerinin nüfusa bölünmesi ile elde edilen kişi başına gelir açısından yapılan sıralamada ise 89. sırayı almaktadır. Ekonomik büyüme hızı önemli ölçüde modern sektörün hızına bağlı iken, nüfus artış hızı geleneksel sektörde görülen yüksek doğum hızlarına bağlı olarak artmaktadır. Bölgesel olarak ta batı bölgelerinde yaklaşık 3 çocuğa karşılık(3.43), doğu bölgelerinde 7 çocuk doğmaktadır. Çocukların fazla olması, çalışanlara bağımlı olanların da fazla olması demektir. Türkiye gibi nüfus artış hızının % 1.4 olduğu bir ülkede, sermaye hasıla katsayısı 3.3 ise, GSMH'nin %4.6'sının konut, sağlık ve eğitim gibi demoğrafik yatırımlara ayrılması, böylece ekonomik büyümeyi sağlayacak yatırımların %20'sine yakınının üretken olmayan yatırımlara gitmesi gerekmektedir. Ülkemizde kamu yatırımlarının GSMH'ya oranının %6.5 olduğu göz önünde bulundurulduğunda ve demoğrafik yatırımların tamamının kamu tarafından gerçekleştirildiği varsayıldığında, tüm kamu yatırımlarının ancak %1.9'unun üretken yatırımlara ayrılabileceği gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Kamu yatırımlarının önemli bir kısmının demoğrafik yatırımlara ayrılması ise, devletin yatırım yapmasının gerekli olduğu sektörlerde istihdam artış hızını yavaşlatacak, teknolojik yatırımlara ayrılan payı düşürecek ve sermaye artışını sınırlayacaktır. Öte yandan 1960-1990 döneminde %2.5 civarında artan nüfusun toplam işgücünün 2005 yılında 28.6 milyona, 2010 yılında 32.9 milyona ulaşması beklenmektedir. Buna karşılık yıllık ortalama %6'lık bir gelir artışının istihdamda yılda ortalama %1.5 civarında bir artış oluşturacağı varsayılırsa, 2000 yılında 22.8 milyon kişi olan istihdamın, 2005 yılında 26.8 milyona ve 2010 yılında 31.2 milyona ulaşması beklenmektedir.Toplam işgücünün 2010-2023 döneminde 48.7 milyona ve toplam istihdamın 47.3 milyona ulaşması beklenmektedir. 21.yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye'nin gelir, istihdam ve yatırımlar açısından olumlu beklentileri güçlendirdiği söylenebilir(DPT 2001, s.20, TCMB, 2002, 2003, s.28-29).

4.2. Nüfusun Bünyesi

Nüfus miktarının yanı sıra nüfusun yaş ve cinsiyet itibariyle gösterdiği özellikler emek arzını ve dolayısıyla istihdam seviyesini belirlemede önemlidir. Nüfusun yaş grupları itibariyle dağılımı özellikle emek arzına kaynak teşkil eden çalışma çağı nüfusu denilen (15-64) yaş

grubunun belirlenmesi yönünden önem taşımaktadır. Teorik yönden bir ülkede nüfusun yaş itibariyle bünyesini belirleyen unsurlar doğum oranları ile çeşitli yaşlardaki ölüm oranıdır. Her iki oranda ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. İktisaden gelişmiş ve refah düzeyi yüksek olan toplumlarda doğum ve ölüm oranlarının gelişmemiş toplumlara oranla daha düşük olduğu bir gerçektir(DPT 2001, s.20, TCMB, 2002, 2003, s.28-29,DİE, 1997,ç.s).

Türkiye'de son yirmi yılda yaşanan doğurganlık düzeyindeki düşüş Türkiye nüfusunun kompozisyonunda önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Ülkenin yaş yapısı değişmekte, çocuk nüfusun toplam nüfus içindeki oranı azalmakta, 15-64 ve 65 yaş üzeri yaş gruplarının payı ise giderek artmaktadır. Ancak, Türkiye halen genç yaş yapısına sahip bir ülkedir. 1990 Genel Nüfus Sayımına göre 15 yaşından küçükler nüfusun %36'sını oluştururken, 1998 Türkiye nüfus ve sağlık araştırmasında bu oran % 31.5 olmuştur. 1990 yılında 15-64 yaş grubundaki her 100 kişiye yaşları 0-14 yaş arasında 56 çocuk düşerken 1998'de bu sayı 50 çocuğa inmiştir.

Tablo 7: Bölgelerin Nüfusu, Yıllık Nüfus Artış Hızı, Cinsiyete Göre Temel Yaş Grupları

Cinsiyet ve Bölgeler (1990,%)	Toplam	0-14	15-64	65+	1997 Gen. Nüf. Sayımı	Nüfus Artış Hızı(1990-1997)(‰)
Erkek						
Türkiye	100	35,5	60,6	3,8	62865574	15,08
Marmara	100	29,2	66,9	3,9	16186673	27,67
Ege	100	30,3	65,0	4,7	8452087	15,04
Karadeniz	100	36,5	58,8	4,7	7843966	-5,16
Akdeniz	100	36,8	60,0	3,2	8058311	19,27
İç Anadolu	100	34,9	61,4	3,8	10580657	9,16
Güneydoğu Anadolu	100	48,2	49,3	2,4	6128973	24,31
Doğu Anadolu	100	44,8	51,9	3,2	5614907	6,9
Kadın	100					
Türkiye	100	34,4	60,8	4,8		
Marmara	100	29,5	65,2	5,4		
Ege	100	29,9	64,1	6,1		
Karadeniz	100	33,8	60,6	5,7		
Akdeniz	100	35,9	60,1	4,0		
İç Anadolu	100	33,5	62,1	4,5		
Güneydoğu Anadolu	100	46,1	51,1	2,8		
Doğu Anadolu	100	42,8	53,8	3,4		
Toplam	100	36,1	60,0	4,3		

Kaynak:DİE,1997Genel Nüfus Tespiti, 1990 Genel Nüfus Sayımı

Diğer taraftan, Türkiye nüfusu içinde yaşlıların 65 yaş ve üzeri olanların oranı % 4.3'ten % 5.9'a çıkmıştır. Nüfusun yaş yapısını olduğu kadar, nüfusun ekonomik açıdan topluma olan yükünü de özetleyen bir gösterge olan bağımlılık oranı 1990'da %64.9 iken 1998'de bu oran 59.7 olarak bulunmuştur. Öte yandan 1990 genel Nüfus Sayımında bölgelere göre temel yaş grupları incelendiğinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde erkek nüfusun %48.2'si, kadın nüfusun %46.1'i, Doğu Anadolu Bölgesi'nde erkek nüfusun %44.8'inin, kadın nüfusun %42.8'inin 15 yaşın altında olduğu görülmektedir. Bu bölgelerde doğurganlığın yüksek oluşu, bölge nüfusunun yarıya yakınının genç nüfustan oluşmasına neden olmaktadır. Çalışma çağındaki nüfusun en yoğun olduğu bölge kadın ve erkek nüfusta Marmara Bölgesidir.Bu gelişmelerde de görüldüğü üzere hala yüksek olan çocuk bağımlılık oranı, ekonomik açıdan aktif olmayan ve tüketici durumda olan bu yaş grubunun fazlalığına işaret ederek ülke ekonomisinde demoğrafik yatırımların payının artırılmasını gerekli kılmaktadır. Plan döneminde 15-64 yaş grubunun toplam nüfus içindeki payının artacağı göz önüne alındığında ortaya çıkacak olan işgücü arzının toplumsal ve ekonomik büyümeye olumlu katkılarını sağlayacak istihdam olanakları sağlanmalıdır.

Ekonomik ve toplumsal gelişme çabaları içinde demoğrafik bakışında yer alması gerekmekte ve nüfusa ilişkin konulara temel eğitim sistemi içinde yer verilmeli ve kitle iletişim kanalarıyla işlenmelidir(DPT 2001, s.20, TCMB, 2002, 2003, s.28-29,DİE, 1997,ç.s).

4.3. Türkiye'de İşgücü

DİE Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre 2000 yılının dördüncü üç aylık döneminde 20.182 bin kişi olan toplam istihdam, 2001 yılının aynı döneminde, ekonomide yaşanan hızlı daralmanın etkisiyle %2.2 oranında azalmış ve 19.742 bin kişiye gerilemiştir(MB, 2002, s.29). 2002 yılının aynı döneminde 2001 yılında yaşanan daralmaların etkisinin devam etmesine rağmen %4,3 oranında artmış ve 20584 bin kişiye ulaşmıştır(MB, 2003, s.28). 2001 yılında toplam istihdam düzeyi hem kentlerde hem de kırsal alanlarda azalmıştır. Bu

dönemde toplam istihdamın %56'sı kentsel, %44'ü ise kırsal alanlarda gerçekleşmiştir.Diğer taraftan, toplam işgücü arzı 2001 yılının dördüncü üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre %2,5 oranında artış kaydetmiştir. Böylece 2000 yılının dördüncü üç aylık döneminde %6,3 olan işsizlik oranı, 2001 yılının aynı döneminde %10,6 gibi yüksek bir orana ulaşmıştır(MB, 2002, s.27).

Tablo 8: İşgücü ve İstihdam(Bin Kişi, 15+ Yaş)

Yıllar	2001	2000 Yıl Ort	2000 (IV)	2001 Yılı Çeyrek Dönemler İtibariyle			
				I	II	III	IV
15 yaş ve yukarı yaştaki nüfus	45.702	44.765	45.117	45.354	45.582	45.820	46.058
İşgücü	22.269	22.029	21.547	21.031	22.694	23.782	22.077
Kadın işgücü/İşgücü(%)	26,6	26,0	24,2	24,7	27,5	28,7	26,4
İşgücüne Katılma Oranı(%)	48,7	49,2	47,8	46,4	49,8	51,9	47,9
Erkek	71,7	73,1	72,6	70,1	72,4	74,2	70,8
Kadın	25,9	25,5	23,0	22,8	27,3	29,7	25,2
İstihdam	20.367	20.578	20.182	19.222	21.127	21.875	19.742
Kent(%)	53,8	54,1	55,5	56,6	52,2	51,2	55,7
Kır(%)	46,2	45,9	44,5	43,4	47,8	48,8	44,3
Kadın istihdamı/istihdam(%)	26,8	26,0	24,3	24,8	27,6	29,1	26,7
İşsiz sayısı	1.902	1.451	1.366	1.809	1.567	1.907	2.335
İşsizlik Oranı(%)	8,5	6,6	6,3	8,6	6,9	8,0	10,6
Kent	11,5	8,9	8,2	10,8	10,4	11,6	13,2
Kır	4,8	3,7	4,0	5,6	2,7	3,9	7,0
Eksik istihdam/İşgücü(%)	6,0	7,0	6,0	6,0	6,0	5,7	6,1
Atıl İşgücü(%)	14,5	13,2	12,3	14,6	12,9	13,7	16,7
Eğitimli Genç işsizlik Oranı	25,8	21,7	22,7	23,7	23,2	28,7	27,0

Kaynak:TCMB, 2001 Yıllık Rapor, Ankara ,2002, 2002 Yıllık Rapor, Ankara, 2003

2002 yılında ise toplam istihdam düzeyi kentlerde %2,2 kırsal alanlarda ise %6,9 oranında artmıştır. Kırsal alanlarda istihdam düzeyinde meydana gelen artış tarım sektöründen kaynaklanmıştır. Bu dönemde toplam istihdamın %54,6 kentsel, %45,4 ise kırsal alanlarda oluşmuştur. Diğer taraftan toplam işgücü arzı 2002 yılının son üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre %5,2 oranında artış kaydetmiştir. Böylece 2001 yılının son üç aylık döneminde %10,6 olan işsizlik oranı, 2002 yılının aynı döneminde %11,4 gibi yüksek bir orana ulaşmıştır. 2002 yılındaki diğer gelişmelerin seyri Tablo:8'de sunulmuştur(MB, 2003, s.28).

Kentsel yerler işsizlik oranı 2000 yılının dördüncü üç aylık döneminde %8,2 iken, bu oran 2001 yılının aynı döneminde %13,2

oranında gerçekleşmiştir(MB, 2002, s.28). 2002 yılının aynı döneminde %14,9'a yükselmiştir(MB, 2003, s.29) Benzer şekilde kırsal yerler işsizlik oranı da, %4'ten 2001 yılının dördüncü üç aylık döneminde %7 düzeyine yükselmiştir. 2001 yılında ekonomide yaşanan daralma süreci ile tarım sektöründeki olumsuz performans daha fazla sayıda kişinin işlerini kaybetmesine ve işsizlik oranının hızla artmasına sebep olmuştur. 2001 yılının son üç aylık döneminde işsiz sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre 969 bin kişi artarak 2.335 bin kişiye yükselmiştir(MB, 2002, s.28). 2002 yılında işsiz sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre 301 bin kişi artarak 2.636 bin kişiye yükselmiştir(MB, 2003, s.28). Bu dönemde Türkiye genelinde işsizlerin %21,7'sini(507 bin kişi) işten çıkartılanlar, %20,8'ini (486 bin kişi) ise, ilk kez iş arayanlar oluşturmaktadır.

İstihdamda olup da iş arayanlar ya da mevcut işinde veya bir başka işte daha fazla çalışmaya uygun olanlar şeklinde tanımlanan eksik istihdam oranı 2001 yılının dördüncü üç aylık döneminde %6,1 olarak, 2002 yılının aynı döneminde %5,1 olarak gerçekleşmiştir(MB, 2002, 2003, s.28). Böylece eksik istihdam ile işsizlik oranının toplamından oluşan atıl işgücü oranı aynı dönemde %16,7 ve 2002 yılının aynı döneminde %16,4 olmuştur. İşgücünün bir diğer önemli göstergesi olan işgücüne katılma oranı 2001 yılının son üç aylık döneminde %47,9 olarak gerçekleşmiştir ve bir önceki yılki düzeyinin altında kalmıştır. 2002 yılının son üç aylık döneminde %49,4 olarak geçekleşmiştir. Bir önceki yılla karşılaştırıldığında işgücüne katılma oranı, erkeklerde gerilerken kadınlarda ise artmıştır. Ayrıca 2002 yılında eğitimli genç işsizlik oranı %30 gibi yüksek bir düzeye ulaşmıştır.

Tablo 9: İstihdamın Sektörel Dağılımı(Bin kişi, 15+yaş)

Yıllar	1999 Yıl Ortalaması	2000 Yıl Ortalaması	2000 IV	2001 Yıl Ortalaması	2001 Yılı Çeyrek Dönemler İtibariyle				2002 IV
					I	II	III	IV	IV
Toplam	21.413	20.578	20.182	20.367	19.222	21.127	21.875	19.742	20.584
Tarım	8.872	7.187	6.628	7.217	6.268	8.222	8.676	6.432	6.902
Sanayi	3.580	3.733	3.811	3.734	3.628	3.584	3.764	3.843	3.896
Hizmetler	8.962	9.658	9.743	8.343	9.326	9.321	9.435	9.467	8.902
İnşaat	1.294	1.329	1.402	1.073	1.029	1.183	1.138	955	883
Kent	10.586	11.128	11.198	10.953	10.872	11.037	11.209	11.001	11.243
Tarım	520	448	373	447	341	536	601	455	473
Sanayi	2.946	3.081	3.196	3.048	3.021	3.020	3.131	3.052	3.087
Hizmetler	7.120	7.599	7.629	6.653	7.510	7.481	7.477	7.494	6.999
İnşaat	928	872	907	805	759	882	863	735	684
Kır	10.828	9.450	8.984	7359.414	8350	10.090	10.666	8.741	9.341
Tarım	8.352	6.739	6.255	8.7416.770	5.927	7.686	8.074	5.977	6.430
Sanayi	635	652	615	5.977686	607	564	633	792	809
Hizmetler	1.841	2.059	2.114	1.690	1.816	1.840	1.959	1.972	1.903
İnşaat	366	458	495	268	270	301	275	230	199

Kaynak:TCMB. 2001 Yıllık Rapor, Ankara ,2002:TCMB, 2002 Yıllık Rapor, Ankara,2003

İstihdamın sektörel dağılımı incelendiğinde, 2001 yılının dördüncü üç aylık döneminde tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı %32,6 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde sanayi sektörünün payı %19,5, hizmetlerin ise %48 olmuştur. 2002 yılında %33,5 tarım, % 18,9 sanayi, %43,2 ise hizmetler sektörünün olmuştur(MB 2003, s.29). Bu dönemde tarım dışı istihdamın payı bir önceki yılın aynı dönemine göre kentlerde azalırken, kırsal alanlarda ise artmıştır. Bununla birlikte kırsal alanlardaki toplam istihdamın yaklaşık %37'sini ücretsiz aile işçileri oluşturmaktadır. 2002 yılında ekonomik büyümeyle birlikte, ticaret sektöründe yaşanan canlanma hizmetler sektörü istihdamını olumlu etkilemiş ve hizmetler sektöründe istihdam geçen yılın aynı dönemine göre %4,6 oranında artmıştır. Buna karşılık inşaat sektörü istihdamı %7,5 azalırken, sanayi istihdamı kent kaynaklı olarak %1,4 oranında artmıştır.2001 yılının dördüncü üç aylık dönemi itibariyle Türkiye genelinde toplam istihdamın yaklaşık %50.6'sı ücretli ve yevmiyelilerden oluşmaktadır. Aynı dönemde kendi hesabına çalışanların payı %30,8, ücretsiz aile işçilerinin payı ise %18,6'dır. Bu dönemde bir önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında ücretsiz aile işçileri ile ücretli ve yevmiyeli işçilerin payı azalırken, kendi hesabına çalışanların payı artmıştır. Bununla birlikte 2001 yılının dördüncü üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre toplam istihdam düzeyinde gerçekleşen 440 bin kişilik gerilemenin,

yaklaşık %85'ini (372bin kişi) ücretli ve yevmiyeli istihdam azalışı oluşturmaktadır.

Tablo 10: İmalat Sanayii Üretimde Çalışanlar Endek. (Bir önceki yılın aynı dönemine göre % Değişim)

Yıllar	1999	2000	2001 Yılı Çeyrek Dönemler İtibariyle ve Yıllık						2002
			I	II	III	IV	2002 Yıllı		III
İmalat Sanayii	-9,0	-2,4	-1,3	-9,0	-11,3	-11,5	-7,3	-8,4	3,4
Kamu	-5,0	-6,2	-2,1	-5,6	-10,4	-7,2	-6,1	-6,6	-7,5
Özel	-9,7	-1,6	-1,3	-9,5	-11,4	-12,2	-7,4	-8,6	5,4
Gıda	-8,2	2,0	-5,6	-13,8	-12,3	-15,3	-10,6	-11,8	4,8
Tekstil	-14,3	-0,7	-2,6	-10,6	-10,8	-7,8	-7,7	-7,9	9,7
Giyim	-10,8	-2,8	1,8	-6,3	-6,5	-7,7	-3,7	-4,6	15,7
Petrol Ürünleri	0,6	-2,8	-1,8	-7,3	-12,3	-11,4	-7,1	-8,2	1,1
Kimyasal Maddeler	0,2	-3,1	-5,4	-6,3	-11,0	-11,8	-7,5	-8,5	4,4
Metalik Olm. Min. Mad.	-3,7	-8,8	-1,1	-8,8	-12,0	-14,7	-7,6	-9,4	1,7
Ana Metal Sanayii	-3,1	-4,6	-3,6	-9,1	-14,1	-14,4	-8,9	-10,3	0,5
Makine Teçhizat	-10,1	1,6	-3,2	-9,0	-14,4	-15,9	-8,9	-10,7	-0,2
Taşıt Araçları	-12,3	10,1	15,7	-1,2	-9,9	-16,9	0,8	-3,9	-3,8

Kaynak: DİE İmalat sanayiinde Üretimde Çalışanlar Endeksi, 1997=100, MB, 2003, s.31(2002 yılı 9 aylık verilerden oluşmaktadır).

İmalat sanayii üretiminde yaşanan gerileme nedeniyle, sektör istihdamı hem kamu hem de özel kesim kaynaklı olarak azalmış ve imalat sanayiinde üretimde çalışanlar endeksi 2001 yılında bir önceki yıla göre %8,4 oranında gerilemiştir. İmalat sanayii istihdamındaki gerilemenin özellikle yılın ikinci yarısında hızlandığı görülmektedir.2002 yılının ilk dokuz aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine göre % 1 oranında gerilemiştir. Özel imalat sanayii istihdamındaki azalış yılın ikinci üç aylık döneminde yerini artışa bırakmıştır(TCMB,2002, 2003, s.27-29).

4.4 Türkiye'de Rekabet, Üretim Düzeyi ve Politikaları

Dünyada üretim faaliyetleri artık ileri teknoloji ve beceri isteyen ürünlere yönelmektedir. Dolayısıyla kalkınmakta olan ülkelerin tabii kaynaklara ve ucuz işgücüne dayalı üretim kapasitelerinin göreli olarak önemi giderek azalmaktadır. İleri sanayii ülkelerinde üretim faaliyetleri, sanayii ile bağlantılı hizmetler ve iletişim sektörlerine kaymaktadır. Bu nedenle imalat sanayiinin GSYİH'daki payı da bu ülkelerde giderek azalmaktadır. Ayrıca, bazı gelişmiş sanayii ülkeleri üretim

faaliyetlerinin bir kısmını diğer ülkelere doğrudan yatırımlarla taşımaktadırlar (Atalay, 2002, s.86).

Dünyadaki ve gelişmekte olan ülkelerdeki durum karşısında Türkiye, yeni dönemde kamu kesimi imalat sanayii yatırımlarından hızla çekilirken, dışa açılmayı hızlandırmak için ihracata yönelik yatırımları ve yabancı sermayeyi teşvik tedbirleri uygulamıştır. Ancak özel kesim bu politikalara hemen cevap verememiştir. Bu nedenle 1980 yılından sonra toplam özel kesim yatırımlar içindeki imalat sanayiinin payı düşmeye başlamıştır.

Tablo:11 Yabancı Sermaye Açısından Türkiye'nin Durumunun Özeti

Dezavantajları	Avantajları
Siyasi ve ekonomik istikrarsızlık	Coğrafi konum
Komşu ülke gerginlikleri ve bölgesel belirsizlikler	Satın alma gücü ve tüketim kalıpları
AB ilişkilerindeki belirsizlikler	Nitelikli, verimli, ve rekabet edebilir maliyette genç işgücü
Kronik enflasyon, reel faiz oranlarının yüksekliği	Dinamik ve dışa açık ekonomi ve liberal bir yabancı sermaye mevzuatı
Özelleştirmede gecikmeler	Gelişmiş ulaşım ve iletişim yapısı
Kayıtdışı ekonomi	Yatırıma açık bir özelleştirme
Sık değiştirilen mevzuat ve eksiklikleri	GAP Projesi
Hukuk sistemindeki aksaklıklar	Girişimcilik, yönetim, işletmecilik bakımından ileri bir iş ortamı
Dış tanıtımda yetersizlikler	Dünyadaki önde gelen ÇUŞ varlığı
Özel sektörde iyi yönetişim eksiklikleri	AB-Türkiye Gümrük Birliği İlişkileri

Kaynak: DPT, 2001, DYSY ÖİK Raporu, s.11-13

Bununla birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımları için gerekli iklim ortaya çıkarılamamış ve özel kesim imalat sanayiinde hızlı yeni yatırımlara girişilememiştir. Büyüme sadece mevcut kapasite kullanımının artırılması suretiyle sağlanmıştır. Bu dönemde, dokuma-giyim ve deri, kimya, taş ve toprağa dayalı sanayiler, makine imalat, taşıt araçları ile metal ana sanayileri teşvik edilmiştir.

Türkiye'nin dışa açılması ile birlikte, doğrudan yabancı yatırımlardaki liberalizasyon sürecinin özellikle üç açıdan ilgi çekici olduğu görülmektedir; doğrudan yabancı yatırımlara yönelik

sınırlamaların azalması, doğrudan yabancı yatırımlar için koruma ve davranış standartlarının tesisi, piyasaların kusursuz işleyişinin sürdürülmesi. Rekabet politikası bu üç bağlamda da önemli kabul edilmektedir. Bir yandan liberal bir doğrudan yabancı yatırım rejimi piyasalardaki rekabeti artıracak, diğer yandan tam fonksiyonel bir rekabet politikası, zorunluluktan kaynaklanan iç doğrudan yabancı yatırım üzerindeki engellerin ortadan kaldırılmasına yardım edecek ve yabancılar için, çekici yasal bir çevrenin oluşmasına katkıda bulunacaktır. Gerek doğrudan yabancı yatırım akımlarının teşvik edilmesi, gerekse bu tür akımlardan elde edilecek kazançların maksimize edilmesi açısından, etkin bir rekabet politikasının olması veya mevcut rekabet politikasının güçlendirilmesi, özellikle ülkemiz açısından çok daha önemlidir(Bongardt, 1997, s.19).Öte yandan Türkiye'de bilgi ve teknoloji yoğun üretim yapısına geçişi sağlayacak politikalara uygulamada işlerlik getirilmemiş, izlenememiş, ihracatın yapısında dünya ticaretindeki eğilimlere paralel yapısal bir dönüşüm sağlanamamıştır. Tüm bu olumsuzlukları olumlu hale getirebilmek için, yurt içinde, yurtdışı pazar için geniş arz imkanları ortaya çıkarılmalı ve böylece küresel pazarda rekabet gücü artırılmalıdır(Atalay, 2002, s.93).

Günümüzde Ar-Ge, finansman ve pazarlama faaliyetleri gibi birim üretim içinde hizmetlerinin eğiliminin artmasının yanında, bilgi teknolojisinde hizmet ağırlıklı faaliyetlerin önemi dikkate alındığında sanayii ve hizmetlerin iç içe geçtiği görülmektedir. Bu bağlamda rekabetçi bir piyasanın oluşturulması, dışa açık ve ürün çeşitlendirmesine dayalı gelişme stratejisinin sürdürülmesi ve verimlilik artışında sürekliliğin sağlanması gerekmektedir(Aruoba-Alpar, 1992, s.27). Bundan dolayı üretim yapısındaki gelişmeler de, genel büyüklüklerin ötesindeki faktörlere önem verilmesi gerekmektedir. Tarım sektörünün GSYİH içindeki payı 1998 yılı itibariyle % 14'ün altındadır. Sanayiinin payı % 28,8, hizmetlerinki de %57,4'tür. Tarımın payında ortaya çıkan önemli düşüş olumlu bir gelişme olmakla birlikte, alt sektörel bileşimlere inildikçe üretim yapısındaki gelişmelerin de yetersizliği ortaya çıkmaktadır(Işık, 1998, s.45).

Teknoloji ve rekabet güçlerini en çok arttıran ülkelerde gerek sanayiinin, gerekse hizmetlerin alt sektörel bileşiminde yüksek

teknolojili, yüksek katma değerli ürünler daha büyük paylara sahiptir. Sanayii de bu farklılık mevcut alt sektörlerin içinde ileri teknolojili üretimin payının düşüklüğü şeklinde ortaya çıktığı gibi, belirli sektör ya da sektörlerin Türkiye'de fiilen bulunmamasını da içerebilmektedir. Kuşkusuz Türkiye daha gelişmiş ülkeler de de tüm sektörlerde üretim yapılması söz konusu değildir., ama biyoteknoloji-genetik gibi şimdiden temel bir alan halini almış bir sektörde, Türkiye'de kayda değer bir ekonomik faaliyetin bulunmaması önemli bir eksikliktir(Işık, 2001, s.13).

İleri teknoloji üretimi için ilk koşul bilgidir. Örneğin ticari bir uçak için ileri teknolojiye sahip jet motorunun geliştirilmesi, bir milyar doların üzerinde bir Ar-Ge harcaması ile bilgi üretimini gerektirmektedir. İkinci koşul ise, bugünün ileri teknolojisi ile üretim yapabilecek bilgi ve deneyime sahip işgücüne sahip olmaktır. Nitekim sanayiinin rekabet gücünün yükseltilmesi amacıyla, mikroelektronik, telekomunikasyon, temiz enerji teknolojileri, yeni malzeme teknolojileri, biyoteknoloji gibi jenerik teknolojilere erişme ve mevcut teknolojilerin fonksiyonel kapasitesinin arttırılması çalışmalarına devam edilmesi, kalkınma planlarının ilkeleri arasında yer almıştır. Öte yandan genetik konusunda dünyada çok önemli yatırımlar yapılmaktadır. İnsanla ilgili etik sorunlar olmasına karşın, bitkiler açısından bakıldığında ve önümüzdeki yirmi yıllık dönemi yorumlandığında, bitkilerle ilgili piyasanın birkaç şirketin eline geçeceği kuşku vermektedir(Işık, 2001, s.56).

Tablo:12 Yüksek Teknoloji Sektörlerinin Toplam İmalat Sanayii İçindeki Payları(%)

Ülke	İhracat		Katma Değer	
	1970	1993	1970	1993
K.Amerika				
Kanada	9.0	13.4	10.2	12.6
ABD	25.9	37.3	18.2	24.2
Pasifik Bölgesi				
Avusturalya	2.8	10.3	8.9	12.2
Japonya	20.2	36.7	16.4	22.2
Yeni Zelanda	0.7	4.6		5.4
Avrupa				
Avusturya	11.4	18.4		
Belçika	7.2	10.9		
Danimarka	11.9	18.1	9.3	13.4
Finlandiya	3.2	16.4	5.9	14.3
Fransa	14.0	24.2	12.8	18.7
Almanya	15.8	21.4	15.3	20.1
Yunanistan	2.4	5.6		
İrlanda	11.7	43.6		
İtalya	12.7	15.3	13.3	12.9
Hollanda	16.0	22.9	15.1	16.8
Norveç	4.7	10.7	6.6	9.4
İspanya	6.1	14.3		13.7
İsveç	12.0	21.9	12.8	17.7
İngiltere	17.1	32.6	16.4	22.2
Türkiye	0.7	2.6		5.8

Kaynak: Lall(1999); OECD Verilerinden. Aktaran, Yusuf Işık(2001), Türkiye'nin Gelişiminde Teknoloji Politikaları

Tablo 12'de görüldüğü gibi en fazla yüksek teknoloji sektörlerinin toplam imalat sanayii içindeki yüzdesel olarak en fazla pay ABD, Japonya ve Avrupa ülkelerinde görülmektedir. Bu ülkeler aynı zamanda uluslararası rekabette de birbirleriyle yarışmaktadırlar(Işık, 2001,s.13). Tüm ölçekler için rekabet gücüne etkisi açısından "çok etkili" olarak değerlendiren işletmelerin oranının en düşük olduğu faktör bilişim teknolojisidir. Bu bulgu rekabet gücü üzerinde giderek önemi artan ve vazgeçilmez olan bilişim teknolojilerinin öneminin algılanmaması nedeniyle endişelendirmektedir(İSO, 2002, s.9).

Bu gerçek itibariyle; Türk sanayi; yerel kaynakları harekete geçiren, çevre normlarına uygun üretim yapan, tüketici sağlığını ve

tercihlerini gözeten, yüksek nitelikli işgücü kullanan, çağdaş işletmecilik anlayışını uygulayan, Ar-Ge'ye önem veren, teknoloji üreten, özgün tasarım ve marka yaratarak uluslararası pazarlarda yerini alan yeni bir yapıya kavuşturulmak durumundadır. Bilgi ve teknoloji yoğunluğu itibariyle nitelik taşıyan savunma ve havacılık, makine imalat, kimya, elektronik sanayilerinin geliştirilmesi, sanayide ileri teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması; geleneksel sanayilerin rekabet gücünün artırılması gerekmektedir(Sanlı, 2000, s.20). Devlet, uluslararası kurallar çerçevesinde sanayiyi destekleyici, piyasaları düzenleyici ve denetleyici rolünü güçlendirerek, bazı stratejik konular dışında sanayiden çekilme politikasını devam ettirmesi gerekmektedir(Karakuş, 2001, s.1).Bir diğer husus ise Türkiye ekonomisinde yeniden yapılanma politikaları ile uygulamaya konan iktisat politikaları sonucunda ülkenin rekabet gücünde nispi bir gelişme sağlanmış olmakla birlikte, bu gelişme sınırlı kalmış olmasıdır. Rekabet gücü açısından Türkiye, 1994'te 29. sırada yer almakta iken 2001 yılında 44. sıraya gerilemiş bulunmaktadır. 1996'da Türkiye'nin gerisinde yer alan Portekiz,Yunanistan, Brezilya, Meksika, Polonya,, Macaristan, G.Afrika sıralamada yükselmiş bulunmaktadır. 1997-2001 yılı itibariyle Rekabetçilik sıralamasında Türkiye artan bir hızla gerilemektedir.

Tablo: 13 Rekabetçilik Sıralamasında Türkiye

Rekabetçilik Sıralamasında Türkiye(Dünya Rekabet Yıllığı)					
Yıl	1997	1998	1999	2000	2001
Sıra	35	39	38	42	44

Kaynak: Dünya Rekabet Yıllığı 2001-2002, IMD

Küresel Rekabet Raporunda da yine aynı rekabetteki düşüşle karşılaşılmaktadır.

Tablo:14 Rekabetçilik Sıralamasında Türkiye

Rekabetçilik Sıralamasında Türkiye(Küresel Rekabet Raporu)			
Büyüme Açısından Rekabetçilik		Genel Rekabetçilik Sıralaması	
2000	2001	2000	2001
39	54	29	33

Kaynak: Küresel Rekabet Raporu, 2001-2002, World Economic Forum, s.29

Bu gerilemenin başlıca nedenleri Türkiye'nin Rekabet Gücü Göstergelerinde zayıflığı ve rekabetti arttırıcı hususlara gereken önemi vermemesidir. Rekabeti cazip kılacak gelişmelere zamanında uyum sağlayamamasıdır. Bu politikaların başında Türkiye'nin teknoloji politikasındaki yanlışlıklar gelmektedir.Önceki kısımlarda ve yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi Türk sanayi kuruluşları yeni teknoloji üretimi konusunda zayıf kalmaktadır. Bu durum, gerek Ar-Ge harcamalarında gerekse patent sayılarında net olarak izlenebilmektedir. 1990-97 yılları arasında Ar-Ge harcamalarının GSMH'ya oranı İsveçte yıllık ortalama %3,76 iken Türkiye'de bu oran % 0.45 gibi çok düşük sevilerde kalmaktadır(Kavrakoğlu, 2003, sunum).Yine benzer şekilde Dünya Bankası Dünya Gelişim Raporu (2000) bazı ülkelerde, Ar-Ge'de çalışan bilim adamı ve mühendis sayısı(Milyon Kişi Başına), Japonya'da 4909 iken Türkiye'de bu oran 291'dir.Diğer bir göstergede ise yıllık ortalama alınan patent sayısı(1977-1998), ABD'de 52089 iken Türkiye'de bu sadece 2'dir. ABD'yi 16542 ile Japonya, 6957 ile Almanya izlemektedir(Kavrakoğlu, 2003, sunum). Rekabet politikalarında en öncelikli olarak ele alınan ileri teknoloji ihracatında 1998 yılı itibariyle 170681 milyon dolar ile ABD birinci sırada yer alırken, Türkiye'de bu miktar 445 milyon dolardır. PC kullanımı her 100 kişide, ABD'de 62 Türkiye'de ise 4'tür. Yine aynı şekilde internet kullanımı her 100 kişide Singapur'da 60,51 iken Türkiye'de 3,77'dir(Kavrakoğlu, 2003, sunum). Göstergelerde de görüldüğü üzere Türkiye uluslararası rekabet gücünü kazanmak için hiçbir ilerleme kaydedememektedir. Bu göstergeler bilgisayar teknolojisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında da benzer şekilde gelişme göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Geçen çeyrek asırda etkilerini hızla arttıran küresel süreçler, ülkeleri yeni politika ve stratejiler oluşturmaya yöneltmiştir. Küreselleşmenin altyapısını oluşturan enformatik ve biyoteknoloji alandaki atılımlar üretimin, istihdamın ve rekabetin şeklini değiştirmiştir(Tekin, 2000, s.151). Bu ölçüleri yakalayabilen ülkelerle buna uygun donanımlara sahip olmayan ülkeler küreselleşmeden farklı biçimde etkilenmişlerdir(Zairi, 1993, s.3). Zengin ve yoksul ülkeler arasındaki mesafe açılmıştır(WB, 2002, s.21). Küresel ortak sorunlar artmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin standart sanayilerle ve sadece dışa daha çok açık bir ekonomi aracılığı ile küreselleşmenin imkanlarını kendi lehlerine çevirmelerinin olanaksızlığı giderek daha çok anlaşılmaya başlanmıştır(Yujiro, 2001, s.7). Teknoloji getiren yabancı sermayeyi ucuz iş gücü avantajı ve teşvik politikasıyla ülkeye getirmenin çok kolay olmadığı anlaşılmıştır(Tiryakioğlu, 1997, s.19).

Dolayısıyla, bu ülkelerin hem ileri teknolojilere yönelik adımlar atarak sanayilerini yeniden yapılandırmaları, hem de her düzeydeki rekabet üstünlüğünü sağlamaya yönelik üretim stratejilerini iyi düzenlemeleri gerekmektedir(Yücel, 2002, s.141). Bu düzenlemelere devletin yeniden yapılandırılması, yerel kalkınma çabalarının güçlendirilmesi de dahildir(Toğan, 2001,s.33). Ekonomik ve sosyal hayat bakımından, geçmiş dönemlerin uygulamalarından vazgeçilerek yönetişim (governance) anlayışına uygun yapılandırmalar önem arz etmeye başlamıştır(Zabci, 2002, s.151). Ancak böyle bir yapılanmanın başarılması, buna yardımcı kurumların oluşturulması çok kolay başarılabilecek bir iş değildir. Dış ve iç etkiler (çıkar grupları) böyle bir yapılanmayı etkileyebilmekte ve kendi çıkarlarını ülke politikalarına hakim kılabilmektedirler. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme önderlerinin küresel ölçekte sürdürülebilir bir kalkınmaya katkı yapmaya niyetli olmalarının dünya çapında önemi bulunmaktadır(WB, 2002, s.49). Böyle bir niyet uzun vadede her ülkenin yararınadır. Çünkü gelinen noktada tek hedef ekonomik büyüme değildir. Çevre, suç, terör konuları gibi çok hayati sorunlar da büyük önem taşımaktadır(Inama, 2002, s.35).

Belirtilen hedefler, üretim,rekabet, yatırım ve istihdam stratejileri çok yönlü bağlantılar dikkate alınarak oluşturulmak zorundadır. Son yıllarda konunun önemine bu yönde dikkat çeken ve kendi çapında bir tartışmaya neden olan Dani Rodrik'in ifadeleriyle, gelişen ülkelerin özel yatırıma elverişli bir ortam yaratmaları gerekmektedir(Rodrik, 2000, s.14).

Makro ekonomik istikrara ulaşmak ve dış şartlardaki hızlı değişmelere uyarlanmak için, kendi çatışma yönetimi kurumlarını geliştirmelidirler. Dışa açılmada serbestleşme stratejisini tamamlayacak bu kurumsal unsurlar (yasal garanti altında sivil ve politik özgürlükler, sosyal ortaklıklar ve sosyal sigorta) olmadan dışa açılmanın fazla bir yararı yoktur. Buna dikkat gösterilmediği takdirde, eşitsizlik ve sosyal çatışmalar derinleşir. Buna göre de dışa açılma tamamlayıcı bir yerel politika ve kurumlar dizisine ihtiyaç göstermektedir(Rodrik 2000a, s.47).

Bu düşünceler küreselleşme etkilerinin herkesin yararına işlemesi yönünde açılımlara imkan tanıyacağı açıktır. Fakat, henüz dünyanın bu noktada olmadığının farkında olarak, gelişen ekonomilerin üretim, yatırım,istihdam ve rekabet stratejisi bilincini iş dünyasına yaygınlaştırması gerekmektedir. Daha önce sözü edilen yönetişim ilkesi, ülkelere belirtilen kapsamda bir açılım imkanı verebilir. Her ülkenin kendi koşullarında bu yapılanmanın formülasyonlarını oluşturması gerekmektedir. (Rodriguez-Rodrik, 1999, s.14)

Türkiye, belirtilen amaçlar kapsamında da bir yol ayrımındadır. Ekonomisini ya güçlü bir şekilde atağa kaldıracak, ya da çok uzun sürecek sosyal problemlerle boğuşacaktır. Dolayısıyla, her alanda yeniden yapılanmayı ciddi bir sorun olarak her kesimin algılamış olması gerekmektedir(TUSİAD, 2002, s.233).

AB üyeliği elbette ciddi bir avantajdır. Ancak bu yolun uzun bir yol olması olasılığı göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle AB beklentisinin ötesinde bir zorunluluk olarak değerlendirilmesi gerekir. Yapılan çalışmalar, Türkiye'nin üretim,istihdam ve rekabet gücü açısından bir çok sektörde geriliğine veya yetersizliğine işaret etmektedir (İSO 2002, s.5).

Gelişen ekonomik ve sosyal şartlar ile teknolojik değişikliklerin toplumsal yaşamı ve daha özelde çalışma hayatını etkilemesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Artan rekabet, iletişimde yaşanan baş döndürücü gelişmeler, küreselleşme hareketleri söz konusu değişimleri hızlandırmıştır. Daha başka bir ifade ile bilgi çağının getirdiği, değişim, başkalaşım ve sonuçlarına karşı koymak mümkün olamayacağına göre çalışanların ve işletmelerin de söz konusu devinime uygun çözüm yolları arayışı içine girmeleri kaçınılmazdır. Bu çerçevede hukuk kurallarının statik yapısı nedeniyle hukuki düzenlemeler söz konusu gelişim ve değişimlerin arkasında kalmaktadır. Dolayısıyla bu gelişmelerin çok iyi tespit edilip çözümlenmesi hukuki anlamda da değişiklikleri yakalayabilme çabası içinde olunmasını gerektirmektedir.

İşletmelerin söz konusu teknolojik ilerlemeleri kendilerine yansıtarak rekabet gücü kazanabilmelerindeki başarı, işgücünün bu yönde yapılanma içinde olup olmaması ile doğru orantılıdır. İşte, bu yapının kurulabilmesi, işletmelerin önündeki klasik endüstri ilişkilerinin eskimiş kurallarıyla getirilen engellerin kaldırılması gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Burada vurgulanması gereken diğer bir sonuç, hukuki düzenlemelerin ekonomik yapıyı gözeten ve rekabet gücünün gelişmesini kolaylaştıran nitelikte olmasıdır. Ekonomik boyut ve ülkenin gerçekleri düşünülmeden yapılacak hukuki düzenlemelerin uygulanma şansları olmamaktadır.

Klasik üretim teorisinin altyapısını oluşturan zaman, mekan ve ürün birliği kavramlarının ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan bilgi ağırlıklı toplum düzenine endüstri ilişkileri sisteminin adaptasyonu "esneklik" olgusu ve esnek düzenlemelerle mümkün olabilmektedir. Bu koşullar çerçevesinde, ülkemizin bilgi çağının gerisinde kalmaması, yaşanan değişim ve gelişimlerin sosyal hayata yansıtılabilmesi için çalışma mevzuatımızda yer alan katı düzenlemelerin ayıklanarak, işçi ve işverene daha çok serbesti tanıyan ve tarafların anlaşmasına dayalı bir sistemin oluşturulması gerekmektedir.

Teknolojik ve toplumsal değişimleri başarıyla göğüsleyebilmek için vergi reformu ve bürokrasiyi azaltıcı yönde modernleştirilmesi ve iyileştirilmesi yoluyla ekonomik dinamizmin elde edilmesi ve istihdam

yaratan reformların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. **Kalitenin artırılması;**odak noktası, güçlü bir ekonomi, daha fazla ve daha nitelikli istihdam ve katılımcı bir toplum için gerekli itici gücü sağlayacak olan kalitenin artırılması hususudur; güçlü ortaklık, tüm düzeylerde diyalog ve katılım, iyi hizmet ve bakım imkanları ve değişen toplum ve ekonomiye uyum sağlayacak sosyal koruma... İş dünyasının da bilincinde olduğu kalite fikrinin tüm ekonomiye ve topluma yaygınlaştırılması, ekonomik ve sosyal politikalar arasındaki ilişkinin güçlenmesine yol açacaktır.Böyle bir yaklaşım, rekabet gücü, tam istihdam ve nitelikli işler, nitelikli endüstriyel ilişkiler ve nitelikli sosyal politikaların sağlanması için faaliyet göstermeyi gerektirir. Tam istihdam ve nitelikli çalışma,daha fazla ve daha nitelikli istihdama doğru,değişimleri önceden tahmin etmek, bunlarla başetmek ve yeni çalışma ortamına adapte etmek,bilgi ekonomisinin sunduğu fırsatlardan yararlanılması,mobilitenin artırılması, sosyal politikanın niteliği, sosyal korumanın yenilenerek geliştirilmesi, sosyal katılımın geliştirilmesi, cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi,temel hakların güçlendirilmesi ve ayırımcılıkla mücadele, herkesin sosyal politikaya tam olarak katılımını sağlamak için başta hükümet-dışı kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere tüm yetkili tarafların doğrudan katılımını gerektirmektedir. Bu özellikle, sivil toplum kuruluşlarının rolüne değinilen sosyal politikanın niteliğinin geliştirilmesi ile ilgilidir. Bu nedenle sivil toplum kuruluşlarının katılımı ve oluşumu son derece önemlidir.

Türkiye'de planlı dönemden itibaren uygulanan istihdam politikaları ile ilgili tedbirlerde bazı farklar olmakla birlikte, temel politikaların benzer olduğunu söylemek mümkündür. Planlı dönemde yapılan tespitlere göre işsizliğin asıl kaynağı işgücü arzı ve talebi arasındaki dengesizliktir. Bu sebeple istihdam politikalarını işgücü arzı ve talebi açısından ele almak gerekmektedir. Türkiye nüfus artış hızı yüksek olan bir ülkedir. İşgücünün ana kaynağını teşkil eden nüfusun artış hızını yavaşlatmak emek arzı ile talebini dengeye getirecek tedbirlerin başında yer almaktadır. Bu amaçla planlı dönemde nüfus planlaması, doğum kontrolü ve aile planlaması gibi isimler altında yavaşlatıcı politikalar benimsenmiştir. Ancak söz konusu tedbirlerin nüfus artış hızını yavaşlatıcı etkileri uzun vadeli bir çözüm niteliğini

taşıdığı gibi, başarı şansları da şüphelidir. Yapılan araştırmalar nüfus artış hızı üzerinde eğitim ve şehirleşmenin büyük etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Kadının çalışma hayatına atılması ve eğitim seviyesinin yükselmesi de doğumları azaltan bir etki oluşturmaktadır. Öte yandan yurtdışına işçi gönderilmesi emek arzındaki artışın işsizlik oluşturucu etkilerini geçici olarak ertelemektedir. Bunlarla birlikte yurtdışında çalışan Türk işgücünün tasarruflarının Türkiye'de değerlendirilmesi ve yeni istihdam alanlarının açılması konusundaki teşebbüslerin arzulanan sonucu verememiş olması, geri dönüşteki problemleri de arttıracaktır. Emek arzının bünyesinin değiştirilmesi de istihdam politikalarına olumlu katkı yapması için gerekli tedbirlerden bir tanesidir. Ekonomik gelişme ve sanayileşmeye paralel olarak artan vasıflı insan gücü talebine cevap verebilmesi amacıyla eğitimin istihdamı arttırıcı bir tedbir olarak ele alındığı görülmektedir. Bu yönü ile eğitim, yüksek vasıf ve beceri gerektiren iş ve mesleklerin işgücü ihtiyacını karşılarken, diğer taraftan eğitim ile yükselen refah seviyesi ve satın alma gücü, mal ve hizmetlere olan talebi ve tüketimi arttırmak suretiyle yeni istihdam alanlarının açılmasını hızlandırmaktadır. Bundan dolayı eğitim alanındaki kaynakların yapılacak insan gücü planlamasına uygun optimal kullanımı sağlanmalıdır. Böylelikle eğitimde kaynak israfı önlenmiş ve yetişen işgücüne istihdam imkanı sunulmuş olacaktır. Ayrıca işgücünün şehirlere olan akımı sonucu yeni istihdam sorunları oluşturulmasını önlemek üzere kırsal kesimde prodüktif istihdam alanlarının açılması ve tarım dışı istihdam imkanlarının oluşturulması, planlı dönemde önerilen tedbirler arsında yer almıştır.

Öte yandan işgücü talebi ile ilgili tedbirler arasında emek arzını sınırlayıcı ve düzenleyici tedbirlerin yanı sıra istihdam sorununun çözümü emek talebinin artırılması ile mümkündür. Emek talebini arttırıcı politikalar daha aktif ve dinamik bir karakter taşımaktadır. İstihdamı arttırıcı tedbirlerin başında yatırımları ve üretimi arttırma, ekonomide gerek kamu, gerek özel sektör yatırımlarını arttırmak için her türlü tedbire başvurulması gerekmektedir. Yatırımları arttırmak için iç ve dış kaynaklara başvurulurken yatırımları kolaylaştırıcı, zamanı kısaltıcı ve yatırımları destekleyici tedbirlere önem verilmesi gerekmektedir. Üretim artışını olumsuz etkileyen arsa, konut, dövizle alınan mallar, iç ticaret konusu mallar üstündeki her türden spekülatif

kazanç engellenmelidir. Spekülatif kazanç durur iken, normal üretim karları hiçbir yerde tasarruf çekici nitelik kazanamamaktadır. Gerek yatırım malı, gerekse ara malları ithalatında zaman kısaltıcı uygulamalara yer verilmesi gerekmektedir. Ayrıca üretimde girdilerin orijinleri yerel doğal kaynaklara doğru kaydırılmaya çalışılmalı, enerji hammadde başta olmak üzere, girdilerde dışa bağımlılık azaltılmalıdır. Türkiye'de yeni istihdam sahaları açabilmek için gerekli olan yatırım miktarları, teknolojik gelişmelere bağlı olarak artmaktadır. Kıt olduğu iddia edilen sermaye ile tam kapasite kullanılmayan yatırımlar yapılması ekonomik kalkınma ve istihdam açısından bir israftır. İstihdam oluşturma kapasitesi geniş olan emek yoğun sanayii dallarının teşvik edilmesi, istihdama kısa vadede getirilecek çözümler arasında yer almaktadır. Ayrıca inşaat sektöründe yatırımları kısıcı politikalardan kaçınarak, istihdam oluşturucu özel bayındırlık programlarına yer verilmelidir. İstihdam politikasında doğrudan ve dolaylı olarak istihdamı arttırıcı sektör ve projelere önem verilmelidir. Hizmetler sektöründe kişi başına istihdam oluşturmak için gerekli olan yatırım miktarı düşüktür. Bu sebeple hizmetler sektörünün gelişmesi istihdamı arttırmaktadır. Ekonominin dışa açılması ve ihracattaki artış üretim artışı oluşturarak istihdamda artış meydana getirmektedir. Günümüzde işgücünün istihdamı, ileri teknolojilerin kullanımı ile mukayese edildiğinde hem daha maliyetli hem de verimlilikleri ve üretim standardizasyonu göz önüne alındığında daha pahalıdır. Bu sebeple istihdamın çeşitli mali ve hukuki tedbirlerle cezalandırılması terk edilmeli, aksine fazla işgücü istihdam eden işletmeler mükafatlandırılmalıdır. İşletmelere verilen kapatma cezaları kaldırılmalı, ceza, suçu işleyen şahsa verilmelidir. İşletmelerde yüksek oranla fazla mesai yapılmasını yasaklama, haftalık çalışma sürelerini kısaltma ile vardiya sayısı arttırılmalı, böylece daha fazla işgücü istihdamına imkan verilmelidir. Özellikle gelişmekte olan yörelerde ve kırsal alanlarda bölgenin doğal kaynaklarına ve şartlarına uygun ev ve el sanatlarının geliştirilmesine özen gösterilmelidir.Sonuç olarak, yüksek rekabet gücüne sahip işletme olabilme koşullarına uyma gereksinimi vardır.Bunlar;

- Müşteri odaklı olma: "Dış" ve "İç" müşterilerin gereksinim, talep ve beklentilerini tam olarak karşılayan bir anlayış içinde faaliyet gösteren,
- Katılımcılık: Problem çözme, fikir üretme, öneri geliştirme ve karar almada tüm çalışanların görüşlerinin dinlendiği,
- Hedef birliğine sahip olma içinde: Tüm çalışanların ortak amacı gerçekleştirme yönünde birleştikleri,
- Nitelikli işgücünü hedefleyen: Yüksek performansın ancak yüksek kaliteli elemanlarla yapılabileceğine inanan ve çalışanların düzeyinin yükselmesine yönelik faaliyetlerde bulunan,
- Yüksek motivasyonlu: İşletmeyi hedefe ulaştırma konusunda en çok çaba gösterenlerin çalışanlar olduğuna inanılarak, çalışanların gösterdikleri çabalar karşısında ödüllendiren,
- Sistem içinde çalışan: Saptanan hedeflere ulaşmak için bir sistem içinde hareketi sağlayacak plan ve programların gerçekleştirildiği,
- Gerçek veriler ve hıza sahip: Gelecek için verilen kararlarda görüşlerini gerçek verilere dayandıran ve kararlarını rakiplerine göre daha hızlı uygulamaya geçiren,
- Sorumlu yönetime haiz: Sistemlerin geliştirilmesi ve demokratik bir idarenin oluşturulması konusunda üzerine düşen görevlerin bilincinde bir yönetim anlayışıdır(Kavrakoğlu, 2002, s.3). Bütün bu gelişmelerin yanı sıra rekabet gücünü arttıran bir diğer unsur ise geleceğin yatırım üslerini oluşturan teknoparklardır (Yılmaz, 2003, s.60). Teknoparklar teknoloji eksenli girişimlerin yaratılmasıyla oluşmaktadırlar(Moore, 1986, s.9). Teknoparklar bilgi teknolojileri sektörü içerisinde en hızlı büyüyen alanlardan birini oluşturmaktadır. Sözkonusu alanlara bilim ve teknoloji parkları da denilebilir. Üniversite ve bilim merkezlerinin önemi önümüzdeki dönemlerde bilgi

içeriğinin önem taşıması ve katma değer yaratmada bilginin öne çıkması sebebiyle artmaktadır(Paçalıoğlu, 1988, s.2).

Bu nedenle üniversite ve bilim merkezlerinin desteğiyle ortaya çıkarılan teknoparklar küresel rekabette önemli bir unsurdur.

Bütün bu gelişmelerle birlikte ekonominin ve rekabetin "küresel" bir nitelik aldığı bu yeni ortamda, başarılı olan işletmelerin (ve ülkelerin) yeni kalite ve yönetim anlayışını benimseyen ve uygulayan işletmeler oldukları görülmektedir. Çünkü rekabetin temel silahı "kalitedir" ve bu da kendini sürekli yenileyen sonsuz bir süreç niteliğindedir. Bir başka ifadeyle, günümüzün değişken piyasa koşulları ve rekabet ortamında, yeni üretim ve yönetim tekniklerinin uygulanması hem üretilen malın, hem de üretim sisteminin kalitesini arttıracağından, bu yeni yöntemlerin uygulanması küresel rekabette başarının en önemli unsurunu oluşturacaktır. Bu yeni ortamda başarılı olan işletmelerin/ülkelerin yeni kalite ve yönetim felsefesini benimseyen işletmeler oldukları görülmektedir. Çünkü rekabetin temel silahı "kalite" ve tamamlayıcı kurum ve politikalardan oluşmaktadır. Ve bu da kendini sürekli yenileyen sonsuz bir süreç niteliğindedir. Yeni kalite ve çatışma yönetimi kurumlarının güçlendirilmesi anlayışı, sadece ürün bazında değil, organizasyonlarda yönetim, hukuki yapı, sosyal güvenceler, çalışanlar ve çalışma kademelerini de içine alan bir dizi yeniden yapılanmayı gündeme getirmektedir. Bu doğrultuda ekonomimizin bunalımda bulunduğu ortamda bütün sosyo ekonomik yapı içerisinde bulunan bireylerin kendi üzerine düşen görevi yerine getirmesiyle birlikte bütün kurumlar ve kuruluşlarıyla barışık, özgür, sağduyulu demokratik, sorumlu, kendine ve çevresine güveni artmış bir yapı kazandıracak bireye yatırım hem ülkemizin hem de komşularımızın ve bütün dünyanın gelişmesine en büyük katkıyı sağlayacağı akıldan çıkarılmaması gerekmektedir. Çünkü, komşumuzun ve dünyanın işsizliğe sürüklenmesi resesyon bizim işsizliğimizin artması ise depresyondur(Hanry S.Truman). Bu özellikleri zorunlu kılan unsur karşılıklı bağımlılıktır. Küyerelleşme ise bu bağımlılığın en güzel mozayiklerindendir(WB,2002, s.28). Globalizasyonist bir ortamda delokalizasyonist bir davranış kazanma ulusların glokalizasyonist katkılarıyla yani ülkelerin gerekli altyapı ve tamamlayıcı politikalarının

uluslar arası platformda yürürlükte olanlarla yapısal paralellik arz etmesi gerekmektedir. Özetle dünya düzeni için herkesin sorumluluk taşıması gerekmektedir. Bütün güzel söylemler sembolik olmamalı fonksiyonel hale getirilmelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Akyüz Yılmaz (2001), "Küreselleşme, Kutuplaşma ve Kalkınma", İktisat Dergisi, Dünya Ekonomisi Nasıl Yönetiliyor, Yıl:2001, Sayı:416, İstanbul

Akıncı,D.Ahmet(1993), İktisatta Yatırım Davranışı, Türkiye Kalkınma Bankası Yayını, Ankara

Abel, A. ve Blanchard, O. (1983)."An Intertemporal Equilibrium Model of Saving and Invastment." Econometrica 51: 675-692

Aghevli, B.B. ve Khan, M.S. (1980). "Credit Policy and the Balance of Payments in Developing Countries." W.L.Coats ve D.R.Khatkhate (eds.) Money and Monetary Policy in Less Developed Countries, içinde, Oxford: Pergamon, 685-711.

Aktan, Coşkun Can(1999), "Türkiye Dünyanın Neresinde?", EGİAD Yayını, Ankara: Tükelmat A.Ş.

Aktan, Coşkun Can; Hüseyin Şen, (1999.) Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticileri Vakfı Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Araştırmalar Serisi, No: 1, Ankara: Kasım

Akerlof, G. Ve Yellen, J. (1985) "A Near Rational Model of the Business Cycle xith Price and Xage Inertia." Quarterly Journal of Economics, 100, supplement, 176-213.

Akgür, T. (1990) Türkiye ve Batı 1789-1989 İktisadi Etkileşim ve Siyasi Yansıma, Ankara: Verso Yayınları.

Akyüz, Y. (1980) Sermaye Bölümüşüm Büyüme. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Alejandro, C.D. (1985) "Good-Bye Financial Repression, Hello Financial Crash." Journal of Development Economics. 19:1-24.

Alogoskoufis, G. Ve Smith, R. (1990) "On Error Correction Models: Specification, Interpretation and Estimation." London: Birkbeck College.

Anand, R., Chibber, A., Wijnbergen, S.v. (1990) "External Balance and Growth in Turkey: Can They Be Reconciled?" T. Arıcanlı ve D.Rodrik (eds.) The Political Economy of Turkey, içinde, London : Mac Millan, 157-182.

Aren, Sadun(1984), "İstihdam, Para ve İktisadi Politika", Savaş Yayınları, 10.Baskı, Ankara

Atalay Mehmet (2002), " Küreselleşme, Gelişmekte Olan ülkeler ve Türk İmalat Sanayii", Planlama Dergisi, DPT Yayını, Özel Sayı, Ankara

Auroba, Ç., Alpar, C(2002), "Türkiye Ekonomisi Sektörel Gelişmeler", Planlama Dergisi, DPT Yayını, Özel Sayı, Ankara

Balassa, B. (1988) "Public Finance and Economic development" PRE Working Payer 31. World Bank, Washington DC.

Bernanke, B. (1983) "Investment, Savings, and Incenties. The Determinants of Investment: Another Look." American Economic Review. 5: 71-87.

Bertola, G. (1989) " Irreversible Investment." Princeton University, Department of Economics, Princeton.

Bischoff, C.W. (1971) "Business Investment in the 1970's : A Comparison of Models." Brookings Papers on Economic Activity : 1, 13-58

Blaug, M. (1990) Economic Theory In Retrospect, (4. Baskı), Cambridge: Cambridge University Press.

Blejer, M.J. ve Khan, M.S. (1984) "Government Policy and Private Investment in Developing Countries" IMF Staff Papers, 31: 379-403.

Boratav, K. (1988) Türkiye İktisat Tarihi. İstanbul : Gerçek Yayınevi.

Borensztein, E. (1990) "Debt overhang, Credit Rationing and Investment." Journal of Development Economics. 32:315-335.

Bulutay, T. (1981) "Türkiye'nin 1950-1980 Dönemindeki İktisadi Büyümesi Üzerine Düşünceler." ODTÜ Gelişme Dergisi. 1981 Özel Sayı.

Başoğlu, Ufuk (1999), "Dünya Ekonomisi", Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa

Bongardt, Annette (1997), "Vertical Interfirm Relations: A Competition Policy Issue ?", Competition Policy in the Global Economy, (Edit: Leonard Waverman, William S. Comanor and Akira Goto), London and New York,

Boutros-Ghali,B.(1996), Global Prospects for the UnitedNations", Law and State, Volume:53/54

Dash, R.C.(1998), "Globalization:For Whom and for What", Latin american Perspectives, Nov.98, Vol.25, No:6

Delong, B. Ve Summers, H. (1986) " Are Business Cycles Symmetrical?" R. Gordon (ed.) The American Business Cycle. İçinde. University of Chicago Press, 166-179.

Derviş, K., De Melo, J., Robinson, S. (1982) General Equilibrium Models for Development Policy. A World Bank Research Publication, Washington DC: Cambridge University Press.

Dornbusch, R. (1985) "Overborrowing . Three Case Studies." G.W. Smith ve J.T. Cuddington (eds.) International Debt and the Developing Countries, Washington DC: World Bank.

Dornbusch, R. Ve Fischer, S. (1990) Macroeconomics (5. Baskı) McGraw Hill.

Caulkin Simon (1990), "Introduction", The Economist Publication, From The Economist Conferences, Management Briefings, Special Report No: 1202, April 1990, London

Cagan, P. (1956) "The Monetary Dynamics of Hyperinflation." M.Friedman (ed.) Studies in the Quantity Theory of Money, içinde. Chicago: University of Chicago Press, 25-117.

Celasun.M. (1983) "Sources of Industrial Growth and Structural Change : The Case of Turkey." World Bank Staff Working Papers, No. 614, The World Bank: Washington DC.

Celasun, M. (1986) "A General Equilibrium Model of the Turkish Economy SİMLOG 1" METU Studies in Development 13: 29-94.

Chenery, H.B. ve Strout, A.M. (1966) "Foreign Assistance and Economic Development." American Economic Review, 56-679-733.

Chenery, H.B. ve Syrquin, M. (1975) Patterns of Development 1950-1970. Oxford: Oxford University Press.

Coen, R.M. (1971) "The Effect of Cash Flox on the Speed of Adjustment." G.Fromm (ed.) Tax Incentives and Capital Spending, içinde Washington: The Brookings Institution.

Conway, P. (1990) "The Record on Private Investment in Turkey" T.Arıcanlı ve D.Rodrik (eds.) The Political Economy of Turkey, içinde. London: Mac Millan, 78-97).

Conway, P. (1988) "Trade liberalization Policies in Turkey : 1980-1984" T. Nas ve M. Odekon (eds.) Liberalization and the Turkish Economy, içinde New York Greenwood, 47-67.

DPT, (1995), "Bilim ve Teknoloji", VII. BYKP ÖİK Raporu, Ankara

Drucker Peter (1990), "The Changing World Economy", The Economist Publication,From The Economist Conferences, Management Briefings, Special Report No: 1202, April 1990, London

Dünya Rekabet Yıllığı 2001-2002, IMD

European Commission, Eurostat, Eurostatistics, Data for short-term economic analysis, No.3/2000

European Commission, Eurostat, Statistics in Focus, Theme 2-2/2000

Fraser Institute , Economic Freedom of the World: 2000 Annual Report

Eisner, R. (1963) "Investment : Fact and Fancy." American Economic Review, May, 53:237-246.

Eisner, R. (1978) Factors in Business Investment. Cambridge, Mass. : Ballinger.

Engle, R. Ve Granger, C. (1987) "Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing." Econometrica 55: 251-276.

Ewijk, C.V. (1991) on the Dynamics of Growthand Debt. Oxford: Clarendon Press

Friedman, M. (1957) A Theory of the Consumption Function. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Fry, M.J. (1980) "Saving, Investment, Growthand the Cost of Financial Repression." World Development, 8:317-327.

Fry, M.J. (1982) "Models of Financially Repressed Economies." World Development, 10:731-750

Fry, M.J. (1984) "Saving, Investment, Growth and the Terms of Trade in Asia." Rvine: California.

Furstenberg, G.V. (1977) " Corporate Investment: Does Market Valuation Matter in the Aggregate?" Brookings Papers on Economic Activity, 6:347-397.

Hall, R.E. (1977) "Investment, Interest Rates, and the Effects of Stabilization Policies." Brookings Papers on Economic Activity: 1,61-103.

Hayashi, F. (1982) "Tobin's Marginal q and Average q : A Neoclassical Interpretation." Econometrica, 50:213-224.

Hicks, J. (1965) Capital and Growth. Oxford: Clarendon Press.

http://europa.eu.int/en/comm/eurostat/serven/home.htm

(EU Enlargement, Key data on candidate countries, 07.12.1999)

Eser, U. (1993), "Türkiye'de Sanayileşme", İmge Yayınları, Ankara

Göker, H.A (1993), "Bilim, Teknoloji, Sanayii Üçlemesi", Sarmal Yayınları, İstanbul

Hamel G.-Prahalad (1994), "Killer Strategies That make Shareholders Rich", Fortune

İKV(1992), Dünyada Globalizasyon ve AB'nin Sanayi Politikası, İKV Yayını, Hazırlayan Arif Esin, İstanbul

IMF(1997) World Economic Outlook:Globalizaton:Opportunities and Challenges, May 1997, An International Monetary Fund Publication, May 1997, IMF, Washington, DC

Inama Stefano (2002), "Market Access for LDCs-Issues Be Addressed", Journal of World Trade, Volume: 36, February 2002, Number:1

ILO(1964), "Employment and Economic Growth", Geneva

Iqbal Farrukh (2002), "Democracy, Market Economics, and Development in East Asia" Perspectives on Development, The World Bank, Winter 2001/2002, Washington

Işık, Y.(1998), "2020 Perspektifinde Dünyada ve Türkiye'de Gelişmenin Sürükleyici Faktörleri", İşletme-Finans, Ekim, İstanbul

Işık, Yusuf (2001), "Türkiye'nin Gelişiminde Teknoloji Politikaları", DPT, Stratejik Araştırmalar Dairesi, FES Yayını, İstanbul, Aralık2001

İSO (2002), "İmalat Sanayiinin Uluslar arası Rekabet Gücü" İstanbul, İSO Yayınları

Jorde M. Thomas (1993), Innovation, Market Structure and Antıtust" ", Competition and Competition Policy, Plimer Publishers, London

Jorgenson, D.W. (1963) "Capital Theory and Investment Behaviour." American Economic Review. 53: 247-259.

Jorgenson, D.W. (1967) "The Theory of Investment Behaviour." R.Ferber (ed). Determinants of Investment Behaviour içinde, NBER : Cambridge Mass.

Jorgenson, D.W. (1971) "Econometric Studies of Investment Behaviour : A Survey." Journal of Economic Literatüre. 9: 1111-1147.

Jorgenson, D.W. (972) "Investment Behaviour and the Production Function." Bell Journal of Economics. 3: 220-251

Kahan A(1972), "Labor Turnover in Soviet Union", Monthly Labor Review", Jan.1972, Washington

Kahn Alfred E. (2002), "The Deregulatory Tar Baby: The Precarious Balance Between Regulation and Deregulation, 1970-2000 and Hence Forward", Journal of Regulatory Economics, 21:1, Netherlands

Karakuş Necmettin(2002) 'Türkiye'nin Sanayi ve Teknoloji Politikası' Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Ankara

Kavrakoğlu, İbrahim(2003), "Uluslar arası Rekabet Stratejileri ve Türkiye", İSO Dergisi, Ocak Sayı:442, İstanbul

Kavrakoğlu, İbrahim(2002), "Uluslar arası Rekabet Stratejileri ve Türkiye", İSO Kongresi 10-11.12.2002 tarihli Sunum, Aralık, İstanbul

Keynes, J.M. (1936) The General Theory of Employment, Interest and Money, New York: Mac Millan.

Keynes. J.M. (1937) "The General Theory of Employment." Quarterly Journal of Economics. 51: 209-223.

Khan, M.S. ve Knight, M.D. (1981) "Stabilization Programs in Developing Countries : A Formal Framework." IMF Staff papers. 28: 1-53

Khan, M.S. ve Knighf, M.D. (1982) "Some Theoretical and Empirical Issues Relating to Economic Stabilization in Developing Countries. " World Development. 10:709-730

Khan, M.S. ve Knight, M.D. (1985) "Fund-Supported Adjustment Programs and Economic Growth. "IMF Occasional Paper. No. 41 Washington Dc.

OECD(1992), "Regulatory Reform, Privatisation and Competition Policy", OECD Committe on Competition law and Policy, Paris

Ohmae Kenichi (1990), " Competition" The Economist Publication, From The Economist Conferences, Management Briefings, Special Report No: 1202, April 1990, London

Quattara, A.D(1997), "The Challenges of Globalization for Africa", The Southern African Economic Summit, Sponsored by the World Economic Forum

Özel, M. (1994), "Küresel Ağlar" Küresel Rekabet, İz Yayıncılık:90, İktisat ve İş Dünyası Kitaplığı:4, İstanbul

Paçalıoğlu, R.(1988), Teknoparklar-Bilim Parkları", 1988 Yılı 1. Elektronik Kongresi, İstanbul

Perl Lewis J. (1997) "Regulatory restructuring in the United States", Utilities Policy, Vol.6, No:1, Great Britain

Peters Tom (1990), Time, Information Technology and the Slicing of Markets", The Economist Publication, From The Economist Conferences, Management Briefings, Special Report No: 1202, April 1990, London

Phıllıps Almarın (2002) "Developments in Telecommunication Over Recent Decades", Journal of Regulatory Economics, 21:1, Netherlands

Pindyck, R. (1986)"Capital Risk and Models of Investment Behaviour." MIT Working Paper. Cambridge Mass.

Pindyck, R. (1988) "Irreversible Investment, Capacity Choice, and the Value of the Firm." American Economic Review. 78:969-985.

Pindyck, R. (1991) "Irreversibility, Uncertainty, and Investment." Journal of Economic Literature. 29: 1110-1148

Pindyck, R.S. ve Rubinfield, D.L. (1991) Econometric Models and Economic Forecasts. (3.Baskı) New York: Mc Graw Hill.

Porter Micheal(1990) "The Competitive Advantage of Nations", The Free Press, New York

Porter Micheal (1994), "Ulusların Rekabetçi Üstünlüğü", Küresel Rekabet, İz Yayıncılık:90, İktisat ve İş Dünyası Kitaplığı:4, İstanbul

Reich Robert (1994), "Küresel Ağlar" Küresel Rekabet, İz Yayıncılık:90, İktisat ve İş Dünyası Kitaplığı:4, İstanbul

Rodrik Dani (2000), "Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler", Dışa Açılma Nasıl Gerçekleştirilmeli, İstanbul, Sabah Kitapları:107

Rodrik Dani(2000a), "Dünya Ekonomisine Entegrasyon Kalkınma Stratejisinin Yerini Tutabilirmi", İktisat Dergisi, Temuz 2000, Sayı:403

Rodrik Dani(2001), Institutions, Integration and Georagphy: In Search of the Deep Determinants of Economic Growth, An Introduction to an edited volume of analytic growth narratives, (Derl), URL Adresi: http://ksghome.harvard.edu/ Drodrik.Academic. ksg/ papers.html

Rodriguez, Francisco ve Dani Rodrik(1999), "Trade Policy and Economic Growth: A Sceptics Guide to the Cross National Evidence", Harvard University and University of Maryland, Working Paper (January) URL adresi :http://ksghome.harvard.edu/Drodrik.Academic.ksg/papers.html

Sabır, Hasan (2002) "Dünya Siyasetinde Küresel Rekabet Sistemi ve Politikaları", İstanbul, Derin Yayınları

Saatçioğlu Cem, Gövdere, Bekir (2001), "Küreselleşme, Teknoloji ve Ticaret", İktisat Dergisi, Dünya Ekonomisi Nasıl Yönetiliyor, Yıl:2001, Sayı:416, İstanbul

Sachs, Jeffrey (1998), "International Economics:Unlocking the Mysteries of Globalization", Foreign Policy, Spring 1998, Issue 110

Sanlı, Cem K. (2000), "Rekabetin Korunması Hakkında Kanun..." Rekabet Kurumu

Lisansüstü Tez Serisi No: 3, Ankara

Schaffer Mark E. (1993), "Regulation, Competition Policy and Economic Growth in Transition Economiews", Competition and Competition Policy, Plimer Publishers, London

Shaw Sabrina and Risa Schawartz (2002), "Trade and Environment in the WTO- State of Play", Journal of World Trade, Volume: 36, February 2002, Number:1

Satlıgan Nail(2001), "Dünya Ekonomisi Nasıl Yönetiliyor", İktisat Dergisi, Dünya Ekonomisi Nasıl Yönetiliyor, Yıl:2001, Sayı:416, İstanbul

Scholte, (1997), "The Globalization of World Politics", in Baylis, J. and Smith, S.(ed). The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, Oxford University Press:Oxford

Serter, Nur(1993), Genel Olarak ve Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme", İÜ İktisat Fakültesi Yayın no:540, İstanbul

Starr Martin K (1984), "Global Competitiveness", The American Assembly, Columbia University, New-York

Şen,H.(1998), "Different Arguments for and Against the Roleand Impact of Foreign Investment on the Development Potentials of Developin Countries:An Overwiev", DEÜ,İİBF Dergisi, C.13, S.1

TCMB (2002), "Yıllık Rapor 2001", Ankara

TCMB (2003), "Yıllık Rapor 2001", Ankara

Tekin, Mahmut(2000), "Değişen Dünyada Teknoloji Yönetimi", Damla Ofset, Mart, Konya

Thurow, Lester (1994), Küresel Rekabet, İz Yayıncılık:90, İktisat ve İş Dünyası Kitaplığı:4, İstanbul

Toğan, Subidey (2001), "Küreselleşme ve Milli Devlet" Türkiye Günlüğü, Sayı:64, Cedit Yayını

Topçuoğlu Metin (2001), "Rekabeti Kısıtlayan Teşebbüsler Arası İşbirliği Davranışları ve Hukuki Sonuçları "Rekabet Kurumu Yayını, Lisansüstü Tez Serisi No:7, Ankara

TUSİAD(2002), 21.Yüzyıla Doğru Türkiye: Geleceğe Dönük Bir Atılım Stratejisi, TUSİAD Yayınları , İstanbul

TUSİAD(2003), "Rekabet Stratejileri ve En İyi Uygulamalar", TUSİAD Yayınları. www.tisk .org.tr

WB(1995), "Global Economic Prospects and the Developing Countries", The World Bank:Washington, DC.

WB,World Bank(2002), Perspectives on Development, The World Bank, Winter 2001/2002, Washington

Weisskopf, T.E. (1972) "The Impact of Foreign Capital Inflow on Domestic Savings in Underdeveloped Countries." Journal of International Economics. 2:25-38

Wijnbergen, S.V. (1982) "Stagflationary Effects of Monetary Stabilization Policies: A Quantitative Analysis."Journal of Development Economics. 10:133-170.

Wijnbergen , S.V. (1983 a) "Credit Policy, Inflation and Growth in a Financially Repressed Economy." Journal of Development Economics. 13:45-65.

Wijnbergen, S.V. (1983 b) "Interest Rate Management in LDCs." Journal of Monetary Economics. 12:433-452.

Wijnbergen, S.V. (1985) "Trade Reform, Aggregate Investment and Capital Flight: On Credibility and the Value of Information." Economic Letters. 19:369-372.

Yağcı Fahrettin(2001), "Dünya Ekonomisi Nasıl Yönetiliyor", İktisat Dergisi, Dünya Ekonomisi Nasıl Yönetiliyor, Yıl:2001, Sayı:416, İstanbul

Yılmaz, Rasim(2003), "Teknoparklar", TOBB Ekonomik Forum, Ocak

Yücel İsmail Hakkı (2002), "Bilim-Teknoloji Politikaları", Planlama Dergisi, DPT Yayını, Özel Sayı, Ankara

Zabcı, Filiz Çulha(2002), Küresel Pazar İçin Yeni Strateji Yönetişim", SBF Dergisi, Temmuz, Ankara

Zaim, Sebahaddin(1990), "Çalışma Ekonomisi", Filiz Kitabevi, İstanbul

Zairi, M.(1993), Competitive Manufacturing:Combining Total Quality with Advanced Technology, Long Range Planning, 26(3)